TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

7. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

EL-MÜLK

Adı: İlk cümlede geçen "el-Mülk" kelimesi bu sûrenin adı olarak belirlenmiştir.

İniş Tarihi: Herhangi güvenilir bir kaynaktan bunun ne zaman indiği sabit değildir. Ancak içeriği ve ifade tarzından Mekke döneminin başlarında inen sûrelerden biri olduğu açıkça görülmektedir.

Konusu ve İçeriği: Bu sûrede bir yandan kısa olarak İslâm'ın öğretileri anlatılmış ve diğer yandan, gaflet içinde olan insanlar çok etkileyici bir biçimde uyarılmıştır. Mekke'de nâzil olan sûrelerin özelliği zâten budur. Yani, bu sûrelerde Yüce Peygamberimizin bi'setinin amacı ve İslâm'ın öğretileri ayrıntılı değil, özet olarak anlatılmıştır, ki yavaş yavaş kademeli olarak insanların zihinlerine yerleşsin. Bunun yanısıra onları gaflet uykusundan uyandırmaya, onları düşünceye zorlamaya ve vicdanlarını uyandırmaya çalışılmıştır.

Burada ilk âyetlerde insanın içinde yaşamakta olduğu kainatın son derece düzenli ve sağlam temellere oturmuş bir saltanat olduğu ve bunda ne kadar aranırsa aransın, hiçbir ayıp, eksiklik, zaaf veya dengesizlik bulunmadığı kaydedilmiştir. Bu saltanatı yoktan vareden Allahu Teâlâ'dır ve bunun yöntemi, düzeni ve çalışmasıyla ilgili tüm yetkiler kesinlikle Allah'ın elinde bulunmaktadır ve kudreti sınırsızdır. Ayrıca, insanlara, bu hikmetli ve akıllı düzende amaçsız yaratılmadıkları; aksine buraya bir sınav için gönderildikleri ve güzel amelleriyle sınavda başarılı olacakları anlatılmıştır.

6. ilâ 11. âyete kadar âhirette görülecek küfrün korkunç sonuçları dile getirilmiş ve insanlara, Allahu Teâlâ'nın, peygamberlerini göndererek burada bu sonuçlar hakkında uyardığı anlatılmıştır. Kendilerine deniliyor ki, "Eğer siz şimdi peygamberlerin talimatını dinleyip kendile-

rinize çekidüzen vermezseniz, âhirette size verilecek olan cezayı hakettiğinizi kendiniz kabul edeceksiniz."

12. ilâ 14. âyete kadar Yaradanın, kendi mahlûkundan habersiz olamayıcağı gerçeği dile getirilmiştir. O, sizin açık veya gizli tüm hareketlerinizi, hatta aklınızdan geçen düşünceleri bilmektedir. O halde, güzel ahlâkın temeli, dünyada bir güç ona engel olsun veya olmasın, veya ondan zarar görme tehlikesi bulunsun veya bulunmasın, insanın o görülmez Mabûdun kendini sorguya çekmesinden korkarak kötülüklerden kurtulması olmalıdır. İşte bu tür davranışı benimseyenler âhirette bağışlamaya ve büyük mükafata müstahak olacaklardır.

15. ilâ 23. âyete kadar, insanın, dünyadaki yaşantısı sırasında karşılaştığı ve olağan olarak gördüğü için fazla önemsemediği gerçeklere sık sık işaret edilerek bunları düşünmesi ve kafasını yorması istenmiştir. İnsana şöyle denilmiştir: "Üzerinde yürümekte olduğun ve ondan rızkını kazanmakta olduğunu toprağa bir bak. Yüce Allah senin için bunu sana tabi kılmıştır. Yoksa bu toprakta ve yeryüzünde meydana gelecek bir deprem seni yerin dibine indirebilir ve toprağa gömebilir, ya da öyle bir fırtına çıkar ki, seni yerle bir edebilir. Başının üzerinde, havada uçmakta olan kuşlara bir bak. Bunları havada tutan ve uçmalarını sağlayan da Allah'tır. Kendi imkanlarına ve kaynaklarına bir göz at. Allah seni azaba uğratmak isterse seni kim kurtarabilir ve Allah senin rızık yollarını kaparsa kim açabilir? Bütün bunlar seni gerçekler hakkında bilgili kılmak ve bilinçlendirmek içindir. Ne var ki, sen bunlara, hiçbir şeyden haberleri olmayan ve anlamayan hayvanlar gibi bakıyor ve sana, insan olman yüzünden Allah tarafından bahşedilen ve düşünen beyin ve işitme ve görme yeteneğini kullanmıyorsun. Bundan dolayıdır ki, doğru yolu bulamıyorsun."

24. ilâ 27. âyette şöyle buyurulmuştur: "Siz eninde sonunda Allah'ın huzuruna çıkmaya mecbursunuz. Peygamberin işi, sizin Allah'ın huzuruna çıkışınızın kesin tarihi ve zamanını belirtmek değildir. Onun işi sadece azabın gelişinden önce size haber vermektir ve uyarmaktır. Siz bugün onun sözünü dinlemiyorsunuz ve azap gününü size göstermesini istiyorsunuz. Halbuki, azab gerçekten geldiği zaman şaşkına dönersiniz. İşte o zaman, böyle bir şeyin gelmesini ısrarla istediğiniz hatırlatılacaktır."

28. ve 29. âyette Mekkeli kâfirlerin Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşlarına karşı söyledikleri sözlere cevap verilmiştir. Onlar Hz. Peygamber'e lânetler yağdırıyor ve kendisi ile arkadaşları ve diğer iman sahiplerini helâk olmaları için dua ediyorlardı. Bunun üzerine kendilerine deniliyor ki: "Sizi doğru yola çağırmakta olanlar ister helâk olsun, ister Allah'ın rahmetine nail olsunlar, sizin için değişecek bir şey var mı? Bununla kaderiniz mi değişecek? Kendinizi düşünün ve Allah'ın azabı geldiği zaman sizi kimin kurtarcağını bir aklınıza getirin. Siz, Allah'a iman edenleri ve O'na tevekkül edenleri doğru yoldan saptırmaya çalışıyorsunuz. Ama gerçekte kimin doğru yoldan saptığı bir gün mutlaka belli olacaktır."

En son insanlara bir soru sorulmuş ve şunu akıllarına getirmeleri istenmiştir: "Arabistan'ın uçsuz bucaksız çöllerinde ve dağlık bölgelerinde bütün hayatınızın dayandığı ve kaynağı olan su, nerede ve hangi topraktan çıkmışsa, oraya tekrar girip kaybolursa, Allah'tan başka kim size bu hayat kaynağını tekrar getirebilir?"

EL-MÜLK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 30 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: En yüce ve üstün[1] olan odur ki, kainâtın saltanatı[2] elindedir. O, her şeye kaâdirdir.[3]

Açıklamalar

1. "Tebareke", bereketin mübalağa sigasıdır. Bereket kelimesine yükseklik, yücelik, büyüklük, üstünlük, artış, bolluk, süreklilik, kalıcılık, ve hayırlar ile iyiliklerin çokluğu gibi anlamlar dahildir. Bundan mübalağa sigası, "tebareke" türetilince sözkonusu varlığın en çok veya son derece yüce ve büyük olduğu, kendi kişiliği, özellikleri ve hareketleri bakımından herkesten üstün olduğu, onu kişiliğinden sınırsız ve sonsuz feyz ve yararların yayıldığı ve özellikleri ile yeteneklerinin kalıcı ve sürekli olduğu anlaşılır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 43, el-Mü'minun, dipnot: 14 ve el-Furkan, dipnot: 1 ve 19.)

2. "El-Mülk" kelimesi kesin anlamda kullanıldığı için, sınırlı bir an-

lamı kabul edilemez. İster istemez, bundan kainattaki tüm varlıklar ve nesneler üzerine kesin hakimiyet ve iktidar anlaşılmalıdır. Allah'ın elinde bu saltanat ve iktidarın olması, O'nun insanlar gibi vücuda ve organlara, örneğin ellere sahip olduğu anlamına gelmez. Aksine, burada "elinde" kelimesi "mülkiyet" ve "sahip olma" anlamında bir deyim olarak kullanılmıştır. Arapça gibi dilimizde de, "bütün yetkiler filan adamın elindedir" dediğimiz zaman bütün yetkilerin ona ait olduğu ve başkalarının ona bu hususta karışmadığını kastederiz.

3. Yani, "O istediğini yapabilir. Hiçbir kimse veya hiçbir şey ona engel olamaz, ve O'nun yapmak istediğini engelleyemez."

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

2: O, hanginizin daha güzel amel işleyeceğinizi imtihan için ölümü ve hayatı yaratandır.[4] O, Gâlib, Kâdir ve Gafûrdur.[5]

Açıklamalar

4. Yani, dünyada Cenab-ı Allah hayat ve ölüm gibi işlemlere, insanları imtihan etmek ve onlar arasında hangisinin amelinin en iyi olduğunu tesbit etmek amacıyla başlamıştır. Bu küçük cümlede çok büyük gerçekler dile getirilmiştir. Birincisi, hayat ve ölüm Cenab-ı Allah'tandır. Başka kimse ne hayat verebilir ve nede başkasının canını alabilir. İkincisi, varlığında hem iyilik hem kötülük etme yetenekleri bulunan insan gibi bir mahlûkun hayatı ve ölümü sebepsiz ve gayesiz değildir. İnsanı Hâlıkı ve Mâliki onu dünyaya imtihan etmek için göndermiştir. Hayat, insan için bir sınavdır, bir sınav süresidir. Ölüm de sınavın bitişinin ilânıdır. Üçüncü, bu sınav yüzünden Yüce Allah her insana dünyada iyi veya kötü ameller işleme imkânı vermiştir. Bu nedenle, insan dünyadaki sınav süresini iyi değerlendirmeli ve sınavda başarılı olabilmek için elinden gelen çabayı harcamalıdır. Dördüncüsü, kimin amelinin iyi, kimin amelinin kötü olduğuna ancak insanları yaratan Allah karar verebilir. Amelin iyiliği ve kötülüğünün seviyesini ve ölçüsünü sınava giren aday değil, sınavı düzenleyen Yüce Allah yapacaktır. Bu bakımdan aday, sınavı düzenleyenin ne gibi sorular soracağını ve ne gibi cevaplardan hoşlanacağını bilmek zorundadır. Beşinci nokta da bizzat sınav kavramında saklıdır. Yani bu sınavın sonunda mutlaka ce-

za veya ödüller verilecektir. Zira, ceza ve ödül verilmeyecekse, bu sınavın yapılması anlamsız ve gereksiz olacaktır.

5. Bunun iki anlamı vardır ve burada ikisi de geçerlidir. Birincisi, O son derece güçlü ve herkese hâkim olmasına rağmen kendi mahlukları hakkında merhametli ve bağışlayıcıdır, zâlim veya sert değildir. İkincisi, O, kötü amel işleyenleri cezalandırmak için her türlü güce sahiptir ve buna kudreti vardır ve kimsenin gücü onun cezasından kurtulmaya veya kurtarmaya yetmez. Ancak pişman olup kötülüklerden vazgeçen ve tövbe edeni O daima affeder ve ona merhamet eder.

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ
مِن فُطُورٍ ۝ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۝

3-4: O, yedi gökleri kat kat yaratandır.[6] Rahmân'ın yarattığında bir düzensizlik göremezsin.[7] Gözünü ona çevir, orada bir aksama veya aksilik[8] görebilir misin? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir. Sonunda o göz, yorgun ve ümitsizce sana geri döner.

Açıklamalar

6. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 34, er-Ra'd, dipnot: 2, el-Hicr, dipnot: 8, el-Hac, dipnot: 113, el-Mü'minun, dipnot: 15, es-Saffat, dipnot: 5, el-Mü'min, dipnot: 90.

7. Burada aslında "tefavut" kelimesi kullanılmıştır ki, oransızlık, ve dengesizlik anlamındadır. Ayrıca uyuşmazlık ve düzensizlik anlamına da gelebilir. O halde, buradaki buyruğun anlamı şudur: Tüm kainâtta hiçbir dengesizlik veya düzensizliğe rastlayamazsın. Yüce Allah'ın yarattığı bu dünyada herhangi bir kopukluk veya bozukluk yoktur. Bütün nesnel ve parçalarında mükemmel bir denge, oran ve uyum vardır.

8. Asıl Arapça kelime "fütûr"dur, ki yarık, aksilik, engel, yırtık pırtık olmak, veya aksaklık demektir. Yani tüm kainat öylesine iç içe, bağlantılı ve birbiriyle öyle mükemmel bir şekilde bağlıdır ki, bunda hiçbir aksamaya rastlanmaz. Yerdeki bir zerreden gökteki kocaman galaksilere kadar hepsinde müthiş bir düzen ve denge kurulmuştur. Sen ne

kadar ararsan ara, bunda hiçbir engel veya kopukluğu,göremezsin. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Kâf sûresi tefsiri, dipnot: 8).

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ
وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ۝ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ۝ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ۝

5-7: Yemin olsun, sana yakın semayı[9] yıldızlarla tezyin ettik.[10] Ve onları şeytanları kovalama vasıtası yaptık.[11] Ve onlara Cehennem azabını hazırladık. Rablerini inkâr edenlere[12] Cehennem azabı vardır. O, ne fena dönüş yeridir. Oraya atıldıkları zaman Cehennemin korkunç anırtısını işitirler.[13] Bu, kaynamasının sesidir.

Açıklamalar

9. "Yakın sema"dan, yıldızların ve gezgenlerini çıplak gözlerimizle gördüğümüz gök kastedilmiştir. Bunun ötesindeki nesneleri görmemiz için cihaz ve âletler kullanmamız gerekiyorsa onlara "uzaktaki sema"lar diyebiliriz. Ancak bunların ötesindeki gökler de vardır ki, onları herhangi bir cihaz veya âletle göremeyiz.

10. Buradaki "mesabih" kelimesi "nekere" bir kullanımına sahiptir. "Nekere" olumsuz veya belirsizce demektir. Böylece, birer kandil görünümünde olan yıldızların ışığı ve parlaklığının çok büyük ve sınırsız olduğu anlamı çıkıyor. Buyruğun anlamı şudur: Biz bu kainatı karanlık veya ıssız yaratmadık, aksine bunu ışıldayan yıldızlarla donattık,öyle ki, insanlar gecenin karanlığında bunların parlayışını görünce şaşıp kalıyor ve onların ışıklarıyla gözleri kamaşıyor.

11. Bu, ne bu yıldızların şeytanlara atılmak ne de yıldızlardan kopan meteorların sadece şeytanları vurmak için fırlatılmak anlamına geliyor. Bunun anlamı şudur: Yıldızlardan çıkan ve düşen sayısız meteorlar büyük bir hızla uzayda dolaşmakta ve dünyamız bazan bunların yağmur halinde düşüşüne maruz kalmaktadır. Bunlar böylece dünyadaki şeytanların uzaya ve diğer göklere ulaşmalarını engellemektedir. Şeytanlar yukarıya çıkmaya çalıştıkları zaman meteorların şiddetle

karşı koymalarından dolayı niyetlerinden vazgeçmektedirler; hatta, çoğu zaman onlar tarafından kovalanmaktadırlar. Bu hususun burada vurğulanmasının nedeni şudur: Araplar büyücü ve kâhinlerin şeytanlara hüküm sürdüğüne inanıyorlardı ve büyücüler de şeytanların kendilerine tabi olduklarını veya onlarla yakın ilişki içinde olduklarını, onlar aracılığıyla gaybdan haberler aldıklarını ve dolayısıyla insanların kaderi ve geleceğine ilişkin bilgiler verebileceeklerini iddia ediyorlardı. Bu nedenle, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde, şeytanların uzaya ve uzaktaki semâlara giderek gaybdan haberler getirmelerinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, el-Hicr, dipnot: 9-12, es-Saffât, dipnot: 6-7).

Şimdi bu meteorların nasıl bir şey olduğu sorusuna gelince, diyebiliriz ki, bu hususta insanın araştırma ve incelemesi kesin bir noktaya varamamıştır. Ancak şimdiye kadar öğrenilen gerçekler ve bulgular ve yeryüzüne düşen meteorların incelemesinden çıkarılan sonuçlara dayanarak, bilim adamları, bu meteorların herhangi bir gezegenin patlaması sonucu uzayda dolaştıkları ve bazan yer çekimi yüzünden dünyaya indikleri görüşünü en çok benimsemişlerdir. (Bkz. *Encyclopaedia Britannica,* 1967 baskısı, "Meteorites" maddesi).

12. Yani, ister insan, ister şeytan olsunlar, kim Rabbini inkâr etmişse, böyle bir sonla karşılaşmıştır (Rabbi inkâr etme veya küfr etme kavramının açıklaması için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, el-Bakara, dipnot: 161, en-Nisa, dipnot: 178, el-Kehf, dipnot: 39, el-Mü'min, dipnot: 39).

13. Burada kullanılan "şehîk" kelimesi, merkep sesi (anırmak) anlamını taşır. Bu cümlenin anlamı hem "bu bizzat Cehennemin sesidir," hem de,"Onlardan önce Cehenneme düşmüş olan kişilerin bağırtıları yüzünden Cehennem'den çıkan sestir" olabilir. Bu ikinci anlam, Hûd sûresinin 106. âyetiyle de teyid edilmiş oluyor. Orada şöyle buyurulmuştur: "Şaki olanlar Cehennemdedirler. Orada onların ah ve iniltileri vardır". Yukarıdaki ilk anlam da el-Furkan sûresinin 12. âyetiyle teyid ediliyor. Şöyle ki, "O Cehennem, onları uzaktan gördüğünde onlar onun hiddetlenerek uğultusunu işitirler."

تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝

8: Cehennem, kâfirlere olan gayzından parçalanmak derecesine gelir. Oraya her gürûh atıldığında Cehennemin bekçileri onlara: "Size nezîr (ikaz eden) gelmedi mi?" diye sorarlar.[14]

Açıklamalar

14. Bu soru aslında şöyle bir soru şeklinde olmayacaktır: "Cehennem bekçileri onlara, Allah tarafından bir nezîrin (ikaz edenin) gelip gelmediğini soracaklardır." Hayır, böyle bir sorunun amacı, onların Cehenneme atılmasıyla kendilerine herhangi bir haksızlık edilmediği konusunda onları ikna etmek olacaktır. Bu nedenle, bizzat onların ağzından, Allahu Teâlâ'nın onları habersiz bırakmadığı, onlara peygamberlerini gönderdiği, gerçeğin ne olduğunu ve doğru yolun ne olduğunu onlara anlattığı ve doğru yoldan sapmalarının sonucu olarak bugün içinde yanmakta oldukları bu Cehenneme atılacakları konusunda uyardığı, ancak onların peygamberlerin sözlerini dinlemedikleri ve dolayısıyla, şimdi kendilerine verilmekte olan cezayı hakettikleri dinletilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de insanlara şu gerçek iyice anlatılmaya çalışılmıştır: Yüce Allah insanları hangi imtihan için bu dünyaya göndermişse, bu onu doğru yolu kendi kendine buluyor mu bulmuyor mu diye herşeyden habersiz bırakarak yapılmıyor. Aksine, Allahu Teâlâ, onlara doğru yolu göstermenin en iyi yöntemlerini anlatmış ve imkanlarını sağlamıştır ve işte bu çerçeve içinde peygamberler de, kutsal kitaplar da gönderilmiştir. Artık bundan sonra, insanın bütün imtihanı, onun, peygamberler ve onların getirdikleri kitaplara uyarak doğru yolu benimsemesine ya da onlardan yüz çevirip kendi arzu ve istekleri peşinde koşmasına bağlıdır. Böylece, nübüvvet aslında Allahu Teâlâ'nın insana sunduğu bir hüccettir veya ölçüdür, ve onun geleceği bunu kabul edip etmemesine bağlıdır. Peygamberlerin gelmesinden sonra herhangi bir kişi, "Aman, biz gerçeği bilmiyorduk, biz karanlıkta bırakılarak imtihana tabi tutulduk ve şimdi biz haksız yere cezalandırılıyoruz" diye yaygara koparamayacaktır. Bu nokta, Kur'ân-ı Kerim'de o kadar değişik şekilde anlatılmıştır ki, bunu saymak mümkün değildir. Sadece birkaç örnek vermek gerekirse, şu yerlere bakılabilir: Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, âyet: 213, dipnot: 230, en-Nisa, âyetler: 41-42, dipnot: 46, âyet: 165, dipnot: 208, el-En'am, âyetler: 130, 131, dipnot: 98-100, el-İsra, âyet: 15, dipnot: 17, Tâhâ, âyet: 134, el-Kasas,

âyet: 47, dipnot: 66, âyet: 59, dipnot: 83, âyet: 65, Fâtır, âyet: 37, el-Mü'min, âyet: 50, dipnot: 66.

فَقَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ
إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي
أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾

9-11: Onlar da: "Evet, bize nezîr geldi. Fakat onu tekzib ettik. Ve Allah hiç bir şey indirmemiştir. Şüphesiz, siz büyük bir sapıklık içindesiniz"[15] dedik. Ve "Eğer onların sözünü işitip aklımızı kullansaydık,[16] Cehennem ehli içinde bulunmazdık" derler. Böylece günahlarını itiraf ederler.[17] Allah'ın rahmetinden uzaklık, Cehennem ehline olsun.

Açıklamalar

15. Yani hem siz, hem size iman edenler büyük bir sapıklık içindesiniz.

16. Yani, keşke, biz doğruyu arayanlar olarak peygamberlerin sözlerini dinleyebilseydik veya onların bize anlattıklarının ne olduğunu anlayabilmek için aklımızı kullanabilseydik. Görüldüğü üzere burada işitmek veya dinlemek fiiline, anlamak ve aklı kullanmak karşısında öncelik verilmiştir. Bunun nedeni, bir peygamberin öğretilerini dikkatle dinlemek (yahut yazılı bir şey ise, doğruyu arayan biri olarak onu okumak) hidayeti bulmanın ilk şartıdır. Onu düşünerek gerçeği anlama aşaması ise ondan sonra gelir. Demek ki, bir peygamberin rehberliği olmadan bir insanın sadece kendi aklını kullanarak doğrudan hakka ve hakikate varması mümkün değildir.

17. Burada aslında günah kelimesi tekil olarak kullanılmıştır. Bu demektir ki, onların Cehenneme girmelerini gerektiren tek kusur veya suç peygamberleri tekzip etmeleri ve sözlerini dinlememeleridir. Diğer günahlar ise bu asıl günahtan doğmuştur.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾
أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ۗ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

12-14: Filhakika, Rablerinden gıyaben korkanlara[18] mağfiret ve büyük ecir vardır.[19] Sözünüzü ister gizleyin, ister açıklayın (Allah için hepsi aynıdır). O kalplerde olanı bilir.[20] Kalpleri yaratan ondakini bilmez mi?[21] O Latiftir,[22] her şeyden haberdardır.

Açıklamalar

18. Bu, dinde ahlâkın temelidir. Bir insanın, kötülükten sadece kötü olduğunu sandığı için kaçınması, yahut, bütün dünyanın bunu kötü olarak gördüğü, yahut, işlenmesi halinde dünyada herhangi bir zarara uğrama endişesi olduğu veya onunla ilgili olarak dünyevi bir gücün ona el koyacağı için kurtulmaya çalışması, aslında ahlâken zayıf, güvenilmesi zor ve dayanılmaz bir temeldir. İnsanın kişisel görüşü ve yargısı yanlış olabilir. Herhangi bir düşünce tarzı veya felsefesi açısından iyi bir şeyi kötü, kötü bir şeyi de iyi sanabilir. Bir kere, dünyada hayır ve şerrin ölçüleri her yerde ve her toplumda aynı değildir, ayrıca bunlar zamanla değişikliğe uğramaktadır. Dünyadaki ahlâk hocaları ve düşünürlerinin ne bugün, ne de geçmişte herhangi bir evrensel, ezeli ve ebedi bir ölçüsü olabilmiştir. Dünyevi zararlarla ilgili korku ve endişe de ahlâka kalıcı bir temel sağlamaz. Dünyada eğer bir kişi, buradaki hayatta kendisine bir zarar gelebilecek düşüncesiyle bir kötülükten kaçınıyorsa, kendisine herhangi bir zarar gelemeyeceğinden emin olur olmaz böyle bir kötülüğü benimseyebilir. Aynı şekilde herhangi bir dünyevi gücün pençesine düşme tehlikesi de, insanı güzel ahlâklı, faziletli ve dürüst bir kişi yapmaktan uzaktır. Şöyle ki, hiçbir dünyevi gücün gaiplerin bilgisine sahip olmadığını herkes bilir. Dolayısıyla, onun duyamayacağı, işitemeyeceği, göremeyeceği ve bilemeyeceği birçok günah ve suçlar işlenebilir. Ve dünyevi bir gücün pençesine düşmekten kurtulmak için birçok yollar ve tedbirler bulunabilir. Ayrıca, dünyevi bir gücün kanun ve kuralları da tüm kötülükleri kapsamaz. Birçok kötülükler vardır ki, dünyevi kanun ve kuralların kapsamına hiç girmez. Halbuki, bunlara göre suç ve günah olarak kabul edilen pek çok fiil ve hareketten daha çirkin ve iğrençtirler. Bu nedenle hak dini,

ahlâkı, her an ve her durumda insanı görüp ve izlemekte olan görülmez Allah'tan korkarak kötülükten kaçınılması üzerine bina etmiştir. O Allah ki, O'nun elinden kimse kaçamaz ve insana hayır ve şerri kapsamlı, evrensel ve daimi bir ölçü vermiştir. İşte ondan korkarak kötülüğü bırakmak ve iyiliği benimsemek, dinin gözünde değere layık olan bir iyiliktir. Bunun dışında başka nedenlerden dolayı, bir insan kötülük etmiyor, yahut kendi dış görünümleri açısından iyilikten sayılan fiilleri işliyorsa, onun yaptıkğı bu ameller âhirette hiçbir değere layık olmayacaktır, zira, bunlar tıpkı kum üzerinde kurulan binalara benzer.

19. Yani, Rab'den gıyaben korkmanın iki vazgeçilmez sonucu vardır: Birincisi, insanî zaaflardan dolayı bir insanın işleyeceği hatalar affedilecektir, ama şu şartla ki, bunların altında Allah'tan korkmama fikri yatmıyorsa... İkincisi, bir kişi bu inanca göre işlediği bütün iyi ameller için büyük ecir ve ödüller alacaktır.

20. Bu sözler, ister Mü'min ister kâfir olsun, tüm insanlare hitaben söylenmiştir. Mü'mine yapılan nasihat ve telkin şudur: Kendisi bu dünyada yaşadığı sürece, açık ya da kapalı, söz ve hareketleri, hatta niyetleri ve düşüncelerinden hiçbirinin Allah'tan gizli olmadığını her an aklında tutmalıdır. Ve kâfire yapılan uyarı şudur: Kendine göre, Allah'tan korkmadan ne yapıyorsa yapsın, ama şunu unutmasın ki, hiçbir sözü veya hareketi Allah'tan gizli kalamaz ve gözünden kaçmaz.

21. Bunun diğer bir tercümesi şu olabilir: "O, kendi mahlukatını da mı bilmez?" Burada aslında "men halaka" sözleri kullanılmıştır ki, hem "yaratan", hem de "yarattığı" anlamındadır. Her iki durumda da anlam aynıdır. Bu, aslında, yukarıdaki cümlede ifade edilen hususun delilidir. Yani, yaratanın, kendi mahluklarından (yarattıklarından) habersiz olması mümkün müdür? Mahlûklar belki de kendilerinden habersiz olabilirler, ama Yaratan onlardan habersiz olamaz. Sizin her damarınızı O yaratmıştır, sizin kalp ve beyinlerinizin her adalesini ve her dokusunu O yapmıştır, sizin her nefesiniz O'nun sayesinde alınmaktadır, sizin her organınız O'nun aldığı tedbirler sayesinde işlemektedir. Sizin bir şeyiniz O'ndan nasıl saklı kalabilir?

22. Burada kullanılan latif kelimesi, hissedilmez bir şekilde çalışan ve aynı zamanda gizli gerçekleri bilen demektir. Yani O, en ince, en görülmez şeyleri bilen ve görendir.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ ۖ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾

15: O, size arzı zelîl ve mutî kılandır. O'nun etrafında yürüyünüz. Ve Allah'ın rızkından yiyin.[23] Dirilip tekrar O'na gideceksiniz.[24]

Açıklamalar

23. Yani, bu dünya size kendiliğinden tabi olmamıştır ve sizin yemekte olduğunuz bu rızık burada kendiliğinden doğmamıştır. Aksine, Yüce Allah kendi hikmeti ve kudretiyle bunu öyle yaratmıştır ki, burada yaşamanız mümkün olmuştur ve bu muazzam yeryüzü ve yerküresi öylesine sakin, huzurlu ve elverişli olmuştur ki, siz bunun üzerine rahatlıkla dolaşıyorsunuz ve öyle nimetler sofrası haline gelmiştir ki, bunda hayatınızı sürmek için sınırsız ve sayısız imkan ve kaynaklar vardır. Eğer siz gaflete düşmez ve aklınızı kullanırsanız, bu dünyanın, sizin yaşayabilmeniz için elverişli hale getirilmesi ve içinde sonsuz hazinelerin toplanmasında ne büyük hikmetler olduğunu görecek ve anlayacaksınız. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, en-Nemel, dipnot: 73, 74, 81, Yasin, dipnot: 29, 32, el-Mü'min, dipnotlar: 90-91, ez-Zuhruf, dipnot: 7, eL-Casiye, dipnot 7, Kaf, dipnot: 18),

24. Yani, bu yeryüzünde yürürken, dolaşırken ve Allah'ın rızkını yerken eninde sonunda Allah'ın huzuruna çıkacağınızı unutmayın.

ءَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾

16: Göktekinin[25] sizi yere batırmayacağından ve bu arzın birden bire sallanmayacağından emin mi oldunuz?

Açıklamalar

25. Bu demek değildir ki, Allahu Teâlâ gökte oturur, aksine bu söz ve ifade, insanın doğal olarak, Allah'a yalvardığı zaman göğe baktığından dolayı kullanılmıştır. Bilindiği gibi, bir insan dua ederken ellerini havaya kaldırır, bir âfete uğradığı veya sıkıştığı zaman her şeyden

umudunu kestiği vakit göğe bakarak Allah'a feryad eder, âniden bir belâya uğradığı zaman, bunun yukarılardan geldiğini söyler, olağanüstü yollardan elde ettiği şeylerin gökten indiğini belirtir. Aynı şekilde Allahu Teâlâ'nın gönderdiği kitaplara semavî kitaplar denilir. Ebu Davud'da yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre, bir kişi, zenci olan cariyesiyle birlikte Resûlulah'ın huzuruna çıktı ve "Benim Mü'min bir köleyi serbest bırakmam vâcip olmuştur, ben bu cariyeyi serbest bırakabilir miyim?" diye sordu. Hz. Peygamber cariyeye, "Allah nerededir?" diye sordu. Cariye göğe doğru işaret etti. Resûlullah (s.a.v.) "Ve ben kimim?" diye sordu. Kız bu sefer Resûlullah'a baktı ve daha sonra göğe işaret etti. Bu demekti ki, Resûlullah (s.a.v.) Allah tarafından gönderilmiştir. Bunun üzerine Resûlullah o kişiye dedi ki, "Bunu serbest bırakabilirsin, bu Mü'minedir". (Buna benzer rivâyet Muvatta, Müslim ve Nesaî'de yer almıştır). Bir defasında Hz. Ömer, Hz. Havle bint Sa'lebe hakkında halka şöyle dedi: "Bu, yalvarışı yedi gökte işitilmiş olan bir hanımdır". (Biz bunun ayrıntılarını Mücadele sûresinin 2. nolu dipnotunda verdik). Bütün bunlar gösteriyor ki, bir insanını Allah'ı düşündüğü zaman, aklının hemen yeryüzüne değil, göğe doğru yönelmesi, onun doğasındadır. İşte bu husus gözönünde tutularak burada Allahu Teâlâ'dan bahsedilirken, "Göktekinin" ifadesi kullanılmıştır. Kimsenin Kur'ân-ı Kerim'in, Allahu Teâlâ'nın gökte ikamet ettiğini belirttiği gibi bir kimsenin şüphesi olmasın. Zâten böyle bir şüphe olmamalıdır, çünkü elimizdeki "el-Mülk" sûresinin başında "O, yedi gökleri kat kat yaratandır" denilmiştir ve el-Bakara sûresinde, "Nereye dönerseniz dönün, Allah oradadır" buyurulmuştur.

أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا
فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ
وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

17-19: Göktekinin üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz?[26] Yakında tehdidimin ne olduğunu bileceksiniz?[27] Doğrusu, onlardan evvel geçenler de yalanlamışlardı. Bakın, benim yakalayışım ne sertti.[28] Üzerlerinde saf saf olarak ve kanatlarını çırparak havada kuşların durduklarını görmezler mi? Onları bu halde ancak Rahman tutar.[29] O, her şeyi görücüdür.[30]

Açıklamalar

26. Burada şu nokta vurgulanmak isteniyor: Bu dünyada hayatta olmanız ve güvenliğiniz her zaman Allahu Teâlâ'nın fazlına bağlıdır. Siz kendi gücünüzle elinizi kolunuzu sallayarak yaşadığınızı sanmayın. Burada geçmekte olan hayatınızın her anı, Allah'ın koruması ve gözetimine bağlıdır, ve O'nun sayesinde akıp gitmektedir. Yoksa, herhangi bir an, O'nun bir işaretiyle öyle korkunç bir deprem meydana gelir ki, bir ana kucağı gibi olan bu dünya sizin için bir mezar çukuru haline gelebilir veya öyle bir fırtına kopar ki, bütün yerleşim merkezleriniz yerle bir olur.

27. Burada "tehdit"ten veya uyarıdan kastedilmiştir. Yani, Resûlullah ve Kur'ân-ı Kerim vasıtasıyla Mekkeli kâfirlere şöyle bir uyarı yapılıyordu: Eğer siz küfrünüzü ve şirkinizi bırakmazsanız ve size verilmekte olan tevhid davetini kabul etmezseniz, Allah'ın azabına uğrayacaksınız.

28. Burada, kendilerine gelen peygamberleri tekzib ederek azaba uğramış olan geçmişteki millletler kastedilmiştir.

29. Yani havada uçmakta olan her kuş Rahman olan Allah'ın koruması altındadır. Bir kuşun uçmasını mümkün kılan beden ve yapısını ona veren O'dur. Her kuşa uçmayı öğreten O'dur. Rüzgardan daha ağır olmamalarına rağmen havada çeşitli yaratıkların uçmasına imkan sağlayan ve rüzgarı bazı kanun ve kurallara tabi kılan yine O'dur. Uçan her nesneyi havada tutan da O'dur. Çünkü Allah bu yaratık ve nesneleri havada tutmaktan vazgeçtiği an bunlar yere düşer.

30. Yani, bu kaide sadece kuşlar için geçerli değildir. Dünyada ne varsa, Allah'ın muhafazası ve himayesiyle vardır ve ayakta durmaktadır. Varolmaları için gereken imkanları sağlayan O'dur ve yarattığı bütün mahluklara gereken her şeyin sağlanmasını denetleyen de O'dur.

أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي
هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾
أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ
﴿٢١﴾ أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾

20-23: Rahman'ın azabından sizi kurtaracak bir ordu mu vardır?[31] Hakikatte, bu kâfirler aldanmış durumdadır. Eğer Allah, rızkınızı keserse, sizi rızıklandıracak kimdir? Muhakkak onlar muhalefet ve nefrette inad ederler. Yüzüstü sürünerek yürüyen mi doğru yol üstünde,[32] yoksa doğru bir yol üstünde dümdüz yürüyen mi hidayet üzerindedir? Habibim de ki: "Sizi yaratan, size kulak, göz ve kalpler veren O'dur. Buna ne az şükrediyorsunuz?"[33]

Açıklamalar

31. Başka bir tercümesi şöyle olabilir: "Rahman'dan başka, ordunuz olup size yardım edecek kim var?" Bizim, metinde verdiğimiz tercüme daha sonraki cümlelerle daha uyumlu haldedir ve bu ikinci tercüme bundan önceki ibarelere daha uygun düşmektedir.

32. Yani hayvanlar gibi, ne tarafa yönlendirilmişlerse o tarafa yüzükoyun gitmektedirler.

33. Yani, Allah sizi hayvan değil, birer insan olarak yarattı. Sizin işiniz, dünyadaki bütün kötülük ve ahlâksızlıkları gözü kapalı olarak benimsemek ve yürümekte olduğunuz yolun doğru olup olmadığını araştırmamak değildi. Size bu kulaklar, size doğru ile yanlış arasındaki farkı anlatmaya çalışan kişinin sözlerini dinlememek ve aklınızda öteden beri yerleşmiş olan yalan yanlış inançlarda ısrar etmeniz için verilmedi. Bu gözler, gözü kapalı başkalarını taklid etmek ve kendi görme yeteneğinizi kullanarak yerden göğe kadar uzanan işaret ve

alâmetlerin, Allah'ın Resûlünün size sunmakta olduğu tevhide mi, yoksa bütün kainât düzeninin Allahsız olduğuna mı veya bunu birçok tanrının yönettiğine mi delâlet ettiğini görmemek için verilmedi. Aynı şekilde bu kalp ve beyin de, düşünme taşınma işlerini başkalarına bırakarak dünyada kim hangi yolu çizmiş, onu izlemeye başlamanız ve kendi aklınızı kullanarak bunun doğru mu, yoksa yanlış mı olduğunu düşünmeye hiç zahmet etmemeniz için verilmedi. Cenab-ı Hak, ilim, akıl, işitme ve görme yetenekleri gibi nimetleri size hakkı tanımanız ve bilmeniz için verdi. Siz, aslında, bu nimetleri, hangi temel amaç için verilmişse onun için kullanmayarak hep başka amaçlar ve işler için kullanıyorsunuz ve dolayısıyla Allah'a nankörlük ediyorsunuz. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, en-Nehl, dipnot: 72-73, el-Mü'minun, dipnot: 75-76, es-Secde, dipnot: 17-18, el-Ahkâf, dipnot: 31).

قُلْ هُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾

24-25: De ki: "Sizi yeryüzünde dağıtan O'dur. Ve nihâyet O'na haşrolup toplanacaksınız".[34] (Kâfirler Mü'minlere): "Eğer sözünüzde doğru iseniz va'deylediğiniz kıyamet ne vakittir?" derler.[35]

Açıklamalar

34. Yani, siz öldükten sonra diriltilip dünyanın her köşesinden toplanacak ve O'nun huzuruna çıkarılacaksınız.

35. Onlar bu soruyu, kıyametin tarih ve saatini bilemedikleri için sormuyorlardı. Ayrıca, bu soru kendilerine kıyametin kopacağı yıl, ay, gün ve saati bildirilince bunu derhal kabul edecekleri anlamına da gelmiyordu. Onlar aslında kıyametin gelişini imkansız, mantıksız ve akıldışı zannediyorlardı ve bu soruyu, bunu yalanlama ve reddetme bahanesini bulacakları için soruyorlardı. Onlar güya alay edercesine ve içten inanmayarak soruyorlardı ki, sizin bize anlattığınız kıyamet, haşir ve neşir ile ilgili bu masal ne zaman gerçekleşecektir? Bu ne zamana kadar askıya alınmıştır? Böyle bir şey gerçekten varsa, bunu niye bize göstermiyorsunuz, ki biz de inanalım? Burada şu nokta da bi-

linmelidir ki, bir kişi ancak akla va mantığa uygun delillerle kıyamete inanabilir ve Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda ayrıntılı deliller verilmiştir. Bunun tarihine gelince, kıyamet ile ilgili bahiste bunu ancak cahil biri sorabilir. Çünkü bunun geliş tarihini belirtsek bile, ne fark eder? İnanmak istemeyen biri gene bir bahane bulur ve der ki: "Pekalâ, o tarih gelsin, o zaman ona inanırım, o tarih gelmeden kıyametin o gün kopabileceğine nasıl inanayım?" (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Lokman, dipnot: 63, el-Ahzab, dipnot: 116, Sebe', dipnot: 5, 48, Yâsin, dipnot: 45).

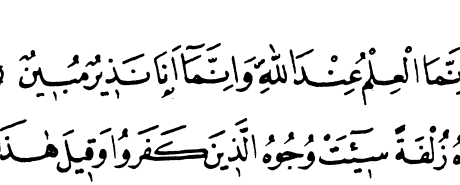

26-30: De ki: "Bunun bilgisi ancak Allah'ın indindedir. Ben ancak apaçık bir nezîrim".[36] O kıyameti yaklaşmış gördüklerinde kâfirlerin yüzleri çirkin bir hale getirilmiş[37] ve (kendilerine) "İşte bu, sizin iddia ettiğiniz şeydir" denilir. De ki: "Eğer, Allah beni ve benimle beraber olanları helâk etse, veyahut bize rahmet buyursa kâfirleri elemli azaptan kim kurtarır?[38] De ki: "O, bütün nimetleri vericidir. Ona iman ettik. Ve O'na tevekkül eyledik.[39] Apaçık sapıklıkta olanın kim olduğunu yakında bileceksiniz". De ki, "Eğer suyunuz yerin dibine geçerse, size akarsuyu kim getirir?"[40] söyleyin.

Açıklamalar

36. Yani, kıyametin mutlaka geleceğini bilirim ve bunu bilmem, bunun gelişi konusunda insanları uyarmam için yeterlidir. Şimdi bun kesin ne zaman geleceği sorusuna gelince, bunu ben değil, ancak Allah bilir, ve insanları uyarmak için bu bilgiye ihtiyacım yoktur. Bunu

şöyle bir misal ile anlatabiliriz: Bir kişinin ne zaman öleceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Ancak biz, herkesin bir gün ölceğini biliyoruz. Bizim bu bilgimiz, dikkatsiz ve sorumsuzca hareket eden bir arkadaşımızı, ölmeden önce kendi çıkarı ve kurtuluşu için kendine çekidüzen vermesi konusunda uyarmamız için yeterlidir, ve bu uyarımız için, onun ne zaman kesin öleceğini bilmemiz şart değildir.

37 Yani, onların görünümü, idam sehpasına götürülmekte olan bir hükümlü gibi olacaktır.

38. Mekke-yi Muazzama'da Resûl-u Ekrem (s.a.v.) davetine başlayınca, Kureyş kabilesine mensup pek çok kişi İslâmiyeti kabul etmeye başladı. Bunun üzerine hemen hemen her evde Resûlullah ve arkadaşları için beddualar okunmaya başlandı ve kendisinin ölmesi için büyüler bile yapılmaya çalışıldı. Hatta, öldürülmesi için suikastlar yapılmaya başlandı. Onun için burada buyuruluyor ki, "Onlara de: "Biz ister ölelim, ister Allah'ın fazlıyla yaşayalım, siz bundan ne elde edeceksiniz? Siz asıl kendinizi düşünün ki, Allah'ın azabından nasıl kurtulacaksınız?"

39. Yani, biz Allah'a iman ettik, ama siz onu inkâr ediyorsunuz,; biz O'na güveniyoruz, siz ise kendi maddi gücünüz, çeteleriniz, kaynaklarınız ve Allah'tan başka tanrılarınıza güveniyorsunuz. Bu durumda Allah'ın rahmetine siz mi layık olacaksınız, yoksa biz mi?

40. Yani, Allah'tan başka bu akarsuları yaratan kimdir? Eğer kimse yoksa, ve siz biliyorsunuz ki yoktur, o zaman Allah mı ibadete layıktır yoksa mabutlarınız mı, ki onlar bu akarsuları tekrar yaratamaz. Bundan sonra siz kendi vicdanınıza sorun: Doğru yoldan sapan tek Allah'a inananlar mıdır yoksa şirk edenler mi?

EL-KALEM

Adı: Bu sûrenin adı hem Arapça alfabesinin "nûn" harfi olan, "en-Nun" hem "el-Kalem"dir. Bu her iki ad sûrenin başında bulunmaktadır.

İniş Tarihi: Bu da Mekke-yi Muazzama'nın ilk dönem sûrelerinden biridir; ancak konusu ve içeriğinden, Mekke'de Resûlüllah'a (s.a.v.) muhalefet ve mukavemetin iyice şiddetlendiği sırada indiği anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede üç konu işlenmiştir: (1) Muhaliflerin itirazlarına cevap, (2) Muhaliflere tenbih ve nasihat ve (3) Resûlullah'a (s.a.v.) sabır ve metanet telkini.

Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Bu kâfirler sana (hâşâ) deli divane diyorlar, halbuki, senin onlara sunmakta olduğun kitap ve bizzat senin sahip olduğun yüce mevkiin, onların bu yalanını reddetmek için yeterlidir" denilmiştir. Ayrıca, şunlar da ilave edilmiştir: "Kimin deli ve kimin akıllı olduğunu herkesin göreceği zaman çok yakındır. Onun için, sana karşı koparılmakta olan muhalefet fırtınasının etkisi altında kalma. Zaten bütün baskılar ve yalan dolanlar, senin şöyle ya da böyle onlardan korkarak onlarla uzlaşmanı sağlamak için söyleniyor ve yapılıyor."

Daha sonra, halkın gözünü açmak için, isim vermeden, muhaliflerin önde gelen birinin karakterinden sözedilmiştir. Mekkeliler bu kişiyi çok iyi tanıyordu. O sıralarda Hz. Peygamber'in temiz ahlâkı da herkesin gözünün önünde idi, ve gören herkes, kendisine muhalefette ön saflarda yer alan kabile reislerinin kişilik ve karakterlerinin nasıl olduğunu da görebiliyordu.

Bundan sonra 17. ilâ 33. âyete kadar "bahçe sahiplerin"den sözedilmiştir. bunlar Allah'ın nimetine kavuşmalarından sonra O'na itaatsızlık ettiler ve onların en iyi ferdinin nasihatlarını zamanında dinlemediler. Nihayet bu nimetlerinden mahrum oldular ve gözleri de, ancak herşeylerini kaybettikten sonra açılabildi. Bu örnek verildikten sonra Mekkeliler şöyle uyarılmıştır: "Resûlullah'ın bi'setinden sonra siz de o bahçe sahipleri gibi, çetin bir sınavdan geçmektesiniz. Eğer Resûlullah'ın sözlerini dinlemezseniz, hem bu dünyada azaba uğrayacaksınız, hem de âhirette daha büyük bir azapla karşılaşacaksınız.

Daha sonra 34. ilâ 47. âyete kadar kâfirlere sürekli olarak vaaz ve telkinde bulunulmuştur. Bu bölümde bazan kendilerine doğrudan hitap edilmiş, bazan da, Resûlullah (s.a.v.) muhatap olmasına rağmen kendileri uyarılmıştır. Bu hususta söylenenlerin özeti şudur: Âhirette rahat ve huzur ancak dünyada Allah'tan korkarak yaşayanların hakkıdır. Allah katında itaatkâr kimselerin tıpkı suçluların akıbetine uğramaları akıl ve mantığa tamamen aykırıdır. Kâfirlerin, Yüce Allah'ın, kendilerine, bizzat kendilerinin uygun gördüğü muameleyi yapacağı yolundaki inançları saçma ve tamamen asılsızdır. Onlar bu hususta Allah'tan herhangi bir güvence almamışlardır. Bu dünyada Allah'ın önüne başlarını eğmeye davet edilenler ve bunu reddedenler, kıyamette secdeye kapansalar bile bir işe yaramayacaktır ve herkese rezil olacaklardır. Onlar Kur'ân'ı yalanlayarak Allah'ın azabından kurtulamazlar. Onlar biraz yumuşak ve gevşek davranıldığı için yanılgıya kapılmışlardır. Onlar zannediyorlar ki, Kur'ân'ı yalanlamalarına rağmen kendilerine herhangi bir azap gelmediği için kendileri doğru yoldadır. Halbuki, cehalet içinde helakete ve felakete gitmektedirler. Resûl'u (s.a.v.) tekzip etmek ve ona muhalefet etmek için hiçbir tutarlı nedenleri yoktur, çünkü kendisi saf, temiz, samimi, dürüst ve kendi menfaatını düşünmeyen bir dâvetçidir. O, kendi kişiliği için onlardan bir şey istemiyor. Kâfirler ve muhalifler, onun bir peygamber olmadığını ve sözlerinin yanlış olduğunu bildiklerini de iddia edemezler.

En son, Resûlullah'a (s.a.v.), Allah'ın kararı açıklanıncaya kadar dini yaymak konusunda karşılaştığı tüm güçlüklere göğüs germesi, ve Hz. Yunus'un (a.s.) başının derde girmesine yolaçan acelecilik ve sarbızlıktan kaçınması konusunda nasihat ve telkinde bulunulmuştur.

EL-KALEM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 52 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Nûn, kalem ve yazanların yazdığı şeye and olsun.[1] (Habibim) Sen Rabbinin fazlıyla bir mecnûn değilsin.[2]

Açıklamalar

1. Müfessirlerin imamı, Mücahid diyor ki, burada "kalem"den "zikr," yani Kur'ân-ı Kerim'in yazılmakta olduğu kalem kastedilmiştir. Bundan, "yazılmakta olan şey"den Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiği de kendiliğinden anlaşılıyor.

2. İşte Kaleme ve Kitab'a and içilen konu budur. Bunun anlamı şudur: Vahyi yazanların yazmakta olduğu Kur'ân budur ve zaten bu kitap kâfirlerin (hâşâ) mecnûn veya deli dedikleri Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile ilgili iddia ve suçlamaları reddetmek için yeterlidir. Resûlullah'ın peygamberlik iddiasından önce Mekkeli kâfirler kendisini, kendi milletinin en iyi ferdi olarak kabul ediyor, dürüstlüğü, doğruluğu, aklı ve zekâsına güveniyorlardı. Ne var ki, Resûlullah (s.a.v.) onlara Kur'an'ı anlatmaya başlayınca kendisine deli demeye başladılar.

Bu demektir ki, onların kendisine delilik damgasını vurmalarına neden olan şey, Kur'ân'dı. Bu nedenle, bu töhmet, iftira ve suçlamanın reddi için Kur'ân-ı Kerim'in yeterli olduğu kaydedilmiştir. Böylesine eşsiz içeriğe ve konulara sahip olan bu yüce ve eşi bulunmaz kelâmın sunulması zâten Hz. Muhammed'e Allah'ın büyük fazlı olduğunun delilidir. Böyle bir durumda, bu hâşâ, kendisinin deli olduğunu kanıtı olarak nasıl kabul edilebilir? Burada şu nokta da gözardı edilmelidir ki, burada görünürde Nebi-yi Kerim'e (s.a.v.) hitap edilmişse de asıl muhatap kâfirlerdir. Amaç, kâfirlerin suçlamalarına cevap vermekti. Bu bakımdan, kimse, bu âyetlerin Cenab-ı Allah tarafından, Hz. Muhammed'e kendisini mecnun olmadığına inandırması için indirildiğini düşünmesin. Gayet tabii ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi durumu hakkında hiçbir şüphe veya tereddüd yoktu. Dolayısıyla, kendisine bu hususta herhangi bir teselli veya güvence verilmesi de sözkonusu değildi. Amaç, kâfirlere şunu vurgulamaktır: Siz Kur'ân-ı Kerim yüzünden Resûlullah'ın deli olduğunu iddia ediyorsunuz, ama bu Yüce Kitap zâten sizin iddialarınızı çürütecek niteliktedir (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimu'l- Kur'ân, Tûr sûresinin tefsiri, dipnot: 22).

وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ۝ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝

3-4: Sana tükenmez bir ecir vardır.[3] Sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin.[4]

Açıklamalar

3. Yani, ey Habibim, senin, Allah'ın kullarının hidayeti için yaptığın büyük çabalar, seni, türlü çeşit eziyet ve işkence görmene sebep olmaktadır ama sen yine de görevine büyük bir dirayetle devam ediyorsun. Senin bu örnek çalışmalarının karşılığı büyüktür ve sana sonsuz ve sınırsız ecir ve ödüller verilecektir.

4. Bu cümle burada iki anlam vermektedir: Birincisi, "Sen büyük bir ahlâk ve fazilete sahipsin ve bu nedenle, insanların hidayeti için böylesine eziyet ve işkencelere dayanabiliyorsun, yoksa, zayıf ahlâka sahip olan biri bu büyük işi başaramazdı." İkincisi, bu "Kur'ân'ın dışında, senin yüksek ahlâk ve faziletin de, kâfirlerin sana yönelttikeri suçlamanın tamamen yalan olduğunu göstermenin açık bir delilidir.

Çünkü, güzel ahlâk ile delilik bir arada olamazlar." Deli veya mecnun, bilincini kaybetmiş aklî dengesi bozulmuş bir kişiye denilir. Bunun aksine, güzel ahlâk, bir kişinin aklının başında olduğunun bir delilidir. Onun sağduyulu, tutarlı, dengeli, ve soğukkanlı olduğunun da ispatıdır. Resûlullah'ın (s.a.v.) ahlâkının nasıl olduğundan Mekkeliler habersiz değildi. Bu nedenle bu âyette, bu noktaya sadece bir işaret etmek bile, Mekkelilerin ne kadar hayasızca ve insafsızca davrandıklarını göstermeye yeterdi. Yani, böylesine faziletli ve yüksek ahlâklı bir kişiye bu gibi yakıştırmalarda bulunmayı aklı başında bir kişi tasavvur bile edemez. Onların bu terbiyesizliği, Resûlullah (s.a.v.) için değil, bizzat kendileri için zarar vericiydi. Çünkü kendileri muhalefet duygularına kapılarak kendisi hakkında, makul bir kişinin tahmin bile edemeyeceği şeyler söylüyorlardı. Aynı sözler, bugün Resûlullah'a (s.a.v.) delilik ve sara hastalığını yakıştırmaya çalışan sözde âlim, araştırmacı ve Doğu bilimcileri için de söylenebilir. Kur'ân-ı Kerim bugün dünyanın her köşeesinde rahatlıkla bulunabilir bir kitaptır. Hz. Peygamber'in kişiliği ve karakteri hakkında yazılan sayısız kitaplar da her yerde rahatça bulunabilmektedir. Herkes, Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sireti hakkındaki kitapları okuyarak müşrikler ile Doğu bilimcilerinin, nefret ve düşmanlık duygularına yenik düşerek ne kadar saçma sapan şeyler söylemekte olduklarını anlayabilir.

Resûlullah'ın ahlâkının en güzel tarifini Hz. Âişe (r.a.) yapmıştır.Hz. Âişe'ye göre, Resûlullah'ın "ahlâkı Kur'ân"dı. İmam Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Nesai, İbn Mâce, Darımi ve İbn Cerir, onun bu sözlerini az bir farkla ve birçok kaynak göstererek nakletmiştir. Bu demektir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyaya Kur'ân-ı Kerim'in öğretilerini sunmakla yetinmemiş, bizzat bunun canlı örneği olduğunu göstermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de nelere emredilmişse, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) ona herkesten önce uymuştur, nelerden menedilmişse, kendisi herkesten çok ondan kaçınmıştır ve hangi özellikler nahoş ilan edilmişse, kendisi onlardan en çok arınmış sayılmıştır, ve hangi ahlâkî özellikler fazilet olarak belirlenmişse, kişiliği onları taşımıştır. Başka bir rivâyetteHz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Resûlullah hiçbir zaman bir hizmetçiyi dövmedi, hiçbir kadına el kaldırmadı, Allah yolunda cihadın dışında kimseyi öldürmedi, Allah'ın hürmetlerinin çiğnenmesi dolayısıyla ve Allah uğruna öç aldığının dışında kendisine yapılan haksızlık veya eziyetin öcünü hiçbir zaman almadı, günah olmamak kaydıy-

la iki iş arasında seçim yapması gerektiği zaman daha basit ve kolay olanını tercih ederdi ve herhangi bir fiil günah ise ondan herkesten çok uzak kalırdı". (Müsned-i Ahmed). Hz. Enes (r.a.) şöyle diyor: "Ben 10 yıl "Resûlullah'a hizmet ettim. Kendisi hiçbir zaman herhangi bir hareketimden dolayı "of" demedi, herhangi bir işim için, 'Bunu niçin yaptın?' veya herhangi bir işi yapmadığım için 'Bunu niçin yapmadın?'diye sormadı." (Buhari ve Müslim).

فَسَتُبْصِرُ
وَيُبْصِرُونَ ۝٥ بِأَيِّيكُمُ ٱلْمَفْتُونُ ۝٦ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ
عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ۝٧ فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ ۝٨ وَدُّوا۟
لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ۝٩ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝١٠ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ
بِنَمِيمٍ ۝١١ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ۝١٣

5-13: Yakında görürsün, onlar da görecekler. Hanginizmiş divâne. Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan şaşmış olanla hidâyet üzere bulunanın kim olduğunu pek iyi bilendir. O halde tekzip edenlere boyun eğme. Onlar isterler ki, sen onlara yumuşak davransın da onlar da sana yumuşak davransın.[5] Çok yemin eden zelîl ve hâkîr olanlara[6] itaat etme. Halkı çok ayıplayan ve lâf getirip götürme ile meşgul olana. Hayrı men'edene,[7] haddini aşarak zulmedene, zorbaya[8] ve soysuz yardakçıya[9] (itaat etme).

Açıklamalar

5. Yani, sen İslâm'ı tebliğ etmek konusunda biraz gevşersen, bunlar da sana muhalefeti azaltsınlar, veya bunların doğru yoldan çıkmış olmaları ile ilgili kendi dininde bazı değişiklikler yaparsan, bunlar seninle uzlaşsınlar.

6. Burada, hakîr, zelîl ve âdi bir kişi için söylenen "mehin" kelimesi kullanılmıştır. Aslında bu, çok yeminler eden bir kişinin vazgeçilmez özelliğidir. Bu kişi, her konuda yemin ediyor, çünkü insanların kendisinin yalancı olduğunu anladıklarını her zaman hissediyor ve yemin etmediği sürece sözlerine inanmayacaklarını anlıyor. Bu

bakımdan, hem kendi gözünde rezil oluyor, hem de toplumda beş paralık değeri olmuyor.

7. Aslında "mannain lil-hayr" sözleri kullanılmıştır. Hayır, Arapçada hem mal ve mülk, hem de hayır ve iyi iş için denilir. Bu kelimeyi "mal" olarak kabul etsek, anlamı şu olur: "Son derece cimri ve eli sıkı olan, kimseye tek kuruş bile vermek istemeyen." Yok, eğer bu kelime "hayır" ve "iyi" işler demekse, buradaki ifade şöyle olabilir: "Her hayır işi engelleyen" ve "insanların İslâm'a yönelmelerini önlemekte çok faal olan".

8. Burada kullanılan kelime "utul"dur ki, Arapçada, iri yarı, yiyip içen ve aynı zamanda son derece zorba, kaba, kavgacı ve gaddar olan bir kişiye denilir.

9. Burada kullanılan kelime "zanîm"dir ki, Arapça'da zina veya gayri-meşru ilişki sonucu doğan piç birine denilir, yani soysuz biri ve herhangi bir aileye mensup olmayan kişi. Said bin Cübeyr ve Şa'bî diyor ki, bu kelime, kendi şerri ve kötülükleri yüzünden ün salmış kişi için de kullanılır.

Bu âyetlerde özellikleri belirtilen kişiden kimin kastedildiği konusunda bazı ihtilâflar vardır. Bazı müfessirlere göre bu kişi Velid bin Muğire idi. Bazıları Esved bin Abd-ı Yegûs ve bazıları Ahnes bin Şureyk'in adını vermiştir. Yine bazıları, bazı diğer kimselerin adlarını vermiştir. Ancak Kur'ân'da bu kişinin adı verilmemiş ve sadece özelliklerinden sözedilmiştir. Bundan, kendisinin, bu özellikleri bakımından adı anılmasına gerek olmayacak kadar meşhur olduğu anlaşılıyor ve bu özelliklerden söz edilir edilmez, onun kastedildiği belli oluyor.

أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾
سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا
لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ
وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾

14-21: Mal ve evlât sahibi oldu diye[10] karşısında âyetlerimiz okunduğu zaman o, "Eski milletlerin efsaneleridir" demiştir. Biz, yakında onun hortumu üzerine damga basacağız.[11] Onları bahçe sahiplerini belâya uğrattığımız gibi, belâya dûçar ederiz.[12] Hani o bahçe sahipleri sabahleyin meyvelerini toplamaya yemin etmişlerdi. İstisna da yapmıyorlardı.[13] Onlar uyurlarken, Rabbin tarafından bahçeye bir belâ indi. Sabahleyin birbirlerini çağırdılar.

Açıklamalar

10. Bu cümle hem yukarıdaki ibare, hem de daha sonraki cümle ile ilgili olabilir. İlk şekliyle anlamı şu olabilir: "Böyle bir kişinin baskı ve tehdidini, sırf mal ve evlât sahibidir diye kabul etme." İkinci şekliyle ise anlamı şu olabilir: "Bolca mal ve evlâda sahip olduğu için kibirlenmiştir ve âyetlerimiz ona indiklerinde, "Bunlar eski milletlerin efsâneleridir' der."

11. Çok kibirli ve burnu büyük olduğu için burada "hortum" kelimesi kullanılmıştır. Yani, fil gibi uzun bir burun veya hortuma sahip olan kişi. "Hortumu üzerine damga basma"nın anlamı şudur: "Biz dünya ve âhirette onu öylesine rezil edeceğiz ki, ebediyete kadar bu utancından kurtulamayacaktır."

12. Burada el-Kehf sûresinin 5. rükuunda insanları uyarmak amacıyla çifte bahçeye sahip olanlarla ilgili verilen örnek de gözönünde bulundurulmalıdır.

13. Yani, onlar kendi güç ve yetkilerine öylesine güveniyordu ki, derhal yemin ederek ertesi gün sözkonusu bahçenin meyvelerini koparacaklarını söylediler ve "inşallah" veya "Allah isterse", yahut da, "kısmet olursa" gibi ifadeleri kullanma zahmetine katlanmadılar.

أَنِ اغْدُوا
عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا
يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا
قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ
لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ

عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ۝٣٠ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ۝٣١ عَسَىٰ رَبُّنَا
أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ۝٣٢ كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ
وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝٣٣

22-33: "Eğer meyve toplayacaksanız haydin erkenden tarlalarınıza[14] gidiniz" diye. Birbirlerine gizlice fısıldaşarak gittiler. Bugün bir fakir bahçeye girmesin" diye. Fakirleri men'etmeye güçlerinin yeteceği zannı ile erkenden hızlı hızlı gittiler.[15] Bahçeyi gördüklerinde: "Her halde yolumuzu şaşırdık." "Hayır, mahrûm kaldık"[16] (dediler). Ortancaları: "Size, Allah'ı tesbih ediniz demedim mi?" dedi.[17] Onlar: "Ey Rabbimiz, Seni tesbih ve tenzih eyleriz. Biz, nefsimize zulüm edenlermişiz" dediler. Şimdi suçu birbirlerine yüklemeye başladılar.[18] "Yazıklar olsun, bize! Gerçekten biz azgınlarmışız" dediler. "Umulur ki, Rabbimiz bize bundan daha hayırlısını ihsan eder. Biz, Rabbimizden isteyenleriz." İşte (dünya) azabı böyledir. Eğer bilselerdi, âhiret azabı ise daha büyüktür.

Açıklaması:

14. Burada "tarlalar" kelimesi, herhalde bahçeler arasında tarlaların bulunması nedeniyle kullanılmıştır.

15. Burada asıl ifade, "alâ hardin"dir. Arapça'da "hard" gerek durdurmak ve vermemek, gerekse kasıt veya daha önceden alınmış olan karar için kullanılır. Ayrıca, sürat veya hız anlamını da taşır. Bu nedenle, biz tercümede bu üç anlamı da kullandık.

16. Yani, ilk önce bahçelerini gördükten sonra gözlerine inanamadılar, bunun kendi bahçeleri olduğunu düşünemediler ve "Belki de yolumuzu şaşırdık" diye hayıflandılar, ancak biraz daha serinkanlı düşününce bunun kendi bahçeleri olduğunu anladılar ve "Vah vah, her şey mahvoldu" diye dövünmeye başladılar.

17. Bu demektir ki, onlar "Yarın bahçemizdeki meyveleri mutlaka koparacağız" diye yemin ettiklerinde bu kişi kendilerinin Allah'ı unuttuklarını hatırlatmış ve hiç olmazsa, "İnşallah niye demiyorsunuz?" diye sormuştur. Ancak onlar bu adamın uyarılarına kulak asmadılar. Daha sonra onlar fakirlere bir şey vermeme kararını aldıklarını zaman da bu adam kendilerine, Allah'ı hatırlatmaları ve bu kötü niyetlerinden

vazgeçmelerini söylemiştir. Ama, onlar kendi kararlarından dönmediler.

18. Yani her biri birini suçlamaya ve onun teşvikiyle Allah'ı unuttuklarını ve kötü niyetli bir karar aldıklarını söylemeye başladı.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمْ
جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ
﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾

34-37: Muttakîlere,[19] Rabbleri indinde ni'metleri bol Cennetler vardır. Biz, Müslümanları mücrimler gibi yapar mıyız? Size ne oluyor? Nasıl böyle hükmediyorsunuz?[20] Yoksa sizin, içinde bunu okuduğunuz bir kitabınız mı var?[21]

Açıklamalar

19. Mekke'nin önde gelen kabile reisleri Müslümanlara diyorlardı ki, bizim sahip olduğumuz bolca nimetler bizim Allah katında sevildiğimizin ve beğenildiğimizin bir belirtisidir. Buna karşılık siz fakir ve çaresizsiniz. Bu da demektir ki, siz Allah'ın gazabına uğramış kişilersiniz. Onun için, eğer sizin iddia ettiğiniz gibi âhiret filan olur ve başka bir dünya kurulursa bile, biz orada yine rahat olacağız ve siz sıkıntılar çekeceksiniz. İşte bu sözlere bu âyetlerde cevap verilmiştir.

20. Yani Allah'ın, kendisine tabi olanlar ile suç işleyenler arasında ayırım yapmaması akıl ve mantığa aykırıdır. Siz dünyayı ve kainâtı Yaratan'ı hâşâ, gözü kör bir hükümdar mı sanıyorsunuz ki, kendisinden yana olanlar ile düşman olanlar arasında fark gözetmesin? Siz sadece maddiyata bakıyorsunuz ve diyorsunuz ki; Müslümanlar sefil ve perişan, siz ise zengin ve mutlusunuz. Allah, dünyada emirlerine uyarak kötü işlerden kaçınanları ve kendisinden korkmadan her türlü günah, suç, zulüm ve baskı uygulayanları görmez mi zannediyorsunuz? Siz iman edenlerin maddi sıkıntılarını ve kendi refahınızı gördünüz, ama kendinizin ve onların ahlâk ve amelleri arasındaki farkı gör-

mediniz ve Allah katında bu itaatkâr insanlara suçlular muamelesi yapılacağına ve sizin gibi suçlulara Cennet verileceğine çekinmeden karar verdiniz.

21. Yani, Allahu Teâlâ'nın gönderdiği kitap.

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ
أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ
بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ
﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾

38-42: Onda sizin için her istediğiniz şeyin olacağı mı yazılıdır? Yoksa, sizin, kıyamete kadar sürecek bizden bir ahdiniz mi vardır ki, hükmettiğiniz size olacaktır. (Habibim) onlara sor: Bana hangisi kefil[22] olacak? Yoksa onların ortakları da mı var? Eğer sözlerinde doğru iseler ortaklarını da getirsinler.[23] Perde açılıp secdeye dâvet olunacakları zor günde[24] buna güç yetiremeyeceklerdir.

Açıklamalar

22. Burada aslında "zaîm" kelimesi kullanılmıştır. Arap dilinde bu kelime, kefil, teminat veren veya bir topluluğun sözcüsü için kullanılır. Yani, sizden kim çıkıp Allah ile hakkınızda bir anlaşma yaptığını söyleyebilir?

23. Yani sizin kendi hakkınızda verdiğiniz hükmün hiçbir temeli yoktur. Bu hem akla, hem mantığa aykırıdır. Allah'ın herhangi bir kitabında böyle bir şeyin yazılı olduğunu da gösteremezsiniz. Sizden kimse Allah ile bir anlaşmaya vardığını da iddia edemez. Sizin mabud ilan ettiğiniz yaratıklar ve nesnelerden hiçbirinden, Allah katında size Cennet verme sorumluluğunu kendisinin üstlendiğine dair bir söz de alamazsınız. O halde, sizin bu yanlış anlama ve yanılgınızın kaynağı nedir?

24. Burada kullanılan ifade, "yevme yukşefu an sâkin"dir ki, "bacakların açıldığı gün" demektir. Sahabeler ile tabiîn'in bir grubu, bu sözlerin deyim olarak kullanıldığına inanmaktadır. Arapça deyime gö-

re, zor an veya sıkıntılı gün için "keşf-i sâkin" denilir. Hz. Abdullah bin Abbas da bu sözlerin anlamının bu olduğunu belirtmiş ve misal olarak bazı Arapça deyimleri vermiştir. İbn Abbas ve Rebi' bin Enes'ten naklolunan başka bir ifadeye göre burada "keşf-i sâkin"den "gerçekler üzerindeki perdeyi kaldırma" kastedilmiştir. Bu tevile göre, bu sözlerin anlamı şu olacaktır: Bütün gerçeklerin ortaya çıkacağı ve insanların amellerinin meydana çıkacağı gün.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ
سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَٰذَا الْحَدِيثِ ۖ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾

43-44: Gözleri yere bak ırak, zillet ve hakaretle örtülmüş olarak. Halbuki, onlar sapasağlam ve hayat ı iken bu secdeye davet olunmuşlardı (ama onlar inkâr etmişti).[25] Kur'ân'ı tekzib edenleri bana bırak.[26] Biz onları bilmedikleri yerden derece derece azaba yaklaştırıyoruz.[27]

Açıklamalar

25. Bu demektir ki, kıyamet gününde, dünyada kimin Allahu-Teâlâ'ya ibadet ettiği ve kimin O'ndan yüz çevirdiği açıkça ortaya konacaktır. Bu amaçla insanlar Allahu Tehalâ'nın huzurunda secde etmeye davet edileceklerdir. Dünyada ibadet edenler o zaman secdeye kapanacaklardır ve dünyada Allah'a secde etmeyenlerin belleri ise sertleşmiş olacaktır ve onların secde etmeleri mümkün olmayacak ve ibadet eden kimseler olarak kendilerini tanıtma çabaları boşa gidecektir. Böylece, onlar yüzleri kızarmış, rezil-ü rüsvâ olarak kala kalacaklardır.

26. Yani, onlarla uğraşmak için kafanı yorma, onların işini ben bitireceğim.

27. Bir kişinin bilmeden ve farkına varmadan azaba ve felakete götürülmesinin şekli şudur: Hak düşmanı ve zalim olan böyle bir kişiye dünyada her türlü nimetler, sağlık, mal, evlâtlar ve dünyevi başarılar ihsan olunsun ve bunlardan yanılgıya düşerek, "Ben ne yapıyorsam iyi yapıyorum ve davranışlarımda herhangi bir hata yoktur" diye düşünmeye başlasın. Böylece, bu kişi Hakka düşmanlık, itaatsizlik, zulüm ve

adaletsizliğin bataklığına battıkça batıyor ve kendisine verilmiş olan nimetlerin ödül değil, felâketinin habercileri olduğunu anlamıyor.

وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ
﴿٤٦﴾ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾

45-47: Onlara mühlet veriyorum. Benim fendim büyüktür.[28] Yoksa sen onlardan ücret mi istiyorsun ki, bu borcu vermek onlara ağır gelsin?[29] Yoksa, gaybın ilmi kendilerinde midir ki, onlar yazıyordur?[30]

Açıklamalar

28. Burada "keyda" kelimesi kullanılmıştır ki, birinin aleyhine gizli tedbirler almak anlamındadır. Buna "fend" de diyebiliriz. Bu fend veya tedbir, birine ancak haksızca zarar vermek üzere yapıldığı zaman kötü bir hareket sayılabilir. Yoksa, bu kendi başına bir kötülük değildir; özellikle, bunu hak eden bir kişiye karşı kullanıldığı zaman.

29. Bu soru görünürde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorulmakta, ama muhataplar aslında kendisine muhalefet etmekte bütün sınırları aşmış kimselerdir. Onlara soruluyor: Peygamberimiz size dileniyor veya sizden borç mu istiyor ki, siz ona bu kadar kızıyorsunuz? Siz kendiniz biliyorsunuz ki, o zararsız biridir ve herhangi bir şahsi çıkarı yoktur. Size sunmakta olduğu mesajı da, sizin çıkarınıza olduğunu sanarak sunuyor. Siz onun sözlerini dinlemek istemiyorsanız, dinlemeyin, ama onun davet ve tebliğine niye bu kadar kızıyorsunuz ve küpere biniyorsunuz? (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Tûr sûresinin tefsiri, dipnot: 31).

30. Bu ikinci soru da görünürde Resûlullah'a yönelik olmasına rağmen aslında ona muhalefet edenleredir. Anlamı şudur: Siz gayb perdesini aralayarak bu peygamberin gerçekten Allah'ın gönderdiği bir peygamber olmadığını ve onun size sunmakta olduğu gerçeklerin de yanlış olduğunu gördünüz mü ki, onu yalanlamak için çıldırıyorsunuz? (Daha çok açıklama için bkz. Tûr sûresi, tefsiri dipnot: 32).

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾

48: (Ey Habibim) sen Rabbinin hükmüne sabret.[31] Balık sahibi (Yunus Peygamber) gibi olma.[32] O, gam ve kasvet ile dolu olarak Rabbine dua etmişti.[33]

Açıklamalar

31. Yani, Yüce Allah'ın, senin zaferin ve senin muhaliflerinin yenilgisiyle ilgili emri vermesine biraz zaman var. O zamana kadar bu dinin tebliği için karşılaştığın tüm güçlükler ve sıkıntılar ile işkencelere karşı sabırla dayanmak zorundasın.

32. Yani, Hz. Yunus (a.s.) gibi sabırsızlanma, çünkü o sabırsızlığı yüzünden balığın karnına sokulmuştu. Hazreti Peygamber'e, Allah'ın emri gelinceye kadar sabırlı davranmasıyla ilgili telkinden hemen sonra "Balık sahibi gibi olma" buyruğu, Hz. Yunus'un, Allah'ın emir ve hükmü gelinceye kadar sabretmediği ve bu sebeple, Allah'ın gazabına uğradığı anlamını kendiliğinden taşıyor. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, 98. âyet, dipnot: 99, el-Enbiya, âyetler: 87-88, dipnot: 82-85, es-Saffat, âyetler: 139-148, dipnot: 78-85).

33. El-Enbiya sûresinde bu olayın ayrıntıları verilerek Hz. Yunus'un (a.s.) balığın karnına girdikten sonra denizin karanlığında Allah'a şöyle yalvardığı belirtilmiştir: "Senden başka ilâh yoktur. Seni tesbih ve takdis ederim. Gerçekten ben hatalıyım." Bu haykırışlarını Yüce Allah kabul etti ve onu bu belâdan kurtardı (Bkz. âyetler: 87-88).

لَوْلَآ أَن تَدَارَكَهُۥ نِعْمَةٌ
مِّن رَّبِّهِۦ لَنُبِذَ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَٱجْتَبَىٰهُ رَبُّهُۥ فَجَعَلَهُۥ مِنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِن يَكَادُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَٰرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا۟
ٱلذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُۥ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٢﴾

49-52: Eğer ona Rabbi tarafından bir ni'met erişmiş olmasaydı, boş bir çöle, kınanmış ve hakîr olarak atılcaktı.[34] Halbuki, Rabbi onu seçip kendisini sâlihlerden kıldı. O kâfirler, seni Kur'ân okurken işittiklerinde nerdeyse gözleriyle yıkacaklardı.[35] Ve sana "Bu mecnûndur" diyorlar. Halbuki, Kur'ân âlemler için ancak bir öğüttür.

Açıklamalar

34. Bu âyet, Saffât sûresinin 142 ilâ 146'ya kadar olan âyetleri birleştirilerek okunduğunda şu hususları anlamış oluyoruz: Hazreti Yunus (a.s..) balığın karnına atıldığı zaman Allah tarafından kınanmıştı ve o da kendi kendini suçluyordu. Ancak Allah'a yalvarıp kendi hatasını kabul edince, kendisi balığın karnından çıkarılıp çok kötü bir vaziyette bir çöle atıldığı vakit kınanmış durumda değildi. Aksine, Allahu Teâlâ orada kendi rahmetiyle yaprakları onu gölgelesin ve o, onun meyvelerinden açlığını ve susuzluğunu gidersin diye bir sarmaşık peydah ediverdi.

35. Bu da bizim dilimizde, "Filanca kişi filan kişiye öyle baktı ki, sanki onu yiyecek," şeklinde kullanılan bir ifade gibidir. Mekkeli kâfirlerin bu öfkeden kudurmuş hali el-İsra sûresi 73.-77. âyetelrinde de anlatılmıştır.

EL-HÂKKA

Adı: Sûrenin ilk kelimesi adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu da, Mekke döneminde inen ilk sûrelerden biridir. Ve konusundan, Hz. Peygamber'e muhalefetin başladığı, ancak henüz şiddetlenmediği bir sırada indiği anlaşılıyor. Müsned Ahmed'de yer alan Hz. Ömer'in (r.a.) bir rivâyetine göre, kendisi İslâmiyeti henüz kabul etmemişken bir gün Hazreti Peygamber'e eziyet etmek üzere evden çıktı. Ancak Resûlullah (s.a.v.) kendisinden önce Mescid-i Haram'a girmişti. Hz. Ömer'in daha sonraki ifadesi şöyledir: "Ben oraya vardığımda Resûlullah namazda El-Hakka sûresini okuyordu. Ben arkasına geçtim ve kendisini sessizce dinlemeye başladım. Kur'ân'ı Kerim'in sihri benim bütün vücudumu sarmıştı ve kendi kendime diyordum ki, bu adam mutlaka bir şairdir. Nitekim, Kureyşliler kendisine bu lakâbı takmışlardı. O sırada Resûlüllah'ın mübarek ağızından şu kelimeler çıktı: 'Şüphesiz, Kur'ân, çok şerefli bir peygamberin sözüdür. O, bir şair sözü değildir'. O zaman kendi kendime dedim ki, kendisi öylese bir kâhindir. Tam o sırada Resûlullah'ın ağzından şu sözler çıkıyordu: "(O) bir kâhin sözü değildir. Ne az düşünüyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir'. Bu kelâmı dinledikten sonra İslâmiyet kalbime tam olarak yerleşti." Hz. Ömer'in bu sözlerinden anlaşılıyor ki, bu sûre, onun İslâmiyeti kabul etmesinden epey önce inmişti, çünkü bu olaydan belli bir süre sonraya kadar kendisi resmen Müslüman olmamış, zaman zaman bazı olaylardan İslâmiyet'e yakınlık duymuştu ve nihayet, kendisini iman aşamasına getiren, kızkardeşinin evindeki meşhur dövme olayı meydana geldi. (Ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'ân, Meryem sûresinin giriş bölümü, Vâkıa sûresinin giriş bölümü).

Ana Konusu ve Bahisleri: Sûrenin ilk rükuu âhiret, ikincisi de

Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş olması ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gerçek bir peygamber olmasıyla ilgilidir.

İlk rüku, kıyametin gelişi ve âhiretin vuku bulmasının, mutlaka gerçekleşecek olaylar olduğu ifade edilerek başlamıştır. Daha sonra 4. ilâ 12. âyete kadar geçmişte âhireti inkar eden milletlerin eninde sonunda Allah'ın gazabına ve azabına uğramış oldukları kaydedilmiştir. Bundan sonra 17. âyete kadar kıyametin nasıl kopacağı ve manzarasının nasıl olacağı anlatılmıştır. Daha sonra 18.âyetten 37. âyete kadar Yüce Allah'ın, dünyanın bugünkü hayatından sonra insanoğlu için başka bir hayatı niçin belirlediği ve asıl amacın ne olduğu belirtilmiştir. Burada, kıyamet gününde bütün insanların Rablerinin mahkemesine çıkacakları ve orada gizleyebilecekleri hiçbir şeyin olamayacağı kaydedilmiştir. Orada herkesin amel defteri eline tutuşturulacaktır. Dünyadaki yaşantıları sırasında, bir gün Rablerine hesap vereceklerini unutmayanlar ve dünyadaki ikametleri sırasında iyi ameller işleyerek âhiret için peşinen hazırlıklar yapanlar, temiz bir dosya ile çıktıklarına sevinecekler ve Cennet'te ebedi rahat ve refaha kavuşacaklardır. Bunun aksine ne Allah'ın hakkını ne de kulların haklarını verenler, Allah tarafından yakalanmaktan kurtulamayacaklar ve Cehennem azabına uğrayacaklardır.

İkinci rükuda Mekkeli kâfirlere hitap edilerek şöyle denilmiştir: Siz bu Kur'ân-ı bir şair veya kâhinin kelâmı olduğunu ileri sürüyorsunuz. Halbuki, bu, bir peygamberin ağızından çıkmakta olan Allah'ın kelâmıdır. Peygamber bu kelâma bir tek kelime ilave etme veya bundan bir kelime azaltma yetkisine sahip değildir. Eğer o, buna uyduruk bir şey eklese biz şahdamarını (veya kalp damarını) keseriz. Bu, kuşkusuz doğru ve gerçek bir kelâmdır ve bunu tekzip edenler bir gün mutlaka pişman olacaklardır.

EL-HÂKKA SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 52 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَاقَّةُ ۝١ مَا الْحَاقَّةُ ۝٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Olan olacak.[1] Olan olacak nedir? Onun ne olduğunu sana bildiren nedir?[2]

Açıklamalar

1. Burada aslında "el-Hâkka" kelimesi kullanılmıştır ki, gerçekleşmesi kesin olan olay, doğru ve haklı olan bir olay ve meydana gelmesinde hiç şüphe edilmeyen bir gelişme demektir. Kıyamet için bu kelimenin kullanılması ve ayrıca, söze bununla başlanması zâten muhatapların, bunun meydana gelmesinde şüphe eden ve bunu gerçek dışı sayanların olduğunu kendiliğinden göstermektedir. İşte bu kişilere hitap edilerek deniliyor ki, inkâr ettiğiniz, şüphe ile baktığınız ve meydana gelmesinin imkansız olduğunu sandığınız olay elbette olacaktır; olan olacaktır, sizin onu görmezlikten gelmenizle duracak değildir.

2. Üst üste sorulan bu iki soru, dinleyicileri şaşırtmak ve uyarmak içindir ki, meselenin önemini bilsin ve ilerideki sözleri dikkatle dinlesinler.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۝١ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۝٢

4-5: Semûd[3] ve Âd kavimleri bu ansızın gelen âfeti[4] tekzib ettiler. Semûd kavmi azgınlıkları yüzünden helâk oldu.[5]

Açıklamalar

3. Mekkeli kâfirler kıyameti tekzib ettikleri ve bunun gelişiyle ilgili haberlerin şaka olduğunu sandıkları için kendileri ilk önce şöyle uyarılmıştır: "Olan olacaktır, siz ister kabul edin ister etmeyin, bu hadise mutlaka olacaktır". Bundan sonra kendilerine söyleniyor ki, bu mesele, bir kişinin, mutlaka gerçekleşecek olan bir olayla ilgili peşin haberi kabul edip etmemesi kadar basit değildir, aksine, bunun, milletlerin ahlâk ve karakterleri ile, gelecekleriyle derin bir ilişkisi vardır. Sizden önceki milletlerin tarihi şahittir ki, hangi millet âhireti inkâr edip bu dünyadaki hayatı asıl hayat sanmış ve insanların bir gün nihayet Allah'ın mahkemesinde hesap vermeleri gerçeğini inkâr etmişse, o korkunç bir ahlâkî çöküntüye düşmüştür ve nihayet Allah'ın azabı gelip onu dünyadan temizlemiştir.

4. Asıl kelime "el-kari'ye"dir. "Kar'a" Arapça'da çakmak, ezmek, lime lime etmek, bir şeyin sağlam olup olmadığını öğrenmek için ona vurmak veya bir cismin başka bir cisme vurulması için kullanılır. Kıyamet için böylesine bir kelimenin kullanılmasının amacı, bunun korkunçluğunu ortaya koymaktır.

5. El-A'raf sûresi, 78. âyette buna "er-racfe" (korkunç deprem) denilmiştir. Hûd sûresi, 67. âyette "es-sahya" (şiddetli patlama) kelimesi kullanılmıştır. Fussilet sûresi 17. âyette bunlara "saikatü'l-azab" (azabın şimşekleri) denilmiştir. Burada ise aynı azaba "et-tagiye" (son derece korkunç olay) denilmiştir. İşte, bütün bunlar aynı olayın değişik ifadeleridir.

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ
صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝١ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ

فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّن بَاقِيَةٍ ۝٨
وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصَوْا
رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ۝١٠ إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ
فِي الْجَارِيَةِ ۝١١ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ۝١٢

6-12: Âd ise, gayet şiddetli rüzgâr ile helâk edildi. Allah o rüzgârı yedi gece sekiz gün mütemadiyen onların üzerine musallat etti. Görseydin o kavmi, kökünden sökülüp dürülmüş hurma ağaçları gibi düşmüş ve helâk olmuşlardı. Şimdi onlardan bir tek bâki kalan görüyor musun? Fir'avn, ondan evvelkiler ve yerle bir olan yerleşim alanları[6] şirk hatasını işlediler. Rablerinin peygamberine isyan ettiklerinden, Allah onları pek şiddetli azap ile alıp helâk etti. Sular taştığı zaman[7] biz sizi gemiye yükledik.[8] Onu size bir öğüt ve belleyen kulakara ibret küpesi kıldık.[9]

Açıklamalar

6. Bu sözlerden, Hûd sûresi (82. âeyet) ve El-Hicr sûresinde (74. âyet) "yerle bir edildikleri" belirtilen Lût kavminin yerleşim merkezleri kastedilmiştir.

7. Burada Nûh tufanına işaret edilmiştir. Bilindiği gibi, bütün bir kavim, işte bu korkunç hatası yüzünden bu sele boğuldu ve yalnız Allah'ın peygamberinin sözlerini dinleyenler kurtulabildi.

8. Gerçi gemiye, binlerce yıl önce yaşamış olan kimseler bindirilmişti. Fakat tüm insan soyu, o tufanda kurtulanların evlâdı olduğu için burada "Biz sizi gemiye yükledik" denilmiştir. Bunun anlamı şudur: "Siz bugün dünyada varsınız, çünkü Allahu Teâlâ, Nûh tufanında sadece inkârcıları helâk etmişti ve iman sahiplerini kurtarmıştı."

9. Yani, bir kulaktan girip diğerinden çıkan sözler gibi sözleri dinleyen kulaklar veya perdelerine değip geçen kulaklar değil, iyi işiten ve işittiklerini kalbe gönderen kulaklar. Burada görünüşte "kulaklar" kelimesi kullanılmıştır, ama bundan, dinleyenler kastedilmiştir. Yani, bu olayı duyduktan sonra hatırlayan, dinleyenler kastedilmiştir. Yani,

bu olayı duyduktan sonra hatırlayan, bundan ibret alan ve âhireti inkâr etme ve Allah'ın resûlünü tekzib etmenin sonunun ne kadar korkunç olduğunu unutmayanlar.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ
فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانشَقَّتِ
السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَيَحْمِلُ
عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾

13-17: Sûr'a[10] bir kere üfürüldüğü zaman. Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp birden bire parçalandıkları zaman. İşte o gün, mukadder olan kıyamet kopmuş olacaktır. Gök yarılır ve o gün muhkemliği kalmaz. Etrafında melekler olduğu halde o gün, Rabbinin arşını başları üstünde sekiz melek taşır.[11]

Açıklamalar

10. İlerdeki âyetleri okurken şu gerçeği unutmayınız ki, Kur'ân-ı Kerim'de bazı yerlerde kıyametin üç aşaması ayrı ayrı bahsedilmiş ve bunların farklı zamanlarda meydana geleceği kaydedilmiştir. Bazı yerlerde ise bütün aşamalar birleştirilmiş ve birincisinden başlayarak sonuncusuna kadar hepsi bir arada açıklanmıştır. Meselâ, Neml sûresinin 87. âyetinde Sûr'un ilk üfürülüşünden söz edilmiştir ve bu üfleyişin çok korkunç ses çıkaracağı ve tüm insanları dehşete düşüreceği kaydedilmiştir. O sırada, dünya düzeninin altüst olmasıyla ilgili ayrıntılar verilmiştir ki, bunlar Hacc sûresi, âyetler: 1-2, Yâsin sûresi, âyetler: 49-50 ve Tekvîr sûresi, âyetler 1 ve 6'da yer almıştır. Zümer sûresi, âyetler: 67 ilâ 70'te Sûr'un ikinci ve üçüncü üfürülüşünden sözedilmiştir. Sûr'un ikinci üfleyişinden bütün canlılar ölecektir ve üçüncü üfleyişle herkes dirilecektir ve Allah'ın mahkemesine çıkarılacaktır. Tâhâ sûresi, 102. ilâ 112 .âyetlerde, el-Enbiya, âyetler 101 ilâ 103, Yasin, âyetler: 51-53, ve Kâf sûresi, âyetler: 20 ilâ 22'de sadece üçüncü sûr'un üfleyişinden söz edilmiştir. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ, dipnot: 78, el-Hacc, dipnot: 1, Yasin, dipnot: 46-47). Ancak burada ve Kur'ân-ı Kerim'in diğer birçok yerinde Sûr'un

ilk üfleyişinden başlayarak Cennet ve Cehennem'e insanların girişine kadar kıyametin bütün olayları bir dizi halinde ve bir arada belirtilmiştir.

11. Bu âyet, "müteşâbihât" (benzetmeler)'dendir, ki anlamını belirlemek zordur. Biz ne arşın ne olduğunu, ne de kıyamet gününde bunu sekiz meleğin nasıl taşıyacağını bilecek durumdayız. Ama şurası kesin ki, burada, Allahu Teâlâ'nın bir kral gibi arşta oturacağı ve sekiz meleğin onu arşıyla taşıyacağı kastedilmemiştir. Zâten bu âyette de Allahu Teâlâ'nın arşta oturacağı belirtilmemiştir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in Rabbimizle ilgili sağladığı kavram da, beden, cihet (yön-boyut) ve yer v.s.'den münezzeh olan bir varlığın bir yere oturacağını ve başka mahlûkların onu taşıyacağını düşünmemize mehil vermiyor. Bu nedenle, burada yapılan benzetmeyi durmadan kurcalamaya ve anlamını belirlemeye çalışmak, insanın kendi kendine doğru yoldan sapma tehlikesini göze alması demektir. Ancak şu noktaya dikkat edilmelidir ki, Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah'ın saltanatı ve hakimiyeti ve diğer ilgili konular hakkında insanlara bir fikir vermek üzere dünyadaki hükümdarlar ile ve saltanatlarının şekli ve benzeri verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, bunlarla ilgili insanların dillerinde bilinen ve geçerli olan terim ve kavramlar da kullanılmıştır; zira, insan zihni ancak bu gibi örneklerden ve terimlerden kainattaki saltanatı bir ölçüde anlayabilir. Yani, bütün bunlar, asıl gerçeği, insan zekâsı ve aklına daha yatkın haline getirmek içindir ve bunları sadece sözlük anlamlarıyla kabul etmek doğru değildir.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ
خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ
﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ
عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

18-24: O gün, cümleniz Allah'a arzolunacaksınız. Ve size ait hiçbir sır gizli kalmayacak. Amel defteri sağ eline verilen kişi,[12] "Gelin bu kitabımı okuyun"[13] der. "Çünkü ben günahlarım (için) hesabıma kavuşacağımı sezmiş-

tim."[14] Artık o, beğendiği bir hayat içinde olacaktır. Yüksek bir Cennette olacaktır. (O Cennetin) meyveleri salkım salkım olacaktır. (Bu gibi insanlara) "Geçmiş günlerde işleyip önünüzde göndermiş bulunduğunuz sâlih amellerinize mukabil yeyin ve için" (denilecektir.)

Açıklamalar

12. Sözkonusu kişiye, amel defterinin sağ eline verilmesi zâten, kendisinin temiz çıktığının, dosyasının temiz olduğunun ve Allahu Teâlâ'nın mahkemesine bir suçlu değil, sâlih bir kişi olarak çıktığının işaretidir. Galip ihtimal şu ki, amel defterlerinin dağıtımı sırasında sâlih bir kişi, bizzat sağ elini uzatarak kendi amel defterini alacaktır, çünkü son nefesini verdiği andan başlayarak mahşere kadar ve diğer insanlarla toplanana kadar gördüğü muamelelerden, zâten kendisinin oraya, cezasını çekmek değil, ödülünü almak üzere çıktığına emin olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde, ölüm anından beri bir kişinin öbür dünyaya iyi biri mi yoksa kötü biri mi olarak çıkacağını anlamış olduğu açıkca ifade edilmiştir. Ayrıca, ölümden kıyamete kadar iyi ve sâlih bir kişiye bir konuk muamelesi yapılır buna karşılık, kötü bir insana gözaltında bulunan bir sanık veya suçlu muamelesi. Bundan sonra kıyamet gününde ikinci hayatın başlamasından itibaren sâlihlerin genel durumu ve morali apayrı ve kâfirler ile münafıklar ve suçluların durumu yine apayrı olur (Ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'ân, el-Enfal, âyet: 50, en-Nahl, ayetler: 28 ve 32, dipnot: 26, el-İsra, âyet: 97, Tâhâ, âyetler: 102, 103, 124-126, dipnot: 79, 80, 107, el-Enbiya, âyet: 103, dipnot: 98, el-Furkan, âyet: 24, dipnot: 38, en-Neml, âyet: 89, dipnot: 109, Sebe, âyet: 51, dipnot: 72, Yâsin, âyetler: 26-27, dipnot: 22-23, El-Mü'min, âyetler: 45-46, dipnot: 63, Muhammed, âyet: 27, dipnot: 37, Kaf, âyetler: 19-23, dipnot: 23, 22, 25).

13. Yani amel defterini alır almaz memnun olacak ve bunu arkadaşlarına gösterecektir. İnşikâk sûresi 9. âyette şöyle buyurulmuştur: "Sevinçle yakınlarına dönecekler."

14. Yani, kendilerinin talihli olmalarının nedenini anlatacaktır ve dünyada âhiretten gafil olmadıklarını, aksine bir gün Allah'ın huzuruna çıkarak yaptıklarının hesabını vereceklerini hep düşündüklerini belirteceklerdir.

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ
وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ۝ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ

25-27: Ama, amel defteri sol eline verilenler:[15] "Ah keşke, defterim verilmeseydi"[16] der. "Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim."[17] "Keşke, ölmüşken dirilmeyeydim"[18].

Açıklamalar

15. İnşikâk sûresinde şöyle denilmiştir: "Ve amel defteri, sırtı dönükken verilenler"? Herhalde, bunun şekli şu olabilir: Suçla önceden kendisinin suçlu olduğunu bildiği ve amel defterinde neler yazılı olabileceğini anladığı için, morali bozuk bir şekilde ve isteksizce sol elini uzatarak bunu alacak ve kimse görmesin diye arkasına hemen saklayacaktır.

16. Yani, keşke, bu amel defteri mahşer kalabalığında bana alenen verilerek beni rezilü rüsvay etmeselerdi ve hak ettiğim ceza bana derhal verselerdi.

17. Yani, benim dünyada ne haltlar edip geldiğimi yüzüme söylemeselerdi. Bu âyetin başka bir anlamı şu olabilir: "Ben bu hesap veya muhasebenin ne olduğunu bilmezdim. Benim bir gün yaptıklarımın hesabını vereceğimi ve yaptıklarımın önüne konacağını aklımın ucuna bile getirmemiştim".

18. Yani, ölümümle her şey bittiği gibi bitseydi, ve ikinci bir hayat olmasaydı.

مَا أَغْنَىٰ عَنِّي
مَالِيَهْ ۝ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ۝ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ۝ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ
ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۝ إِنَّهُ كَانَ
لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۝ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ

فَلَيْسَ لَهُ ٱلْيَوْمَ هَٰهُنَا حَمِيمٌ ۝ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ۝ لَّا يَأْكُلُهُ
إِلَّا ٱلْخَٰطِـُٔونَ ۝ فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۝

28-38: "Malım bana bir fayda vermedi." "Bütün iktidarım benden ayrılıp mahvoldu.[19] (Allah şöyle buyurur): "Onu tutup bağlayın." "Sonra tutup Cehenneme atın". "Sonra yetmiş arşın uzunluğunda zincir ile oraya sürün". "Çünkü o, büyük olan Allah'a iman etmezdi." "Fakirlere yemek vermeye teşvik etmezdi".[20] "Bugün burada ona acıyacak yoktur." Yemek olarak da ancak kan ve irin vardır. "Ki onu, ancak kâfirler yer". "Gördüğünüz şeylerle yemin ederim."[21]

Açıklamalar

19. Arapça ifade şöyledir: "halaka anni sultaniye". "Sultan" kelimesi hem delil ve hüccet, hem de iktidar için kullanılır. Bu kelimeyi delil ve hüccet anlamında kabul edersek, cümlenin anlamı şu olur: "Benim dünyada verdiğim deliller ve yaptığım tartışmalar burada geçmez. Benim kendimi savunacak başka herhangi bir delil ve hüccetim kalmamıştır." Bunu iktidar olarak kabul edersek, cümlenin anlamı şu olur: "Dünyada hangi gücüme ve iktidarıma dayanarak böbürleniyorduysam, burada bitmiş, yok olmuştur. Burada ne benim saltanatım var ne de hükümetim. Ne askerlerim var, ne de emrimi yerine getirenler. Ben çaresiz ve zavallı bir kul olarak duruyorum ve kendimi savunacak durumda değilim."

20. Yani, onun fakir birine yemek yedirmesi şöyle dursun, başkalarına, fakirlere yemek vermesini söylemeye yanaşması bile vaki değildir.

21. Yani, mesele sizi sandığınız gibi değildir.

وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ۝ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝

39-40: Görmediklerinizle de (yemin ederim). Şüphesiz, Kur'ân, çok şerefli bir Peygamberin kelâmıdır.[22]

Açıklamalar

22. Burada "şerefli bir peygamber"den, Hz. Muhammed (s.a.v.) kastedilmiştir. Tekvir sûresinde ise aynı ifadeden (19. âyet) Cebrail (a.s.) kastedilmiştir. Bunun için gereken delil şudur: Burada Kur'ân-ı Kerim'e "Resûl-ü Kerim" veya "şerefli bir Peygamberin kelâm" dedikten sonra, bir şair veya kâhinin eseri olmadığı da vurgulanmıştır ve gayet tabii ki, Mekkeli kâfirler Hz. Cebrail'i değil, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) şair ve kâhin olarak çağırıyorlardı. Bunun aksine, Tekvir sûresinde Kur'ân'a, Resûl-ü Kerim'in kelamı dedikten sonra o "resûl"ün (peygamber, elçi) çok güçlü, arş sahibinin katında yüksek bir mevkiiye sahip, orada sözü geçen biri ve emin biri olduğu ve Hazreti Peygamber'in onu parlak bir ufukta gördüğü kaydedilmiştir. Hemen hemen benzeri sözler Necm sûresinde 5. ilâ 10. âyete kadar Hz. Cebrail (a.s.) hakkında söylenmiştir.

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Kur'ân-ı Kerim, nasıl, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) veya Hz. Cebrail'in kelâmı veya eseri olarak gösterilmiştir? Bunun cevabı şudur: Kur'ân-ı Kerim'i, insanlar Resûlüllah'ın ağızından ve Resûlüllah da Cebrail'in dilinden dinliyordu. Bu bakımdan bu hem Resûlullah'ın, hem Cebrail'in sözü veya eseri sayılabilirdi. Ne var ki, bu konuya daha sonraki âyetlerde açıklık getirilmiş ve bunun aslında âlemlerin Rabbinin indirdiği bir kelâm olduğu, Hz. Muhammed'in önünde Cebrail'in ağızından ve halkın önünde ise, Resûlullah'ın ağzından çıkan söz olduğu kaydedilmiştir. Zâten "resûl" kelimesi de, Kur'ân-ı Kerim'in, bu iki zâtın değil, onlar vasıtasıyla bu mesajı gönderenin bir kelâmı olduğunu göstermektedir.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا
بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا
مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾

41-46: O bir şair sözü değildir. Ne az inanıyorsunuz.[23] (O) ne de bir kâhin sözüdür. Ne az düşünüyorsunuz. O, âlemlerin Rabbi tarafından indiril-

miştir.[24] Eğer o peygamber, bize bazı sözler isnad etseydi. Onu sağ elimizle (kuvvet ve kudretimizle) yakalayıverirdik. Sonra da onun şahdamarını keserdik.

Açıklamalar

23. "Ne az inanıyorsunuz (veya iman ediyorsunuz)?"un bir anlamı Arapça deyimine göre şöyle olabilir: "Siz inanmıyorsunuz (veya iman etmiyorsunuz)." İkinci anlamı ise şöyle olabilir: "Kur'ân'ı okurken veya dinlerken bazan içinizden bunun insanî bir eser olamayacağını söylüyorsunuz, ancak inadınız yüzünden tavrınızı değiştirmiyorsunuz ve buna iman etmiyorsunuz."

24. Sözün kısası, gözlerinizle görebildiğiniz veya göremediğiniz bütün şeylere yemin ediyorum ki, bu Kur'ân bir şair veya kâhinin kelâmı değildir, aksine âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir ve kerîm (son derece şerefli ve dürüst) bir peygamberin ağzından çıkmaktadır. Şimdi bakınız bu yemin ne anlamda edilmiştir: İnsanların görebildikleri şunlardı:

(1) Bu kelâmı, Mekke toplumunda şerefli, namuslu ve dürüst olduğu kimseden saklı olmayan bir kişi tarafından sunuluyordu. Herkes, onun ahlâk açısından milletin en iyi ferdi olduğunu biliyordu. Böyle bir kişiden böylesine büyük bir yalanla ortaya çıkması, Allah'a iftira atması ve kendisinin uydurduğu bir şeyi âlemlerin Rabbine mâletmesi beklenemezdi.

(2) Onlar şunları da açıkça görüyorlardı ki, bu kelâmı veya mesajı sunmakta kişisel bir çıkarı yoktu, aksine bu işi yapmakla bütün çıkarlarını bir yana bırakmıştı, kendi ticaretini mahvetmişti, kendi rahatını bozmuştu, herkes tarafından el üstünde tutulduğu toplumun küfrüne ve sövmesine hedef olmuştu ve sadece kendisini değil, tüm ailesini her türlü zorluğa ve sıkıntıya sokmuştu. Kişisel çıkarları peşinde olan bir adam kendini bu sıkıntılara niye sokardı?

(3) Onların gözleri şu gerçekleri de görüyordu ki, bu kişiye iman eden toplumların fertlerinin yaşantılarında birden bire bir devrim olmuştu. Bir şair veya kâhinin kelâmında, insanlarda böylesine köklü ahlâkî değişiklikler yapacak ve onu izleyenlerin onun için her türlü güçlük ve sıkıntılara göğüs germeye hazır olmalarını sağlayacak bir etki nerede görülmüştür?

(4) Onlardan şiir dilinin ne olduğu ve kâhinlerin sözlerinin nasıl olduğu da saklı değildi. Keçi inadı olmayan bir kişiden başka kim, Kur'ân dilinin bir şair veya kâhinin dili olduğunu iddia edebilirdi? (Biz bu konuyu, Tefhimü'l- Kur'ân, el-Enbiya, dipnot 7, eş-Şuara, dipnot: 142-145, et-Tûr, dipnot: 22'de ayrıntılı olarak ele almıştık).

(5) Onlar şunu da görüyorlardı ki, eseri, Kur'ân-ı Kerim ile karşılaştırılabilecek, dili en iyi bilen ve kullanan bir kişi tüm Arabistan'da yoktu. Kur'ân ile mukayese edilebilecek şöyle dursun, dil ve ifade bakımından böylesine eşsiz bir eserin yanına bile yaklaşabilecek bir eser yoktu.

(6) Bizzat Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) kendi dil bilgisi, dili ve ifadesinin de Kur'ân-ı Kerim'in ilmî ve edebî değerinden çok farklı olduğu da onlardan gizli değildi. Resûlullah'ın konuşmaları ile Kur'ân-ı Kerim'i dinleyen bir dil ustası, bu her ikisinin aynı kişinin kelâmı olduğunu söyleyemezdi.

(7) Kur'ân-ı Kerim'in kapsadığı konular ile ilimler, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik iddiasından bir gün öncesine kadar bile Mekkeliler onun ağzından dinlememişlerdi. Onlar, Resûlüllah'ın bu engin bilgileri toplama kaynağına da sahip olmadığını biliyorlardı. Dolayısıyla, muhalifleri, Resûlullah'ın (s.a.v.) bu bilgileri gizli olarak bazı kişi veya kaynaklardan aldığını iddia ettikleri zaman da Mekke'de kimse bu iddialara inanmazdı. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 107, el -Furkan, dipnot: 12).

(8) Onlar, yerden göğe kadar kendi gözleriyle gördükleri, ve içinde müthiş bir akıllı kanun ve evrensel disiplin ve düzenin bulunduğu akıllara durgunluk veren dev varlık düzenini de görüyorlardı. Bu düzenin hiçbir yerinde, Arapların inandığı şirk ve âhiretin inkârının hiçbir belirtisi yoktu, aksine her tarafında Kur'an'ın anlatmakta olduğu tevhid ve âhiretin delilleri görülüyordu.

Onların gördükleri bunlardı. Göremedikleri ise şunlardı: Gerçekte Allahu Teâlâ bu kainâtın yaratıcısı, efendisi, sahibi ve hükümdârıdır; kainatta herşey kuldur, tanrı ise Allah'tan başka yoktur, kıyamet mutlaka gelecektir, Hz. Muhammed'i, (s.a.v.) gerçekten Allahu Teâlâ kendi peygamberi ve elçisi tayin etmiştir ve bu Kur'ân yine Allah tarafından ona inmektedir. İşte bu iki değişik gerçeğe and içilerek yukarıdaki âyetlerde buyurulan sözler söylenmiştir.

فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

47-52: O vakit hiç biriniz buna mani olamazdı.[25] Halbuki, Kur'ân muttakîlere bir öğüttür.[26] Sizden tekzib edenlerin mevcut olduğunu biz de biliyoruz. Muhakkak o, kâfirlere karşı bir hasaret sebebidir.[27] O kat'î bir haktır. O halde Rabbini büyük ismiyle tesbih et.

Açıklamalar

25. Burada anlatılmak istenen husus şudur: Peygamber (s.a.v.), vahy kendisi tarafından uydurulan bir şey ilâve etme veya bundan bir şey çıkarma yetkisine sahip değildir; kendisi böyle yaparsa, biz onu ağır bir şekilde cezalandırırız." Bu nokta öyle bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır ki, gözlerimizin önünde şöyle bir manzara ortaya çıkıyor: Bir hükümdar veya yöneticinin tayin ettiği bir yetkili onun adına sahte bir işlem yaparsa, o hükümdar ve yönetici onun elinden tutup onun başını keser. Bazı kimseler bu âyetten şu yanlış anlamı çıkarmışlardır: Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin şahdamarı veya boynu Allah tarafından derhal kesilmezse, bu onun gerçek peygamber olmasının kanıtıdır. Halbuki, yukarıdaki âyette gerçek peygamberlerden söz edilmiş, peygamberlikle ilgili sahte iddialarda bulunanlardan söz edilmemiştir. Sahte peygamberler sadece peygamberlik değil tanrılık iddialarında bile bulunurlar ve dünyada ellerini kollarını sallayarak yürür ve yaşarlar ve kendilerine bir şey olmaz; bu onların gerçek peygamber veya tanrı olmalarının delili değildir elbette. Biz bu konuyu "Tefhimü'l-Kur'ân", Yunus sûresi, dipnot 23'te ayrıntılı olarak işlemiştik.

26. Yani, Kur'ân-ı Azimüşşan, kötülük ve yanlışlıklardan kurtulmak ve bunun kötü sonuçlarından sıyrılmak isteyenler içni bir öğüttür. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 3).

27. Yani, onlar eninde sonunda bu Kur'ân'ı tekzip ettiklerinden dolayı pişman olacaklar.

EL-MEARİC

Adı: Üçüncü âyette geçen "zil mearic" kelimesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin içeriği, bunun da, el-Hâkka sûresinin indiği ortam ve şartlarda indiğini göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede kıyamet ve âhiret ile Cehennem ve Cennet hakkındaki haberleri alaya alan ve Resûlullah'a (s.a.v.) "Eğer sen gerçekten Allah'ın peygamberiysen ve seni tekzib edince biz Cehennem'e layık olacaksak, getir bakalım senin o bizi korkuttuğun kıyameti" diye meydan okuyan kâfirler nasihat edilmiş ve uyarılmıştır. Bu sûrede yer alan konuşmanın tümü, işte bu meydan okumaya cevaptır.

İlk başlarda şu buyrukları yer almaktadır: İsteyen, azabı istemektedir. Bu azab, inkâr edenlere mutlaka gelecektir ve gelince onu kimse def'edemeyecektir. Ancak azap vaktinde gelecektir. Allah katında geç olur, ama güç olmaz. Onun için, ey iman sahipleri, muhalifler sizi alaya alıyorsa sabredin. Onlar azabın uzakta olduğunu sanıyorlar; oysa bizce o çok yakındır.

Daha sonra şunlar anlatılmıştır: "Bu insanların, derhal getirilmesini istedikleri kıyamet korkunç bir şeydir. Bunlar bunu bir şaka veya oyun zannediyorlar. Kıyamet kopunca bu suçluların sonu çok fena olacaktır. O zaman, bunlar, biran önce azaptan kurtulmak için kendi eşleri, çocukları ve en yakın akrabalarını bile rehin vermeye hazır olacaklardır, ama ondan kurtulamayacaklardır.

Daha sonra insanlar şu şekilde uyarılmıştır: O gün, insanların kaderiyle ilgili karar, onların inanç, ahlâk ve amellerine göre verilecektir. Dünyada Hak'tan yüz çevirmiş, mal ve mülk toplayıp özenli biriktirmiş kimseler Cehenneme lâyık olacaklardır. Ve kim burada Allah'ın aza-

bından korkmuş, âhirete inanmış, namaz kılmış, kendi mallarından muhtaç kimselerin hakkını vermiş, kötülük ve ahlâksızlıkladan kaçınmış, emanete hıyanet etmemiş, verdiği sözleri tutmuş ve anlaşmalara bağlı kalmış ve tanıklık ederken dürüstçe hareket etmişse, onlar Cennette şerefli bir mevkie sahip olacaklardır.

En son, Resûlullah'ı görür görmez kendisiyle alay etmek üzere kendisine hücum eden Mekkeli kafirler şu şekilde uyarılmışlardır: Eğer siz yola gelmezseniz, Allahu Teâlâ sizlerin yerine başkalarını getirecektir. Ayrıca, Resûlullah'a (s.a.v.) da şu şekilde nasihat ve telkinlerde bulunulmuştur: "Ey habibim, sen bunların seni alaya almalarına aldırış etme. Eğer bu budalalar kıyametin zilletini görmekte ısrarlıysalar, kendilerini kendi hallerine bırak; kendi kötü sonlarını kendileri görmüş olacaktır."

EL-MEARİC SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 44 âyettir)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: İsteyen azabı istedi.[1] (O azab) mutlaka vuku' bulacaktır. O, kâfirlere mahsustur. O azabı önleyecek yoktur. O, yüksek basamaklara sahip Allah tarafındandır.[2]

Açıklamalar

1. Burada "seele sailun" kelimeleri kullanılmıştır. Bazı müfessirler buradaki "sual" kelimesini "sormak" anlamında kabul etmiş ve âyetin anlamını şu şekilde vermişlerdir: "Sual eden (soru soran), bize haberi verilen azabın kime geleceğini sordu". Allahu Teâlâ da buna cevap vermiş ve bunun kâfirlere geleceğini söylemiştir. Ne var ki, müfessirlerin çoğu burada "sual"i istemek ve talep etmek anlamında kabul etmiştir. Nesai ve diğer muhaddisler, İbn Abbas'tan şu rivayeti nakletmiştir ve Hakim'de bunun doğru olduğunu söylemiştir: Nazr (Nadr) bin Haris bin Kelede şöyle demişti: "Ya Rabbi, eğer bu hak ise bize gökten taş yağdır veyahut elemli bir azap gönder" (el-Enfal: 32). Bunun dışında Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde Mekkeli kâfirlerin şu resti dile ge-

tirilmiştir: "Bizi korkuttuğun azabı niçin getirmiyorsun?" Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'in şu yerlerine bakınız: Yunus, âyetler: 46-48, el-Enbiya: 36-41, en-Neml, 67-72, Sebe: 26-30, Yasin: 45-52, el-Mülk: 24-27.

2. Burada "z'il- mearic" kelimesi kullanılmıştır. Mearic, "me'rec"in çoğuludur ki, basamak, veya merdiven, yahut da, tırmanmak için kullanılan şey demektir. Allahu Teâlâ'ya "basamaklar sahibi" veya "basamaklara sahip" demenin anlamı şudur: Onun Zâtı çok büyük ve yücedir ve huzuruna çıkmak için melekler üst üste çeşitli yüksek makamlardan geçmek zorunda kalıyorlar. Nitekim, bu husus daha sonraki âyetlerde belirtilmiştir.

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ

4-5: Melekler ve rûh[3] ona, miktarı elli bin sene[4] olan bir günde çıkar.[5] (Habibim) sen güzel bir sabır ile sabret.[6]

Açıklamalar

3. "Rûh"tan Cebrail (a.s.) kastedilmiştir, "melekler"den ayrı olarak kendisinden sözedilmesi, onun büyüklüğü ve yüceliğini göstermektedir. Eş-Şuara sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Kur'ân-ı Ruhu'l-Emin, senin kalbine indirdi". Bakara sûresinde ise şöyle denilmiştir: "De ki: Senin kalbine indiren Cebrail'e kim düşmandır?". Bu iki âyet bir arada okununca "rûh"tan Cebrail (a.s.)'in kastedildiği anlaşılmaktadır.

4. El-Hacc sûresinde 47. âyette şöyle buyurulmuştur: "Senden azabın çabucak gelmesini isterler. Allah va'dinden caymaz. Bununla beraber, Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınızdan bin yıl gibidir." Es-Secde sûresinin 5. âyetinde de şöyle buyurulmuştur: "Gökten yere kadar bütün dünya işlerini O tedbir eder. Sonra yerden kulların işleri sizin saydıklarınızdan bin sene kadar olan bir günde yine O'na yükselir." Burada ise azabla ilgili cevap verilirken Allahu Teâlâ'nın bir gününün miktarı elli bin sene olarak verilmiştir. Daha sonra Resûlullah'a denilmiştir ki, "Senden alay edercesine azabı istemekte olanların sözleri ve davranışlarına sabret ve daha sonra şöyle denilmiştir: Kendileri azabın uzak olduğunu sanırlar, oysa o çok yakındır. Bütün bu ifadele-

re baktığımızda şu gerçeği anlamış oluyoruz ki, insanlar kendi akıl ve zekâları ile görüşlerinin darlığı ve kısırlığı nedeniyle Yüce Allah'ın işlerini kendi zaman ölçüleriyle ölçerler ve onlara 50-100 yıllık süre bile çok gelir. Oysa, Allah katında her bir plan ve proje biner ve ellişer bin yıllık olur ve bu süre de bir misal olarak verilebilir. Yoksa, evrensel ve uzaysal projeler yüz bin, milyonlarca ve hatta milyarlarca yıllık olabilir. Bu projelerden önemli biri de dünya gezegeninde insanoğlunun doğuşudur. Bu projeye göre insanoğluna belli bir süreye kadar belli bir faaliyet gösterme imkânı verilmiştir. Hiçbir insan bu projenin ne zaman başladığı, tamamlanması için ne kadar süre tanındığı, kıyametin kopması ve son bulması için hangi saatin belirlendiği ve dünyanın doğuşundan başlayarak kıyamete kadar geçen süre içinde doğan bütün insanların aynı anda diriltilip hesaba tabi tutulmaları için hangi saat ve günün tayin edildiğini bilemez. Bu projenin, sadece gözlerimizle gördüğümüz ve yaşadığımız veya geçmişiyle ilgili kısmî tarihinin kapsadığı kısa dönemlerle ilgili bölümünü belli ölçülerde bilebiliyoruz. Başlangıcıyla sonuna gelince, arkasındaki hikmetleri anlamamız şöyle dursun, bunları salt bilmemiz veya anlamamız bile zordur. Şimdi, bu proje derhal terk edilsin ve sonu bize gösterilsin diye meydan okuyan ve böyle yapılmazsa bunun sonuyla ilgili söylenenlerin temelden yanlış olduğunun kanıtı olduğunu sananlar, aslında kendi aptallıklarını açıkça ortaya koyuyorlar (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Hacc, dipnot: 92-93, es-Secde, dipnot: 9).

5. Aslında, bütün bu ifadeler benzetmeler kabilindedir ve dolayısıyla kesin anlamları belirlenemez. Biz ne meleklerin özünü ve niteliğini biliyoruz, ne onların tırmanma ve yükselme şeklini. Ayrıca, meleklerin tırmandıkları merdiven veya basamakların niteliğini de aklımız kabul emez. Buna ek olarak, Yüce Allah'ın Zâtı zaman ve mekan sınırlarının ötesinde olduğu için O'nun belli bir yerde oturduğu da tasavvur edilemez.

6. Yani, faziletli bir insana yakışan bir sabır.

صَبْرًا جَمِيلًا ۝٥ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝٦ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝٧ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ
كَالْمُهْلِ ۝٨ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۝٩

6-9: Kâfirler onu uzak görürler. Biz ise onu yakın görüyoruz.[7] O gün,[8] gök erimiş gümüş gibi olacak.[9] Dağlar, atılmış rengarenk yün gibi olacak.[10]

Açıklamalar

7. Bunun iki anlamı olabilir: (1) Onlar bunu imkân ve ihtimâl dışı zannederler, halbuki, bizce vuku bulması en muhtemel şeydir. (2) Onlar kıyametin çok uzakta olduğunu sanırlar, halbuki bizim gözümüzde, yarın meydana gelebilecek kadar yakındır.

8. Müfessirlerin bir grubu, bu cümlenin, "miktarı elli bin sene olan bir gün" cümlesine bağlı olduğunu belirtmiş ve elli bin yıllık süreli günden kıyamet gününün kastedildiğini kaydetmişlerdir. Müsned-i Ahmed ve Tefsir-i İbn Cerir'de Hz. Ebu Said Hudri'den naklolunan rivâyette sahabelerin bu âyete dayanarak "o gün"ün çok uzun olacağını söyledikleri, bunun üzerine Resûlullah'ın şöyle ifade ettiği belirtilmiştir: "Elinde canım olan Zât'a yemin ederek söylüyorum, o gün, dünyada bir Mü'minin farz olan bir namazı kılması için ne kadar zaman gerekiyorsa, ondan da daha kısa olacaktır". Eğer bu rivâyet, doğru kaynaklara dayanarak nakledilmiş olsaydı, bu âyetin bundan başka bir tevili olmazdı. Ne var ki her iki kaynağı, Derrâc ve Şeyh Ebul Hesim, her ikisi de zayıftır.

9. Yani sık sık renk değiştirecek.

10. Dağlar değişik renkte olduğu için, köklerinden sökülüp hafif birer nesne gibi havada uçuşmaya başlayınca tıpkı atılmış renkli yünlere benzeyeceklerdir.

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

يُبَصَّرُونَهُمْ ۚ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾
وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُـْٔوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا ۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُو مَنْ
أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا
مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾

10-21: Hiçbir dost bir dostu sormayacak. Onlar birbirlerine gösterilirler.[11] Günahkâr o günün azabına (karşılık) şunları fidye olarak vermeyi ister: Evlâtlarını. Karısını ve kardeşini. Kendisini barındırmakta olan akrabasını. Ve yeryüzünde olanların tamamını; sonra kendisini kurtarsın. Hayır, çünkü o cehennem alevlidir. Derileri kavurup koparandır. Haktan yüz çevirip arka döneni dâvet eder. Mal biriktirip de saklayanı çağırır.[12] Gerçekten insan haris ve cimri yaratılmıştır.[13] Ona bir fenalık dokununca feryad edip sızlanır. Bir hayır dokununca da cimridir.

Açıklamalar

11. Yani, onların birbirlerini görmemeleri sözkonusu değildir; başka bir deyişle, bir dostun başka bir dostu sormamasının sebebi onu görmemesi olmayacaktır. Aksine, herkes başkasına ne olduğnu kendi gözleriyle görecektir, ama onun halini hatırını sormayacaktır, çünkü hep kendini düşünüyor olacaktır.

12. Burada da el-Hakka sûresinin 33. ve 34. âyetleri gibi, âhirette insanların kötü sonla karşılaşmalarının iki sebebi belirtilmiştir: (1) Hak'tan kaçış ve iman etmekten kaçınma; (2) Dünyaya tapma ve cimrilik ki, bunlardan dolayı insanlar mal ve mülk toplar ve bunları hayır bir işte harcamaz.

13. Nasıl ki, biz kendi konuşmalarımızda, "bu, insanın doğasındadır" veya "Bu, insanın tabii zaafıdır" deriz; Allahu Teâlâ da burada "Gerçekten insan haris ve cimri yaratılmıştır" buyurmaktadır. Burada şu nokta gözden kaçmamalıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde insan soyunun genel ahlâkî zaaflarından sözedildikten sonra iman edenler ile doğru yolu benimseyenlerin bunlardan müstesna olduğu açıklanmıştır, ve aynı husus ilerdeki âyetlerde de belirtilmiştir. Bundan, şu gerçek ortaya çıkıyor ki, insanların doğal zaaf ve eksiklikleri değişmez birer kötü özellik veya alışkanlık değildir aksine, insanlar Allah'ın gönderdiği hidayeti kabul edip kendi nefsinin ıslâhı için fiilen çaba harcarsa, bunlardan kurtulabilir; ancak kendi nefsinin yularını serbest bırakırsa, bunlar kişiliğinin bir parçası olur ve onunla özdeşleşir (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 41, ez-Zümer, dipnot 23, 28. eş-Şura, dipnot: 75).

إِلَّا الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ
هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾

22-24: Namaz kılanlar müstesnadır.[14] Ki onlar, namazlarına devamlıdırlar.[15] Ve şunlar ki, mallarına devamlıdırlar.

Açıklamalar

14. Bir kişinin namaz kılması, Allah'a, Resûlüne ve Kitabına ve âhirete iman da ettiğinin ve bu imanına göre yaşamaya çalıştığının kesin delilidir.

15. Yani, herhangi bir tembellik, rahata düşkünlükleri, meşguliyetleri, ilgi, merak veya çalışmaları, onların sürekli namaz kılmalarını engellemez. Namaz vakti gelir gelmez, her şeyi olduğu gibi bırakıp kendi Rablerine ibadet etmeye hazır olurlar. "Alâ salâtihim dâimûn"un başka bir anlamını Hz. Ukbe bin Âmir şöyle vermiştir: "Onlar tam bir sükunet, iç huzuru, bağlılık ve dikkatle namaz kılarlar, ve namazları sırasında başka hiçbir şeye ilgi duymazlar." Arapça'da sakin ve durgun suya "mai daim" denilir. Bu tefsir işte bu deyime dayanır.

لِّلسَّآئِلِ وَٱلْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾

25-26: (O mallarında) sâil ve mahrum kimseler için belli bir hak pay ayrılmıştır.[16] Ve şunlar ki Ceza gününü tasdik ederler.[17]

Açıklamalar

16. Zariyat sûresinin 19. âyetinde şöyle buyurulmuştur: "Onların mallarında sail ve mahrum kimselerin hakkı vardır. Burada ise, "Mallarında sail ve mahrum kimseler için belli bir hak (pay) ayrılmıştır." Bazı kimseler "belli bir hak"tan zekât'ın kastedildiğini, zira onda hem pay, hem oranın belirlendiğini kaydetmişlerdir. Ne var ki bu tefsir kabul edilemez, çünkü herkesin ittifak ettiği gibi, Mearic sûresi, Mekke'de inmiştir; oysa zekât belli miktarı ve oranıyla ancak Medine'de farz olunmuştur. Bu bakımdan, "belli bir hakk'ın asıl anlamı şudur: Onlar kendi mallarından sailler ile fakirlerin paylarını kendi düşüncelerine göre hak olarak ayırmışlardır ve bunu ödemektedirler. Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Abdullah bin Ömer, Mücahid, Şa'bî ve İbrahim Neha'i de aynı yorumlarda bulunmuşlardır.

Sail'den, meslekî bakımdan dilenci değil, birinden sıkıştığında yardım isteyen muhtaç kişi kastedilmiştir. Mahrum'dan da, işsiz olan veya

bir işte çalışmak istemesine rağmen iş bulamayan veya yeterince ücret alamayan, veya herhangi bir kazaya veya âfete uğrayıp muhtaç kalan ya da çalışamaz hale gelen kişi kastedilmiştir. Bu gibi insanların gerçekte darda ve muhtaç olduğunu anlayan, Allah'tan korkan ve O'na tapan bir kişi, kendisinden açıkça yardım istemelerini beklemeden kendilerine her türlü yardımda bulunur (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Zariyat sûresinin tefsiri, dipnot: 17).

17. Yani, dünyada kendilerini sorumsuz zannetmezler, bir gün yaptıklarının hesabını vermeyeceklerini sanmazlar, aksine bir gün Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceklerinin bilincinde olurlar.

وَالَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾
وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾

27-31: Ve şunlar ki, Rablerinin azabından korkarlar.[18] Çünkü Rablerinin azabından emin olmazlar. Şunlar ki, ırzlarını korurlar.[19] Ancak zevcelerine ve cariyelerine müstesna, Çünkü onlarla münasebette kınanmazlar. Bundan ötesini isteyenler hadlerini tecavüz edenlerdir.[20]

Açıklamalar

18. Başka bir deyişle, kendileri kâfirler gibi değillerdir; o kâfirler ki, dünyada her türlü günah, suç, haksızlık ve zulüm yapmalarına rağmen Allah'tan korkmazlar, iman sahipleri, kendi imkanları dahilinde ahlâk ve amellerinin en iyisini yapmalarına rağmen Allah'tan korkarlar ve her zaman, Allah'ın mahkemesinde, günahları, hataları ve eksikliklerinin, iyilik ve iyi amellerinden fazla çıkmasından ve cezaya lâyık görülmelerinde korkarlar. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Mü'minun, dipnot: 54, ez-Zariyat, dipnot: 19).

19. "Irzların korunması"ndan hem zinadan kaçınmak, hem çıplaklıktan uzak kalmak kastedilmiştir. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l,

Kur'ân, el-Mü'minun, dipnot: 6, en-Nûr, dipnot: 30, 32, el-Ahzab dipnot: 62).

20. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Mü'minun, dipnot: 7

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ
هُم بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾
أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

32-35: Şunlar ki, emânetlerine ve ahitlerine riayet ederler.[21] Ve onlar ki, şahitliklerini (dosdoğru) yaparlar.[22] Ve şunlar ki, namazlarını muhafaza ederler.[23] İşte onlar, Cennetlerde ikrâm olunurlar.

Açıklamalar

21. "Emanetler"den hem Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği emanetler, hem de bir insanın başka bir insana güvenerek verdiği emânetler kastedilmiştir. Aynı şekilde, "ahitler"den, hem Allah'ın kullarına verdiği sözler veya kulların Rablerine verdikleri sözler, hem de kulların birbirine verdikleri sözler kastedilmiştir. Bu her iki türlü emanete ve ahde dikkat etmek ve bağlı kalmak, bir Mü'minin karakterinin en belirgin özelliklerinden biridir. Hadiste yer alan Hz. Enes'in bir rivayetine göre "Resûlullah bize hitaben yaptığı her konuşmasında şöyle derdi: Bilmiş olun, kimde emânet yoksa iman da yoktur ve kim sözünü tutmuyorsa, onun dini yoktur." (Beyhaki, "Fi Şu'b-ül İman").

22. Yani, ne şahitlikten kaçarlar, ne de olup bitenlere bir şey ekliyor veya onlardan çıkarıyorlar.

23. Bundan namazın önemi anlaşılmaktadır. Allah'ın cennetine layık yüksek ahlâklı ve faziletli olan kimlerin özelliklerinden bahsedilmişse o namazla başlamış ve yine namazla bitmiştir. Onların ilk özelliği namaz kılmalarıdır. Namazı sürekli olarak kılmak onların ikinci özelliğidir ve namazı korumak, onların son özelliği. Namazın korunmasından pekçok şeyler kastedilmiştir: namazı vaktinde kılmak, namaz kılmadan önce, vücut ve elbisenin temiz olduğunu kontrol etmek, abdestli olmak ve abdest sırasında uzuvları iyice temizlemek, namazın erkânı, vacibâtı ve müstehabâtını yerine getirmek, namazla ilgili tüm kaide ve

kurallara dikkat etmek, Allah'a itaatsızlık ederek namazı heba etmemek.. bütün bunlar namazı muhafaza etmek demektir.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ
عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ۝ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ
أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ۝ كَلَّا ۖ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ۝

36-39: O halde, ey nebi, bu münkirler neden sağ ve sol tarafından sana bölük bölük geliyorlar?[24] Onlardan her biri nimetleri bol Cennete girmeyi mi ümid ediyor?[25] Hayır. Biz onları, bildikleri şeyden yarattık.[26]

Açıklamalar

24. Burada, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) dâvet ve tebliği ve Kur'ân okumasını dinledikten sonra kendisiyle alay etmek ve kendisine lâf atmak için etrafına toplanan kimselerden sözedilmiştir.

25. Demek isteniyor ki, Allah'ın Cenneti, özellikleri yukarıda belirtilen kimselerin hakkıdır. Şimdi, Hak sözünü dinlemek bile istemeyen ve Hak sesini bastırmak için böylesine koşa koşa gelen bu adamlar mı Cennete girmeyi umuyorlar? Yüce Allah Cennetini bunlar için mi yapmıştır? Burada el-Kalem sûresinin 34. ve 41. âyetleri de gözönünde bulundurulmalıdır. Orada, kâfirlerin âhiret olursa da, kendilerinin dünyada olduğu gibi orada da rahat bir hayat yaşayacakları ve Resûlullah'a iman edenlerin, bu dünyada olduğu gibi orada da sıkıntı içinde olacakları yolundaki iddialara cevap verilmiştir.

26. Burada bu cümlenin iki anlamı olabilir: Daha önceki ibare ile ilgisi olduğunu kabul edersek, anlamı şu olur: Madde, hamur ve yapı itibarıyla bütün insanlar aynıdır. Eğer o madde, insanın Cennete girmesine sebep olursa, iyi ile kötü, suçlu ve günahkâr ile sâlih ve dürüst, ve zâlim ile âdil hepsi Cennete girmelidir. Ne var ki, en küçük akıl ve zekâ bile, Cennete girme hakkının, insanın yaratılıştaki madde veya hamurundan değil, sadece onun yaptıkları ve güzel ahlâkından dolayı verildiğine karar vermek için yeterlidir. Eğer bu cümleyi daha sonraki sözlerin girişi olarak kabul edersek, anlamı şu olur: Bu adamlar kendilerini azabımızdan korunmuş olduklarını veya kendilerine azabımızın

gelmeyeceğini sanıyorlar ve kim onların tarafımızdan yakalanacağı ve cezalandırılacağını söylüyorsa onunla alay ediyorlar. Halbuki, biz dünyada da istediğimiz zaman kendilerine azap gönderebiliriz ve ölümden sonra da istediğimiz zaman onları diriltebiliriz. Bunlar kendileri de biliyor ki, biz önemsiz bir nutfe ile kendilerini yarattık ve daha sonra koskoca insanlar yaptık. Eğer kendileri, yaratılışlarını düşünseydiler, pençelerimizden kurtuldukları gibi bir yanılgıya kapılmazlardı veya kendilerini tekrar doğuracak güçte olmadığımız gibi bir yanlış düşünceye dalmazlardı.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾

40-41: O halde, hayır.[27] Maşriklerin ve mağriblerin Rabbine yemin ederim ki,[28] biz kâdiriz. Onları daha hayırlıları ile değiştirmeye. Ve biz, önümüze geçilebilecekler den değiliz.[29]

Açıklamalar

27. Yani, mesele, onların sandığı gibi değildir.

28. Burada Yüce Allah bizzat kendi Zâtına yemin etmiştir. Burada maşrikler ve mağribler kelimeleri, yılda güneşin her gün yeni bir açıdan doğup yeni bir açıya battığından dolayı, kullanılmıştır. Ayrıca, güneş, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde değişik saatlerde üst üste doğup batmaktadır. Bu bakımdan, maşrik (doğu) ve mağrib (batı) sadece birer tane değil, birkaç tanedir. Başka bir bakımdan, kuzey ve güneye karşılık bir doğu ve bir de batı yönü vardır. Bu bakımdan, eş-Şuara sûresi, 28. âyet ve Müzemmil sûresi 19. âyette "Rabbül maşriki ve'l-mağribi" sözleri kullanılmıştır. Başka bir bakımdan, dünyanın ikişer doğu ve batısı vardır; şöyle ki, dünyanın yarımküresinde güneş batarken, diğer yarımküresinde doğar. Bu nedenle, Rahman sûresinin 17. âyetinde "Rabbül maşrikeyn ve Rabbül magribeyn" (iki doğu ve iki batının Rabbi) sözleri kullanılmıştır. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, er-Rahman, dipnot: 17).

29. İşte bu sebepten dolayı Allahu Teâlâ, maşrikler ve mağriblerin

Rabbine yemin etmiştir. Bu demektir ki: "Biz maşrikler ile mağriblerin Rabbi ve Sahibi olduğumuz için tüm yer yüzü bizim hakimiyetimizin altındadır ve sizin bizim elimizden kurtulmanız mümkün değildir. Biz ne zaman istesek sizi helâk edebiliriz ve sizin yerimize sizden daha iyi olan bir milleti ortaya çıkarabiliriz."

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ
﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

42-44: Onları bâtılları ile meşgul olmaya ve dünyaları ile oynamaya bırak. Tâ ki, va'dolundukları günlerine kavuşuncaya kadar. O gün mezarlardan sür'atle çıkıp dünyada putlarının yuvalarına[30] doğru koştukları gibi koşarlar. Hasret ve nedâmetle yere bakarak, zilletle örtülü oldukları halde. İşte bu, onlara va'dolunan gündür.

Açıklamalar

30. Burada kullanılan Arapça kelimeler, "nusubin yufidûna"dır. "Nusb" kelimesinin anlamı konusunda müfessirler arasında ihtilâf vardır. Bazıları bundan "putlar"ın kastedildiği belirtmiştir ve kendilerine göre bu cümlenin anlamı şudur: "Onlar, mahşerin hakimi ve efendisinin belirlediği yere, bugün kendi putlarının yerlerine koştukları gibi koşacaklardır". Bazı müfessirler ise bundan koşu çizgisi veya bitiş noktasının kastedildiğini açıklamışlardır. Yani, orada herkes koşucu gibi birbirini geçmeye ve bitiş noktasına bir an önce varmaya çalışacaktır.

NÛH

Adı: "Nûh", hem bu sûrenin adı, hem de bunun konusudur. Zira, bunda baştan sonuna kadar Hz. Nûh (a.s.)'ın hikayesi anlatılmıştır.

İniş Tarihi: Bu da, Mekke döneminin ilk sûrelerinden biridir, ancak içeriğinden, Resûlullah'ın dâvet ve tebliğine Mekkeli kâfirlerin muhalefetinin iyice şiddetlendiği sırada indiği anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede Hz. Nûh'un hikayesi, sadece masal anlatmak amacıyla anlatılmamıştır; aksine bununla Mekkeli kâfirler şu şekilde uyarılmıştır: Siz Hz. Muhammed'e karşı tıpkı Hazreti Nûh'a karşı kavminin takındığı tutumu takınmışsınız ve bu tutumunuzdan vazgeçmezseniz, onlar gibi kötü bir sonla karşılaşırsınız. Aslında, bu uyarı bu gibi sözlerle sûrenin hiçbir yerinde açıkça yapılmamıştır; ne var ki, hangi vesile ile ve hangi ortamda bu hikaye Mekkelilere anlatılmışsa, onlardan böyle bir uyarının yapıldığı kendiliğinden anlaşılmış oluyor.

İlk âyette Allahu Teâlâ'nın Hz. Nûh'a peygamberlik görevini verdiği zaman kendisine ne gibi işler verdiği anlatılmıştır.

2. ilâ 4. âyetlerde Hz. Nûh'un, dâvetine nasıl başladığı ve kavmine neler anlattığı kısaca ifade edilmiştir.

Daha sonra, Hz. Nûh'un uzun bir süre dâvet ve tebliğ çalışmaları sırasında çeşitli güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşmasından sonra Rabbine sunduğu maruzat 5. ilâ 20. âyetlerde kaydedilmiştir. Bu bölümde Hz. Nûh'un milletini nasıl doğru yola getirmeye çabaladığı ve o milletin ona nasıl direndiği ve inat ettiği açıklamıştır.

Bundan sonra Hz. Nûh'un son maruzatı 21. ilâ 24. âyetlerde yer almıştır. Burada Nz. Nûh, Yüce Allah'a, kavminin kendisini tamamen

reddettiğini, her şeyini zengin ve nüfuzlu kişilere hibe ettiğini, bu ileri gelen kişilerin bir sahtekârlık ağı ördüğünü ve onlardan hidayeti geri alma zamanının geldiğini kaydetmiştir. Bu, Hz. Nûh tarafından alelacele veya sabırsızlıkla yapılan bir rica veya yalvarış değildi, aksine yüzyıllarca son derece umut kırıcı şartlarda kelleyi koltuğa alıp yaptığı tebliğ mücadelesi sonunda kavminin hidayete ermesinden umudunu kesmesinin bir ifadesiydi ve ona göre artık bu milletin doğru yola gelmesine imkân yoktu. Zâten bu görüşü, Yüce Allah'ın kendi kararına tamamen uygundu. Nitekim, bitişik olan 25. âyette bu mahiyette, bunun kötülükleri ve ahlâksızlıklarından dolayı Allah'ın azabının indiği buyurulmuştur.

Son âyetlerde Hz. Nûh (a.s.)'ın, tam azabın inişi sırasında Rabbine ettiği dua yer almıştır. Bu duada Hz. Nuh, kendisi ve bütün iman sahipleri için mağfiret diliyor ve kavminin kâfirlerinde hiçbir hayır ve iyiliğin kalmadığını, dolayısıyla gelecek kuşaklarından hep kâfir ve fâcirlerin çıkacağını, bu nedenle bunlardan hiçbirinin yeryüzünde hayatta kalmaması gerektiğini belirtiyor.

Bu sûre incelenirken, Kur'ân-ı Kerim'de bundan önce Hazreti Nûh'un hikayesiyle ilgili bütün ayrıntılar gözönünde bulundurulmalıdır. Bkz. el-A'raf, âyetler: 59-64, Yunus: 71, 73, Hud: 25-49, el-Mü'minun: 23-31, Eş-Şuara: 105-122, el-Ankebût: 14, 15, es-Saffat: 75-82, el-Kamer: 9-16.

NÛH SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 28 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١
قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٢ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Gerçekten biz Nûh'u, kavmini kendilerine elem verici azab gelmezden evvel, korkut diye kavmine gönderdik.[1] "Ey kavmim, ben sizi apaçık korkutan bir peygamberim" dedi. Allah'a ibadet edin. O'ndan korkun ve bana da itaat edin diye.[2]

Açıklamalar

1 Yani, onları, içinde bulundukları sapıklık ve ahlâksızlıkların, bunlardan vazgeçmemeleri halinde kendilerini Allah'ın azabına layık hale getireceği hususunda uyarmak ve bu azaptan kurtulmak için hangi yolu seçmeleri gerektiğini kendilerine anlatmak için.

2. Hz. Nûh (a.s.) kendi peygamberliğine başlarken işte bu üç şeyi kavmine anlattı: (1) Allah'a kulluk veya ibadet (2) takva, yani, Allah'tan korkmak ve (3) Peygamber'e itaat. Allah'a kulluğun anlamı şuydu: başkalarına kulluk ve ibadeti bırakıp sadece Allah'ı mabûd ola-

rak kabul etmeniz, O'na tapmanız ve O'nun emirlerini yerine getirmeniz. Takva veya Allah'tan korkmanın anlamı şuydu: Allahu Teâlâ'nın öfke veya gazabına neden olacak işlerden kaçınmanız ve yaşantınızda, Allah'tan korkan insanların davranışını benimsemeniz. Üçüncü husus, yani, "Bana da itaat edin" sözlerine gelince, bunun anlamı da şuydu: Benim size Allah'ın Resûlu olarak verdiğim emirlere uymanız.

يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ
إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ ۖ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

4: (Böylece Allah) günahlarınızı mağfiret edecek,[3] sizin mukadder bir zamana kadar varolmanızı temin edecektir.[4] Hakikat şu ki, Allah'ın takdir ettiği ecel geldiğinde ertelenemez.[5] Keşke bunu bilseydiniz.[6]

Açıklamalar

3. Burada kullanılan Arapça cümle şöyledir: "Yağfirlekum min zunûbikum". Bunun anlamı "Allah, günahlarınızdan bazısını affedecek" değil, "Eğer siz size sunulmakta olan üç şeyi kabul etmeniz halinde, Allahu Teâlâ, şimdiye kadar işlediğiniz tüm günahlarınızı affedecektir." Burada "min", "tebyid" (bazıları) değil, "an" (hepsi) anlamındadır

4. Yani, bu üç şeyi kabul etmeniz halinde, sizin dünyadaki kalış süreniz, Yüce Allah'ın sizin doğal ölümünüz için takdir ettiği süreye kadar olacaktır.

5. Buradaki zamandan, Allahu Teâlâ'nın bir kavme azabını indirmesi için belirlediği zamandır. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde açık bir ifade kullanılarak bir kavme azabın indirilmesine karar verilmesinden sonra onun iman etmesi halinde bile kurtulamayacağı belirtilmiştir.

6. Yani benim vasıtamla size Allah'ın mesajının ulaşmasından sonra halen geçmekte olan sürenin, aslında size, iman etmeniz için tanınan bir süre olduğunu ve bu sürenin bitiminden sonra sizin, Allah'ın azabından kurtulmanızın hiçbir imkanı bulunmadığını iyice bilirseniz, iman etmekte acele edeceksiniz ve bunu, azabın inişine kadar ertelemeye devam etmeyeceksiniz.

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا
وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ۝ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ
لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا
وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝

5-7: Nûh dedi[7] ki: "Ey Rabbim, Ben, kavmimi gece ve gündüz dâvet ettim." "Fakat benim dâvetim onlarda ancak (imandan) kaçmayı artırdı".[8] "Doğrusu ben, onları mağfiret edesin[9] diye her dâvet edişimde onlar parmakları ile kulaklarını tıkadılar. Ve elbiseleriyle yüzlerini örttüler.[10] Ve küfürde ısrar ettiler. Son derece kibir gösterdiler.[11]

Açıklamalar

7. Arada geçen uzun bir tarih bir yana bırakılarak burada Hz. Nûh'un, peygamberliğinin son döneminde Allahu Teâlâ'ya ettiği duaya yer verilmiştir.

8. Yani, ben onları ne kadar doğru yola çağırdıysam, onlar o kadar benden uzaklaştı.

9. Bu ifadede, onların itaatsizliği bırakıp tövbe ve istiğfar etmeleri gerektiği, zira ancak bu şekilde kendilerinin Allahu Teâlâ tarafından bağışlanabileceği anlamı kendiliğinden yer almaktadır.

10. Yüzlerini örtmelerinin amacı, ya Hz. Nûh'un sözlerini dinlemeleri şöyle dursun, onun yüzünü bile görmek istemedikleri olabilir ya da, Hz. Nûh'un yanından geçerken kendilerinin tanınmaması ve boşuna onu dâvet, tebliğ ve nasihatlarına muhatap olmaması için yüzlerini saklamış oldukları kabul edilebilir. Bu, tıpkı Mekkeli kâfirlerin Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tavrın aynısıydı. Nitekim, Hûd sûresinde (5. âyet) onların bu tutumu şöyle anlatılmıştır: "Agâh olun ki, münafıklar kalplerindekini gizlemek için göğüslerini haktan çevirirler. Dikkat et ki, Allah, gece örtünüp yattıklarını, gizledikleri ve açığa vurdukları şeyleri bilir. Çünkü O, kalplerde olanı bilendir." (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Hûd, dipnot: 5-6).

11. Burada "kibrin" anlamı şudur: Onlar hakka boyun eğmeyi ve Allah'ın Rasûlünün nasihatını kabul etmeyi, kendi seviyelerinin altında bir şey olarak telakki ettiler. Bunun misali şöyledir: Bir kişi, başka bir kişiye nasihatta bulunur ve o kişi, omuzunu silkerek oradan gidiverirse, onun bu nasihatı kibirle reddettiğini söyleyebiliriz.

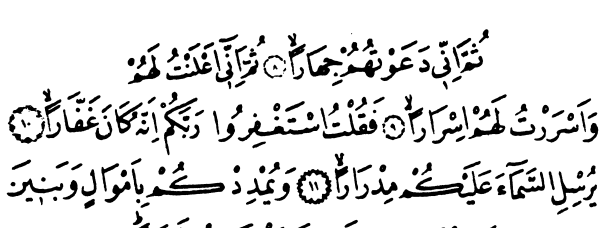

8-12: "Sonra onları cehren (en yüksek sesle) dâvet ettim." "Sonra da onlara ilân ettim ve gizli olarak da söyledim". Dedi ki, "Rabbinizin mağfiretini dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir". (Allah) size semâdan bereketli yağmurlar gönderir. Mallarınızı ve evlâtlarınızı çoğaltır. Size bahçeler, bostanlar verir ve ırmaklar akıtır."[12]

Açıklamalar

12. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde Allah'a isyan ve tugyân tutumunun sadece âhirette değil, dünyada da insanın hayatını sıkıntıya soktuğu, hatta çekilmez hale getirdiği, bunun aksine bir kavmin, itaatsizlik yerine iman ve takvâ ve İlâhî emirlerine uyma yolunu benimsemesinin yalnız âhirette değil, dünyada da birçok nimetlere kavuşmasına sebep olduğu anlatılmıştır. Tâhâ sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Her kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim vardır. Biz onu, kıyamet günü kör olarak haşrederiz" (âyet: 124). el-Maide sûresinde şöyle denilmiştir: "Eğer onlar Tevrat ve İncil hükümlerini ve Rableri tarafından kendilerine inzal olunan şeyleri dosdoğru tutsalardı (tatbik etselerdi) üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi (her taraftan Allah'ın nimetlerine gark olurlardı)." (âyet: 66). el-A'raf sûresinde şu ifade yer almıştır: "Eğer o helâk eylediğimiz memleketlerin halkı iman edip, Allah'tan ittika etselerdi üzerlerine gökten ve yerden bereket kapılarını açardık." (âyet: 96). Hûd sûresinde Hz. Hûd (a.s.)'un

kavmine hitaben şöyle dediği kaydedilmiştir: "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin ki, sizi takdir edilmiş bir zamana kadar güzelce geçindirsin." (âyet:3). Hadiste Hz. Peygamber'in, Kureyşlilere şöyle dediği kaydedilmiştir: "Bir kelime var ki, onu kabul ederseniz Arap ve Acem'in hükümdarı olursunuz" (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Maide, dipnot: 96, Hûd, dipnot: 3 ve 57, Tâhâ, dipnot: 105, Sâd sûresinin giriş bölümü).

Kur'ân-ı Kerim'in işte bu emrine uyarak bir defasında Hz. Ömer kuraklık ve kıtlık sırasında yağmur duasına çıktı ve sadece tevbe ve istiğfar edip döndü. Yanındakiler sordu: "Ya Emirü'l- Mü'min'in, siz yağmur duası için çıktınız, ama dua etmediniz?," Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) dedi ki, "Ben semâda yağmur nereden geliyorsa oranın kapısını çaldım" ve daha sonra Nûh sûresinin yukarıdaki âyetlerini okudu. (İbn Cerir ve İbn Kesir). Bunun gibi, bir defasında Hasan Basrî'nin meclisinde bir adam kuraklıktan dert yandı. Hz. Hasan Basrî, kendisine "Allah'a istiğfar et" dedi. Başka bir adam darlık ve sıkıntıdan söz etti. Üçüncü kişi "Benim çocuğum olmuyor" dedi. Dördüncüsü, "Toprağımda hiçbir şey yetişmiyor" diye yakındı. Hz. Basrî, hepsine "istiğfar et" dedi. Oradakiler sordu: "Bu sözlerinizin anlamı nedir? Herkes değişik şeylerden şikayet ediyor ve siz hepsine aynı şeyi tavsiye ediyorsunuz?" Hz. Hasan Basrî buna cevap olarak Nûh sûresinin bu âyetlerin okudu (Keşşaf).

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ
لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ
اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾

13-15: Size ne oluyor ki, Allah'tan vakar ümid etmiyorsunuz?[13] O, sizi gerçekten türlü hallerle yaratmıştır.[14] Görmediniz mi ki, Allah yedi göğü tabakalar olarak nasıl yaratmış?

Açıklamalar

13. Yani, dünyada siz küçük zenginler ile nüfuzlu kişilerin namusuna o kadar dikkat ediyor ve onlara saygısızlık etmekten kor-

kuyorsunuz, ama Âlemlerin Rabbinin de saygıya değer olduğunu ummuyorsunuz. O'na isyan ediyor. O'nun saltanatına başkalarını ortak koşuyor, O'nun emirlerine karşı geliyorsunuz ve bütün bunları yaparken O'nun sizi cezalandırabileceğini aklınızın ucundan bile geçirmiyorsunuz.

14. Yani, Cenab-ı Hak sizi yaradılışın çeşitli aşamalarından geçirerek bugünkü halinize getirmiştir. Önce anne ve babanızın sûlbünde ayrı ayrı nutfeler (spermler) şeklinde idiniz. Daha sonra Allah'ın kudretiyle bu spermler birleşti ve cenin haline geldiniz. 9 ay, yani gebelik süresince anne karnında sürekli olarak geliştirildiniz ve tam bir insan şeklini aldınız; ayrıca, sizin, dünyada bir insan olarak ihtiyaç duyabileceğiniz tüm güç, yetenek ve özelliklere sahip kılındınız. Daha sonra canlı bir çocuk olarak anne karnından dünyaya geldiniz, her an geliştiniz ve günden güne ilerleme kaydettiniz, sonra gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık dönemini yaşadınız. Bütün bu aşamalardan geçerken siz her an tamamıyla Allah'ın elinde idiniz. O isteseydi, sizi değil, sizin yerinize başka birisini döl ve cenin olarak anne karnına yerleştirirdi. O isteseydi, sizi, henüz anne karnında iken kör, sağır, dilsiz veya sakat yapar veya aklî dengenizi bozardı. O isteseydi, siz canlı bir bebek olarak dünyaya bile gelmezdiniz, ayrıca doğmanızdan sonra bile sizi öldürebilirdi, sizi yaşatmazdı. Onun bir işaretiyle siz herhangi bir kazaya kurban giderdiniz. Elinde böylesine çaresiz olduğunuz Allah'a saygısızlık yapılabileceğini, her türlü nankörlük ve değer bilmezlik yapılabileceğini, her türlü itaatsizlik ve isyanın gerçekleştirilebileceğini ve bu hareketlerinizden dolayı hiçbir ceza çekmeyeceğinizi nasıl düşünebiliyorsunuz?

وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾
وَاللَّهُ أَنبَتَكُم مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾
وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا
﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ

إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾

16-22: Onların içinde ayrı bir nûr, güneşi de bir meş'ale kılmıştır. Allah, sizi topraktan garip bir şekilde bitirdi.[15] Sonra sizi yine oraya iade edecek ve tekrar oradan çıkaracak. Allah, yeri sizin için bir döşek kıldı. Kendileri ile istediğiniz yere gidersiniz diye geniş yollar yaptı. Nûh şöyle dedi: "Ey Rabbim, onlar bana isyan ettiler. Malı ve evlâdı kendine zarardan başka bir şey artırmayan kimselere tabi oldular." Ve onlar (halkı kandırmak için) büyük hilelere başvurdular.[16]

Açıklamalar

15. Burada yeryüzünde insanın doğması, topraktan nebâtlar gibi bitmelerine benzetilmiştir. Nasıl ki, bir zamanlarda yer küresinde hiç-bir nebat yokken Yüce Allah kendi kudretiyle bunları bitirdi, yeryüzünde ilk önce insanlar da yoktu ve Allahu Teâlâ onları daha sonra bitkiler gibi yarattı.

16. Burada "mekr"den (hileler), Nûh kavminin hâkim sınıfı, yöneticileri ve din adamlarının, halkı kendisinden uzak tutmak ve öğretilerine yaklaşmamalarını sağlamak için oynadıkları oyunlar ve çevirdikleri dolaplar kastedilmiştir. Örneğin, onlar diyordu ki, Nûh sizler gibi sıradan bir insandır, ona vahiy geldiğini nasıl kabul edebiliriz? (Bkz. Hûd: 27, el-A'raf: 63). Nûh'u, halk ve aşağı sınıftakiler, hiç düşünmeden Allah'ın peygamberi olarak kabul etmektedirler; halbuki, Nûh'un söyledikleri azıcık önemli ve değere layık olsaydı zenginler ve soylular ona ilk önce iman ederlerdi, iddi'asındaydılar. (Hûd: 27). "... Eğer Allah dileseydi, melek indirirdi..." (Mü'minûn: 24); eğer bu adam (Nûh) Allah tarafından gönderilmiş olsaydı, hazinesi olacaktı, gaipten haberi olurdu ve melekler gibi, her türlü ihtiyaçlardan müstağni olurdu (Hûd: 31); Nûh ve kendisine bağlı olanlar hangi üstünlüğe ve fazilete sahiptirler ki, sözleri dinlensin? (Hûd: 27); bu adam aslında size hâkim olmak istiyor (Mü'minûn: 24) ve kendisi bir cin'in etkisindedir, ve o cin de onu deli divâne etmiştir (el-Mü'minûn: 25). İşte Kureyşli kabile reisleri de hemen hemen buna benzer sözlerle insanları Hz. Peygamber'den uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ
آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾
وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

23-24: (Halk tabakasına) "İlâhlarınızı terketmeyin. Bilhassa, Vedd, Suva, Yegûs, Ye'ûk ve Nesr denilen putlarınızdan vazgeçmeyin" dediler.[17] Ve birçoklarını yoldan çıkardılar. "Ey Rabbim, bu zâlimlere helâk ve azabı artır"[18] (dedi).

Açıklamalar

17. Burada, Arapların sonradan tapmaya başladıkları Nûh kavmine ait olan tanrı ve mabûdlardan bazısının adı verilmiştir. İslamiyetin doğuşundan önce bu putlar için Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde tapınaklar yapılmıştı. Pek mümkündür ki, Araplar, Nûh tufanından kurtulmuş olan bazı kimselerden, eski tanrı ve tanrıçalarının adlarını öğrenmiştir. Nûh kavminde şirk tekrar baş gösterince veya evlâtlarından putperestlik ile ilgili inanç ve fikirler daha sonraki kuşaklara geçince çeşitli putlar yapılmış ve tapınaklar inşa edilmiş olabilir.

Vedd, Kudaa kabilesinin bir kolu olan Beni Kelb bin Vebre'nin tanrısıydı. Bu tanrının mabedi Dûmetü'l- Cendel'de idi. Arabistan'da çıkarılan kitabelerde bu tanrının ismi Veddem Ebem (Vedd Baba) olarak geçmiştir. Kelbî'nin açıklamasına göre Vedd'in putu dev ve heybetli bir erkek şeklinde idi. Kureyşliler de Vedd'i tanrı olarak kabul ediyordu ve çeşitli heykellerini yapmışlardı. Kureyşliler buna "vudd" derlerdi. Tarihte bir kişinin adı Abd-ı Vudd (Vudd'un kulu) olarak kaydedilmiştir.

Sûva, Huzeyl kabilesinin tanrıçasıydı, putu bir kadın şeklinde idi. Mabedi, Yenbu yakınlarında Rubat mevkiinde idi.

Yeğûs, Tay kabilesinin bir kolu olan En'um ve Mezhic kabilesinin bazı kollarının mabuduydu. Mezhicliler, bunun putunu Yemen ile Hicaz arasında Curş mevkiine dikmişlerdi. Bu put bir aslan şeklinde idi. Kureyşlilerden bazılarının adının Abd-i Yegûs olduğu tesbit edilmiştir.

Ye'uk, Yemen'in Hamedân bölgesinde yaşayan Hamedân kabilesinin bir kolu olan Heyvan'lıların bir mabûduydu ve at şeklinde idi.

Nesr, Himyer bölgesinde yaşayan aynı adı taşıyan kabilenin Âl-i Zül-Kula kolunun mabuduydu ve Belha'a yakınlarında bir akbaba şeklinde putu vardı. Sebe'den çıkarılan kitabelere göre bunun adı "Nesûr"du. Sebe'liler Nesûr'un mabedine Nesûr tapınağı, ve buranın kâhinlerine Nesûr sahipleri derlerdi. Arabistan'da çeşitli bölgelerde bulunan tarihî kalıntılarda tapınaklar üzerinde çok sayıda akbaba heykelleri ve kabartmaları vardır.

18. Daha önce bu sûrenin girişinde belirttiğimiz gibi, Hz. Nûh (a.s.)'un bu duası, acelecilik veya sabırsızlıktan ötürü değil, yüzyıllarca tebliğ ve nasihatte bulunmasına rağmen onların bunlara hiç icabet etmemeleri yüzünden kendisinin onların geleceğinden umutsuzluğa kapıldığı sırada ağzından çıkmıştı. Nitekim, buna benzer ortamda Hz. Mûsa (a.s.) da Fir'avn ve kavmi için beddua okumuş ve "onların mallarını yok et ve kalplerini şiddetle sık ki, onlar elemli azabı görmeden iman etmezler" demişti ve Allahu Teâlâ da kendisine cevaben şöyle demişti "Duan kabul olundu" (Yunus: 88-89). Hz. Nûh'un bedduası da tıpkı Hz. Mûsa'nınki gibi, ilâhî iradeye uygundu. Nitekim, Hûd sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Nûha, 'Kavminden iman edenlerden başkası asla inanmayacaktır. Onların yaptığı şeylerden dolayı tasalanma'diye vahyolundu". (âyet: 36).

بِسْمِ

خَطِيٰٓـَٔاتِهِمْ أُغْرِقُوا۟ فَأُدْخِلُوا۟ نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا۟ لَهُم مِّن دُونِ
ٱللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِىَ مُؤْمِنًا
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

25-28: Onlar günahları yüzünden suda boğuldular. Ve Cehennem'e atıldılar.[19] O zaman kendileri için de Allah'tan başka yardımcı bulamadılar.[20] Nûh şöyle demişti: "Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişi bırakma. Eğer onları bırakırsan, kullarını saptırırlar. Ve ancak fâcir ile kâfir doğurur-

lar." "Ey Rabbim, beni, anamı, babamı ve benim evime mü'min olarak girenleri; ve bütün erkek mü'minlerle kadın mü'minleri mağfiret buyur. Zâlimlerin ise ancak helâkini artır."

Açıklamalar

19. Yani, onların suda bozulmalarıyla iş bitmedi, aksine ölmelerinden sonra da azapları devam etti ve ruhları Cehennem'e ve ateşine atıldılar. Bu, tıpkı, Fir'avn'a ve kavmine yapılan muamele gibidir; ki bundan Mü'min sûresinin 45. ve 46. âyetlerinde bahsedilmiştir. (Açıklamlar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Mü'min, dipnot: 63). Bu âyet de, "berzah" azabını ortaya koyan âyetlerden biridir.

20. Yani, kendilerine koruyucu ve yardımcı sandıkları mabûd veya tanrılardan hiçbiri kendilerini kurtarmaya gelmedi. Bu güya Mekkelilere yapılan bir uyarıydı, yani kendileri azaba uğramaları halinde çok inandıkları ve güvendikleri mabudlar ile tanrıların kendilerine hiçbir şekilde yardımcı olamayacakları belirtildi.

EL-CİN

Adı: "el-Cin", hem bu sûrenin adı, hem de konusudur, çünkü bu sûrede cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerine ve daha sonra kendi cinslerine İslâm'ı tebliğ ettiklerine ilişkin olaylar ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

İniş Tarihi: Buhari ve Müslim'de yer alan Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) bazı arkadaşlarıyla beraber Ukaz panayırına gidiyordu; yolda Nahle mevkiinde arkadaşlarına sabah namazında imamlık yaptı. O sırada cinlerin bir grubu oradan geçiyordu. Kur'ân-ı Kerim'in okunduğunu duyunca biraz durakladılar ve tilâveti dikkatle dinlediler. İşte bu olay bu sûrede anlatılmıştır.

Pek çok müfessir bu rivâyete dayanarak bunun, Hicret'ten üç yıl önce nübüvvetin 10. yılında meşhur Taif'e yolculuğu sırasındaki olay olduğunu sanmıştır. Ne var ki, bu tahmin doğru değildir. Taif yolculuğu sırasında meydana gelen cinlerin Kur'ân'ı dinlemesi olayını, biz Ahkâf sûresinin 29. ve 32. âyetlerinin tefsirinde daha önce anlatmıştık. O âyetlere bir göz attığımızda, o sırada Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra iman eden cinlerin daha önce Hz. Mûsa'ya ve diğer semavî kitaplara iman ettiklerini anlamış oluyoruz. Bunun aksine, bu sûrenin 2. ve 7. âyetleri açıkça gösteriyor ki, bu defa Kur'ân-ı Kerim'i dinleyen cinler müşrikti ve âhiret ile peygamberliği inkâr ediyorlardı. Ayrıca, Taif'e yolculuk sırasında Hazreti Peygamber'e refaket eden Hz. Zeyd bin Haris'ten başka kimsenin bulunmadığı tarihen sabittir. Oysa, bu yolculuk sırasında, Hz. Peygamber'e eşlik edenler arasında birkaç sahabenin yanında bulunduğunu bizzat Hz. İbn Abbas söylemektedir. Üstelik, Taif'e yolculuk sırasında, Resûlullah'ın Taif'ten Mekke'ye dönüşü esnasında Nahle'de kaldığı sırada cinlerin Kur'ân'ı dinledikleri konusunda bütün rivayetler birleşmektedir. Oysa, sözkonusu yolculukta

İbn Abbas'ın rivayetine göre cinlerin Kur'ân dinlemesi olayı, Resûlullah Mekke'den Ukaz'a giderken meydana gelmişti. Bu nedenlerle, Ahkâf ile Cin sûrelerinde aynı olaydan bahsedilmediğini, aksine iki ayrı olayın ayrı yolculuklar sırasında meydana geldiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Ahkâf sûresinde yer alan olayın, Nubüvvetin 10. yılında Hazreti Peygamber'in Taif yolculuğu sırasında meydana geldiği konusunda bütün rivayetler birleşmiştir. İkinci olayın kesin tarihi ise bilinmiyor. Bununla ilgili herhangi bir ipucu ne Hz. İbn Abbas'ın rivayetinde ne de, başka bir tarihî kayıtta bulunuyor. Yani, Hazreti Peygamber'in, sahabelerin bir grubuyla Ukaz çarşısına ne zaman gittiği bilinmiyor. Ancak bu sûrenin 8. ve 10. âyetlerini incelediğimizde, bunun Nubüvvetin ilk yıllarında meydana gelen bir olay olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde belirtildiği gibi, Resûlullah'ın bi'setinden önce cinler, öteki dünyada olup bitenlerin kokusunu alabiliyorlardı ve semâya çıkma fırsatını arada sırada bulabiliyorlardı. Ancak kısa bir süre sonra gördüler ki, her tarafta melekler nöbet tutmakta, kendilerine hiç geçit vermemekte ve göktaşları (meteorlar) yağmur gibi yağmaktadır ve bu yüzden bir yere tutunup yukarıların kokusunu alamaz oldular. Bu gelişme üzerine kendilerini bir düşüncedir aldı, dünyada bu kadar sıkı güvenlik tedbirlerinin alınmasını gerektirecek ne gibi bir olayın meydana geldiği veya geleceğini merak etmeye başladılar. İşte belki de bu tarihten itibaren cinlerin çeşitli grupları gerçeği araştırmak üzere dünyaya doğru yolculuk etti ve dolaşmaya başladı ve bunlardan biri, Hazreti Peygamber'in mübarek ağzından Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra bu ilâhî kelâm yüzünden gökteki bütün kapıların cinlere kapandığını anladılar.

Cinlerin gerçek niteliği nedir? Kafalarda herhangi bir soru işaretinin kalmaması için bizce, bu sûreyi incelemeden önce cinlerin gerçek niteliğinin ne olduğunu bilmemiz şarttır. Çağımızda birçok kişi cinlerin somut bir şey olmadığı, aksine eski çağlara ait evham ve hurafeler ve hayalî bir şey olduğu gibi yanlış bir düşünce içindedirler. Onlar, kainatın bütün gerçeklerini bildikleri veya cinlerin hiçbir yerde bulunmadığına kesinlikle emin oldukları için bu düşünceyi benimsemiş değillerdir. Zaten böyle bir bilgiye sahip olduklarını iddia da edemezler. Ancak hiçbir delil ve kanıtı görmeden, kainatta sadece gördükleri ve his-

settiklerinin bulunduğun kendilerin inandırmışlardır. Oysa, insanların duyu ve duygu çemberi, bu muazzam kainatın genişliğinin yanında denizde bir damla kadar bile değildir. Duyulmayan veya hissedilmeyen hiçbir şeyin varolmadığı ve varolanın mutlaka duyulması ve hissedilmesi gerektiğini sanan kişi aslında kendi dar kafalılığını kanıtlamış oluyor. Böyle bir düşünce tarzı benimsenirse, sadece cinleri değil, insan kendisinin duymadığı, hissetmediği, veya denemediği hiçbir gerçeği kabul etmez. Böyle bir kişinin, duyulmayan, hissedilmeyen görülmeyen ve elle tutulmayan bir şeyi kabul etmesi şöyle dursun, Allah'ın varlığına inanması bile mümkün değildir.

Bu görüş biçiminden etkilenmiş olmasına rağmen Kur'ân-ı Kerim'i reddetmeyen Müslümanlar, cin, İblis ve şeytan ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'in açık şeçik ifadelerini, çeşit te'villerin hedef tahtası haline getirmişlerdir. Onlara göre, bunlar, kendine özgü bir varlığa sahip gizli birer mahlûk değildir aksine bunlardan şeytan denilen vahşi ve hayvani güçler, bazan vahşi ve uygar olmayan ve dağda yaşayan insanlar ve bazan da, gizli gizli Kur'ân-ı Kerim'i dinleyen insanların kastedilmiştir. Oysa, Kur'ân'ın buyrukları bu hususta o kadar net ve açıktır ki, bunları tevil etmek için en ufak harekete imkan yoktur.

Kur'ân-ı Azimüşşan'da bir defa değil, birkaç defa, cinler ile insanlardan ayrı ayrı bahsedilmiştir ve bunların iki ayrı yaratık olduğu kaydedilmiştir. Bkz. el-A'raf sûresi, 30. âyet, Hûd: 119, Fussilet, 25 ve 29, el-Ahkaf: 10, ez-Zariyât: 56, en-Nâs: 6 ve Rahman sûresinin tamamı, ki baştan sonuna kadar, cinlerin, insanların bir türü olarak kabul edilmesi için hiçbir imkân bulunmadığını ispatlamaktadır.

el-A'raf, âyet: 12, Hicr sûresi, âyetler: 26-27, ve Rahman sûresi, âyetler: 14-15'te insanların topraktan, cinlerin ise ateşten yaratıldığı açıkça ifade edilmiştir.

Hicr sûresinin 27. âyetinde, cinlerin, insanlardan önce yaratıldığı kaydedilmiştir. Aynı şekilde, Kur'ân'ın yedi yerinde anlatılan Hz. Âdem ve İblis hikayesinde de aynı nokta vurgulanmıştır ve her yerde insanın yaratılışı sırasında İblis'in yanında bulunduğu açıklanmıştır. Ayrıca, el-Kehf'in 50. âyetinde İblis'in cinlerden olduğu bildirilmiştir.

el-A'raf sûresinin 27. âyetinde açık bir ifade ile cinlerin, insanları görebildiği, ancak insanların onları göremediği belirtilmiştir.

Hicr sûresi, âyetler 16 ve 18, Saffât suresi, âyetler 6 ve 10'da ve Mülk sûresi 5. âyette cinlerin semâya uçabildikleri, ancak belli bir sınıra kadar gidebildikleri ifade edilmiştir. Bu sınırın ötesine geçmeye ve Mele-i Â'la'nın sözlerini dinlemeye çalışırken durdurulduklarını, gizlice bilgi almaya çalışırken göktaşları tarafından kovuldukları açıklanmıştır. İşte bu ifadelerle, cinlerin gaip ilmine sahip oldukları ya da Allah'ın sırlarını öğrenebildikeri yolunda Arap müşriklerin görüşü çürümüş oluyor. Bu yanlış görüş Sebe' sûresinin 14. âyetinde de reddedilmiştir.

Bakara sûresi, âyetler: 30, 34, ve Kehf sûresi, âyet: 50'den, Allah tarafından dünyanın hilâfetinin insanlara verildiği ve insanların, cinlerden üstün mahlûklar oldukları belirtilmiştir. Gerçi, cinlere de bazı olağanüstü ve insanüstü yetki ve güçler verilmiştir, ki bunlar Neml sûresinde ifade edilmiştir, ancak bu gibi güçler, hayvanlara da insanlardan çok bahşedilmiştir ve onların insanlardan üstün olduğuna dair herhangi bir delil yoktur.

Kur'ân-ı Kerim, cinlerin, insanlar gibi yetkili ve iradeli bir mahluk olduğunu ve kendilerine itaat ve günah, küfür ve iman konusunda tıpkı insanlar gibi seçme hakkı verildiğini de ifade ediyor. İblis'in hikayesi ve Ahkâf ile Cin sûrelerinde bazı cinlerin iman etmeleriyle ilgili olaylar bunu açıkça ortaya koyuyor.

Kur'ân'ın yirmiden fazla yerinde İblis'in, insanın yaratılışı sırasında, insanoğlunu doğru yoldan saptırmaya karar verdiği ve o andan itibaren cinlerden şeytan olanların, insanları saptırmaya çalıştığı, ancak onlara tamamıyla hakim olup zorla bir şey yaptırma gücüne de sahip olmadıkları ve sadece yüreklerine bazı kaygı ve şüpheler sokmaya, onları aldatmaya ve kötülükler ile sapıklıkları kendilerine güzel göstermeye çalıştıkları da kaydedilmiştir. Örneğin şu âyetlere bkz. en-Nisa: 117-120, el-A'raf, 11-17, İbrahim: 22, el-Hicr: 30-42, En-Nahl: 98-100 ve el-İsra: 61-65.

Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca, Arap müşriklerin Cahiliyye döneminde cinleri Allah'a ortak koştukları, onlara ibadet ettikleri ve soylarını Allah ile birleştirdikleri de açıklanmıştır. Bkz. el-En'am, âyet: 100, Sebe', 40-41, ve es-Saffat: 158.

Bu açıklamalardan şu husus tamamen açıklık kazanmış oluyor ki, cinler ayrı ve bağımsız ve kalıcı bir varlığa sahiptirler ve kendileri, in-

sanlardan ayrı ve değişik bir gizli yaratıktırlar. Esrarlı özellikleri nedeniyle cahil kimseler varlıkları ve güçleri konusunda çok abartılı kavramlar geliştirmişlerdir, hatta onlara tapmışlardır. Ne var ki, Kur'ân gerçek niteliklerini açıkça belirtmiştir ve bundan kendilerinin ne olduğu ve ne olmadığı anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede birinci âyetten başlayarak 15. âyete kadar, cinlerin bir grubunun, Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra nasıl etkilendikleri ve geri dönüp kendi hemcinslerine neler söyledikleri belirtilmiştir. Bu hususta Allahu Teâlâ onların tüm konuşmalarını naklet-memiş ve sadece dikkate değer bazı bölümlerini kaydetmiştir. Bu nedenle, ifade biçimi sürekli ve düzenli bir konuşma biçiminde olmayıp, kısa ve değişik cümleler şeklindedir. Cinlerin ağızlarından çıkan bu cümleleri insan dikkatle okursa, onların iman etmeleri ve bu hususta kendi hemcinsleriyle yaptıkları konuşmanın Kur'ân-ı Kerim'e aktarılmasının amacının ne olduğunu kolayca anlayabilir. Dipnotlarımızda konuşmalarıyla ilgili yaptığımız açıklamaların bu amacın anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısındayız.

Bundan sonra 16. ilâ 18. âyete kadar insanların, şirkten vazgeçmeleri ve doğru yolda kararlı bir biçimde yürümeleri halinde bol bol nimetler bulacakları, aksi takdirde, Allah'ın gönderdiği nasihata yüz çevirmeleri sonucu büyük azaplarla karşılaşacakları anlatılmıştır. Daha sonra 19. ilâ 23. âyete kadar Mekkeli kâfirler kınanmış ve Allah'ın Resûlünün, ilâhi davet için sesini yükselttiği zaman kendisine hücüm ettikleri, oysa Resûl'ün (s.a.v.) işinin sadece Allah'ın mesajını kendilerine iletmesi olduğu ve başkalarına fayda sağlama veya zarar verme yetkisi olduğunu kendisinin de iddia etmediği kaydedilmiştir. Daha sonra 24. ve 25. âyetlerde kâfirler uyarılmış ve bugün Peygamber'i yalnız ve çaresiz görüp baskı altına almaya çalıştıkları, ancak asıl kimin yalnız ve çaresiz olduğunu gösteren zamanın geleceği, bu zamanın ise uzak mı yoksa yakın mı olduğundan Peygamber'in (s.a.v.) haberi olmadığı, ama mutlaka geleceği bildirilmiştir. Sûrenin sonunda gaip ilminin sadece Allahu Teâlâ'ya ait olduğu, Peygamber'in (a.s.) ise sadece Allah'ın kendisine vermek istediği ilmi bildiği, bu ilmin, peygamberlik görevinin yerine getirilmesiyle ilgili olan işlerin dışında olduğu ve bu ilmin herhangi bir dış müdahale imkanı bulunmayan çok güvenilir yollarla verildiği kaydedilmiştir.

EL-CİN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 28 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1: (Ey Habibim) de ki: Bana vahyolundu ki, cinlerden bir taife Kur'ân'ı işittiler[1] de: "Biz şayan-ı hayret bir Kur'ân işittik"[2] dediler.

Açıklamalar

1. Bundan anlaşılıyor ki, cinler o sırada Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) görünmüyorlardı ve kendisi onların Kur'ân'ı işittiklerini bilmiyordu, ve daha sonra vahy yoluyla Yüce Allah kendisine bu olay hakında bilgi verdi. Hz. Abdullah bin Abbas da bu olayı anlatırken şu açıklamada bulunmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân'ı cinlere okumamıştı ve onları görmemişti" (Müslim, Tirmizi, Müsned-i Ahmed, İbn Cerir).

2. Asıl ifade şudur: "Kur'ânen aceben". Kur'ân, "okunan şey" demektir ve bu kelimeyi cinler muhtemelen bu şekilde kullanmış olabilirler. Zira, kendileri ilk kez bu kelâmla tanışıyorlardı ve herhalde, o zaman işittikleri şeyin Kur'ân-ı Kerim olduğunu bilmiyorlardı. "Aceb",

abartı sigasıdır ve bu kelime Arapça'da büyük bir hayret ve şaşkınlık ifadesi olarak kullanılır. O halde, cinler şöyle demiş olabilirler: Biz öyle bir kelâm işittik ki, o kendi dili ve konusu bakımından benzersizdir.

Bundan şu da anlaşılıyor ki, cinler, insanların konuşmalarını dinlemekle kalmıyor, onları gayet iyi anlıyorlar da. Ancak onların bütün insanların dillerini bildikleri de söylenemez. Pek mümkündür ki, onların bir grubu yeryüzünün hangi köşesinde bulunuyorsa, o yörenin insanlarının dilini biliyorlardır. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadesinden hiç olmazsa, Kur'ân-ı Kerim'i işiten cinlerin, Arapça'yı bu kelâmın dil, ifade, ve konuları bakımından çok üstün ve cazip olduğunu anlayacak kadar iyi derecede bildikleri anlaşılmış oluyor.

يَهْدِيٓ إِلَى ٱلرُّشْدِ فَـَٔامَنَّا بِهِۦ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَآ أَحَدًا ۝٢ وَأَنَّهُۥ تَعَـٰلَىٰ جَدُّ
رَبِّنَا مَا ٱتَّخَذَ صَـٰحِبَةً وَلَا وَلَدًا ۝٣

2-3: "O, hakka ve doğruya hidâyet eder. Bunun için biz de ona iman ettik. Rabbimize hiç bir kimseyi ortak tutmayacağız".[3] (İman ettik ki) Rabbimiz her türlü noksandan münezzeh ve azamet sahibidir. O, ne zevce ne de evlât edinmiştir.[4]

Açıklamalar

3. Bundan birkaç şey anlaşılmış oluyor: (1) Cinler, Allahu Teâlâ'nın varlığını veya Rab oluşunu reddetmiyorlar. (2) Cinler arasında da bazı müşrikler vardır. Bu müşrikler tıpkı müşrik insanlar gibi, Allah'a başkalarını ortak koşuyorlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'i işitip kendi hemcinslerine dönen bu cinler de müşrik idi. (3) Peygamberler ile ilâhî kitaplar cinlere indirilmemiştir. Onlardan kim iman ediyorsa, onlar insanlara gelen peygamberler ile kitaplara iman ederler. Aynı husus Ahkâf sûresinin 29. ve 31. âyetlerinde de belirtilmiştir. O âyetlerde, o zaman Kur'ân'ı işiten cinlerin Hz. Mûsa'ya tabi oldukları ve Kur'ân-ı Kerim'i dinledikten sonra kendi kavimlerine şöyle seslendikleri belirtilmişti: "Geçmişteki semavî kitapları tasdik eden, Allah tarafından gönderilen kitaba iman edin". Rahman sûresi de bunu doğrulamaktadır, zira baştan sonuna kadar işlenen konu, Hazreti Peygamberin dâvetinin muhatabının hem insanlar hem cinler olduğunu gösteriyor.

4. Bundan iki şey anlaşılıyor: Birincisi, bu cinler ya Hıristiyan cinlerdendi, ya da, Yüce Allah'ın eş ve evlât sahibi olarak kabul edildiği başka bir dine mensuptular. İkincisi, Hazreti Peygamber (s.a.v.) o sırada Kur'ân'ın öyle bir bölümünü okuyordu ki, onu dinledikten sonra cinler kendi yanlış inançlarının farkına varabildiler ve Allahu Teâlâ gibi yüce bir Zâtın eş ve çocuklarla bağdaşmanın büyük bir cehalet ve küstahlık olduğunu anladılar.

وَأَنَّهُۥ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى ٱللَّهِ
شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّآ أَن لَّن تَقُولَ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَى ٱللَّهِ
كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ ٱلْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ ٱلْجِنِّ
فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾

4-6: Gerçekten, bizim cahilimiz5 Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunuyormuş. Biz zannederdik ki, insan ve cinden hiçbir kimse Allah'a karşı asla yalan söylemez.[6] İnsanlardan bazılarının cinlere sığınmaları onların kibirlerini artırdı.[7]

Açıklamalar

5. Burada "sefihuna" kelimesi kullanılmıştır ki, hem bir fert için, hem de bir topluluk için kullanılır. Bundan cahil veya aptal bir fert anlamı çıkarırsak, bu İblis olur. Ve bir topluluk anlamını kabul edersek, anlamı şu olur: Cinlerden birçok cahil ve ahmak kimseler bu tür sözler söylüyordu.

6. Yani, onların yanıltıcı sözlerinden bizim doğru yoldan sapmamızın nedeni şuydu: İnsanlar veya cinlerin, Allah hakkında yalan söylemeye cesaret edeceklerini aklımızın ucuna bile getirmemiştik. Ancak şimdi Kur'ân'ı dinledikten sonra onların aslında yalancı ve iftiracı olduğuna inanmış olduk.

7. İbn Abbas diyor ki, Cahiliyye döneminde Araplar ıssız bir çölde veya vadide geceyi geçirdikleri zaman, "Biz bu vadinin sahibi olan cine sığınıyoruz" derdi. Cahiliyye dönemiyle ilgili çeşitli rivâyetlerde de bundan sık sık söz edilmiştir. Örneğin, bir yerde su ve yem bitince be-

deviler bunları aramak için bir kişiyi çevreye gönderirlerdi ve o kişinin rehberliğinde yeni bir yere ulaştıktan sonra konaklanmadan önce yüksek sesle şöyle dua ederlerdi: "Biz bu vadinin Rabbine sığınıyoruz ki, her türlü âfetten korunalım." Onlara göre, her ıssız ve tenha yer şu veya bu cinin hakimiyeti altında idi, ve ona sığınmadan oraya yerleşince o cin yerleşenleri rahatsız eder ya da onları rahatsız etmeleri için başka cinlere izin verirdi. İşte iman eden cinler bu inançlara değinmektedirler. Onlar demek istiyorlar ki, yeryüzünün halifesi olan insan, inanılmaz bir şekilde kendilerinden korkmaya ve Allah'ı bırakıp kendilerine yalvarmaya başlayınca, kavmimizin cahil kimseleri daha da kibirlendi, zulüm ve dalalette çok daha ileriye gitti ve sapıklık konusunda azdıkça azdılar.

وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ
أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا
﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ
شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ
رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا
﴿١١﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَّا لَمَّا
سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ ۖ فَمَن يُؤْمِن بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾

7-13: Gerçekten insanlar da sizin gibi, "Allah'ın hiçbir kimseyi peygamber olarak göndermeyeceğini"[8] sanmışlardı. Cinler: "Biz semâda aramalar yaptığımızda onu sert bekçiler ve şihâplarla dolu bulduk." Halbuki daha önce söz dinlemek için göğün bazı yerlerine otururduk. Fakat şimdi dinlemeye çalışan kimse kendini gözeten bir şihâb bulur.[9] Doğrusu, bilmeyiz: Rableri, yerde bulunanlara bununla şer mi, yoksa iyilik mi diliyor?[10] Bizden sâlihler olduğu gibi, sâlih olmayan da vardır. Biz çeşit çeşit yollarda idik.[11] Ve biz anladık ki, Allah'ı yeryüzünde asla aciz düşüremeyiz. Kaçmakla da O'nu asla aciz bırakmayız.[12] Hakikaten biz, hidâyet rehberi olan (Kur'ân)'ı dinleyince ona iman

ettik. Rabbine iman eden amelinin noksanlaşmasından veya haksızlığa uğramaktan korkmaz."[13]

Açıklamalar

8. Asıl ifade, "en len-yeb'asallahu ahden". Bu cümlenin iki anlamı olabilir. Birincisi, yukarıda tercüme ettiğimiz şeklinde. İkincisi de şöyle olabilir: "Allah'ın hiçbir kimseyi öldükten sonra diriltemeyeceğini sanmışlardı". Bu sözler çok özlü ve anlamlı olduğu için bunlardan şu anlam çıkarabiliriz: İnsanlar gibi cinler de risâleti (peygamberliği) ve âhireti (ölümden sonra dirilişi) inkâr ediyorlardı. Ancak ilerdeki konuya daha uygun olarak ilk anlam tercihe layıktır. Çünkü, bunda iman eden bu cinler, kendi hemcinslerine, "Allah'ın herhangi bir peygamberi göndermeyeceği yolundaki düşünceniz yanlış çıktı; zira Allah'ın, elçisini gönderdiği için göğün tüm kapıları bize kapanmıştır" demektedirler.

9. Budur işte cinlerin dünyaya teftişe çıktıkları neden. Onlar dünyada, bu kadar sıkı güvenlik tedbirlerinin alınması, kendilerinin semâdan herhangi bir haber alma imkânını bulamamaları ve gittikleri her yerden kovulmalarını gerektirecek bir olay veya gelişmeyi öğrenmeye çalışıyorlardı.

10. Bundan anlaşılıyor ki, semâda bu tür olağanüstü tedbirler ancak şu iki durumda alınıyordu: (1) Yüce Allah dünyalılara bir azap indirmeye karar vermiştir ve ilâhî İrade, bu azabın gelişinden önce cinlerin, bunun kokusunu alıp arkadaşları olan insanlara bildirmelerine karşıdır. (2) Allahu Teâlâ, yeryüzünden birini resûl veya elçi tayin etmiştir ve bu olağanüstü önlemlerin amacı, resûle gönderilen mesajlara hem şeytanların herhangi bir şekilde karışmalarına, hem de ona verilen emir ve talimatı zamanından önce öğrenmelerine fırsat vermemektir. Öyleyse, cinlerin bu sözlerinin anlamı şudur: "Biz gökte böylesine olağanüstü önlemler ve göktaşlarının yağdığını görünce, bu iki durumdan hangisinin meydana geldiğini öğrenmeye çalıştık. Yani, Yüce Allah dünyada bir millete ansızın bir azap mı göndermiştir? Yoksa, bir yerde bir peygamber mi meb'us olmuştur? İşte biz bu soruların cevabını aramak üzere dolaşırken hidayet yolunu gösteren o şaşırtıcı kelâm'ı işittik. Biz o zaman anladık ki, Cenab-ı Allah herhangi bir azap indirmemiştir, aksine insanlara doğru yolu göstermek için bir peygamberi tayin etmiştir". (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Hicr, dipnotlar: 8-12, es-Saffât, dipnot: 7, el-Mülk, dipnot: 11).

11. Yani, hem ahlâk açısından bizde gerek iyi, gerekse kötü cinler bulunur hem de inanç bakımından bizim belli bir dinimiz yoktur, dini inançlar bakımından biz çeşitli gruplara ayrılmışız. İşte bu sözler söylemek suretiyle iman eden cinler, kendi hemcinslerine, "biz doğru yolu bulmaya muhtacız, biz elbette ki buna ilgisiz kalamayız" demek istiyorlar.

12. Yani, bizim bu düşüncemiz bize kurtuluş yolunu gösterdi. Biz, Allah'a karşı vurdumduymaz olmadığımız ve kendisine itaatsizlik ettiğimizde O'nun pençesinden kurtulamayacağımıza inandığımız için, bize Allah tarafından doğru yolu göstermeye gelen kelâmı işittiğimiz zaman, hak olan ve doğru olanın bilinmesinden sonra da, cahil kimselerin aramıza yaydıkları inançlara bağlı kalmaya cesaret edemedik.

13. Burada haksızlıktan, bir kişinin iyi amelleri ile hak ettiği ecirden daha az bir ecir alması kastedilmiştir. Bu, bir bakıma zulümdür de. Zulüm şu bakımından ki, sözkonusu kişiye, iyi amelleri için hiçbir ecir veya ödül verilmez, aksine işlediği hata veya günahlar için kendisi daha ağır bir biçimde cezalandırılır. Başka bir deyişle, hiçbir suç veya günah işlemediği halde cezaya veya azaba layık görülür. İman eden birinin, Allah katında bu tür haksızlık veya zulümlere uğraması sözkonusu değildir.

وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا
رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾ وَأَلَّوِ
اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴿١٦﴾

14-16: Hakikaten bizden Müslümanlar olduğu gibi, tevhidden yüz çevirenler de vardır. Müslüman olanlar, doğru yolu arayanlardır. Allah'tan ümidini kesip haktan ayrılanlar Cehennem'e odun olurlar.[14] Eğer[15] onlar o yol üzerinde dosdoğru gitselerdi onlara soğuk ve bol su içirirdik.[16]

Açıklamalar

14. Şimdi burada şöyle bir soru sorulabilir: Kur'ân-ı Kerim'e göre cinler zâten ateşten yapılmış yaratıklardır; o halde, onlar Cehennem

ateşinden ne zarar görebilir? Bunun cevabı şudur: Kur'ân-ı Kerim'e göre insanlar topraktan yapılmıştır, ama kendilerine taşlaşmış kuru toprak parçaları atılınca neden acı duyarlar? Gerçek şu ki, insanların vücutları dünyanın değişik maddelerinden yapılmış olmasına rağmen et ve deriden ibaret olan vücutları apayrı bir şekil alırlar ve aynı maddelerden yapılmış diğer şeyler, onların acı duymalarına veya rahatsız olmalarına neden olur. Aynı şekilde cinler de yapıları itibarıyla ateşten yaratıklar olmalarına rağmen, yaşayan ve duyular ile duygulara sahip birer yaratık haline gelince, aynı ateşten rahatsız olur ve hatta, zarar görürler. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, er-Rahman, dipnot: 15).

15. Buraya kadar cinlerden bahsedilmiş ve onların sözleri aktarılmıştı. Şimdi ise Allahu Teâlâ'nın buyrukları başlıyor.

16. Bu, tıpkı Nûh sûresinde yer alan buyuruk gibidir, yani Allah'tan mağfiret dilersen, O sana gökten dolu dolu yağmur yağdıracaktır. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Nûh sûresinin tefsiri, dipnot: 12). Burada suyun bolluğu, nimetlerin bolluğu için kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü, canlıların yaşaması suya bağlıdır. Su olmazsa, herhangi bir yerleşim alanı tasavvur edilemez; ne insanların temel ihtiyaçları karşılanabilir, ne de insanların herhangi bir faaliyeti ve sanatı meydana gelebilir.

لِنَفْتِنَهُمْ

فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ
لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ
اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو
رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا
﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي لَن يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِ
مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾

17-22: Tâ ki, onları imtihan edelim.[17] Kim ki Rabbinin zikrinden yüz çevirirse,[18] (Rabbi) onu meşakkatli azaba sokar. Hakikatte mescidler Allah'ındır. Bunun için Allah ile beraber diğer bir şeye tapmayın.[19] Allah'ın kulu[20], O'na ibâdet için kalktığı zaman nerdeyse cinler etrafında üst üste yığılıyorlardı. (Habibim) de ki: "Ben ancak Rabbime ibâdet ederim. O'na hiç kimseyi ortak koşmam".[21] De ki: "Ben size ne bir zarar, ne de bir fayda vermeye muktedir değilim." De ki: "Beni Allah'tan kimse kurtaramaz. Ve ben O'ndan başka iltica edecek bir sığınak bulamam."

Açıklamalar

17. Yani, onların, ni'metleri bulduktan sonra Biz'e şükredip etmediklerini ve Bizim verdiğimiz ni'metleri doğru mu yoksa yanlış mı kullandıklarını görelim.

18. "Rabbin zikrinden yüz çevirme" hem bir insanın, Allah'ın gönderdiği nasihat ve telkini kabul etmemesi, hem Allah'ın adını duymak istememesi, hem de Allah'a ibadetten yüz çevirmesi demektir.

19. Müfessirlerler genellikle, "mescidler"den, ibâdet yerleri anlamını çıkarmışlardır ve bu anlam açısından âyet şu demektir: İbâdet yerlerinde Allah ile beraber başka kimseye ibâdet edilmesin. Hz. Hasan Basrî'ye göre yeryüzünün tümü bir ma'bed veya ibadet yeridir ve âyette, Allah'ın yarattığı bu dünyanın hiçbir yerinde şirk edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Onun bu görüşü, Hz. Peygamber'in şu hadisine dayanıyor: "Benim için bütün dünya bir ibadet yeri ve temiz olma vesilesi yapılmıştır". Hz. Said bin Cübeyir "mescidler"den, insanların secde için kullandıkları organlar, örneğin, eller, dizler, ayaklar ve alınların kastedildiğini ifade etmiştir. Bu tefsire göre âyet şu anlam taşır: İnsanların bu organları Allah'ındır veya Allah tarafından yapılmıştır, ve bunlar Allah'tan başka kimseye secde için kullanılmamalıdır.

20. Burada "Allah'ın kulu" sözleriyle Hz. Peygamber'e atıf yapılmıştır.

21. Yani, Allah'a ibadet etmek veya O'nu çağırmak, O'na yalvarmak, insanları galeyana getirecek ve hücum etmelerine yol açacak kadar eleştirilecek bir hareket değildir ki. Eleştirilecek, itiraz edilecek kötü bir hareket varsa o da, bir kişinin, Allahu Teâlâ'ya başkalarını ortak koşmasıdır. Ve bu işi ben değil, Allah'ın adını duyup bana hücum edenler yapıyor.

إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ ۚ وَمَن يَعْصِ
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾

23: Benim yapabileceğim, ancak Allah'tan olanı ve O'nun risâletini tebliğdir.[22] Allah'a ve Resûlüne isyan edene içinde ebedî kalmak üzere Cehennem vardır.[23]

Açıklamalar

22. Yani, Allah'ın uluhiyeti veya saltanatında sözümün geçtiği veya insanların kaderlerini değiştirme yetkisine sahip olduğuma dair herhangi bir iddiam yoktur. Ben sadece bir resûl veya elçiyim ve bana verilen görev Allahu Teâlâ'nın mesajlarını size iletmekten başka bir şey değildir. Tanrısal yetkilere gelince, onlar tamamıyla Cenab-ı Allah'ın elindedir. Benim başkalarına fayda veya zarar vermem şöyle dursun, ben kendi faydam ve zararım üzerinde bile tasarruf sahibi değilim. Şayet Cenab-ı Hakk'a itaatsızlık edecek olursam, O'nun pençesinden kurtulamam ve Allah'ın eteğinden başka hiçbir sığınağım veya iltica yerim yoktur (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, eş-Şura, dipnot: 7).

23. Bu demek değildir ki, her günah veya hatanın cezası, ebedî Cehennemdir. Aksine, hangi bağlamda bu sözler söylenmişse, ona göre âyetin anlamı şudur: Allah ve Resûlü tarafından verilen tevhid dâvetini kabul etmeyen ve şirkinden vazgeçmeyen kişinin cezası ebedî Cehennemdir.

حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا
مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِىٓ
أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّىٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ
عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

24-26: Nihayet onlar, va'd olundukları azabı gördüklerinde, yardımcısı zayıf ve tabi'leri az olanın kim olduğunu anlayacaklar.[24] (Habibim) de ki: "Va'd olunduğunuz şey yakın mıdır, yoksa, Rabbim onu bir müddet tehir mi etti? Bilmiyorum."[25] Gaybı bilen O'dur. Ve gaybına kimseyi muttali etmez.[26]

Açıklamalar

24. Bu âyetin arka planındaki olay şudur: O sıralarda, Resûlullah'ın (s.a.v.) Allah yolundaki dâvetini işitir işitmez kendisine hücum eden Kureyşliler, kendilerinin sayıca çok büyük ve güçlü olduğunu, Hazreti Peygamber'in yanında ise bir avuç insanın bulunduğunu, dolayısıyla kendilerini kolayca bastırabileceğini sanıyorlardı. İşte bu noktaya temas edilerek deniliyor ki, bugün bunlar Hz. Peygamber'in zayıf, çaresiz ve güçsüz olduğunu, buna karşılık kendilerinin büyük çoğunluğunu görerek Hakkın sesini bastırabileceklerini sanıyorlar ve çok böbürleniyorlar. Ne var ki, korkutuldukları gün gelince, asıl çaresiz ve güçsüzün kim olduğunu göreceklerdir.

25. Konuşma biçiminden, bunun bir sorunun cevabı olduğu, ve sorunun buraya aktarılmadığı anlaşılıyor. Pek muhtemeldir ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) yukarıdaki sözlerini dinledikten sonra muhalifleri kendine alay edercesine "Senin bizi korkuttuğun gün ne zaman gelecek bakalım?" diye sormuşlardır. Buna cevap olarak Hazreti Peygamber (s.a.v.) in kendilerine şöyle seslenmeleri istenmiştir: "O günün geleceği kesindir, ama onun tarihi bana bildirilmemiştir. O günün çok yakında mı yoksa uzun bir süre sonra mı geleceğini ancak Allahu Teâlâ bilir".

26. Yani, gaybın bütün bilgisi Allahu Teâlâ'ya aittir ve O, bu bilgiyi tam olarak kimseye vermez.

إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٢٧﴾

27: Meğer ki, razı olduğu bir peygamber ola.[27] Çünkü O, onun önünde ve ardında kendisini muhafaza eden gözetleyiciler gezdirir.[28]

Açıklamalar

27. Yani bir peygamber otomatikmen gaip ilmine sahip olmaz, aksine Allahu Teâlâ tarafından peygamberlik makamına getirildiği zaman gaipten hangi şeyler hakkında bilgi istiyorsa ona Yüce Allah tarafından ihsan olunur.

28. Burada "gözetleyiciler"den melekler kastedilmiştir. Yani, Yüce Allah vahy yoluyla gaip hakkındaki bilgileri peygamberine gönderdiği zaman onun korunması için her tarafına meleklerini görevlendirir. Böylece, bu ilmin çok güvenilir yollarla ve herhangi bir şeye bulaşmadan peygamberine ulaşması sağlanmış olur. Aynı husus yukarıda 8. ilâ 9. âyetlerde belirtilmiştir. Yani, Hz. Muhammed'in peygamberliğe meb'us olmasından sonra cinlerin semâya ulaşmalarının tüm yolları kapandığı, her yerin nöbetçiler tarafından tutulduğu ve hiçbir şekilde hiçbir yerden bilgi toplamalarının mümkün olmadığı görüldü.

لِيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ
رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

28: Tâ ki, peygamberler, Rablerinin risâletini tebliğ ettiklerini[29] ve Allah'ın her şeyi kuşatmış olup her şeyi tane tane saymış olarak bildiğini[30] bile.

Açıklamalar

29. Bunun üç anlamı olabilir: Birincisi, Peygamber, meleklerin, kendisine Cenab-ı Allah'ın emir ve talimatını tam olarak ve eksiksiz ilettiklerini anlasın. İkincisi, Allahu Teâlâ, meleklerin, Rabblerinin mesajlarını, Peygamber'e eksiksiz ilettiğini bilsin. Üçüncüsü, Allahu Teâlâ, peygamberlerin, kullarına, Rablerinin mesajlarını doğru bir biçimde ilettiğini bilsin. Bu âyetin kelimeleri bu her üç anlamı kapsamaktadır, ve belki de bu her üç anlam verilmek istenmiştir. Ayrıca, bu âyet iki şeyi daha ortaya koyuyor: (1) Bir peygambere, ancak peygamberlik görevini yerine getirmesi için gerekli olan gaip ilmi verilir (2) Gözetleyici veya gözlemci olarak görevlendirilen melekler, sadece, peygambere vahyin eksiksiz ulaşmasını gözetlemezler, aynı zamanda, peygamberin de Rabbinin mesajlarını kullara eksiksiz iletip iletmediğini de gözetlerler.

30. Yani, gerek peygamberler gerekse melekleri Allah'ın kudreti öylesine kuşatmıştır ki, O'nun iradesinin dışında bir kıl kadar bile kımıldadıkları zaman O'nun tarafından yakalanıverirler. Ayrıca, Yüce Allah'ın gönderdiği emir ve talimatın her biri, noktası, virgülüne kadar sayılıdır ve peygamberler ile melekler bunun tek bir harfini bile eksiltemez veya çoğaltamazlar.

EL-MÜZEMMİL

Adı: Ta ilk âyette geçen "el-müzemmil" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur. Bu, sûrenin sadece adıdır, içeriği veya konusu değil.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iki rüku'u iki ayrı zamanda inmiştir.

İlk rüku'nun Mekke'de indiğinde ittifak edilmiştir. Zâten konusu, içeriği ve hadislerden böyle olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi, bunun Mekke döneminin hangi aşamasında indiği sorusuna gelince, cevabı hadislerde ve rivâyetlerde bulunmamasına rağmen bu rükunun konusu, iniş tarihi konusunda bize ipucu vermektedir:

Birincisi, bunda Hazreti Peygamber'e, peygamberlik gibi büyük ve ağır bir görevin yükü ve sorumluluklarını taşıma gücüne sahip olması için gece geç vakitlerde kalkıp Allah'a ibadet etmesi tavsiye edilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, bu emir, Hz. Muhammed'in henüz peygamberlik mertebesiyle ilgili terbiyeler almakta olduğu, nubüvvetin ilk aşamasında gelmiştir.

İkincisi, bunda teheccüd namazında gece yarısından başlayarak sabaha kadar veya bundan biraz az veya fazlasına kadar Kur'ân-ı Kerim'in okunması emri verilmiştir. Bu buyruğun kendisi, Kur'ân-ı Kerim'in, uzun süre okunabilecek kadar bölümünün indiğini göstermektedir.

Üçüncüsü, bunda Resûlullah'a, muhaliflerin baskı ve zulmüne karşı sabırlı ve metanetli olması telkin edilmiş, Mekkeli kâfirlere ise azapla ilgili tehditte bulunulmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, bu rüku, Resûlullah'ın (s.a.v.) İslâmiyeti alenen tebliğ etmeye başladığı ve Mekke'de kendisine muhalefetin şiddetlendiği bir sırada inmiştir.

Bazı müfessirler ikinci rüku'nun da Mekke'de indiğini belirtirken bazıları bunun Medine'de inen bir sûre olduğunu kaydetmişlerdir ve

rüku'nun konusu da bu görüşü doğruluyor, çünkü bunda Allah yolunda "kıtâl" (savaş)'dan söz edilmiştir ve elbette ki Mekke'de böyle bir şey sözkonusu olamazdı. Bu rükuda ayrıca, zekâtın farzedilişinden de söz edilmiştir, ve tarihî kayıtlardan zekâtın, belli oranı ve kapsamı ile Medine'de farzolunduğu sabittir.

Konusu ve Bahisleri: İlk 7 âyette Hazreti Peygamber'e şöyle denilmiştir: Size verilen büyük görevin yükünü taşımanız için kendinizi hazırlayın. Bunun pratik yönü de gece yarısından itibaren sabaha kadar, yahut bundan az veya çok bir süre için namaz kılmanızdır.

8. ilâ 14. âyete kadar Hazreti Peygamber'e şu telkinde bulunulmuştur: Siz herkes ve her şeyden ilişiğinizi kesip tüm kainatın. Efendisi olan Allahu Teâlâ'ya bağlanmalısınız. Bütün işlerinizi O'na bırakıp geleceğinizden ve durumunuzdan emin olabilirsiniz. Muhalifler ile düşmanlarınızın, sizin aleyhinize söyledikleri sözlere sabredin; onlara yüz vermeyin ve onları Allah'a bırakın; Allahu Teâlâ onların hakkından mutlaka gelecektir.

Bundan sonra 15. ilâ 19. âyete kadar, Resûlullah'a (s.a.v.) muhalefet eden Mekkeliler şöyle uyarılmıştır: Biz, Fir'avn'a, size gönderilen peygamber gibi bir peygamber gönderdik. Hatırlayın, Fir'avn, Allah'ın resûlünün sözlerini dinlemediği için nasıl bir sonla karşılaştı. Farzedelim ki, dünyada size herhangi bir azap gelmez, ama kıyamet gününde siz küfrün cezasından nasıl kurtulacaksınız?

Bunlar ilk rükunun konularıdır. İkinci rüku ise Hz. Said bin Cübeyir'in rivayetine göre, bundan 10 yıl sonra indi ve bunda, ilk rükunun başında, teheccüd namazıyla ilgili verilen ilk emir hafifletildi. Yeni emir şu şekilde idi: Teheccüd namazını, kolaylıkla ne kadar kılabilirseniz o kadar kılın, ama asıl önemli olan beş vakit namazdır, bunun kalıcı olmasına dikkat edin, zekât farizasını tam olarak yerine getirin ve mallarınızı Allah yolunda ve içtenlikle harcayın. En son, Müslümanlara şu nasihat ve telkinde bulunulmuştur: Sizin, dünyada yaptığınız iyi ameller boşa gitmeyecektir; bunlar bir yolcunun, sürekli kalacağı yere önceden gönderdiği ev eşyası ve diğer gerekli malzeme gibidir. Allah katına vardığınız zaman, dünyadan oraya gönderdiğiniz her şeyinizi bulacaksınız ve peşinen gönderdiğiniz bu mallar, dünyada bırakacağınız mallardan çok daha iyidir, ayrıca Allah katında, gönderdiğiniz mallardan çok daha büyük miktarda ecir ve mükafat bulacaksınız.

EL-MÜZEMMİL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 20 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۝ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ نِّصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Ey örtüsüne bürünen.[1] Gecenin birazından gayrı kalk. Yarısını yahut ondan birazını eksilt.[2]

Açıklamalar

1. Bu sözlerle Resûlullah'a hitap edilmesi ve kendisine, "Gecenin birazından gayrı kalk" emri verilmesi gösteriyor ki, o zamana kadar kendisi ya yatmıştı ya da uyumak için çarşafa örtünmüştü. Burada kendisine "Habibim" ya da, "Ey Peygamber" diye hitap etmenin yerine "Ey örtüsüne bürünen" diye çağırılması, ince ve ilginç bir hitap şeklidir, ve bu gösteriyor ki, artık Resûlullah'ın tatlı uykuya dalma ve ayaklarını uzatarak yatma zamanı geçmiştir. Bundan böyle kendisine ağır bir görev verilmiştir ki, bunun gerekleri bambaşkadır.

2. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, geceyi kıyâmda ve namaz kılarak geçirin ve bunun küçük bir bölümünü uyuyarak geçirin. İkincisi, sizden istediğimiz, bütün geceyi namazda geçirmek değildir; isterse-

niz, istirahat edebilir ve gecenin küçük bir bölümünü ibadette geçirebilirsiniz. Ne var ki, ilerde anlatılanlara, âyetin ilk anlamı daha uygundur ve bu, İnsan sûresinin 26. âyetiyle doğrulanmış oluyor: "Ve gecenin bir kısmında O'na secde eyle. Ve gecenin uzun bir bölümünde O'nu tesbih et."

أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝

4-5: Yahut o yarının üzerine fazlalaştır.[3] Kur'ân'ı da açık açık ve yavaş yavaş oku.[4] Gerçekten biz, sana bir kelâm vahyedeceğiz.[5]

Açıklamalar

3. Bu, ibadette geçirilmesi için belirlenen süre ile ilgili bir açıklamadır. Bunda, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) gecenin yarısı veya bunun biraz azı veya fazlasını namaz kılmakla geçirmesine izin verilmiştir. Ancak hitabet tarzından, tercih edilenin, gece yarısına kadar ibadet olduğu anlaşılıyor, zira bu bir ölçü olarak belirlenmiş ve bunun biraz azı veya fazlasına izin verilmiştir.

4. Yani, makineli tüfek gibi hızlı okuma, yavaş yavaş ve tane tane oku; her kelimeyi açık açık oku, her âyeti okuduktan sonra biraz durakla, ki zihnin ilâhî kelâmın kavramı ve amacını iyice anlasın ve anlatılandan etkilensin. Eğer, Allah'ın Zâtından ve sıfatlarından bahsedilmişse, kalbin O'nun azametini kabul etsin ve O'ndan dehşete kapılsın. Eğer bir yerde O'nun rahmetinden sözedilmişse, kalbin O'na şükran ve minnetle dolsun. Eğer bir yerde O'nun gazabı ve azabına değinilmişse, kalbin korkuyla titresin. Eğer bir yerde bir şeye emredilmiş yahut bir şey yasaklanmışsa, ne için emir verildiği ve neyin yasaklandığı bilinsin. Kısacası, "bu "kıraat" (okuma) sadece Kur'ân-ı Kerim'in sözlerini ifade etmek şeklinde olmasın, aksine düşünce ve kafa yorma biçiminde olsun. Hz. Enes'e (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) okuma şekli hakkında soru sorulduğunda kendisi, Resûlullah'ın kelimeleri tane tane ve uzatarak söylediğini belirtti, ve örnek olarak Bismillahirrahmanirrahîm'i okudu ve bunun "Allah", "Rahman" ve "Rahîm" kelimelerini uzatarak okuduğunu bildirdi (Buhari). Hz. Ümmü Seleme'ye aynı soru yöneltilince kendisi, Resûlullah'ın her âyeti ayrı ayrı okuduğunu ve her âyette durakladığını ifade etti. Mesela, önce el-hamdu lillahi- Rabbil

Âlemîn'i okurdu, daha sonra "er-rahmanir-rahîm" der dururdu, ve daha sonra "mâlik-i yevmiddîn" dedikten sonra dururdu. (Müsned Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi). Hz. Ümmü Seleme başka bir rivâyette şöyle dedi: Resûlullah her kelimeyi açık açık okurdu (Tirmizi, Nesai). Hz. Huzeyfe bin Yeman diyor ki: "Bir defasında ben gece namazında Resûlullah ile beraberdim. Kur'ân okumasına dikkat ettiğimde gördüm ki, tesbih yeri geldiğinde tesbih ediyor; dua etme yerinde dua ediyor ve Allah'a sığınma yerinde O'na sığınıyor". (Müslim, Nesai). Hz. Ebu Zer'in ifadesine göre bir defasında gece namazında Kur'ân okurken şu âyete gelince, "Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındır, şayet onları affedersen Sen aziz ve hakimsin", bunu tekrarlamaya başladı, öyle ki, sabah oldu. (Müsned-i Ahmed, Buhari).

5. Yani, sana gece vakti namaz kılma emri verilmesinin sebebi şudur: Biz sana çok büyük ve ağır bir kelâm indiriyoruz; bu ağır yükü kaldırma gücüne sahip olman şarttır. Bu güce, ancak rahatlığını bir yana bırakıp namaz için uyanman ve gecenin yarısı kadar yahut bunun biraz azı veya fazlasını ibadette geçirmekle sahip olabilirsin. Kur'ân-ı Kerim'e ağır bir kelâm veya söz demenin nedeni şudur: Bunun emirlerine uymak, bunun öğretilerinin canlı örneği olmak, bunun davetini bütün dünyaya karşı duyurmak, ve bunun özüne göre inanç ve düşünceler, ahlâk ve âdâb ve kültür ile medeniyetin tüm düzeninde temelden bir değişiklik yapmak öyle bir iştir ki, bundan daha büyük ve ağır bir iş tasavvur edilemez. Ayrıca, bunun inişine tahammül etme ve dayanmanın da çok zor bir iş olduğu için buna ağır bir kelâm denilmiştir. Hz. Zeyd bin Sabit diyor ki:"Bir defasında Resûlullah'a vahiy geldiğinde, dizi benim dizime dayanmaktaydı. O sırada dizimin üzerinde öylesine büyük bir yük hissettim ki, neredeyse dizimin kırılacağını sandım". Hz. Âyşe (r.a.) diyor ki: "Şiddetli bir kış mevsimiydi; Resûlullah'a vahiy indiğini gördüm, o sırada onun alnından ter damladığını gördüm. Bu durumla defalarca karşı karşıya geldim." (Buhari, Müslim, Malik Tirmizi, Nesai). Başka bir rivâyette Hz. Âişe'nin şu sözleri yer almıştır: Resûlullah dişi devenin üzerinde iken vahy indiği zaman, dişi devenin göğsü yere değerdi ve vahyin inişi devam ettiği sürece yerinden kımıldayamazdı. (Müsned-i Ahmed, Hakim, İbn Cerir).

إِنَّ نَاشِئَةَ ٱلَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ۝٦ إِنَّ لَكَ فِي ٱلنَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ۝٧

6-7: Hakikatte gece kalkmak, nefse hakim olmak için çok etkilidir[7] ve Kur'ân'ı okumak için çok uygundur.[8] Çünkü, gündüz senin için uzun bir meşguliyet var.

Açıklamalar

6. Burada aslında "nâşi'etel'leyli" sözleri kullanılmıştır ki, bunlar hakkında müfessirler ile sözlük uzmanlarının dört ayrı açıklamaları vardır: Birincisi, "nâşie"den, "nefs-i nâşe" kastedilmiştir, yani gece kalkan kişi. İkincisi, bu sözlerden, "gece saatleri" kastedilmiştir. Üçüncüsü, bunlar "gece kalkmak" demektir. Dördüncüsü, bu sözler sadece "gece kalkmak" değil, "gece bir ara uyuyup uyanmak" demektir. Hz. Âişe ile Mücahid bu üçüncü açıklamayı benimsemişlerdir.

7. Burada kullanılan sözler "eşeddu vet'en"dir. Bunlar o kadar geniş anlamlıdır ki, bir cümleye sığdırılamaz. Bunun bir anlamı şudur: Gece, ibadet için kalkmak ve uzun süre ayakta kalmak insan tabiatına aykırı olduğu için ve nefis her an rahatlık istediği için bu hareket öyle bir mücahide ve gayrettir ki, nefsi kontrol altında tutmak için hayli etkin olabilir. Bu şekilde kendine hakim olan ve kendi vücuduyla zihnine üstünlük sağlayarak kendi güçlerini Allah yolunda harcamaya kâdir olan bir kişi, hak dininin davetini dünyaya hakim kılmak için daha temkinli bir şekilde uğraş verebilir. İkinci anlamı şudur: Bu kalp ile dil arasında uyum sağlamanın etkin bir yoludur. Zira, gecenin bu vaktinde bir kul ile Allah arasında başka kimse bulunmaz ve bu durumda bir insan ağzıyla ne söylerse, yüreği de onu söyler. Üçüncü anlamı şudur: Bu, insanın içi ve dışı arasında uyum sağlamanın çok etkin bir yoludur, çünkü gecenin sessizliğinde, kendi rahatlığını bozup ibadete kalkan bir kişi, bu hareketi ister istemez samimiyetle yapacaktır, buna sahtekârlığın girmesi sözkonusu olamaz. Dördüncü anlamı şöyledir: Bu ibadet gündüz yapılan ibadete oranla insana daha ağır geldiği için, bunun için ihtimam gösteren bir kişi zamanla daha kararlı ve titiz hale geliyor ve Allah yolunda daha kararlı bir biçimde yürüyebiliyor. Ayrıca, bu yoldaki zorlukları daha bir inanç ve kararlılıkla karşılayabiliyor.

8. Aslında, "akvamu kîlen" sözleri kullanılmıştır ki sözlük anlamı: "Sözü daha doğru ve sağlam kılar"dır. Ancak anlatılmak istenen şudur: O vakit, insan, Kur'ân-ı Kerim'i daha sakin bir şekilde okuyup anlayabilir. İbn Abbas, bunun anlamının şu olduğunu ifade etmiştir: "İnsanın, Kur'ân üzerinde daha derin düşünmeye müsait olduğu vakit." (Ebu Davûd).

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

8-9: Rabbinin ismini zikret[9] ve herkesten kopup O'na yönel. O, maşrıkın da mağribin de Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öylese, yalnız O'nu kendine vekil edin.[10]

Açıklamalar

9. Gündüzün meşguliyetlerinden bahsedildikten sonra şimdi de, "Rabbinin ismini zikret" diye buyurulması, kendiliğinden şu anlamı vermektedir: Dünyada her türlü işleri yaparken Rabbini zikretmekten gafil olma ve her an ve her şekilde onu tesbih et (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Ahzab, dipnot: 63).

10. Vekil, bir insanın, kendisine güvenerek bütün işlerini bıraktığı kişiye denilir. Bu ve "avukat" kelimesi, hemen hemen aynı anlamda Türkçe'de kullanılır. Nitekim, bir kişi kendi davasını, avukatına bırakıp rahat eder ve sonra o davayı kendisinin savunması gerekmez. O halde, âyetin anlamı şudur: Ey Peygamber, bu dinin dâvetini verirken kopan muhalefet fırtınası ve karşılaştığın güçlükler seni üzmemelidir ve helâk etmemelidir. Rabbin, Doğu ile Batının hakimi, yani tüm kainatın efendisidir ve O'ndan başka kimsede tanrısal yetkiler yoktur. Sen kendi davanı O'na bırakıp rahat ol ve şunu bil ki, artık davanı O savunacaktır, muhaliflerin ile O uğraşacaktır ve bütün işlerini O yapacaktır.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ

هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾

10-11: Onların söylediklerine sabret. Onlardan güzel bir şekilde ayrıl.[11] Nimet sahibi bulunan o tekzipçileri bana bırak. Onlara biraz mühlet ver.[12]

Açıklamalar

11. "Ayrıl", onlarla tüm ilişkilerini kesip tebliğ çalışmalarına son vermek değildir, aksine bunun anlamı şudur: Onlara yüz verme, onların terbiyesizliklerini görmezlikten gel ve bütün bu küstahlıklarına karşılık verme. Ayrıca, onlardan yüz çevirmen de, üzüntü öfke veya hiddet gibi duygularla olmamalıdır, aksine, bu yüz çevirme, tıpkı efendi ve dürüst bir kişinin, bir sokak serserisinin ağzından çıkan küfrü dinledikten sonra soğukkanlı ve sakin davranması gibi olmalıdır. Bundan, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) tutumunun bundan farklı olduğu ve dolayısıyla Yüce Allah'ın kendisini böyle uyardığı gibi yanlış bir anlam çıkarılmamalıdır. Aslında, Resûlullah (s.a.v.) zâten böyle bir tutum ve davranış içinde idi, ama Kur'ân-ı Kerim'deki bu tenbih, kâfirlere yöneliktir ve kendilerine deniliyor ki: "Yaptığınız terbiyesizliğe kendisi herhangi bir cevap vermiyorsa, bu onun zayıflığından dolayı değildir, aksine, Yüce Allah'ın, bu gibi durumlarda kendi peygamberine böyle bir dürüst tavır takınma emri verdiğinden dolayıdır."

12. Bu sözlerle, Mekke'de Hazreti Peygamber'i yalanlayan ve türlü çeşit hileler ve taassuplar ile anlaşmazlıkları körükleyerek halkı kendisine karşı ayaklandırmaya çalışanların, toplumun hali vakti yerinde ve refah içinde olanları olduğuna açıkça işaret edilmiştir yani bu varlıklı kimselerin çıkarları, İslâm'ın ıslâh ve reform mesajlarıyla zedeleniyordu ve bu yüzden ona muhalefet ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, bunun sadece Resûlullah'a mahsus olmadığını, aksine bu tür çıkarcı grupların her zaman yeniliğe ve reforma karşı büyük bir engel teşkil ettiğini belirtmiştir. Örneğin, bkz. el-A'raf, âyetler: 60, 66, 75, 88, el-Müminun, 33, Sebe', 34, 35 ve ez-Zuhruf: 23.

إِنَّ لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا

إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا
﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ ٱلرَّسُولَ فَأَخَذْنَٰهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ
إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴿١٧﴾ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦ ۚ كَانَ وَعْدُهُۥ
مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

12-19: Muhakkak bizim yanımızda (onlara) kelepçeler[13] ve körüklenmiş ateş var. Bir de boğazda tıkanıp kalan bir yiyecek ve elemli bir azab var. Arz ve dağların sarsıldığı günde, dağlar akıp dağılan kum gibi olurlar.[14] (Ey[15] müşrikler) Biz Fir'avn'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de şahit olarak bir peygamber gönderdik.[16] Fir'avn o peygambere isyan etti de biz de onu şiddetli bir yakalayışla helâk ettik. Eğer, siz küfre varırsanız, çocukları ak saçlı ihtiyarlar haline getiren[17] günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz? Gök de (o günün şiddetinden) yarılır. Rabbinin va'di herhalde olacaktır. Bu bir öğüttür. Artık isteyen, Rabbine bir yol tutar.

Açıklamalar

13. Cehennem'de suçluların ayakları, kaçmasınlar diye değil, yerlerinden kalkmasınlar diye kelepçelenecek veya zincire vurulacaktır. Bu kelepçe veya zincirler, kaçışı önlemek için değil, azap ve işkence için olacak.

14. O sırada dağların parça ve zerreciklerini bir arada tutan güç ve yerçekimi ortadan kalktığı için, onlar ilk önce bir kum tepesine dönüşecek, daha sonra yeri sarsmakta olan deprem nedeniyle bu kumlar dağılacak ve o yerler dümdüz olacaktır. Bu son durum Tâhâ sûresinin 105. ilâ 107. âyetlerine kadar şöyle anlatılmıştır: "(Ey Resûlüm) senden dağlar hakkında sorarlar. De ki: 'Rabbim onları yerlerinden koparıp parça parça edecek'. Böylece yerlerini dümdüz boş bir halde bırakacak. Orada alçaklık ve yükseklik göremezsin."

15. Şimdi de, Resûlullah'ı (s.a.v.) yalanlamakta ve kendisine şiddetle muhalefet etmekte olan Mekkeli kâfirlere hitap ediliyor.

16. Resûlullah'ın onlara şahit olarak gönderilmesinin anlamı şu olabilir: Resûlullah'ın (s.a.v.) dünyada kendi söz ve hareketleriyle onla-

ra hakkı anlatması ve bu hususta deliller vermesi, ya da, âhirette Allah'ın mahkemesi kurulduğu zaman onlara hakkı sunduğu konusunda ifade vermesi (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 144, en-Nisa, dipnot: 64, en-Nahl, âyetler: 84, 89, el-Ahzab, dipnot: 82, el-Fetih, dipnot: 14).

17. Yani, ilk önce siz bundan korkmalısınız ki, eğer Benim gönderdiğim peygamberin sözlerini dinlemezseniz, Fir'avn gibi siz de kötü sonunuzu bu dünyada göreceksiniz, ve faraza bu dünyada size bir azap gönderilmezse de, kıyamet gününde azaptan nasıl kurtulacaksınız?

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ ٱلَّيْلِ وَنِصْفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ
ٱلَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَٱللَّهُ يُقَدِّرُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ
فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ ۚ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۙ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ ۙ وَءَاخَرُونَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ
فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَقْرِضُوا۟ ٱللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ
هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

20: Şüphesiz,[18] Rabbin, senin ve seninle beraber olanlardan bir zümrenin[19] gecenin üçte ikisinden biraz eksik bir miktarı, yarısı ve üçte biri kadarı ayakta durduğunuzu biliyor.[20] Allah, geceyi ve gündüzü takdir etmektedir. Ve sizin onu saymayıp zahmet çekeceğinizi de bilir. Sizden bunu affetti. Artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun.[21] Sizden hastalar, Allah'ın fazlından nasib arayarak yeryüzünde yolculuk edenler[22] ve Allah yolunda çarpışacaklar[23] bulunduğunu Allah bilmiştir. O halde, ondan (Kur'ân'dan) kolay geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılıp zekâtı verin.[24] Allah'a karz-ı hasen olarak ödünç verin.[25] Nefsiniz için hayırdan gönderdiğiniz her şeyi Allah indinde daha hayırlı ve daha büyük olarak bulursunuz.[26] Allah'tan mağfiret dileyin. Muhakkak ki, Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

18. Teheccüd namazıyla ilgili kaide ve kuralların hafifletildiği bu âyet hakkındaki rivâyetler muhteliftir. Müsned-i Ahmed, Müslim ve Ebu Davud'da yer alan Hz.Âişe'den naklolunan rivâyete göre ilk emirden sonra bu ikinci emir bir yıllık aradan sonra indi ve buna göre gece namaz kılınmasının "farz"lığı kalktı ve nafile haline getirildi. İkinci rivayet de Hz. Âişe'ninkidir ki, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim tarafından naklolunmuştur. Buna göre bu emir, ilk emirden 8 ay sonra inmiştir. Yine İbn Ebi Hatim'in, Hz. Âişe'den naklettiği başka bir rivayete göre bu âyet onsekiz ay sonra inmiştir. Ebu Davud, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Hz. Abdullah bin Abbas'ın bu süreyi bir yıl olarak verdiğini kaydetmiştir. Ancak Hz. Said bin Cübeyr'in ifadesine göre bu emir 10 yıl sonra inmiştir (İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim). Bizce, bu son ifade daha doğrudur. Zira, ilk rükunun konusu, onun Mekke'de indiğini açıkça göstermektedir, ve o da, Resûlullah'ın (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ etmeye başlamasından henüz dört yıl geçmişken, yani Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Bunun aksine, bu ikinci rüku, kendi konusu ve içeriği bakımından, Medine'de indiğini göstermektedir, yani kafirlerle savaşın başlaması ve zekâtın farzoluşuyla ilgili emirlerin gelmesinden sonra. Bu bakımdan bu iki rükunun iniş tarihi arasında en az 10 yıllık bir ara olması gerekmektedir.

19. İlk emirde sadece Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) hitap edilmişti ve sadece kendisinin gece vaktinde kalkıp namaz kılması istenmişti, ancak o sıralarda, Müslümanlar arasında, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) uyma ve mümkün olduğu kadar sevap kazanma gibi büyük bir istek ve dileğin bulunması nedeniyle ashâb-i kiramın birçoğu bu namazı kılıyordu.

20. İlk emir, gecenin yarısı yahut bundan biraz az veya çok süreye kadar namaz kılınmasıyla ilgiliydi, ancak namaza dalma ve konsantre olma yüzünden ne kadar zamanın geçtiği anlaşılmıyordu ve o çağda saatler de olmadığı için zaman tam olarak hesap edilemiyordu. Bu şekilde bazan namaz kılınırken gecenin üçte ikisi geçiverirdi, ve bazan bu süre azalır ve gecenin üçte birine kadar düşerdi.

21. Namazın uzunluğu genellikle Kur'ân'ın uzun veya kısa süre okunmasına bağlı olduğu için burada buyurulmuştur ki, namazda Kur'ân'ı kolay okuyabildiğiniz kadar okuyun, yani Kur'ân'ı az okursa-

nız, namazın süresi kendiliğinden azalmış olacaktır. Bu buyruğun sözleri bir emir gibi olmasına rağmen, teheccüd namazının farz değil nafile olduğu konusunda birleşilmiştir. Hadis'te bir kişinin özellikle bu konuda bir soru sorması üzerine Resûlullah'ın şöyle dediği kaydedilmiştir: "Gece ve gündüz, size beş vakit namaz farz olunmuştur". O kişi, "Bundan başka bir şey de benim için gerekli midir?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.) ekledi: "Hayır, ama gönüllü olarak okuduğun şey hariç" (Buhari ve Müslim).

Bu âyetten şu gerçek de ortaya çıkıyor: Namazda nasıl ki rüku ve secde farzdır, Kur'ân'ın kıraati (okunması) da farzdır. Çünkü, Allahu Teâlâ nasıl ki diğer yerlerde rüku ve secde kelimelerini kullanmaktan namazı kastetmiştir, burada da Kur'ân'ın okunmasından söz ederek bundan namazda Kur'ân'ın okunmasını kastetmiştir. Buna dayanarak bir kişi, "Teheccüd namazının kendisi nafile iken bunda Kur'ân'ın kıraati nasıl farz olabilir?" gibi bir itirazda bulunabilir. Bunun cevabı şudur: Bir kişi nafile namazı bile kılıyorsa, namazın bütün kaide ve kurallarına dikkat etmesi ve tüm şartlarını yerine getirmesi gerektir. Hiçbir kimse nafile namaz için giysilerin temiz olmasının, vücudun pâk olması, abdest almanın veya mahrem yerlerin örtülmesinin vâcip olmadığını ve bunda kıyâm, rüku ve secdelerin de nafile olduğunu iddia edemez.

22. Caiz ve helâl yollarla rızık elde etmek amacıyla yolculuk etmek, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde "Allah'ın fazlını aramak" olarak tanımlanmıştır.

23. Yüce Allah'ın burada temiz rızık arama ile Allah yolunda çarpışmadan bir arada bahsetmesi; ve hastalık gibi mazeretin dışında, bu iki işi, teheccüd namazından affedilmesinin veya bunun hafifletilmesinin sebepleri arasında sayması ile, İslâm'da caiz yollarla kazanç elde etmenin ne büyük bir fazilet olduğu anlaşılmaktadır. Hadiste yer alan Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "... Her kim ki, bir müslüman şehre hububat getirmiş ve onu o günün fiyatıyla satmışsa, o Allah'a yakın olacaktır". Ayrıca, Resûlullah, bu sözleri söylerken, yukarıdaki âyeti okumuştur. (İbn Merduyye). Hz. Ömer (r.a.) bir defasında şöyle demiştir: "Allah yolunda cihâddan sonra benim en çok severek canımı feda etmenin başka bir yolu varsa o da, benim Allah'ın fazlını ararken dağlık bir bölgedeki

geçitten geçerken ölümün beni yakalamasıdır;" daha sonra da bu âyeti okumuştur. (Beyhaki, Şuabu'l- imân).

24. Müfessirler, bu sözlerden beş vakit namazın kılınması ve farz olan zekâtın ödenmesinin kastedildiği konusunda birleşmişlerdir.

25. İbn Zeyd diyor ki, bundan, ister Allah yolunda cihad, ister Allah'ın kullarına yardım, ister sosyal işler veya diğer hayır işler olsun, bir kişinin zekât dışında kendi malını Allah yolunda harcaması kastedilmiştir. Allah'a borç veya karz-ı hasen vermenin ne anlama geldiği konusunda biz çeşitli yerlerde açıklamalarda bulunduk. (Bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara: dipnot: 267, el-Maide, dipnot: 33, el-Hadid, dipnot: 16).

26. Yani, siz âhiret için yukarıya ne gönderdiniz ise, o sizin dünyada biriktirdiğiniz ve iyi bir işte Allah'ın rızası için harcamadığınız şeylerden daha kârlıdır. Hadiste yer alan, Hazreti Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre bir defasında Resûlullah (a.s.) şöyle bir sual ortaya attı: "İçinizden kim kendi malını kendi vârisinin malından daha çok sever?" Oradakiler dediler ki, "Bizden, kendi malını, kendi varisinin malından daha çok sevmeyen kimse yoktur" dediler. Resûlullah, "Ne dediğinizi bir kere daha düşünün" dedi. Onlar, "Durumumuz gerçekten böyledir" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) dedi ki: "Sizin kendi malınız, âhirete gönderdiğiniz maldır. Yanınızda tuttuğunuz ise varisinizin malıdır" (Buhari, Nesai, Müsned-i Ebu Ya'lâ).

EL-MÜDDESSİR

Adı: İlk âyette geçen "el-müddessir" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur. Bu da sadece bir addır, sûrenin konusu değil.

İniş Tarihi: Bu sûrenin ilk yedi âyeti Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Buhari, Müslim, Tirmizi ve Müsned-i Ahmed v.s.'de Hz. Cabir bin Abdullah'dan naklolunan bazı rivâyetlerde ise bunların, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) inen Kur'ân-ı Kerim'in ilk âyetleri olduğu bile ifade edilmiştir. Ancak ümmette, Hazreti Peygamber'e inen ilk vahyin "ıkrâ bi-ismi rabbik-ellezi-halaka"dan "mâlem yâ'lem"a kadar olduğu konusunda hemen hemen görüş birliği vardır. Ancak güvenilir hadislerden bu ilk vahiyden sonra belli bir süreye kadar Hazreti Peygamber'e bir vahynin inmediği sabittir. Daha sonra bu aradan sonra vahyler yeniden Müdessir sûresinin bu âyetleriyle inmeye başladı. İmam Zühri bunun ayrıntılarını şöyle anlatıyor:

"Oldukça uzun bir müddet Hz. Peygamber'e (s.a.v.) herhangi bir vahy gelmedi. Bu müddet içinde Resûlullah (s.a.v.) öylesine üzüntülü ve ıztıraplıydı ki, bazan dağların tepesine çıkıp kendisini aşağıya atıp intihar etmeyi aklına getirirdi. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) ne zaman bir dağın tepesine çıksa, hemen Cebrail (a.s.) ortaya çıkar, ona kendisinin, Allah'ın Resûlü olduğunu hatırlatır ve böylece üzüntüsünü bir nebze de olsa gidermeye çalışırdı" (İbn Cerir).

Bundan sonra İmam Zühri Hz. Cabir bin Abdullah'ın şu hadisini nakletmiştir:

"Resûlullah (s.a.v.) fetretü'l- vahyden (vahylerin arasının kesildiği devreden bahsederken şunları buyurmuştu: 'Bir gün yoldan geçiyordum. Birden bire gökten bir ses geldiğini duydum. Başımı kaldırıp yukarıya baktım. Hira mağarasında bana gelen meleğin gök ile,

yer arasındaki boşlukta bir koltuğa oturduğunu gördüm. Bu durumu görünce dehşet ve korkuya kapıldım ve eve gidip "Beni örtün, beni örtün' dedim. Evdekiler dediğimi yaptılar ve beni battaniyeye sardılar. O sırada Cenab-ı Allah bana 'Yâ Müdessir' sözleriyle başlayan âyetleri nâzil etti. Bundan sonra da vahyler devamlı gelmeye başladı'. (Buhari, Müslim, Müsned-i Ahmed, İbn Cerir).

Sûrenin geriye kalan bölümleri, yani 8. âyetten başlayarak sonuna kadar olan kısmı, İslâm'ın açık tebliğinin başlamasından sonra Mekke'de ilk hac mevsimi geldiği zaman indi. Bunun ayrıntıları "Siret-i İbn Hişam"da yer almıştır ki, biz bundan ilerde sözedeceğiz.

Konusu ve Bahisleri: Yukarıda belirtildiği gibi, Resûlullah'a (s.a.v.) gelen ilk vahy, "Alak" sûresinin ilk beş âyetinden oluşan şu bölümüydü:

"Yaratan Rabbinin adı ile oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rabbin ki, kalem ile ilmi öğretti. İnsana bilmediğini öğretti."

Vahyin inişiyle ilgili, bu ilk tecrübe idi ve Hz. Peygamber bununla ilk kez karşılaşmıştı. Bu ilâhî mesajda kendisinin ne kadar büyük bir mertebeye yükseltildiği belirtilmemişti, ilerde kendisini ne gibi bir görevin beklediği de açıklanmamıştı. Aksine bu ilk ve belki de eksik bir tanışma idi. Amaç, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) fazla heyecanlandırmamak ve yıpratmamaktı. Bu ilk ve âni şok geçtikten sonra kendisi zihnen vahy'i kabul etmeye ve peygamberlik görevini yürütmeye hazır olunca ayrıntılara girilecekti. Bu aradan sonra vahylerin iniş süreci tekrar başlayınca, Müdessir sûresinin ilk yedi âyeti indirildi ve bunlarda ilk kez kendisine, ortaya çıkıp Allah'ın kullarını, yürümekte oldukları yanlış yolun kötü sonu hakkında korkutması ve bu dünyada başkalarının davulu çalınırken Allah'ın büyüklüğünü ilan etmesi için emir verildi. Bununla beraber, kendisine, yerine getireceği görevin gereği olarak yaşantısının tertemiz olması ve dünyevî çıkarlardan tamamıyla yüz çevirerek tüm içtenliğiyle insanları ıslâh etme farizasını tamamlaması için de talimat verildi. En son cümlede ise bu görevin yerine getirilmesi sırasında karşılaşacağı güçlük ve zorluklara Rabbinin hatırı için sabretmesi telkini de yapıldı.

Bu İlâhi emre uymak üzere Resûlullah (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ etmeye

ve üst üste inmeye başlayan Kur'ân-ı Kerim sûrelerini halka açıklamaya başlayınca Mekke'de yer yerinden oynadı ve şiddetli bir muhalefet fırtınası başladı. Böylece birkaç ay geçti, taa ki, Hac mevsimi geldi ve Mekkeliler şunu kara kara düşünmeye başladı: Hac sırasında Arabistan'ın her köşesinden hacıların kafileleri gelecek. Muhammed (s.a.v.) bu kafilelerin konaklandığı yerlere gidip hacılarla görüşür ve hac merasiminin yapıldığı sırada büyük topluluklara hitap ederek Kur'ân gibi benzersiz ve etkileyici bir kelâmı okumaya başlarsa, Arabistan'ın her köşesine dâveti ulaşacaktır ve kimbilir kimler bundan etkilenecektir. Bu nedenle, Kureyşli kabile reisleri yaptıkları bir toplantıda hacılar gelir gelmez onlar arasında Resûlullah (s.a.v.) aleyhinde propagandaya başlamaya karar verdiler. Bu konuda görüş birliğine varıldıktan sonra Velid bin Muğire orada toplananlara dedi ki, "eğer sizin her biriniz hacılara değişik şeyler söylerse: bize kimse inanmayacaktır. Bu bakımdan, O'nun hakkında söyleyeceğimiz tek bir şey üzerinde anlaşalım." Bazı kimseler dedi ki: "Muhammed'in bir kâhin olduğunu söyleyelim". Velid bin Muğire dedi ki: "Vallahi, O kâhin değildir. Zira, biz kâhinlerin nasıl olduğunu biliyoruz. Onlar sahtekârdır, her zaman bir şey mırıldarlar ve laf ebeliği yaparlar. Kur'ân'ın bununla hiçbir ilgisi yoktur". Bazıları "Muhammed'in mecnûn olduğunu söyleyelim" dedi. Velid bin Muğire dedi ki: "Muhammed mecnûn da değildir. Biz deli veya sapıkların nasıl olduğunu biliyoruz. Delilikte insanların ne kadar saçma sapan söz söylediğini ve hareket ettiğini biliyoruz. Muhammed'in sunduğu kelâmın bir delinin saçmalıkları olduğunu nasıl söyleyebiliriz?" Bazıları dedi ki,: "o halde, onun şair olduğunu hacılara duyuralım". Velid dedi ki: "O şair de değildir. Biz şiirin bütün türlerini biliyoruz. Onun kelâmı, şiirin bu türlerinden hiçbirine uymuyor." Oradakiler dediler ki: "O zaman, ona sihirbaz diyelim". Velid dedi ki, "O sihirbaz da değildir. Çünkü, sihirbazları biz biliriz ve sihir için hangi yollara başvurduklarını da biliriz. Bu ünvan da Muhammed'e uygun değildir". Velid bin Muğire daha sonra dedi ki: "Bu gibi uydurmalardan hangisini uydurursanız, bunları herkes haksız bir iftira sanacaktır. Vallahi, onun kelâmı çok çekici ve etkileyicidir. Onun kökleri çok derin ve dalları meyvelidir." (Burada İbn Cerir kendi tefsirinde İkrime (r.a.)'nin bir hadisini nakletmiştir. O hadise göre, Ebu Cehil, Velid'e yüklenerek Muhammed ile ilgili mutlaka bir propaganda malzemesi gerektiğini ısrarla söyledi). Bundan sonra Velid bir süre düşündü ve

dedi ki "Gerçekten, en yakın şey söylemek gerekirse, diyebiliriz ki, bu adam öyle bir kelâm getirmiştir ki, bunun yüzünden baba oğuldan, kardeş kardeşten, ve küçükler büyüklerden uzaklaşabilir." Velid'in bu önerisini herkes benimsedi. Daha sonra, hazırlanan plana göre hac için gelen hacı adayları arasına Kureyşli adamlar karıştı ve onlara, "Burada bir büyücü var, ondan uzak durun, zira o aramızı bozuyor ve ailelerimizi bölüyor" demeye başladılar. Ne var ki, bu şekilde Kureyşliler, Resûlullah'ın adını bizzat tüm Arabistan'a yaymış oldular. (Siret-i İbn Hişam, s. 288-289).

İşte bu olay, bu sûrenin ikinci bölümünde ele alınmış ve yorumlanmıştır. İçinde geçen konuların ve bahislerin sıralaması şöyledir:

8. âyetten 10. âyete kadar hakkı inkâr edenler uyarılmış ve bugün yaptıklarının kötü sonucunu kıyamet gününde görecekleri hatırlatılmıştır.

11. ilâ 26. âyete kadar Velid bin Muğire'nin adı verilmeden, Allahu Teâlâ'nın kendisine ne gibi nimetler verdiği ve onun buna nasıl bir düşmanlıkla karşılık verdiği belirtilmiştir. Bu hususta onun halet-i ruhiyesinin tam bir tablosu çizilmiş ve şöyle denilmiştir: Kendisi, bir yandan Hazreti Peygamber ve Kur'ân-ı Kerim'in doğruluğu ve yüceliğine kalben inanmıştı, ancak diğer yandan toplumdaki yüksek konumunu ve etkinliğini de tehlikeye sokmak istemiyordu. Bu nedenle, sadece iman etmemekle kalmadı, ayrıca uzun bir süre kendi vicdanıyla ters düştükten sonra, insanların bu kelâma iman etmelerinden alıkonması için bunun bir büyü olduğu savını da ortaya koydu. İşte onun bu açık hıyanet ve küstahlığının maskesi düşürüldükten sonra şöyle buyurulmuştur: Bu adam, kendi çirkin hareketlerinden dolayı kendisinin daha da ödüllendirilmesini istiyor, oysa artık ödüle değil, Cehennem'de cezasını çekmeye layık olmuştur.

Bundan sonra 27. ilâ 48. âyete kadar Cehennemin dehşetinden ve korkunçluğundan söz edilmiş ve hangi kişilik ve karaktere sahip kimselerin buna layık olacağı açıklanmıştır.

Daha sonra 49. ilâ 53. âyete kadar kâfirlerin hastalığının asıl nedenine değinilerek, âhiret kaygısı taşımadıkları ve bu dünyadaki hayatın her şey olduğunu sandıkları için Kur'ân-ı Kerim'den tıpkı yabani eşeklerin aslandan kaçmaları gibi kaçtıkları ve iman etmeleri için saç-

ma sapan şartlar ileri sürdükleri, halbuki bu şartlardan herhangi biri yerine getirilse bile âhireti inkâr etmeye devam edecekleri ve iman yolunda bir adım bile ilerlemeyecekleri kaydedilmiştir.

Sûrenin sonunda şu gerçekler açık seçik bir şekilde dile getirilmiştir: Yüce Allah'ın kimsenin imanına ihtiyacı yoktur ve bunun için onun şartlarını yerine getirmesine de gerek yoktur. Kur'ân-ı Kerim umumi bir nasihat olarak herkese verilmiştir. Artık gönlü isteyen bunu kabul edebilir. Allah, insanların kendisine itaatsizlik etmelerinden korkmalarına layıktır ve bir insanı, daha önce her ne kadar itaatsizlik etmiş olursa olsun, takvâ ve Allah'tan korkma tutumunu benimsemesi halinde bağışlama yüceliği de O'na aittir.

EL-MÜDESSİR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 56 âyettir)

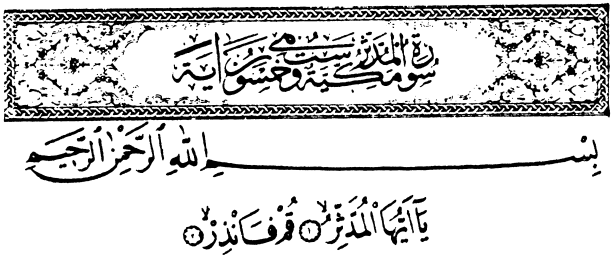

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Ey elbisesine bürünüp sarınan.[1] Kalk ve uyar.[2]

Açıklamalar

1. Sûrenin girişinde bu âyetlerin inişi sırasındaki şartlar ve ortamdan söz etmiştik. Bu şartlar ve ortam gözönünde bulundurulursa burada Resûlullah'a, "Ya Resûl" veya "Ya Nebî" değil de, "Ya Müddessir" (elbisesine bürünüp sarınan) olarak hitap etmenin nedeni iyice anlaşılmış olur. Resûlullah, Cebrail'in (a.s.) gök ile yerin ortasında bir koltukta oturduğunu birdenbire görünce dehşete kapılıp, hayli sarsılmış bir şekilde eve varıp evdekilerden kendisini örtmelerini istediği için, Allahu Teâlâ kendisine "Ey elbisesine bürünüp sarınan" olarak hitap etti. Bu ince ve ilginç hitap şekli şu anlama geliyor: "Ey sevgili kulum, sen niçin örtünüp uzandın? Sana büyük ve onurlu bir görev verilmiştir ve onu yerine getirmek için bütün gücünle ayağa kalkmalı ve sesini duyurmalısın."

2. Bu, Hz. Nûh'un (a.s.) da peygamberlik payesine yükseldikten

sonra kendisine verilen emrin hemen hemen aynısıdır: "Gerçekten biz Nûh'u, kavmini kendilerine elem verici azap gelmezden önce korkut diye kavmine göndermiştik". (Nûh: 1). Yukarıdaki âyette de Allah, Hz. Peygamber'e şöyle diyor: "Ey elbisesine bürünüp sarınan, kalk ve etrafındaki gaflet ve dalâlet içinde olan insanları uyar. Eğer gafletlerinde ısrar ederlerse, kendilerini, korkunç bir azabın beklediği konusunda uyar. Onlara böyle bir akıbete mutlaka uğrayacaklarını bildir. Onlar sahipsiz bir dünyada yaşamıyorlar ve bu nedenle keyfi ve başıboş hareket edemezler. Yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir."

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣

3: Rabbinin büyüklüğünü ilan et.[3]

Açıklamalar

3. Bu, bir nebînin dünyada yapması gereken ilk görevidir. Onun ilk işi zaten, cahil insanların "büyük" ilan ettikleri tüm varlıkları reddetmesi ve açık seçik bir şekilde ve bütün gücüyle, bu kainâtta yüceliğin sadece Allah'a ait olduğunu ve başka kimsenin bu hakka sahip olmadığını duyurmasıdır. Bu sebepten dolayıdır ki, İslâm'da "Allahü Ekber" (Allah Büyüktür) sözlerine büyük önem verilmiştir. Bilindiği gibi, ezanın ilk sözleri budur. Namazda da Müslümanlar ilk önce Allah'ın yüceliğinden sözederler, sonra diğer dualarını yaparlar. Ayrıca, "Allah büyüktür" deyimini defalarca tekrarlayarak oturur ve eğilirler. Bir Müslüman bir hayvanı keserken ilk önce "Bismillah Allahü Ekber" der. Tekbir getirmek, yani Allahü Ekber demek, bugün dünyada Müslümanların en büyük ve belirgin özelliği olmuş ve âdeta millî bir slogan haline gelmiştir. Zaten Müslüman ümmetin peygamberi kendi işine "Allahü Ekber" diyerek başlamıştı.

Burada çok ince ve anlaşılması gereken bir nokta daha var. Bu âyetlerin iniş biçimi ve şartlarından anlaşılacağı gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberlik gibi yüce bir makama ilk kez getiriliyor ve bu amaçla ayağa kalkması isteniyordu. Şurası da bir gerçektir ki, Hz. Muhammed'in oturduğu şehir ve içinde bulunduğu toplum şirkin odağıydı. Mekkeliler ve Kureyşliler diğer Araplar gibi sadece kâfir ve müşrik değillerdi, onlar başka bir özelliği de vardı: Onların Arapların dinî

lideri durumunda idi. Mekke ve Kâ'be müşrik Arapların kutsal bir uğrak yeriydi ve onların koruyucusu Kureyşlilerdi. İşte böyle bir karanlık ortamda ve dinsizlik ile putperestliğin tam merkezinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tek başına hak dininin bayrağını açması istenmişti. Ona müşrikler arasında tevhid ve risâletin mesajını yayması emr olunmuştu, ve bu çok tehlikeli bir işti. Bu sebepten dolayıdır ki, önce müşrikleri "uyarması" gerektiği söylendi ve ardından "Rabbinin büyüklüğünü ilan et" emri verildi. Bu sözler şu anlamı taşıyordu: Karşında ne kadar büyük ve korkunç güçler olursa olsun, direnişlerine aldırış etme ve "Rabbim, benim bu davetimin yolunu kapatmaya çalışanların hepsinden daha büyüktür" diye açık açık haykır.Bu Allah'ın işine başlayan biri için en çok cesaret verici bir güvence idi. Allah'ın yüceliğine yürekten inanmış bir kişi, bütün dünyaya tek başına karşı koymaktan zerre kadar çekinmeyecektir.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤

4: Elbiseni temiz tut.[4]

Açıklamalar

4. Bunlar çok özlü ve anlamlı sözlerdir ve anlamları geniştir.

Bunların bir anlamı şudur: "Üstünü başını temiz tut. Zira, vücut ve elbisenin temizliği, ruhun temizliğini yansıtır ve bunlar birbirine etle tırnak gibi bağlıdır. Temiz bir ruh, pis bir vücut ve kirli bir elbisede bulunmaz." Resûlullah'ın (s.a.v.) İslâm'ı tebliğ etmeye başladığı toplumun sadece akide ve ahlâkı bozuk değildi, temizlik anlayışı da yok denecek kadar azdı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onlara temizlik ve tahâret anlayışı aşılaması gerekiyordu. Bu temizlik hem maddî hem manevî açıdan olacaktı. Bu itibarla, günlük hayatında da Hz. Muhammed'in (s.a.v.), temizliğin en iyi örneklerini vermesi istendi. Gerçek şu ki, Hz. Peygamber vücut ve elbise temizliği konusunda öylesine ayrıntılı öğreti ve öğütlerde bulunmuş ve kendi davranışlarıyla öyle güzel örnekler vermiştir ki, çağımızın insanları da bu konuda pek çok şey öğrenebilirler. Temizlik, İslâmiyetle öylesine özdeleşmiştir ki, Müslüman uluslarda varolan "tahâret" (temizlik) gibi, temizliğin her türlüsünü kapsayan geniş anlamlı bir kelime bugün dünyanın başka bir dilinde yoktur. Ayrı-

ca, İslâm'ın temelini oluşturan hadis ve fıkıh kitaplarında yer alan ilk emir ve öğretiler temizlikle ilgili olup "Kitabü't- Tahâret" başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümlerde pislik ve temizlik arasındaki farkların yanısıra temiz olma ve temiz kalmanın çeşitli yolları da ayrıntılı biçimde dile getirilmiştir.

Yukarıdaki âyetin ikinci anlamı da, "Elbiseni temiz tut" olabilir. Ruhbanlıkla ilgili kavramlar dindarlık hakkındaki inançları saptırmıştır. Ruhbanlar ve fakirler insanların kılık kıyafetine boş verme fikrini yaymıştır. Onlara göre kimin giysisi daha kirliyse o, o kadar dindar ve Allah'a yakın kuldur. Eğer bir kişinin kıyafetine dikkat ettiği veya temiz giydiği görülürse, onun dünya sevgisine kapıldığı hükmünü derhal verirler. Oysa, insan tabiatı pislik ve kirliliğe karşıdır. Uygarlık ve sosyal kaynaşmaya inanan bir kişi ancak temiz bir insana yaklaşabilir. Pasaklı ve pis insanlar, medeni ve kültürlü kişileri tiksindirirler. Bu nedenle, insanları Allah'a davet eden bir kişinin de kılık kıyafeti bakımından tertemiz olması istendi, ki böylece millet ona saygı duysun ve ona yaklaşırken herhangi bir şekilde tiksinmesin.

Bu âyetin üçüncü anlamı şudur: "Elbiseni ahlâkî ayıplardan arındır". Yani, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) elbisesi, temiz olmakla beraber gösterişli ve nefret uyandırıcı olmamalıydı. Toplumun inanç ve geleneklerine ters düşmemeliydi. Zenginlik ve bolluğun simgesi olmamalıydı. Aksine, sade ve ahlâk kurallarına uygun ve hayâları örtücü olmalıydı. Aslına bakılırsa, elbise bir kişinin şahsiyetinin aynasıdır. Biz bir kişiyle ilk önce tanışırken onun kılık kıyafetine dikkat ederiz. Üstü-başı temiz ve kıyafeti düzgün ise onun görgülü ve kültürlü bir insan olduğuna karar veririz. Bazı kimseler ilk bakışta bir kişinin elbisesine göre kişiliğini tesbit ederler. Nitekim, ağa ve paşaların kıyafeti başka, din görevlilerinin kıyafeti başka, gösteriş meraklısı ve kibirli kişilerin başka, fakirlerin başka, ve berduşların elbisesi başka, yine kabadayı ve serseri insanların elbisesi ayrı olur. Gayet tabii ki, bir peygamberin ve Allah'a davet eden kişinin elbisesi de değişik olacaktır. Bu kişinin tabiatı ve ruh temizliği kıyafetine de yansıyacaktır.

Bu âyetin dördüncü anlamı şudur: "Elini, eteğini kötü şeylerden uzak tut." Arapça'da Urduca gibi, eteğin temiz tutulması, kötülüklerden ve ahlâkî bozukluklardan uzak kalmak anlamına gelir. Bir kişinin eteğinin temiz olduğu söylendiği zaman, onun güzel ahlâklı

olduğu anlaşılır. Nitekim, İbn Abbas, İbrahim Nehai, İmam Şa'bî, Atâ, Mücahid, Katade, Said bin Cübeyr, Hasan Basrî ve diğer tanınmış müfessirler sözkonusu âyetteki sözleri bu anlamda anlamışlardır. Yani, "ahlâkın temiz olsun, ve her türlü kötülüklerden kaçın". Arapça'da şöyle deyimler vardır: "Falanca kişinin kıyafeti temizdir" ya da "Onun eteği temizdir", yani sözkonusu kişinin ahlâkı iyidir. Bunun tam tersi olarak da "falanca" adamın elbiseleri kirlidir" derler, yani o kişinin davranışı kötüdür ve sözlerine güvenilmez.

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ۝

5-6: Ve pislikten uzak dur.[5] Ve daha çok kazanmak için iyilik yapma.[6]

Açıklamalar

5. Burada "pislik"ten her türlü pis ve kirli işler kastedilmiştir. Bunlar hem inanç, hem görüşler, hem ahlâk ve amel hem vücut, elbise ve yaşantı açısından olabilir. Yani, "Etrafında toplumun işlediği ne kadar kötülük ve günahlar varsa onlardan sakın. Bu pisliklerden eteğini temiz tut. Böylece, kimse, senin de başkaları gibi bataklığa düştüğünü iddia edemez."

6. Bu kelimeler o kadar geniş anlamlıdır ki, bunun tercümesini bir cümleye sığdırmak mümkün değildir.

Bunların bir anlamı şudur: "Kime iyilik yapıyorsan, hiç düşünmeden ve tereddüt etmeden yap. Bir ard niyetle hareket etme veya bir çıkar düşünme. Senin ihsan, bağış, cömertlik ve iyiliğin sadece ve sadece Allah için olmalıdır. Bir kişiye ihsanda bulunuyorsan, bunun karşılığını bekleme ve herhangi bir dünyevi çıkar elde etmeyi düşünme. Senin iyiliğin ve ihsanın karşılıksız olmalıdır. Başka bir deyişle, iyiliği Allah rızası için yap."

İkinci anlamı şudur: "Sen gerçi büyük bir görevi yerine getiriyorsun. Fakat bunu insanlara fazla büyüterek gösterme. Senin peygamberlik görevin sayesinde elbette ki Allah'ın kulları hidayete erişiyor, ama bunu insanlara bir ihsan ve lütuf olarak gösterme. Ayrıca, bundan kendine kişisel çıkar sağlama."

Üçüncü anlamı şudur: "Sen gerçi büyük bir hizmette bulunuyorsun,

fakat kendi işini büyük bir iş sayma ve, bu nubuvvet vazifesini yapmak ve bu uğurda canını vermeye çalışmakla Rabbine iyilikte bulunduğun gibi bir düşünce hiçbir zaman aklından geçmesin."

وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝

7: Ve Rabbin için sabret.[7]

Açıklamalar

1. Yani, "Sana verilen görev çok büyük ve ağırdır, ayrıca çok da tehlikelidir. Bu vazifeyi ifa ederken binbir zorluk ve muhalefetle karşı karşıya gelebilirsin. Senin kavmin sana düşman olacaktır. Hatta bütün Arabistan sana karşı birleşecektir. Fakat, sakın bu muhalefet rüzgârları senin azmini ve cesaretini kırmasın. Görevini azimli ve kararlı bir şekilde yerine getirmelisin. Seni yolundan caydırmak için her türlü silahlar denenecektir. Seni korkutacaklar, seni kandıracaklar, sana para, pul ve mevki vaad edecekler ve sana eziyet edeceklerdir. Hak yolunda kâh dostluk ve sevgi kâh kin, nefret ve tertiple karşılaşacaksın. Ama ne olursa olsun, sabredeceksin ve tutumunda zerre kadar değişiklik yapmayacaksın."

İşte Cenab-ı Allah'ın, Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) peygamberlik görevini yerine getirmeye başlamasıyla ilgili verdiği emrin yanında ona verdiği ilk direktifler bundan ibaretti. Bu küçük ama anlamlı cümleleri gözden geçiren bir kişi, bir peygamberin çalışmalarına başladığı sırada bundan daha güzel ve hikmetli sözlerin söylenmesinin mümkün olamayacağını anlamış olacaktır. Bu ufacık cümlelerde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ne işler yapacağı, bu işlerin mahiyetinin ne olduğu, bunların ne amaçlar taşıdığı ve hangi düşünce ve inançlarla yapılacağı ve ayrıca, bu işler yapılırken ne gibi zorluklar ve güçlüklerle karşılaşılacağı tek tek anlatılmıştır. Allah'ın dinine ve Kur'ân'ına iman etmemiş kimselerin, vahiylerin Allah tarafından gelmediğini ve vahiy olarak belirtilen kelimelerin aslında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (hâşâ) sara nöbetine tutulduğu sırada ağızından çıkan sözler olduğunu iddia ettiklerini çok iyi biliyoruz. Ama biz bu ard niyetli kişileri, gözlerini açıp yukarıda zikrolunan âyetleri incelemeye davet ediyoruz. Bu kişiler kendileri karar versinler. Bunlar sara nöbetine tutulmuş bir kişinin söz-

leri midir, yoksa Hakîm ve Habîr olan Yüce Allah'ın sevgili peygamberine, nubuvvet makamına getirdiği sırada verdiği hikmetli kelâmı mıdır?

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

8-10: Sûr'a üfürüldüğü vakit. O gün, şiddetli bir gündür.[8] Kâfirler üzerine kolay olmayan bir gündür.[9]

Açıklamalar

8. Giriş kısmında belirttiğimiz gibi, sûrenin bu bölümü ilk âyetlerin inişinden birkaç ay sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından İslâmiyetin alenen tebliğ işinin başlamasından sonra ilk hac mevsiminin başladığı ve Kureyşli kabile reislerinin bir toplantı yaparak dışardan gelecek olan hacı adaylarını Kur'ân-ı Kerim ve Hazreti Peygamber (s.a.v.)'den uzaklaştırmak amacıyla geniş bir kampanyayı başlatmaya karar verdikleri sırada inmiştir. Bu âyetlerde kâfirlerin işte bu faaliyeti yorumlanmıştır ve yorumun başındaki sözler şu anlamı taşımaktadır: "Pekâlâ, siz istiyorsanız, bu faaliyetlerinize devam edin. Ama, dünyada siz bunlarla güttüğünüz amaçları elde etseniz bile, Sûr'un üfürüldüğü ve kıyametin koptuğu gün kötü sonunuzdan nasıl kurtulursunuz? (Sûr hakkındaki açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-En'am, dipnot: 47, İbrahim, dipnot: 57, Tâhâ, dipnot: 78, el-Hacc, dipnot: 1, dipnot: 46-47, Ez-Zümer, dipnot: 79, Kaf: dipnot: 52).

9. Bu buyruk kendiliğinden şu anlamı taşımaktadır: O gün, iman edenler için kolay olacaktır ve bütün zorluğu sadece hakkı inkâr edenlere mahsus olacaktır. Ayrıca, bu buyruğun şu anlamı da vardır: O günün zorluğu kâfirler için kalıcı nitelikte olacaktır. Yani bu şiddetin ve zorluğun bir gün hafifleyeceği umudu yoktur.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾

11-14: Tek başına yarattığım[10] o kişiyi[11] bana bırak. Ona çok mal verdim. Birlikte yaşayan evlâtlar da verdim.[12] Ona reislik yolunu hazırladım.

Açıklamalar

10. Bu cümlenin iki anlamı olabilir ve ikisi de doğrudur: (1) Benim onu yarattığım zaman kendisinin ne mal ve mülkü vardı ,ne de evlâtları ve kabile reisliği. (2) Onu yaratan Bendim, tek başına. Senin Tevhid davetini muhalefette bu kadar ileri giden bu şahsın tanrılıklarını ayakta tutmaya çalışmakta olduğu diğer tanrı ve tanrıçalar, onun yaratılışında herhangi bir rol oynamamışlardı.

11. Burada Hz. Peygamber'e hitap edilmiş ve kendisine şöyle denilmiştir: "Ey Peygamber, kâfirlerin toplantısında seni kötülemek amacıyla Arabistan'ın her köşesinden gelecek olan hacı adayları arasında senin bir sihirbaz olduğun iddiasını yayma önerisinde bulunan kişinin (Velid bin Muğire'nin) işini bana bırak. Onunla uğraşmak artık benim işimdir, senin bu konuda endişelenmene gerek yoktur."

12. Velid bin Muğire'nin 10-12 oğlu vardı. Bunlardan Hz. Halid bin Velid tarihte en çok ün kazanmıştır. Bu evlâtları için çeşitli anlama gelen "şuhûd" kelimesi kullanılmıştır. Birincisi, bu çocukların kazançlarını sağlamaları için oraya buraya koşmaya veya seyahat etmeye gerek kalmıyor. Evlerinde o kadar mal, eşya, yiyecek ve içecek vardır ki, onlar dışarıya çıkmıyor, her zaman babalarının yanında ve ona yardıma hazır bulunuyorlar. İkincisi, Velid'in bütün evlâtları ünlü ve nüfuzlu kişilerdir ve toplantılarında onun yanında bulunurlar. Üçüncüsü, onlar öyle itibarlı ve nüfuzlu kişilerdir ki, her yerde tanıklıkları kolayca geçer ve kabul edilir.

ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا ۖ إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾
إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ
﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ
﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

15-25: Sonra da bunları daha da artırmamı ister.[13] Hayır (artırmayacağım). Çünkü O bizim âyetlerimizi inâden inkâr ediyor. Yakında onu Cehennem vadisine yuvarlanmak için azabına sokacağım. Muhakkak o düşündü ve

bir şey uydurmaya çalıştı. Kahrolası, ne biçim lâf uydurmaya çalıştı.Sonra (adamlara) baktı.Sonra suratı astı, kaşlarını çattı. En son arkasını dönüp ululuk tasladı. "Bu ancak devam eden bir sihirdir" dedi. "Bu, insan sözünden başkası değildir."[14]

Açıklamalar

13. Bunun bir anlamı şudur: Onun hırsı bununla bitmedi. Bunca para, pul ve zenginliğe rağmen hâlâ kendisine daha çok mal, mülk ve nimetler verilmesini bekliyor. Hasan Basrî ve bazı diğer müffessirler bunun ikinci anlamının şu olduğunu ifade etmişlerdir: Velid bin Muğire ekseriya, "Muhammed'in, ölümden sonra başka bir hayat olduğu ve orada bir Cennetin olduğu yolundaki sözleri doğruysa, o Cennet benim için yapılmıştır" şeklinde konuşurdu.

14. Bu, Mekkeli kâfirlerin toplantısında meydana gelen olaydır. Giriş kısmında bu konuda verdiğimiz ayrıntılar dikkate alınırsa, Velid bin Muğire'nin, içten içe Kur'ân-ı Kerim'in îlâhî bir kelâm olduğuna inandığı, ancak toplumda sahip olduğu üst mevki, ün, nüfuz ve etkinliğini korumak için iman etmekten kaçındığı anlaşılacaktır. Kâfirlerin bu toplantısında bizzat kendisinin, Kureyş'in diğer ileri gelenlerinin Resûlullah'a (s.a.v.) yönelik yaptıkları suçlamaları reddetmesi üzerine Resûlullah'ı Arapların gözünde kötülemek amacıyla kendisi bir suç uydurmaya mecbur edildi. Bu toplantıda Velid'in kendi vicdanıyla hesaplaşmasından ve uzun süre şiddetli bir zihinsel depremden geçirdikten sonra bir suç uydurmasının geniş bir tablosu burada çizilmiştir.

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ
﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

26-30: Muhakkak ben onu Cehenneme sokacağım. Cehennem nedir, sen bilir misin? Hep yakar, hiçbir şey bırakmaz.[15] O derileri kavurup mahveder.[16] Onun üzerinde on dokuz zebani vardır.

Açıklamalar

15. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, Kim Cehenneme atılırsa, Cehennem onu yakıp kül edecektir, ama o kişi öldükten sonra da kur-

tulamayacaktır; o, diriltilecek ve tekrar yakılacaktır. Aynı husus bir başka yerde şöyle ifade edilmiştir: "O anda ne yaşayacak ne ölecektir" (el-A'lâ: 13). İkinci anlamı şöyle olabilir: Cehennem, azabı hak eden kimseyi sağ bırakmayacaktır, kimse onun pençesinden kurtulamayacaktır; onun pençesine düşen biri azaptan kurtulamaycaktır.

16. Cehennemin, insan vücudunun hiçbir yerini yakmadan bırakmayacağı belirtildikten sonra "O derileri kavurup mahveder" denmesi görünüşte gereksiz gibi gelebilir. Ancak azabın bu şeklinden ayrı olarak bahsedilmesinin nedeni şudur. Bir insanın kişiliğini belli eden şey aslında onun yüzü ve vücudundaki deridir. Bir insanın derisi kötüyse, o en çok buna üzülür ve bundan yakınır. İç organları ne kadar hasta ve bozuk olursa olsun bunlardan o kadar yakınmaz ve bunlara üzülmez. Ancak yüzü çirkinse veya bedeninin herhangi bir yerinde lekeler var veya insanları tiksindirecek kötü yaralar varsa, son derece utanır ve üzülür. Onun için, burada şöyle buyurulmuştur: "Bugün dünyada güzel yüzleri ve vücutlarıyla gurur duyan kimseler, Velid bin Muğire gibi Allah'ın âyetlerine muhalefet etmeye devam ederlerse yüzleri yakılacak ve derileri kömür gibi kapkara yapılacaktır."

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً ۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَٰنًا وَلَا
يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ
وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ
وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۚ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ۝

31: Biz,17 Cehennem bekçilerini meleklerden kıldık.[18] Ve onların sayısını da kâfirler için bir fitne kıldık.[19] Tâ ki, kendilerine kitap verilenler, bunun doğruluğuna kani olalar.[20] İman edenlerin de imanı artar.[21] Ehl-i kitap ve müminler şek ve şüphe etmeyenler. Kalplerinde maraz olanlar[22] ile kâfirler: "Allah bunun gibi şeylerle ne murad eder?"[23] desinler. İşte bu şekilde, Allah dilediğini dalâlete düşürür, dilediğini de hidâyet eder.[24] Rabbinin askerlerini kendisinden başkası bilmez.[25] Bu (Kur'an) insanlar için bir öğüttür.[26]

Açıklamalar

17. Buradan başlayarak "Rabbinin askerlerini kendisinden başkası bilmez" cümlesine kadar olan bölüm, Resûlullah'ın dilinden, Cehennem bekçilerinin sayısının 19 olacağı yolundaki sözleri dinledikten sonra bunu alaya alanların eleştirilerine cevap vermek üzere normal konuşmayı keserek söylenen bir ara cümledir. Onlar, "Hem bize Âdem'den kıyamete kadar dünyada ne kadar inkârcı ve büyük günah işlemiş insan geçmişse, hepsi Cehenneme atılacak diyor, hem de Cehenneme dolacak bunca insana azap vermek için sadece on dokuz görevli bulunacakmış" diyerek şaşkınlıklarını ifade etmeye başladılar. Kureyşli kabile reisleri ise kahkaha üstüne kahkaha atıyorlardı. Ebu Cehil dedi: "Arkadaşlar, siz o kadar pısırık mısınız ki, sizden 10 kişi bile Cehennemin bir bekçisiyle başa çıkamayacaktır?". Benî Cumaha'nın bir güreşçisi ise ortaya atılıp dedi ki: "17'sinin işini ben tek başıma bitireceğim, diğer ikisini sizler halledersiniz". Bu ibare işte bu tür itirazlara cevap olarak söylenmiştir.

18. Yani, onların gücünü insanlarınkiyle kıyaslamak ahmaklıktır. Onlar birer insan değil, melektir ve Allahu Teâlâ'nın ne kadar güçlü melekler yarattığını siz bilmezsiniz.

19. Yani, aslında, Cehennem bekçilerinin sayısını belirtmenin hiçbir gereği yoktu. Ancak biz onların sayısını verdik ki, bu şekilde, bu sayı kendi içinde küfrü taşıyan herkes için bir fitne oluversin. Eğer bir kişi kendi imanını belli etmek için binbir yolu deniyor, ama kalbinde Allah'ın uluhiyeti ve O'nun yüce kudreti, yahut vahiy ve risâlet konusunda en ufak bir şüphe taşıyorsa, böylesine muazzam bir cezaevinde cinler ve insanlardan sayısız suçluyu sadece 19 muhafızın idare edeceği ve teker teker her birini cezalandıracağı yolundaki bir sözü dinler dinlemez ,küfrü açıkça meydana çıkacaktır.

20. Bazı müfessirler bunu şöyle açıklamıştır: "Ehl-i Kitab'ın (Yahudi ve Hıristiyan) kendi kutsal kitaplarında da Cehennem bekçilerinin sayısı on dokuz olarak belirlenmiştir. Böylece Kur'ân-ı Kerim'de de bu sayının on dokuz olarak ifade edilmesiyle onlar (ehl-i kitap) bunun Allah'ın sözleri olduğuna inanmış olacaklardı". Ancak bize göre bu tefsir iki nedenle kabul edilemez: (1) Halen dünyada Yahudiler ile Hıristiyanlara ait olan dinî kitaplarda, çok ciddi ve titiz araştırmalarımıza rağmen Cehennem bekçilerinin sayısının 19 olduğuna ilişkin herhangi

bir kayda rastlanmadı. (2) Kur'ân-ı Kerimde, ehl-i Kitab'ın dinî kitaplarında yer alan birçok hususlar yer almıştır, ancak onlar bunların kendi kitaplarından Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından kopya edildiğini ileri sürerler. Bu nedenlerle, bu buyruğun açıklaması bizce şöyle olmalıdır: Hazreti Peygamber (a.s.), ağzından Cehennemin on dokuz meleğiyle ilgili sözleri çıkar çıkmaz kendisinin hayli alaya alınacağını çok iyi biliyordu. Ancak buna rağmen, Allahu Teâlâ tarafından kendisine vahiy yoluyla bildirilen gerçeği hiç çekinmeden ve korkmadan alenen herkese duyurdu ve kimsenin eleştiri veya alay etmesine zerre kadar aldırış etmedi. Cahiliye Arapları peygamberlerin belli bir özelliğini bilmiyorlardı, ama Ehl-i Kitap bunu çok iyi biliyorlardı ki, her çağda peygamberler Allah tarafından gelen mesajı, ister inansınlar ister inanmasınlar, olduğu gibi insanlara iletirdi. Bu bakımdan, Ehl-i Kitap'tan, Allah'ın Resûlünün bu tavrını görerek, yani çetin bir muhalefete rağmen onun ilk bakışta tuhaf gelen bir hususu tereddütsüz açıklamakta olduğunu ve böyle bir tavrın ancak bir peygamberin tavrı olabileceğini farkederek iman etmeleri daha çok beklenirdi. Şurası da bilinmelidir ki, Resûlullah (s.a.v.) bu tür davranışlarda pekçok defa bulunmuştur. Bunun en belirgin örneği Mi'rac olayıdır ki kendisi, bunu kâfirlerin bir toplantısında hiç çekinmeden açıklayıverdi ve muhaliflerinin böylesine inanılmaz bir olayı duyduktan sonra hakkında neler konuşacaklarına zerre kadar aldırış etmedi.

21. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde daha önce dile getirilmiştir. Yani, her sınavda eğer bir mümin imanını koruyabiliyor, şüphe, tereddüt, inkâr ve itaatsızlık veya dine sadakatsızlık yolunu bırakıp inanç, güven, itaat ve bağlılık yolunu benimseyebiliyorsa, imanı güçlendikçe güçlenir. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Âl-i İmran, âyet: 173, el-Enfal, âyet: 2, dipnot: 2, et-Tevbe, âyetler: 124-25, dipnot: 125, el-Ahzab, âyet: 22, dipnot: 38, el-Fetih, âyet: 4, dipnot: 7).

22. Kur'ân-ı Kerim'de "kalpte maraz olması" veya "kalp rahatsızlığı" gibi ifadelerden genellikle münafıklık kastedildiği için burada bu ifadeyi gören bazı müfessirler, münafıklar Medine'de ortaya çıktığı için bu âyetin de o kentte indiği kanısına varmışlardır. Ne var ki, bu görüş birkaç nedenle doğru değildir. Bir kere, münafıkların Mekke'de bulunmadığı yolundaki inanç ve iddia doğru değildir. Bu husus-

taki yanlışlığa biz Tefhimü'l- Kur'ân'da işaret ettik. İkincisi, biz bu tür tefsir ve açıklamaları doğru bulmuyoruz: Yani, belli bir zaman ve ortamda söylenen bir söz veya konuşmanın ortasında birden bire bir cümleye bakıp bunun başka bir zamana ait olduğunu ve buraya herhangi bir neden olmaksızın yerleştirildiğini söylemek. Müdessir sûresinin tarihî arka planı çeşitli güvenilir kaynaklardan bize ulaşmıştır. Bunun, Mekke döneminde meydana gelen belli bir olayla ilgili olarak indiği malumumuzdur. Nitekim, bunda yer alan konuşma bu olayla çok yakından ilgilidir. O halde, bu konuşmanın ortasında birkaç yıl sonra Medine'de inmiş olduğu iddia edilen bir cümleyi buraya yamalamanın sebebi ne olabilir ki? Burada "kalpte maraz olması" veya "kalp rahatsızlığı" ifadesinin ne anlam taşıdığı konusuna gelince, bundan şüphe ve kuşkunun kastedildiğini söyleyebiliriz. Yalnız Mekke'de değil, bütün dünyada o zaman ve bugün de çok az kişi Allah'ı, âhireti, vahyi, risâleti, cenneti ve cehennemi v.s. yi kesinlikle inkâr edebiliyorlar. Çoğunluk her zaman şüphe ve kuşku içinde olanlarınki olmuştur. Yani, onlar "Acaba Allah var mıdır, yok mudur? Âhiret olacak mı, olmayacak mı?, melekler ile cennet veya cehennem gerçekten var mıdır? Yoksa bunlar sadece birer masal mıdır? ve peygamberler gerçekten peygamberler miydi? Ve onlara vahy geliyor muydu yoksa gelmiyor muydu? diye, ikilem içinde kalmışlardır. İşte bu kuşku ve tereddüt birçok kişiyi küfre götürmüştür. Aksi takdirde, bunları tamamen inkâr ve reddeden aptalların sayısı dünyada hiçbir zaman fazla olmamıştır. Zira, azıcık akıl ve zekaya sahip olan bir kişinin bile, bu gibi şeylerin doğruluk ihtimalini tamamen reddetmesi ve bunların tamamen imkansız olduğunu söylemesi için herhangi bir temel olmadığını bilmektedir.

23. Bu demek değildir ki, onlar bunun Allah'ın kelâmı olduğunu kabul ediyordu ama Allah'ın böyle bir şey söylemesine şaşıyorlardı. Aksine, onlar demek istiyordu, ki, içinde akla ve mantığa aykırı bulunan bir ifadenin geçtiği bir kelâm, Allah'ın kelâmı nasıl olabilir?

24. Yani, Yüce Allah kendi kelâmı ve emirleri ile sözlerinde bazan insanların sınava girmelerine ve denenmelerine sebep olan bu gibi sözler söyleyebiliyor. Söylenen bu sözü dinleyen doğru sözlü, dürüst, sağduyulu ve temiz bir kişi bunu doğru anlayarak doğru yolu benimser. Aynı sözü dinleyen inatçı, sapık düşünceli, inkârcı ve doğruluktan

kaçınan bir kişi bundan ters bir anlam çıkarıp bunu haktan kaçınması için yeni bir bahane yapıverir. İlk kişi hakkı seven ve hakkı isteyen biri olduğu için Allahu Teâlâ onu hidayete erdirir, çünkü, Allah'ın izlediği yol hidayeti isteyen birini zorla saptırmak değildir. Ve ikinci kişi zaten hidayete ermek istemediği ve kendisi için sapıklığı tercih ettiği için Allah onu dalâlet yoluna sevkeder, çünkü Allah'ın izlediği yol hak'tan nefret eden birini zorla sürükleyerek hak yoluna getirmek de değildir. (Yüce Allah'ın hidayete erdirmesi ve saptırması konusu, Tefhimü'l-Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde ayrıntılı olarak aydınlanmıştır. Örneğin şu yerlere bkz. el-Bakara, dipnotlar: 10, 16, 19, 20, en-Nisa, dipnot: 173, el-En'am: dipnotlar 17, 28, 90, Yunus, dipnot: 13, el-Kehf, dipnot: 54, el-Kassas: dipnot: 71).

25. Yani, Allahu Teâlâ'nın bu kainâtta nasıl ve ne çok yaratıklar bulundurduğu, bunlara ne güç ve yetenekler verdiği ve onları hangi işler için kullandığı gibi konuları O'ndan başkası bilmez. Dünya gibi küçücük bir gezegende yaşayan insan kendi kısır görüşü ve çevresinde olup biten ufacık şeylere bakarak, Allah'ın saltanatının sadece kendi duyu, duygu ve cihazlarının yardımıyla duyduğu ve gördüğü şeylerden ibaret olduğunu sanıyorsa, bu onun aptallığıdır. Halbuki, Allah'ın kainatı öylesine muazzamdır ki, bunun bütün büyüklüğü ve genişliğiyle insanın küçük beynine sığması şöyle dursun, bunun bir tek nesnesi hakkında bile tam olarak bilgi sahibi olması insan için mümkün değildir.

26. Yani, insanlar böyle bir azaba uğramalarından önce kendilerine gelsin ve kendilerini kurtarmak için çaba harcasınlar

كَلَّا وَالْقَمَرِ ۝ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ۝ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ ۝
إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ ۝ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ۝ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ
أَوْ يَتَأَخَّرَ ۝

32-37: Hayır,[27] and olsun aya. Gündüzün ardından dönüp gelen geceye. Ağardığı zaman sabaha. Muhakkak o Cehennem de büyük şeylerden biridir.[28] Beşer için nezîrdir. Sizden ileri gitmek veya geri kalmak isteyene.[29]

Açıklamalar

27. Yani, bu alaya alınacak öyle saçma sapan bir şey değildir.

28. Yani, nasıl ki ay, gece, ve gündüz Allahu Teâlâ'nın kudretinin büyük göstergeleridir, Cehennemde O'nun kudretinin büyük bir örneğidir. Eğer ayın varlığı imkânsız değil, ve eğer gece ile gündüzün düzenli bir biçimde birbirinin ardından gelmesi akla ve mantığa aykırı bir şey değilse, Cehennemin varlığı sizin için neden hayalî ve gerçekleşmeyecek bir şey oluverdi? Siz bunları gece ve gündüz sürekli gördüğünüz için şaşmıyorsunuz, yoksa bunlar da kendi başına Cenab-ı Allah'ın birer müthiş mucizesidir. Siz gece ve gündüzü kendi gözlerinizle görmeseydiniz ve biri, dünyada ay denen bir şeyin bulunduğunu ya da güneş gibi bir şeyin varolduğunu, bunun kaybolmasıyla dünyanın karanlığa gömüldüğünü, ortaya çıkmasıyla da her tarafın aydınlık olduğunu söyleseydi, sizler gibi imansız ve inançsızlar, onun sözleri üzerine, tıpkı bugün Cehennem sözünü işittikten sonra yaptığınız gibi, kahkahalar atardınız.

29. Yani insanlar bununla korkutulmuştur. Artık kim istiyorsa bundan korkarak iyilik yoluna devam etsin ve kim istemiyorsa geri çekilsin.

كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٩﴾
فِى جَنَّٰتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟
لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾

38-43: Her nefs, kazandığına karşılık bir rehinedir.[30] Ancak sağ koldakiler hariç.[31] Onlar Cennettedirler. Sorarlar mücrimlerden:[32] "Sizi bu Cehenneme sokan nedir?" Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik."[33]

Açıklamalar

30. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Tûr sûresini tefsiri, dipnot: 16.

31. Başka bir deyişle sol koldakiler zâten kazandıklarına karşılık rehin alınacaklardır, ancak sağdakiler kendi amelleriyle kendilerini kurtaracaklardır (Sağ kollu ve sol kolluların açıklaması için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Vâkıa sûresinin tefsiri, dipnotlar: 5-6).

32. Bundan evvel, Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde, Cennet ve Cehennem sahiplerinin birbirlerinden binlerce, hatta yüzbinlerce kilometre uzakta olmalarına rağmen istedikleri zaman herhangi bir alet veya cihaz olmadan birbirleriyle doğrudan görüşebilecekleri ifade edilmiştir. Örneğin bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf âyetler: 44-50, dipnot: 35, es-Saffat, âyetler: 50-57, dipnot: 32.

33. Yani, biz Allah ve Resûlü ve kitabını kabul ederek Allah'a tapan bir insanın üzerine ilk hakkı olan namazı kılanlardan değildik. Burada şu nokta iyice anlaşılmalıdır ki, bir kişi iman etmeden namaz kılamaz. Bu nedenle, namaz kılanlardan olmak kendiliğinden iman edenlerden olmak demektir. Ancak, namaz kılanlardan olmamanın Cehennem'e girme sebebi olarak belirlenmesi gösteriyor ki, bir kişi namaz kılmıyorsa, iman etmesine rağmen kendini Cehennem'den kurtaramaz.

وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ
الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾
فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾

44-48: "Fakirlere yedirmezdik."[34] "Batıla dalanlarla beraber dalardık." "Kıyamet gününü de yalanlardık". "Nihayet bize mukadder olan şey gelip çattı".[35] Artık onlara şefaatçıların hiç bir şefaatı fayda vermeyecek.[36]

Açıklamalar

36. Bundan, bir kişinin, fakirleri aç ve perişan görmesi ve yedirecek güçte olmasına rağmen onlara yemek vermemesinin İslâm açısından ne büyük bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Yani, böyle bir davranış bir insanın Cehennem'e gitmesine sebep olabiliyor.

35. Yani, gafil olduğumuz gerçek apaçık bir şekilde karşımıza gelinceye kadar ve son nefsimize kadar biz böyle bir tutum içinde kaldık.

Burada gerçekten veya mukadder olan şeyden hem ölüm hem âhiret kastedilmiş olabilir.

36. Yani, son nefeslerine kadar böyle bir davranış içinde bulunanlar hakkında bir şefaatçı şefaatta bulunsa bile onlar affedilmeyecektir. Şefaat meselesi Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde öylesine ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır ki, hiçbir kimse kimin şefaat edebileceği, kimin şefaat edemeyeceği, şefaatın hangi şartlarda yapılabileceği, hangi şartlarda yapılamayacağı, kimin için yapılacağı, kimin kime için yapılamayacağı ve kime zararlı olduğunu anlamakta güçlük çekemez. Dünyada insanların doğru yoldan sapmalarının büyük sebepleri arasında şefaat hakkındaki yanlış inançların da yer aldığı için, Kur'ân-ı Kerim bu konuda en ufak bir şüphe veya soru işareti bulunmayacak kadar bunu açık seçik bir şekilde anlatmıştır. Örneğin şu âyetlere bkz: el-Bakara: 43-44, el-En'am: 94, el-A'raf: 53, Yunus: 3, 18, Meryem: 87, Tâhâ: 109, el-Enbiya: 28, Sebe', : 23, Ez-Zümer: 43-44, el-Mü'min: 18, Ed-Duhan: 86, en-Necm: 26, en-Nebe: 37-38, Tefhimü'l-Kur'ân'da bu âyetlerin geçtiği yerlerde biz gereken açıklamalarda da bulunduk.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ
حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا
مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾

49-52: Hal böyleyken onlara ne oluyor ki nasihattan yüz çeviriyorlar? Onlar korkup kaçmış yaban eşekleri gibidirler. Arslandan kaçmaktalar.[37] Doğrusu onlardan her biri, kendine açık mektuplar verilmesini ister.[38]

Açıklamalar

37. Bu bir Arapça deyimidir. Yaban eşekleri bir tehlike sezdikleri zaman başka herhangi bir hayvanın kaçamayacağı kadar hızlı biçimde kaçma huyuna sahiptirler. Bu nedenle, Araplar, panik içinde kaçanları, aslanların kokusunu alarak ya da avcıların ayak seslerini duyarak hızla kaçan yaban eşeklerine benzetirler.

38. Yani bunlar istiyorlar ki, Allahu Teâlâ eğer gerçekten Hz. Mu-

hammed'i (s.a.v.) peygamber olarak tayin etmişse, O Mekke'nin ileri gelen bir veya birkaç kabile reisine, "Biz Muhammed'i size peygamber olarak gönderdik, siz de ona itaat etmelisiniz" diye birer mektup yazsın. Ve bu mektuplar öyle olsun ki, bunları Allah'ü Teâlâ'nın yazdığına inanılsın! Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde kâfirlerin şu sözüne yer verilmiştir: "Bize, Allah'ın peygamberlerine geldiği gibi vahiy gelmedikçe iman etmeyiz" (En'am: 124). Başka bir yerde de onların şu sözlerine yer verilmiştir: "Semaya çıkmadıkça, bize oradan okuyacağımız bir kitap getirmedikçe senin semaya çıktığına da inanmayız" (el-İsra: 93).

كَلَّا بَل لَّا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾

53-55: Kesinlikle hayır, doğrusu onlarda âhiret korkusu yoktur.[39] Kesinlikle hayır,[40] gerçekten bu bir nasihattır. Kim istiyorsa bundan dersini alsın.

Açıklamalar

39. Yani onların iman etmemelerinin nedeni bu tür istediklerinin yerine getirilmemesi değildir. Asıl neden, onların âhiretten korkmamaları ve adetâ kaygısız davranmalarıdır. Onlar, ne var ne yoksa, bu dünyada olduğunu düşünüyorlar. Bu dünyadan sonra başka bir dünyanın olmadığına inanıyorlar. Dolayısıyla, öbür dünyada kendi amellerinin hesabını vereceklerini de sanmıyorlar. Bunlar, hak ile bâtıl arasındaki fark ile de hiç ilgilenmiyorlar. Bunlar, hakka tapan veya haktan yana olanların bu dünyada daima ödüllendirildiklerini veya batıldan yana olanların cezalandırıldıklarını görmedikleri için hak ile bâtıl arasındaki ayırımın anlamsız olduğunu düşünüyorlar. Bu konuyla peşin hükümlü olmayan ve anlayışlı olan bir kişi veya grup ilgilenebilir. Bu konu, ancak bu dünyayı geçici sayan ve temelli ve ebedî hayatın öbür dünyada olduğuna inanan bir kişi veya grubu ilgilendirebilir. Bu sözler, ancak hak'tan yana olanların sonunun âhirette iyi olacağı, buna karşılık bâtıl bir inançta ve yolda olanların kötü bir akıbetle karşılaşacaklarını düşünen bir kişi veya gruba inandırıcı gelebilir. Böyle bir kişi gayet tabii ki, Hz. Peygamber'in (a.s.) söylediği ve Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilen sözleri, öğütleri ve delilleri kabul ederek iman ve inanç sahibi olabilir ve Müslüman topluluğa katılabilir. Ancak daha

başta âhiret fikrini reddeden ve Hakkı aramak konusunda ciddi olmayan bir kişi veya grup, iman etmemek için her zaman bir bahane ile ortaya çıkacaktır. Yeni yeni dilek ve isteklerde bulunacaktır. Nitekim, En'am sûresinde kâfir ve müşriklerin bu olumsuz tutumuna değinilerek denilmiştir ki, "Eğer sana kağıtta yazılı bir kitap indirsek ve kâfirler ona elleri ile temas edip görseler yine 'bu ancak büyük bir sihirdir' derlerdi." (7. âyet).

40. Yani, onların böyle bir isteği hiçbir zaman kabul edilmeyecektir.

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۝

56: Bununla beraber, Allah'ın dilediğinden başkası bu dersi alamaz.[41] O, takvâya layıktır ve O,[42] (takvâ edenleri) mağfiret etme gücüne sahiptir.[43]

Açıklamalar

41. Yani, bir kişinin ders veya nasihat alması tamamen onun iradesine bağlı bir şey değildir. Bir kişiye nasihat, ancak ona nasihatın nasip olma lütfu verileceğine dair Allah'ın iradesi de varsa nasip olabilir. Başka bir ifade ile, burada şu gerçek dile getirilmiştir: Bir kulun herhangi bir hareketi, sadece onun iradesiyle meydana gelmez, aksine her fiili, ilâhî iradenin de kulun iradesiyle özdeşleşmesiyle gerçekleşir. Bu çok ince ve nazik bir mesele olup bunu anlamayanlar pek çok yanlışlıklar yaparlar. Kısaca şunu diyebiliriz ki, eğer dünyada her insan, istediği her şeyi yapma gücüne sahip olsaydı, bu dünyanın düzeni tamamen altüst olurdu. Burada eğer bir düzen varsa, bu da, ilâhî iradenin diğer bütün iradelere hakim olmasından dolayıdır. İnsanın istediği bir şey, ancak Allah da o insanın yapmasını istediği zaman gerçekleşir. Bu, hidayet ve dalâlet için de aynıdır. Bir insanın sadece hidayet istemiş olması onun hidayet bulması için yeterli değildir, aynı şekilde dalâlet isteği de sadece kul tarafından olması yeterli değildir. Yani, ancak Allah onda dalâlet ve sapıklık isteği görüp onun yanlış yollarda sürüklenmesine karar verdikten sonra, Allah'ın yarattığı imkanlara o, o yollara düşer. Örneğin, eğer bir kişi hırsız olmak istiyorsa, sadece onun isteği, istediği eve dalıp istediği şeyleri çalması için yetmez. Aksine, Yüce Allah kendi büyük hikmet ve maslahatlarına göre onun bu is-

teğinin, ne zaman, ne kadar ve nasıl gerçekleşmesine imkân veriyorsa, ancak o kadar bu isteği gerçekleşiyor.

42. Yani, size, Allah'ı kızdırmama nasihatı, Allah'ın böyle bir şeye ihtiyacı olduğu ve siz böyle yapmazsanız O zarara uğrayabileceği için yapılmıyor. Aksine, bu nasihat, kulların Allah'ın rızasını istemeleri ve O'nun emrine karşı gelmemeleri Allah'ın hakkı olduğu için yapılıyor.

43. Yani, Yüce Allah'ın kendi rahmet örtüsünü genişletmesi, biri her ne kadar itaatsızlık etmişse de, kendi davranışından vazgeçmesi halinde onu bağışlaması ancak O'na mahsus bir lütuftur. O, kullarına karşı herhangi bir intikam duygusu taşımaz ki, onların hatâ ve kusurlarını hiç affetmesin ve cezalandırmadan bırakmasın.

EL-KIYÂME

Adı: Birinci âyette geçen "el-kıyâme" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur, ve bu sadece ad değil, sûrenin konusudur da. Çünkü bunda zâten kıyametten söz edilmiştir.

İniş Tarihi: Bu sûrenin inişiyle ilgili herhangi bir rivâyet yoktur, ancak içeriğinden bunun ilk inen sûrelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. 15. âyetten sonra konuşma birden bire kesilerek Resûlullah'a (s.a.v.) şöyle buyurulmuştur: "Bu vahyi çabucak ezberlemek için dilini döndürme. Bunu ezberletmek ve okutmak bize aittir. Onun için, sana vahy ile kıraat eylediğimizde sen de oku, ve dikkatle dinle. Sonra bunun beyanı ve izahı da bize aittir." Bundan sonra 20. âyetten sonra, sûrenin başından 15. âyetine kadar devam eden konuşma tekrar başlamaktadır. Bu ara cümlesi gerek ortam ve şartlar gerekse rivâyetler açısından şu nedenle konuşmaya serpiştirilmiştir: Hz. Cebrail (a.s.), Hazreti Peygamber'e bu sûreyi okurken, Hz. Peygamber (s.a.v.) daha sonra okunanları unutmayın endişesiyle, onun sözlerini kendi mübarek ağızıyla tekrarlıyordu. Bundan anlaşılıyor ki, bu olay, Hazreti Peygamber (s.a.v.) kendine vahyin iniş tecrübesinden daha yeni yeni geçtiği ve vahyi kabul etme ve kendine tam olarak sindirme alışkanlığında olmadığı sırada meydana gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun iki örneğine daha rastlanıyor: Birincisi, Tâhâ sûresinde ki, orada Resûlullah'a şöyle buyurulmuştur: "Sana vahiy tamamlanmazdan evvel Kur'ân'ı okumada acele etme" (âyet: 114). İkincisi, el-A'lâ sûresindeki ki, orada Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle teselli edilmiştir: "(Habibim) Biz sana Kur'ân'ı okutacağız ve unutmayacaksın" (âyet: 6). Daha sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) vahyi iyice anlama ve bundan yararlanma alışkanlığına sahip olunca bu gibi ikaz veya tenbihlere gerek kalmadı. Bu nedenle,

Kur'ân-ı Kerim'de bu üç yerin dışında buna benzer başka herhangi bir uyarı yoktur.

Konusu ve Bahisleri: Buradan başlayarak Kur'ân-ı Kerim'in sonuna kadar bulunan sûrelerin çoğu, kendi içerikleri, konuları, bahisleri ve ifade tarzlarına göre, Müdessir sûresinin ilk 7 âyetinden sonra sağnak halinde Kur'ân-ı Kerim'in inmeye başladığı dönemde inen sûrelerdendir. Bu ard arda inen sûrelerde İslâm ve temel inançları ile ahlâk kuralları öylesine güçlü ve etkileyici bir şekilde ve son derece az ve öz cümlelerle dile getirildi ve Mekkeliler, sapıklıklarından dolayı uyarıldı ki, Kureyşli reisler şaşkına döndü ve ilk hac mevsiminin başlamasından önce Hazreti Peygamber'i altedecek tedbirleri gözden geçirmek üzere Müdessir sûresinin giriş kısmında bahsettiğimiz toplantıyı düzenlediler.

El-Kıyâme sûresinde âhireti inkâr edenlere hitap edilerek onların her şüphesine ve itirazına cevap verilmiş; kuvvetli delillerle, kıyamet ve âhiretin imkân dahilinde oluşu, gerçekleşmesi ve gerekliliği hakkında kanıtlar verilmiş ve âhireti inkâr edenlerin inkârının asıl nedeninin, akıllarının bunu imkansız sayması için değil, aksine nefislerinin arzu ve istekleri olduğu açık seçik bir şekilde anlatılmıştır. Bunun yanısıra bu insanlar şu şekilde uyarılmıştır: Gelişini inkâr ettiğiniz zaman mutlaka gelecektir; o zaman tüm yaptıklarınız önünüze getirilecektir, ve gerçekten, sizden her biri, kendi amel defterini görmeden dünyada neler yapmış olduğunu zâten bilecektir, zira bir kişi, dünyayı aldatmak ve kendi vicdanını susturmak amacıyla kendi hareketleri için ne kadar bahane ve özürler uyduruyorsa uydursun, aslında kendini çok iyi bilir.

EL-KIYÂME SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 40 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Hayır,[1] kıyamet gününe and ederim. Ve hayır, kendisini kınayan nefse yemin ederim.[2]

Açıklamalar

1. Söze "hayır" kelimesiyle başlamak kendiliğinden gösteriyor ki, bir mesele önceden görüşülüyordu ve bu sûre, söylenen bazı sözleri yalanlamak üzere inmiştir ve daha sonraki içerik ve konu da, bunun Mekkelilerin inkâr ettiği, hatta alaya aldıkları kıyamet ve âhiretteki hayatla ilgili olduğunu da kendiliğinden gösteriyor. Bu konuşma biçimi şöyle bir misal ile daha iyi anlaşılacaktır: Eğer siz sadece peygamberin doğruluğunu kabul etmek istiyorsanız, "Vallahi, billahi, Peygamber hak üzerindedir". Ancak bazı kimseler o peygamberin doğruluğunu inkâr ediyorsa, siz onlara cevap vermek üzere sözünüze şöyle başlayacaksınız: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki, Peygamber hak üzerindedir". Bu demektir ki, "Sizin söylediklerniz doğru değildir; yemin ederim ki, gerçek budur".

2. Kur'ân-ı Kerim'de insan nefsinin üç çeşidi olduğu belirtilmiştir:

(1) İnsanı kötülüklere sevkeden nefis ki, "nefs-i emmâre" denilir. (2) Yanlış bir iş yapıldığı veya kötü bir niyet taşındığı zaman utanan, pişman olan ve insanı kınayan nefis, buna "nefs-i levvâme" denilir. İşte bu nefse biz bugün "vicdan" demekteyiz. (3) Doğru yolda yürümek ve yanlış yolu bırakmaktan memnun olan nefis. Bunun adı "nefs-i mutmainne"dir.

Burada Allah'ın kıyamet gününe ve kendisini kınayan nefse yemin ettiği belirtilmiş, ama ne için yemin ettiği açıklanmamıştır. Ancak sözkonusu olan meseleden Allah'ın ne için yemin ettiği bellidir. Allahu Teâlâ and içiyor ve diyor ki:"Ben kıyamete ve kendisini kınayan nefse yemin ediyorum." Bundan sonra gelen âyet zâten Allah'ın ne için yemin ettiğini gösteriyor. Bu âyette deniliyor ki, Allah, insanları öldükten sonra tekrar diriltecektir. Kendisi bu işi yapmaya tamamıyla kâdirdir. Şimdi de biz, Allah'ın kıyamete ve kendisini kınayan nefse ne münasebetle yemin ettiğini araştıralım:

Kıyamet gününe yemin edilmesine gelince, böyle bir and içmenin, nedeni, bu günün gelmesinin mukadder olmasıdır. Bütün kainat düzeni, kendisinin ezelî veya ebedî olmadığını gösteriyor. Niteliği ve yapısı, kendisinin ezelden varolmadığını ve varolmayacağını da ortaya koyuyor. Eski çağlarda da insan aklı, her an ve her zaman değişmekte olan dünyanın ezelden ebede kadar aynı kalacağını kabul etmiyordu. Ancak insanın bilgisi artıkça bu görüş giderek kökleşiyor. İnsan artık anlıyor ki, bu dünyanın ve kainatın mutlaka bir başlangıcı ve sonu vardır. Kainat ve içindekiler her zaman böyle olmamıştır ve bundan sonra da olmayacaktır. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Allah, kıyametin gerçekleşeceğine dair bizzat kıyamete yemin etmiştir. Bu tıpkı, kendi varlığından şüphe eden şüpheci bir insana yönelik yapılan bir yemin gibidir.Yani, siz diyelim ki, böyle bir insanı karşınıza alıp diyorsunuz ki, "Senin canın üzerine yemin ederim ki, sen varsın". Başka bir deyişle, "Senin varlığın zâten senin varolmanın delilidir".

Ancak kıyamete yemin etmek, sadece bu kainatın düzeninin bir gün altüst olacağının delilidir. İnsanların tekrar diriltilecekleri, yaptıklarının hesabını verecekleri ve kendi amellerinin iyi veya kötü sonuçlarını göreceklerine gelince, bunun için nefs-i levvâme üzerine ikinci bir yemin edilmiştir. Dünyada vicdan sahibi olmayan bir insan yoktur. İnsan kendi vicdanına göre iyiliği kötülükten ayırd edebiliyor. Bir insan ne

kadar kötü olursa olsun, herhangi bir kötülük yaptığı zaman vicdanı onu uyarmaya çalışır. İnsanların kötülük ve iyiliklerinin ölçüsü değişik olabilir, ama bir yerde kötülük mutlaka kötülük ve iyilik mutlaka iyiliktir. İnsan vicdanı da bu ölçülere göre hareket eder, ama mutlaka hareket eder. Vicdan ölmez veya tamamıyla yok edilemez. Bu demektir ki, insan sırf hayvan değildir, aksine ahlâkî bir varlıktır. İnsanın vücudunda, doğal olarak, kötülük ve iyiliklerle ilgili hisler vardır. İnsan kendi iyi ve kötü amelleri için kendini sorumlu tutar. Bir insan başka bir insana kötülük yapıp belki de kendi vicdanını rahatlatmaya ve kendi kötülüğünü örtbas etmeye çalışabilir. Ama, kötülüğe uğramış, hakkı yenmiş ve mağdur olmuş başka bir insan, o insanın lâyık olduğu cezayı çekmesini isteyebilir, kendi hakkından vazgeçmeyebilir. Şimdi bir insanın vücudunda böyle bir nefs-i levvâmenin varlığı inkâr edilmez bir gerçek ise, bu nefs-i levvame'nin aynı zamanda ölümden sonraki hayatın en belirgin delili olduğu da kabul edilmelidir. Böyle bir şeyin, insanın doğasında varolması, doğanın başka bir gereğinin yerine getirilmesini de şart koşuyor. Doğa, bir insanın kendi iyi veya kötü amelinin karşılığını bulmasını gerektirir ve bu genel kural da ancak ölümden sonraki hayatta gerçekleşebilir; çünkü, bu dünyada bunun tamamıyla gerçekleşmesine imkân yoktur. Akıl ve mantık sahibi bir insan kabul eder ki; ölümden sonra insanların toprak olması halinde pek çok iyi, dürüst ve sâlih kişi dünyada yaptıkları iyiliklerin bedelini bulamayacaklardır. Buna karşılık dünyada pek çok kötülük yapmış olanlar ise, öldükten sonra kurtulmuş sayılacaklardır. O halde, bu kainatta ve varlıklar âleminde hiçbir hikmet ve ahlâk anlayışı bulunmadığı gibi saçma bir düşüncede olanlardan başka kimse ölümden sonra hayatın olacağına şüphe edemez. Aynı şekilde, Hindularda yaygın olan "tenâsüh" veya "avagon" felsefesi (her canlının öldükten sonra amelîne göre başka bir kılığa sokulup dünyaya tekrar ve tekrar gönderilmesi görüşü) de doğanın suç-ceza kavramına cevap vermekten çok uzaktır. Çünkü, bir insan kendi iyi veya kötü amelleri nedeniyle bu dünyada tekrar tekrar yaratılmaya ve kılıktan kılığa sokulmaya devam ederse, her yaratılışında bazı yeni günahlar veya iyilikler yapacaktır ve bu şekilde iyi ve kötü amellerinin sonu gelmeyecektir. Başka bir deyişle, suç-ceza kavramı tamamiyle ortadan kalkmış olacaktır. Bazan bir yaratığın cezalarının listesi uzayıp gidecek, bazan da bir insanın ödüllerinin listesi kabaracaktır. Ama, bunların tam anlamıyla gerçekleşmesi-

ne imkan olmayacaktır. O halde, doğanın gereği, ancak bir kişinin iki hayatı olması halinde tamamlanmış olacaktır. Yani, birincisi bu dünyadaki hayat, ikincisi ise bütün insan ırkının ortadan kalkmasından sonra kurulacak ebedî hayat; ki bunda insan hak ettiği cezayı veya ödülünü tam olarak alabilecektir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 30).

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ۝

3: İnsan, onun dağılmış olan kemiklerini toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?[3]

Açıklamalar

3. Yukarıda birer yemin olarak verilen iki delil sadece iki şeyi ispatlıyor: (1) Dünyanın sonu (yani kıyametin ilk aşaması) bir emr-i vakidir. (2) Ölümden sonra ikinci bir hayat şarttır. Zira, bu olmazsa, insanın ahlâkî bir varlık olduğunun mantıksal ve doğal gerekleri yerine getirilemez ve bu da mutlaka olacaktır, çünkü insanın vicdanı bunun olacağını kanıtlamaktadır. Şimdi de bu üçüncü delil, yani ölümden sonra hayatın mümkün oluşuyla ilgili delil sunulmuştur. Mekke 'de ölümden sonraki hayatı inkâr edenler sık sık bu gibi sorular sorarlardı: Aradan yüzlerce, binlerce yıl geçtikten ve ölenlerin etleri ve kemikleri toz toprak olduktan sonra dirilme işlemi nasıl gerçekleşecektir? Ölen insanların çoğunun kemiklerinden parçalar bile kalmamışken bunlar nasıl toparlanacak ve yeniden canlandırılacaktır? İnsanların bazısı yanıp kül olmuştur, bazıları hayvanlar tarafından parçalanmıştır, bazıları denizde boğulup balıklara yem olmuştur. Bunların organları nasıl bir araya getirilip eski hallerine dönüştürülecektir? Arada milyonlarca yıllık zaman farkı olabilir. Yer ve şartlar da değişik olabilir. Bütün bu itirazlara Cenab-ı Allah gayet makul bir cevap vermiş ve münkirlere şöyle bir soru yöneltmiştir: "İnsan, onun dağılmış olan kemiklerini toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?" Burada denilmek isteniyor ki, şayet insanların et ve kemik parçalarının kendi kendine bir araya gelip tekrar insanlar haline dönüşecekleri söylenmiş olsaydı belki muhalifler ve münkirler bundan şüphe etmek ve inanmamakta haklı olacaklardı. Ama burada bu şeylerin kendiliğinden değil, Allah tarafından olacağı

belirtilmiştir. Böylece Mekkeli kâfirlere hitap edilerek deniliyor ki, kendinizin de Yaratıcı olarak kabul ettiğiniz ve bu kâinatın Hâlıkı ve Mâliki olan Cenab-ı Allah bu işi başarmaktan âciz midir? Gerek o çağda gerekse bugün Allah'ı Hâlık olarak kabul eden birinin bu soruya olumlu cevap vermesi düşünülemez. Her şeyin ve herkesin Rabbi olan Allah'ın, insanların et ve kemiklerini toplayarak diriltmeye karar verdiği takdirde bunu pekâlâ yapabileceği bilinmelidir. Ve eğer bir aptal buna inanmıyorsa ona şöyle bir soru sorulabilir: Bugün bu parçaları toplayamayacağını söylediğin Allah, senin sahip olduğun bu vücudunun sayısız parçalarını rüzgâr, su ve toprak ve bilmem nerelerden toplayarak nasıl böyle bir beden yaratabilmiştir?

بَلَىٰ قَٰدِرِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُۥ ۝ بَلْ يُرِيدُ ٱلْإِنسَٰنُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُۥ ۝ يَسْـَٔلُ أَيَّانَ يَوْمُ ٱلْقِيَٰمَةِ ۝

4-6: Neden olmasın? Biz onun parmak uçlarını toplamaya da kâdiriz.[4] Fakat insan ilerde de kötü ameller işlemek ister.[5] "Kıyamet günü ne vakit?" diye sorar.[6]

Açıklamalar

4. Yani, sizin dağılmış olan kemiklerinizin toplanması ve bedenlerinizin eski haline dönüştürülmesi şöyle dursun, Biz sizin vücutlarınızın en ince ve ufak yerlerini, hatta parmak uçlarınızı toplamaya ve eski hallerine dönüştürmeye de kâdiriz.

5. Bu küçük cümlede âhireti inkâr edenlerin asıl hastalığı teşhis edilmiştir. Onları, âhireti inkâr etmeye sevkeden husus, aslında onların kıyamet ile âhiretin mümkün olamayacağını sanmaları değildir. İnkar etmelerinin asıl nedeni, âhireti kabul etmeleri halinde bazı ahlâk kuralları ve sınırlamalarına uymaya mecbur olacakları ve bu sınırlamaları beğenmemeleridir. Bunlar şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da azgın birer boğa gibi serbest ve sorumsuzca hayat sürmek istiyorlar. Bütün ahlâksızlık ve hayâsızlıklarını, fuhuş ve adaletsizliklerini, baskı ve zulümlerini aynen sürdürmek niyetindedirler. Bir gün Allah'ın huzuruna çıkıp amellerinin hesabını verme fikri bile sınırsız ve haksız özgürlüklerini kısıtlamasın diye düşünmektedirler. Onun için, aslında

onların aklı onların âhirete iman etmelerini engellemiyor, aksine nefislerinin arzu ve istekleri buna engeldirler.

6. Bu soru, bir soru değil, inkâr ve alay şeklinde idi. Yani, onlar, kıyametin ne zaman kopacağını sormuyorlardı, aksine alaylı bir biçimde şunu söylüyorlardı: "Eee, o haber verdiğin gün nerede kaldı? Niye hâlâ gelmiyor?"

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ﴿٧﴾

وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ

الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾

7-12: Gözler donduğunda.[7] Ay tutulduğunda. Güneş ile ay bir araya getirildiğinde.[8] O gün insan, "Firar edilecek yer nerede?" diyecek. Hayır kaçacak yer yoktur. O gün herkesin duracağı yer Rabbinin huzurudur.

Açıklamalar

7. Aslında "barik el-basaru" sözleri kullanılmıştır ki, sözlük anlamları, şimşekten gözlerin kamaşmasıdır. Ancak Arapça deyimi olarak bu kelimelerin anlamı sadece bu değildir, aksine korku, dehşet, şaşkınlık veya âni bir olayın karşısında bir kişinin dona- kalması, bakışlarının sabitleşmesi ve gördüğü manzara karşısında susup kalması için de bu kelimeler kullanılır. Aynı durum, Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde şöyle anlatılmıştır: "(Allah) onların azabını, gözlerinin faltaşı gibi açılacağı güne tehir eder" (İbrahim: âyet: 42).

8. Bu, kıyametin ilk aşamasında, kainat düzeninin altüst olması durumunun kısa bir özetidir. Ayın tutulması, ışıksız kalması ve güneş ile bir araya getirilmesinin anlamı şu olabilir: Yalnız ayın ışığı kaybolmayacak, güneşin ışığı da kaybolacaktır; çünkü ay, güneşten ışık alıp parlamaktadır. Böylece ikisi de ışıksız kalacaktır. Bunun ikinci bir anlamı şu olabilir: Dünya birdenbire ters hareket etmeye başlayacak ve o gün ay ile güneş her ikisi, batıdan doğacaktır. Ve üçüncü bir anlamı da şu olabilir: Ay birden bire dünyanın kontrolünden çıkıp güneşin içinde düşecektir. Bu ifadenin bir başka anlamı da mümkündür, ama biz onu bugün anlamayabiliriz.

يُنَبَّؤُا الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ الْإِنسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾

13-14: O günde insana, önünde gönderdiği ameller ve dünyada bıraktığı maldan haber verilir[9]. İnsan kendi nefsine karşı bir şahiddir.

Açıklamalar

9. Burada aslında "bima kaddeme ve ahhara" sözleri kullanılmıştır, ki birkaç anlamı olabilir ve galiba hepsi geçerlidir. Birincisi, o gün bir kişiye, dünyadaki hayatında ölümünden önce hangi iyilikler ile kötülükler yapıp âhirete gönderdiklerinin yanısıra, arkasında dünyaya kendi iyi veya kötü amellerini ve bunların etkisinin uzun bir süre gelecek nesillerde devam ettiğinin bütün kayıtları anlatılacaktır. İkincisi, o gün ona, yapması gereken, ama yapamadığı ve yapmaması gereken, ama yaptığı bütün şeyler hakkında bilgi verilecektir. Üçüncüsü, önce yaptığı her şeyin ayrıntıları, gün, tarih ve diğer hesaplarıyla önüne konacaktır. Dördüncüsü, ona, hem yapmış olduğu iyi ve kötü şeyler, hem yapamadığı iyi veya kötü şeyler bir bir anlatılacaktır.

وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ﴿١٥﴾

15: Bütün mazeretlerini atmış olsa da.[10]

Açıklamalar

10. Yani, bir kişinin önüne amel defterini konmasının amacı ve hedefi, aslında suçlu veya günahkârı onun suçu veya günahını anlatmak veya açıklamak olmayacaktır; aksine, bunun yapılması şu gerekçe yüzünden gerekli olacaktır: Adalet, suç serbest bir mahkemede açıkça delillerle beraber açıklanmadıkça yerine getirilemez. Yoksa, her insan kendisinin ne olduğunu pekâlâ bilir. Onun kendini bilmesi için, başka birinin ona, onun ne mal olduğunu anlatmasına ihtiyacı yoktur. Bir yalancı bütün dünyayı aldatabilir, ama kendisi, yalan söylediğini bilir. Bir hırsız, hırsızlığını saklamak için binbir yola başvurabilir, ancak kendi nefsinden bir hırsız olduğunu saklayamaz. Doğru yoldan sapmış olan bir kişi, sayısız delillerle, inandığı küfrü veya şirki doğru bulduğunu insanlara anlatabilir ve inandırabilir, ancak kendi vicdanı, bu

inançları neden benimsediğinden ve bunların yanlışlığını anlamak ve kabul etmekte neyin engel teşkil ettiğinden habersiz olmaz. Bir zâlim, bir hain, bir ahlâksız ve bir haram yiyicisi, kendi kötülükleri ve ahlâksızlıkları için türlü çeşit mazeretler uydurarak kendi vicdanını bile susturmaya çalışabilir ve vicdanının kendisini kınamasından kurtulmaya çalışabilir ve ayrıca, bazı zorluklar, çaresizlikler, ihtiyaçlar ve amaçlar için böyle davranmaya mecbur olduğunu kendine inandırabilir, ama yine de, kime ne zulümler ettiğini, kimin hakkını yediğini, kimin ırzına geçtiğini, kime tecâvüz ettiğini, kimi aldattığını ve hangi gayrimeşru yollarla neler kazandığını elbette bilir. Bu nedenle, âhiret mahkemesinde sanık sandalyesine oturduğu zaman her kâfir, her münafık, her fâsık ve fâcir ve her suçlu neler yapıp oraya geldiğini ve neden olarak Allah'ın huzuruna çıktığını çok iyi bilir.

لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ
﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾

16-19: Bu[11] vahyi çabucak ezberlemek için dilini döndürme. Bunu ezberletmek ve okutmak bize aittir. Onun için, sana vahy ile kıraat eylediğimizde[12] sen de oku ve dikkatle dinle. Sonra bunun beyanı ve izahı da bize aittir.[13]

Açıklamalar

11. Buradan başlayarak "Sonra bunun beyanı ve izahı da bize aittir" cümlesine kadar olan ibare, konuşma kesilerek, Hazret-i Peygamber'e hitaben söylenen bir ara sözdür. Sûrenin girişinde belirttiğimiz gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberliğinin ilk döneminde vahyi anlama, kavrama ve bundan yararlanmaya henüz alışık değilken vahy indiğinde, Cebrail (a.s.)'in kendisine okumakta olduğu ilâhi kelâmı aklında tam olarak tutamayacağı endişesiyle, vahyi bir yandan dinlerken bir yandan da ezberlemeye çalışıyordu. Hz. Cebrail (a.s.) Kıyame sûresinin bu âyetlerini okurken de aynı durum meydana gelince, konuşmaya ara verilip, Hazreti Peygamber'e şöyle denildi: "Ey Habibim, sen vahyin sözlerini ezberlemeye çalışma, bunu sadece dikkatle dinle. Bunu sana ezberletmek ve daha sonra iyice okutmak işi Bize aittir. Bu kelâmın tek bir kelimesini unutmayacağın ve

bunu ağzından söylerken hiçbir yanlışlık yapmayacağın konusunda emin olabilirsin." Böyle bir uyarıda bulunulduktan sonra, konuşma tekrar, "Hayır, asla, doğrusu" sözleriyle başlıyor. Bu olayı bilmeyenler konuşmanın arasına bu sözlerin girmesine anlam veremiyor, bunların kopuk ve gereksiz olduğunu sanıyor. Ancak olayı bildikten sonra konuşmada herhangi bir kopukluk hissedilmiyor. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Bir öğretmen ders verirken bir öğrencinin dikkatinin başka bir tarafa çevrildiğini görür; o, derse ara verip, o öğrenciyi, "Dikkatini çekerim, dersini dinle" diye ikaz eder ve dersine devam eder. Şimdi bu dersin tamamı kayda geçerse, olayı bilmeyenler öğrenciye hitaben söylenen cümleyi kopuk ve gereksiz bulabilirler. Ne var ki, o cümlenin niçin söylendiğini bilen bir kişi, dersin tamamının aslında olduğu gibi kayda geçirildiğini ve herhangi bir ilâve veya kesinti yapılmadığını anlayacaktır.

Yukarıdaki âyetlerin arasına bu ibarenin bir ara söz olarak geçtiği şeklinde yaptığımız açıklama sadece tahmin veya kıyasa dayanmıyor, aksine birçok güvenilir kaynaklarda ve rivayetlerde yer alıyor. Müsned-i Ahmed, Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir Taberani, Beyhaki ve diğer muhaddisler, çeşitli kaynaklara dayanarak Hz. Abdullah bin Abbas'ın şu rivâyetini nakletmişlerdir: Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) Kur'ân inerken, herhangi bir şeyi unutmasın veya kaçırmasın endişesiyle, Hz. Cebrail (a.s.) ile birlikte vahyin sözlerini tekrarlamaya başlardı. Bu nedenle, "bu vahyi çabucak ezberlemek için dilini döndürme..." uyarısı geldi. Aynı hususu Şa'bi, İbn Zeyd, Dahhâk, Hasan Basrî, Katade, Mücahid ve diğer tanınmış müfessirler belirtmişlerdir.

12. Hazreti Peygamber'e Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Cebrail okurdu, ancak bu kelâmı, kendisi değil, Allahu Teâlâ tarafından ve O'nun adına okuduğu için, Yüce Allah, "Sana vahy ile kıraat eylediğimizde" demektedir.

13. Bundan şöyle bir izlenim ediniliyor, ve bazı ileri gelen müfessirler de bu izlenimi dile getirmişlerdir: Her halde, ilk dönemde, vahyinin inişi sırasında Hazreti Peygamber (s.a.v.) Hz. Cebrail'e, Kur'ân'ın bazı âyet, kelime veya hükmünün anlamını sorardı. Bu nedenle, Hazreti Peygamber'e evvelâ vahy inerken bunu sessiz dinlemesi söylendi. Ayrıca, vahyin her kelimesinin hafızasına iyice yerleştirileceği ve kendisinin Kur'ân-ı Kerim'i tıpkı indiği gibi okuyabileceği konu-

sunda güvence verilmesinin yanısıra, Allahu Teâlâ'nın her emir, her buyruk ve her ifadesinin anlamı, amacı ve hedefinin de kendisine anlatılacağına ilişkin söz verildi.

Bu çok önemli bir âyettir. Bu âyette bazı öyle usul ve ilkeler dile getirilmiştir ki, bunları iyice kavrayan bir kişi başkalarının yaydıkları yalan- yanlış şeylere inanmaktan kurtulur.

Birincisi, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Allah'ın kelâmının dışında vahiylerin geldiği bu âyetle sabittir. Kur'ân-ı Kerim'de yer almayan bazı emir ve bilgiler de Allah tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aktarıldı. Kur'ân'da yer alan emir, talimat, işaret, kelimeler ve özel deyimler ile ilgili açıklamalar da Allah'ın kitabında yer almış olsaydı, o zaman "Bunun beyanı ve izahı da bize aittir" demenin hiçbir anlamı kalmazdı. Zâten Kur'ân'da olan bir şeyin izahına ihtiyaç yoktur. O halde, kabul etmeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim'in anlatımı, açıklaması ve yorumlanmasıyla ilgili Allah tarafından Hazreti Peygamber'e gelen ilham ve vahyler Kur'ân-ı Kerim'de yer almamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in dışında yapılan bu açıklamalar Hz. Muhammed'e (a.s.) "hafi" (gizli) vahyin gelişinin bir delilidir. (Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'den diğer bazı örnekleri biz "Sünnet'in Şer'i Niteliği" adlı kitabımızın 94-95 ve 118-125. sayfalarında vermiş bulunuyoruz).

İkincisi, Allah tarafından Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) iletilen ve ulaştırılan Kur'ân-ı Kerim'in anlamı, kavramı, hikmetleri ve açıklamalarının amacı, Resûlullah'ın (s.a.v.) insanlara Kur'ân'ı söz ve davranışlarıyla daha açık bir şekilde anlatmasını kolaylaştırmaktı. Amaç bu olmasaydı, Kur'ân-ı Kerim'in anlamı ve açıklamalarının sadece Peygamber'in yararlanması için gönderilmiş olduğu anlamına gelirdi. Bu açıklama ve bilgiler yalnız Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişisel yararına olsaydı, Allah'ın bu çabası hâşâ boş olurdu. Çünkü, bunlar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kendi peygamberlik vazifesini yerine getirmesinde hiç de yardımcı olamazdı. Onun için, sadece akılsız ve düşüncesiz bir kişi, Allah'ın ek açıklayıcı bilgilerinin hiçbir amacı ve pratik önemi olmadığını ileri sürebilir. Nitekim, Allahu Teâlâ, en-Nahl sûresinin 44. âyetinde şöyle buyurmuştur: "Onları mucize ve kitaplarla gönderdik. Sana da (habibim) insanlara kendileri için indirilen her şeyi açıklayasın diye Kur'ân'ı indirdik". Ayrıca, Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de dört ayrı yerde, Resûlullah'ın (s.a.v.) işinin insanlara, sadece Kur'ân-ı

Kerim'in âyetlerini duyurmak değil, bunun talim ve terbiyesini vermek olduğunu kaydetmiştir (Bakara: 29 ve 151, Âl-i İmran: 164 ve Cuma: 2). Bundan sonra aklı başında olan bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'in en güvenilir ve resmî açıklamasının Hz. Muhammed'in (s.a.v.) söz ve hareketleriyle yapıldığına inanmaktan kaçınabilir mi? Bu doğru, güvenilir ve resmî açıklama ve yorumu bir yana bırakıp kendi keyfine göre Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmeye çalışan bir kişi büyük bir günah işlemiş olur.

Üçüncüsü, Kur'ân-ı Kerim'i şöyle gözden geçirmiş olan bir kişi bile, bu ilâhi kitapta geçen pek çok söz ve deyimi sadece Arapça'yı bilen bir kişinin tam anlamıyla anlayamayacağının derhal farkına varabilir. Örneğin, "salâ" kelimesini ele alalım. Kur'ân-ı Kerim'de imandan sonra üzerinde en çok durulan bir şey varsa o da, "salât"tır. Fakat sadece Arapça'ya vakıf olan, yahut Arapça sözlüğüne bakarak bu kelimenin anlamını çıkarmaya çalışan bir kişi, bunun gerçek anlamını asla bulamayacaktır. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelimenin sık sık kullanılmadığını görünce diyecektir ki, Arapça'nın bu kelimesi muhakkak bir terim veya deyim olarak kullanılmıştır. "Salât"ın gerçek anlamına vakıf olmayan bu kişi en nihayet diyecektir ki, bundan iman sahiplerinin mutlaka yapmaları gereken bir fiil kastedilmiştir. Ama o fiilin gerçek anlam ve niteliğini bilmeyecektir. "Salât"tan ne kastedildiğini sadece Arapça bilen bir kişinin anlaması mümkün değildir. Şimdi sorarım size, Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan bu ve buna benzer pek çok söz ve deyimleri açıklamak ve fiilen göstermek üzere kullarına bir peygamber göndermeseydi, dünyada Kur'ân-ı Kerim'i okuyanlardan iki kişi bile "salât"ın, namaz anlamına geldiği ve bunun belli bir ibadet şekli olduğu üzerinde anlaşabilirler miydi? Oysa, yaklaşık 1500 yıldan beri Müslümanlar nesilden nesile aynı şekilde namazı eda edegeliyorlar ve dünyanın her köşesinde milyonlarca Müslümanın namaz kılma biçimlerinin aynı olmasının nedeni, Allahu Teâlâ'nın Resûlullah'a (s.a.v.) sadece Kur'ân-ı Kerim'in sözlerini indirmemesi, ayrıca bu kelimelerin anlamını da kendisine anlatması, ve aynı anlama gelen öğretileri, Resûlullah'ın (s.a.v.) da Kur'ân'ı Allah'ın kitabı ve kendisini Allah'ın resûlü olarak kabul edenlere vermesidir.

Dördüncüsü, Yüce Allah'ın Kur'ân'ın sözlerinin kendi peygamberine yaptığı açıklamalar ve Peygamber'in (s.a.v.) kendi söz ve hareketleriyle ümmetine verdiği talimat ve emirleri öğrenme aracı ola-

rak bizde hadis ve sünnetin dışında hiçbir şey yoktur. Hadis, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) söz ve hareketleri hakkında güvenilir kaynaklar tarafından geçmişten bize kadar ulaşan rivayetler demektir. Sünnet de, ayrıntıları, güvenilir kaynaklar aracılığıyla geçmiş nesillerden daha sonraki nesillere ulaşan ve daha sonraki nesillerin geçmişteki nesiller tarafından bunlara fiilen uyulduğunu gördükleri, Resûlullah'ın sözlü ve pratik öğretileriyle İslâm toplumuna yerleşmiş olan bireysel ve toplumsal davranış biçimi anlamına gelir. Bu bilgi ve öğreti aracını kabul etmeyi reddeden bir kişi her halde, şöyle demek istiyor: Yüce Allah, "Bunun beyanı ve izahı da bize aittir" buyurarak peygamberine açıklamasını yapma sorumluluğunu üstlenmesine rağmen bunu hâşâ yerine getirmemiştir. Çünkü, bu sorumluluk, yalnız Peygamber'e (s.a.v.) kişisel olarak anlamını ve açıklamasını anlatmak için değil, aksine, onun vasıtasıyla ümmete İlâhî Kitabın anlamını anlatmak için üzerine alınmıştı. Ve hadis ile sünneti inkâr edip bunların yasaların kaynağı olamayacağını ifade eder etmez, Allahu Teâlâ'nın bu sorumluluğunu yerine getiremediği anlamı çıkar. (Bundan Allah'a sığınırız). Buna cevap olarak eğer bir kişi diyorsa ki,:"Pek çok kişi mevzu (uydurma) hadislerde ortaya atmıştır", o zaman biz ona diyeceğiz ki, hadislerin uydurulması zâten, İslâmiyetin ilk yıllarında, bütün ümmetin Hz. Peygamber'in söz ve hareketlerini birer kanun olarak kabul ettiğinin en büyük delilidir; yoksa, yanlış inançları ortaya atmak ve insanları doğru yoldan saptırmak isteyenler, sahte hadisleri uydurma ihtiyacını niçin duysunlardı? Kalpazanlar ancak piyasada tutulan ve geçerli olan paraların sahtesini yaparlar. Piyasada geçmeyen ve hiçbir değeri olmayan bir paranın sahtesini hangi aptal yapabilir? Ayrıca, bu tür iddialarda bulunanlar şunu herhalde bilmiyorlar ki, bu ümmet ilk günden beri, sözleri ve fiilleri birer kanun anlamına gelen Büyük İnsan'a yanlış bir şeyin yakıştırılmaması için azami gayret göstermiştir. Ve yanlış şeylerin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakıştırılma ihtimalleri gittikçe artınca da ümmetin iyiliğini düşünen birtakım fedakâr ve cefakâr fertler, ak ile karayı, doğru ile yanlışı birbirinden ayırmak için olağanüstü çaba harcadılar. Aslında hadislerin hazırlanması konusunda Müslüman âlim ve fakihlerin gösterdiği aşırı titizlik ve meydana getirdikleri muazzam bilginin bir başka örneğini görmek mümkün değildir, ve Müslümanlar bununla ne kadar övünürlerse azdır. Bu bilgiden habersiz kimseler, ve oryantalistler tarafından aldatılmış olmaları yüzünden hadis ve sünneti güvenilir

saymayan zavallı insanlar aslında çok talihsizdirler, ve kendi cahilâne cesaretleri nedeniyle İslamîyet'e ne büyük zarar verdiklerinin farkında bile değillerdir.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾

20-21: Hayır[14] asla, doğrusu siz dünyayı seversiniz. Âhireti bırakırsınız.[15]

Açıklamalar

14. Buradan, ara cümlenin girmesiyle kesilen konuşmaya tekrar devam ediliyor. "Hayır asla"nın anlamı şudur: "Sizin, âhireti inkâr etmenizin asıl nedeni, sizin, kainatın Yaratıcısının kıyameti gerçekleştirmek ve insanları ölümden sonra diriltmekten âciz sanmalarınız değildir. Aksine, bunu gerçek nedeni şudur..."

15. Bu âhiretin inkâr edilmesinin ikinci nedenidir. Birinci nedeni 5. âyette anlatılmıştı: Yani, insan fücur için elinin kolunun tamamen serbest olmasını istediği ve âhirete inanması halinde mutlaka uyması gereken ahlâk sınırlarından kurtulmaya çabaladığı için nefislerinin arzu ve istekleri aslında onu âhireti inkâr etmeye sevkediyorlar ve kendi inkârı ve reddini makul ve tutarlı göstermek için sözde aklî deliller vermeye çalışır. Şimdi de şu ikinci neden anlatılıyor: Ahireti inkâr edenler dar görüşlü ve maddeci oldukları için gözleri sadece bu dünyada olup bitenlerin sonuçlarını görebiliyor. Onlar sadece bu sonuçlara önem veriyor, âhirette olacak olanları önemsemiyorlar. Onlara göre burada elde edilebilecek yarar, zevk, haz ile neşe için bütün çabalar ve uğraşlar verilmelidir. Zira, bunları elde ettiler mi, güya her şeyi elde ettiler, ahirette bunun sonu ne kadar kötü olursa olsun. Aynı şekilde, onlara göre, burada elde edilebilecek zarar, acı, üzüntü veya sıkıntı ne ise, ondan kurtulmaya çalışılmalıdır ve bunun ödülü âhirette ne kadar büyük olursa olsun bunlardan vazgeçmek istemiyorlar. Onlar alışverişin peşin olmasını istiyorlar. Âhiret gibi uzak bir şey için ne bugün bir kârdan vazgeçebilirler, ne de bir zarara uğrayabilirler. İşte böyle bir düşünce biçimiyle âhiret konusunu bilimsel bir şekilde tartıştıkları zaman bunun arkasında aslında salt bilimsellik ve akılcılık bulunmuyor, aksine şöyle bir düşünce yatıyor: Bu düşünce biçimi yüzünden onların kararı, ne

olursa olsun, âhireti kabul etmemek yönünde oluyor. Halbuki, vicdanları bağıra bağıra âhiretin imkanı, gerçekleşmesi ve gerekliliğine ilişkin Kur'ân-ı Kerim'de verilen delillerin son derece tutarlı olduğunu ve bunun aleyhinde savundukları tezin çürük olduğunu söylüyor.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾

22-25: Nice gözler vardır ki, o gün parlak ve ter-ü tazedir.[16] Rablerine bakarlar.[17] O gün nice yüzler vardır ki, buruşup kararmıştır. Zannedersin ki, arkasındaki yükten kemikleri kırılmıştır.

Açıklamalar

16. Yani yüzleri sevinçten parlayacaktır, ışıl ışıl olacaktır. Zira, hangi âhirete iman etmişlerse, o her şeyi ile gözlerinin önünde olacaktır. Ve hangi âhirete iman ederek dünyadaki gayrimeşru, haksız yararlar, kârlar ve zevkleri bırakmış ve hak için zarar etmişlerse, onun gözlerinin önünde gerçekleştiğini görünce, kendi hayatların hakkında çok doğru bir karar aldıklarından memnun olacaklar ve artık bu davranışlarının güzel bir ödülünü ve karşılığını alacaklarından haz duyacaklardır.

17. Müfessirlerden bazısı bunun mecazî bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. Onlara göre "birine bakmak" bir deyimdir ve bu kelimeler ilgili kişiye umutla bakmak, ondan bir şey beklemek, onun kararını beklemek, onun lütfu ve inayetine talip olmak anlamına gelir. Nitekim, bir kör bile, birinden bir şey beklediği zaman, "gözlerimi ona diktim", "ona bakıyorum" gibi ifadeler kullanır. Ne var ki, birçok hadiste yer alan Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bir tefsirine göre burada "Rabbine bakarlar"dan, Allah'a yakın kulların o gün Allah'ı kendi gözleriyle görebilecekleri kastedilmiştir. Buhari'nin rivayetine göre, "Siz Rabbinizi açıkca görebileceksiniz". Müslim ve Tirmizi'de yer alan Hz. Suheyb'in bir rivâyetine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cennet sahipleri Cennet'e girerken, Allahu Teâlâ kendilerine, "Siz daha ne istiyorsunuz, size vereyim?" diye soracaktır. Onlar, "Sen yüzlerimizi parlatmadın mı? Sen bizi Cennet'e göndermedin mi? Ve Bizi Cehennem'den kurtarmadın mı?" diyecekler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ aralarındaki perdeyi aralayacak, kendi yüzünü onlara gösterecektir ve

bu öyle büyük bir şeref ve ödüldür ki, onlar şimdiye kadar bir ödül ve şerefi kazanmamış olacaklardır. Ve işte bu ek ödüldür ki, bundan Kur'ân-ı Kerim'de şöyle bahsedilmiştir: "İyilik edenlere daha güzel iyilik ve ziyadesi vardır" (Yunus: 26). Buhari ve Müslim'de Hz. Ebu el-Said Hudri ve Hz. Ebu Hureyre'den naklolunan rivayete göre bazı kimseler, Resûlullah'a, "Kıyamet gününde Rabbimizi gözlerimizle görebilecek miyiz?" diye sordular. Resûlullah kendilerine, "güneş ve ayı, bulut olmadığı zaman görmekte zorluk çekiyor musunuz?" diye sordu. Onlar, "hayır" dedi. Resûlullah dedi ki, "Aynı şekilde, siz de Rabbinizi göreceksiniz." Buna benzer bir rivâyet Buhari ve Müslim'de Hz. Cerir bin Abdullah tarafından naklolunmuştur. Müsned-i Ahmed, Tirmizi, Darekutni, İbn Cerir, İbnü'l- Münzer, Taberani, Beyhaki, İbn Ebi Şeybe ve bazı diğer muhaddisler, biraz ifade farkıyla Hz. Abdullah bin Ömer'in bir rivâyetini nakletmişlerdir ki, özetle şöyledir: "Cennette en alt düzeydeki bir kişi bile kendi saltanatının genişliğini ancak iki bin yıllık yolculuğundan sonra görebilecektir ve onların en faziletli kişisi, her gün iki kez Rablerinin ziyaretiyle şereflenecektir." İbn Mâce'de yer alan Hz. Cabir bin Abdullah'ın rivayetine göre Allah onlara bakacak, onlar da Allah'a bakacaktır. Daha sonra Allah perdeyi indirmedikçe onlar O'na öyle büyülenmiş gibi bakacaklardır ki, Cennet'in başka herhangi bir nimetini gözleri göremeyecektir. Bu ve diğer birçok rivâyetler yüzünden ehl-i sünnet hemen hemen sözbirliği etmişcesine, bu âyetin "Âhirette Cennet sahipleri Allah'ı görme şerefine nail olacaklar" anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Ve bu görüş, Kur'ân'ın bu âyetiyle de doğrulanmış oluyor: "Hayır, asla, onlar o günde muhakkak Rablerini görme fırsatından mahrum kalacaklardır" (el-Mutaffifin: 15). Bundan kendiliğinden şu anlam çıkıyor ki, bu mahrumiyet, ebrâr (faziletliler) için değil, fâcirler için olacaktır.

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Bir insan Allah'ı nasıl görebilir ki? Görme olayının meydana gelmesi için bir şeyin belli bir konumu, cismi, boyutu, ciheti, biçimi veya rengiyle gözle görülür bir şekilde ortada olması, ışık ve ışının ona çarparak bir insanın gözlerine intikal etmesi, ve gözlerinden beynin görüş merkezine bütün şekliyle ulaşması gerekir. Âlemlerin Rabbinin varlığı hakkında, insanın görebileceği, görülebilirliğin tasavvuru yapılabilir mi? Ne var ki, bu soru aslında büyük bir yanılgıya dayanır. Böyle düşünülürken iki şeyin farkı gözardı edilmektedir: Birincisi, görmenin gerçek niteliği; ikincisi, bizim

bu dünyada alışık olduğumuz görme fiilinin kendine özgü biçimi. Görme olayı şudur: Gören kişi, görme gücüne sahiptir, yani kör değildir ve görülen nesne ona açıktır, yani gizli veya saklı değildir. Ancak dünyada bizim gözlediğimiz ve tecrübe ettiğimiz görme olayı ise belli bir biçim ve niteliktedir. Bu da insan veya hayvanların fiilen bir nesneyi görme olayıdır ve bunun gerçekleşmesi için, görenin vücudunda "göz" denen bir organın olması, o gözde görme gücünün bulunması, ve karşısında sınırlı boyutlar, cisim ve renklere sahip bir nesnenin bulunması, buna ışık ve ışınların çarpıp göze dönmeleri ve gözde onun şeklini yaratması şarttır. Şimdi eğer bir kişi, görme olayının fiilen, ancak bizim dünyada alışık olduğumuz şekliyle meydana gelmesiyle mümkün olabileceğini sanıyorsa, bu onun beyninin küçük oluşu ve görüşünün dar oluşunun bir kanıtıdır. Aksi takdirde, Allah'ın kainatında bizim tasavvur edemeyeceğimiz sayısız şekil ve nitelikleri vardır. Bu konuyu ille bir tartışma meselesi yapmak isteyen bir kişi, Yüce Allah'ın gören mi yoksa görmeyen mi olduğunu söylesin. Eğer Yüce Allah görebiliyor ve kendi kainatının her köşesini ve her şeyini görebiliyorsa, O, aynen dünyada insan ve hayvanların gördüğü gibi "göz" adlı bir organla mı görüyor ve bu gözden görme olayı, tıpkı bizim gözlerimizden olduğu gibi mi meydana geliyor? Gayet tabii ki, bunun cevabı olumsuzdur ve cevabı olumsuzsa, akıl ve zekâ sahibi bir insan, âhirette Cennet sahiplerinin, dünyada insanların birbirlerini gördükleri gibi değil, aksine bizim idrâk edemeyeceğimiz ve anlayamayacağımız bir şekilde Allahu Teâlâ'yı görebileceklerini anlamakta niçin güçlük çekiyor? Gerçek şu ki, âhiretle ilgili konuları iyice anlamamız, erginliğinde bizzat tecrübe edeceği bilinmiş olmasına rağmen, tıpkı iki yaşındaki bir çocuğun evlilik hayatının ne olduğunu anlaması kadar zordur.

كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلتَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ
ٱلْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَٱلْتَفَّتِ ٱلسَّاقُ بِٱلسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

26-30: Hayır,[18] asla, öyle olmaz, ruh boğaza yakın geldiğinde. Ve "Bir üfürükçü var mı?"[19] denildiğinde. İnsan, dünyadan gerçek bir ayrılış olduğunu bilecek. Bacakları birbirine dolaşır.[20] O gün dönüş, yalnız Rabbinedir.

Açıklamalar

18. Bu "hayır, asla" ifadesi de, yukarıda geçen konuşma ile ilgilidir. Yani, sizin, öldükten sonra yok olacağınız ve Rabbinizin huzuruna dönemeyeceğiniz şeklindeki düşünceniz yanlıştır.

19. Burada "râkin" kelimesi kullanılmıştır ki, hem üfürükçülük ve köy hekimliği anlamına gelen "rukiye", hem de yükselmek, tırmanmak ve binmek anlamına gelen "râki" kökünden sayılabilir. Bu sözcüğün ilk anlamını kabul edersek, cümlede şöyle denilmektedir: Son an geldiğinde hastanın yakınları telaşa ve umutsuzluğa kapılacaklar ve "Hiç olmazsa bir üfürükçüyü çağıralım, belki o bunu kurtarır" diyeceklerdir. İkinci anlamını benimsersek, cümlenin anlamı şöyle olacaktır: O zaman melekler aralarında konuşacak ve "Bu ruhu kimlere götürelim? Azap meleklerine mi yoksa rahmet meleklerine mi?" Başka bir deyişle, ölen bu kişinin âhirete yolculuğunun nasıl olacağı o zaman kararlaştırılacaktır. İyi bir insan ise, rahmet melekleri tarafından götürülecektir, kötüyse, rahmet melekleri yanından bile geçmeyecek ve azap melekleri onu ensesinden tutup götüreceklerdir.

20. Müfessirlerin bazısı burada geçen "sâk" (bacak) kelimesini olduğu gibi kabul etmiştir. Buna göre, burada, bu sözlerden "ölen kişinin bacakları, birbirine dolaşmış olacaktır veya cansız kalıp sertleşecek ve birbirine yapışacaktır"diye kastedildiği söylenebilir. Bazı müfessirler ise Arapça deyimine göre bunu şiddet, sertlik ve sıkıntı olarak kabul etmişlerdir. Yani, o zaman iki zorluk ve sıkıntı bir arada olacaktır: (1) Dünya ve bunun bütün mal ve mülkünden ayrılma zorluğu ve (2) her kâfir, münafık ve fâsık ile fâcirin maruz kalabileceği, âhiret âlemine bir suçlu olarak yakalanıp gitme zorluğu.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ۝ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۝ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ ۝
أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ۝ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰٓ ۝

31-35: İşte o, ne tasdik etti, ne de namaz kıldı. Ancak yalanladı ve yüz çevirdi. Sonra da sallana sallana ailesine gitti.[21] Bu davranış sana layıktır ve sana yakışır. Evet bu davranış sana layıktır ve sana yakışır.[22]

Açıklamalar

21. Yani, âhireti kabul etmek istemeyen kişi, bütün bunları (yukarıdaki âyetlerde geçenleri) dinledi, ama iman etmedi, inadında ısrar etti ve daha sonra evin yolunu tuttu. Mücahid, Katade ve İbn Zeyd bu kişinin Ebu Cehl olduğunda birleşmişlerdir. Zâten âyetin sözlerinden de, el-Kıyame sûresinin sözkonusu âyetlerini dinledikten sonra böyle bir davranışta bulunan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu âyetin, "O ne tasdik etti, ne de namaz kıldı" sözleri özel bir dikkat istiyor. Bunlardan anlaşılıyor ki, Allah, Resûlü ve Kitabının doğruluğunu kabul etmenin ilk şartı ve gereği, namaz kılmaktır. Şeriat-i İlâhînin diğer emirlerine uyma sırası sonra gelir, ancak iman ettikten sonra, aradan uzun bir zaman geçmeden namaz vakti gelir, ve o zaman sözkonusu kişinin iman ettiği ve kabul ettiği şeylerin doğruluğu ortaya çıkar, yani onun içtenlikle ve gerçekten mi iman ettiği, yoksa bazı boş lâfları mı ağzından çıkardığı anlaşılmış olur.

22. Müfessirler burada geçen "evlâ leke"nin çeşitli anlamlarını belirtmiştir. Örneğin, lânet olsun sana, tuh olsun sana, helâk olasıca, perişan, şerefsiz olasıca, Allah belânı versin v.s. Ancak yeri ve sırasına göre bunun en iyi anlamını Hafız İbn Kesir kendi tefsirinde vermiştir ki, şöyledir: "Sen kendi Yaradanına karşı küfrü işleme cüretini gösterdikten sonra senin gibi bir adama zâten bu yakışır". Bu, tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde belirtildiği gibi, Cehennemde azap edilirken suçlu insana şöyle denileceği gibi, alaylı bir ifadedir: "Azabı tat. Çünkü sen kavminin azizi ve şereflisi idin" (ed-Duhan: 49).

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾
أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ
الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

36-40: İnsan,[23] başı boş bırakılacağını mı zanneder?[24] O rahme dökülen bir meniden değil midir? Sonra kan pıhtısı oldu. Allah, onu yarattı ve şekillendirdi. Hülâsa, ondan erkek ve dişi iki sınıf yarattı. Bunu yapan (Allah) ölüleri tekrar diriltmeye kâdir değil midir?[25]

Açıklamalar

23. Şimdi, konuşmaya son verilirken, konuşmanın başında ele alınan konuya tekrar dönülüyor; yani ölümden sonraki hayat hem gereklidir, hem de mümkündür.

24. Arap dilinde "ebel-ün sudi", başı boş dolaşan, her şeyi yiyen, istediği yöne giden ve sahibi veya denetçisi olmayan bir deveye denilir. Dilimizdeki azgın boğa ifadesi buna yakındır. O halde, âyetin anlamı şudur: İnsan kendini yularsız bir deve veya başıboş bir hayvan mı sanıyor? Allah, insanı hiçbir sorumluluk duygusu olmaksızın mı yaratmıştır? İnsanın bir görevi veya sorumluluğu yok mudur? Ona bazı şeyler yasaklanmamış mıdır? Yaptığı kötülüklerin ve günahların cezasını çekmeyecek midir? Aynı şeye, Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde değinilmiş ve Cenab-ı Allah'ın kâfirlere kıyamette şöyle sesleneceği kaydedilmiştir: "Sizi ancak boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn: 115). Bu her iki âyette, ölümden sonraki hayatın gereğinin delili bir soru şeklinde sunulmuştur. Soru şöyledir: Siz kendinizi hayvan mı sanıyorsunuz? Siz kendiniz ile hayvan arasındaki farkı görmüyor musunuz? Çünkü hayvan çaresiz ve masumdur. Oysa, siz hem kuvvetli ve kudretlisiniz, hem de günah işleyebilecek durumdasınız. Bir hayvan iyi ile kötü arasındaki farkı bilmez, ama siz bilirsiniz. O halde, siz kendinizi niçin bir hayvan gibi sorumsuz sayıyorsunuz? Bir hayvanın kendi içgüdüsüne göre hareket ettiği ve aklını kullanacak durumda olmadığı için tekrar canlanıp eski haline döndürülemeyeceği akla yatkındır. Bir hayvan kendi aklını kullanarak felsefe geliştiremez, bir din icât edemez, ne kendini mabud ilân eder, ne de başkalarına mabud diye tapar, nesilden nesile intikal eden gelenek ve görenek oluşturmaz. Onun için, bir hayvanın ölüp toprak olması ve bir daha dirilmemesinin hikmeti anlaşılabilir. Ancak insanlar kendilerini iyi veya kötü amellerinin vebâlinden nasıl kurtarabilirler? Sizce, bir kişi, masum bir kişiyi öldürüp idama mahkûm olmamış ya da mahkûm olmadan bir kaza ile öbür dünyayı boylamışsa, cezadan kurtulacak mıdır? Yaptığı haksızlığın cezasını çekmeyecek midir? Ettiği zulmün bedelini bulmayacak mıdır? Bir insan dünyada büyük fitne ve fesâdın çıkmasına neden olmuş ve ölümünden sonra da Allah'ın kulları onun yüzünden yıllarca, hatta yüzyıllarca birbirini kırmışsa, böyle bir insana da çekirge ve böceğe yapılması gereken bir

muamele mi yapılmalıdır? Yüzbinlerce insanın kanı onun boynunda değil midir? Buna karşılık, bir insan hayatı boyunca hak ettiğini alamamış, çektiği cefa ve eziyetler bitmemiş ve hiçbir zaman hakkı olan huzur, sükûn ve rahatı bulamamış, hayatı boyunca hak, adalet ve iyilik için canla-başla çalışmış, ve hep sıkıntılar çekmişse, size göre, o da, kendi amellerinin karşılığını bulma hakkına sahip olamayan haşarat gibi bir yaratık mıdır?

25. Bu, "ba'sü ba'd-el mevt"in başka bir delilidir. Aslında, ilk döllenmeden sonra doğuma kadar devam eden yaratılışın çeşitli aşamalarını bilen ve bunların Allah'ın kudreti ve hikmetinin birer tecellisi olduğunu kabul edenlerde bu delilin hiçbir cevabı yoktur. Zira, onlar ne kadar inatçılık ve dikbaşlılık etseler bile insanı yaratma gücüne sahip olan Allah'ın pekâlâ onu öldürüp tekrar yaratabileceğini kabul ederler. Bu anlamlı ve hikmet dolu olayı sadece bir rastlantı sayanlara gelince, eğer onlar sırf inat etmiyorsa, onlarda şu gerçeğe verecek bir cevap var mıdır? Dünyanın doğuşundan beri çeşitli ülkelerde, çeşitli milletlerde ve değişik şartlarda yaratılış işlemi aynı şekilde devam ediyor. Bütün farklılıklara rağmen her yerde ve her çağda insan topluluklarında hemen hemen aynı sayıda erkek ve kız çocukları doğuyor ve aralarındaki oran bozulmuyor. Hiçbir yerde ve hiçbir toplumda sadece kız ya da sadece erkek çocukları doğmamıştır ve böylece, insan soyunun devamına herhangi bir halel gelmemiştir. Böyle bir şey de sadece tesadüf olarak mı devam ediyor? Böylesine büyük bir iddiada bulunan bir kişi kalkıp da bir gün Londra, New York, Moskova ve Pekin'in tesadüfen kurulduğunu ileri sürecek kadar utanmaz ve hayâsız olması gerekir. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, er-Rûm, dipnotlar: 27-30, eş-Şura, dipnot: 77).

Çeşitli rivâyetlerden anlaşılıyor ki, Resûlullah bu âyeti okurken, Yüce Allah'ın, "Neden olmasın?" sorusuna cevap olarak bazan "subhaneke allahumme febelâ" (Senin zâtin temizdir. Ya Allah, neden olmasın?) ve bazan da "subhanaka fabalâ" yahut "ya subhanaka ve balâ" buyururdu. (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Ebu Davud) Ebu Davûd'da Hazreti Ebu Hureyre'den naklolunan rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Tin sûresinde, 'Allah en iyi hükmeden değil midir?' okuduğunuzda, 'Neden olmasın? Ben buna şehadet edenlerdenim', el-Kıyame sûresinin bu âyetini okuduğunuz zaman; 'belâ'(evet, neden ol-

masın?) deyin ve Murselât sûresinin son âyeti olan, 'Onlar bu Kur'ândan başka hangi söze inanacaklardır?'ı okuduğunuzda, 'amenna billahi' (Biz Allah'a iman ettik' deyin." Aynı konuda başka rivâyetler de İmam Ahmed, Tirmizi, İbn Münzir, İbn Merduyye, Beyhaki ve Hâkim tarafından da naklolunmuştur.

EL-İNSAN

Adı: Bu sûrenin adı hem ed-Dehr, hem de el-İnsan'dır. Her iki ad, sûrenin birinci âyetinde geçen "el-İnsan" ve "el-Dehr" sözlerinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Müfessirlerin çoğu bu sûrenin Mekke'de indiğini belirtmiştir. Örneğin, Allâme Zemahşeri, İmam Râzi, Kadı Beyzavi, Allâme Nizamuddin Nisaburi, Hafız İbn Kesir ve diğer birçok müfessir bunun bir Mekkî sûre olduğunu ifade etmişlerdir. Allâme Alusi çoğunluğun görüşünün bu olduğunu bildirmiştir. Ne var ki, diğer bazı müfessirler bütün bu sûrenin Medine dönemine ait olduğunu açıklamıştır. Diğer bazıları ise bunun bir Mekkî sûre olduğunu kabul etmekle beraber, 8'den 10'a kadar olan âyetlerinin Medine'de indiğini belirtmiştir.

Bu sûrenin içeriği, konusu ve ifade tarzına gelince, bunlar, Medine dönemi sûrelerinin konuları ve anlatımından çok farklıdır. Hatta, dikkat edildiği zaman, bunun sadece Mekkî değil, aynı zamanda, el-Müddessir sûresinin ilk 7 âyetinin inişinden sonra başlayan Mekke döneminde indiği açıkça anaşılmaktadır. 8 ilâ 10'a kadar "Ve seve seve... bir günün azabından" (derler) olan âyetlere gelince, bunlar sûrenin bütünüyle öylesine iç içe ve yapılan konuşma ve bağlama öylesine uygundur ki, bunlardan önce ve sonraki âyetlerin 15-16 yıl önce indiğini ve bunların onlara yama edildiğini söylemek hiç mümkün değildir.

Aslında bu sûre veya bunun bazı âyetlerinin Medine'de indiğine ilişkin görüş, Atâ'nın İbn Abbas (r.a.)'tan naklettiği bir rivâyetten dolayı yayılmıştır. Onun ifadesi şöyledir: Bir defasında Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.) hastalandılar. Resûlullah ve birçok sahabe onları ziyaret ettiler. Bazı sahabeler Hz. Ali'ye (r.a.) iki çocuğun iyileşmesi için Allah'a

adakta bulunmasını tavsiye ettiler. Dolayısıyla, Hz. Ali, Hz. Fatıma ve hizmetçileri, Kidde, Allah'a (c.c.) beraberce dua ettiler ve çocukların iyileşmeleri halinde şükrânlarını belirtmek üzere üç gün oruç tutacaklarına söz verdiler. Allah'ın lütfuyla çocuklar iyileşti ve üçü adak olarak oruç tutmaya başladılar. Bu nedenle Hz. Ali'nin evinde yiyecek herhangi bir şey yoktu. Hz. Ali birinden üç sa' arpa borç aldı (Başka bir rivayete göre bunu çalışarak kazanmıştı). Hz. Ali ilk orucunu bozduktan sonra yemeye başlayınca, bir dilenci gelip yemek istedi. Bunun üzerine evdekiler bütün yemeklerini dilenciye verdi ve kendileri sadece su içip yattı. İkinci gün yine Hz. Ali orucunu bozup yemeye oturunca bir yetim gelip istedi. Dolayısıyla, o gün de Hz. Ali bütün yemeğini ona verdi ve kendisi su içip yatağa girdi. Üçüncü gün yine orucunu bozup sofraya oturur oturmaz bir mahkum gelip yemek yemek istedi. Hz. Ali o gün de yemeğini ona verdi ve kendisi aç aç yatağa girdi. Dördüncü gün Hz. Ali iki çocuğuyla birlikte Hz. Peygamberin (s.a.v.) huzuruna çıktı. Resûlullah (s.a.v.) baktı ki Hz. Ali ve çocuklar aç ve bitkindir. Onlarla birlikte evlerine gitti. Baktı ki, Hz. Fatıma (r.a.) de bir köşede aç ve bitkin duruyor. Bunu görünce Resûlullah'ın yüreği sızlandı ve gözlerinde yaş akmaya başladı. Derken Hz. Cebrail (a.s.) belirdi ve dedi ki, "Yüce Allah sizi, ehl-i beytinizden dolayı tebrik etmiştir". Resûlullah (s.a.v.) bunun ne demek olduğunu sordu. Hz. Cebrail buna cevap olarak bütün bu sûreyi okudu. (İbn Mehran, Hz. Cebrail'in bu sûrenin "innel ebrâr..." âyetinden sonuna kadar olan bölümü okuduğunu ifade etmiştir. Ancak İbn Merduyye'nin İbn Abbas'a dayanarak naklettiği rivâyette bu sûrenin sadece, "ve yut'imûne..." âyetinin Hz. Ali ile Hz. Fatıma (r.a.) hakkında indiği belirtilmiş ve yukarıdaki olaya hiç değinilmemiştir). Bütün bu olay, Ali bin Ahmed el-Vâhidi tarafından "el-Basît" adlı tefsirinde naklolunmuş ve muhtemelen ondan Zemahşeri, Râzi ve Nisaburi v.s. nakletmişlerdir.

Bu olayın ve bu rivâyetin kaynak bakımından çok zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Zâten rivâyetin kendisi de biraz tuhaftır. Şöyle ki, bir dilenci, bir yetim ve bir mahkum gelip yemek isteyince evin beş kişisinin yemeği kendisine veriliyor. Bunun tutarlı bir açıklaması ve nedeni olabilir mi? Bir kişinin yemeği ancak bir kişiye doyması için verilebilir ve geriye kalan dört kişilik yemeği beş kişi paylaşabilirdi. Ayrıca, hastalıktan henüz iyileşmiş ve nekâhat devresinde olan iki çocuğu, Hz. Ali ile Hz. Fatıma (r.a.) gibi dini iyi bilen zâtların tam üç gün aç bırakma-

larını bir sevap işi saymalarına da inanmamız zordur. Ayrıca, İslâm Devletinin herhangi bir döneminde mahkum veya esirlerin dilenmeleri için serbest bırakılma eğilimi hiç olmamıştır. Zâten sözkonusu mahkûm, İslâm devletinin mahkumu veya esiriyse, yemesi, içmesi, giyinmesi ve kuşanması da devlete ait olur. Yok, eğer o bir kişiye havale edilmişse, o kişi ona yedirmek, içirmek ve giydirmekle görevlidir. Dolayısıyla, Medine'de bir mahkum veya esirin dilenmesi mümkün değildi. Ne var ki, tüm bu anlatım ve mantık eksikliklerini bir yana bırakıp bu olayın doğru olduğunu kabul edersek, bundan en çok anlaşılan husus şu oluyor: Hazreti Peygamber'n (s.a.v.) ailesinin böylesine hayırlı bir iş yapması üzerine Hz. Cebrail (a.s.). gelip kendisine şu müjdeyi verdi: "Aile efrâdınızın bu hareketi Allahu Teâlâ katında makbûle geçmiştir, çünkü onlar, Allah'ın İnsan sûresinde buyurduğu hayırlı işin aynısını yapmışlardır." Ne var ki, bundan bu âyetlerin mutlaka o sıralarda indiği söylenemez. Zâten âyetlerin bir olayla ilgisi ve inişi konusunda şu husus gözardı edilmemelidir ki, filan âyetin filan olay vesilesiyle indiği ifade edildiği zaman, o âyetin tam o olayın meydana geldiği sırada indiği anlaşılmamalıdır. Böyle bir ifadeden ancak o âyetin o olaya tam uyduğu kastedilir. İmam Suyuti, "İtkân"da Hafız ibn Teymiyye'nin şu sözünü nakletmiştir. "Rivâyet edenler bir âyetin filan mesele veya olayla ilgili olarak indiğini söyledikleri zaman bundan, bazan o mesele veya olayın bunun iniş nedeni olduğu ve bazan da, iniş nedeni olmamakla beraber, o mesele veya olayın sözkonusu âyetin kapsamına girdiği kastedilir." Daha sonra İmam Bedreddin Zerkeşî'nin "el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân" eserinden şu sözlerini nakletmiştir: "Sahabeler ve tabi-in'in bilinen bir âdetidir ki, onlardan herhangi biri, bir âyetin herhangi bir konu veya olayla ilgili olarak indiğini söylediği zaman, bunu anlamının, aynı konu veya olayın onun iniş nedeni değil, onun emir ve hükümlerinin onlara uyduğu anlaşılmalıdır. Netice olarak, böyle bir ifadenin niteliği, âyetin emir ve hükümlerinden yararlanmak olur, bizzat o olay veya konuyu anlatmak değil." (el-İtkân fi ulûmi'l- Kur'ân, s. 31, 1929 baskısı).

Ana Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin ana konusu, insana onun gerçek niteliğini anlatmak ve kendi durumu ve konumunu iyice anlayıp Yüce Allah'a şükran ve minnet duyan bir kul olması halinde sonunun ne olacağını ve küfrü benimsemesi halinde ne gibi bir sonla karşılaşacağını açıklamaktır. Kur'ân-ı Kerim'in uzun sûrelerinde bu husus çok

ayrıntılı bir biçimde dile getirilmiştir. Ancak Mekke döneminin ilk sûrelerinin belirgin özelliği az ve öz olmalarıdır. Yani, daha sonraki dönemlerde ayrıntılı olarak anlatılan ve açıklanan hususlar, bu ilk dönemde çok kısa, ama son derece etkileyici bir biçimde zihinlere yerleştirilmiş ve öyle küçük ve güzel cümleler kullanılmıştır ki, bunlar dinleyiciler tarafından kolayca ezberlenebilsin.

Bu sûrede ilk önce insanlara şu husus hatırlatılmıştır: Bir zamanlar insan bir hiçti; daha sonra karışık bir nutfe (sperm, döl) ile öyle önemsiz bir şekilde hayata getirildi ki, annesi bile onun vücuda geldiğini bilmezdi ve kimse bu mikroskobik, minnacık varlığı görüp bunun bir insan olabileceğine ihtimal vermezdi. Halbuki, bu küçücük ve önemsiz varlık dünyada mahlûkların en şereflisi olacaktı. Daha sonra insan şu şekilde uyarılmıştır: "Senin yaradılışını bu şekilde kılıp seni böyle yapmamızın amacı seni dünyaya yerleştirip sınavdan geçirmektir. Bu nedenle, sen diğer yaratıklara oranla daha akıllı ve bilinçli olarak yaratılmışsın; senin için hem şükür hem küfür yolu açıktır. Böylece, dünyada kalma ve faaliyet gösterme mühletini kullanabilirsin ve bu sınavdan şâkir (şükreden) bir kul ya da kâfir (küfreden) bir kul olarak çıkabilirsin."

Daha sonra sadece tek bir âyette, bu imtihandan birer kâfir olarak çıkanların âhirette nasıl bir sonla karşılaşacakları açık seçik bir şekilde anlatılmıştır.

Bundan sonra, 5. âyetten 22. âyete kadar sürekli olarak dünyada kulluk hakkını verenlerin Rableri katında alacakları ödüllerin ayrıntıları verilmiştir. Bu âyetlerde onların sadece güzel ve değerli ödüllerinden söz edilmemiştir, kısa olarak hangi amelleriyle bu gibi ödüllere layık olacakları da kaydedilmiştir. Mekke döneminin ilk yıllarına ait sûrelerin bir özelliği de şudur: Bunlarda İslâm'ın temel inanç ve kavramlarından kısaca söz edildikten sonra bazan İslâm açısından takdire layık olan ahlâkî özellikler ile fazilet ve iyi ameller anlatılmış ve bazan da İslâm'ın insanları arındırmak istediği ahlâk ve amellerin kötülüklerine de değinilmiştir. Bu iki özellik, sadece bu geçici dünyadaki hayatta ne gibi iyi veya kötü sonuçlar doğuracaklarını anlatmak için zikredilmemiştir. Asıl bunlar, ebedî ve kalıcı olan âhiretteki hayatta ne gibi kalıcı sonuçlar doğuracağını belirtmek için anlatılmıştır. Eğer bu dikkate alınmazsa, bu dünyada kötü bir huy veya amelin iyi sonuç vermesi gi-

bi iyi bir huy veya amelin kötü ve zararlı sonuç vermesi de mümkündür.

İlk rüku'nun konusu budur. Daha sonra ikinci rükuda Resûlullah'a hitap edilerek üç şey söylenmiştir: (1) "Bu Kur'ân'ı azar azar sana indiren Biziz". Bu ifade ile aslında Hz. Peygamber'i değil, kâfirleri şu şekilde uyarmaktır: Bu Kur'ân'ı Hz. Peygamber (a.s.) kendisi uydurmuyor, aksine onu indiren "Biz"iz ve hikmetimiz, bunu birden tam olarak değil, azar azar indirmekte yatmaktadır. (2) "Rabbinin kararı ne kadar gecikme ile alınırsa alınsın, ve bu arada sen nelere maruz kalırsan kal, sabırla ve metanetle risâlet vazifeni yerine getirmeye devam etmelisin ve hiçbir zaman bu ahlâksız ve inkârcı insanların baskısından yılma." (3) "Gece gündüz Allah'ı an, namazını kıl ve gecelerini ibadette geçir. Zira, ancak bu ibadetler sayesinde Allah'a davet eden kimseler küfr ve isyan karşısında güçlü ve yılmaz olabilirler."

Daha sonra bir cümlede kâfirlerin yanlış tutum ve davranışlarının nedeninin, âhireti unutup dünyaya aşık olmaları olduğu anlatılmıştır. Bir başka cümlede de kendileri şu şekilde uyarılmıştır: Siz kendi kendinize yaratılmadınız, sizi yaratan Biziz. Bu geniş omuzlar, bu güçlü kollar ve ayakları siz kendiniz yapmadınız; bunları da Biz yaptık. Ve biz ne zaman size ne yapmak istesek yapma kudretine sahibiz: Sizin suratınızı değiştirebiliriz, sizi öldürüp yerinize başka bir milleti getirebiliriz ve sizi öldürüp tekrar istediğimiz şekilde sizi yaratabiliriz.

Konuşma şu sözlerle bitiyor: Bu bir nasihat sözüdür. Kim istiyorsa, bunu kabul edip Rabbinin yolunu seçebilir. Ancak dünyada sadece insanın isteği önemli değildir. Kimsenin isteği ve arzusu, Allah dilemediği sürece gerçekleşemez ve Allah'ın dileği de kör ve topal değildir. O, ne istiyor ve diliyorsa, kendi bilgisi ve hikmetiyle istiyor ve diliyor. Bu bilgiye ve hikmete dayanarak kimi layık görüyorsa ona rahmetinin kapsamına alıyor ve kimi kâfir, inkârcı ve zalim buluyorsa, ona acı ve korkunç bir azap veriyor.

EL-İNSAN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 31 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: İnsan üzerine, öyle sonsuz bir zaman gelip geçti mi, ki o anılmaya değer bir şey bile değildi?[1]

Açıklamalar

1. İlk cümle şöyledir: "hel atâ al'el insâni". Müfessirlerin ve mütercimlerin çoğu burada "hel" kelimesinin "kad" anlamına geldiğini sanmışlardır ve dolayısıyla, insanın mutlaka böyle bir süreçten geçtiği anlamını vermeye çalışmışlardır. Ancak gerçek şu ki, "hel" kelimesi Arapça'da "mi?", "ne?," "niçin?" ve "nereye?" v.s. anlamlarında kullanılır ve bundan her zaman soru kastedilmez, aksine, diğer bazı anlamlarda da kullanılır. Mesela, bazan biz, bir olayın meydana gelip gelmediğini öğrenmek isteriz. O zaman birine şöyle sorabiliriz: "Bu olay oldu mu?" Bazan da amacımız soru sormak olmayabilir, bir şeyi inkâr etmek olabilir ve bunu biz bu şekilde ifade ederiz: "Bu işi başka biri yapabilir mi?" Bazan bir kimseye bir şeyi doğrulatmak isteriz ve bu amaçla şöyle konuşuruz: "Ben sana paranı geri verdim mi?" Bazan

amacımız sadece tasdik ettirmek değil, muhatabı başka bir şey düşünmeye zorlamak ve "evet" demesiyle mutlaka böyle bir sonucu çıkartmak için soruyu yöneltiriz. Meselâ, deriz ki, "Ben sana bir kötülük mü ettim?" Bu soru ile amacımız, onun, ona herhangi bir kötülük etmediğimizi ikrar etmesini ortaya çıkarmaktan başka, onu şöyle bir düşünceye dalmaya mecbur etmek oluyor: "Bana herhangi bir kötülük etmeyen birine ben bir kötülük mü ediyorum, eğer ediyorsam haksızlık ediyorum." Yukarıdaki âyetteki soru cümlesi işte bu son şekildedir. Burada amaç sadece insanı, sonsuz bir zamanın gelip geçtiğini kabul etmeye zorlamak değildir; aksine, onu şöyle düşünmeye sevketmektir de: "Yaradılışını böylesine minnacık ve önemsiz bir konumdan başlatarak onu koskoca bir insan haline getiren Allah, onu tekrar yaratma gücüne niçin sahip olmasın?"

İkinci cümle şöyledir: "hinun mined-dehri". "Dehr"den, ne başlangıcını, ne sonunu insanın bildiği sonsuz zaman kastedilmiştir. Ve "hin"den, bu sonsuz sürenin içinde geçmiş olan belli bir zaman kastedilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, bu sonsuz zaman içinde ortada insan soyunun hiç bulunmadığı uzun bir süre geçmiştir. Daha sonra, öyle bir vakit geldi ki, insan adında bir tür başlatıldı. Ve bu süre içinde her insan, yokluktan varolma sürecinin başlama tecrübesinden geçmiştir.

Üçüncü cümle şöyledir: "lem yekun şey'en, mezkuren". Yani, o zaman o kayda değer bir şey değildi. Onun bir parçası, babasının nutfesinde (sperm) ancak mikroskopla görülebilecek bir damla gibiydi ve ikinci parçası annesinin nutfesinde yine mikroskopla görülebilecek kadar küçük bir yumurta şeklinde idi. Uzun bir süre insanlar, kendilerinin, erkek spermi ve kadın yumurtasının karışımıyla meydana geldiklerini de bilmiyorlardı. Şimdi ise çok güçlü mikroskoplarla erkek ve kadın nutfeleri ayırt edilebiliyor. Ancak bugün de, bir insanın ne kadar babasının sperminde ve ne kadar annesinin yumurtasında bulunduğunu bilemeyiz. Ayrıca, döllenme sırasında bu iki nutfenin birleşmesiyle meydana gelen ilk hücre öylesine küçücük bir zerre oluyor ki, ancak çok güçlü bir mikroskopla görülebilir ve bunu gördükten sonra da kimse, bunun bir insan olacağını söyleyemez ve ne de, böylesine önemsiz bir başlangıçtan sonra gelişecek olan insanın hangi boy, hangi yüz, surat, yapı, hangi yetenek ve hangi kişiliğe sahip olacağını bilebilir. İş-

te bu buyruğun anlamı budur: Yani, insan olması bakımından varolma sürecine girmiş olmasına rağmen, o zaman o bir hiçti ve hiçbir önem taşımıyordu.

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝

2: Gerçekten biz insanı karışık bir damla nutfeden yarattık.[2] Ve onu imtihan edeceğiz.[3] Bunun için onu işitici ve görücü kıldık.[4]

Açıklamalar

2. "Karışık nutfe"den, insanın, erkek ile kadının iki ayrı nütfesinden değil, her ikisının nuttesinin birleşmesiyle meydana gelen karışık veya birleşik bir nutfeden (döllenme) doğduğu kastedilmiştir.

3. İşte dünyada insanın durumu ve insan için dünyanın anlamı budur. İnsan bir bitki ya da hayvan değildir ki, yaratılmasının gayesi bu dünyada tamamlanmış olsun. İnsan herhangi bir nesne gibi doğa yasalarına göre bir süre sonra kaybolup gitmeyecektir. Ayrıca, diğer dinlerden olanların, özellikle, Hıristiyan rahiplerinin düşündüğü gibi, dünya ne bir azap yeridir, ne de "avagon" felsefesine inanan Hinduların inandığı gibi, bir ceza yeridir; ne materyalist ve dünyacıların sandığı gibi bir çiftlik ve otlak yeridir; ne de çağımızda Darwin ile Marx'ın belirttiği gibi bir zevk ve sefa yeri ve savaş alanıdır. Kur'ân-ı Kerim'e göre bu bir imtihan yeridir. İnsanın ömür veya hayat olarak nitelendirdiği şey aslında sınav süresidir. Hayat kendisine verilen mühlettir. Bu mühletten yararlanmalıdır. Dünyada insanlara verilen ne kadar meziyet ve yetenekler, ne gibi nimet ve imkânlar, hangi mevki ve makamlar ve onların başka insanlarla olan ne gibi ilişkileri varsa, hepsi bu sınavın çeşitli soru kağıtlarıdır. İnsanların son nefeslerini vereceği ana kadar bu sınav devam edecektir. Bütün bu sınav kağıtları iyi ve düzgün olmalıdır ve hepsinde başarı kazanmalıdır. Bu çeşitli kağıtların sonucu dünyada değil, ahirette belli olacaktır. Onların başarılı veya başarısız olduklarının kararı öbür dünyada verilecektir. Aslında bir insanın başarılı olup olmaması sınava hazırlıklı girip girmemesine ve sınav kağıtlarını iyi doldurup doldurmamasına bağlıdır. Eğer insan kendini tanrı ilan etmiş ya da Allah'ı mabud olarak tanımamış veya sınavın ciddiyetine inanmamışsa, hayatı boş geçmiş demektir. O sınavı kazanamayacaktır. Sı-

navı kazanamadığı için de lâyık olduğu cezaya çarptırılacaktır. Buna mukabil, bir aday var ki, sınav yerinin icaplarına göre hareket etmiş, sınav süresinin tümünü çok iyi değerlendirmiş, ahirette Allah'ın huzuruna çıkacağını her zaman gözünün önünde bulundurarak hareket etmiştir. Gayet tabii ki, sınavını da başarılı bir şekilde geçecektir. (Bu nokta, Kur'ân-ı Kerim'de o kadar çok ve ayrıntılı bir biçimde dile getirilmiştir ki, bütün bu yerlere işaret etmek burada zordur. Bu konuyu iyice anlamak isteyenler Tefhimü'l- Kur'ân'ın her cildinin sonunda yer alan "endeks"e bakarak "sınav", veya "imtihan" kelimelerinin geçtiği yerlerini tesbit etsinler ve daha sonra çeşitli ciltlerdeki açıklamalarına baksınlar. Kur'ân'ın dışında dünyada hiçbir kitap bu konuyu böylesine ayrıntılı biçimde anlatmamıştır.)

4. Burada aslında "onu işitici ve görücü kıldık" denilmiştir, ancak bunun anlamı daha çok "onu akıllı ve şuurlu yaptık" ifadesiyle ortaya konabilir. Maamafih, biz tercümeye bağlı kalarak, "sâmi' ve "bâsir" kelimelerini sırasıyla "işitici" ve "görücü" olarak belirledik. Arapça'da bu kelimelerin anlamı zâten budur; daha doğrusu sözlük anlamı budur. Ancak, Arapçayı bilen herkes bilir ki, hayvanlar için "işitici ve görücü" deyimi kullanılamaz. Bu deyim sadece insanlara mahsustur. Yani, bu deyimle, kastedilen, insanlara verilen bilgi ve bilgi kaynaklarıdır. Bizce, insanların duyuları arasında işitme ve görme en önemli ve en güçlü sayıldıkları için, burada yalnızca bunlardan bahsedilmiştir. Yani, Cenab-ı Allah'ın kastettiği, insanların bütün duyuları ve bilgi kaynakları ve araçlarıdır. Bu duyular, tabii ki, hayvanların duyularından çok farklıdır; çünkü, bu duyuların ardında düşünen bir beyin vardır. Bu beyin duyularla elde edilen bilgiyi toplayıp bir düzene koyuyor, bazı sonuçlar çıkarıyor, kararlar veriyor, görüşler ileri sürüyor v.s. Bütün bunlar bir araya gelip bir insanın hayata bakış açısını belirler ve onun öyle hareket etmesini sağlar. O halde, Cenab-ı Hakk'ın, "Biz insanı imtihan etmek için yarattık ve ona işitme ve görme kabiliyeti verdik" buyurmasının anlamı, Rabbül'-Âlemîn'in insanın sınavda başarılı olabilmesi için kendisine akıl, zekâ ve bilgi hazineleri vermiş olmasıdır. Demek ki, burada bir insanın sadece işitme ve görme duyuları kastedilmiş olsaydı, bir sağır veya kör böyle bir sınavdan müstesnâ sayılacaktı. Halbuki, gerçekte böyle değildir. Bir insan görünüşte sağır ve kör olsa bile, akıl ve bilgi kaynaklarından mahrum değildir ve bu bakımdan sınavdan müstesna sayılması sözkonusu olamaz.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝

3: Gerçekten biz ona yol gösterdik. İster şükredici olsun, ister küfredici (kâfir).[5]

Açıklamalar

5. Yani, biz insana bilgi ve akıl ile zekâ gibi yetenekler verdikten sonra onu başıboş bırakmadık, aksine ona yol da gösterdik ki, şükretme yolunun ne olduğunu ve küfretme yolunun ne olduğunu bilsin ve bundan sonra hangi yolu istiyorsa seçsin ve bunun sorumlusu kendisi olacaktır. Beled sûresinde aynı konuya şöyle temas edilmiştir: "Ona iki yol (yani, hayır ve şer yolu) gösterdik". Şems sûresinde de aynı konu şöyle işlenmiştir: "Sonra da ona kötülüğünü ve takvâsını ilhâm edene yemin ederim". Bu açıklamaları gözönünde bulundurarak ve de Cenab-ı Allah'ın, insanın hidâyeti için hangi imkanları sağladığını da unutmayarak yukarıdaki âyette "Gerçekten biz ona yol gösterdik" sözlerini inceleyecek olursak, bunun sadece bir tek değil, birkaç yol olduğunu anlarız. Şöyle ki:

1. Her insana akıl, mantık, zekâ ve bilgi gibi değişik imkân ve yeteneklerin bağışlanmasının yanısıra, bir ahlâk anlayışı da verilmiştir. Buna göre insan hayır ve şer, iyi ile kötü arasındaki farkı anlayabilir. Bu ahlâk hissi ve şuuru sayesinde o insan bir türlü yapamadığı bazı işlerin iyi olduğunu ve bir türlü bırakamadığı bazı huy ve alışkanlıkların kötü olduğunu bilir. Birtakım insanlar kendi çıkarları için bazı kötülükleri kendilerine helâl ve mübah sayarlar ve bunu haklı göstermek için birtakım tez ve felsefeler ortaya atarlar. Ancak aynı ahlâk anlayışı bu insanlarda da doğduğu zaman bazı ilginç olaylara rastlarız. Şöyle ki, aynı kötülükler kendilerine yapıldığı zaman birden bire parlayıverirler ve kendi geliştirdikleri kural ve felsefeleri bir yana bırakıverirler. İşte bu gibi durumlarda anlaşılıyor ki, bu insanlar kendi ağızlarıyla ne söylerlerse söylesinler, bazı ebedî hakikatları değiştiremezler ve doğru ile yanlışın ne olduğunu bildiklerini belli ederler. Aynı şekilde iyi amel, dindarlık ve dürüstlük belki de birtakım çevreler tarafından gericilik, aptallık ve cehalet olarak telakki edilebilir, ama bu çevreler bir gün iyi amel işleyen ve dürüst davranan insanlar tarafından kritik bir anda kurtarıldıkları zaman onların değerini anlarlar.

2. Her insanın vücudunda "kaynayan nefis" veya "vicdan" denen bir his ve duygu yerleştirilmiştir. Bu bir bakıma bir dizgin veya emniyet sübabıdır. Vicdan her an ve her vesile ile bir insan kötülükler ve haksızlıklar yaptığı, yapmaya kalkıştığı ve hatta bunlara niyetlendiği zaman onu frenlemeye çalışır. Bir insan bu vicdanı her ne kadar uyutmaya ve hatta öldürmeye çalışırsa çalışsın, bunu tam anlamıyla başaramaz. Bir insan dünyada hiçbir zaman tamamıyla vicdansız olamaz ve olmayı da sevmez. Bu insan kendi nefsini (vicdanını) aldatmak için binbir özür, bahane ve hileler uydurmaya çalışabilir. Ancak insanın içindeki bu "hakem" ve "müfettiş", bu gibi durumlarda hiç rahat etmez. Bu dokuz canlı bekçi ve muhasip en kötü huylu ve niyetli insanda bile tamamen ölmez. Belki de biraz pasif ve duygusuz kalabilir, ama tamamen yok olmasına imkan yoktur. Vicdan, eninde sonunda ve bazan hiç beklenmedik bir anda en ahlâksız ve vicdansız insanda bile isyan edip varlığını ispatlayabilir. Nitekim, el-Kıyame suresinde aynı husus dile getirilmiştir: "İnsan kendi nefsine karşı şâhiddir. Bütün mazeretlerini atmış olsa da." (âyet: 15).

3. Gerek insanın kendi vücudunda, gerekse dünyada, kainatta ve içindeki her şeyde, Allah'ın kuvvet ve kudretinin sayısız işaretleri vardır. Bütün bunlar herhangi bir şüpheye meydan vermeyecek şekilde Allah'ın varlığını ortaya koyuyorlar. Bu işaret ve alâmetler aynı zamanda Allah'ın tek olduğunu, Allah'ın birden fazla olması halinde her şeyin altüst olacağını belirtiyorlar. Göklerde ve canlılarda varolan bu işaretler kıyamet ve âhiret'in de olacağını da kanıtlarlar. Eğer insan bunlara göz yumar, aklını kullanıp bunları incelemez ve gözden geçirmez veya hangi gerçeklere işaret ediyorlarsa, onları kabullenmekten çekinirse, bu kendi hatasıdır. Ulu Allah ise bu hususta kendi görevini tam olarak yapmıştır ve bütün gerçekleri bir bir insanların önüne koymuştur.

4. İnsanın kendi hayatında, yaşadığı dünyada ve de geçmişte geçirilen tarihî deneyimler ve karşılaşılan olaylar, kendilerine ve bütün evrene üstün bir varlığın egemenliğinin bulunduğunu gösterirler. Bu egemenlik karşısında herkes çaresiz kalıyor, bu egemenliğin iradesi her yerde ve her zaman görülüyor ve bunun yardımına herkes ve her şey muhtaç bulunuyor. Bu deneyim ve gözlemler sadece insanın dışında meydana gelen bir olay değildir. Aksine insanın kendi doğasında

da bu üstün egemenliğin belirtileri vardır. Bundan dolayıdır ki, en dinsiz ve imansız bir insan bile bazen ellerini Allah'a açıp yalvarma ihtiyacını duyar ve ezeli bir müşrik bile bütün tanrı ve tanrıçalarını bırakıp tek Allah'ı yardımına çağırmaktan geri kalmaz.

5. Gerek insan aklı, gerekse doğa yasaları bir suçun cezalandırılmasını, buna karşılık iyi ve hayırlı bir fiilin sahibine ödül verilmesini gerekli kılar. Bundan dolayıdır ki, insan toplumlarının dünyada ilk defa kurulmaya ve kökleşmeye başlamalarından bu yana şu veya bu şekilde adalet ve insafın üstün kılınmasına çalışılmıştır. Takdir edilecek ve övülecek bir iş için ödüllendirme geleneği geliştirilmiştir. Bu da demektir ki, ahlâk ile kader kanunları arasında inkar edilmez bir bağ vardır. Şimdi dünyamızda birçok suçun yeterince ve hatta hiç cezalandırılmadığı ve buna karşılık, birçok iyi iş ve hizmetin kâfi derecede değerlendirilip ödüllendirilmediği, hatta ödüle hiç layık görülmediği gerçeği kabul edilirse, âhiretin de olacağı kabul edilmelidir. Ancak akılsız ve inatçı bir kişi, adalet ve insafı bekleyen bir kişinin bu kavramlardan tamamıyla yoksun olan bir dünyada doğduğunu iddia edebilir.

6. İnsanların doğru yola sevki için varolan bu çeşitli imkân ve ihtimalleri güçlendirmek amacıyla Yüce Allah peygamberlerini ve kitaplarını dünyaya göndermiştir. Peygamberler gereken nasihat, telkin ve tebliğde bulunmuş ve kitaplarda da şükretme ve küfretmenin yolları açık seçik bir şekilde kaydedilmiştir. Bu iki yola gidilmesinin sonuçları da bütün çıplaklığıyla gözlerin önüne serilmiştir. Peygamberler ile ilâhî kitapların öğretileri hissedilir ve hissedilmez şekilde öylesine yayılmıştır ki, dünyada hiçbir toplum Allah kavramı, Âhiret fikri, iyilik ve kötülük arasındaki fark, ahlâk kuralları ve diğer siyasî ve toplumsal yasalardan habersiz kalmamıştır. Bu toplumlardan bazıları da bu kaide ve kuralları, bazan kimden ve nereden geldiğini bilmeden ve araştırmadan kabul etmişlerdir. İşin tuhafı, bugün peygamberler ile kitaplarını tanımayan ya da bunlardan habersiz olan kişi ve gruplar bile pekçok konularda aynı peygamber ve kitapların öğüt ve öğretilerinden kendilerine ulaşan şeyleri, asıl kaynaklarını bilmeden kabul ediyor ve uyguluyorlar.

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۠ وَأَغْلَٰلًا
وَسَعِيرًا ۝ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾

4-6: Biz, kâfirlere zincirler, bukağılar ve Cehennem hazırladık. Şüphesiz, iyiler,[6] kâfur katılmış dolu bir kâseden içerler. O kâfur bir kaynaktır[7] ki, ondan Allah'ın kulları içer.[8] İstedikleri yere de onu akıtırlar.[9]

Açıklamalar

6. Burada aslında "ebrâr" kelimesi kullanılmıştır. "Ebrâr"dan, Rablerine itaat hakkını tam olarak yerine getirmiş, O'nun verdiği görevleri ifa etmiş ve yasakladığı şeylerden kaçınmış olan kimseler kastedilmiştir.

7. Yani, bu kâfur katılmış su olmayacak, aksine suyunun temizliği, berraklığı, serinliği ve kokusu kâfura benzeyen doğal bir kaynak veya pınar olacaktır.

8. "İbâd-ullah" (Allah'ın kulları) yahut "İbâdu'r- Rahman" (Rahman'ın kulları) ifadesi sözlük itibarıyla tüm insanlar için kullanılabilir; çünkü hepsi Allah'ın kullarıdır. Ne var ki, Kur'ân'ı Kerîm'de nerede ve ne zaman bu ifade kullanılmışsa, bundan Allah'ın iyi kulları kastedilmiştir. Yani, Allah'a kulluktan sıyırılmış olan kötü kişiler, Yüce Allah tarafından anıldıkları zaman, Allah'ın kulları veya Rahman'ın kulları gibi şerefli adla hitap edilmeye lâyık görülmüyor.

9. Bu demek değildir ki, onlar orada, kazma ve küreklerle kanallar yapacak ve istedikleri yöne kaynağın suyunu akıtacaklardır. Aksine, onların bir emri veya işareti, Cennetin herhangi bir yerinden suyun veya meşrubatın kaynayıp akmasına sebep olacaktır. "İstedikleri yere de onu akıtırlar" ifadesiyle bu demek istenmiştir.

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

7: (Dünyada) adadıklarını yerine getirirler,[10] şerri ve zahmeti şiddetli ve devamlı olan günden korkarlar.

Açıklamalar

10. "Adak adama'nın yerine getirilmesi"nin bir anlamı, ilgili kişi-

nin, üzerine vacip olanı yerine getirmesidir. İkinci anlamı ise, bir kişi kendine neyi vacip etmiş ya da başka bir deyişle hangi işi yapmayı kendi kendine söz vermişse, onu yerine getirmesidir, onu yapmasıdır. Üçüncü anlamı da, bir kişiye ne vacip geliyorsa, yani ister buna kendi kendine şartlanmış, ister başkaları kendisine şartlandırmış olsun, onu yapsın. Bu üç anlamın en çok bilineni ikincisidir ve "adak"tan genellikle bu kastedilir. Her neyse, burada onlar, ya Allahu Teâlâ'nın kendilerine verdiği görev veya icapları yerine getirmeleri bakımından ya da Allah'ın kendilerine verdiği görevleri yapmak konusunda herhangi bir ihmal yapmaları şöyle dursun, kendilerine Allah tarafından vacip hale getirilmeyen işleri bile yapmaya kendi kendine söz veren dürüst insanlar olarak övülmüşlerdir.

Adakla ilgili emir ve kaide ve kurallara gelince, biz bunları "Tefhimü'l- Kur'ân", el-Bakara sûresinin 310 nolu dipnotunda kısaca anlatmıştık. Ancak adak konusunda insanların, yaptıkları yanlışlıklar yahut halk arasında bulunan yanlış inanç ve anlamlardan kurtulmaları ve bu hususta gerçek durumu öğrenmeleri için bunları biraz daha ayrıntılı olarak anlatmak daha uygun olacak kanısındayız:

1). Fukahâ veya din âlimleri adağın dört çeşidi olduğunu belirtmişlerdir: (1) İnsanın, Allah'a, rızası için belli bir hayır iş yapması konusunda söz vermesi (2) Onun, Yüce Allah'ın, herhangi bir dileğini veya ihtiyacını karşılaması halinde minnet ve şükranını belirtmek üzere belli bir iş yapmaya söz vermesi. Bu iki çeşit adak, fakihlerin dilinde "nezir-i teberrur" (iyilik adağı) olarak nitelendirilir ve bunun yerine getirilmesinin vacip olması konusunda görüşbirliği vardır. (3) İnsanın, caiz olmayan bir işi yapmaya veya vacip olan bir işi yapmamaya karar vermesi (4) İnsanın, mübah olan bir işi kendisine gerekli kılması ya da, müstehab bir işi yapmamaya yahut "hilâf-ı evlâ" (kötü) bir işi yapmaya karar vermesi. Fakihler bu her iki çeşit adağa "nezir-i leccac" (cehalet ve kavgacılık ve inatçılık adağı) derler. Üçüncü çeşit adağın ise zâten gerçekleşmemesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Dördüncü çeşit adak konusunda ise fakihler arasında ihtilâf vardır. Bazı fakihler bunun yapılmasını isterken, bazıları da yemini bozmanın kefareti verilmelidir şeklinde fetva verirler. Yine bazıları, ilgili kişinin bu adağı yerine getirmek yahut da kefareti vermek konusunda serbest olduğunu açıklarlar. Şafiîler ile Malikîlere göre ise bu adak da hükümsüz ve

geçersizdir. Hanefîlere göre ise bu her iki çeşit adak için kefaret verilmelidir (Umdetü'l- Kârî).

(2) Çeşitli hadislerden anlaşılıyor ki, Resûlullah (s.a.v.), kaderi değiştireceği inancı veya meselâ, "Ey Allahım, benim şu işimi yaparsan, ben de buna karşılık şu iyilikte bulunurum" gibi Allah rızası için yapılması gerek bir iş üzerinde Allahu Teâlâ ile pazarlığa girmeye benzer bir tavırla adak adamayı yasaklamıştır. Hadiste yer alan Hz. Abdullah bin Ömer'in (r.a.) bir rivayetine göre, "Resûlullah bir defasında adak adamayı yasakladı ve dedi ki: 'Bu (adak) mukadder olan bir şeyi değiştiremez, ama bununla bir cimrinin mallarının bir bölümü alınabiliyor.' (Müslim, Ebu Davûd). Hadisin bu son cümlesinin anlamı şudur: Bir cimri kendi malını Allah yolunda harcamaz, ama adak buna vesile oluyor ve kendisi, "Belki de Allah, bu bedeli (!) kabul edip kaderimi değiştiriverir" inancıyla malının bir kısmını sadaka olarak başkalarına verir. İkinci rivâyet yine Hz. Abdullah bin Ömer'inkidir. Buna göre, Resûlullah (s,a,v.) şöyle buyurmuştur: "Adak bir işi ne çabuklaştırabilir, ne de geciktirebilir. Ancak bunun sayesinde bir cimrinin malının bir bölümü onun elinden alınabilir." (Buhari ve Müslim). Yine Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.) başka bir rivayette Resûlullah'ın (s.a.v.) adak adamayı yasakladığını belirterek şöyle dediğini kaydetmiştir: "Bununla herhangi bir iş yapılmaz, ancak cimri bir insanın malının bir bölümü elde edilebilir." (Buhari ve Müslim). Buna benzer rivâyetler Hz. Ebu Hureyre'ye dayanılarak Müslim'de de naklolunmuştur. Buhari ve Müslim her ikisinde yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir başka rivayetinde Hazreti Peygamberin şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: "Aslında, adak, insanoğluna, Yüce Allah'ın ona bahşetmediği bir şey kazandırmaz. Ancak adak da kadere göre belirlenir, zira bununla takdir-i ilâhî, bir cimrinin başka türlü veremeyeceği bir malı kendisinden alıverir". Bu konu, Hazreti Abdullah bin Amr bin Âs'ın şu rivayetiyle daha da aydınlanmış oluyor: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Gerçek adak, Allah'ın rızası için adanan adaktır" (Tehâvi).

3) Adak konusunda Hazreti Peygamber'in belirlediği bir başka kural şöyledir: Allah'a itaat için adanan adak yerine getirilmelidir; Allah'a itaatsızlık için yapılan adak asla yerine getirilmemelidir. Ayrıca, bir insanın sahip olamadığı bir adak adanamayacağı gibi, yapmaya kabil olamadığı bir adağı da adayamaz. Hz. Âişe (r.a.)'nin bir

rivâyetine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a itaat etmek için adak adamış olan bir kişi itaat etmelidir, Allah'a itaatsızlık etmek için adak adamış olan bir kişi ise itaatsızlık etmemelidir." (Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Mâce ve Tehavi). Sabit bin Dahhâk'a göre Resûlullah (s.a.v:) şöyle buyurmuştur: "Allah'a itaatsızlık konusunda hiçbir adak yerine getirilmemelidir. Ayrıca, bir kişinin sahip olamadığı bir şey için de adak olamaz." (Ebu Davud). Müslim'de aynı konuda bir rivâyet Hz. İmran bin Hüseyin'den naklolunmuştur ve Ebu Davûd'da Hz. Abdullah bin Amr bin Âs'ın rivayeti bundan daha ayrıntılıdır ki, onda Resûlullah'ın şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: "Bir kimsenin sahip olmadığı bir şey için ve yakınlarıyla ilişkisini kesmek (kat'ı-rahm) için ve Allah'a itaatsızlık için bir and içilmez ya da adak adanamaz."

4) Kendi başına iyi veya hayırlı bir işi, yahut bir görevi, bir kişinin boşu boşuna, beyhude bir işi, yahut dayanılmaz bir uğraşı, yahut nefsi cezalandırmak amacıyla hayır iş sanarak kendine gerekli kılması gibi bir adak da yerine getirilmez. Bu hususta Resûlullah'ın (a.s.) buyrukları gayet açık ve nettir. Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyet ettiği gibi, bir defasında Resûlullah (s.a.v.) hutbe okurken bir kişinin güneşte ayakta durduğunu gördü. Onun kim olduğunu ve niçin güneşte durduğunu sordu. Onun Ebu İsrail olduğu, hep ayakta durmaya yemin ettiği, hiç oturmamaya, gölgede kalmamaya, kimse ile konuşmamaya ve oruç tutmaya karar verdiği kendisine anlatıldı. Bunun üzerine Resûlullah dedi ki: "Ona söyleyin, gölgeye gelsin, otursun, ama orucunu tamamlasın". (Buhari, Ebu Davud, İbn Mâce, Muvattâ). Hz. Ukbe bin Âmir Cuheynî diyor ki: "Kız kardeşim çıplak ayaklı olarak hac farizasını yerine getirmek ve yolculuk sırasında başını örtmemek konusunda adak adadı. Resûlullah (s.a.v.) dedi ki,: "Ona söyle, binek hayvanı üzerine hacca gitsin ve başını da örtsün." (Ebu Davud). Müslim'de de buna benzer çeşitli rivâyetler bazı sözlerin farkıyla naklolunmuştur. Hz. Abdullah bin Abbas, Ukbe bin Âmir'in kız kardeşinin bu olayını anlatırken Resûlullah'ın şu sözlerini nakletmiştir: "Allah'ın böyle bir adağa ihtiyacı yoktur. Ona söyle, bir bineğe binsin." (Ebu Davud). Başka bir rivâyette Hz. İbn Abbas bir kişinin şöyle dediğini naklediyor: "Kız kardeşim, yaya olarak hacca gitme andı içmiştir". Resûlullah, buyurdu: "Allah'ın, senin kardeşinin bu zahmete katlanmasına hiç ihtiyacı yoktur. Onun binek bir hayvan üzerine hacca gitmesi gerekir". (Ebu Da-

vud). Hz. Enes bin Malik'in rivâyetine göre, Resûlullah (muhtemelen hac yolculuğu sırasında) bir ihtiyarı iki oğlunun taşımakta olduğunu gördü, meselenin ne olduğunu sordu. İhtiyarın, yürüyecek durumda olmamasına rağmen, başkalarının yardımıyla yürüyerek hac yapmak için adak adadığını öğrendi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu adamın kendini böyle azaba sokmasından Allah müstağnidir". Daha sonra, onun bir hayvana binmesini emretti. (Buhari, Müslim, Ebu Davud; Müslim'de aynı konudaki bir hadis Hz. Ebu Hureyre'den naklolunmuştur).

(5) Eğer bir adak fiilen yerine getirilemiyorsa, başka bir şekilde yerine getirilebilir. Hz. Cabir bin Abdullah'ın rivâyetine göre, bir kişi, Mekke'nin fethedildiği gün ayağa kalkıp Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle dedi: "Ya Rasûlullah, Mekke'nin sizin tarafınızdan fethedilmesi halinde ben Beytü'l- Mukaddes (Kudüs)'te iki rek'at namaz kılmak için adak adamıştım." Resûlullah, "namazı burada kılabilirsin" dedi. O kişi, bunu teyid etmek istedi, ve Resûlullah (s.a.v.) aynı şeyi söyledi. O bir defa daha aynı şeyi sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) "O halde, sen bilirsin" diye cevap verdi. Başka bir rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Muhammed'i hak ile göndermiş olan Zât'a yemin ederim, eğer sen burada namaz kılarsan bu namaz senin Kudüs'te kılacağın namaza bedel olacaktır." (Ebu Davud).

6) Bir kişinin, mallarının tümünü Allah yolunda harcamak konusunda adak adaması hakkında fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İmam Malik'e göre (r.a.) mallarının üçte birini vermesi yeterli olacaktır. Malikîlerden Sahnûn şöyle diyor: "O kadar malını vermelidir ki, daha sonra sıkıntı çekmesin". İmam Şafiî'ye göre eğer bu adak, "nezir-i teberrûr" türünden ise bütün mal ve mülkünü vermelidir, ancak "nezir-i leccac" türünden ise ya adağını yerine getirmelidir ya da ettiği yeminin kefaretini ödemelidir. İmam Ebu Hanife'ye göre zekâtı ödemesi gereken tüm malını verebilir, ancak zekâtı gerekmeyen mallar, örneğin ev ve buna benzer gayrimenkuller bu "nezir" (adak) kapsamına girmez. Hanefîlerden İmam Züfer diyor ki, böyle bir kişi, kendi ailesi için iki aylık nafakasını bir tarafa biriktirip geriye kalan diğer mallarını sadaka olarak verebilir. (Umdetü'l- Kâri, Şah Veliyullah'ın "Muvatta" şerhi). Hadiste bu konuda yer alan rivayetler şunlardır: Hz. Ka'b bin Malik (r.a.) diyor ki, Tebûk gazvesi sırasında savaşa katılmayıp geride

kalması yüzünden maruz kaldığı öfke ve cezadan kurtulduktan sonra kendisi Resûlullah'ın huzuruna çıkıp şöyle arz etti: "Benim tövbeme, tüm mal ve mülkümü terk etmem ve Allah ile Resûlünün yolunda sadaka vermem de dahildi." Resûlullah, "Hayır, böyle yapma" dedi. Kendisi, "O halde, malımın yarısı?" diye sordu. Resûlullah, buyurdu: "Hayır". Daha sonra, "malımın üçte biri?" diye sordu ve o zaman, Hz. Peygamber (s.a.v..), "evet, olabilir" dedi. (Ebu Davud). Başka bir rivâyete göre, Resûlullah şöyle buyurdu: "Mallarınızın bir kısmını kendinize saklarsanız, bu sizin için daha iyidir" (Buhari). İmam Zuhri diyor ki, "(Tebûk gazvesi sırasında öfkeye ve cezaya maruz kalanlardan) Hz. Ebu Lubabe'nin, Hazreti Peygamber'e şöyle dediğini duydum: "Ben Allah ve Resûlunün yolunda sadaka olarak tüm mal ve mülkümü terketmek istiyorum." Hazreti Peygamber de kendisine şöyle dedi: "Senin, bu malların sadece üçte birini vermen kâfidir" (Muvattâ).

7) Şimdi şöyle bir soru var: Eğer bir kişi İslâmiyeti kabul etmeden önce hayır bir iş için adak adamışsa, daha sonra bunu yerine getirmesi gerekiyor mu? Resûlullah'ın fetvâsına göre adağı yerine getirmesi gerekir. Buhari, Ebu Davud ve Tehâvi'de Hz. Ömer (r.a.) ile ilgili şöyle bir rivayet yer alıyor: Hz. Ömer, Cahiliyye döneminde bir gece (ve bazı rivayetlere göre, bir gün) Mescid-i Haram'da itikafta bulunmak konusunda adak adamıştı. İslâmiyeti kabul ettikten sonra ise bu konuda Resûlullah'tan fetvâ istedi. Resûlullah (a.s.), "adağını yerine getir" dedi. Fakihlerin bazısı, Resûlullah'ın (a.s.) bu buyruğunun yorumunu yapmış ve bu durumda adağın yerine getirilmesinin vâcip olduğuna karar vermişken, bazıları da bunun müstehap olduğunu belirtmiştir.

(8) Ölmüş bir kişinin adadığı adağın vârislerine vacip olup olmaması konusuna gelince, bu konuda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. İmam Ahmed, İshak bin Rahaviye, Ebu Sevr ve Zahiriyye'ye göre, ölen kişinin namaz veya oruç gibi ibadetleri adak olarak kalmışsa, vârislerinin onları yerine getirmeleri vâcibdir. Hanefîlere göre, adak herhangi bir bedensel ibadet (namaz veya oruç v.s.) şeklinde ise, vârislerin bunları yapmaları vacip olmayacaktır. Eğer malî ibadet şeklinde ise ve ölen kişi vârislerinin bunları yapma vasiyetinde bulunmamışsa, bunları da yerine getirmek vâcip olmayacaktır. Ancak bu husta vasiyette bulunmuşsa, bıraktığı mirasın üçte birine kadarki bölümü vermek vâcip olacaktır. Malikîlerin görüşü de buna yakındır. Şa-

fiîler diyor ki, adak mali olmayan bir ibadet şeklinde yahut malî ibadet şeklinde olup ölen kişi herhangi bir miras bırakmamış ise onu yerine getirmek vârisleri için vâcip olmayacaktır. Şayet ölü, arkasında bir miras bırakmışsa, ister vasiyette bulunmuş, ister bulunmamış olsun, vârislerinin malî ibadeti yapmaları vâcib olacaktır. (En-Nevevi'nin Müslim şerhi, Ebu Davud'un şerhi, Mechûd'ün zeyliyle). Hadiste bu konuda Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyeti şöyledir: Hz. Saad bin Ubade, annesinin öldüğünü, arkasında ise yerine getirilmeyen bir adak bıraktığını belirterek Resûlullah'tan fetvâ istedi. Resûlullah o adağı onun annesi adına yerine getirmesini söyledi (Ebu Davud, Müslim). Hz. İbn Abbas'ın bir rivayeti ise şöyledir: Bir kadın deniz yolculuğu yaptı ve yola çıkmadan önce eve dönünce bir ay süre ile oruç tutacağını taahhüt etti. Ne var ki, kadın yolculuğunu tamamladıktan sonra eve dönünce öldü. Onun kız kardeşi ya da kızı Resûlullah'a gelip meseleyi anlattı ve fikrini sordu. Resûlullah da, "o oruçları onun adına sen tut" dedi (Ebu Davûd). Buna benzer bir rivâyet Hz. Bureyde tarafından Ebu Davud'da naklolunmuştur: Bir kadın, Hz. Peygamber'e böyle bir mesele ile ilgili görüşünü sordu. Resûlullah ona da yukarıdaki gibi bir cevap verdi. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in bu sözlerini "vucûb" mu yoksa "istihâb" mı olarak söylediği belli olmadığı için ve Hz. Sâd bin Ubade'nin annesinin tuttuğu adakla ilgili olarak onun malî mi yoksa bedensel bir ibadet mi olduğu kesinlik kazanmadığı için fakihler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

9) Yanlış ve caiz olmayan adağa gelince, bunun yerine getirilmemesi kesindir. Ancak bunun için kefaret verilip verilmemesi konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu hususta rivayetler ayrı olduğu için fakihlerin görüşleri de ayrıdır. Bir çeşit rivâyetlerde Hz. Peygamberin bu durumda kefaret ödeme emri verdiği kaydedilmiştir. Örneğin, Hz. Âyşe'nin bir rivayetine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Günahta adak yoktur ve bunun kefareti, yemini bozma kefareti gibidir" (Ebu Davud). Ukbe bin Âmir Cuheyni'nin kız kardeşinin meselesi ile ilgili olarak (ki, biz bundan yukarıda 4. maddede bahsetmiştik) Resûlullah (a.s.) şu emri verdi: "O adağını iptal etsin ve üç gün oruç tutsun" (Müslim ve Ebu Davûd). Yaya olarak hac farizasını yerine getirmeye karar veren başka bir kadın ile ilgili olarak da Resûlullah (s.a.v.) kendisinin bineğe binip hacca gitmesini ve yemini bozma kefaretini vermesini istedi. (Ebu Davud). İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Eğer bir kişi adak adamış ve ne için adak adadığını belirlememiş ise, o yemini bozma kefaretini versin. Ve biri, günah ile ilgili adak adamışsa, o yemin kefaretini versin. Ve kim, tamamlamaya gücü yetmediği bir adağı adamışsa, o da yemin kefareti versin. Ve kim, yerine getirebileceği bir adak adamışsa, o adağını yerine getirsin." (Ebu Davud). Diğer tarafta, böyle bir durumda kefaretin gerekmediğini gösteren hadisler vardır. Yukarıda 4. maddede güneşte durmaya ve kimse ile konuşmamaya kendi kendine söz vermiş olan kişinin olayını nakleden İmam Malik, Muvatta'da şöyle demiştir: "Hiçbir kaynaktan, Yüce Peygamberimizin, bu kişiye adağından vazgeçmesini emrettikten sonra kefareti de vermesi gerektiğini buyurduğunu öğrenemedim." Hz. Abdullah bin Amr bin Âs'ın rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Eğer bir kişi bir şey için yemin etmiş ve daha sonra bundan daha iyi bir şey olduğunu görüp bu şeyi bırakmış ve daha iyi olan şey veya işi yapmışsa, bu zaten onun kefâretidir." (Ebu Davud). (Beyhaki diyor ki, bu hadis ve Hz. Ebu Hureyre'nin "Hangi iş daha iyi ise onu yapsın ve zâten bu kefâretidir" şeklindeki rivâyeti sabit değildir). İmam Nevevi bu hadisleri tartışırken Müslim'in şerhinde şöyle demiştir: İmam Malik, Şafiî, Ebu Hanife, Davud ez-Zahiri ve ulemanın çoğu, günah biçimindeki adağın bâtıl olduğunu ifade etmiş ve bunu yerine getirmemenin kefâreti getirmediğinde ittifak etmişlerdir. İmam Ahmed ise kefâretin gerekli olduğunu savunmuştur.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۝

8: Ve Allah sevgisi[11] için fakir, yetim ve esiri[12] (mahkumu) doyururlar.[13]

Açıklamalar

11. Burada kullanılan ifade, "alâ hubbihî"dir. Müfessirlerin çoğu, "hubbihî" zamirinin merciinin yemek olduğuna karar verir ve anlamını anlatırken âyeti şöyle tercüme ederler: "Yemeğin lezzetli olması, bunu sevmeleri ve buna ihtiyaç duymalarına rağmen onlar bunu başkalarına yedirirler." İbn Abbas ve Mücahid diyorlar ki, bunun anlamının "alâ hubbihi'l it'ami" olduğunu kabul edebiliriz; yani "Onlar fakirleri doğurma sevdasıyla böyle yaparlar". Hz. Fudeyl bin İyad ve Ebu Sü-

leyman ed-Darâni diyor ki, "Onlar bu işi Allah sevgisi için yaparlar." Bizce, bundan sonraki "Biz sizi Allah rızası için yediriyoruz" anlamındaki cümle bu son anlamı doğrular niteliktedir.

12. Eski çağlarda mahkum veya savaş esirlerinin her gün kelepçeler ve ayak bağlarıyla dışarıya çıkarılması ve onların sokaklarda ve ev ev dolaşarak dilenmeleri ve karınların doyurmaları bir alışkanlık halini almıştı. İslâm devleti kurulunca bu alışkanlığa son verildi. ("Kitabü'l- Harâc", İmam Ebu Yusuf, s. 150. 1382 Hicri baskısı). Bu âyette "esir" sözcüğünden, ister Müslüman, ister kâfir, ister savaş esiri, ister âdi bir suçtan dolayı mahkum olan; ister cezaevinde veya esarette bulunduğu sırada karnı doysun, ister doymasın yahut da, dilencilik yapmaya mecbur edilsin, cezaevinde veya zindanda bulunan bütün mahkumlar kastedilmiştir. Kendi geçimi için herhangi bir kazanç elde etmekten âciz bir kişiye yemek yedirmek, hangi durumda olursa olsun, büyük bir iyiliktir.

13. Bir dilenciye veya fakire yemek yedirmek büyük bir iyilik olmasına rağmen bir muhtacın diğer ihtiyaçlarını karşılamak da aç bir kişiye yemek yedirmek kadar iyi ve hayır, bir iştir. Örneğin, bir kişinin elbiseye ihtiyacı vardır, yahut biri hastadır ve tedaviye muhtaçtır, veyahut biri borçludur ve borcu yüzünden son derece sıkıntıdadır. İşte bu gibi kimselere yardım etmek de küçümsenecek bir iyilik değildir. Bu nedenle, bu âyette iyiliğin belli bir şekli, önemi bakımından sadece bir örnek olarak anlatılmıştır. Yoksa, burada asıl anlatılmak istenen, tüm muhtaçlara yardım etmektir.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ۝ إِنَّا نَخَافُ مِن
رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ۝ فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ
نَضْرَةً وَسُرُورًا ۝

9-11: Onlara: "Biz, sizi Allah rızası için yediriyoruz. Sizden ne mükafat, ne de bir teşekkür istiyoruz".[14] "Biz Rabbimizden korkarız. Çirkin yüzlü ve çatık kaşlı bir günün azabından" (derler). İşte bu yüzden Allah, onları o günün şerrinden koruyacak. Kendilerine güzel bir yüz ve sevinç verecek.[15]

Açıklamalar

14. Fakire yemek yedirirken bu sözleri açıkça söylemek şart değildir. Bu gibi sözler içten ve kimsenin duyamayacağı bir şekilde söylenebilir. Ama burada bu sözleri yüksek sesle söylemenin amacı, yardım edilen kişiye bir çeşit güvence vermektir. Yedirilen kişi yemeğini rahat ve kaygısızca yesin diye, kendisine, "Senden herhangi bir teşekkür veya karşılık beklemiyoruz" denilebilir.

15. Yani, yüzlerin tazeliği, canlılığı ve iç huzuru. Başka bir deyişle, kıyamet gününün tüm zorluk, ağırlık ve korkunçlukları sadece kâfir ve suçlular için olacaktır. İyi, dürüst ve sâlih kimseler o gün son derece rahat, huzurlu ve sevinç dolu olacaklardır. Aynı husus el-Enbiya sûresinde de ifade edilmiştir: "O en büyük korku bunları mahzun etmez. Melekler kendilerini karşılayarak: Bu, va'd olunduğunuz gündür derler (âyet: 103). Aynı konuya en-Neml sûresinde açıklık getirilmiştir: "Kim bir iyilik işlerse ona bundan dolayı bir hayır vardır. Onlar kıyamet gününün korkusundan emindirler" (âyet: 89).

وَجَزٰىهُمْ بِمَا صَبَرُوْا جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ﴿١٢﴾ مُّتَّكِـِٕيْنَ
فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ۚ لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ
ظِلٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوْفُهَا تَذْلِيْلًا ﴿١٤﴾

12-14: Sabırlarının mükafâtı olarak[16] onları Cennet ve ipekli libaslarla ikrâm eder. Orada tahtlar üzerinde yaslanarak ne güneş harareti, ne de zemherir (şiddetli soğuk) görürler. (Cennetin) gölgeleri yakın ve meyvaları da bol bol emirlerine râm olarak.

Açıklamalar

16. Burada "sabır" kelimesi çok geniş anlamda kullanılmıştır. Gerçek şu ki, burada salih iman sahiplerinin dünyadaki bütün yaşantısı "sabır" olarak nitelendirilmiştir. Bir kişinin aklı ermeye başlamasından başlayarak ya da iman ettikten sonra başlayarak son nefesine kadar kendi meşru ve caiz arzu ve isteklerini frenlemesi, Allah'ın koyduğu sınırları geçmemesi, Allah'ın koyduğu farzları yerine getirmesi, Allah'ın rızası için kendi zaman, mal, çaba, uğraş, yetenek, güç, enerji ve hat-

ta gerektiğinde canını feda etmesi, onu Allah yolundan caydırmaya yönelik her türlü teşvik, hırs ve isteği bir kenara bırakması, doğru yolda yürümesi için karşılaşılan her tehlike ve sıkıntıya göğüş germesi, haram yollardan elde edilen her türlü fayda ve zevkten vazgeçmesi, Hakka tapmak için her zarar, sıkıntı, üzüntü ve eziyeti kabul etmesi ve bütün bunları, bu iyi ve dürüst davranışın meyvesinin bu dünyada değil, öldükten sonra öbür dünyadaki yaşantıda bulunabileceğine ilişkin Allah'ın sözüne güvenerek yapmak öyle bir davranıştır ki, bir mü'minin tüm hayatını bir sabır hayatı yapıverir. Bu daimi sabırdır, kalıcı sabırdır, şümullü sabırdır ve ömür boyu süren sabırdır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 60, Âl-i İmran, dipnotlar: 13, 107, 131, el-En'am: dipnot: 23, el-Enfal, dipnot: 37, 47, Yunus, dipnot: 9, Hûd, dipnot: 11, er-Ra'd: dipnot: 39, en-Nahl, dipnot: 98, Meryem, dipnot: 40, el-Furkan, dipnot: 94, el-Kasas, dipnot: 75, 100, el-Ankebût, dipnot: 97, Lukman, dipnot: 29, 56, Secde: dipnot 39, el-Ahzab, dipnot: 58, Ez-Zümer, dipnot: 32, el-Fussilet, dipnot: 38, eş-Şura, dipnot: 53).

وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ
وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا ۝١٥ قَوَارِيرَا مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ۝١٦
وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ۝١٧ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ۝١٨

15-18: Onlara billûr gibi şeffaf gümüşten[17] kaplar ve ibrikler dolaştırılır. Bu kaplar, gümüşten billûrlardır.[18] Sâkiler (Cennet görevlileri) onlara istedikleri kadar verirler.[19] Orada onlara zencefil karışmış şarap kâseleri sunulur. Bu, "selsebil" adı verilen bir pınardır.[20]

Açıklamalar

17 Zuhruf sûresinde Cennet sakinlerinin önünde altından kapların dolaştırılacağı ifade edilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, orada hem altından, hem gümüşten çanak, çömlek ve kaplar olacaktır.

18. Yani, onlar aslında gümüşten yapılmış olmasına rağmen cam gibi şeffaf olacaklardır. Gümüşün bu çeşidi dünyada yoktur; bu ancak Cennette bulunacaktır ve orada Cennet sahiplerinin sofralarına gümüşten billûrlar veya şeffaf gümüşten kaplar konacaktır.

19. Yani herkesin kadehi tamamen dolu ve istediği miktarda olacaktır. Kadehlerdeki şarap ne dilediklerinden az, ne de çok olacaktır. Başka bir deyişle, Cennet sakinlerinin hizmetçileri öylesine terbiyeli, tecrübeli ve titiz olacaklardır ki, kime hizmet veriyorlarsa onun ne kadar içki içmek istediğini ve hangi kıvamda istediğini çok iyi bileceklerdir. (Cennetin şarabı veya içkisinin özellikleri için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, es-Saffat, âyetler: 45-47, dipnotlar: 24-27, Muhammed sûresi, âyet: 15, dipnot: 22, et-Tûr, âyet: 23, dipnot: 18, el-Vâkıa, âyet: 19, dipnot: 10).

20. Araplar içkiyi zencefil ile karıştırarak içtikleri için burada bu gibi sevdikleri bir içkiden söz edilmiştir. Ancak bu içkiye bildiğimiz su ve zencefil katılmayacaktır; orada doğal bir kaynak olacaktır ve bunda zâten zencefilin kokusu olacaktır, ama acısı değil. Bu nedenle, bunun adı "Selsebil" olacaktır. Selsebil, tatlı, hafif ve güzel kokulu olması nedeniyle boğazdan kolayca geçen bir meşrubat olacaktır. Müfessirlerin çoğuna göre burada "selsebil" kelimesi, sözkonusu kaynağın adını değil, niteliği ve özelliğini belirtmek üzere kullanılmıştır.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا
۞ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ۞ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ
خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوٓا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
۞ إِنَّ هَٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا ۞

19-22: Etraflarında devamlı olarak hizmet için genç çocuklar dolaşırlar ki, onları gördüğün zaman saçılmış inci zannedersin.[21] Orada nereye baksan büyük bir ni'met ve muhteşem bir mülk görürsün.[22] Yeşil dibâdan ve ipekli kumaşlardan[23] ve gümüşten bileziklerle süslü[24] oldukları halde, Rabbleri onlara en a'lâ ve temiz şaraptan ikram eder.[25] Bütün bunlar, sizin amelinizin mükafatıdır. Ve sa'yiniz meşkûrdur.[26]

Açıklamalar

21. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, es-Saffât, dipnot: 26, et-Tûr, dipnot: 19, el-Vakıa, dipnot: 9.

22. Yani, bir kişi dünyada her ne kadar fakir ve kimsesiz olsa, iyi amellerinden dolayı Cennete girdiği zaman sanki büyük bir saltanatın hükümdarıymış gibi nimet, bolluk ve ihtişam içinde yaşayacaktır.

23. Aynı husus el-Kehf sûresinin 31. âyetinde de ifade edilmiştir: "Onlar (Cennet sâkinleri) sündüs ve istabrak denilen ipek ve yeşil kumaşlardan elbise giyerler. Tahtlar üzerinde yaslanırlar". Bu nedenle, yukarıdaki sözlerden, Cennet sakinlerinin yatakları veya tahtları üzerindeki örtüler, yahut da onlara hizmet etmekte olan delikanlıların giydiği elbiselerin kastedildiği yolunda bazı müfessirlerin görüşünün doğru olmadığını söyleyebiliriz.

24. el-Kehf sûresinin 31. âyetinde şöyle bir cümle geçmektedir: "Orada altın bilezikler ile süslenirler." Benzeri ifadeler el-Hacc sûresinin 23. âyeti ve Fâtır sûresinin 33. âyetinde de geçmektedir. Bütün bu âyetleri bir arada okuduğumuzda şu üç ihtimalin olabileceğini söyleyebiliriz: (1) Onların canı bilezik takmak isteyince bazan altından, bazan da gümüşten bilezikler takarlar. Her iki çeşit bilezik orada hazır bulunacaktır. (2) Onlar altın ve gümüş bileziklerini aynı anda takacaklardır, zira bunlarla kendileri daha çekici hale geleceklerdir. (3) Kim istiyorsa altın ve kim istiyorsa gümüş bilezik takacaktır. Şimdi, bu gibi mücevher ve takıları sadece kadınların taktığı, erkeklerin bunlarla ne işleri olduğu sorusuna gelince bunu şöyle cevaplayabiliriz: Eskiden krallar ve zengin kimseler kendi elleri, boyunları ve başlarına giydikleri taçlarını süslemek için çeşitli mücevherler, kıymetli taşlar ve takıları kullanıyorlardı. Hatta, zamanımızda İngiliz hakimiyeti altındaki bölgelerde mihraceler ve zengin toprak ağalarında bu gibi süsler çok yaygındı. Zuhruf sûresinde Hz. Mûsa (s.a.v.) elinde asâsı ve sade bir kıyafetle Fir'avn'ın sarayına girip, "Ben Rabbü'l-Alemîn'in göndermiş olduğu bir peygamberim" deyince, hükümdârın, yanındakilere dönerek kendisiyle alay ettiği, ve "Bu nasıl bir elçidir, böyle gariban bir elçi mi olur?" diyerek şaşkınlığını belirttiği kaydedilmiştir: "Eğer söylediği doğru ise, niçin ona altın bilezikler atılmadı ve niçin ona refakat eden melekler gelmedi?" (âyet: 53).

25. Daha önce iki içkiden söz edilmiştir: Birincisi, kâfurun karıştığı kaynak suyu. İkincisi, içine zencefil karıştırılmış kaynak suyu. Bu iki içkiden sonra burada başka bir şaraptan sözetmek ve Rablerinin kendilerine en âlâ ve temiz şarap ikram edeceğini buyurmak şu anlamı taşı-

maktadır: Bu mutlaka en güzel ve en kaliteli bir içki olacaktır ve Allah'ın fazlıyla kendilerine verilecektir.

26. "Sa'y-i meşkûr" ne demektir? Bu şu demektir: Yaptıklarınız ödüle ve takdire layık görülmüştür. "Sa'y", bir kulun dünyadaki yaşantısı boyunca yaptığı işleri demektir. O dünyadaki yaşantısı sırasında hangi işlerde enerjisini harcamış ve hangi amaçlar için çaba göstermişse, onların hepsinin toplamı "sa'y"dir ve bunun meşkûr olması demek, bunun Allah katında makbul olması, takdire ve ödüle layık görülmesi demektir. Teşekkür eğer kul tarafından Allah'a ise, bu, onun nimet ve inayetlerinden dolayı minnet ve şükranını belirtmesi demektir; ve Allah tarafından kula ise, Allahu Teâlâ'nın, onun hizmet ve çalışmalarını takdir etmesi demektir. Bir efendinin, kuluna ve kölesine, rızası ve isteği doğrultusunda görevini yapmış olmasından dolayı teşekkür etmesi, onun büyük bir lütfu ve inayetidir.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾

23-24: Gerçekten sana Kur'ân'ı azar azar biz indirdik.[27] Onun için Rabbinin emrine sabret.[28] Ve onlardan hiçbir günahkâr ve Hakkın inkârcısına itaat etme.[29]

Açıklamalar

27. Burada muhatap görünüşte Hazreti Peygamber ise de, aslında kâfirlere hitap edilmiştir. Mekkeli kâfirlere göre Hazreti Muhammed (s.a.v.) Kur'ân-ı kendisi düşünerek uyduruyordu, çünkü Allah'tan herhangi bir emir veya öğreti gelmiş olsaydı, toptan ve bir anda gelebilirdi! Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerinde kâfirlerin bu görüşü, onların sözleriyle aktarılmıştır (Örneğin, bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 102, 104, 105, 106, el-Isra, 119). Ancak burada sözleri nakledilmeden Yüce Allah şu kuvvetli ifadeyi kullanmaktadır: Bunu indiren Biziz, yani, bunun yazarı (Hz.) Muhammed Mustafa (s.a.v.) değildir ve bunu azar azar size ileten de Biziz. Yani, hikmetimizin gereği, bunu birden bir kitap şeklinde indirmek değil, azar azar indirmektir.

28. Yani, Rabbin seni hangi büyük göreve atamışsa onu her türlü zorluk ve engellere rağmen yap ve sabret. Sana ne olursa olsun, dayanma gücünü kaybetme ve kararlılığında zerre kadar azalma olmasın.

29. Yani, bunlardan hiçbirinden korkup hak dininin tebliğinden vazgeçme ve hiçbiri ahlâksız için dinin ahlâk ve faziletle ilgili kurallarında, yahut hiçbir hakkın inkârcısı uğruna dinin temel kaide ve kuralları ile inançlarında zerre kadar değişiklik yapmaya yanaşma. Günahkâr ve ahlâksız biri, onu kınarken senin biraz daha yumuşak tavır takınmanı istemek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, haram ve caiz olmayan bir şeyin haram ve caiz olmayan bir şey olduğunu açıkça ve ulu orta söyle. Ve kâfirler senin ağzını kapatmak için yahut bu hususta senin biraz daha esnek davranman için sana ne kadar baskı yaparlarsa yapsınlar, bâtıl olan inançların bâtıl olduğunu ve hak olanların hak olduğunu kesin bir şekilde haykır.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝
وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ۝ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ
وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ۝

25-27: Sabah ve akşam Rabbinin adını zikret. Ve gecenin bir kısmında O'na secde eyle. Ve gecenin uzun bir bölümünde O'nu tesbih et.[30] Çünkü bu (müşrikler) dünyayı severler. Ve ağır günü arkalarına atarlar.[31]

Açıklamalar

30. Kur'ân-ı Kerîm'in bu alışılmış tavrıdır. Nerede Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara, kâfirlere karşı sabır ve metanet telkin edilmişse, orada ve hemen ardından Allah'ı anma ve namaz kılma emri verilmiştir. Bundan h- husus kendiliğinden ortaya çıkıyor ki, hak dininin yolunda hak düşmanlarının direnişine karşı koymak için gereken güç ancak bu şekilde kazanılıyor. Sabah ve akşam Rabbin adını zikretmekten sadece Allah'ı anmak da kastedilmiş olabilir. Ancak Allah'ı anma emri, belli bir zamana göre verilmişse, bundan namaz anlaşılmalıdır. Bu âyetin başında "vaezkur isme rabbike bukraten ve asîlen" buyurulmuştur. "Bukre" Arapçada sabaha denilir. "Asil" kelimesi de

öğleden sonra güneş batımına kadar olan süre için kullanılır ki, bunun içinde öğle ve ikindi namazları bulunuyor. Daha sonra da, "min'elleyli fescudlahu" denilmiştir. Gece vakti, güneşin batışından sonra başlar. Böylece, gece secde etme emrine hem akşam, hem gece namazı dahildir. Bundan sonraki buyruk, uzun gecede Allah'ı tesbih etmekle ilgilidir, ki açıkça teheccüd namazına işaret etmektedir. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Isra, dipnotlar: 92-97, el-Müzemmil, dipnot: 2). Bundan şu gerçek de anlaşılıyor ki, namazların bu saatleri ile ilgili emir başından beri İslamiyette vardı, ancak namazların kesin saatları ve rek'atların sayısıyla beş vakit namazın farzedilişiyle ilgili emir mirac sırasında verildi.

31. Yani, bu Kureyşli kâfirlerin, yanlışlığı ve sapık bir ahlâk ve itikadda ısrar etmeleri, ve senin hak davetine kulaklarını tıkamalarının asıl nedeni dünya sevgileri ve âhiret hakkındaki kaygısızlıkları ve umursamazlıklarıdır. Dolayısıyla, gerçekte Allah'a tapan bir kişinin yolu, onların yolundan o kadar uzaktır ki, ikisi arasında bir uzlaşma hiç sözkonusu olamaz.

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا
بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا
﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾
يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

28-31: Onları Biz yarattık ve mafsallarını Biz kuvvetlendirdik. Ve onları istediğimiz şekle sokabiliriz.[32] Şüphesiz bu (Kur'ân) bir öğüttür. İsteyen onunla Rabbine bir yol tutar. Siz, ancak Allah isterse dileyebilirsiniz.[33] Çünkü, Allah Alîmdir, Hakîmdir. Dilediğini rahmetine sokar, zâlimlere de elemli bir azab hazırlamıştır.[34]

Açıklamalar

32. Burada kullanılan Arapça ifadenin birkaç anlamı olabilir: Birincisi, biz istediğimiz zaman onları öldürüp aynı cinsten (benzeri) diğer insanlarla değiştirebiliriz ve bu insanlar karakter ve ahlâkları bakı-

mından onlardan çok farklı olabilirler. İkincisi, dilediğimiz zaman onların görüntülerini değiştirebiliriz. Yani, nasıl ki, biz bazı insanları bütün organları yerinde, sağlıklı ve sapasağlam olarak yaratma gücüne sahibiz, bazı diğer insanları sakat, kötürüm, ve felçli yaratabiliriz. Biri sakat kalabilir, biri herhangi bir hastalığa yakalanabilir, biri bir kazaya uğrayabilir veya biri felç olabilir. Üçüncüsü, biz onları, ölümlerinden sonra dilediğimiz şekilde tekrar yaratabiliriz.

33. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Müddessir, dipnot: 41, Bu âyetlerde üç nokta açıklanmıştır: Birincisi, kim istiyorsa, Rabbine giden yolu seçsin. İkincisi, asıl önemli olan Allah'ın istemesidir, siz ne isterseniz fark etmez. Üçüncüsü, Yüce Allah Alîm ve Hakîmdir. Bu üç noktayı gözümüzün önünde tutarsak, insanın özgürlüğü, yetkisi ve Allah'ın iradesi arasındaki ilişkileri çok iyi kavrayabiliriz ve takdir (kader) konusunda insanların kafalarını genellikle karıştıran sorunları çözümleyebiliriz.

İlk âyetin anlamı şudur: Bu dünyada insanlara verilen yetki sadece burada hayat sürmek için karşısına çıkan çeşitli yollardan birini benimsemesiyle sınırlıdır. Bu, Allah'ın kendilerine verdiği seçme özgürlüğüdür. Diyelim ki, bir insan kazanç yolunu seçmek üzeredir. Bunun için karşısında değişik yollar bulunur, bunlardan bazıları helâl veya caizdir. Örneğin, çalışmak, caiz bir işi yürütmek, iş, ticaret, zanaat, sanat veya tarım işçiliği v.s. Bazıları da haramdır. Örneğin, hırsızlık, soygun, yankesicilik, fahişelik, faizcilik, kumar, rüşvet ve caiz olmayan iş ve ticaret yoları v.s. Bu yollardan birinin seçimi insana bırakılmıştır, yani o istediği geçim ve kazanç yolunu seçebilir. Aynı şekilde genel ahlâk ve âdâb ile ilgili tavır ve davranışlardır. Bir tarafta dürüstlük, doğruluk, efendilik, uygarlık, terbiye, adalet, merhamet, yardımlaşma, namus, ırz ve fazilettir ve diğer tarafta kötülük, ahlâksızlık, küstahlık, âdilik, zulüm ve baskı, utançsızlık, hayasızlık, serserilik, terbiyesizlik ve karaktersizlik gibi rezillikler. İnsan, bu davranışlardan hangisini istiyorsa benimseyebilir ve bu hususta tamamen serbesttir. Aynı şey din ve inançla ilgili olarak da geçerlidir. Yani, bu sahada da insanın önünde değişik yollar vardır. Bir tarafta dinsizlik, ve Allah'ı inkâr etme, şirk ve putperestlik, ve şirk ve tevhidin karışımı vardır ve bir tarafta Kur'ân-ı Kerîm'in öğrettiği halis ve temiz Allah'a tapma eğilimi. Bunlardan birini seçme yetkisi de insana bırakılmıştır. Allahu Teâlâ kendi

kararını ona zorla kabul ettirmez. Yani, biri helâl rızık isterken Allah onu zorla haram yiyici yapmaz, yahut biri Kur'ân'ın yolunu izlemek isterken Allah onu zorla dinsiz, müşrik veya kâfir yapmaz, ya da kendisi iyi ve dürüst bir insan olmak isterken Allah onu illâ kötü ve ahlâksız biri yapmaz.

Ne var ki, bu seçim özgürlüğünün kullanılmasından sonra, bir insanın fiilen yapmak istediği ancak Allah'ın iradesi, izni ve lütfuna bağlıdır. Eğer Allah'ın iradesi, bir insanın dilediği, istediği ve karar verdiği bir işi yapmasının da lehinde ise, onu yapabilir; yoksa kendisi, ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Allah'ın izni ve onayı olmadan bir şey yapamaz. Aynı husus ikinci âyette de belirtilmiştir. Bunu şöyle anlayabilirsiniz: Eğer dünyada insana bütün yetkiler verilmiş, ve dilediklerini yapma kararı kendisine bırakılmış olsaydı, dünya düzeni tamamen altüst olurdu. Eğer bir insana istediği kimseyi öldürme yetkisi verilmiş olsaydı, bir katil tüm insanları öldürmeye yeterdi. Eğer bir yankesiciye, dilediği kimsenin para ve mallarını çalma izni verilmiş olsaydı, kimsenin parası ve malı sağlam kalmazdı. Eğer herkese istediği gibi hareket etme yetkisi verilseydi, kimsenin malı ve parası bir hırsızın elinden kurtulamaz, hiçbir kadının namusu bir ırz düşmanından kurtulamaz ve kimsenin evi bir soyguncudan kurtulamazdı. Bu nedenle, Yüce Allah, bir insanın iyi veya kötü yolda yürümek istemesi halinde ona buna izin verme yetkisini kendisinde tutmuştur. Eğer bir kişi kötü yolu bırakıp doğru yolda yürümek istiyorsa, o ancak Allah'ın izni, lütfu ve iradesiyle bu yolda yürüyebiliyor. Ama şu şartla ki, o insan, dalâlet yolunu terkedip hidayet yolunu seçme kararını kendisi vermiştir. Yoksa, Yüce Allah nasıl ki, kimseyi zorla hırsız, kâtil, dinsiz veya müşrik yapmaz, bir kişiyi zorla mü'min de yapmaz.

Bundan sonra üçüncü âyet Yüce Allah'ın iradesinin (hâşâ) kör kütük veya rastgele olduğu yolundaki yanlış fikri ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir fikri yok etmek amacıyla Allah'ın Alîm ve Hakîm olduğu vurgulanmıştır, yani O akıllıdır ve her şeyi bilir; O ne yapıyorsa bilgisi ve aklıyla yapar. Bu nedenle, kararlarında yanılması sözkonusu olamaz. O, her şeyin bilinci, bilgisi ve hikmetiyle kime ne imkanı ve kabiliyetin verilmesi ve verilmemesi gerektiğini ve kime hangi iş yapma izni verilip verilme kararlaştırır. O, insana ne kadar izin veriyor ve imkanlar yaratıyorsa, ancak o kadar kendi iradesi ve isteğiyle o işi yapabilir ve bu

işin iyi veya kötü olması farketmez. Hidayet konusu da bu kuralın dışında değildir. Ancak Allahu Teâlâ kendi bilgisiyle ve hikmetiyle kimin hidayete layık olup olmadığına karar verir.

34. Biz bunun açıklamasını bu sûrenin girişinde yaptık. Bu âyette "zalimler"den kendilerine Allah'ın kelâmı ve O'nun peygamberinin öğretilerinin ulaşmasından sonra, iyice düşünüp taşınıp ve bilerek bu öğretilere uymamaya karar veren kimseler kastedilmiştir. Bunlara, bu kelâmı Allah'ın kelamı ve bu peygamberi Allah'ın peygamberi olarak kabul etmediklerini, hatta Allah'ı da tanımadıklarını açıkça beyan eden zâlimler de dahildir. Ayrıca, Allah'ı, peygamberi ve Kur'ân'ı tanımadıklarını belirtmemelerine rağmen bunlara uymamaya karar vermiş olan kimseler de bu tarife dahildir. Gerçekte bu her iki grup zalimdir. İlk grubun durumu zâten ortadadır, ama ikinci grup da az tehlikeli değildir, hatta bu zâlimin yanısıra münafık ve sahtekârdır da. Çünkü ağzıyla Allah'ı, Peygamber'i ve Kur'ân'ı da tanıdığını ilan ediyor, ama kalbi ve beyniyle bunlardan hiçbirine uymamaya karar veriyor ve yaptıkları da o doğrultuda oluyor. Bu her iki tür insanlar için Yüce Allah eziyet verici ve korkunç bir azap hazırladığını ifade ediyor. Bunlar dünyada istediği kadar at oynatsın, bolluk ve lüks içinde yaşasın, sefahat sürsün ve davul-zurna ile kendi büyüklüklerini ilan etsinler, sonları korkunç bir azaba uğramaktan başka bir şey değildir. Bunların kaderinde Allah'ın rahmetine nail olmak yoktur.

EL-MÜRSELÂT

Adı: Birinci âyette geçen "ve'l-mürselât" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin içeriği ve konusunun tümü, bunun Mekke döneminin ilk yıllarında indiğini göstermektedir. Bundan önceki iki sûre, el-Kıyame ve el-İnsan ve daha sonraki iki sûre, Neb'e ve Nazi'at'ı bir arada gözden geçirirsek, bunların hepsinin aynı döneme ait sûreler olduğu ve aynı konunun değişik biçimlerde Mekkelilerin zihinlerine yerleştirilmeye çalışıldığı açıkça anlaşılabilir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin başlıca konusu, kıyamet ve âhireti ispat etmek ve bu gerçekleri inkâr etme veya kabul etmenin sonucu ortaya çıkacak durum hakkında insanları uyarmaktır.

İlk yedi âyette rüzgarların düzenine işaret edilerek, Kur'ân'ı Kerîm ve Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in haber verdikleri kıyametin mutlaka meydana geleceği ifade edilmiştir. Burada ileriye sürülen deliller şudur: Hangi Kâdir-i Mutlak dünyada böylesine hayret verici bir düzen kurmuşsa, onun kudreti, kıyameti koparmaktan âciz olamaz ve bu düzende görülen bariz ve mutlak hikmet, âhiretin mutlaka gerçekleşeceğini kanıtlamaktadır. Zira, Hakîm'in herhangi bir hareketi abes ve amaçsız olamaz ve âhiret olmazsa, demek ki, bütün bu hayat düzeni beyhude ve bomboştur.

Mekkeliler hep şöyle diyordu: "Bizi korkutmakta olduğun kıyameti bize göster, biz ancak o zaman seni Allah'ın peygamberi olarak kabul edeceğiz ve sana inanacağız". 8. ilâ 15. âyetine kadar onların bu isteğinden söz edilmeden onlara şöyle denilmiştir ki: Kıyamet bir oyun değildir ki, bir ahmak ne zaman isterse ona derhal bu oyun gösterilsin. Bu, aslında tüm insanoğlu ve tüm bireylerin davalarının görüldüğü

gündür. Bunun için Yüce Allah belli bir zaman tayin etmiştir ve ancak o zaman meydana gelecektir. Geldiği zaman da öylesine korkunç ve dehşet verici olacaktır ki, bugün şaka olarak gerçekleşmesini isteyenler şaşkına dönecek ve telaşa kapılacaklardır. O gün, bugün inkârcıların, hiç korkmadan ve utanmadan haberlerini yalanladıkları aynı peygamberlerin tanıklığıyla davaları karara bağlanacaktır ve o zaman, kendi elleriyle kendi felaketlerini nasıl hazırladıklarını anlayacaklardır.

16.'dan 28. âyetine kadar sürekli olarak kıyamet ve âhiretin meydana gelişinin gerekleriyle ilgili deliller verilmiştir. Bu âyetlerde insanın kendi tarihi, doğuşu ve üzerinde hayatını sürmekte olduğu dünyanın yapısının, kıyametin gelişi ve âhiretin gerçekleşmesinin hem imkân dahilinde olduğunu ve Allahu Teâlâ'nın hikmetinin gereği olduğunu kanıtlamakta olduğu belirtilmiştir. İnsan tarihi gösteriyor ki, hangi milletler âhireti inkâr etmişse eninde sonunda yozlaşmıştır ve felâkete uğramıştır. Bu demektir ki, âhiret mukadder olan bir gerçektir ve bu gerçeği inkâr eden bir milletin sonu, tıpkı kör bir kişinin karşıdan gelmekte olan arabaya doğru ilerlemesiyle uğradığı son gibi olur. Bu aynı zamanda şu demektir: Kainat düzeninde sadece tabiat kanunu değil, bir ahlâk kanunu da yürürlüktedir ve buna göre bu dünyada yaptıklarının cezasını çeker yahut ödülünü alırlar. Ne var ki, dünyadaki bu değerlendirme, muhasebe ve yargılama kusursuz bir şekilde yapılamadığı için Kainatta yürürlükte olan ahlâk kanunu, bu değerlendirme ve hesap sorma işinin yapılacağı ve burada ceza veya ödülden mahrum kalmış olan iyilik veya kötülüklerin ceza ve ödülünün tam olarak verileceği bir günün olmasını mutlaka gerektirmektedir. Bunun için de, ölümden sonra başka bir hayatın olmasını gerekli kılmaktadır. Ve bu dünyada insanın doğuşu nasıl oluyorsa, onu gözden geçiren bir insanın aklı ama şu şartla ki, bu aklıselim olsun küçük ve önemsiz bir nutfe (sperm) 'den koskoca bir insan yaratmış olan bir Allah'ın o insanı tekrar yaratmasının elbette mümkün olduğunu kabul etmekten çekinmeyecektir. İnsanın üzerinde ömür boyu yaşamakta olduğu dünyada, ölümünden sonra vücudunun parçaları ve zerrecikleri kaybolmuyor ve yine burada kalıyor. O, bu dünya ve toprağın zenginliklerinden besleniyor, büyüyor, gelişiyor ve zengin oluyor ve öldükten sonra yine bu toprağın zenginliklerine geri dönüyor. Onu, bu toprağın zenginliklerinden daha önce çıkarmış olan Allah, özüne dönmesinden sonra tekrar ayıklayarak çıkarıyor. Onun kudretini düşünecek olursanız, O'nun böyle

yapabileceğini inkâr edemezsiniz. Ve O'nun hikmetini gözden geçirecek olursanız, yeryüzünde size verdiği imkan, güç ve yetkilerin doğru veya yanlış kullanılmasının hesabını sormasının Onun hikmetinin gereği olduğunu ve sizi hesapsız-kitapsız bırakmasının, O'nun hikmetine tamamen aykırı olduğunu da inkâr edemezsiniz.

Bundan sonra 28 .ilâ 40 .âyetine kadar âhireti inkâr edenler ve 41 ilâ 45 âyetine kadar buna iman ederek dünyada akıbetlerini düzeltmeye çalışmış ve dünyada belki de insanın yaşantısını iyileştiren, ama akıbetini harap eden inanç ve düşünceler, ahlâk ve ameller ve kişilik ile karakterin bozukluklarından kurtulmaya önem vermiş olan kimselerin ne gibi bir sonla karşılaştıkları ifade edilmiştir.

En son, âhireti inkâr eden ve Allah'a kulluk etmekten yüz çevirenler şöyle uyarılmıştır: "Bu dünyadaki birkaç günlük hayatınızın ne kadar zevkini almak istiyorsanız alın; ama şunu bilin ki, sonunuz çok kötü olacaktır." Konuşma şu sözlerle son buluyor: "Bu Kur'ân'dan da hidâyet bulamayan bir kişiyi dünyadaki hiçbir şey hidayete erdiremez."

EL-MÜRSELÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 50 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-7: And olsun peyderpey esen (rüzgarlara), azab için şiddetle kopanlara, (bulutları) yaydıkça yayanlara, (onları) ayırdıkça ayıranlara, sonra (yüreklerde) Allah'ın zikrini yerleştirenlere; özür olarak veya korkutmak için.[1] Va'dolunduğunuz şey[2] muhakkak vaki olacaktır.[3]

Açıklamalar

1. Yani bazan bu rüzgârların esintisinin durması ve kıtlık ile açlık tehlikesi belirince yürekler endişe ve korkuyla dolar ve insanlar Allah'tan özür dilemeye, tövbe ve istiğfarlar etmeye başlarlar. Bazan da bu rüzgârların rahmet (yağmur) getirmelerinden dolayı Allah'a minnet ve şükranlarını belirtirler. Yine bu rüzgarlar bazan şiddetli bir şekilde esince fırtına ve kasırgalara yol açıyor ve yüreklere korku salıyor. İnsanlar da fırtınanın vereceği zararlardan korkarak Allah'a sığınırlar.

Yukarıdaki âyetlerde yağmur getiren rüzgarların hangi düzenle estikleri aşamalı olarak anlatılmıştır. Yani, ilk önce peşpeşe eserler, daha sonra şiddetlenir ve fırtına şeklini alırlar. Daha sonra bulutları getirir, bunları parçalara ayırırlar. Bundan sonra da yağmur yağar. Bu rüzgarlar mazeret ya da korku olarak insanların yüreğine Allah'ın zikrini sokarlar. Yani, böyle bir durumda ya insanın kalbinde korku doğar ve bu yüzden Allah'ı anmaya mecbur olur, ya da kendi kusur ve günahlarını itiraf ettikten sonra Allahu Teâlâ'ya dua eder, onu helâk etmemesi, ona merhamet etmesi ve yağmur yağdırması için yalvarır. Eğer uzun bir müddet yağmur yağmamış ve insanlar bir damla suya bile hasret kalmış ve birden bire fırtına ile beraber bulutların geldiğini görmüşlerse, bazan en inatçı ve koyu kâfir bile Allah'ı anımsar. Kuraklık ve açlığın şiddeti de insanların inanç ve duygularında değişiklikler yapar. Kuraklık ve açlık hafif ise, Allahu Teâlâ'dan fazla kopmamış olan vasat insanlar, O'nu anacaktır; ancak diğer kimseler ukalalık yapacaklardır, telaşa kapılmaya gerek olmadığını, filan filan sebepten dolayı yağmurun yağmadığını ileri sürerek böylesine küçük (!) bir mesele için Allah'a dua etmenin inançtaki zaafın (!) belirtisi olduğunu söyleyeceklerdir. Ancak ülke uzun bir süre kuraklık ve açlığın pençesinde ise en büyük ve azgın kâfir ve dinsizler bile Allah'ı anımsarlar. Onlar ağızlarıyla açıkça söylemezlerse de, yüreklerinde kendi günahları, kusurları ve nankörlüklerinden dolayı pişmanlık duyar ve bulut getirmekte olan rüzgarların bütün ülkede yağmur yağdırmaları için Allah'a yalvarırlar. Şimdi, rüzgarların korkutucu (inzar edici) olması meselesine gelince, bunu şöyle izah edebiliriz: Fırtına ve şiddetli rüzgarlar giderek bir kasırgaya ve tam bir felâkete dönüşüp büyük can ve mal kaybına yol açınca, ya da yağan yağmur şiddetlenip bir sel felâketine dönüşünce en katı kalpli ve korkusuz kâfir bile korkudan titreyerek Allah'a yalvarmaya başlar ve o zaman kasırga veya sel ile ilgili tüm bilimsel gerekçe ve açıklamaları kafasından bir anda uçuverir. O halde, rüzgarların böyle bir sıralama ile esmelerinden söz ettikten sonra bunların insanların kalplerinde özür veya korku yarattıklarını hatırlatmak, başka bir deyişle, şu demektir: Dünyada sürüp giden tüm düzen insana, bu dünyada her şeyin kendi emrine ve denetimine verilmediği ve yukarılarda onun kaderine hükmeden daha üstün bir gücün bulunduğu gerçeğini anlatır. O'nun iktidarı ve hakimiyeti öylesine güç-

lüdür ki, dilediği zaman doğanın elemanlarını insanların beslenmesi ve gelişmesi ve dilediği zaman felâketi için kullanabilir.

Bundan sonra rüzgarların bu düzeni, "size va'd edilen kıyametin mutlaka kopacağı"nın bir delili olarak sunulmuştur. Şimdi bu düzenin, nasıl bunun delili olduğunu görelim:

İnsan, kıyamet ile âhiret konusunda genellikle şu iki soru sorar: Birincisi, böyle bir şey mümkün müdür? İkincisi, buna ne gerek var? İşte bu sorularla kafası karışmış biri, bunun gerçekleşip gerçekleşmemesi konusunda şüpheye kapılır ve bunun sadece bir masal olabileceğini sanır. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde kainat düzeninden örnekler verilerek kıyamet ve âhiretin imkânı, gerekliliği ve gerçekleşmesi ispatlanmaya çalışılmıştır. Bazan da, Allahu Teâlâ'nın uluhiyetinin sayısız tezahürlerine and içilerek bunların mutlaka gerçekleşeceği şeklinde cevap vermeye çalışılmıştır. Bu tartışma şekliyle bunların hem imkân dahilinde olduğu, hem gerek olduğu, hem de gerçekleşeceklerine ilişkin kanıtlar da verilmiş oluyor.

İşte bu istidlâl (kanıtlama) biçimi benimsenerek yalnızca rüzgarların esintisi ve yağmurların yağmasının, çok akıllı, zeki, güçlü ve Kâdir-i Mutlak olan bir Zâtın hikmetiyle kurulmuş bir düzende yaşadığımızın bir delili olduğu, bunun tesadüfi bir hadise olmadığı, havada ve uzayda denizden kalkan buharların kendiliğinden dolaşmadığı, rüzgarların onları toplayıp kendi kendiliğinden bulut yapmadığı ve onları değişik parçalara bölerek, yeryüzüne çeşitli yerlerde yağmur yağacak şekilde kendi kendiliğinden göndermediği ifade edilmiştir. Yani, bu düzeni, kör ve sağır bir doğanın başıboş bir mekanda tesadüfen yaratmadığı bilinmelidir. Bu tam tersine iyice düşünülmüş ve planlanmış bir düzendir ve her bakımdan dengeli, ölçülü ve mükemmel olarak yapılmıştır ve belli bir düzene göre ve belli kurallara göre yürümektedir. Dolayısıyla, hiçbir zaman denize güneşin hiddetinin ulaşmasından sonra buharların kalkması yerine suyun donması gibi bir olay meydana gelmez. Güneşin sıcaklığıyla her zaman buharlar meydana gelir. Rüzgârlar da mevsime göre eser, hiçbir zaman ters bir yön izlemez ve buharları kaldırmak yerine denize batırmazlar. Ayrıca, hiçbir zaman bulutların yapılışında herhangi bir aksaklık olmaz, rüzgarlar onları kurak bölgelere götürmekten vazgeçmez ve yere yağmurun yağışında herhangi bir kesinti olmaz. Bu düzen bu şekilde milyonlarca yıldan be-

ri sürüp gelmektedir. Eğer böyle olmasaydı, bu dünyada insanların doğması ve yaşaması mümkün olamazdı.

Bu düzende siz açık ve kesin bir amaç ve kural görebilirsiniz. Yeryüzünde insan, hayvan ve bitkilerin hayatının önemli ölçüde bu rüzgârlara ve yağmurlara dayandığını söyleyebiliriz. Ve bu düzen, suyun bu miktarının ve sevkiyatının, canlı mahlûkların doğması ve yaşaması için tamamen uygun, yeterli ve ihtiyaçları doğrultusunda ve belli bir kanuna göre verildiğini de açıkça göstermektedir. Bu nesnellik ve düzen sadece bu konuda değil, kainat düzeninin tümünde bulunmaktadır ve insanın bilim alanındaki bütün gelişmeler de buna dayanmaktadır. Siz her bir şeyin ne amaç taşıdığını ve hangi kurallara göre çalıştığını öğrenmeye çalışırsınız. Bu şeylerin amaçları ve çalışma kuralları hakkında bilgi edindikçe bunların kullanımının yeni yeni yollarını keşfeder ve yeni yeni icatlar yaparak uygarlığınızı geliştirmeye devam edersiniz. Zihninizde bu dünyanın belli bir amaç taşıdığı ve içindeki her şeyin belli kaide ve kurallara göre hareket ettiği ve çalıştığına dair bir kavram olmasaydı, aklınızda herhangi bir nesnenin hangi amaç taşıdığı ve bunun nasıl işlediği gibi sorular doğmazdı.

Şimdi eğer bu dünya ve bunun her şeyi belli bir amaç taşıyorsa ve her nesnesi belli bir kaide, kanun ve kurallara tabiyse ve bu dünya milyarlarca yıldan beri aynı nesnellik ve düzen ile çalışıyorsa, niçin sadece inatçı ve kas kafalı insan, Alîm, Hakîm ve Kâdir-i Mutlak Allah'ın bunu yaratmış olduğunu kabul etmiyor? Ve bu Allah'ın, bunu yaratıp işleyebileceği, ancak bozamayacağı ve bozduktan sonra başka bir şekilde tekrar yaratamayacağını düşünmek son derece aptalca bir harekettir. Maddenin ölümsüz olduğu yolundaki inanç eski çağlarda dinsizlerin çok güvendiği bir ilke idi. Ne var ki, bilim ve tekniğin gelişmesi bu inancın ne kadar çürük ve güvenilmez olduğunu ortaya koymuştur. Günümüzün tanınmış gerçeği, maddenin enerjiye dönüşebileceği, enerjinin de maddeye dönüşebileceği şeklindedir. Bu nedenle, Hayy ve Kayyum olan Allah'ın dilediği zamana kadar bu maddi dünyayı ayakta tutabileceği, bunu enerjiye dönüştürmek istediği an sadece bir işaretle dönüşebileceği ve bunun tekrar başka maddi bir şekle dönüşmesi için O'nun küçük bir işaretinin yeterli olduğu, bilgiye, akla ve zekâya tamamen uygundur.

İşte kıyametin, imkân dahilinde olması meselesi budur ki, artık hiç-

bir bilimsel ve akılcı delille reddedilemez. Şimdi, bunun insanların, iyi amellerinin ödülünü ve kötü amellerinin cezasını almaları için mutlaka olması gerektiği sorusuna gelince, insanın ahlâkî sorumluluklarının bilincinde olan ve iyi hizmetin ödülünün ve suçun cezasının onun ahlâkî sorumluluğunun vazgeçilmez gereği olduğuna inanan birinin âhiretin mutlaka gerçekleşeceğine inanmaktan başka çaresi yoktur. Dünyada hiçbir toplum veya devlet düzeni yoktur ki, her suçun cezasını tam olarak verebilsin veya her hayır işin ödülünü verebilsin. Suçlunun vicdan muhasebesi ve azabının kendisi için yeterli bir ceza ve hayır iş yapmış olan bir insanın iç huzurunun zaten kendisinin ödülü olduğunu söylemek anlamsız bir düşünce ve ukalalıktan başka bir şey değildir. Şimdi diyelim ki, bir kişi masum bir kişiyi öldürüp bir kazaya uğradıktan sonra kısa bir süre içinde ölüveriyor. Şimdi, böyle bir kişinin vicdanının kendisini kınaması için yeterli bir zaman bulunulabildi mi? Buna karşılık, bir kişi hak ve adaleti yüceltmek amacıyla bir mücadeleye veya savaşa katılıyor ve diyelim ki bu uğurda çalışırken veya savaşırken, bir bombanın aniden patlaması sonucu hayatını kaybediyor. Onun vicdanına, kendisinin yüce ve hayır bir iş uğruna can verdiği konusunda sevinme ve huzur duyma fırsatı verildi mi? O halde, şurası bir gerçektir ki, âhiret inancından kurtulmak için ne kadar bahane uydurulursa uydurulsun, hepsi abes ve anlamsızdır. İnsanın aklı ve doğa adalet ve hakkın yerini bulmasını istiyor, ancak dünyadaki mevcut hayatta adalet, hele tam anlamıyla adalet bulmak mümkün değildir. Adalet ve hak ancak âhirette yerini bulabilir ve ancak Alîm ve Habîr olan Allah'ın emriyle olabilir. Gerçek şu ki, âhiretin gereğinin inkârı, adaletin gereğinin inkârıdır.

Akıl, insanı, sadece âhiretin imkân dahilinde olduğu ve olması gerektiği noktasına kadar götürebilir. Ahiretin gerçekten ve mutlaka olması sorusuna gelince, bunun "bilgisi" sadece vahiy ile mümkündür ve vahiyde şöyle denilmektedir: "Size va'd olunan şey mutlaka olacaktır". Bu bilgiye biz sadece akılcı tartışma (aklî istidlâl) ile varamayız. Ama bunun doğru oluşuna biz şu sebepten dolayı inanabiliriz: Vahyin haber verdiği şey hem mümkündür, hem de mutlaka olmalıdır.

2. Bunun başka bir anlamı, "korkutulduğunuz şey" olabilir. Bu şey de kıyamet ve âhirettir.

3. Burada kıyametin mutlaka gerçekleşmesi için beş şeye and içil-

miştir: Birincisi, "peyderpey gönderilenlere (esenlere)" ikincisi, "azap için şiddetle kopanlara"; Üçüncüsü, "yaydıkça yayanlara", dördüncüsü, "ayırdıkça ayıranlara"; ve beşincisi, "Allah'ın zikrini yerleştirenlere". Bu kelimelerde sadece sıfatlar açıklandığı ve bunların hangi nesne veya nesnelerle ilgili olduğu belirtilmediği için, bu sıfatların hepsinin bir tek şey mi yoksa değişik şeyler mi olduğu, ve bu şeylerin ne olduğu konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. Müfessirlerin bir grubu, bütün bu sıfat ve özelliklerin rüzgarlara olduğunu ifade etmiştir. Başka bir grup, bu özelliklerin meleklere ait olduğunu kaydetmiştir. Üçüncü grup ilk üç sıfattan rüzgar ve diğer ikisinden meleklerin kastedildiğini açıklamıştır. Dördüncü grup ilk iki sıfattan rüzgârların ve diğer üçünden meleklerin kastedildiğini ileri sürmüştür. Bir başka grup da, ilk sıfatların rahmet meleklerine, ikincisinin azap meleklerine ve diğer üçünün Kur'ân'ın âyetlerine ait olduğunu kaydetmiştir.

Bize göre burada ilk önce üzerinde durulması gereken husus şudur: Eğer bir konuşmada beş ayrı sıfattan sürekli olarak bahsedilmişse, ve arada, nereye kadar filanca şeyin sıfatlarının ve nereye kadar ikinci veya üçüncü şeyin sıfatlarının sözkonusu edildiğini ortaya koyan bir nokta veya işaret yoksa, sadece kıyas ve tahmine dayanarak burada iki, üç veya daha fazla şeyden bahsedildiğini nasıl söyleyebiliriz? Doğrusu şu ki, bu gibi konuşmalarda uyumun bozulmaması için bütün sıfatların aynı ve tek bir şeye ait olduğunu söylemek daha sağlıklıdır. İkinci nokta şudur: Kur'ân-ı Kerîm'in hangi yerinde şüpheci ve kuşkucu kimselere, hissedilemeyen bir gerçek hakkında inanç sahipleri olmaları istenmiş ve bunun için bir veya birkaç şeye yemin edilmişse, orada aslında bu yemin, istidlâl veya kanıtlama anlamındadır. Yani, böyle bir ifade ile sözkonusu nesne veya nesneler, o görülmeyen veya hissedilmeyen şeyin doğru ve hak üzerinde oluşunu kanıtlamaktadırlar. Gayet tabii ki, hissedilmez bir şey için başka hissedilmez bir şeyi delil olarak göstermek uygun olmaz; aksine, hissedilmez bir şey için hissedilir ve gözle görülür bir şeyi delil olarak göstermek daha uygun ve yerindedir. Bu nedenle, bu âyetlerden rüzgârların kastedildiği yolundaki tefsirin daha doğru olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, buradaki sıfat ve ifadelerin beşinin de meleklere ait olduğunu söyleyenlerin tefsiri doğru değildir, çünkü, melekler de kıyametin gelişi gibi hissedilmez nesnelerdir.

Şimdi gelin rüzgarların bu özellik ve niteliklerinin, kıyametin mey-

dana gelişine nasıl uyduğunu görelim. Yeryüzünde insan ve hayvanların ve hatta nebatın yaşamalarını mümkün kılan faktörlerin en büyüğü rüzgardır. Hayatiyetin her türlüsüyle rüzgarın yakın ilgisi şu gerçekleri açıkça kanıtlamaktadır: Kâdir-i Mutlak ve Sâni-i Hakim bir Zât bu yerküresinde hayatı meydana getirmeye karar vermiş ve bu amaçla öyle bir nesne yaratmış ki, özellikleri, canlıların yaşama ihtiyaçlarını tam olarak karşılar niteliktedir. Ayrıca, bu Zât yerküresini rüzgar örtüsüyle örtmekle kalmamış, kendi kudreti ve hikmetiyle bu hava ve rüzgarda milyonlarca ve milyarlarca yıldan beri ayarlanmakta olan sayısız değişik durum ve şekiller yaratmıştır ve bunlar yüzünden havalar ve mevsimler değişiyor, bazan yakıcı sıcak, bazan dondurucu soğuk, bazan havasızlık, bazan rahatlatıcı ve ferahlatıcı esinti, bazan şiddetli kasırga, bazan bulutlar geliyor, bazan bereketli yağmurlar, bazan kuraklık ve açlık. Kısacası, bir değil, birçok rüzgarlar eser, bunlar belli bir zamanda ve kurallara göre eser ve her rüzgar belli bir amaç taşır. Böylesine mükemmel bir düzen Gâlib bir kudretin kanıtıdır, öyle bir Kâhir güç ki, O'nun için ne hayatı meydana getirmek, ne yok etmek, ne yok edip tekrar meydana getirmek imkân dışında olabilir. Aynı şekilde bu düzen, son derece mükemmel bir hikmet ve basiretin ispatıdır, ki bundan sadece akılsız biri, bütün bu faaliyetlerin bir oyun olduğunu ve daha büyük amaçları bulunmadığını bekleyebilir. Bu şaşırtıcı düzen karşısında insan öylesine çaresizdir ki, ne kendi yararına ferahlatıcı rüzgarlar estirebilir, ne de kendisine gelmekte olan felâket şeklindeki kasırgaları durdurabilir. O istediği kadar inatçılık, bilinçsizlik, kaskafalılık ve vurdumduymazlıkla hareket etsin, bazan bu rüzgarlar, yukarılarda müthiş bir iktidarın varolduğunu ve bunun dilediği zaman, bu en büyük hayat kaynaklarından birini ona rahmet ve bereket ve dilediği zaman felâket vesilesi yapabileceğini ve insanın, O'nun herhangi bir kararını durdurma gücüne sahip olmadığını ona hatırlatmış oluyor. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Casiye, dipnot: 7, ez-Zariyat, dipnot: 1-4).

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا
الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾

8-13: Yıldızların parlaklığı sönünce,[4] Gök yarıldığı zaman[5] Dağlar yerinden koparılıp dağılınca. Peygamberler bir araya getirildikleri zaman.[6] (O gün o şey vuku bulacaktır) "Bunlar hangi güne tehir edildiler?" (denir). Ayırd edip hüküm verme günü için (cevabı verirler).

Açıklamalar

4. Yani ışıksız kaldıkları ve söndükleri zaman.

5. Yani, varlığından dolayı her yıldız ve her gezegenin kendi yörüngesinde kaldığı ve döndüğü ve kainatın her nesnesinin kendi sınırları içinde bulunduğu sema ve güneş sistemi bozulacak ve tüm bağları çözülecektir.

6. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde ve birçok kere mahşerde insanoğlunun davasının, Allah'ın mahkemesine sunulduğu zaman her milletin peygamberinin çağırılıp o millete Allah'ın emir ve öğretilerini olduğu gibi iletip iletmediği konusunda ifade vermesinin isteneceği kaydedilmiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın doğru yoldan sapan ve Allah ile Resûlüne itaat etmeyen sapık kimselere karşı en büyük hüccet ve delillerden biri olacaktır. Bu delille, bu sapık insanların kendi kötü akıbetlerini kendilerinin hazırladıkları açıklanacaktır. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'in şu sûre ve âyetlerine müracaat edilebilir: Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf, âyetler: 172-173, dipnot: 134-135, ez-Zümer, âyet: 69, dipnot: 80, el-Mülk, âyet: 8, dipnot: 14.

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ﴿١٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٤﴾
أَلَمْ نُهْلِكِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ ٱلْآخِرِينَ ﴿١٦﴾
كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٨﴾

14-19: Bu karar gününü sana bildiren nedir? O gün tekzib edenler mahvolacaktır.[7] Biz evvelki kavimleri helâk etmedik mi?[8] Sonra arkadan gelenleri de onlar gibi yok ederiz.[9] Biz mücrimlere böyle yaparız. O gün, tekzib edenlere felâket vardır.[10]

Açıklamalar

7. Yani bu günün geleceği yolundaki uyarıları yalan sayan ve Rablerinin huzuruna bir gün çıkıp kendi yaptıklarının hesabını vereceklerini akıllarına hiç getirmeden bu dünyada yaşayanlar.

8. Bu, âhiret hakkında verilen tarihî bir delildir. Burada denilmek isteniyor ki: "Siz kendiniz kendi tarihinize bir bakın. Hangi millet âhireti inkâr edip bu dünyadaki hayatı yaşanacak asıl hayat zannederek sadece bu dünyada beliren sonuçları hayır ve şerrin ölçüsü sanmış ve ona göre kendi ahlâk anlayışını belirlemişse, istisnâsız helâk olmuştur. Bu da gösteriyor ki, âhiret bir gerçektir; öyle bir gerçek ki, bunu görmezlikten gelen bir kişi, tıpkı bütün gerçeklere göz yuman bir kişi gibi zarara uğrayacaktır." (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, dipnot: 12, en-Neml, dipnot: 86, er-Rûm, dipnot: 8, Sebe, dipnot: 25).

9. Yani bu Bizim değişmez kanunumuzdur. Âhiret'i inkâr etmek nasıl ki geçmişteki kavimler için felâket sonuçlar getirmiş, gelecek milletler için de tehlikeli ve zarar verici olacaktır. Bu kuraldan ne geçmişte herhangi bir kavim müstesna idi, ne de gelecekte olacaktır.

10. Burada bu cümlenin anlamı şudur: Dünyada onların sonu ne olursa olsun, yahut gelecekte ne olursa olsun, bu onların asıl cezası değildir. Onlar asıl felâketi, karar gününde yaşayacaklardır. Buradaki cezası tıpkı şu duruma benzer. Bir kişi sürekli olarak suç üstüne suç işliyor ve hiçbir şekilde suç işlemekten vazgeçmiyorsa tutuklanıveriyor. Ne var ki, onun hakkındaki asıl dava ve onu yargılayacak asıl mahkeme burada kurulmayacaktır; o mahkeme âhirette kurulacaktır ve asıl felâkete uğrayacağı gün o olacaktır. Bu mahkeme onun dünyada yaptığı bütün suçların cezasını verecektir. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 5-6, Hûd, dipnot: 105).

أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ۝ فَجَعَلْنَٰهُ فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ۝ إِلَىٰ قَدَرٍ
مَّعْلُومٍ ۝ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ ٱلْقَٰدِرُونَ ۝

20-23: Biz sizi hakîr bir sudan yaratmadık mı? Ve belli bir süreye kadar[11] onu emin bir yerde tutup da korumadık[12] mı? İşte bakın, Biz buna kâdirdik. O halde Biz iyi bir kudrete sahibiz.[13]

Açıklamalar

11. Burada kullanılan tabir, "kaderin ma'lûmin"dir. Bu, sadece be-

lirli bir süre demek değildir, aynı zamanda, bu süreyi ancak Allah'ın bildiği anlamını da taşımaktadır. İnsanoğlu, herhangi bir şekilde bir bebeğin annesinin karnında kaç ay, gün, saat, dakika ve saniye kalacağını ve kesin doğum tarihinin ne olduğunu bilmez. Yüce Allah her çocuğun doğumu için belli bir süre belirlemiştir ve ancak O, bunu bilmektedir.

12. Yani, annenin karnı. Döllenme ve gebeliğin başlamasıyla çocuk anne karnına öylesine sağlam bir şekilde yerleştiriliyor ve onun orada beslenip gelişmesi için öylesine geniş tedbirler alınıyor ki, ancak çok büyük bir kaza meydana geldiği zaman düşük veya erken doğum olayları meydana gelebiliyor. Kürtaj için de bazı özel önlemlerin alınması gerekiyor ki, tıbbın bütün gelişmelerine rağmen bu müdahale hâlâ tehlikeli ve zararlıdır.

13. Bu, ölümden sonraki hayatın delilidir. Allahu Teâlâ'nın buyurğunun anlamı şudur: "Biz çok önemsiz ve minnacık bir damla (nutfe, sperm) ile seni yoktan varetmeye ve koskoca bir insan yapmaya kâdir idiysek, seni tekrar başka bir şekilde yaratmaya niçin kâdir olmayalım? Sayesinde bugün hayatta olduğun bu yaratılışımız, bizzat Bizim iyi bir kudrete sahip olduğumuzun, ve seni bir defa yaratıp tekrar yaratmaktan âciz olmadığımızın bir kanıtıdır."

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾
أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ
شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾

24-27: O gün, tekzib edenlere felâket vardır.[14] Biz arzı bir toplantı yeri kılmadık mı? Dirilere de, ölülere de. Orada sabit büyük dağlar yaratmadık mı? Size tatlı bir su içirmedik mi?[15]

Açıklamalar

14. Burada bu cümlenin anlamı şudur: Ölümden sonra hayatın imkânıyla ilgili bu açık delile rağmen bunu yalanlayanlar bugün istedikleri kadar bunu alaya alsınlar ve bu inancı taşıyanlara istedikleri kadar gerici, örümcek kafalı ve evhamcı desinler, ancak yalanladıkları gün gelince, bunun kendileri için bir felâket günü olacağını çok iyi bileceklerdir

15. Bu, âhiretin mümkün olduğuna ve tutarlı bir inanç olduğuna ilişkin başka bir delildir. Örneğin, yerküremiz milyonlarca ve milyarlarca yıldan beri kendi kucağında sayısız mahlûkları bulundurmaktadır. Her türlü bitki, hayvan türü ve insanlar üzerinde yaşamaktadır. Ve herkesin ihtiyacının karşılanması için bunun karnından türlü çeşit bitmez tükenmez maddeler, yiyecekler ve zenginlikler çıkmaktadır. Yine bu toprakta türlü çeşit mahlûkların sayısız fertleri her gün ölmektedir, ve öylesine eşsiz bir düzen kurulmuştur ki, bütün bunların ölüleri bu toprağa gömülüp yok ediliyor ve her mahlukun yeni bireylerinin doğmaları ve yaşamaları için imkanlar sağlanıyor. Bu yeryüzü, dümdüz bir top şeklinde de yaratılmamıştır; aksine yer yer tepeler ve muazzam yükseklikte dağlık bölgeler kurulmuştur. Bu dağlar ve tepelerin, havaların değişimi, yağmurun yağışı, nehirlerin akması, verimli ve yemyeşil vadilerin meydana gelmesi ve keresteler ile büyük kütüklerin elde edilmesine neden olan ağaçların yükselmesi ve türlü çeşit madenler ile kıymetli taş v.s.'nin sağlanmasında önemli rolleri vardır. Ayrıca, bu toprağın karnında tatlı su kaynakları ve gölleri oluşturulmuş, sırtında tatlı su pınarları ve dereleri akıtılmış ve denizin tuzlu suyundan buharlar çıkarılıp yukarıdan temiz suyu yağdırma düzeni kurulmuştur. Bütün bunlar bir Kâdir-i Mutlak'ın bunları yarattığının ve O'nun sadece Kâdir değil, Alîm ve Habîr de olduğunun delili değil midir? Şimdi eğer bu dünya ve yeryüzü O'nun kudretiyle bütün imkân ve donanımlarıyla ve hikmetiyle meydana gelmişse, aklı başında olan bir kişinin, O'nun kudretinin, bu dünyaya benzer başka bir dünyayı yaratabileceğini ve insanların kendi yaptıklarının hesabının sorulması için böyle bir dünyanın yaratılmasının, O'nun hikmetinin gereği olduğunu anlaması neden zor oluyor?

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝
انطَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ۝ انطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ
شُعَبٍ ۝ لَّا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ۝ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ
كَالْقَصْرِ ۝ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ۝ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝

28-34: O gün tekzib edenler için felâket vardır.[16] "Tekzib[17] ettiğiniz şeye gidin. Üç kola ayrılmış gölgeye gidin.[18] O, ne gölgelendirir ne de alevden korur. Zira, o ateş, saraylar kadar kıvılcım saçar. (Onlar hoplarken sanki) birer sarı develer (gibi) olacaklardır.[19] O gün tekzib edenler için felâket vardır."

Açıklamalar

16. Burada bu cümle şu anlamda kullanılmıştır: Yüce Allah'ın kudret ve hikmetinin bu cilve ve mucizelerini gördükten sonra bile âhiretin mümkün oluşu ve akla yatkın oluşunu inkâr edenler ve Allah'ın, bu dünyadan sonra başka bir dünya yaratacağ ve onda insanlardan yaptıklarının hesabını soracağını tekzib edenler, istiyorlarsa bu saplantılarına devam etsinler. Bütün bunlar, onların beklediğinin tam tersine gerçekleştiği gün, böylesi bir ahmaklık yapmakla kendi felâketlerini kendilerinin hazırladıklarını anlayacaklardır.

17. Şimdi âhiretle ilgili deliller verildikten sonra, bunun gerçekleşmesinden sonra orada bu inkârcıların ne hale gelecekleri anlatılmaktadır.

18. Burada "gölge"den dumanın gölgesi kastedilmiştir. Üç koldan da, dumanın yükselmesinden sonra onun birkaç kola dağılması kastedilmiştir.

19. Yani, her kıvılcım bir saray gibi büyük olacaktır. Ve bu büyük kıvılcımlar yükselip ard arda patlamaya başlayınca her taraf sanki sarı develer hoplamaya başlamış diye anlaşılacaktır.

هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ
﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

35-40: Bu, dillerinin tutulacağı bir gündür. Onlara, özür dilemeleri için izin de verilmez.[20] O gün tekzib edenler için felâket vardır. Bugün ayırd etme ve hüküm günüdür. Sizi ve evvelki kavimleri toplamışızdır. Eğer bir hileniz varsa hemen yapın.[21] O gün tekzib edenler için felaket vardır.

Açıklamalar

20. Bu, onların Cehennem'e girmelerinden sonra bulunacakları son durumları olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde belirtildiği gibi, bundan önce mahşer alanında bu adamlar dilleri döndüğü kadar kendilerini savunmaya çalışacaklardır. Türlü çeşit mazeretler belirteceklerdir, kendi suçlarını başkalarına atarak kendilerini temize çıkarmaya çalışacaklardır. Kendilerini doğru yoldan saptırmış olan kabile reisleri ve liderlerine veryansın edeceklerdir. Hatta, bazıları göz göre göre kendi suçlarını inkâr edeceklerdir. Ne var ki, her türlü tanıklık ve delillerden suçlu oldukları iyice sabit olduktan, elleri, ayakları ve diğer organları kendileri aleyhine tanıklık yapmakta çekinmedikten ve tamamen doğru ve adil bir biçimde ve adâletin bütün kurallarına uygun olarak cezalandırılmalarına karar verildikten sonra şaşkına döneceklerdir, dilleri tutulmuş olacaktır ve kendilerini savunacak başka laf bulamayacaklardır. Onlara özür dilemeleri için fırsat veya izin verilmemesinin anlamı, kendilerine savunma imkânı verilmeden haklarında karar verileceği değildir. Aksine, bunun anlamı şudur: Onların suçları ve günahları öylesine inkâr edilmez bir şekilde sabit görülmüş olacaktır ki, onlar kendilerini savunmak için başka bir lâf bulamayacaklardır. Bu, tıpkı bizim bir kişi hakkında "ona ağızını açma fırsatı vermedik", "onu konuşturmadık" veya "onun konuşmasını kestik" dememiz gibidir ve bunun anlamı da şudur: Söz konusu kişiye öylesine sağlam ve inkâr edilmez deliller sunduk ki, ağızını açamadı veya söyleyecek bir şeyi kalmadı.

21. Yani, siz dünyada pek çok hileler yaptınız ve oyunlar oynadınız. Şimdi bakalım, pençemden kurtulmak için bir hile yapabilir misiniz?

إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا۟
وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾

41-45: Müttakîler[22] gölgelerde ve pınar başlarındadırlar. Ve canlarının istediği meyveler içindedirler. (Onlara şöyle denir) "Amellerinizin mükafâtı olarak âfiyetle yeyip için". İşte biz, güzel amel işleyenleri böyle mükafatlandırırız. O gün tekzib edenler için felâket vardır.[23]

Açıklamalar

22. Burada bu kelime, "mukezzibîn"in (yalanlayanlar) tam karşıtı olarak kullanıldığı için, "müttakiler"den burada, âhireti yalanlamaktan kaçınan ve buna inanarak dünyada, ahirette yaptıklarının, söyledikleri sözlerinin ve kendi ahlâk ve karakterlerinin hesabını vereceklerini düşünerek yaşamış olanlar kastedilmiştir.

23. Burada bu cümlenin anlamı şudur: Onların bir felâketi, yukarıda belirtildiği gibi olacaktır. Yani, mahşerde birer âdi suçlu gibi duracaklardır. Suçları birer birer, ağızlarını açamayacak kadar sağlam delillerle ispatlanmış olacaktır ve en nihayet Cehennem'e yanmak üzere gönderileceklerdir. Onların bir başka sıkıntısı ve felâketi de şu olacaktır: Ömürleri boyunca kavga ettikleri, aptal, dar görüşlü, fanatik, yobaz ve gerici saydıkları ve bu nedenle kendileriyle alay ettikleri ve her bakımdan küçük gördükleri iman sahiplerinin Cennet'te her türlü nimetler ve konfor içinde yaşadıklarını göreceklerdir ve bu yüzden kendilerini yiyip bitireceklerdir.

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

46-50: Yeyin[24] ve birkaç gün hayatın tadını çıkarın.[25] Siz hakikatte mücrimsiniz. O gün tekzib edenlerin vay haline. Onlara "rükû" edin denildiği zaman rüku etmezler.[26] O gün tekzib edenler için felâket vardır. Artık bundan (Kur'ân'dan) sonra hangi söze inanacaklar?[27]

Açıklamalar

24. Şimdi söze son verilirken sadece Mekkeli kâfirlere değil, tüm kâfirlere hitap edilerek bu sözler söylenmektedir.

25. Yani dünyadaki bu geçici hayat.

26. Burada Allah'ın önünde rüku etmeleri veya eğilmelerinden, sadece O'na ibadet etmek değil, aynı zamanda O'nun gönderdiği peygambere, O'nun indirdiği Kitab'a ve O'nun emirlerine inanmak ve uymak da kastedilmiştir.

27. Yani, insana bâtıl ile hak arasındaki farkı anlatmak ve hiâyet yolunu göstermek için mümkün olan en büyük şey, Kur'ân'ı Kerîm şeklinde indirilmiştir. Bunu okuyarak veya dinleyerek dahi eğer bir kişi iman etmiyorsa, onu doğru yola getirecek başka ne olabilir ki?

EN-NEBE'

Adı: İkinci âyette geçen "en-Nebe'" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur. Ve bu sadece ad değil, bu sûrede işlenen konuların başlığıdır da. Zira, "nebe'" kıyamet ve âhiret ile ilgili haber demektir ve sûrenin bütün bahisleri bununla ilgilidir.

İniş Tarihi: Mürselât suresinin girişinde belirttiğimiz gibi, el-Kıyame sûresinden başlayarak En-Naziat sûresine kadar hepsinin konusu birbirine benzemektedir ve bunların hepsinin Mekke döneminin ilk yıllarında indiği sanılmaktadır.

Başlıca konusu ve bahisleri: Bu sûrenin konusu da Mürselât sûresi gibi kıyamet ve âhiretin ispatı ve bunları kabul edip etmemenin sonuçları konusunda insanları uyarmaktır.

Mekke'yi Muazzama'da Hz. Peygamber (a.s.) ilk kez İslamiyeti tebliğ etmeye başlayınca bunu üç temele dayandırmıştı: (1) Allah'ın uluhiyetine kimse ortak koşulmamalıdır (2) Hz. Muhammed'i Yüce Allah kendi Peygamberi olarak tayin etmiştir (3) Bu dünya bir gün sona erecektir ve daha sonra başka bir dünya kurulacaktır. Bu ikinci dünyada gelmiş geçmiş tüm mahlûklar diriltilip, tıpkı dünyadaki ilk hayatları sırasında olduğu gibi, aynı yüz ve vücutla ayağa kaldırılacaktır ve daha sonra inançları ve amellerinin muhasebesi yapılacaktır ve bu muhasebede mümin ve sâlih oldukları sabit olan kimseler her zaman için Cennete gidecek, kâfir ve fâsık oldukları tasbit olunan kimsler de daimi kalmak üzere Cehennem'e gireceklerdir.

Bu üç konunun ilkine şiddetle karşı olmalarına rağmen Mekkeliler aslında Allah'ın varlığını inkâr etmiyorlardı. Onlar O'nun Büyük Rabb, Yaradan ve Rızık veren olduğunu kabul ediyorlardı. Ayrıca, mabût olarak kabul ettikleri diğer varlıkların da Allah'ın mahlûkları olduğunu

da kabul ediyorlardı. Tartışma ve anlaşmazlık konusu sadece, bu mabutların, Allah'ın sıfatları, yetkileri ve ulhuviyetinde ortak olup olmamalarıydı.

İkinci hususu da Mekkeliler kabul etmeye razı değildi; ama şu gerçeği de inkâr edemiyorlardı: Hz. Muhammed'in onlarla beraber geçirdiği peygamberlik iddiasından önceki 40 yıllık yaşantısında onlar onu hiçbir zaman bir yalancı, sahtekâr veya, kendi kişisel amaçları için caiz olmayan yolları benimseyen biri olarak görmemişti. Onlar bizzat onun aklı, zekâsı, tutarlılığı, sağduyusu doğruluğu, yüksek ahlak ve faziletini teslim ediyorlardı. Bu nedenle, binbir bahane ve suçlamalara rağmen, Resûlullah'ın (a.s.) diğer bütün konularda doğru ve dürüst olduğu ve sadece peygamberlik iddiası konusunda (hâşâ) bir yalancı olduğuna başkalarını inandırmaya çalışmaları şöyle dursun, kendileri de inanmakta güçlük çekiyorlardı.

Böylece, ilk iki husus Mekkeliler için üçüncüsü kadar kafa karıştırıcı, ve inanılması güç bir akide olmadı. Bu üçüncü akide onlara sunulunca, en çok bunu alaya aldılar, en çok inanılmaz ve şaşırtıcı buldular ve akıl ve mantığa tamamen aykırı sayıp her yerde bunun inanılması zor, hatta tasavvuru bile güç olduğunu söylemeye başladılar. Ne var ki, onları İslâm'ın yoluna getirmek için âhiret inancının zihinlerine yerleştirilmesi şarttı, çünkü bu akideyi kabul etmeden, Hak ile Batıl konusunda düşünce biçimlerinin ciddi olması mümkün değildi, hayır ile şer konusundaki değer yargılarında bir değişikliğin olması sözkonusu değildi, ve dünyaya tapma yolunu terkedip, İslâm'ın, onları sevketmek istediği yolda yürümelerine imkân yoktu. Bu sebepten dolayıdır ki, Mekke'nin ilk dönem sûrelerinde genellikle âhiret akidesinin zihinlere yerleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Ancak bunun için öyle deliller verilmiştir ki, bunlarla hem tevhid kavramı zihinlerde yer almakta, hem de, arada Resûlullah (a.s.) ile Kur'ân'ın Hak olduğu anlaşılmaktadır. Tabii bunlar için de ayrıca az ve öz deliller verilmiştir.

Bu dönemin sûrelerinde âhiret konusunun bu kadar tekrarlanmasının nedenini öğrendikten sonra gelin şimdi bu sûrenin konularına bir göz atalım. Bu sûrede ilk önce, kıyametin haberini duyduktan sonra Mekkelilerin çarşıda pazarda, evde ve sokakta, kısacası, her yerde yapmaya başladıkları türlü çeşit dedikodulara ve fiskoslara işaret edilmiştir. Bundan sonra inkârcılara şöyle bir soru sorulmuştur:

Sizin için bir döşeme yaptığımız bu toprağı ve yeryüzünü görmüyor musunuz? Sizin için yere diktiğimiz bu yüksek dağları görmüyor musunuz? Siz kendinizi de görmüyor musunuz ki, Biz sizleri erkek ve kadın çiftler şeklinde yarattık? Siz kendi uykunuza bir göz atmıyor musunuz? Biz bunun sayesinde sizin dünyada çalışabilmenizi mümkün kılmak için birkaç saatlık çalışmadan sonra birkaç saat dinlenmenizi gerekli hale getirdik? Siz, ihtiyaçlarınıza göre sürekli ve düzenli bir şekilde sürdürmekte olduğumuz gece ve gündüzün sistemini görmüyor musunuz? Siz, üstünüzde gökteki sağlam ve dengeli düzeni görmüyor musunuz? Siz, bu güneşi görmüyor musunuz ki, bunun sayesinde size ışık ve ısı ulaşıyor? Siz, bulutlardan yağan bu yağmurları görmüyor musunuz ki, onlar sayesinde mahsuller yetişiyor, sabzeler ve bağ, bahçeler çıkıyor? Bütün bu şeyler, bunları yaratan Kâdir-i Mutlak'ın kudretinin, kıyameti koparmak ve âhireti meydana getirmekten âciz olduğunu mu gösteriyor? Ve bütün bu düzende görülen mükemmel seviyedeki hikmet ve zekâyı gördükten sonra, bu düzenin her parçası ve her işleminin belli bir amaç taşıdığını, ancak düzenin tümünün boş ve amaçsız olduğu gibi bir düşünce mi aklınıza geliyor? Bu fabrikada ve tesiste insana ustabaşı görevi verildik ve bütün yetkiler tevdi edildikten sonra, görev süresi bitince buradan ayrılırken, kendisinin hesapsız kitapsız bırakılması gibi anlamsız ve beyhude bir söz olabilir mi? Yani ne işini hakkıyla ve başarıyla yapmasından dolayı kendine ödül ve emeklilik maaşı, ne de yapamadığı veya eksik yaptığı işlerden dolayı hesap sorulması ve ceza verilmesi?

Bu deliller verildikten sonra karar gününün muayyen ve belirli zaman mutlaka geleceği kuvvetle ifade edilmiştir. Sura sadece bir defa üflenilecektir ve size haber verilen şeyler gözlerinizin önüne gelecektir ve siz ister kabul edin, ister etmeyin, ölü yatmakta olduğunuz bütün yerlerden toplu halde dirilip ayağa kalkacak ve hesap vermeye çağrılacaksınız. Sizin bunu inkâr etmeniz bu gerçeğin meydana gelmesini durduramaz.

Bundan sonra 21 ilâ 30 âyetine kadar "hesap kitabı beklemeyen ve Bizim âyetlerimizi yalanlayanların her yaptıkları defterimize yazılıdır ve onların hakkından gelinmesi için Cehennemler hazır beklemektedir ve buralarda kötü amellerinin hepsi layıkıyla cezalandırılacaktır" denilmiştir. Daha sonra 31 âyetinden 36 âyetine kadar, kendilerini so-

rumlu ve Allah'a cevap verecek durumda olduğunu sayarak dünyada âhiretlerini düzeltmeye çalışanlara en güzel ödüllerin verileceği ifade edilmiş ve kendilerine, hizmetlerinin tam karşılığı değil, ondan kat kat fazla ödül verileceği konusunda güvence verilmiştir.

En son İlâhi Mahkemenin manzarası çizilmiş ve orada kimsenin sözünün geçemeyeceği, kendi yakınlarının bağışlanması için birinin diritmesi şöyle dursun, izinsiz ağzını bile açamayacağı, şefaat için tavsiyede bulunma izninin de, kimin hakkında şefaatçı olma izni varsa, onun hakkında şefaatta bulunacağı ve ileri geri bir şey konuşmayacağı şartına bağlı olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, haklarında şefaatte bulunma izni, ancak dünyada Hak sözüne inanan ve güvenenler ve sadece günahkâr olanlar için verilecektir, Allah'a âsi ve Hakka münkir olanlar için ise şefaat yapılamayacaktır.

Daha sonra konuşma şu sözlerle bitirilmiştir: Hangi günün geleceğine ilişkin haber verilmişse, o gün mutlaka gelecektir; onun uzak olduğunu sanmayın, o çok yakındır. Şimdi kim istiyorsa, bu güne inanıp Rabbinin yolunu tutsun. Ancak bu uyarıya rağmen bunu inkâr edecek olanın bütün yaptıkları gözlerinin önüne serilecektir ve o pişman olup, "keşke, ben bu dünyada doğmasayıdım" diye söylenecektir. O zaman onun bu pişmanlığı, bugün sevdiği, bayıldığı ve taptığı bu dünya için olacaktır.

EN-NEBE' SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 40 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ۝١ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ۝٢ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ۝٣
كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝٤ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝٥ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ
مِهَادًا ۝٦ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝٧

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-7: Birbirlerine neyi soruşturuyorlar? Büyük haberi mi ki, onun hakkında çeşitli söylentiler söylüyorlar?[1] Hayır aslâ.[2] Yakında bileceklerdir. Evet, aslâ. Yakında bileceklerdir.[3] Biz yeri beşik kılmadık[4] mı? Dağları kazıklar gibi dikmedik mi?[5]

Açıklamalar

1. "Büyük haber" kıyamet ve âhiret haberidir ki, Mekkeliler bunu gözleri faltaşı gibi açık dinliyor ve her toplantıda tartışıyorlardı. Soruşturmadan işte bu tartışma, dedikodu ve söylentiler kastedilmiştir. Adamlar birbirleriyle görüşünce kendilerine ilk sordukları şey şu oluyordu: "Yahu, kardeşim, bunu hiç duydun mu? İnsanlar öldükten sonra diriltileceklermiş? Kül ve toz olan kemiklerde yeniden hayat belirtisinin görüleceği inanılacak bir şey mi? Gelmiş geçmiş tüm kuşakların dirilip

bir yerde toplanacakları akıl ve mantığa sıyabilir mi? Bu yüksek ve kocaman dağların havada pamuklar gibi uçuşmaları mümkün müdür? Ay, güneş ve yıldızların birden bire sönebilecekleri ve dünyadaki bu kurulu düzenin altüst olabileceği ihtimâl dahilinde midir? Vallahi, biz bu adamı düne kadar akıllı sanıyorduk, aklı başında görülüyordu. Şimdi birden bire ne oldu ki, böylesine akla hayale gelmeyen şeyler söylemeye başladı? Bu Cennet ve Cehennemler eskiden nerede idi? Bunlar hakkında eskiden ağızından tek bir lâf dinlememiştik. Şimdi bunlar birden bire nereden çıktı ki, onlar hakkında bize acayip acayip masallar anlatmaya başladı?"

"Hum fihi muhtelefûn"un bir anlamı şudur: "Onlar bunun hakkında çeşitli dedikodular yapmaktadır". İkinci anlamı da şu olabilir: Bu insanlar dünyanın sonu konusunda kendileri de üzerinde görüşbirliği sağlanmış olan bir inanca sahip değillerdir. Yani, "bunun hakkında onlar değişik görüşler taşımaktadır". Mekkelilerden bazısı hıristiyan inancının etkisinde olup ölümden sonraki hayatı kabul ediyordu, ancak bu ikinci hayatın bedensel değil, ruhsal nitelikte olacağını sanıyordu. Bazısı âhirete temelden karşı değildi, ancak bunun olup olmayacağı konusunda bazı şüphe ve tereddütleri vardı. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu görüşte olanların şu sözleri naklolunmuştur: "Böyle bir şeyi zannediyoruz. Biz ona kat'î olarak inananlar değiliz" (el-Casiye: 32). Bazıları ise açık açık şöyle diyordu: "Bu dünya hayatından başka bir hayat yoktur. Ve biz bir daha diriltilecek değiliz" (el-En'am: 29). Yine bazı kimseleri tamamen dinsizdi. Onlar şöyle diyordu: "Hayat, ancak bu dünya hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi dehirden (sürekli zaman) başkası helâk etmez" (el-Casiye: 24). Yine bazı diğer kimseler dinsiz olmamalarına rağmen ikinci bir hayatın imkânsız olduğunu söylüyordu. Yani, onlara göre insanların diriltilmesi Allah'ın kudretinde olan bir şey değildi. Onlar şöyle diyordu: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" (Yâsin: 78). Onların bu farklı ve birbirini tutmayan sözleri gösteriyordu ki, bu hususta bildikleri bir şey yoktu ve sadece tahmin, kıyas ve zanlarıyla karanlıkta yürüyorlardı. Aksi takdirde bu hususta kesin bir bilgiye sahip olsalardı, hepsi bir tek konuda anlaşırdı (Daha çok açıklamalar için Bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt V, Ez-Zariât, dipnot: 6).

2. Yani, âhiret hakkında bunların söylediklerinin hepsi yanlıştır ve gerçek onların hiç te sandığı gibi değildir.

3. Yani, bunların boş yerde dedikodusunu ve tartışmasını yapmakta oldukları şeyin bir gerçek olarak karşılarına çıkacağı gün uzak değildir. O zaman Hz. Peygamber'in kendilerine verdiği haberin doğru olduğunu ve tahmin ile kıyasla söyledikleri şeylerin gerçekle hiçbir ilgisi olmadığını göreceklerdir.

4. Bu dünya ve yeryüzünün insanlar için bir beşik veya döşek, yani huzur verici bir yer ve sığınak yapılmasında saklı olan kudret ve hikmetin cilveleri bundan önce Tefhimü'l- Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin, şu yerlere bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt III, En-Neml dipnot: 73-74, 81, Cilt IV, Yasin, dipnot: 29, el-Mümin, dipnot: 90-91, Ez-Zuhruf, dipnot: 7, el-Casiye, dipnot: 7, Cilt V, Kâf, dipnot: 18.

5. Yüce Allah'ın yeryüzüne dağları dikmesinin hikmetleri hakkındaki bahisler için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt II, En-Nahl, dipnot: 12, Cilt III, En-Neml, dipnot: 74, Cilt VI, el-Mürselât: dipnot 15.

وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۝٨ وَجَعَلْنَا
نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝٩ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝١٠ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝١١

8-11: Sizi (erkek ve kadın olarak) çift çift yarattık.[6] Uykunuzu dinlenme vasıtası yaptık.[7] Geceyi örtü ve libas yaptık. Gündüzü de geçim ve çalışıp kazanma zamanı yaptık.[8]

Açıklamalar

6. İnsanların erkek ve kadın çiftleri olarak yaratılmasının büyük hikmet nimetlerinin anlaşılması için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt III, el-Furkan, dipnot: 69, Er-Rûm, dipnot: 28-30, Cilt IV, Yasin, dipnot: 31, Eş-Şura, dipnot: 77, Ez-Zuhruf, dipnot: 12, Cilt VI, el-Kıyame, dipnot: 25.

7. Yüce Allah insanı dünyada çalışabilir durumda tutmak amacıyla doğasında hikmetiyle uyku unsurunu oluşturmuştur. Buna göre insan her zaman birkaç saat çalıştıktan sonra uyuma ihtiyacını duymaktadır ve uyuduktan sonra taze bir enerji ile tekrar çalışabilmektedir. Açıklaması için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt III, Er-Rûm, dipnot: 33.

8. Yani, Allahu Teâlâ, sizin ışık ve aydınlıktan korunup daha kolay uyuyabilmeniz için geceyi karanlık yapmış, ve kolayca kendi geçiminiz

için çalışabilmeniz ve uğraşabilmeniz için gündüzü aydınlık hale getirmiştir. Dünyada gece ve gündüzün birbirinin ardından gelmesinin sayısız faydaları vardır. Burada bu faydalardan sadece birine işaret edilerek bütün bunların amaçsız veya tesadüfen olmadığı, aksine, bunun arkasında büyük bir hikmetin bulunduğu ve bunun doğrudan sizin kişisel çıkarınızla ilgisi olduğuna dikkat çekilmiştir. Vücudunuzun yapısı, kendi sükuneti ve rahatlığı için ihtiyaç duyduğu karanlık gece, ve geçimi için aradığı aydınlık gündüz sağlanmıştır. İhtiyaçlarınızına tam uygun olan bu düzenleme bizzat, bunun herhangi bir Hakîm'in hikmeti olmaksızın gerçekleşemediğini ispatlamaktadır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt II, Yunus, dipnot: 65, Cilt IV, Yasin, dipnot: 32, el-Mümin, dipnot: 85, Ez-Zuhruf: dipnot: 4).

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

12-13: Üstünüze yedi sağlam göğü bina ettik.[9] Oraya parlak ve sıcak bir kandil astık.[10]

Açıklamalar

9. Burada "sağlam" kelimesi şu anlamda kulanılmıştır ki, göklerin sınırları öylesine kesinkes bir şekilde çizilmiştir ki, onlarda zerre kadar değişiklik olmaz ve uzaydaki sayısız yıldız ve gezegenlerden hiçbiri, bu sınırları geçip birbiriyle çatışmaz veya yere düşmez. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt I, el-Bakara, dipnot 34, Cilt II, Er-Ra'd, dipnot: 2, el-Hicr, dipnot: 8, 12, Cilt III, el-Mü'minun, dipnot: 15, Cilt IV, Lukman, dipnot: 13, Yasin, dipnot: 37, Es-Saffât, dipnot: 5-6, el-Mümin, dipnot: 90, Cilt V, Kâfi, dipnot: 7-8).

10. Burada bu ifadeden güneş kastedilmiştir. Asıl kelime, "vahhâc"dır ki, hem son derece sıcak hem son derece aydın ve parlak demektir. Bu nedenle, tercümede bu her iki anlamı vermeye çalıştık. Bu kısa cümlede Allahu Teâlâ'nın kudret ve hikmetinin akıl almaz bir örneğine işaret edilmiştir: Bunun çapı, yerküresinin çapından 109 misli ve hacmı, yerküresinin hacmından 333 bin misli daha büyüktür. Bunun ısısının derecesi 14 milyon C0 dır. Dünyaya 93 milyon mil uzaklıkta olmasına rağmen ışığı o kadar keskin ve güçlüdür ki, insan çıplak gözüyle buna bakmaya çılışırsa kör olabilir. Isısı ve harareti o kadar çok-

tur ki, dünyanın bazı bölgelerinde şiddetiyle sıcaklık 140 fh.'e kadar varır. Allah'ın hikmeti, güneşi dünyaya tam gerektiği yerde tutmuştur. Böylece güneş ne dünyaya çok yakındır ki, bu aşırı derecede ısınsın, ne de çok uzaktır ki, aşırı derecede soğusun veya donsun. İşte bu dengeli mesafe nedeniyle dünyada insanlar ile hayvanların yaşamaları mümkün olabilmiştir. Güneşten çıkan güç ve enerji dünyaya değişik şekillerde ulaşmakta ve yaşamalarımızı mümkün kılmaktadır. Yine bundan mahsullerimiz yetişmek ve olgunlaşmakta ve her mahlûk kendi besinini almaktadır. Bunun ısısıyla denizin sularından buharlar çıkmakta ve bunlar rüzgârın yardımıyla yeryüzünün çeşitli bölgelerine yayılıp yağmur olarak yağmaktadır. İşte bu güneşte Yüce Allah öylesine akıl almaz ve bitmez tükenmez bir fırın yakmıştır ki, milyarlarca yıldan beri tüm güneş sistemine ışık, ışın, ısı ve enerji göndermektedir.

وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلْمُعْصِرَٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِّنُخْرِجَ بِهِۦ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّٰتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

14-16: Ve sıkıp yağdırıcı bulutlardan akar sular indirdik. O su ile, hububat ve nebat bitirmek için. Sarmaş dolaş olan bağlar bahçeler çıkarmak için.[11]

Açıklamalar

11. Yeryüzünde yağmurun yağışı ve nebâtın bitişiyle ilgili düzende saklı olan Yüce Allah'ın kudret ve hikmetinin şaşırtıcı cilvelerini biz ayrıntılı olarak Tefhimü'l- Kur'ân'ın şu yerlerinde anlattık: En-Nahl, dipnot: 53A, el-Müminûn, dipnot: 17, Eş-Şuara, dipnot: 5, Er-Rum, dipnot: 35, Fâtır, dipnot: 19, Yasin: dipnot: 29, el-Mümin, dipnot: 20, Ez-Zuhruf, dipnot: 10, 11, dipnot: 28-30.

Bu âyetlerde birbiri ardından birçok doğa olayı ve elemanlardan sözedilerek kıyameti ve âhireti inkâr edenler şöyle denilmiştir: Eğer siz gözlerinizi açıp dünya, dağlar ve bizzat kendi doğuşunuz, uykunuz, uyanıklığınız ve gece ile gündüzün bu düzenine bakar, kainâtın bu dengeli ve değişmez yapısı, düzeni, gökteki parlayan güneşe bakar, bulutlardan yağan yağmuru ve onun yetiştirdiği bitkileri görürseniz, bunlarda iki önemli noktayı bulursunuz: Birincisi, bütün bunlar akıl almaz bir kudret olmaksızın meydana gelemezdi ve sürekli ve dengeli bir biçimde yürüyemezdi. İkincisi, bunlarda her birinde muazzam bir

hikmet vardır ve hiçbir iş amaçsız ve anlamsız değildir. Şimdi ancak bir ahmak, bütün bu şeyleri meydana getirme gücüne sahip olan bir kudretin, bunları öldürme veya yoketme ve tekrar başka bir şekilde yaratma gücüne sahip olmadığını söyleyebilir. Ve ancak bir akılsız, bu kainâtta hiçbir işi amaçsız yapmamış olan bir Hakîmin, bu dünyasında insana hayır ile şerri birbirinden ayırma itaat ve isyan özgürlüğü ve kendi sayısız mahlukâtı üzerindeki tasarruf yetkisini boşa verdiğini, insan ister onun verdiği şeyleri iyi kullansın, ister kötü kullansın, her iki durumda da hiçbir sonucun çıkmayacağı, biri iyilik ede ede ölse bile, sonunda toprak olacağı, başka biri kötülük ede ede ölse de, sonunda toprak olacağı, ne iyi bir insana iyiliğinin karşılığı verileceği, ne de kötü bir insandan, kötülüklerinden dolayı hesap sorulacağını da söyleyebilir. Ölümden sonraki hayat, kıyamet ve âhiretle ilgili bu deliller Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde dile getirilmiştir. Örneğin bkz. şu yerlere: Tefhimü'l- Kur'ân, Er-Ra'd, dipnot: 7, el-Hacc, dipnot: 9, Er-Rûm, dipnot: 6, Sebe', dipnot: 10 ve 12, Es-Saffât, dipnot: 8-9.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾
وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

17-20: Şüphesiz, karar günü muayyen bir vakittir. Sûr'a üfrüldüğü günde hepiniz fevc fevc geleceksiniz.[12] (O gün) gök açılıp kapı kapı olur. Dağlar yürütülmüş, bir serap olmuştur.[13]

Açıklamalar

12. Burada Sûr'a üfürülmesinin üçüncü ve son durumuna işaret edilmiştir. Sûr'un sesi duyulur duyulmaz geçmişte ölmüş olan tüm insanlar birden bire dirilecektir. Burada "siz" olarak yapılan hitap, sadece o zaman, bu âyetlerin okunduğu sırada muhatap olan insanlarla sınırlı değildir, aksine, dünyanın doğuşundan kıyamete kadar doğmuş ve ölmüş kimseleri kopsamaktadır. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt II, İbrahim, dipnot: 57, Cilt III, el-Hacc, dipnot: 1, Cilt IV, Yasin, dipnot: 46-47, Ez-Zümer, dipnot: 79).

13. Burada şu husus anlaşılmalıdır ki, burada da Kur'ân-ı Kerim'in birçok diğer yerleri gibi, kıyametin değişik aşamalarından bir

arada bahsedilmiştir. İlk âyette Sûr'a üfürülmesinin son durumundan sözedilmiştir ve daha sonraki iki âyette Sûr'a ikinci üfürülüşünden sonra olup bitecek olanlara işaret edilmiştir. Biz bunun açıklamasını Tefhimü'l- Kur'ân'ın VI. Cildinde el-Hakka sûresinin tefsiri, 10. dipnotunda yaptık. "Göğün açılması"ndan uzayda artık hiçbir sınır veya kısıtlamanın kalmayacağı ve her şeyin çözüleceği kastedilmiştir. Yani, o zaman her tarfta semavi âfetler öylesine sınırsız bir şekilde vuku bulacaktır ki, bunların gelişi için bütün kapılar açılmıştır ve durdurulması için hiçbir engel kalmayacaktır. Dağların yürümesi ve serap olmaları da şu demektir: Dağlar bir anda yerlerinden kopacak ve toz olup çevreye öylesine dağılacaklar ki, bunların daha önce dağ olduğuna inanmak zor olacaktır. Oralarda büyük kum tepelerinden başka bir şey kalmayacaktır. Bu durum Tâhâ sûresinde şöyle ifade edilmiştir: "Senden dağlar hakkında sorarlar. De ki: "Rabbim onları yerlerinden koparıp parça parça edecek." Böylece yerlerini dümdüz boş bir halde bırakacak. Orada alçaklık ve yükseklik göremezsin." (âyetler: 10-107, dipnot: 83).

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَّابِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾

21-23: Gerçekte Cehennem bir tuzaktır.[14] Azgınların dönüp dolaşıp varacakları yerdir. Onda nice devirler boyunca kalacaklar.[15]

Açıklamalar

14. Tuzak, bilindiği gibi, avın gelip gafil avlanması için hazırlanan bir şeydir. Cehennem için bu kelimenin kullanılmasının anlamı şudur: Allah'a isyan etmiş olanlar dünyada korkusuzca hareket ederler. Alah'ın saltanatını bir çiftlik sanarlar ve burada hiçbir engel veya kısıtlama olmadığını düşünürler. Dolayısıyla canları istediği gibi hareket ederler. Oysa, Cehennem onları bir tuzak gibi beklemektedir. Onlar bu tuzağa, habersizce gelip gireceklerdir ve hiç çıkamayacaklardır.

15. Burada "ahkâb" kelimesi kullanılmıştır ki, peyderpey gelen uzun bir süre, öyle sürekli dönemler ki, biri biter bitmez, diğeri başlar, demektir. Bu kelimeye bakarak bazı kimseler Cennetin daimi olacağını, ancak Cehennem'in böyle olmayacağını, zira burada nice devirlerden söz edildiğini, ve bu devirler ne kadar uzun olursa olsun, bir gün

biteceğini belirtmişlerdir. Yani, onlara göre bu devirler sonsuz olmayacaktır. Ne var ki bu istidlâl iki sebepten dolayı yanlıştır: Birincisi, Arap sözlüğüne göre "hakab" kelimesi zâten bir hakabın arkasında başka bir hakabın olduğu anlamını kapsıyor ve "ahkâb" kesinlikle peşpeşe gelen ve aralarında hiçbir boşluk olmayan devirler demektir. İkincisi, herhangi bir konuda Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinin, anlamını, aynı konu hakkında Kur'ân'ın bazı diğer ifade ve açıklamaları ile çelişen almak ilke olarak yanlıştır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de 34 yerde Cehennem sahipleri için "hulûd" (daimi) kelimesi kullanılmıştır. Üç yerinde ise sadece "hulûd"la yetinilmemiş, buna "ebeden" (daima, her zaman) kelimesi de ilave edilmiştir. Ve bir yerinde açık açık şöyle buyurulmuştur: "Onlar Cehennemden çıkmak isterler. Halbuki ondan çıkacak değillerdir. Onlara daimi azap vardır." (el-Maide: 37). Başka bir yerinde şöyle denilmiştir: "Gökler ve yer durdukça orada ebedî kalacaklardır". Ancak Rabbin dilerse başka." Aynı husus Cennet sahibleri için de söylenmiştir: "Orada Rabbinin dilediklerinden başkaları gökler ve yer durdukça ebedî kalırlar." Said (bahtiyar) olanlara gelince: Onlar da Cennettedirler. Rabbinin dilediğinden başkaları orada gökler ve yer durdukça ebedî kalırlar." (Hûd: 107-108). Bu açıklamalardan sonra, sadece "ahkâb" kelimesine bakarak Cehennem'de, Allah'a isyan etmiş olanların kalışı daimi olmayacak ve bir gün sonra erecektir demenin imkânı varmıdır?

لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا
﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ
شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

24-30: Orada serinlik ve içilecek bir şey tatmayacaklar. Ancak kaynar su ve yaraların yıkanmasında elde edilen pis su[16] (içecekler). (Yaptıklarına) muvafık bir ceza olarak. Çünkü onlar, hesap görüleceğini ummuyorlardı. Ve âyetlerimizi şiddetle tekzib etmişlerdi.[17] Biz ise, her şeyi yazıp saymışızdır.[18] Azhabı tadınız. Biz, ancak sizin azabınızı artıracağız.

Açıklamalar

16. Burada "gassâk" kelimesi kullanılmıştır, ki irin, kan, pis kan,

ve herhangi bir darbe veya işkenceden dolayı kan ve derilerden akan her türlü ter veya sıvı anlamına gelir. Ayrıca, bu kelime, çürümüş ve pis kokusu olan her şey için de kullanılır.

17. İşte bu sebepten dolayı onlar Cehennemin bu şiddetli azabına layık görüleceklerdir. Birincisi, onlar dünyada, kendilerinin Allah'ın huzuruna çıkıp yaptıklarının hesabını verecekleri günün hiç gelmeyeceğini düşünerek yaşadılar. İkincisi, onların hidayeti için Yüce Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlere inanmadılar ve onların yalancı olduğunu ilan ettiler.

18. Yani, Biz onların sözleri ile hareketleri, konuştukları ve yaptıkları, hatta niyetleri, düşünceleri ve amaçlarının tam bir tutanağını tuttuk; öyle bir tutanak ki, buna kaydedilmeyen en ufak bir şey yoktu. Ve o aptallar, bundan habersizdi ve kendilerinin kör topal bir düzende yaşadıklarını ve burada diledikleri gibi hareket edebileceklerini ve kimsenin kendilerinden hesap soramayacağını sanıyorlardı.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾

31-35: Şüphesiz muttakiler[19] için fevz ve felâh vardır. Güzel bahçeler ve üzüm bağları vardır. Aynı yaşta kızlar[20] ve taşan kadehler vardır. Orada herhangi bir boş söz ve yalan işitmezler.[21]

Açıklamalar

19. Burada "muttakiler" (Allah'tan korkanlar) kelimesi herhangi bir hesaplaşmanın olmayacağını sanan ve Allahu Teâlâ'nın âyetlerini yalanlayanların karşıtı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, bu kelime, ister istemez, Allah'ın âyetlerini kabul eden ve kendi amellerinin hesabını bir gün vereceklerini düşünerek dünyada yaşamış olanlar için kullanılmıştır.

20. Bu ifadenin anlamı şu olabilir: O kızlar hem aralarında yaşıt olacak hem de eşlik edecekleri kimselerle yaşıt olacaklardır. Bu konu Sâd sûresi, 52. âyet ve Vakıa sûresi, 37. âyette de geçmiştir.

21. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde, insanların kulaklarının boş,

çirkin, pis ve yalan şeyleri işitmeyecekleri hususu, Cennetin büyük nimetleri arasında sayılmıştır. Yani Cennette boş laflar edilmeyecek ve fuzuli dedikodular yapılmayacaktır. Kimse kimseye yalan söylemeyecek ve kimse kimseyi yalanlamayacaktır. Dünyadaki hayatta her gün şahit olduğumuz küfürleşme, kavga, iftira, çirkin satışma, iğrenç suçlama ve boş tartışmaların âhirette sözü bile edilmeyecektir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt III, Meryem sûresi, dipnot: 38, Cilt V, el-Vakıa, dipnot: 13-14).

جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً
حِسَابًا ۞ رَّبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ٱلرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ
مِنْهُ خِطَابًا ۞ يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا
مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ۞

36-38: Bu, Rabbin tarafından bir mükafât ve hesapsız bir insandır.[22] O göklerin, yerin ve ikisi arasında olanların Rabbi olan Rahman'dır. O'na hitapta bulunmaya kimse cesaret edemez.[23] Ruh ve meleklerin saf olarak huzur-u ilâhide durdukları günde,[24] onlardan hiç biri konuşmaz. Ancak Rahman'ın müsaade ettikleri müstesna. Ve doğru söylerler.[25]

Açıklamalar

22. Mükafât'tan sonra "hesapsız bir ihsan"dan bahsedilmesi demektir ki, onlara sadece iyi amelleri yüzünden hakkettikleri mükafât verilmeyecektir, ayrıca, bazı diğer ödüller ve nimetler de verilecektir. Bunun tersine, Cehennem sahipleri için sadece şöyle denilmiştir: "Yaptıklarına muvafık ceza verilecektir". Yani, suçlarının cezası tam olacaktır, ne fazla, ne az. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerlerinde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Örneğin, bkz. Yunus, âyetler: 26-27, En-Nahl, âyetler: 89-90, el-Kasas, âyet: 84, Sebe', âyetler: 33-38, el-Mümin: âyet: 40.

23. Yani, mahşerde İlâhi Divan'ın debdebesi öylesine büyük olacaktır ki, ister dünyalı ister uzaylı (semavi) olsun, kimse Allahu Teâlâ'nın karşısında izinsiz ağızını açamaycak yahut mahkemenin çalışmalarına müdahale edemeyecektir.

24. Tefsir sahiplerinin çoğuna göre burada "Rûh" kelimesinden Hz. Cebrail (a.s.) kastedilmiştir ve Allah katında sahip olduğu yüksek makamı nedeniyle burada diğer meleklerden ayrı anılmıştır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt IV, el-Mearic, dipnot: 3).

25. Burada konuşmaktan "şefaat" kastedilmiştir ve bunun iki şarta bağlı olduğu kaydedilmiştir. Birinci şart şu ki, ancak Allah tarafından izin almış olan bir kişi, yine Allah'ın merhametine nail olan bir kişi lehine şefaatte bulunabilir. İkinci şart şu ki, şefaatçı da makûl ve ölçülü hareket etmeli, gereksiz ve haksız yerde şefaatte bulunmamalıdır. Bundan şu anlam da çıkıyor: Şefaat olunacak kişi mutlaka Hak sözünü benimsemiş olmalidir, yani sadece günahkâr olmalı, kâfir olmamalıdır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 281, Yunus, dipnot 5, Hûd, dipnot 106, Meryem, dipnot: 52, Tâhâ dipnot: 85-86, el-Enbiya, dipnot: 27, Sebe', dipnot: 40-41, el-Mümin, dipnot: 32, Ez-Zuhruf, dipnot: 68, En-Necm, dipnot: 21, el-Müdessir, dipnot: 36).

ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَمَن شَآءَ
ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا ﴿٣٩﴾ إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ
ٱلْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴿٤٠﴾

39-40: Bu hak olan gündür. O halde dileyen Rabbine varacak bir yol edinsin. Biz, sizi yakın bir azap[26] ile inzâr ettik. O gün kişi, elinin önden yollandığına bakacak. Kâfir ise şöyle diyecek: "Ah ne olurdu ben toprak olaydım."[27]

Açıklamalar

26. Burada bir kişinin aklına şöyle bir soru gelebilir: Burada hitap edilen kişilerin ölümü üzerine 1400 yıl geçmişti ve bundan sonra kıyametin birkaç yüz yıl mı, birkaç bin yıl mı yoksa, birkaç yüzbin yıl sonra mi geleceği bilinmediği için, inzâr edildikleri azabın yakın olduğu ne anlam taşımaktadır. Ve sûrenin başında da, "bunlar yakında bileceklerdir" gibi bir ifade nasıl kullanılmıştır. Bu sorunun cevabı şudur:

Bir insan için zaman kavramı, ancak bu dünyada zaman ve mekân sınırları için fiziksel olarak yaşadığı sürece geçerlidir. Onun ölmesinden sonra geriye ruhu kalacaktır ve o zaman zamanla ilgili bilinç ve kavramı yok olacaktır. Ve kıyamet gününde diriltilip tekrar ayağa kaldırıldığı zaman kendisinin az önce uykudan kalktığını hissedecektir ve öldükten sonra tekrar ayağa kalktığı arasındaki sürenin binlerce yılı kapsadığını hiç anlamayacaktır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, En-Nahl, dipnot: 26, el-İsra, dipnot: 56, Tâhâ, dipnot: 80, Yasin, dipnot: 48).

27. Yani, dünyada hiç doğmasaydı, yahut ölüp toprak olsaydı, ve tekrar hayata gemesi gerekmeseydi.

EN-NAZİÂT

Adı: Sûre'nin ilk kelimesi olan, "En-Naziât"tan alınmıştır.

İniş Tarihi: Hz. Abdullah bin Abbas'ın ifadesine göre bu Sûre, En-Nebe'den sonra inmiştir ve bunun içeriği ve konusu da bunun Mekke döneminin ilk sûrelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin başlıca konusu kıyamet ve ölümden sonraki hayatın ispatıdır. Ayrıca, Allah'ın Resûlünün tekzib edilmesinin sonunun ne olduğu konusunda da uyarılarda bulunulmuştur.

Sûrenin başında ölüm ânında canı çıkaran, Allah'ın emirlerine derhal uyan ve İlâhi emre göre bütün kainâtın yönetimini sürdüren meleklere yemin edilerek kıyametin mutlaka kopacağı ve ölümden sonra ikinci bir hayatın başlayacağına dair teminatlar verilmiştir. Zira, hangi melekler tarafından can çıkarılıyorsa, yine onlar vasıtasıyla cansızlara tekrar can verilebilir, ve bugün Allah'ın emriyle her şeyi derhal ve eksiksiz yapan ve kainâtın işlerini sürdüren melekler yarın yine O'nun emriyle hem kainât düzenini bozabilir ve yeni bir düzen kurabilirler.

Bundan sonra insanlar şöyle uyarılmıştır: Sizin imkânsız sandığınız bu iş Yüce Allah için hiç te zor değildir ve bunun için büyük bir hazırlık yapması gerekmez. Onun tek bir el hareketiyle dünyanın düzeni altüst olacak ve yine başka işaretiyle siz kendinizi öbür dünyada canlı ve sapasağlam bulursunuz. O zaman, bunu inkâr eden kimseler korkudan tir tir titreyecek ve dehşetten gözleri açılmış olarak imkânsız sandıkları şeylerin gerçekleştiğini göreceklerdir.

Daha sonra Hz. Mûsa (a.s.) ile Fir'avn'ın hikayesinden kısaca sözedilerek insanlar şöyle uyarılmıştır: Fir'avn, bir peygamberi yalanlama, onun hidayet ve rehberliğini reddetme ve hilelerle onu al-

tetme çabalarının sonunu görmüştü. Ondan ibret alıp onun yolundan gitmekten vazgeçmezseniz, siz de aynı sonla karşılaşırsınız.

Bundan sonra 27. ilâ 33. âyetine kadar âhiret ve ölümden sonraki hayatla ilgil deliller verilmiştir. Bu hususta münkirlere şöyle sorular sorulmuştur: Sizi tekrar yaratmak mı daha zordur, yoksa uzayda sayısız yıldız ve gezegenlerle uzanmış olan büyük kainâtı mı? Bu zor olmayan Allah için sizi tekrar yaratmak niçin zor olsun? Âhiretin imkânı hakkında tek bir cümlede böylesine inkâr edilmez bir delil verildikten sonra insanların dikkati yeryüzüne ve bunda bulunan sayısız nesne ve varlıklarla malzemelere çekilmiştir. Yeryüzünde gerek insanlar gerekse hayvanların yaşamaları için gerekli olan imkânlara dikkati çekilmiştir. Yeryüzü ve burada bulunan her şey mutlaka bir amacın elde edilmesi için yaratıldığını ispatlamaktadır. İşte bu noktaya işaret edildikten sonra bu sorunun cevabını vermesi insan aklına bırakılmıştır: İnsan kendisi düşünsün ve söylesin, acaba, insan gibi bir mahlûka yetkiler ve sorumluluklar verildikten sonra onun hesaba tabi tutulması daha mı mantıklıdır, yoksa, onun dünyada iyi, kötü her türlü işleri yaptıktan sonra ölmesi, toprak olması, hiçbir eserinin kalmaması ve kendisine verilen bu yetkileri nasıl kullandığı ve sorumluluklarını nasıl yerine getirdiği hakkında herhangi bir hesap sorulmaması mı? Bu konu daha fazla tartışılmadan 34. ve 41. âyetlerde âhiretin gerçekleşmesinden sonra insanın daimi ve ebedî geleceği hakkında kadarın şu ilkeye verileceği açıklanmıştır: Dünyada kim kulluk sınırlarını aşarak Rabbine karşı ayaklanmış ve dünyanın nimetleri, yararları ve zevklerini kendine hedef seçmiş ve kim Rabbinin karşısına çıkmakta korkarak nefsinin caiz olmayan zevk ve isteklerine boyun eğmemiştir? Zâten bu açıklama, yukarıdaki sorunun doğru cevabını, inat ve kaskafalığı bırakıp samimi olarak bunu düşünmeye çalışan bir kişiye vermiş oluyor. Çünkü, dünyada insana yetkiler ve sorumlulukların verilmesinin mantıkî, akıllı ve ahlâkî gereği, zâten bu ilkeye göre hesaba tabi tutulması ve cezalandırılması veya ödüllendirilmesidir.

En son, Mekkeli kâfirlerin, "pekalâ, kıyamet, ne zaman gelecek?" sorusuna cevap verilmiştir. Onlar bu soruyu, Resûlullah'a (a.s.) durmadan soruyorlardı. Buna cevap olarak, bunu Allah'tan başka kimsenin bilmediği söylenmiştir. Ayrıca, şöyle buyurulmuştur: Resûl'ün görevi sadece, kıyametin mutlaka geleceği konusunda sizi uyarmaktır. Şimdi

kim istiyorsa kıyametin geleceğinden korkarak kendine çekidüzen versin ve kim istiyorsa korkusuzca azgın bir boğa gibi yaşasın. Kıyamet gelince bu dünyanın hayatını her şey sanan, buna bayılanlar bu dünyada sadece bir an kaldıklarını hissedeceklerdir. O zaman bu birkaç günlük ömürleri için kendi geleceklerini daimi olarak nasıl berbad ettiklerini anlayacaklardır.

EN-NAZİÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 46 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾
فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-9: And olsun dalıp çıkaranlara (meleklere). Yumuşacık çekenlere. (Kainât'ta) Mevlâ'nın tâat ve ibadetinde yüzene (meleklere). Sonra, (emri yerine getirmekte) yarışanlara. Sonra, Allah'ın emriyle işleri tedbir edenlere.[1] Gürültü ile yerin sallanıp titrediği günde. Onu da ikinci sarsıntı[2] takip eder. O gün, bazı kalpler titreyecek.[3] Gözler korkuyla bakacak.

Açıklamalar

1. Burada beş özelliğe sahip olan varlıklara hangi şey için and içildiği açıklanmamıştır. Ancak daha sonraki konu, bu andın, kıyametin mutlaka geleceği ve ölmüş olan tüm insanların tekrar diriltilecekleriyle ilgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu beş evsafın sahiplerinin kimliği de açıklanmamıştır. Ancak sahabeler ile tabiinin büyük bir bölümü ve pek çok müfessir ve evsaf veya özelliklerin meleklere ait olduğunu ifade etmişlerdir. Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin

Abbas, Mesrûk, Said bin Cübeyir, Ebu Salih, Ebud Duha ve Suddi'ye göre "dalıp çıkaranlar" ve "yumuşacık çekenler"den, ölüm anında insanların vücutlarının içine dalıp canlarını, her damarlarından çeken melekler kastedilmiştir. Hz. Ali, Hz. İbn Mesud, Mücahid, Said bin Cübeyir ve Ebu Salih, "Mevlânın tâat ve ibadetinde (hızla) yüzenler"den de, İlâhi emri yerine getirmek amacıyla havada ve uzayda sanki yüzüyorlar gibi hızlı bir biçimde hareket eden meleklerin kastedildiğini kaydetmişlerdir. Hz. Ali, Mücahid, Mesrûk, Ebu Salih ve Hasan Basrî, "yarışanlar"dan da aynı anlamı çıkarmışlardır. Yarışları da, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek içindir. "Allah'ın emriyle işleri tedbir edenler"den de melekler kastedilmiştir. Nitekim, Hz. Ali, Mücahid, Atâ, Ebu Salih, Hasan Basrî, Katade, Rebi' bin Enes ve Suddi'nin ifadeleri bu doğrultudadır. Başka bir deyişle, bunlar, Allah'ın emriyle kainâtın bütün işlerini yürütmektedirler ve bu düzenin önemli ve vazgeçilmez elemanlarıdır. Bu âyetlerin bu anlamı hiçbir sahih hadiste Hz. Peygamber tarafından naklolunmamasına rağmen bazı ileri gelen sahabeler ve sahabelerin öğrencileri olan tabiinin bu anlamı kabul etmelerinden, bu bilginin Resûlullah (a.s.)tan aldıkları anlaşılmaktadır, veya en azından, böyle olabileceği tahmin edilmektedir.

Şimdi şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Kıyametin kopması ve ölümden sonra ikinci bir hayatın başlaması gibi hissedilmeyen, gözle görülmeyen ve elle tutulmayan şeyler için neden aynı nitelik nesnelere, and içilmiş ve onlar birer delil ve kanıt olarak sunulmuştur? Bizce, bunun aslını ancak Allah bilebilir, ancak şurası bilinmelidir ki, Araplar, meleklerin varlığını hiç inkâr etmiyorlardı. Onlar, ölüm anında insanların canını meleklerin çektiğini kabul ediyorlardı. Onlar, meleklerin son derece hızlı bir mahlûk olduğuna da inanıyorlardı. Onlara göre meleklerin, yerden göğe kadar bir anda ulaşabiliyordu, ve emredilen her şeyi hiç gecikmeden yapabiliyorlardı. Ayrıca meleklerin, İlâhi emirlere tabi olduklarını, kainâtın işlerini Allah'ın emriyle yürüttüklerini ve kendi başlarına buyuruk veya egemen olmadıklarını da kabul ediyorlardı. Tabii, bilgisizlikleri nedeniyle bunları Allah'ın kızları sayıyorlardı ve mabûtları olarak ta kabul ediyorlardı. Ancak asıl yetkilerin bunların ellerinde olduğuna inanmıyorlardı. İşte bu nedenle, burada kıyametin kopması ve ölümden sonra ikinci bir hayatın başlamasıyla ilgili olarak meleklerin yukarıdaki özellikleri birer delil olarak sunulmuştur. Yani, bu melekler hangi Allah'ın emriyle canınızı çıkarıyorlarsa, yine O'nun

emriyle vücudunuza yeni bir can koyabilirler. Ve hangi Allah'ın emriyle kainâtın yönetimini yürütüyorlarsa, yine O'nun emriyle bunu altüst edebilirler ve yeni bir düzen de kurabilirler. Bu melekler Allah'ın emirleri ne ise onları yerine getirmek konusunda zerre kadar tenbellik veya gecikme yapamazlar.

2. Birinci sallantı veya sarsıntıdan, yeryüzü ve bunun her şeyini yokedecek sarsıntı kastedilmiştir. İkinci sarsıntıdan da, ardından tüm ölülerin dirilip topraktan çıkmalarını sağlayacak sallantı kastedilmiştir. Bu durum Zümer sûresinde şöyle açıklanmıştır: "(Birinci) Sûra üfürüldüğünde, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere, göklerde ve yerde olanlar düşüp olmüşlerdir. Sonra Sûra bir kerre daha üfürüldüğünde hepsi kalkarak bakarlar." (âyet: 68).

3. "Bazı kalpler" sözü şu sebepten kullanılmıştır: Kur'ân-ı Kerim'e göre kıyamet gününde sadece kâfirler, facirler ve münafıkların kalbi titreyecek ve ödleri kopacaktır. Müminler ile sâlihler ise gayet sakin ve rahat olacaklardır. el-Enbiya sûresinde kendileri hakkında şöyle buyurulmuştur: "O en büyük korku bunları mahzun etmez. Melekler kendilerini karşılayarak: "Bu, va'd olunduğunuz gündür" derler." (âyet: 103).

يَقُولُونَ أَإِنَّا
لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ۝ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ
خَاسِرَةٌ ۝ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ۝
هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝

10-15: Kâfirler şöyle derler: "Biz mi eski hale göndürüleceğiz?" Çürümüş kemikler olduğumuz zaman mı? "Eğer bu ikinci defa dirilmek varsa, biz hüsrana uğrarız" dediler.[4] O, ancak bir sayhadır. O zaman, onların tamamı apaçık meydanda olurlar.[5] (Habibim) sana Mûsa'nın haberi geldi (değil mi6)?

Açıklamalar

4. Yani onlara böyle olacağı söylendiği zaman onlar bunu aralarında bir alay konusu yaptılar ve şöyle demeye başladılar: "Vallahi,

yandık arkadaşlar; eğer gerçekten bu adamın dediği böyle ise ve biz öldükten sonra diriltileceksek, hâlimiz dumandır".

5. Yani bu adamlar bunu imkânsız bir şey olduğunu zannederek bunu alaya alıyorlar. Halbuki, Yüce Allah için bu hiç te zor bir şey değildir ve bunu yapmak için uzun uzadıya hazırlıklar yapması gerekmez. Bunun için O'nun tek bir bağrışı veya kükreyişi yeterlidir. Bu kükreyiş veya sayha ile birlikte, nereye kadar dağılmış olursa olsun, vücudunuzun parçaları ve tozları, oradan toplanacak ve siz birden bire kendinizi, canlı ve sapasağlam olarak yerde bulursunuz. Siz, bu hayata dönüşünüzü her ne kadar bir hüsran ve zararlı bir iş sayıyorsanız sayın, ve bundan ne kadar kaçmaya çalışırsanız çalışın, bu mutlaka gerçekleşecektir. Sizin bunu inkâr etmeniz, bununla alay etmeniz ve bundan kaçmanızla bunun gerçekleşmesi önlenemez.

6. Mekkeli kâfirler herhangi bir felsefe veya düşünceyi reddetmek için değil, sırf Allah'ın Resûlünü yalanlamak için kıyamet ve âhiret fikrini kabul etmedikleri ve bunları alaya aldıkları, ve sıradan bir adama karşı değil, Allah'ın Resûlünü altetmek amacıyla Hz. Muhammed (a.s.) e oyun oynadıkları için, âhiretin meydana gelişi hakkında daha çok deliller verilmeden önce kendilerine Hazreti Mûsa ve Fir'avn'ın hikayesi anlatılıyor ki, böylece, risâlete karşı koymanın ve resûlü gönderen Allah'a karşı bayrak açmanın sonunun ne olduğunu anlasınlar.

إِذْ نَادَىٰهُ رَبُّهُۥ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾
ٱذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰٓ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ
رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

16-19: Ona Rabbi, mukaddes, "Tuva" vâdisinde[7] nidâ etmişti. "Fir'avn'a git. Zira o azdı." Ona: "günahlardan temizlenmeyi ister misin?" de. "Seni Rabbine götüreyim" de, O'ndan korkasın.[8]

Açıklamalar

7. Müfessirler, "mukaddes Tuva vadisi"nin anlamını genellikle şöyle açıklamışlardır: "Adı Tuva oan mukaddes vadi". Ancak bunun iki anlamı daha verilmiştir: (1) "İki defa kutsanan vadi". Zira, bu vadi ilk

önce, Yüce Allah'ın, Hz. Mûsa'ya hitap ettiği zaman kutsanmıştı ve ikinci kez de, Hz. Mûsa, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp buraya getirdiği zaman kutsanmıştı. (2) "Geceleyin mukaddes vâdide nidâ etmişti." Bunun açıklaması şudur: Arapçada deyim olarak şöyle denilir: "câ'ı bâdu tuva" (filanca şahıs gecenin biraz ilerlemesinden sonra bana geldi).

8. Burada bazı hususlar iyice anlaşılmalıdır:

(1) Hz. Mûsa'nın peygamberlik makamına getirilmesi sırasında kendisi ve Allahu Teâlâ arasında geçen konuşma Kur'ân-ı Kerim'de yerine göre bazan kısa ve bazan ayrıntılı olarak verilmiştir. Burada bundan kısaca bahsedilmesi gerekiyor ve ona göre özeti verilmiştir. Konuşmanın ayrıntıları şu sûrelerde yer alıyor: Tâhâ sûresi, âyet: 9-48, Şuara, âyet: 10-17, En-Nemel, âyet: 7-12, Sûre: Kasas, âyet: 29-35.

(2) Burada bahsedilen Fir'avn'ın "azması"ndan, kulluğun sınırlarını aşıp gerek Yaradan gerekse yaratıklara (mahlukât) (insanlar) karşı ayaklanması kastedilmiştir. Yaradana karşı baş kaldırışından ilerde sözedilmiştir ki, o zaman kendisi, ahaliyi toplayıp, "Ben hepinizin Rabbiyim" demişti. İnsanlara ve halka karşı ayaklanması ve azgınlaşması şu idi: O, memleketinin vatandaşlarını çeşitli gruplara ve sınıflara ayırmış, zayıf ve çaresiz halka baskı ve zulüm uyguluyor ve tüm milletini, Kasas sûresinin 4. âyetinde ve Zuhruf sûresinin 54. âyetinde belirtildiği gibi kul köle yapmıştı.

(3) Hz. Mûsa (a.s.)ya şöyle bir buyuruk verilmişti: "Sen ve Harun, iki kardeş, ona (Fir'avn'a) nasihat dinlemesi veyahut korkması için yumuşak söyleyin." (âyet: 44). Bu yumuşak sözün bir örneği yukarıdaki âyetlerde verilmiştir ki, bunlardan bir davetçinin yoldan çıkmış olan bir kişinin hidayeti için hangi hikmet ve taktikle dini tebliğ etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Diğer örnekleri ise şu âyetlerde yer almaktadır: Tâhâ, âyet: 49-52, Eş-Şuara, âyet: 23-28, ve el-Kasas, âyet: 37. Bu âyetler, Cenab-ı Allah'ın, tebliğin hikmetleriyle ilgili değişik emir ve talimat verdiği Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri arasında yer almaktadır.

(4) Bazı kimselerin düşündüğü gibi, Hz. Mûsa (a.s.) sadece İsrailoğullarının kurtuluşu için Fir'avn'a gönderilmemişti. Aksine, onun bi'setinin birinci amacı Fir'avn ve kavminin doğru yola getirilmesiydi. Onun ancak ikinci amacı, eğer Fir'avn ve kavmi, doğru yola gelmeyi

kabul etmezse, İsrailoğullarını (ki, bunlar aslında bir müslüman topluluktu) onun pençesinden kurtarıp Mısır'ın dışına çıkarmaktı. Bu husus buradaki âyetlerden de açıkca ortaya çıkıyor, zira bunlarda, İsrailoğullarının kurtarılmasından hiç sözedilmemiş ve aksine Hazreti Musa'ya Fir'avn'ın karşısına çıkıp Hakkı tebliğ etme emri verilmiştir. Ayrıca, Hz. Mûsa'nın İslâm'ı tebliğ ettiği ve aynı zamanda İsrailoğullarının kurtuluşu için yalvardığı kaydedilen yerlerden de buna dair kanıtlar elde edilmektedir. Örneğin bkz. el-A'raf, âyet: 104-105, Tâhâ, âyet: 47-52, Eş-Şuara, âyet: 16-17, 23-28, (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt II, Yunus, dipnot: 74).

55) Burada kullanılan "tezekki" (temizlik) kelimesinden inanç, ahlâk ve amel bakımından temiz olmak, ya da, başka bir deyişle, İslâm'ı kabul etmek kastedilmiştir. İbn Zeyd'e göre, Kur'ân' Kerim'de nerede "tezekki" kelimesi kullanılmışsa, orada bundan İslâm'ı kabul etmek kastedilmiştir. Nitekim, kendisi Kur'ân-ı Kerim'in şu üç âyetini misal olarak göstermiştir: "Temizlenmeleri onlar için bir mükafattır". Yani İslâmı kabul etmeleri. "Ne biliyorsun, belki de o temizlenecek?". Yani, belki de İslâm'ı kabul edecek. "Onun temizlenmemesinden sana ne?". Yani müslüman olmamasından. (İbn Cerir).

(6) "Seni Rabbine götüreyim de O'ndan korkasın"ın anlamı şudur: Ne zaman ki sen Rabbini tanıyacak ve kendinin başıboş, sorumsuz bir kişi olmadığını anlayacaksın, o zaman yüreğinde onun korkusu doğacaktır ve zâten dünyada insanların söz ve hareketlerinin doğru olması Allah korkusuna bağlıdır. Allahı tanımadan ve O'ndan korkmadan temizlik veya günahlardan arınmak tasavvur edilemez.

فَأَرَىٰهُ ٱلْءَايَةَ ٱلْكُبْرَىٰ ۝ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ۝ ثُمَّ
أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ۝ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ۝

20-23: Mûsa ona büyük mûcizeyi[9] gösterdi. Fakat Fir'avn tekzib edip isyan etti. Sonra hileler yapmak için geri döndü.[10] Nihayet kavmini toplayıp bağırdı:

Açıklamalar

9. "Büyük mûcize"den Hz. Mûsa'nın asâsının ejderhaya dönmesi kastedilmiştir ki, bundan Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bahsedilmiştir. Zâten, cansız bir sopa veya değneğini herkesin gözünün önünde alenen ezderhaya veya yılana dönüşmesi, sihirbaz ve büyücülerin buna karşı koymak amacıyla kendi sopa ve ipleriyle hazırladıkları yapay yılanların hepsini onun yutması ve Hazreti Musa'nın ona tekrar dokunup kaldırmasıyla yine sopaya veya değneğe dönmesinden daha büyük bir mûcize daha ne olabilir? Bu, Hz. Mûsa'nın Âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğunun kesin bir kanıtıydı.

10. Bu olayın ayrıntıları Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde yer almaktadır. Yani, Fir'avn bütün Mısır'dan en seçkin sihirbaz ve hokkabazlarını halkın toplandığı büyük bir meydanda topladı ve onların, sopa ve iplerle yılanlar yaymak gibi sihirler ve oyunlar göstermelerini sağladı. Böylece halka, Hz. Mûsa'nın basit bir sihirbaz olduğunu, Allah'ın pegyamberi omadığı ve onu asâyı yılana çevirme numarasını alelâde sihirbazların da yapabileceğini inandırmak istedi. Ne var ki, bütün ile, desisie ve oyunları geri tepti ve sihirbazlar kendi yenilgilerini kabul edip Hz. Musa'nın gösterdiklerinin bir büyük değil, gerçek bir mûcize olduğunu kanıtladılar.

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ
اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

24-26: "Ben sizin en yüce Rabbinizin" dedi.[11] Allah da onu; hem âhiret hem dünya azabı ile yakalayıp helâk etti. Şüphesiz bunda, Allah'tan korkan için ibret vardır.[12]

Açıklamalar

11. Fir'avn'ın bu iddiası, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde kaydedilmiştir: Bir defasında Hz. Mûsa'ya şöyle dediği belirtilmiştir: "Yemin ederim ki, eğer benden başka Tanrı edinirsen seni muhakkak zindana atarım" (Eş-Şuara: 29). Bir defasında bana sarayındakilere hitap ede-

rek şöyle dedi: "Ey millet, Ben sizin benden başka ilâhınız olduğunu bilmiyorum". (el-Kasas: 38). Bütün bu iddialarıyla Fir'avn'ın, kainât'ı kendisinin yarattığını ve bu dünyanın yaratıcısı da kendisi olduğunu herhalde, söylemek istememişti ve isteyemezdi de. Bu sözleriyle, onun Allah'ın varlığını inkâr ettiği ve bizzat kendisinin Âlemlerin Rabbi olduğu iddiasında olduğu da ortaya çıkmıyor. O'nun, dini açıdan sadece kendisinin insanların mabûdu olduğunu söylediği de ortaya çıkmıyor. Zâten dini açıdan, kendisinin başka mabûtlara taptığı yine Kur'ân-ı Kerim'in kayıtlarından sabittir. Nitekim, sarayındakiler bir defasında kendisine şöyle demişlerdi: "Mûsa ile kavmini yeryüzünde fesad çıkarmaları seni ve ilâhlarını gözden düşürmeler için bırakırmısın?" (el-A'raf: 127). Ayrıca, Kur'ân'da, Fir'avn'ın, "eğer Musa Allah'ın gönderdiği bir peygamber olsaydı, ona altın bilezikleri indirilirdi ve kendisiyle beraber hizmetçileri olarak melekler gönderilirdi" şeklindeki sözleri de naklolunmuştur. (Ez-Zuhruf: âyet: 53). O halde, Fir'avn dini değil, siyasi anlamda kendisinin ilâh ve en büyük Rabb olduğunu söylüyordu ve bundan, "en büyük iktidar sahibi benim. Benden başka bu memlekette kimse hüküm sürme hakkına sahip değildir. Ve emirleri uygulanabilir, benden daha üstün ve yetkili bir merci' yoktur" demeyi kastediyordu. (Bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt II- el-A'raf, dipnot: 58, Cilt III, Tâhâ, dipnot: 21, Eş-Şuara, dipnot: 24, 26, el-Kasas, dipnot: 52-53, Cilt IV, Ez-Zuhruf, dipnot: 49).

12. Yani, Fir'avn'ın karşılaştığı bu sondan korkarak Allah'ın Resûlünü yalanlamaktan vazgeçen için.

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ
لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا ﴿٢٩﴾

27-29: Yaratılmakta[13] siz mi daha zorsunuz, yoksa gök mü?[14] Ki onu Allah bina etmiştir. Onun boyunu yükseltip tavsiye etti. Onun gecesini karanlık ve gündüzünü aydınlık eyledi.[15]

Açıklamalar

13. Şimdi de kıyamet ve ölümden sonraki hayatın mümkün ve akla uygun olduğuna ilişkin deliller verilmektedir.

14. Burada "yaratılmak" kelimesi, "tekrar yaratılmak" anlamındadır. "Gök" kelimesiyle de tüm kainât ve varlıklar âlemin'e işaret edilmiştir. Bununla feza ve uzaya işaret edildiğini de söyleyebiliriz. Yani sayısız gezegen, yıldız, güneş sistemi ve samanyolundan oluşan bir dünya. Burada insanlara hitap edilerek deniliyor ki, "siz niçin âhiret fikrine ve insanların tekrar yaratılma kavramına bu kadar tepki gösteriyorsunuz? Ve toprak olduktan sonra dirilemeyeceğini sanıyorsunuz? Oysa, asıl zor olan bu uçsuz bucaksız uzay boşluğunun yaratılması, işlemesi ve en son bozulmasıdır. Bu uzay ve kainâtın yaratılmasının daha zor olduğunu bilmiyor musunuz? Bu muazzam kainâtı ve akıl almaz düzenini yaratmış olan Allah sizin gibi, yaratılması nisbeten daha kolay olan bir mahlûku yaratamaz mı?" Ölümden sonraki hayatla ilgili aynı delil Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde de verilmiştir. Örneğin, Yasin sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Gökleri ve yeri yaratan (Allah), onların benzerini yaratmaya kaadir değil midir? Elbette buna kaadirdir. O, her şeyi yaratandır ve Alîmdir." (âyet: 81). Mümin sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "Gökleri ve yeri yaratmak insanları yaratmaktan daha büyüktür. Lâkin insanların çoğu bunu bilmez." (âyet: 57).

15. Burada gece ve gündüzün göğe bağlı olduğu ifade olunmuştur. Zira, ancak gökteki güneşin batmasıyla gece olur ve doğmasıyla gündüz. Yukarıdaki âyette gecenin karanlığı bir örtü olarak tanımlanmıştır ki, şöyle açıklanabilir: Güneşin batışından sonra gecenin karanlığı yeryüzünü öyle kaplar sanki, siyah bir örtüyle örtülmüştür.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾

30: Bundan sonra da yeri döşedi.[16]

Açıklamalar

16. Bu demek değildir ki, Cenab-ı Allah önce göğü yarattı ve daha sonra yaratıp döşedi. Bu tıpkı bizim konuşmalarımızda bir şeyi anlatırken "ondan sonra şu noktaya da dikkat edilmesi gerekir" dediğimiz gibidir. Böyle demekle, amacımız iki şey arasında sıralama veya olay olarak bir bağlantı kurmak olmuyor; yani önce filanca şeyin meydana geldiğini ve daha sonra diğerinin olduğunu anlatmak istemiyo-

ruz. Aksine, amaç, bir şey veya noktadan sonra diğerine dikkat çekmek oluyor ve pek mümkündür ki, bu şeyler bir arada veya bir yerde bulunuyordur. Bu tür ifadenin birçok örneği Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Örneğin Kalêm sûresinde şöyle buyurulmuştur: "kaba sonra da kötülükle damgalı". Bu demek değildir ki, bahsedilen kişi önce kaba idi ve sonra ahlâksız veya kötü oldu. Aksine o kişi kaba ve üstelik kötüydü. Aynı şekilde Beled sûresinde buyurulmuştur: "köleyi azâd etmek... daha sonra iman edenlerden olmak". Bu da, demek değildir ki, bahsedilen kişi önce iyi ve hayır bir amel işlesin ve daha sonra iman etsin. Aksine onda hem iyi amel işleme kabiliyeti hem de bir müminin (iman edenin) özelliğinin olması demektir. Burada şu nokta iyice anlaşılmalıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de bazan yerin yaratılışından önce ve göğünkinden sonra bahsedilmiştir. Meselâ, bkz. el-Bakara sûresi, 29. âyet, bazan da göklerin yaratılışından önce ve yerinkinden sonra bahsedilmiştir ki, bunu yukarıdaki âyette gördük. Bu aslında bir çelişki değildir. Bu yerlerden hiçbirinde amaç, birinin önce ve diğerinin sonra yaratıldığını anlatmak değildir, aksine, nerede, Allah'ın kudretinin örneklerini ön plana almak gerekiyorsa orada önce göklerden bahsedilmiştir ve sonra yeryüzünden ve nerede konuşmanın seyri ve şartlar insanlara, yeryüzündeki nimetler ve imkanların öneminin belirtilmesini gerektiriyor, orada yerden, göklerden önce bahsedilmiştir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Cilt IV, Fussilet, dipnot: 13-14).

أَخْرَجَ مِنْهَا
مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ۝ وَالْجِبَالَ أَرْسٰىهَا ۝ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝
فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ۝ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعٰى ۝
وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرٰى ۝ فَأَمَّا مَن طَغٰى ۝ وَآثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ۝ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ۝ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ
رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ۝ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ۝

31-41: Ondan suyunu ve otlağını çıkardı.[17] Dağları da yerleştirdi. Size ve hayvanlarınıza istifade olmak üzere.[18] Fakat o en büyük belâ geldiğinde.[19] O

gün insan, yaptığı amelini bir defa daha hatırlayacaktır.[20] Cehennem, görücülere gösterilir. Artık her kim azgınlık etmiş. Dünya hayatını tercih eylemişse. Onun varacağı yer Cehennemdir. Fakat, Rabbimin makamından korkup nefsini hevâya uymaktan kim koruduysa. Muhakkak onun varacağı yer Cennettir.[21]

Açıklamalar

17. Burada "otlak"tan sadece hayvanların yemi değil, gerek insanlar gerekse hayvanların yediği ve beslendiği bitkiler, sebzeler ve tahıl kastedilmiştir. Gerçi Arapçada "ra'i" ve "rat'a" kelimeleri genellikle hayvanların yemi anlamına geliyor. Ancak bunlar bazan insanların yiyecekleri için de kullanılıyor. Örneğin Yusuf sûresinde, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin babalarına şöyle dediği kaydedilmiştir: "Yarın onu bizimle beraber gönder. Meyvalardan bol bol yesin ve oynasın" (âyet: 12). Burada "meyvalardan bol bol yesin" ifadesinin Arapça karşılığı "rat'a"dır.

18. Bu âyetlerde kıyamet ve ölümden sonraki hayat ile ilgili iki açıdan deliller verilmiştir: Birincisi, bu uçsuz bucaksız kainatı böylesine akıl almaz bir düzen içinde ve dengeli bir şekilde bu dünyayı bunca kaynak ve imkanlarla yaratmış olan Allah'ın kudreti için bunları yaratmak hiç te zor olmamıştır. İkincisi, bu kainât ve dünyada Yüce Allah'ın kudreti ve kuvvetinin ne kadar tecellileri açıkca görülüyorsa burada hiçbir işin amaçsızca olmadığını göstermektedir. Uzayda sayısız yıldızlar ile gezegenler ve galaksiler arasında görülen denge, bütün bunların rastgele olmadığını, aksine bunun arkasında planlı bir düzen ve çalışmanın bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bu gece ile gündüzün düzenli bir biçimde olması da, yeryüzüne insan ve hayvanlar ile bitkilerin yerleşmesi ve yaşaması amacıyla son derece mükemmel bir biçimde bu düzenin kurulduğuna şehadet etmektedir. Zâten bu dünyada öyle bölgeleri vardır ki, oralarda 24 saatte gece ve gündüm dönüşümlü olarak meydana geliyor ve bazı bölgeler vardır ki, oralarda çok daha uzun gece ve gündüzler olmaktadır. Dünya nüfusünün büyük bir kısmı ilk tür bölgelerde yaşamaktadır. Gece ile gündüzün çok uzun olduğu bölgelerde ise hayatın zorlaştığı için insan nüfusü de nisbeten azdır. Nitekim, 6 aylık gece ve gündüzlerin olduğu bölgelerde insan nufüsü hemen hemen yoktur. Yüce Allah işte bu iki örneği bu dünyada göstermek suretiyle gece ile gündüzün gelişiyle ilgili bu düzenin bir rastlantı

olmadığını, aksine, bunun, bu dünyayı yaşanır hale getirmek amacıyla çok düşünüp taşınıp hazırladığı bir düzen olduğun kanıtlamıştır. Bunda gerek insan gerekse hayvanların içebileceği suyu çıkarması, bitkilerin yetişmesi için nemliği yaratması, dağları yerleştirmesi ve insanlar ile her türlü hayvanların yaşamaları için gerekli olan bütün yiyecek, içecek ve diğer nesneleri sağlaması, bütün bunlar, bunların birer tesadüfi olay veya bir oyunbazın amaçsız işlerinin olmadığının açık delilleridir. Bunların aslında son derece akıllı ve hikmetli bir varlığın belli bir amaç için yarattığı şeyler olduğu ortaya çıkmaktadır. Şimdi bundan sonra, her akıl sahibi kendi kendine âhiretin gerçekleşmesinin hikmetin bir gereği olup olmadığını sorabilir. Eğer bir kişi, bütün bu şeyleri gördükten sonra âhiretin olamayacağını söylüyorsa, o sanki şunu demek istiyor: "Burada her şey belli bir hikmet ve amaçla olmaktadır, ama dünyada insanın bilinçli ve yetkili olarak yaratılması amaç ve hikmetten yoksundur." Çünkü, bu dünyada insana tasarrufun geniş yetkileri verilip her türlü iyi ve kötü işler yapma fırsatı verildiği ama hiçbir hesaba tabi tutulmayacağını söylemekten daha anlamsız, abes ve aptalca bir söz olamaz.

19. Bundan kıyamet kastedilmiştir ve bunun için "et-tammetül kübrâ" sözleri kullanılmıştır. "Tamme" zaten, her tarafı saran bir belâya veya felakete denilir. Ve buna "kübrâ" (büyük) kelimesinin de eklenmesi, bunun büyüklüğü ve şiddetini artırmaktadır. Yani, "büyük belâ" nin şiddeti ve büyüklüğünü belirtmek için sadece "tamme" kelimesi yeterli değildi.

20. Yani, insan, dünyada kendisine haber verilen muhasebe gününün gelip çattığını görünce amel defteri kendi eline verilmeden önce dünyada yaptığı bütün amellerini tek tek hatırlamay başlayacaktır. Zâten bu tür heyecan ve korku dolu anlar dünyada da yaşanıyor. Korku ve ölüm ânında birçok kişi geçmişte gördüklerini, duyduklarını ve yaptıklarını bir bir hatırlamaya başlarlar ve bütün bunlar bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçer.

21. Burada birkaç kelime ile âhirette kararın neye dayanılarak verileceği açıklanmıştır. Dünyada yaşamanın bir şekli şöyledir: Bir insan, kulluğun sınırlarını aşarak Allah'a baş kaldırır ve hangi yollarla olursa olsun, tek amacının, bu dünyadaki bütün menfaat, fayda, nimet ve zevklerini elde etmesi olduğuna karar verir. Yaşamanın diğer bir şekli

şudur: İnsan, bir gün mutlaka Rabbinin huzuruna çıkacağını her zaman gözlerinin önünde bulundurarak nefsinin kötü ve çirkin emellerine âlet olmaktan şu sebepten dolayı vazgeçer: Eğer kendisi burada kendi nefsinin istek ve arzularına uyarak haksız bir çıkar elde ediyor ve caiz olmayan bir zevk alıyorsa, Rabbine ne cevap verecektir. Ahiretteki karar, insanın bu iki yaşam biçiminden hangisini seçtiğine göre verilecektir. Eğer ilkini seçmişse devamlı olarak Cehennemde kalacaktır, yok eğer ikincisini benimsemişse, daimi olarak Cenette kalacaktır.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ
رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾
كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

42-46: Senden "O ân ne zaman gelecektir?"[22] diye sorarlar. Onu zikr ve beyan sana ait değildir. Onun nihayet (ilmi) ancak Rabbine aittir. Sen, bundan korkanları ancak inzar edicisin.[23] Onlar bunu gördükleri gün, sanki bir günün akşamı veya bir sabah vakti kadar yaşadıklarını zannederler.[24]

Açıklamalar

22. Mekkeli kâfirler Resûlullah'a (a.s.) bu soruyu sık sık sorarlardı ve bununla amaçları, kıyametin geliş saatini veya tarihini öğrenmek değil, bunu alaya almaktı, bununla dalga geçmekti (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Mülk sûresinin tefsiri, dipnot: 35).

23. Bunun açıklamasını da biz Mülk sûresi, 36. dipnotunda yaptık. "Sen bundan korkanları ancak inzâr edicisin" buyuruğuna gelince, bu demek değildir ki, "senin işin bundan korkmayanları korkutmak değildir", aksine, anlamı şudur: "Senin korkutmaların ve uyarılarından, ancak bu günün gelmesinden korkanlar yararlanabileceklerdir."

24. Bu konu da bundan önce Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde geçmiş ve biz de bunun açıklamasını yapmışızdır. Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, dipnot 53, el-İsra, dipnot: 56, Tâhâ, dipnot: 80, el-Müminûn, dipnot: 101, Er-Rûm, dipnot: 81, 82, Yasin dipnot: 48. Bunun dışında bu konu el-Ahkâf sûresinin 35. âyetinde de geçmiştir, ama biz açıklamasını, daha önce birkaç yerde geçtiği için, orada yapmadık.

ABESE

Adı: Sûrede ilk geçen "Abese" kelimesi, bunun adı olmuştur.

İniş Tarihi: Müfessirler ile muhaddisler bu sûrenin iniş nedeninin, aşağıdaki olay olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır: Bir defasında Resûlullah (s.a.v.)'in yanında Mekke'nin bazı ileri gelen kabile reisleri oturmuş, onun İslâm'la ilgili tebliğ ve nasihatlarını dinliyordu. Resûlullah onların İslâmiyeti kabul etmelerini istiyordu. Tam o sırada İbn Ümm Mektûm adlı gözleri görmeyen bir kişi Resûlullah'ın huzuruna geldi ve İslâm ile ilgili bazı bilgileri almak istedi. Resûlullah (s.a.v.) bu kişinin böyle âniden gelmesini ve sözünü kesmesini beğenmedi ve kendisine biraz soğuk davrandı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ tarafından bu sûre indirildi. İşte bu tarihî olay, bu sûrenin iniş zamanını belirlemiş oluyor.

Öncelikle, Hz. İbn Ümmü Mektûm'un İslâmiyeti ilk önce kabul edenlerden biri olduğu kesindir. Hafız İbn Hacer ve Hafız İbn Kesir kendisi hakkında "esleme bi-mekkete kadimen" ve "hu ve mimmen esleme kadimen" demişlerdir. Yanı, kendisi, Mekke'de İslâmiyet'i ilk kabul edenlerin başına geliyordu.

İkincisi, bu olayın anlatıldığı hadislerden bazısına göre o sırada kendisi Müslüman olmuştu ve bazılarına göre İslâmiyet'e meyli vardı ve Hakkı ararken Resûlullah'ın huzuruna gelmişti. Hz. Âişe'nin ifadesine göre kendisi gelip Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Ya Resûlullah, bana doğru yolu gösterin" (Tirmizi, Hakim, İbn Hibban, İbn Cerir ve Ebu Ya'la). Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivayetine göre kendisi gelip Kur'an'ın bir âyetinin anlamını sordu ve Resûlullah'a şöyle dedi: "Ya Resûlullah, bana, Allah'ın size öğrettiği ilmi öğretin" (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim). Bu ifadeler gösteriyor ki, kendisi Hazreti Muhammed'i Allah'ın

peygamberi ve Kur'an'ı Allah'ın kitabı olarak kabul ediyordu. Diğer yandan İbn Zeyd bu hususta Kur'an-ı Kerim'in yukarıdaki sûresinin 3. âyetini misal olarak gösteriyor; ve ondan şu anlamı çıkarıyor: "Belki o İslâmiyet'i kabul ederdi" (İbn Cerir). Buna ilâveten, Allahu Teâlâ'nın şu buyrukları vardır: "Ne bilirsin, belki de o arınacak? Yahut öğüt alacak ta öğüt kendisine yarayacak" ve "Fakat koşarak sana gelen, korkarak gelmişken sen onunla ilgilenmiyorsun". Bu âyetler gösteriyor ki, o sıralarda Hz. İbn Mektûm şiddetle hakkı arama duygusunu taşıyordu. Hz. Peygamber'i, hidayet kaynağı olarak kabul ediyordu ve yanına aradığı şeyi onda bulacağını düşünerek gelmişti; ayrıca, hidayet edilmesi halinde bundan yararlanacağı her haliyle belliydi.

Üçüncüsü, Resûlullah'ın yanında o sırada bulunan kişilerin isimleri çeşitli rivâyetler ve kaynaklardan bize gelmiştir. Bunlar arasında Utbe, Şeybe, Ebû Cehl, Ümeyye bin Halef gibi İslâm düşmanlarının isimlerine rastlanıyor. Demek ki, bu olay, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu kabile reisleriyle ilişkilerini kesmediği sırada cereyan etmişti. Daha sonra bu reislerin olumsuz ve düşmanca tavırları nedeniyle Müslümanlar ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ile bütün ilişkileri kesilmişti.

Bütün bu hususlar, bu sûrenin, ilk dönemde inmiş olan sûrelerden biri olduğunu göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Sûrenin başındaki hitap şekline bakılırsa, Resûlullah'ın (s.a.v.) Kureyş ve Mekke'nin ileri gelen kabile reisleriyle ilgilenmesi ve gözleri görmeyen kişiye soğuk davranması üzerine Cenab-ı Allah kendisini azarlamış gibi gözüküyor. Ancak biraz dikkat edildiğinde Allah'ın gazabının, kibir, inat ve dalâletleri yüzünden Resûlullah'ın (s.a.v.) davetini reddeden ve hem kendisini, hem de yanındaki fakir ve mazlum iman sahiplerini alaya alan kabile reislerine yönelik olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca, Resûlullah'ın (s.a.v.) tebliğ hakkında izlediği politikanın da düzeltilmesi istenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kureyşli kabile reisleriyle ziyadesiyle ilgilenmesi ve bir amâya yüz vermemesi, kendisinin büyük ve zengin kişilere değer verip zavallı bir amâyı hakir görmesinden ileri gelmiyordu. Bu hususta Resûlullah'ın (s.a.v.) hâşâ kötü davrandığı ve Cenab-ı Allah'ın bu yüzden kendisini tenbih ve ikaz ettiği söylenemez. Meselenin asıl mahiyeti şuydu: Her kim bir dava ile ortaya çıkarsa, işini kolaylaştırmak amacıyla bir milletin veya toplumun önde gelen kişilerini kendi tarafına çekmek ister.

Böyle bir kişi, çok sayıda fakir, zayıf, mazlum, çaresiz ve yetkisiz insanları etrafında toplarsa da, pek başarılı olduğunu söyleyemez. Zira, milletin nüfuzlu. kuvvetli ve kudretli kişilerinin o davayı benimsememeleri halinde gelişmesine ve yayılmasına fazla imkan bulunmaz. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) de tebliğ ve tilkinin ilk aşamasında bu eski ve denenmiş metoda başvurdu. Amaç, hak dinini güçlü ve yetkili kişilere kabul ettirip kitlelere yayılmasına zemin hazırlamaktı; yoksa soylu, büyük ve zengin kişilere yaranmak değil. Ancak bu noktada Cenab-ı Allah kendisine yol gösterdi ve tebliğin metodunun böyle olmaması gerektiğini belirtti. Cenab-ı Allah İslâmî davet açısından herkesin aynı önem ve değeri taşıdığını bildirdi. Hakkı arayan bir kişi ne kadar zayıf, yetkisiz, çaresiz ve fakir olursa olsun, İslâm'ın gözünde çok büyük ve değerlidir. Haktan kaçan bir kişi, toplumda ne kadar büyük ve yüksek mevkiye sahip olursa olsun, önemsiz ve değersizdir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) denildi ki, "İslâm'ın yüce ilkelerini herkese duyurabilirsiniz, ama dâvetinizi ilk önce hakk'ı kabul etmeye hazır olan ve hakkı bilmek ve öğrenmek isteyenlere vermelisiniz. Halen sahip olduğunuz yüce mevkiden, kendilerini beğenmiş ve kendilerinin size değil, sizin kendilerine muhtaç olduğunuzu sanan kibirli insanlara davetinizi iletmeniz yakışır bir şey değildir."

Sûrenin başından 16. âyetine kadarki konu budur. Bundan sonra 17. âyetten itibaren, Yüce Allah'ın gazabı ve eleştirisi doğrudan doğruya, Resûlullah'ın (s.a.v.) davetini reddetmekte olan kâfirlere dönmüş oluyor. Bu bölümde onlar, kendi Yaradanlarına, Rızık Verenlerin ve Rablerine karşı takındıkları tutumdan dolayı kınanmıştır ve en son, kıyamet gününde bu davranışlarının nasıl korkunç sonucunu görecekleri konusunda uyarılmışlardır.

ABESE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 42 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ۝١ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ۝٢ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ۝٣
أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ۝٤ أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ۝٥ فَأَنتَ لَهُ
تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-7: Yüzünü buruşturup çevirdi. Kendisine o amâ geldi diye.[1] Ne bilirsin? Belki o temizlenecekti? Yahut, öğüt alacaktı da, o öğüt kendisine fayda verecekti. Amma imandan istiğna eden kimseye gelince. Sen, onun iman etmesi arzusu ile tavsiyede bulunuyorsun. Onun iman etmemesinden sana ne?

Açıklamalar

1. İlk cümlenin ifade tarzı çok ilginçtir. Gerçi daha sonraki cümlelerde doğrudan Hazreti Peygambere (s.a.v.) hitap edilmiştir ve bunlardan, yüzünü buruşturan ve soğuk davranan kişinin kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat söze öylesine girilmiştir ki, sanki bu hareketleri Resûlullah (s.a.v.) değil, başka biri yapmıştır. Böyle bir ifade biçimiyle Resûlullah'a çok ince bir şekilde bunun, kendisinin yapmaması gere-

ken bir fiil olduğu kaydedilmiştir. Zâten, Hazreti Peygamber'in yüksek ahlâk ve faziletini kendi gözleriyle görmüş olan bir kişi, böyle bir hareketi kendisi değil, başka birinin yaptığına kanaat getirecekti.

Burada bahsedilen amâ, giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi, tanınmış sahabe, Hz. İbni Ümmü Mektûm'dur. Hafız İbn Abdülberr'in, "el-İs'ti'ab"da ve Hafız İbn Hacer'in "el-İsâbe" de yazdıklarına göre Hz. İbn Ümm-ü Mektûm Ümm-ül Mü'minin Hz. Hatice'nin (r.a.) teyze oğluydu. Annesi Ümmü Mektûm ve Hz. Hatice'nin babası Huveylid birbirinin kardeşiydiler. Resûlullah'ın (s.a.v.) İbn Ümmü Mektûm ile olan akrabalığının ortaya çıkmasından sonra, kendisinin ona, fakir ve zavallı bir insan olduğu gerekçesiyle yüz vermediği ve hep büyük ve boylu insanlara ilgi gösterdiği tahmininin yanlış olduğu anlaşılıyor. Görüldüğü gibi, esasında Hz. İbn Ümmü Mektûm (r.a.) Hz. Muhammed'in yakın akrabasıydı, iyi bir soydan geliyordu ve fakir de değildi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisiyle fazla meşgul olmama fikri, Hz. Ümmü Mektûm'un amâ olmasından kaynaklanmış olabilir. Bunun açıklaması, yukarıda naklettiğimiz âyette de vardır. Yani, Hz. Peygamber, çevresinde bulunun soylu kişilerden birinin bile İslâm dinini kabul etmesi halinde davasının bir hayli güçleneceğini umuyordu. Buna karşılık Hz. İbn Ümmü Mektûm (r.a.)'un, kör bir kişi olduğu için İslâmiyet'e veya Müslümanlara fazla yararı olmayacağını sanmıştı. Hz. Muhammed (s.a.v.) işte bu düşünce ile, onun toplantıya gelip konuşmasını yarıda kesmesinden hoşlanmamıştı. Yukarıdaki âyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle düşünmesine eğilimi ve ihtiyacı yoktu.

وَأَمَّا مَنْ جَآءَكَ يَسْعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝٩ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠

8-10: Fakat, sana koşarak gelen. Allah'tan korkmuş iken. Sen kendisini bırakıp oyalanırsın.[2]

Açıklamalar

2. İşte Resûlullah'ın (s.a.v.), tebliği sırasında unuttuğu nokta buydu. Cenab-ı Allah önce İbn Ümmü Mektûm olayında Resûlullah'ın tutumunun yanlışlığına dikkat çekti ve bir dava ile ortaya çıkanın gözünde asıl önemli olanın ne olduğunu anlattı. Bir yanda, ayağına kadar gelen zavallı ve perişan bir insan vardı ki dış görüntüsü bile onun Hakkı

arayan bir kişi olduğunu gösteriyordu ve bu kişi bâtılın etkisi altında kalıp haktan uzaklaşabileceğinden ve böylece Allah'ın azabına layık olacağından korkuyordu. Bu korku sebebiyle de uzun yollar katederek doğruyu ve gerçeği bulmak için Hz. Peygamber'e gelmişti. Bunun tam aksine, öbür yanda bir başka kişi vardı ki, hak ile hiçbir ilgisi yoktu. O ne hakkı arıyor, ne de bâtıldan uzaklaşmak istiyordu. Ona doğruluk ve gerçeklikten söz edilince de omuzunu silkip bir tarafa gidiyordu. Hak dinini yayarken bu iki kişiden hangisinin daha faydalı olacağı düşünülmemelidir. Önemli olan, bunlardan hangisinin ıslâh olabileceği veya ıslâh olma arzusunda olduğu ve hangisinin ıslâh olmak istemediğidir. Bu hususta ölçü, bir kişinin Hakk davetini kabul etmeye hevesli ve istekli olup olmamasıdır. Hak davasına yanaşmak isteyen bir kişi ister kör, ister topal, sakat, felçli veya fakir olsun ve isterse de görünüşte dinin yayılması konusunda herhangi bir katkıda bulunması mümkün görünmesin, İslâm davası açısından asıl önemli olan kişi odur. Bir peygamber ve dini yaymak isteyen bir kişi bu ve buna benzer kimselere dikkat etmelidir. Zira, bu devletin asıl amacı Allah'ın kullarını ıslâh etmektir. İkinci tip insana gelince; kendisi toplumda ne kadar büyük ve yüksek bir mevkiye ve nüfuza sahip olursa olsun, peşinden fazla koşmaya gerek yoktur. Çünkü onun dış görünüşü ve tavrı, ıslâh olmak istemediğini alenen ortaya koymaktadır. Bu tür insanlarla uğraşmak, zaman kaybetmekten başka bir şey değildir. Şurası unutulmamalıdır ki, bu tip insanlar kendilerine çekidüzen vermek istemiyorlarsa vermesinler; bunlar kendilerine zarar veriyorlar. Hakka davet eden kişi onların sorumluluğunu taşımaz.

كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن
شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿١٢﴾ فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍۭ ﴿١٤﴾
بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

11-16: Hayır, aslâ.[3] Kur'an bir öğüttür. Dileyen[4] ondan öğüt alır. O Kur'an, çok şerefli ve mübeccel sahifelerdedir. Kadri yüce ve ayıplardan temizdir.[5] Kâtiplerin ellerindedir. Onlar[6] saygıdeğer ve dürüsttürler.[7]

Açıklamalar

3. Yani, hiçbir zaman böyle yapma. Allah'ı unutmuş, kendi dünyevi mevki ve makamlarıyla şişmiş kimselere fazla önem verme. Ne İslâm'ın öğretileri öyle ucuz ve değersizdir ki, bunlardan yüz çevirenlere ısrarla anlatılsın; ne de sen öyle basit birisin ki, bu mağrur kimseleri İslâmiyete çekmek için öyle çaba harcayasın ve bunlar bunda senin bir çıkarın olduğunu düşünsünler ve ayrıca, ancak kendileri kabul ederse davet gelişecek, aksi halde başarısız kalacak gibi yanlış bir izlenim alsınlar. Halbuki, Hak onlardan, onların haktan olduğu kadar müstağnidir.

4. Bundan, Kur'an-ı Kerim kastedilmiştir.

5. Yani her türlü pislik, karşılık ve karmaşalıktan uzaktırlar. Bunlarda hakkın öğretileri en doğru ve gerçek biçimde verilmiştir. Bunlara herhangi bir pis ve fasid düşünce ve görüş girmemiştir. Dünyanın diğer dinî kitaplarının kirlenmesine yol açan kötü ve pis düşüncelerin zerresi bile Kur'an'da bulunmuyor. Bu mukaddes kitap, her türlü bulanık insanî düşünceler veya şeytanî vesveselerden temizlenmiştir.

6. Bunlar, Kur'an-ı Kerim'in bu sahifelerini Allahu Teâlâ'da doğrudan gelen emirlere göre yazıp muhafaza eden ve olduğu gibi Hazreti Peygamber'e iletmekte olan meleklerdir. Bunları övmek için iki kelime kullanılmıştır: "saygıdeğer" (kirâm) ve "dürüst" (berr). İlk kelime ile şu demek istenmiştir: Onlar o kadar saygıdeğer, şerefli ve saygın kimselerdir ki, kendilerine verilen emanette en ufak bir hıyanet etmeleri, sahip oldukları yüce makama yakıştırılamaz. İkinci kelime ile de şu demek istenmiştir: Onlar, kendilerine, bu sahifeleri yazma, bunları muhafaza etme ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iletme görevini yerine getirmek konusunda son derece dürüst, sözlerine bağlı ve güvenilir kimselerdir.

7. Bu âyetlerin hangi ortamda indirildiği ve hangi bağlama göre buyurulduğu dikkate alınırsa, burada Kur'an-ı Kerim ile ilgili bu övgünün yalnız Kur'ân'ın yüceliğini anlatmak için yapılmadığı, aksine asıl amacın bunun davetini hakaretle reddeden tüm mağrur kimselere şu gerçeği açıkça anlatmak olduğu anlaşılacaktır: "Bu yüce kitap, sizin önünüze konarak sizin bunu kabul etmenizi istemekten kat kat daha büyüktür. Bu, size muhtaç değil, siz buna muhtaçsınız. Eğer kendi iyiliğinizi istiyorsanız kafanızdaki bütün pislikleri bir tarafa atıp, bunun

davetine evet demelisiniz. Yoksa, sizin buna ilgisiz kaldığınız kadar bu da size karşı ilgisizdir. Sizin hareketleriniz ve çamur atmalarınızdan bunun büyüklüğü zerre kadar azalmayacaktır, ama bütün böbürlenmeniz ve gururunuz ayaklar altına alınmış olacaktır."

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾

17: Lânet olsun[8] insana.[9] Kendisi ne kadar da hakkı inkâr edicidir.[10]

Açıklamalar

8. Buradan itibaren, Yüce Allah'ın gazabı ve öfkesi, hakka yüz çevirmiş olan kâfirlere dönmüş oluyor: Bundan önce sûrenin başından 16. âyetine kadar Resûlullah'a (s.a.v.) hitap edilmişti, ancak aslında gazap ve öfke kâfirlere yönelikti. Oradaki ifade tarzı şöyle idi: Ey peygamber, hakkı gerçekten arayan bir kişiyi bir tarafa bırakıp siz bu gibi adamlara mı tenezzül ediyorsunuz? O adamlar ki, hak davetinin amaç ve hedefleri açısından tamamen değersiz ve önemsizdirler ve sizin gibi yüce mevkiye sahip bir peygamber tarafından Kur'an-ı Azimüşşan gibi eşsiz bir kitabın kendilerine sunulmasına layık değillerdir.

9. Kur'an-ı Kerim'de nerelerde böyle bir ifade geçmişse, ondan tüm insanoğlu değil, sadece sıfatları ve davranışları tasvip edilmeyen kimseler kastedilmiş oluyor. "İnsan" kelimesi, bazan insan soyunun birçok ferdinde sözkonusu kötü ve benimsenmeyen özellikler bulunduğu için kullanılır ve bazan da nedeni şu olur: Eğer belli bazı kimseler özellikle belirlenip kınanırsa onlar inatlaşır ve olumsuz bir tavır takınırlar. Onun için, nasihat ve telkin sırasında konuyu genellemek daha etkin olur (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Fussilet, dipnot: 65, eş-Şura, dipnot: 75).

10. Bunun başka bir anlamı şu olabilir: "Onu küfre teşvik eden nedir?" Başka bir deyişle, neye ve kime dayanarak küfreder? Burada küfretmekten, hem "hakkı inkâr etmek", hem "lütuf ve ihsanda bulunana nankörlük etmek" hem de "Yaradana ve Rızık Verene karşı isyankâr bir tutum takınmak" kastedilmiştir.

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾

18-20: Allah onu hangi şeyden yarattı? Onu nutfenin bir damlasında yarattı[11] da takdir eyledi.[12] Sonra onun hayat yolunu kolaylaştırdı.[13]

Açıklamalar

11. Yani, insan ilk önce kendi aslına baksın ve nasıl doğduğunu düşünsün. Kendisi nasıl beslenmiş, nerede ve ne ile beslenmiş, hangi yollardan dünyaya gelmiş ve dünyadaki hayatının ne büyük çaresizlik içinde başlamış? Kendi aslını unutup, dünyayı ben yarattım gibi bir avrı nasıl takınabiliyor ve kendi Yaradanına baş- kaldırma fikri aklına nasıl geliyor? (Aynı konu, Yasin sûresinin 77. ve 78. âyetlerinde işlenmiştir).

12. Yani, insan henüz annesinin karnında oluşurken kaderi belirlendi. Yani, cinsiyeti ne olacak? Rengi ne olacak? Boyu ne kadar olacak? Vücudunun yapısı, boyu ve posu nasıl olacak? Vücudunun organları ne kadar iyi ve sağlam ve ne kadar kötü ve sakat olacak? Suratı ve sesi nasıl olacak? Vücudunun gücü nasıl olacak? Zihinsel yetenek ve güçleri ne kadar olacak? Hangi ülkede, toprakta, ailede, hangi şartlarda ve ortamda doğacak, nasıl yetiştirilecek ve terbiye edilecek ve nasıl bir mesleği olacak? Kişiliğinin yapısında kalıtsal etkiler, çevrenin etkinlikleri ve bizzat kendi benliğinin miktarı ve payı ne olacak? Dünyadaki hayatında ne gibi bir kişiliği ve karakteri olacak ve yeryüzünde yaşaması için ne kadar zaman verilecek? Bütün bunlar kaderinde yazılı olanlardır. Bu takdir veya kaderden zerre kadar farklı olamayacaktır ve herhangi bir değişiklik de yapamayacaktır. O halde, Yaradan'ın yarattığı kadere karşı bu kadar çaresiz kalmasına rağmen O'nu inkâr etmesi ve O'na nankörlük etmesi şaşırtıcı değil midir?

13. Yani, dünyada yaşayabilmesi için gerekli olan tüm imkan ve kaynakları Yüce Allah yarattı. Yoksa, Yaradan'ı, bu imkân ve kaynaklar dünyada yaşaması için yaratmamış olsaydı, vücudu ve zihninin bütün yetenek ve güçleri boşa gidecekti. Ayrıca, Yüce Allah, kendisine, hayır ve şer, şükür ile küfür, itaat ve isyan yollarından hangisini seçmek istiyorsa, seçme imkanı da verdi. Hangi yolu benimsemek ve hangisinde yürümek istiyorsa onu seçmesi için her ikisini de açık bıraktı.

ثُمَّ أَمَاتَهُۥ فَأَقْبَرَهُۥ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَآءَ أَنشَرَهُۥ ﴿٢٢﴾

21-22: Sonra onu öldürdü ve kabre koydurdu.[14] Daha sonra da istediği zaman tekrar diriltecek.[15]

Açıklamalar

14. Yani insan, sadece kendi kaderi ve doğuşu konusunda değil ölümü açısından da Yaradanına karşı tamamen çaresizdir. Ne kendi isteğiyle doğabilir, ne de kendi isteğiyle ölebilir. Kendi ölümünü de bir an bile erteleyemez. Nerede, ne zaman ve ne şekilde ölümü takdir edilmişse, orada, o zaman ve o şekilde ölecektir. Ve nasıl bir mezar kendisi için takdir edilmişse ancak öyle bir mezara gömülecektir. Bu ister toprağın kucağı, denizin derinliği, ateşin alevleri, ister vahşi bir hayvanın midesi olabilir. Yaradanın bu konudaki kararını, insan gibi önemsiz bir mahlûk şöyle dursun, bütün dünya birleşse bile zerre kadar değiştiremezler.

15. Yani, bir insan, ölümünden sonra Yaradan tarafından diriltileceği zaman mutlaka dirilecektir, dirilmemesi veya dirilmeyi reddetmesi düşünülemez. Yani, Yaradan onu dirilteceği zaman, "dirilmeyeceğim" diyemez. Nitekim, ilk kez doğduğu veya doğurulduğu zaman da kendi fikri sorulmamıştı. Kendisine, "doğmak istiyor musun?" diye sorulmamıştı. O zaman kendisi doğmayı reddetseydi bile doğacaktı. Aynı şekilde ikinci doğuşu da isteğine bağlı değildir ki, öldükten sonra tekrar kalkmak istediği zaman kalkacaktır ve kalkmak istemiyorsa kalkmayacaktır. Yaradanın isteği karşısında bu konuda kendisi tamamen çaresizdir. O ne zaman isterse kendisini kaldıracaktır ve kendisi razı olsun veya olmasın, kalkacaktır.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ أَمَرَهُۥ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا
ٱلْمَآءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾

23-25: Hayır, aslâ, Doğrusu, insan, kendisine Rabbinin emrettiğini yerine getirmedi.[16] Bir de insan yediği şeye bir baksın.[17] Gerçekten biz bolca su döktük.[18]

Açıklamalar

16. Buradaki "emir" kelimesinin birçok anlamı vardır. Emirden,

Allahu Teâlâ'nın, doğal bir hidayet duygusu olarak her insana bağışladığı emir veya hüküm kastedilmiş olabilir. Emirden, insanın kendi vücudu, yeryüzünden göğe kadar kainattaki her zerre ve ilâhî kudretin her belirtisinin işaret ettiği hüküm ve emir de kastedilmiş olabilir. Ayrıca, Yüce Allah'ın her devirde kendi peygamberleri, kitapları ve sâlih insanlar vasıtasıyla göndermiş olduğu emir de kastedilmiş olabilir. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, İnsan sûresinin tefsiri, dipnot: 5). Bütün bu yerlerde geçen ifade ve konuşmanın bağlamı dikkate alınırsa, burada denilmek istenen şudur: Bu gerçekler karşısında insanın yapacağı şey Allah'a itaat etmesiydi, ancak kendisi itaatsizlik yolunu seçti ve bir kul ve mahlûk olarak üzerine düşen görevi yerine getirmedi.

17. Yani, olağan ve önemsiz saydığı yiyeceklerine bir göz atsın ve bunların nasıl yetiştiğini ve ortaya çıktığını araştırsın. Şayet Cenab-ı Allah bunlar için gereken imkanları sağlamamış olsaydı, insan kendi başına bu yiyecekleri yaratabilir miydi?

18. Bundan yağmur kastedilmiştir. Güneşin ısısıyla okyanuslardan haddi hesabı olmayan miktarda su buhar olarak havaya kaldırılıyor, bunlardan bulutlar yapılıyor, daha sonra rüzgarlar bunları dünyanın çeşitli yerlerine götürüyor ve daha sonra havadaki soğukluktan bu buhar tekrar suya dönüşüyor ve her bölgeye belli bir miktarda yağıyor. Ayrıca, bu suyun bir kısmı yağmur halinde toprağa doğrudan yağarken toprak altına giriyor ve kuyular ile kaynaklar halini alıyor, ayrıca nehir ve ırmaklar halinde akıyor ve dağlar üzerine kar şeklinde donuyor. Yağmur mevsimi yokken de bu sular nehirler, çaylar ve dereler şeklinde akar. Bütün bu düzenlemeleri insan mı yapmıştır? Yaradan, insana rızkının ulaşması için bu düzenlemeleri yapmasaydı, kendisi bu dünyada yaşayabilir miydi?

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾
وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً
وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾
يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾

26-35: Sonra toprağı acayip bir şekilde yardık.[19] Böylece onda taneler biriktirdik. Üzümleri ve yeşillikleri. Zeytin ve hurma ağaçlarını. Büyük ve sık ağaçlı bahçeleri. Meyvaları ve çayırları. Siz ve hayvanlarınızın menfaati için (yaptık).[20] Fakat ve kulakları sağır eden ses geldiğinde.[21] O gün insan kaçar: Kardeşinden. Karısından ve çocuklarından.

Açıklamalar

19. Burada "toprağı yarmak"tan, insanların toprağa tohum, çekirdek ve fidanları ekmeleri veya rüzgâr veya kuşlar vasıtasıyla ya da başka bir şekilde tohum ve fidanların girmelerinden sonra topraktan bitkilerin yeşermeleriyle ortaya çıkan işlem kastedilmiştir. İnsanın en çok yapabileceği iş toprağı işlemesi, sabanla sürmesi ve Yüce Allah'ın yarattığı tohum ve çekirdekleri toprağa ekmesidir. Bundan sonraki bütün işleri Yüce Allah yapmaktadır. Sayısız bitkiler ile çiçekler ve sebzelerin tohum ve çekirdeklerini yaratan O'dur. Bu tohumlarda, toprağa girdikten sonra filizlenme ve her tohumdan kendine özgü bitkinin yeşerme kabiliyetini hazırlamıştır. Ve yine Cenab-ı Allah, toprakta, bu tohumları, su ile birleşerek filizlendirme ve her tür bitkiye durumuna göre uygun besin ve yetişme imkanları yaratmıştır. Yüce Allah, tohumu bu özellikler ile ve toprağın üst tabakalarını bu kalitede yaratmamış olsaydı, insan burada herhangi bir yiyecek veya besin maddesi bulabilir miydi?

20. Yani, sadece sizin için değil, et, yağ, süt, tereyağ ve benzeri maddelerini elde ettiğiniz ve geçiminiz için diğer hizmetleri veren hayvanların menfaati için de yaptık. Bütün bunlar, sizin bu imkan ve kaynaklardan yararlanmanıza rağmen, rızkınızı Allah'ın verdiğini inkâr etmeniz için midir?

21. Burada Sûr'un son üfürülüşü kastedilmiştir. Bunun korkunç sesiyle ölmüş olan tüm insanlar tekrar canlanacaktır.

وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ

۞ لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ
﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

36-42: Karısından ve çocuklarından[22] O gün, bunlardan herkesin kendisine yetecek bir işi vardır, ve kendisinden başkasını düşünmez.[23] O gün, yüzler vardır ki parıldar. Güleç ve sevinçlidir. O gün yüzler de vardır ki, gam ve kederle tozlanmıştır. Ye's ve pişmanlık karanlığıyla kaplanmıştır. İşte bunlar kâfir ve fâcirlerdir.

Açıklamalar

22. Buna benzer konu Mearic sûresinin 10. ilâ 14. âyetlerinde geçmiştir. "Kaçmak"tan şöyle bir anlam çıkarılabilir: Sözkonusu kişi dünyada kendisine en yakın olan ve kendisinin en çok sevdiği akrabalarının zor durumda olduğunu görünce onlara yardım edeceği yerde, kendisini yardıma çağırmasınlar diye onlardan kaçacaktır. Bu ifadenin şu anlamı da olabilir: Dünyada Allah'tan korkmadan ve âhireti düşünmeden bu tip insanlar birbiri için çeşitli günahlar işliyorlardı ve birbirini kötü yola sevkediyorlardı. Fakat âhirette bu ortak kötü hareket ve günahların kötü sonuçlarını gördükten sonra herkes birbirinden kaçmaya çalışacaktır. Böylece başkaları kendi günah ve sapıklıklarının sorumluluğunu bana yüklemesin diye onlardan bucak bucak kaçacaktır. "Aman bu herifler mahkemede aleyhimize tanıklık yapmasın" diye kardeş kardeşten, evlâtlar anen ve babalarından ve karılar kocalarından kaçacaklardır.

23. Hadislerde değişik şekillerde ve çeşitli kaynaklardan, nakledilen Resûlullah'ın şu sözleri yer almıştır: "Kıyamet gününde herkes çırılçıplak kalkacak". Hazreti Peygamber'in temiz zevcelerinden biri (bazı rivâyetlere göre Hz. Âişe, bazısına göre Hz. Sevde ve bazısına göre, bir hanım) dehşet içinde, "Ya Resûlullah, biz o gün herkesin önünde çıplak (örtüsüz) mı olacağız?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) bu âyeti okuduktan sonra "O gün kimsenin kimseye bakacak hali olmayacak" buyurdu. (Nesai, Tirmizi, İbn Ebi Hatim, İbn Cerir, Taberani, İbn Merduyye, Beyhaki ve Hakim).

ET-TEKVİR

Adı: Birinci âyette geçen "kuvvirat" kelimesinden alınmıştır. "Kuvvirat", tekvir kökünden çıkmış geçmiş zaman sigasıdır ki, anlamı "dürülmüş" veya "sarılmış"tır. Bu ad gösteriyor ki, bu sûrede dürülmek veya sarılmaktan söz edilmiştir.

İniş Tarihi: Konusu ve içeriği, bu âyetin de Mekke döneminin ilk yıllarında indiğini göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Bunun iki konusu var: (1) âhiret ve (2) Risâlet (peygamberlik).

İlk 6 âyette kıyametin ilk aşamasından söz edilmiştir. Yani, güneşin ışıksız kalacağı, yıldızların parçalanıp dağılacağı, dağların yerlerinden sökületeceği, en yakın akrabaların bile birbirine bakmayacağı, ormandaki hayvanların panik içinde koşuşacağı ve denizlerin galeyana geleceği zaman. Daha sonra 7 âyette ikinci aşamasından söz edilmiştir. Yani, ruhların tekrar vücutlara gireceği, amel defterlerinin açılacağı, suçlarla ilgili sorguların yapılacağı, göklerin perdelerinin aralanacağı ve cennet ile cehennem v.s. her şeyin gözlerin önüne geleceği anlar. Âhiretin bütün bu manzaraları çizildikten sonra "O zaman herkes, kendisinin hangi sermaye ile geldiğini kendisi öğrenmiş olacaktır" denilmiş ve insanlar bunu derin olarak düşünmeye sevkedilmiştir.

Bundan sonra peygamberlik konusu ele alınmıştır. Bu bölümde Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Mekkelilere sunmakta olduğu şeyin, bir delinin saçmalıkları veya bir şeytanın doğurduğu vesvese değil, Allah'ın göndermiş olduğu veciz, yüce ve emâneti hakkıyla taşıyan bir ulağın açıklamaları olduğu, ve kendisini Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) gökte açık bir havada ve gün ışığında gördüğü belirtilmiştir. Sonra da Mekkelilere şu soru sorulmuştur: "Siz emir ve öğretiden yüz çevirip nereye gidiyorsunuz?"

ET-TEKVİR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 29 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝١ وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ ۝٢ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Güneş dürülüp karardığında.[1] Yıldızlar yere döküldüğünde.[2] Dağlar yürütüldüğünde.[3]

Açıklamalar

1. Güneşin ışıksız bırakılması ve kararması için bu eşsiz bir benzetmedir. Arapça'da "tekvir" dürmek veya sarmak anlamındadır. Başa sarığın takılması için "tekvirü'l- imâme" kelimesi kullanılır, çünkü sarık uzun kumaş parçasından meydana gelir ve başa sarılır. Aynı bağlamda güneşten çıkıp tüm güneş sistemine dağılan ışık da bir sarığa benzetilmiştir ve kıyamet günü açılmış olan bu sarığın güneşin üzerine sarılacağı, yani güneşin ışığının kapanacağı ifade edilmiştir.

2. Yani, bunları kendi yerinde ve yörüngesinde tutan bağ açılacak ve tüm yıldızlar ve gezegenler evrende dağılacaktır. Ayrıca, burada bu amaçla kullanılan "inkidâr" kelimesi kirlenme ve karalama anlamını da taşır. Yani, yıldız ve gezegenler sadece dağılmayacak, aynı zamanda da kararacaklardır.

3. Başka bir deyişle, bu ağır ve kocaman dağların yere yapışmaları ve sabit kalmalarına neden olan yerçekimi kaybolacaktır ve yerçekiminin yokluğunda dağlar yerlerinden kopacak ve hafifleyerek havada bulutlar gibi yürümeye başlayacaklar.

وَإِذَا ٱلْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا ٱلْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾

4-6: On aylık hamile dişi develer salıverildiğinde.[4] Vahşi hayvanlar toplandığında.[5] Denizler kaynayıp taştığında.[6]

Açıklamalar

4. Araplara kıyametin şiddeti hakkında bir fikir vermek için bu en güzel anlatım biçimiydi. Arabistan'da eskiden bugünkü gibi kamyon ve otobüsler yokken yavrusunu doğurmak üzere olan bir dişi deveden daha değerli bir şey yoktu. Karnı burnunda olan bir dişi deveye aşırı ihtimam gösteriliyor, iyice korunuyor ve çalınmaması veya yavrusunun kaybolmaması için büyük tedbirler alınıyordu. Bu tür hamile develer hakkında vurdumduymaz olmak, sözkonusu kimselere ne büyük felaket gelirse gelsin aldırış etmeyecekleri veya kıllarını kımıldatmayacakları anlamına geliyordu.

5. Bilindiği gibi hayvanlar çok duyarlı yaratıktırlar ve herhangi bir tehlike sezdiklerinde bir yerde toplanırlar. O zaman en vahşi hayvanlar bile öyle ürkek olurlar ki, başka bir şey düşünmezler ve ne bir yılan sokar, ne de bir arslan avını parçalar.

6. Burada aslında "sücciret" kelimesi kullanılmıştır ki, kökü "tescir"dir ve geçmiş zamanın "edilgen" fiilidir. Tescir Arapça'da fırında ateş yakmak için kullanılır. Aslında kıyamette denizlerde ateşin yanması kulağa tuhaf geliyor. Ne var ki, suyun gerçek niteliği gözönünde tutulursa, bu pek şaşırtıcı bir şey değildir. Yüce Allah oksijen ve hidrojen gibi iki gazı birleştirmiştir ki, bundan biri ateşi yakmaya ve diğer ateşi çoğaltmaya yarar. Ve bu iki gazın birleşimiyle su gibi, ateşi söndüren bir maddeyi yaratmış olması büyük bir mucizesidir. Allah'ın kudretinin ufak bir işareti bunun için yeterlidir. Yani, bu iki gaz birbirinden ayrıldığında, hidrojen kendi kendine tutuşur ve oksijen de bu ateşi artırır. Zaten bu gazların asıl özellikleri de budur.

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾

7-9: Ruhlar,[7] (vücutlarla) birleştiğinde.[8] Diri diri gömülen kızlara sorulduğunda. Hangi suçtan dolayı öldürüldüğü.[9]

Açıklamalar

7. Buradan itibaren kıyametin ikinci aşamasından bahsediliyor.

8. Yani, insanlar dünyada ölmeden önce vücut ve ruhu bir arada taşıdıkları gibi, yeniden canlandırılacaklar.

9. Bu âyetin ifadesinde öyle korkunç bir öfke ve gazap vardır ki, tasavvuru bile zordur. Kızlarını diri diri gömen anne-babalar Allahu Teâlâ'nın gözünde öylesine nefrete layık olacaklardır ki, kendilerine, "Bu masum çocuğu niçin öldürdünüz?" diye sorulmak yerine o masum kıza, "Sen hangi suçundan dolayı öldürüldün?" diye sorulacaktır. O masum çocuk başından geçenleri anlatacak, zâlim anne-babalarının kendisine nasıl zûlmettiğini ve kendisinin nasıl diri diri gömüldüğünü anlatacaktır. Bunun dışında bu kısa âyette iki büyük konu özetlenmiştir ki, kelimelerle değil, bağlam ve ifadeleriyle dile getirilmiştir. Birincisi, Arapların ahlâkı öylesine bozulmuştu ki, kendi evlâtlarını bile hiç acımadan toprağa gömüyorlardı. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Arap toplumunda yapmak istediği reformu kabul etmeye hazır değillerdi. Bu, onların âhirette bir hesaplaşmanın olmayacağını düşünmelerinin ve bu yüzden hiçbir şeye aldırış etmemelerinin bir belirtisiydi. Burada ikinci nokta olarak aslında âhiretin önemli bir delili gözümüzün önüne serilmiştir. Deniliyor ki, diri diri görülen masum kızların ahı boşa gitmeyecektir. Onları dinleyen biri mutlaka olacaktır. Bu masum kızlara bu zulmü revâ görenleri cezalandıracak mutlaka biri olacaktır. Diri diri gömülen kızların feryadını dünyada dinleyen kimse yoktu. Cahiliyye toplumu bu gibi şeyleri revâ görüyordu ve kimse bu vahşeti ve cinayeti durdurmuyordu. Hatta buna karşı çıkan Hazreti Peygamber'e hakaret ediliyordu. Ne bu zavallı kızların anne babaları utanç duyuyordu, ne de başka kimse onları kınıyordu. Bu adaletsizlik, bu zulüm ve bu cinayet böyle devam edecek miydi?

Araplar arasında, kız çocukların diri diri gömülmesi gibi vahşi bir âdet eski çağlarda çeşitli sebeplerden başlamıştı. (1) Ekonomik ve maddi durumlarının son derece bozuk olması. Doğan çocuk, kız olunca hem hor görülüyor, hem aileye maddi bir külfet olarak kabul ediliyordu. Kız çocuk ortadan kaldırılınca hem nüfus azalmış oluyor, hem de onu yetişme derdinden kurtulunmuş oluyordu. Erkek çocuklara tahammül ediyorlardı, zira büyüyünce ailenin geçimine yardımcı oluyorlardı. Kızlar ise hep masraf ve acı getiriyorlardı. Uzun süre besleniyor ve yetiştiriliyor ve sonra evlendiriliyorlardı. (2) Ülkede hüküm süren anarşi, fetret, huzursuzluk ve başıboşluk yüzünden kimsenin canı ve malı emniyette değildi. Kimin ailesinde daha çok erkek varsa, onun durumu biraz daha emniyetli demekti. Her erkeğe bir savaşçıkoruyucu gözüyle bakılırdı, ve savaşlar ile kargaşalarda erkekler aileyi başkalarına karşı korurlardı. Oysa, kadın ve kızlar birer yüktü. Onlar kendilerini bile korumaktan acizdi ve onlara koruyucu gerekiyordu. (3) Kabileler arası kavgalar ve kargaşanın bir sonucu da kızların savaşlarda esir alınmaları, tecavüze maruz kalmaları, cariye haline getirilmeleri ve daha sonra başka insanlara veya kabilelere satılmalarıydı. Kızlarının namusunun bu gibi yollarla kaybolmasını istemeyen ana-babalar, onların öldürülmesi ve diri diri gömülmesini tercih ediyorlardı. Böylece, daha doğum sırasında, hamile kadının ayaklarının altına bir çukur kazılırdı ve eğer çocuk kız ise, derhal o çukura atılıp üzerine toprak serpilirdi. Şayet anne, kız çocuğunun o an gömülmesine razı olmazsa veya ailenin diğer fertleri buna karşı çıkarlarsa, babası bir süre beklerdi ve fırsat bulup bir gün onu çöle götürüp gömerdi. Bu hususta gösterilen acımasızlık ve vahşet ile ilgili bir hikaye "Sünen-i Dârimi"de nakledilmiştir. Bu eserin ilk bölümünde yer alan bir hadis şöyledir: Bir defasında bir şahıs Resûlullah'a (s.a.v.) başından geçen şu olayı anlattı: Benim bir kızım vardı. Ben onu çok severdim. Onu çağırınca bana koşa koşa gelirdi. Bir gün onu yanıma çağırdım ve alıp dışarıya çıktım. Yolda bir kuyu vardı. O kuyuya yavrumu attım. Son defa duyduğum çığlıkları hala kulağımdadır. Zavallı yavrum, "Baba beni buradan çıkar, babacığım beni kurtar" diye yalvarıyordu." Bu olayı duyunca Resûlullah'ın (s.a.v.) gözleri doldu ve ağlamaya başladı. Toplantıda bulunanların biri dedi ki, "Arkadaş, sen Resûlullah'ı üzdün". Hz. Peygamber (s.a.v.) de dedi ki, "Bırakın, ettiği ayıbı anlatsın. Böylece, kendisi de boşalmış olacaktır." Bunun üzerine o adam olayı tekrar anlattı.

Bunu duyunca Hz. Peygamber (s.a.v.) öylesine hıçkıra hıçkıra ağladı ki, sakalı gözyaşlarıyla ıslandı. Resûlullah (s.a.v.) daha sonra o adama dedi ki: "Cahiliyye döneminde ne olmuşsa olmuş. Allah günahlarını affetsin. Sen artık hayata yeniden başlamalısın."

Arapların bu insanlık dışı ve vahşet dolu hareketlerinin kabahatini bilmediklerini söylemek yanlış olur. Çünkü bir toplum her ne kadar bozulmuş olursa olsun, evlâtların gaddarca ve kahpece öldürülmesi hiçbir zaman mübah görülemez. Aynı şekilde, Kur'an-ı Kerim'de bu konunun uzun uzun anlatılması yerine bütün mesele tek bir cümleye sığdırılmıştır. Hem de öyle bir cümle ki, bunu okur veya dinlerken insanın tüyleri diken diken oluyor: "Diri diri gömülen kızlara, hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda". Bu cümlenin kullanılış biçimi Yüce Allah'ın bu çirkin ve insanlık dışı fiile ne kadar öfkelendiğini göstermektedir. Aslına bakılırsa, Cahiliyye döneminde bile bazı aklı başında olanlar bu iğrenç âdetten tiksinti duyuyor ve bundan vazgeçmeye çalışıyorlardı. Taberani'de yer alan bir rivâyete göre Ferezdek isimli şairin büyük babası, Sa'sa'a bin Naciye el- Mücaşei bir defasında Hazreti Peygambere (s.a.v.) başvurarak, "Ya Rasûlullah, Cahiliyye döneminde bazı hatalar işledim, ama bunun yanında, bazı iyi işler de yaptım. Meselâ, 360 kız çocuğu diri diri gömülmekten kurtardım. Her kızı kurtarmak için de ikişer deve ücret olarak anne ve babalarına verdim. Acaba, ahirette bunun bedelini görebilecek miyim?" diye durumunu anlattı. Resûlullah (s.a.v.) kendisine şu cevabı verdi: "Evet, bunun iyi bir bedeli vardır. Sen İslâm nimetiyle onurlandırılmışsın."

İslâm'ın kızların durumuyla ilgili bu tutumu gerçekten büyük bir nimet ve ihsandır. İslâm, Arabistan'da bu son derece katı ve acımasızca âdeti ortadan kaldırmakla kalmadı, ayrıca bir kız çocuğunun doğuşunun, istemeyerek taşınan bir yük veya istenmeyen bir kaza ve sıkıntı olduğu şeklindeki kavrama da son verdi. Üstelik yüce İslâm dini, kız çocukların yetişmesi, iyi bir eğitim ve terbiyeden geçirilmesi ve iyi birer eş ve ev kadını yapılmasının çok iyi ve sevaplı bir iş olduğunu öğretmiştir. Resûlullah'ın bu konuda kızlarla ilgili halkın genel görüş ve tutumunu nasıl değiştirdiğini anlayabilmek için hadislerde Eruklarına bir göz atabiliriz. Biz aşağıda şu sözlerini naklediyoruz:

"Eğer bir kimse kendisine kız çocuğu verilerek imtihan edilmişse ve

çocuğuna iyi muamele etmişse, bu ameli onu Cehennem ateşinden korur" (Buhari, Müslim).

"Eğer bir kimse iki kız çocuğu büyütmüşse kıyamet günü onunla benim aram şöyle olacaktır" diyerek Resûlullah iki parmağını gösterdi. (Müslim)

"Eğer bir kimse üç kız çocuğunu ya da kızkardeşlerini iyi terbiye etmiş ve onlara şefkat göstermiş ve kendisine ihtiyaçları kalmayıncaya kadar büyütmüşse, bu kimse için cennet vâcip olur." Bir şahıs, "Ya Resûlullah, iki çocuğu olsa?" dediğinde Resûlullah, Evet, ona da Cennet vacip olur" dedi. Bu hadisi rivâyet eden İbn Abbas (r.a.) buyuruyor ki: "Eğer bir kimse Resûlullah'a, 'bir kız çocuğu?' diye sorsaydı, ona da aynı cevabı verirdi". (Şerh-üs Sünne).

"Eğer bir kimse kız çocuğu doğduğunda, onu diri diri toprağa gömmez ve ona kötü bir hayat yaşatmaz ve erkek çocuklarını onda üstün tutmaz ise Allah bu kimseye Cennet nasip edecektir" (Ebu Davud).

"Eğer bir kimsenin üç kız çocuğu doğar ve o da sabrederse, imkanlarına göre onlara iyi bakar, iyi yedirir, iyi giydirirse, kıyamet günü onlar onu Cehennem ateşinden korurlar (Buhari, İbn Mâce).

"Eğer bir Müslümanın iki kız çocuğu varsa ve onları iyi yetiştirirse, bu onun Cennete girmesine vesile olur" (Buhari, Edeb-ül Müfred).

"Resûlullah, Suraka bin Cû'şem'e şöyle buyurdu: "Ben sana en büyük sadakanın ne olduğunu haber vereyim mi?". Surake "buyurun ya Rasûlullah" dedi. Resûlullah da dedi ki, "Kızın boşandıktan sonra veya dul kaldıktan sonra sana gelirse ve senden başka geçimini sağlayan yoksa, ona bakman en büyük sadakadır". (Buhari, Edebü'l- Müfred, İbn Mâce).

İşte bu öğretiler sadece Araplarda değil, İslâm nerelere yayılmışsa oralardaki ve milletlerdeki kızlarla ilgili insanların genel görüşü değirştirmiştir.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ

أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلْخُنَّسِ ﴿١٥﴾
ٱلْجَوَارِ ٱلْكُنَّسِ ﴿١٦﴾

10-16: Amel defterleri açıldığında. Gök yerinden söküldüğünde.[10] Cehennem daha fazla kızıştırıldığında. Cennet (müminlere) yaklaştırıldığında.[11] Herkes (hayır ve şerden) ne hazırlamışsa bilecektir. Yıldızlara[12] kasem ederim. Akıp akıp yuvasına giden yıldızlara.

Açıklamalar

10. Yani, halen gözlerden ırak ve saklı olan her şey o zaman açığa çıkacaktır. Şu anda gözlerimiz sadece bir boşluk, yahut bulut, toz, duman, ay, güneş ve yıldızları görebiliyor. Ancak o zaman Allah'ın saltanatı kendi gerçek yüzüyle herkese açılacaktır.

11. Yani, mahşer alanında insanlar ilâhî mahkemede yargılanırken hem Cehennem cayır cayır yanmakta olan ateşiyle herkese görülecektir, hem de Cennet bütün nimetleriyle beraber herkesin önünde bulunacaktır. Böylece hem kötü amel işlemiş olanlar nelerden mahrum olup nereye gideceklerini, hem de iyi amel işlemiş olanlar nelerden kurtulup hangi nimetlere nail olacaklarını bileceklerdir.

12. Yani, Kur'an-ı Kerim'de anlatılanların, bir delinin saçmalıkları yahut şeytani bir vesvese olduğu yolundaki tahmin ve kıyaslarınız doğru değildir.

وَٱلَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾

17-19: Geçmiş olan geceye. Nefeslenmiş olan sabaha.[13] Muhakkak bu Kur'an, çok şerefli bir elçinin getirdiği kelâmdır.[14]

Açıklamalar

13. Bu yeminin neye edildiği, ilerdeki âyetlerde açıklanmıştır. Bu yeminin anlamı şudur: Muhammed Mustafa (s.a.v.) karanlık bir rüya görmemiştir. Aksine, yıldızların kaydığı ve söndüğü zaman, gecenin bitiminden sonra sabahın ışıkları iyice vurduğu vakit kendisi gökte Allah'ın meleğini görmüştür. Dolayısıyla, onun anlattıkları, kendi gözle-

riyle gördüklerine ve aklı başında iken gün ışığında geçirdiği tecrübeye dayanıyor.

14. Burada geçen "resûl-ü kerim" (şerefli elçi) kelimesinden, vahy getiren melek kastedilmiştir ki, bu husus ilerdeki âyetlerde açıklıkla ifade edilmiştir. Kur'an'a, "elçinin kelâmı" denmesinin anlamı da, bu sözlerin meleğin kendisine ait olduğu değildir. Zâten "kavl-i resûl" ifadesi gösteriyor ki, bu kendisini elçi, ulak veya temsilci olarak göndermiş olan varlığın kelâmıdır. El-Hakka sûresinin 40. âyetinde aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kelâmı olduğu ifade edilmiştir ve orada da, bundan, Kur'an'ın onun eseri olduğu kastedilmemiştir. Orada da "resûl-ü kerim" tabiri kullanıldıktan sonra bunun Resûlullah'ın, Abdullah oğlu Muhammed kimliğiyle değil, Allah'ın peygamberi olarak sunulmakta olduğu açıklanmıştır. Bu iki yerde söz veya "kelâm"ın (Kur'an-ı Kerim'in) meleğe veya Hazreti Peygamber'e atfedilmesinin nedeni şuydu: Cenab-ı Allah'ın mesajı, Hz. Peygamber'in karşısında (önünde) vahyi getiren meleğin ağzıyla, ve halkın önünde Hz. Peygamber'in ağzıyla açıklanıyordu. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Hakka, dipnot: 22.)

ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾

20-22: Öyle elçi ki, kuvvetli[15] ve Arş'ın sahibi katında çok itibarlıdır. Orada itaat olunandır,[16] bir emindir.[17] (Ey, Mekkeliler) Sizin arkadaşınız[18] bir mecnûn değildir.

Açıklamalar

15. Necm sûresinin 4. ve 5. âyetlerinde bu konuya şöyle değinilmiştir: "O, kendisine vahyolunan bir vahiydir. Ona onu, en kuvvetli olan öğretti". Hz. Cebrail (s.a.v.)'in bu müthiş kuvvet ve kudretinden neyin kastedildiği aslında benzetmelerle ilgili bir konudur. Ancak bundan şu husus anlaşılıyor ki, Hz. Cebrail kendi güç ve yetenekleri bakımından da diğer meleklerden üstündü. Müslim, Kitabü'l- İman'da Hz. Âişe'den, Resûlullah'ın (s.a.v.) şu sözleri naklolunmuştur: "Ben Cebrail'i iki defa asıl şekliyle gördüm. Onun muazzam varlığı, yerle gök arasındaki geniş boşluğu kaplamıştı." Buhari, Müslim, Tirmizi ve Müsned Ahmed'de Hz. Abdullah bin Mes'ud'un şu rivayeti yer almıştır:

"Resûlullah (s.a.v.) onu 600 kanâtıyla beraber gördü". İşte bu ifadelerle, Hz. Cebrail'in müthiş gövdesi ve gücü hakkında bir fikir edinilebilir.

16. Yani, o meleklerin reisi ve âmiridir ve bütün melekler onun emri altındadırlar.

17. Yani, o kendi tarafından Allah'ın vahyine bir şey katma yetkisine sahip değildir. O öylesine güvenilir ve güvenli biridir ki, Allah tarafından buyurulanları noktasına, ve virgülüne dokunmadan gideceği yere götürür ve iletir.

18. Burada "arkadaş" kelimesinden Hz. Peygamber (s.a.v.) kastedilmiştir. "Arkadaşınız" demekle de Mekkelilere, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yabancı biri olmadığı, aksine kendi millet ve kabilelerinden olduğu hissettirilmek istenmiştir. Yani, Hz. Peygamber'in bütün hayatı onlar arasında geçmişti. Şehrin en küçüğünden en büyüğüne kadar herkes kendisinin ne kadar zeki, akıllı ve şuurlu biri olduğunu biliyordu. Böyle bir kişiye bile bile mecnûn derken en az utanmalıydılar (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, en-Necm, dipnot: 2-3).

وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ
﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى ٱلْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾
فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ
أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾

23-29: Onu ufukta apaçık görmüştür.[19] O, gaybdan dolayı asla suçlu değildir.[20] Bu, Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytanın sözü değildir.[21] Nereye gidiyorsunuz? Bu, bütün âlemlere bir öğüttür. Sizden, doğruluk isteyenler için.[22] Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz bir şey isteyemezsiniz.[23]

Açıklamalar

19. Necm sûresinin 7. ilâ 9. âyetine kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) bu gözlemi daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, en-Necm, dipnotlar: 7-8).

20. Yani Resûlullah (s.a.v.) sizden hiçbir şeyi saklamıyor. Gaipten

kendisine hangi bilgiler geliyor ve Allahu Teâlâ hangi gerçekler üzerinden perdeyi aralıyorsa; bunlar ister Allah'ın zâtı ve sıfatları, ister melekler veya ölümden sonraki hayat, kıyamet, âhiret, Cennet ve Cehennem hakkında olsun, hepsini size çekinmeden ve olduğu gibi anlatıyor.

21. Yani, Şeytan'ın Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) gelerek bazı sözler söylediği, onun da bu sözleri tekrarladığı yolundaki düşünceniz tamamen yanlış ve asılsızdır. Şeytanın iyi ve hayırlı bir iş yapmasına imkan var mıdır? Şeytan, insanları şirk ve putperestlikten uzaklaştırıp tevhide ve risâlete götürebilir mi? İnsanları cehâlete ve dinsizliğe sürüklemekten zevk duyan şeytan, insanların Allah'a itaat etmeleri içi çalışabilir mi? İblis, cahilâne örf ve âdetler, ahlâksızlık ve sapıklık yerine güzel ahlâk, fazilet ve adalet, takva ve hikmeti teşvik ve tesis edebilir mi? (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, eş-Şuara, âyetler: 210-212, dipnot: 130-133, âyetler: 221-223, dipnotlar: 140-141).

22. Başka bir deyişle, bu kelâm, bütün insan ırkı için bir öğüt olmasına rağmen bundan sadece doğru yolu öğrenmek isteyen yararlanabilir. Bir insanın bundan yararlanmasının ilk şartı Hakkı araması ve doğruluğu benimsemesidir.

23. Bu konu daha önce Müddessir sûresi, 56. âyette ve İnsan sûresi, 30. âyette geçmiştir. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-Müddessir, dipnot: 41.

EL-İNFİTÂR

Adı: İlk âyette geçen "infeterat" kelimesinden alınmıştır. "İnfitâr" bir mastar olup infilak etmek veya patlamak anlamına gelir. Yani, bu öyle bir sûredir ki, bunda göğün infilak etmesinden sözedilmiştir.

İniş Tarihi: Bu sûre ile Tekvir sûresinin konuları birbirine çok benzer. Bu nedenle, bu her iki sûrenin birbirine çok yakın bir zamanda indiği anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu âhirettir. Müsned-i Ahmed, Tirmizi, İbnü"l- Münzir, Taberani, Hakim ve İbn Merduyye'nin rivâyetine göre Hz. Abdullah bin Ömer, Hazreti Peygamber'in şu buyruğunu nakletmiştir: "Kim ki kıyamet gününü gözle görülür şekilde görmek istiyor, o Tekvir, İnfitâr ve İnşikâk sûrelerini okusun."

Sûrede ilk önce kıyamet gününün manzarası çizilmiş ve bu gün geldiğinde, herkesin yaptıklarının önüne geleceği kaydedilmiştir. Bundan sonra insanın dikkati şu konuya çekilmiştir: "Seni yoktan vareden ve fazlı Rabbinin keremiyle bugün mahlukât arasında en güzel vücut ve organlarla donatmaktasın. O Rabbin sadece lütuf ve ihsanda bulunduğu ve adaletli şekilde hareket etmeyeceği gibi yanlış düşünceye nasıl kapıldın? Onun lütuf ve ihsanının bol olması, senin O'nun adaleti konusunda kaygısız olman anlamına gelmez ki?" Daha sonra insan şöyle uyarılmıştır: "Sen herhangi bir yanılgıya düşme. Senin bütün amel defterin eksiksiz hazırlanmaktadır. Ve son derece güvenilir katipler bu deftere senin en ufak hareketlerini kaydetmektedirler." Sûrenin sonunda kuvvetli bir ifade ile karar ve hesaplaşma gününün mutlaka olacağı, o gün iyi ve sâlih insanların Cennetin konforuna kavuşacakları, kötü insanların da Cehennemin azabına uğrayacakları o gün kimsenin kimseye yardımcı olamayacağı ve karar yetkisinin tamamen Allah'ın elinde olacağı açıklanmıştır.

EL-İNFİTÂR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 19 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ۝١ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ۝٢ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۝٣

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ۝٤

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-4: Gök yarıldığında. Yıldızlar döküldüğünde. Denizler yarıldığında.[1] Ve mezarlar açıldığında.

Açıklamalar

1. Tekvir sûresinde, "denizler kaynayıp taştığında" denilmişti. Burada ise "denizler yarıldığında" buyurulmaktadır. Bu her iki âyet bir arada okunduğunda ve aynı zamanda, Kur'an-ı Kerim'e göre, kıyamet gününde, tek bir bölgeye münhasır olmayıp bütün yeryüzünü sarsacak korkunç bir depremin meydana geleceği hususu da gözönünde bulundurulduğunda, denizlerin yarılması ve kaynayıp taşması ifadesinden biz şöyle bir durumu tasavvur edebiliriz: İlk önce bu müthiş deprem yüzünden denizlerin dibi yarılacak ve suları, her zaman son derece sıcak bir lavanın kaynadığı yerin alt tabakasına inecektir. Sular bu bölgeye varınca biri yakıcı özelliği taşıyan oksijen ve diğeri patlayıcı özelliği taşıyan hidrojen olan iki temel elemana ayrılıp dağılacaktır.

Böylece dağılma ve tutuşma ile öyle bir zincirleme reaksiyon başlayacak ki, dünyanın bütün denizlerinde yangın çıkacak. Bu sadece bizim kıyas ve tahminimizdir. Gerçek bilgileri ise Allahu Teâlâ'dan başka kimse bilmez.

2. İlk üç âyette kıyametin ilk aşamasından bahsedilmiştir. Bu âyette ise ikinci aşamaya geçilmiştir. Mezarların açılmasından insanların diriltilmesi kastedilmiştir.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ۝٥ يَا
أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝٦ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ
۝٧ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ۝٨

5-8: Her nefes önünde ve arkasında yaptıklarını bilecektir.[3] Ey insan, seni Kerîm olan Rabbine karşı mağrur eden şey nedir? O Rabbin ki seni yarattı, seni düzene koydu ve sana biçim verdi. Seni dilediği şekilde terkib eyledi.[4]

Açıklamalar

3. Asıl ifade, "mâ kaddemet ve ahharat" şeklindedir. Bu sözlerin birçok anlamı olabilir ve bunların hepsi burada kastedilmiştir:

(1) İnsan dünyada bulunduğu sürece ne kadar iyi ve kötü şeyler yapıp öbür dünyaya göndermişse "mâ kaddemet" (önündekiler)'dir, yapamadığı iyi ve kötü şeyler ise "mâ ahharat" (arkadakiler)'dir. Yani bu sözler İngilizce "commission" ve "omission"a eş anlamdadır.

(2) İnsanın yaptığı bütün işlerin bir sırası vardır. Bunların öncekileri "mâ kaddemet"tir ve sonrakileri ise "mâ ahharat"tir. Yani, insanların bütün yaptıkları ve yapamadıkları amel defterlerine sıra ile kronolojik olarak işlenmiş olacaktır.

(3) İnsanın ömür boyunca yaptığı iyi veya kötü amelleri "mâ kaddemet"tir. Yani, bunlar öbür dünyaya değerlendirilmek üzere gönderilmiş amellerdir. Bu insanın ölümünden sonra amellerinin insan toplumunda bıraktığı etkileri ise "mâ ahharat"tir. Yani, bunlar geride bırakılanlardır.

4. Yani, ilk önce, O lütfedici ve merhamet sahibi Rabbin ihsan ve

kereminin gereği, senin O'na müteşekkir ve şükran borçlu olarak O'na itaatkâr olman ve O'na itaatsızlık etmekten utanmandı. Ancak sen oldun ise kendi çabanla oldun gibi bir yanılgıya düştün ve seni varedene şükran borçlu olman gerektiğini hiç düşünmedin. İkincisi, bu Rabbinin ihsanıdır ki, sen dünyada istediğin şeyi yapıyorsun ve hiçbir zaman, sen bir hata işler işlemez felç olduğun, yahut gözlerinin kör olması veya sana yıldırım düşmesi gibi bir olay meydana gelmemiştir. Ne var ki, sen bu lütuf ve ihsanı bir zaaf sandın ve Rabbinin saltanatında adalet ve insaf denen bir şeyin bulunmadığı gibi bir yanılgıya düştün.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ۝٩

9: Hayır, aslâ.[5] Bilâkis, (gerçek şu ki) siz mükafat ve cezayı yalanlıyorsunuz.[6]

Açıklamalar

5. Yani, sizin bu yanılgıya düşmeniz için makul bir sebep yoktur. Senin vücudunun kendisi gösteriyor ki, sen kendi kendine meydana gelmemişsin. Seni senin anne-babaların da yapmamıştır. Sen elemanların birleşmesi sonucu tesadüfen de meydana gelmemişsin. Aksine, akıllı ve güçlü bir Allah seni mükemmel bir insan olarak yaratmıştır. Senin yanında bir sürü hayvan vardır. Onlarla kendini karşılaştırırsan, kendinin en güzel vücut ve yapı ile en üstün yetenek ve özelliklerle yaratıldığının farkına varırsın. Akıl ve mantığın gereği, bunları gördükten sonra O'nun ihsanının yüküyle başının eğilmesiydi ve O merhametli Rabbine itaatsızlık etmeye cesaret etmemendi. Sen bunu da çok iyi biliyorsun ki, Rabbin sadece Rahîm ve Kerîm değil, aynı zamanda Cebbar ve Kahhardır. Ondan herhangi bir zelzele, kasırga veya sel felaketi gelince bütün tedbirlerin boşa gidiyor. Sen şunu da iyi biliyorsun ki, Rabbin (hâşâ) cahil veya aptal değil, hâkim ve Alîmdir. Ve hikmet ile zekanın gereği, kime akıl veriliyorsa, onu kendi ameli için sorumlu tutmak, kime yetkiler verilmişse ondan bu yetkileri nasıl kullandığının hesabını sormak ve kime kendi sorumluluğuyla iyi veya kötü amel işleme yetkisi verilmişse, ona iyilerden dolayı mükafât ve kötülüklerinden dolayı ceza vermektir. Bütün bu gerçekler gün ışığı gibi açıktırlar. Bu

nedenle, ihsan edici Rabbin hakkında düştüğün yanılgının tutarlı bir gerekçesi olduğunu söyleyemezsin. Sen kendin birinin âmiri olduğun zaman, senin efendiliğini ve yumuşak kalpliliğini bir zaaf sanarak seni aşmaya çalışan görevliyi âdi ve nankör sayıyorsun. O halde, senin tabiatının kendisi şunu kanıtlamaya yeter ki, bir efendinin lütuf ve ihsanı emrindekinin cesaret alıp "Dilediğimi yapabilirim, kimse kılıma bile dokunamaz" gibi bir yanılgıya düşmesine asla yol açmamalıdır.

6 Yani, sizleri yanıltan şey aslında makul bir delil değildir, aksine bir amel alanı olan bu dünyadan sonra bir ceza ve mükafât âleminin olmayacağı şeklindeki ahmakça düşüncenizdir. İşte bu yanlış ve asılsız kıyas ve tahmininiz sizi Allah'tan gafil, O'nun adaletinden kaygısız ve kendi ahlâk anlayışınız ve hareketleriniz hakkında sorumsuz kılmıştır.

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامًا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ۝١٢

10-12: Halbuki üzerinizde gözetleyici bekçiler vardır. Kerim olan katipler var. İşlediğiniz şeyleri bilirler.[7]

Açıklamalar

7. Yani, siz isterseniz "Dârü'l- Ceza" (mükafât ve ceza yeri) inkâr edin, ister yalanlayın, ya da alaya alın, gerçeği değiştiremezsiniz. Gerçek şu ki, Rabbiniz sizi yularsız bir deve gibi bir çiftliğe salmamıştır. Aksine, her biriniz üzerine bir bekçi tayin etmiştir. Bu bekçi ve muhafızlar çok dürüst, tarafsız ve âdildirler. Bunların işi, iyi ve kötü amellerinizi tam bir tarafsızlık içinde defterlere geçirmektir. Bu meleklerden hiçbir şey gizli değildir. Siz ister karanlıkta, ister yalnız bir köşede, ister ıssız bir adada veya çölde olun, kısacası hangi durumda olursanız olun, bu melekler sizleri adım adım izlemektedirler. Yukarıdaki âyetlerde gözlemci melekler için "kerim" (şerefli, soylu) sıfatı kullanılmıştır. Yani bu melekler tarafsız, âdil, sözlerine ve hareketlerine göre doğru ve dürüst varlıklardır. Görevlerine bağlıdırlar ve her şeyi Allah'ın emrine göre ve onun rızası için yaparlar. Bunların ne kimse ile kişisel düşmanlığı vardır, ne de yakınlığı ve ard düşüncesi. Bunlar kimse hakkında yanlış bir şey yapmaz ve yalan ile iftirada bulunmazlar. Emanetlerine hıyanet etmezler. Bu nedenle, görevlerini yapmadan başkaları hakkında yalanlarla dolu tutanak hazırlamazlar. Rüşvetçi değil-

lerdir ki, bazılarından para alıp haklarında düzmece iyi şeyler yazsınlar. Melekler bütün bu ahlâkî zaaf ve ayıplarının üstündedirler. Bu nedenle, hem iyi hem kötü insanlar kendi tutanaklarının tamamıyla gerçeklere uygun olarak hazırlandığından emin olabilirler. Bu meleklerin özelliklerinden bahsedilirken "işlediğiniz şeyleri bilirler" de denilmiştir. Yani bu melekler dünyamızdaki casuslar, ajanlar ve istihbarat teşkilatlarıyla kıyaslanmamalıdırlar. Çünkü bu kişi ve kuruluşların yetki ve bilgileri sınırlı olduğu için bazan birçok şeyi doğru dürüst öğrenemezler. Melekler her insanın yaptıklarından haberdardırlar. Kendileri her zaman ve her yerde insanları gölge gibi izlemektedirler. Hem de bu işi, ilgili kişilerin hissetmediği şekilde yapmaktadırlar. Bu bakımdan, bunların defteri ve tutanağı mükemmel ve eksiksizdir. İnsanların yaptığı defterine bunların girmeyen hiçbir iş yoktur. Onun için Kehf sûresinde 49. âyette şöyle denilmiştir: "Amel defterleri meydana konulur. Mücrimleri o kitapta olan şeylerden korkmuş ve ürkmüş görürsün. 'Eyvah bize' Bu ne kitaptır. Ne küçük, ne de büyük bir şey unutmayıp hepsini saymış' derler."

إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ
لَفِى نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ ٱلْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ
عَنْهَا بِغَآئِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَآ أَدْرَىٰكَ مَا يَوْمُ
ٱلدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْـًٔا وَٱلْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

13-19: Allah'a muti' ve hayırlılar, ni'metlerdedirler. Fâcirler ise Cehennemdedirler. Kıyamet günü oraya gireceklerdir. Ondan bir daha çıkıcı değillerdir. Kıyamet günü nedir? Bunu sana öğreten şey nedir? Kıyamet günü nedir bilir misin? Öyle bir gündür ki, hiç kimse hiç kimseye sahip olamaz.[8] O gün emir Allah'ındır.

Açıklamalar

8. Yani, orada kimse, kimseyi, amelinin sonuçlarına katlanmaktan kurtarma gücüne sahip olmayacaktır. Orada kimse, Allah'ın mahkemesinde diretip "Filanca adam benim akrabam, yakınım ve müvekkilimdir, dünyada her ne kadar kötü ameller işleyip gelmişse gelsin, mutlaka affedilmelidir" diyecek kadar nüfuzlu veya güçlü, veya Allah'ın gözdesi olamayacaktır.

EL-MUTAFFİFİN

Adı: İlk âyette geçen "veylü lil mutaffifîn" kelimesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: İfade tarzı, içeriği ve konusundan, bunun, Mekkelilerin akıllarına âhiret akidesinin iyice yerleştirilmesi için üst üste sûrelerin indiği bir sırada indiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu sûre, Mekkelilerin, sokaklarda, çarşı ve pazarlarda ve özel sohbetlerde Müslümanlara lâf atmaya, onları alaya almaya ve rezil etmeye başladıkları, ama baskı ve zulüm ile işkencelerine henüz başlamadıkları bir sırada inmiştir. Bazı müfessirler bu sûrenin Medenî (yani Medine'de inmiş) olduğunu ifade etmiştir. Bu yanılgının nedeni aslında, İbn Abbas'ın şu rivâyetidir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde bu kentin sakinlerinde eşyaları eksik tartma ve eksik ölçme, yani verdikleri ve sattıkları mallardan çalma âdeti çok yaygındı. Ancak Allahu Tealâ, "veylün lil mutaffifîne"yi indirince bu adamlar doğru tartma ve ölçmeyi öğrendiler. (Nesai, İbn Mâce, İbn Merduyye, İbn Cerir, Beyhaki, Fi Şuabu'l iman). Ne var ki, daha önce el-İnsan sûresinin girişinde açıkladığımız gibi, sahabeler ile tabiin genellikle, hangi âyet hangi konuya uyuyorsa, onun o konuda indiğini söyleme alışkanlığında bulunuyorlardı. Onun için, İbn Abbas'ın rivâyetinden sabit olan husus sadece şudur: Hicretten sonra Hazreti Peygamber (s.a.v.) Medineliler arasında bu kötü alışkanlığın yaygın olduğunu görünce, kendilerine Allah'ın emriyle bu sûreyi okudu ve böylece kendileri bu alışkanlıklarından vazgeçti.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu da âhirettir.

İlk altı âyette esnaf, tüccar ve iş adamlarının şu kötü alışkanlığına ve sahtekârlığına dikkat çekilmiştir: Onlar başkalarından herhangi bir mal alırken tam olarak ölçüp biçiyordu, ama başkalarına malları verir veya satarken noksan tartıyor veya ölçüyorlardı. Kötülüğü tartışılmaz

toplumun birçok ayıp ve kötülüklerinden örnek olarak seçilen bu alışkanlığın, âhiretten gafil olmanın vazgeçilmez sonucu olduğu kaydedilmiştir. İnsanlar, bir gün Allah'ın huzuruna çıkıp her kuruşun hesabını vereceklerine inanmadıkça, işlerinde dürüst olmaları mümkün değildir. Eğer bir kişi, dürüstlüğü "iyi bir tavır" sanarak bazı küçük konularda dürüstlükle hareket etse bile, sahtekârlık veya üç kağıtçılığın "yararlı bir politika" olarak benimsendiği bir toplumda diğer konularda hiçbir zaman dürüst olamaz. Bir insanda doğruluk, ve kalıcı bir dürüstlük ancak Allah korkusu ve âhirete inançtan ileri gelebilir, zira böyle bir durumda bu sadece bir "tavır" veya "politika" değil, "görev" şeklini alıyor ve dolayısıyla, onun bu görevi sürdürüp sürdürmemesi bunun dünyada yararlı veya yararsız olmasına bağlı kalmıyor.

Bu şekilde ahlâk ile âhiret inancı arasındaki yakın bağ son derece etkileyici ve cazip bir ifade ile anlatıldıktan sonra 7. ilâ 17. âyetine kadar kötü insanların amel defterlerinin zaten suçluların kara listesine dahil edilmekte olduğu ve âhirette büyük bir felâketle karşılaşacakları açıklanmıştır. Daha sonra 18. ilâ 28. âyetine kadar iyi insanların sonlarının iyi olacağı belirtilerek amel defterlerinin üstün hizmetli kimselerin dosyasına eklendiği ve bu işlerin Yüce Allah'a çok yakın olan meleklerin gözetiminde yapıldığı kaydedilmiştir.

En son iman sahipleri teselli edilmiş ve aynı zamanda kâfirler şu şekilde uyarılmıştır: Bugün iman sahipleriyle alay eden ve kendilerini küçük düşürmeye çalışanların kıyamet gününde suçlular sınıfına girecekleri ve kendi kötülüklerinin kötü sonuçlarını görecekleri ve yine bu iman sahiplerinin, bu suçluların kötü sonlarını gördükten sonra içlerinin rahat olacağı unutulmamalıdır.

EL-MUTAFFİFİN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 36 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾
وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم
مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-6: Ölçü ve tartıda noksan yapanların vay haline![1] Ki onlar, insanlardan alırken ölçüyü tam yaparlar. Fakat insanlara ölçer veya tartarlarsa eksik yaparlar.[2] Onlar, ba's olunacaklarını bilmezler mi? O büyük günde.[3] İnsanların, Âlemlerin Rabbi huzurunda kalkacağı günde.

Açıklamalar

1. Aslında burada "mutaffifin" kelimesi kullanılmıştır ki, "tatfif" kökünden çıkmıştır. Arapça'da "tatfif" küçük ve adi bir şey için kullanılır. Terim olarak ise bu kelime ölçü ve tartıda küçük hile yapma anlamını taşır. Bunun sebebi de, ölçü ve tartı yapanların, ölçtüğü ve tarttığı şeylerden "küçük" parça veya bölümleri eksik etmeleridir. Yani küçük küçük çalmaları. Satıcı bu el numaralarıyla her müşteriye sattığı maldan küçük bir parça çalıveriyor. Zavallı müşteri ise satıştaki bu küçük hile ve el oyununu anlayamaz.

2. Kur'ân-ı Kerîm'de yer yer ölçü ve tartıdaki hileler ağır bir şekilde kınanmış ve malların satışı sırasında doğru ölçü ve tartının yapılması kuvvetle tenbih edilmiştir. Nitekim, el-En'am sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Ölçüyü, tartıyı adaletle ölçüp tartın. Biz, bir kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklif etmeyiz." (âyet: 152). El-İsra sûresinde ise şöyle denilmiştir: "Ölçtüğünüz zaman tam ölçün. Ve doğru terazi ile tartın." (âyet: 35). Er-Rahman sûresinde de şöyle bir uyarı yapılmıştır: "Ölçü ve tartıda haksızlık etmeyesiniz. Teraziyi adaletle ve doğru tutun. Tartıları noksan etmeyin diye" (er-Rahman, âyet: 8-9). Şuayb kavmine azabın inmesinin nedeni işte ölçü ve tartıdaki hileye alışmış olmasıydı ve Hz. Şuayb'ın ısrarlı nasihat ve uyarılarına rağmen bu kavmin bu alışkanlığını terketmemesiydi.

3. Kıyamet gününün "büyük gün" olarak nitelendirilmesinin nedeni şudur: O gün, tüm insanların ve cinlerin yaptıkları Allah'ın mahkemesinde aynı anda görüşülecek ve azap ve sevaplarıyla ilgili son derece önemli kararlar alınacaktır.

كَلَّآ إِنَّ
كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ۝٧ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ۝٨ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ۝٩ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١٠ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ۝١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝١٣ كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ
عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ۝١٤

7-14: Kesinlikle hayır.[4] Kâfirlerin amel defteri zindanın kayıt defterindedir.[5] Zindanın kayıt defterinin ne olduğunu bilir misin? O, zayıflı bulunduğu bir kitaptır. O gün, tekzib edenlerin vay haline! Ki onlar, kıyameti tekzib ederlerdi. Halbuki, kıyameti her muannit günahkâr tekzib eder. Ona âyetlerimiz okununca[6] "Geçmiş kavimlerin mallarıdır" demiştir. Kesinlikle öyle değil. Onların günahları kalplerine pas olmuştur.[7]

Açıklamalar

4. Yani, bunların, dünyada günahlarını işledikten sonra cezalarını çekmeyecekleri ve hiçbir zaman Rablerinin huzuruna hesap vermek üzere çıkmayacakları yolundaki tahminleri yanlıştır.

5. Burada aslında "siccin" kelimesi kullanılmıştır ki, "sicn" (zindan hapishane) kökünden türemiştir. Ve ilerde yapılan açıklamadan, bu defterden, cezaya layık kimselerin amel defterlerinin kaydedildiği dosyanın kastedildiği anlaşılmaktadır.

6. Yani, cezaların verileceği günün haberini veren âyetler.

7. Yani, bunların ceza ve mükafatı birer masal olarak nitelendirmelerinin makul bir nedeni yoktur. Bunların bunları birer masal olarak nitelendirmeeinin asıl nedeni, işledikleri günaların pasının, kalplerini tam olarak kaplamasıdır. Bu yüzdendir ki, son derece makul olan bir şeyi bile masal zannederler. Bu pası Hz. Peygamber (s.a.v.) şu şekilde açıklamıştır: Bir kul bir günah işleyince kalbinin üzerinde siyah bir leke oluşur. Eğer tövbe ederse bu leke kaybolur, ama günah işlemeye devam ederse, bu leke bütün kalbine yayılır. (Müsned-i Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Mâce, İbn Cerir, Hakim, İbn Ebi Hatim, İbn Hibbân vs.)

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾
ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾
كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾
كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى
الْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن
رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾
وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

15-28: Hayır, asla. Onlar o günde muhakkak Rablerinden mahcub ve mahrumdurlar. Sonra muhakkak Cehennem'e girecekler. Sonra onlara: "İşte tekzib eylediğiniz gün budur" denilir. Kesinlikle[9] hayır, sâlih ve itaatkârların kitabı mümtaz kişilerin defterindedir. O mümtaz kişilerin defteri nedir, bilir misin? O, yazılmış bir kitaptır. Ona mukarrebler şahid olur. Şüphesiz o iyiler, ni-

metler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyrederler. Öyle ki, nimetin güzelliğini yüzlerinde tanırsın. Onlara mühürlü, saf bir şaraftan içirilir. Onun mühürleri misktir.[10] Artık rağbet edenler böyle nimetlere rağbet etsinler. Ona tesnim[11] karıştırılmıştır. O bir çeşmedir ki, Allah'ın mukarrebleri ondan içerler.

Açıklamalar

8. Yani, onlar, diğer iyi ve dürüst insanların nail olacakları, "Allah'ı görme" şerefine nail olamayacaklardır. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Kıyame, dipnot: 17).

9. Yani, onların, herhangi bir ceza veya mükafatın verilmeyeceği şeklindeki düşünceleri tamamen yanlıştır.

10. Burada kullanılan ifade, "hitamuhu miskun"dur. Bunun bir anlamı şudur: İçinde şarab bulunan sürahi veya küplerin ağızlarında toprak veya mum yerine miskten yapılmış mühürler olacaktır. Bu anlama göre, bu âyetin anlamı şudur: Bu enfes bir şarap olup, nehir ve kanallarda akmakta olan şaraptan kat kat daha kaliteli ve nefis olacaktır ve Cennetin hizmetçileri bunu, mühürleri miskten olan kâse, sürahi veya kadehlerde oranın sakinlerine sunacaklardır. İkinci anlamı şu olabilir: Bu şarap, içenlerin boğazlarından inerken onlar mis gibi kokusunu duyacaklardır. Bu durum, dünyadaki şaraplardan tamamen farklı olacaktır. Çünkü, bilindiği gibi, dünyadaki içkilerin fıçı veya şişelerinin kapakları açılır açılmaz, ortalıkta kötü bir koku yayılır, içilirken de tadı kötü ve acı olur öyle ki, boğazdan mideye indiği zaman onu içenin yüzü buruşur ve bu tatsızlık yüzünde iyice belirir.

11. "Tesnîm" yükseklik demektir. Bir çeşmeye "tesnim" demek, onun yukarılardan akması demektir.

إِنَّ الَّذِينَ

أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ
يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا
رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى

اَلْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٦﴾

29-36: Mücrimler, mü'minlere gülerlerdi. Mü'minler yanlarından geçtiklerinde, birbirlerine işaret edip eğlenirlerdi. Evlerine döndüklerinde zevkle dönerlerdi.[12] Mü'minleri gördükleri vakit "Bunlar, dalâlete düşenlerdir"[13] derlerdi. Halbuki "âfirler, mü'minlerin üzerine gözcü olarak gönderilmemişlerdi.[14] İşte bu gün de, mü'minler kâfirlere gülecekler. Tahtlar üzerinde oturup bakarlarken. Kâfirler, amellerinin sevabını buldular mı?[15]

Açıklamalar

12. Yani, evlerine "Bugün müthiş zevk aldık, falanca Müslümanı alaya aldık, onu nasıl da küçük düşürdük? Ona laf atarak eğlendik ve onu halk arasında da rezil ettik" diye düşünerek dönüyorlardı.

13. Yani, bunlar akıllarını kaçırmıştır. Sırf Muhammed (s.a.v.) kendilerine âhiret, cennet ve cehennem gibi kavramları anlattı diye, bunlar hem kendilerini dünyanın bütün zevk ve eğlencelerinden mahrum etmiş, hem de her türlü tehlike ve güçlüklere siper olmuşlardır. Bunlar ellerindeki, avuçlarındakileri, kendilerine ölümden sonra cennetin verileceği gibi ulaşılmaz bir umut için bırakıyorlar ve bugün çekmekte oldukları acı, sıkıntı ve üzüntüye sadece öbür dünyada Cehennem denen bir şeyin azabından kurtulabilmek için katlanıyorlardır.

14. Bu kısa cümlede Müslümanları alaya alan ve onları küçük düşürmeye çalışanlar çok ibret verici bir şekilde uyarılmıştır. Burada demek istenen şudur: Diyelim ki, Müslümanların iman ettikleri her şey yanlıştır. Ancak onlar sizlere bir zarar mı veriyor? Onlar kendi inandıkları yolda yürümektedirler ve neyi doğru zannediyorlarsa, ona göre kendi ahlâk kurallarını ve davranışlarını benimsemişlerdir. Yoksa, Allah sizi bekçi veya jandarma olarak mı bu dünyaya göndermiştir ki, size karışmayana ille karışıyorsunuz ve sizi rahatsız etmeyeni rahatsız ediyorsunuz?

15. Bu cümlede ince bir alay vardır. Kâfirler, mü'minleri, iyi ve hayırlı bir iş zannederek rahatsız ettikleri için burada deniliyor ki: "Âhirette mü'minler Cennette keyifle oturup Cehennem'de yanmakta olan bu kâfirleri görecek ve kendi kendilerine, 'İşte bunların iyi amellerinin sevabı işte budur' diyeceklerdir."

EL-İNŞİKÂK

Adı: İlk âyette geçen "inşakkat" kelimesinden alınmıştır. "İnşikâk" bir mastar olup patlamak, yarılmak, infilâk etmek veya havaya uçmak demektir. Bu ismin anlamı da şudur: İçinde göğün yarılmasından sözedilen sûre.

İniş Tarihi: Bu da, Mekke'nin ilk döneminde inen sûrelerden biridir. Sûrenin içeriğinden baskı ve zulmün henüz başlamadığı, ancak Kur'an-ı Kerîm'in davetinin Mekke'de alenen reddedildiği ve yalanlandığı ve halkın kıyametin bir gün olacağını ve eninde sonunda Allah'a hesap vermek üzere huzuruna çıkacaklarını reddettiği anlaşılıyor.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu kıyamet ve ahirettir.

İlk beş âyetinde sadece kıyametin durumu anlatılmamış, ayrıca, bunun doğru ve gerçek olduğu lehine deliller verilmiştir. Kıyametin manzarası çizilirken o gün göğün yarılacağı, yeryüzünün yayılıp düzleştirileceği, toprağın karnında olanların (yani, ölü insanların organları ve amel defterleri) dışarıya çıkarılacağı, öyle ki içinde hiçbir şeyin kalmayacağı kaydedilmiştir. Bunun için şu delil verilmiştir: Gerek gökler gerekse yeryüzü için Rablerinin emri bu olacaktır ve her ikisi de O'nun mahlukû olduğu için emrine karşı gelemeyeceklerdir ve kendileri için doğru olan, Rablerinin emrine uymaktır.

Bundan sonra 6. ilâ 19. âyetine kadar, insanın, bilincinde olsun veya olmasın, mecburen Rabbinin huzuruna çıkacak noktaya doğru ilerlemekte olduğu kaydedilmiştir. Bundan sonra bütün insanlar ikiye bölünecektir: Birinci grup, amel defterleri sağ ellerine verilmiş olanlardan oluşacaktır. Bu gruptakiler sıkı bir sınavdan geçirilmeden affedileceklerdir. İkinci gruptakilerin amel defterleri ise sırtları döndükten sonra verileceklerdir. Onlar ölmek isteyecekler, ancak bir türlü ölemeye-

cekler ve Cehennem'e atılacaklardır. Onların bu kötü sonuna neden, dünyada yaşadıkları sürece hiçbir zaman Allah'ın huzuruna çıkamayacakları şeklindeki yanılgıları olacaktır. Oysa, Yüce Allah onların bütün amellerini görüyor ve izliyordu ve onların bunların muhasebesinden kurtulmaları için herhangi bir neden yoktu. Onların dünyadaki yaşantılarından aşamalı olarak âhiretteki ceza veya mükafâta ulaşmaları tıpkı güneşin batışından sonra alacakaranlığın başlaması, gündüzden sonra gecenin gelmesi, gece vakti insan ve hayvanların kendi istirahat yerlerine çekilmeleri ve bir hilâlin tam bir ay (dolunay) olması kadar mukadderdir.

En son, Kur'an-ı Kerîm'i dinledikten sonra Allah'ın huzurunda eğilmek yerine bunu tekzip eden kâfirlere şiddetli azap ve iman edip iyi amel işleyen insanlara sınırsız ecir ve mükafâtın verileceği bildirilmiştir.

EL-İNŞİKÂK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 25 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۝١ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝٢ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۝٣

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝٤

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-4: Gök yarıldığında. Ve Rabbinin emrini işitip boyun eğdiği zaman;[1] zaten gök, buna hak olarak yaratılmıştı. Ve arz uzatıldığında.[2] İçinde olanı dışarı atıp boşaldığında.[3]

Açıklamalar

1. Aslında "ezinet li'rabbina" sözleri kullanılmıştır ki anlamı, "O, Rabbinin emrini dinleyecektir (veya sözünü dinleyecektir)"dir. Ancak, Arapça deyimine göre, "ezine lehu" sözlerinin anlamı sadece sözü dinlemek değil, aynı zamanda emri duyduktan sonra bir emir kulu gibi ona uyması ve buna karşı çıkmaya cesaret edememesidir de.

2. Yeryüzünün (arz) yayılması veya uzatılması, denizler ile nehirlerin toprakla doldurulması, dağların parçalanıp tozlar haline getirilmesi ve dağıtılması ve yeryüzünün, iniş çıkışları kaldırılıp dümdüz edilmesi demektir. Tâhâ sûresinde bu durum şöyle anlatılmıştır: "Böylece (Allah) yerlerini dümdüz boş bir halde bırakacak. Orada alçaklık ve yükseklik

göremezsin." (âyet: 106-107). Hakim, "Müstedrek"te gayet sağlam kaynaklara dayalı olarak, Hz. Cabir bin Abdullah'a atfen Resûlullah'ın (s.a.v.) şu sözlerini nakletmiştir: "Kıyamet gününde yeryüzü bir sofra gibi serilecektir. Bundan sonra bunda insanların sadece ayaklarını basmaları için yer kalacaktır." Bu ifadenin anlaşılması için şu gerçek de gözönünde tutulmalıdır: O gün, dünyanın kuruluşundan başlayarak kıyamete kadar olan süre içinde doğan tüm insanlar bir arada diriltilip Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Böylesine akıl almaz bir kalabalık ve tüm insanoğlunun düz bir arazide toplanabilmesi için deniz, nehir, dağ, orman, vadi ve yayla hepsinin dümdüz edilmesi şarttır.

3. Yani, içinde ölü yatan ne kadar insan varsa hepsini dışarıya çıkaracaktır ve aynı zamanda amelleriyle ilgili dosyalar da kendileriyle beraber ortaya çıkacaktır ve hiçbir şey gizli veya saklı kalmayacaktır.

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ يَا أَيُّهَا
الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ۝ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ
كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۝ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۝

5-8: Ve Rabbinin emrini dinleyip boyun eğdiği zaman ki, arz zâten buna hak olarak yaratılmıştır.[4] Ey insan! Hakikaten sen, Rabbinin mükafâtını bekleyerek O'na koşuyorsun[5]. Nihayet O'nunla buluşacaksın. O vakit amel defteri sağ eline verilene gelince; o kolay bir hesapla muhasebe olunur[6].

Açıklamalar

4. Şu ve şu gelişmeler olunca, bunlar olacak diye herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Çünkü, daha sonraki ifade ve konular şunu açıkça ortaya koymaktadırlar: "Ey insan, sen koşar adım Rabbine gidiyorsun. O'nun huzuruna çıkacaksın. Senin amel defterin senin önüne konacaktır. Ve amel defterin nasılsa, ona göre cezalandırılacak veya ödüllendirileceksin."

5. Yani, senin bu dünyada verdiğin uğraşlar ve yaptığın koşuşmalar ile ilgili olarak her ne kadar bunların sadece bu dünyadaki yaşantınla sınırlı olduğunu ve dünyevi amaçlara hedeflendiğini sanıyorsan

bile gerçekte sen bilinçli olarak veya bilinçsizce Rabbine gidiyorsun ve er-geç oraya ulaşacaksın.

6. Yani bu muhasebe zor veya çetin olmayacaktır. Ona, falanca işi niçin yaptın ve bu işleri yapmanın gerekçeleri nedir gibi sorular sorulmayacaktır. Onun amel defterine, iyi ve hayırlı işlerin yanısıra kötü işler de elbette işlenmiş olacaktır. Ama, iyiliklerinin ağır bastığı görülünce kusur ve hatalarına göz yumulacak ve kendisi affedilecektir. Kur'ân-ı Kerîm'de kötü amelleri olan kimselere sorulacak hesaba "su'il hesab" (sert veya kötü hesap) ifadesi kullanılmıştır (er-Ra'd; âyet: 18). İyi ve dürüst insanlar için de şöyle bir ifade kullanılmıştır: "İşte bunlar, iyi amellerini kabul ve günahlarını mağfiret ile Cennet ehlinden kıldıklarımızdandır" (âyet: 16; el-Ahkâf). Hz. Peygamber'in bununla ilgili açıklamasını İmam Ahmed, Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai, Ebu Davud, Hakim, İbn Cerir, Abd bin Humeyd ve İbn Merduyye, Hz. Âişe'ye dayanarak değişik sözlerle nakletmişlerdir: Bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hesabı sorulanın vay haline". Hz. Âişe sordu: "Ya Resûlullah, 'amel defteri sağ eline verilenin hesabı kolay olacaktır'diye Allah tarafından buyurulmamış mıdır?" Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki: "o sadece amellerin sunuluşudur (değerlendirilmesi). Ama kim sorguya çekildiyse vay haline." Başka bir rivayete göre Hz. Âişe bir defasında Resûlullah'ın namazda şu duayı yaptığını duydu: "Ya Allah bana kolay hesap sor." Namazdan sonra anlamını sorunca Rasûlullah kendisine dedi ki: "Kolay hesap, amel defterine bakıp buna göz yummak demektir. Ey Âişe, O gün hesabı sorulan mahvolacaktır."

وَيَنقَلِبُ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ
مَسۡرُورٗا ۝٩ وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ ۝١٠ فَسَوۡفَ يَدۡعُواْ
ثُبُورٗا ۝١١ وَيَصۡلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُۥ كَانَ فِيٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورًا ۝١٣
إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ۝١٤ بَلَىٰٓۚ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ۝١٥

9-15: Ve sevinçli olarak kendi yakınlarına dönecektir[7]. Fakat amel defteri arkasından verilen[8]; hemen helâkini isteyecek. Ve Cehennem'e girecek. Çünkü

o, ehlinin arasında seviçli idi[9]. O, ba's ve dönüşün olmayacağını sanıyordu. Nasıl dönemezdi? Allah onun amellerini görülüyordu[10].

Açıklamalar

7. Burada "yakınları"ndan sözkonusu kişinin ailesi, akrabaları, arkadaşları kastedilmiştir. Yani bu kişiler de onun gibi affedilmiş olacaklardır.

8.El-Hakka sûresinde amel defterinin sol eline verilenden söz edilmiştir, burada da "amel defterinin arkasından verilen"e değinilmiştir. Herhalde, bunun vaziyeti şöyle olacaktır: Böyle bir kişi, amel defterinin sağ eline verilmekten umudunu zâten kesmiş olacaktır. Zira, kendi kötü amellerini çok iyi bildiği için amel defterinin sol eline verileceğinden emin olacaktır. Ne var ki, bütün halkın önünde amel defterinin sol eline tutuşturulmasından utanç duyacaktır ve bu yüzden elini gerisin geriye çekecektir. Ancak bu hareketiyle kötü amellerinin tutanağının kendisine verilmesini bir türlü önleyemeyecektir. Amel defteri kendisine mutlaka verilecektir, ister kendisi buna elini uzatıp alsın, ister arkasına saklasın.

9. Yani, onun durumu, Allah'ın sâlih kullarından farklı olacaktır. Et-Tûr sûresi'nde (26. âyet) bu sâlih kullar şöyle tarif edilmiştir: Onlar aile ve yakınlarıyla beraber Allah'tan korkarak yaşıyorlardı. Yani, her an, kendi aile ve evlâtlarının sevgisine kapılıp dünyadaki rahatlıkları için âhiret ve akıbetlerini berbat etmekten korkuyorlardı. Bunun tam aksine, bu adam kendi evinde, aile fertleri ve yakınları arasında keyif çatıyordu. Rahat ve lüks bir hayat yaşıyordu ve bu uğurda ne çok haram yediğinin, ne çok kişinin hakkını yediğinin ne zevk-ü sefa için Allah'ın koyduğu sınırları aştığının farkında değildi veya bunları dikkate almıyordu.

10. Yani, onun yaptığı kötü şeyleri unutması ve onu yanına çağırıp ondan hesap sormaması Allah'ın adaletine ve hikmetine aykırıydı.

فَلَآ أُقْسِمُ
بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا
عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾

16-19: Artık, şafak ile. Her şeyi örten gece ile. Bedir haline geldiği zaman aya yemin ederim ki. Sizler, halden hale tahavvül edeceksiniz[11].

Açıklamalar

11. Yani siz tek bir şekilde kalmayacaksınız, aksine renkten renge girecek ve sürekli değişeceksiniz. Çocukluktan gençliğe, gençlikten yaşlılığa, yaşlılıktan ölüme, ölümden berzaha, berzahtan tekrar hayata, ikinci hayattan mahşer alanına, daha sonra da hesaba-kitaba; ve daha sonra ceza ile mükafatın sayısız aşamalarından geçeceksiniz. Bu hususta üç şeye yemin edilmiştir: Güneşin batımından sonra şafağın kırmızılığı, gündüzden sonra gecenin karanlığı ve bu karanlığa, gündüz çeşitli yerlere dağılmış olan insan ve hayvanların sığınmaları ve ayın "hilâl" şeklinden "beder", yani,dolunaya dönüşmesi. Bu birkaç şey, insanların içinde yaşamakta oldukları kainatın hiç durmadığını, aksine hep hareket ettiği ve her tarafta sürekli ve aşamalı değişikliğin olduğunu açıkça kanıtlamaktadırlar. Onun için, kâfirlerin, ölümün son nefesiyle her şeyin bittiği şeklindeki inancı tamamen yanlıştır.

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۝
بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ۝ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۝
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝

20-25: O halde, onlara ne olduki, iman etmiyorlar? Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman, secde etmiyorlar[12]. Daha doğrusu o kâfirler tekzib ederler. Halbuki, Allah onların kalplerinde sakladıklarını bilir[13]. (Habibim) onları elemli bir azab ile müjdele. Ancak, iman edip sâlih amel işleyenlere, devamlı ve ardı kesilmeyen mükafat ve ecir vardır.

Açıklamalar

12. Yani onların yüreklerinde Allah korkusu doğuyor ve onlar O'nun önünde saygıyla eğilmiyorlar. Burada secde etmek, Resûlullah'ın kendi davranışından sabittir. İmam Malik, Müslim, ve Nesai, Hz. Ebu Hureyre (r.a.) hakkında şu rivayeti nakletmişlerdir: kendisi, namazda bu sûreyi okuduktan sonra burada secde etti ve Resûlullah'ın (s.a.v.) da aynı şekilde secde ettiğini ifade etti. Buhari,

Müslim, Ebu Davud ve Nesai, Ebu Rafi'in şu sözlerini nakletmişlerdir: Hz. Ebu Hureyre (r.a.) yatsı namazında bu sûreyi okudu ve secde etti. Bunun sebebini sorunca dedi ki, "Ben, Ebu'l- Kasım sallallahü aleyhi vesellem'in arkasında namaz kıldım ve Resûlullah (s.a.v.) bu yere gelince secde etti. Bu sebeple, ben ölünceye kadar bu secdeyi yapmaya devam edeceğim." Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mâce v.s.'nin naklettiği başka bir rivayette Hz. Ebu Hureyre diyor ki, "Ben Reshulullah'ın (s.a.v.) arkasında bu sûrede ve 'ikrâ bismi Rabbik-el lezi halaka'da secde ettim."

13. Bunun başka bir anlamı şu olabilir: Onların kalbinin küfür, düşmanlık, inat, hakka düşmanlık, kötü niyet ve düşüncelerin pisliklerriyle dolu olduğunu Allah çok iyi biliyor.

EL-BURÛC

Adı: İlk ayetinde geçen "El-Burûc" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin içeriği ve konusu, bunun baskı ve zulmün bütün şiddetiyle devam ettiği ve Mekkeli kâfirlerin Müslümanları türlü çeşit işkencelerle imandan döndürmeye çalıştıkları dönemde indiğini göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, iman edenlere baskı ve zulmü uygulamakta olan kâfirleri küfrün kötü sonuçları hususunda uyarmak ve iman sahiplerini, bu mezalimlere karşı metin ve sabırlı olmaları halinde, kendilerine bunun en güzel ödülünün verileceği ve Allahu Teâlâ'nın zalimlerden intikam alacağı konusunda teselli etmektir.

Bu hususta, ilk önce iman edenleri içinde ateş yanan kuyulara atan "ashabu'l- uhdûd" dan söz edilmiştir. Bu öykü anlatılırken gerek mü'minler, gerekse kâfirlerin zihinlerine şu hususlar yerleştirilmek istenmiştir: 1-) Ashabu'l- uhdûd'un, Allah'ın lânetine ve azabına layık oldukları gibi, Mekkeli kabile reisleri de buna layık olmaktadırlar. 2-) Nasıl ki iman sahipleri o zaman ateş kuyularına girip can vermeyi kabul etmiş ve imanlarından vazgeçmemiler, şimdi bu iman sahiplerine de istediği kadar baskı, zulüm ve eziyet yapılsın, bunlar iman yolundan caymayacaklardır. 3-) İman sahiplerinin inandığı, ancak kâfirlerin buna hayli kızdığı Allah herşey ve herkesten üstündür, yerde ve gökteki saltanatın hükümdarıdır, kendi zatında hamde layıktır ve her iki topluluğun durumunu da bilmektedir. Bu bakımdan, kâfirlerin kendi küfürlerinin cezasını Cehennem şeklinde çekmeleri, üstelik yaptıkları zulmün bedelini, kendilerine yangın kırbaçlarının vurulması olarak görmeleri kesindir. Aynı şekilde iman edip iyi amel işleyenlerin Cennet'e

girmeleri ve bunun büyük bir başarı olduğu da muhakkaktır. Daha sonra kâfirler uyarılarak Yüce Allah'ın gözünden hiçbir şeyin kaçmadığı ifade edilmiş ve, "Kendinizin hayli kalabalık ve güçlü olduğunuzu sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Çünkü sizden daha kalabalık ve güçlü olan Fir'anv ve Semûd'u ordularının mahvoluşundan ders alın. Allah'ın kudreti sizi öylesine kuşatmıştır ki, bunun çemberinden çıkamazsınız. Ve tekzip etmekte kararlı olduğunuz Kur'ân'ın her sözü dipdiridir ve öylesine sıkı korunan bir levhaya yazılıdır ki bunu kimse değiştiremez.

EL-BURÛC SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 22 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۝ قُتِلَ
أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۝ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۝ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-6: Burçlar sahibi semâya[1]. Va'd olunan güne[2]. Şahidle meşhûda (görenle görülen şeye[3]) kasem ederim ki. Çukur sahipleri (ashab-ı uhdûd) helâk oldu. Alevli ateş sahibi. O zaman onlar ateşin etrafında oturuyorlardı.

Açıklamalar

1. Burada kullanılan sözler, "zâti'l burûc"dur ki, sağlam veya müstahkem kaleler sahibi semâ anlamını taşır. Müfessirlerden bazısı bundan eski astronomi ilmine göre gökteki 12 burcun kastedildiğini ifade etmişlerdir. Ve İbn Abbas, Mücahid, Katade, Hasan Basrî, Dahhak ve Süddi'ye göre bundan uzaydaki büyük yıldız ve gezegenler kastedilmiştir.

2. Yani kıyamet günü.

3. Gören ve görülen şeyden neyin kastedildiği konusunda müfessirler arasında farklı görüşler vardır. Ancak bize göre konuşmaya ve bağlama uygun olan açıklama şudur: Görenden, kıyamet gününde

mahşerde bulunan hekes kastedilmiştir ve görülen şey de kıyametin kendisidir, ki korkunç vaziyetini gözle gören herkes görebilecektir. Bu açıklama Mücahid, İkrime, Dahhak, İbn Nuceyh ve diğer bazı müfessirlere aittir.

وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝

7-8: Ve mü'minlere yaptıklarını, seyrederlerdi[4]. Onların bu azaba dûçar edilmeleri; Galib, Kâdir ve bizatihî hamde lâyık olan Allah'a iman etmelerindendi.

Açıklamalar

4. "Çukur sahipleri"nden çok büyük çukurlar kazıp bunlarda ateş yaktıktan sonra bunlara iman sahiplerini atan ve daha sonra yanmalarını seyredenler kastedilmiştir. "Helâk oldu" ifadesinden, onların Allah tarafından lânetlendiği ve ilâhî azaba uğradığı kastedilmiştir. Bu husta üç şeye yemin edilmiştir. Birincisi, burçlar sahibi semâya, ikincisi va'd edilen kıyamet gününe ve üçüncüsü, kıyametin korkunç manzarasına ve bu manzarayı seyreden halka. İlk şey şunu kanıtlamaktadır: Kainatın muazzam yıldızları ile gezegenlerine hükmeden Varlığın pençesinden insan gibi küçük bir mahlûk nasıl kurtulabilir? İkinci şeye yemin etmenin sebebi şudur: Onlar dünyada yapmak istedikleri baskı ve zulmü yaptılar, ama insanların tenbih edildiği gün mutlaka gelecektir; o gün ki, o gün her mazlumun yalvarışı dinlenecek ve her zalim yakayı ele verecektir. Üçüncü şeye şu nedenle and içilmiştir: Nasıl ki, bu acımasız zâlimler, iman sahiplerinin yanışını keyifle seyrettiler, kıyamet günü de bütün insanlar bu küstahların acıklı durumunu zevkle seyredeceklerdir.

İçinde ateş yanan çukurlara iman sahiplerinin atılmasıyla çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan anlaşılıyor ki, dünyada bu tür zulümler birkaç defa yapılmıştır.

Bu tür olaylardan biri Hz. Suheyıb Rûmî (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir. Hz. Rûmi, Rasûlullah'ın bir defasında şöyle bir hikaye anlattığını kaydetmiştir: 'Krallardan birinin yanında bir sihirbaz vardı. Bu

sihirbaz yaşlanınca kraldan kendisine sihir ve bütün diğer hünerlerini öğrenmek için bir genç çocuk göndermesini rica etti. Kral yaşlı sihirbazın bu ricası üzerine kendisine böyle bir çocuk gönderdi. Çocuk sihirbazlığı öğrenmeye başladı. Fakat sihirbaza gidip gelirken bir rahibe (ki, herhalde Hz. İsa'ya tâbi idi) rastladı ve onunla da görüşmeye başladı. Daha sonra bu rahibin vaaz ve telkinlerinden etkilenerek iman sahibi oluverdi. Hatta, rahibin talim ve terbiyesi sayesinde kerâmet sahibi de oldu ve körler ile cüzzamlıları iyileştirmeye başladı. Kral bu çocuğun Tevhid'e iman ettiğini duyunca öfkelendi ve önce rahibi öldürttü ve daha sonra çocuğu da öldürtmek istedi. Fakat ona karşı kullanılan her silah etkisiz kaldı. Nihayet çocuk dedi ki: "Eğer beni öldürmek istiyorsan, 'bu çocuğun Rabbinin adıyla' diyerek bana bir ok at, o zaman ben ölmüş olacağım". Kral dediğini yaptı ve çocuk öldü. Bunun üzerine olayı seyretmekte olan kalabalık bir ağızdan, "Biz bu çocuğun Rabbine iman ettik" diye bağırıverdi. Kralın yandaşları ve dalkavukları dediler ki: "Ey majesteleri, korktuğumuz başımıza geldi. Halk sizin dininizi bırakıp bu çocuğun dinini kabul etti." Kral son derece öfkelendi ve yolun kenarında büyük çukurlar kazdırdı. Bunları ateşle doldurdu ve imandan dönmeyenleri bu çukurlara attırdı. (Ahmed, Müslim, Nesai, Tirmizi İbn Cerir, Abdurrezzak, İbn Ebi Şeybe, Taberani ve Abd bin Humeyd).

İkinci olayın râvisi (rivayet edeni) Hz. Ali (r.a.)'dir. O diyor ki: "İran krallarından biri şara içip sarhoş oldu ve öz kızkardeşiyle zina etti. Sonra ikisi arasında gayrimeşru ilişkiler kuruldu. Bir süre sonra olay halk tarafından duyulunca kral hemen bir bahane uydurup Allah'ın, kızkardeşler ile evlenmeyi helâl kıldığını ilân etti. Ancak halk bu maskaralığı kabul etmedi. Ne var ki, kral çok zalimdi ve herkesi kendi uydurduğu kanunu kabul etmeye zorladı. Kabul etmeyenleri ateşle dolu çukurlara attırdı." Hz. Ali'nin ifadesine göre o zamandan beri Mecûsîlerde mahrem kişilerle evlenme geleneği vardır (İbn Cerir).

Üçüncü olayı, Hz. İbn Abbas muhtemelen İsrail rivâyetlerine dayanarak nakletmiştir. Onun anlattığına göre Babilliler, İsrailoğullarını Hz. Mûsa'nın dininden dönmeye mecbur etmişlerdi. Babillilerin bu isteğine uymayanlar ise diri diri ateşte yakıldılar.

En çok bilinen olay ise Necrân'ındır ki, pek çok tarihçi, örneğin İbn Hişam, Taberî, İbn Haldun ve Mu'cem-ü'l- Buldan'ın yazarı v.s. ta-

rafından kayda geçirilmiştir. Olay özetle şöyledir. Himyer (Yemen) hakimi Tub'an Es'ad Ebu Kareb bir defasında Yesrib'e (Medine) gitti ve orada Yahudilerin tesiri altında kalarak Yahudiliği kabul etti. Yesrib'de Beni Kurayza'nın iki Yahudi alimini alarak Yemen'e döndü, ve orada Yahudiliği bütün gücüyle ve imkânlarıyla yaymaya başladı. Onun yerine tahta geçen oğlu Zunuvas Güney Arabistan'da hıristiyanlığın merkezi haline gelmiş olan Necrân'a saldırdı. Amacı, Necrân'dan hıristiyanlığı silip süpürmek ve ahalisini Yahudiliği kabul etmeye zorlamaktı. (İbn Hişam'ın anlattığına göre Necranlılar, Hz. İsa'nın getirdiği hakiki dine tabi idiler). Zunuvas, Necrân'a vardıktan sonra halkın yahudiliği kabul etmesini istedi, ama herkes inkâr etti. Bunun üzerine Zunuvas çok kişiyi ateşle dolu çukurlara attırdı ve pek çok kişiyi öldürttü. Toplam 20 bin kişi yok edildi. Necranlılardan biri olan Zûsa'liban kaçmayı başardı ve bir rivayete göre Bizans İmparatorluğuna gidip başlarından geçen felaketi anlattı (Bir rivayete göre Habeş İmparatoru Necaşi'ye derdini anlattı). Nihayet Bizansıllar ile Habeşliler yardımlaşarak Yemen'e karşı saldırıya geçtiler. İçinde 70 bin asker bulunan güçlü bir donanma Aryat adlı bir generalin komutasında Yemen'e hucum etti. Saldırıda Yemenliler yenildi. Zunuvas öldürüldü ve Himyer'deki Yahudi devleti sona ermiş oldu. Bundan böyle Yemen, Hıristiyan Habeş devletinin bir parçası haline geldi.

İslâm tarihçilerinin anlattıkları yukarıdaki olay, diğer tarihi kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca, bu hususta diğer bazı ayrıntılar elde edilmektedir. Hıristiyan Habeşliler ilk önce Milâdi 340'ta Yemen'e hakim oldular ve hakimiyetleri M.S. 378'e kadar sürdü. Bu sıralarda Hıristiyan misyonerler Yemen'e gelmeye başladılar. Yemen'e gelenler arasında dindar, sofu ve kerâmet sahibi bir Hıristiyan seyyah Faymiyun da vardı. O Necrân'a vardı ve halkı putperestliği terkedip Allah'a itaat etmeye çağırdı. Onun telkinleri sayesinde Necranlılar Hıristiyan oldular. Necrânlıların dinî ve siyasî düzeni üç kişinin elinde idi: Birincisi "seyyid" ki, kabile reisleri gibi nüfuz ve yetki sahibi olurdu ve dış ilişkiler ve anlaşmalar ile askerî işlerle ilgilenirdi. İkincisi, "âkıb" ki, içişlerinde söz sahibiydi. Üçüncüsü "piskopos" veya papaz ki, din işleriyle uğraşırdı. Arabistan'ın güneyinde Necrân önemli bir mevkiye sahipti. Hatırı sayılır bir sanayi ve ticaret merkeziydi. Dokuma, deri ve silah gibi sanayi mamulleri imal edilirdi. Ünlü Yemeni (Yemen kumaşı) burada yapılırdı. Demek ki, Zunuvas sadece dinî sebeplerden değil,

Necrân'ın jeopolitik durumu ve ekonomisi yüzünden de orayı ele geçirmek istemişti. Zunuvas, Necrân Şeyyidi Harise'yi (Süryani tarihçilere göre Arethas) öldürdü, karısı Rume (Roma)'nin önünde iki kızını öldürdü ve kanlarını ona içirdi ve sonra onu da katletti. Piskopos'un (ki adı Paul olarak verilmiştir) kemiklerini mezardan çıkartıp yaktırdı. Ateşle dolu çukurlarda kadın, erkek, çocuk, yaşlı, rahip ve diğer birçok kişiyi pişitti. Toplam 20 ilâ 40 bin kişinin canına kıydı. Bu olay Ekim 523'te meydana geldi. Nihayet Habeşli Hıristiyanlar M.S. 525'te Yemen'e saldırdılar ve Zunuvas ile Yahudi Himyer devletini ortadan kaldırdılar. Bu savaş ve yağma hareketleri arkeolog ve tarihçilerin son zamanlarda Hısn-ı Gurab'dan çıkardıkları kitabelerde de yer almaktadır.

Miladi 6. yüzyılda Hıristiyanlarca kaleme alınan çeşitli yazı, ektup, ve kitaplarda Ashab-ı uhdûd olayına ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Bunlardan bazısının yazarları olayın görgü tanıklarına dayanarak olayı anlatmıştır. Bunlardan üç kitabın yazarları olay sırasında yaşıyorlardı. Örneğin, biri Procopius, diğeri Cosmos İndicopleustis'tir ki, o sıralarda Necâşi Elesboan'ın emriyle Batlamyus'un Yunanca kitaplarının tercümesini yapıyor ve Habeşistan'ın kıyı kenti Adolis'te oturuyordu. Üçüncüsü Johannes Malala'dır ki, birçok tarihçi onu kaynak olarak kabul etmiş ve ondan yararlanmışlardır. Bundan sonra Efes'li Johannes'in (ölümü: M.S. 585) katliamı, olayın çağdaşı olan piskopos Simeon'un bir mektubuna dayanılarak anlatılmıştır. Bu mektup, Gabula manastırının başkanına yazılmıştır. Mektup 1881'de Roma'da ve 1890'da "Hıristiyan Şehitleri" adı altında yayımlanan bir dizi kitap arasında yer almıştır. Patrik Dionysius ile Midillili Zekeriya Süryanice tarih kitaplarında da bu olayı ayrıntılı olarak anlatmışlardır. Jacob Saroji'nin kitabında da Necranlı Hıristiyanların başına gelen felaket dile getirilmiştir. Erreha (Edissa) piskoposu Plusu, Necranlı Hıristiyanlar için bir mersiye yazmıştır ki, hâlâ kütüphanelerde bulunmaktadır. Himyerlileri konu eden Süryanice bir kitabın İngilizce tercümesi, "Book of Himyarites" adında 1924'te Londra'da yayımlanmıştır. Bu kitapt Müslüman tarihçilerin "ashab-ı uhdûd"olayını yani Necrânlı hıristiyanların ateşe atılmalarını ve diğer mezalime maruz kalmalarını doğrulamaktadır. Buna ilâveten, Londra'daki British Museum'da o çağa ait olan Habeş yazma eserlerinde bu olaya aynen değinilmiştir. Philby "Arabian Highlands" isimli eserinde, Necrân'da ashab-i uhdûd olayının meydana geldiği yerin hala halk tarafından iyice bilindiğini yazmıştır.

Necrân'da Ümm-ü Hark yakınlarında kayalarda oyulmuş bazı resimler vardır. Necranlılar, "Ka'be-yi Necrân" ı, yani olayın meydana geldiği yeri de bilmektedirler.

Habeşli Hıristiyanlar, Necrân'ı ele geçirdikten sonra burada Mekke'deki Kâbe'ye benzer bir bina yaptılar ve bunu asıl Kâbe'nin yerine geçirmek istediler. Bu kâbe'nin rahip ve pisikoposları "haram" dedikleri bir sarık giyerlerdi. Bizans İmparatorluğu da bu Kâbe'ye malî yardımda bulunuyordu. Bilindiği gibi, işte bu Necrân ka'bisinin rahipleri kendi seyyid, âkıb ve piskoposlarının liderliğinde bir heyet şeklinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanına varmışlardı ve bunun üzerine Âl-i İmran sûresinin 61. âyetinde bahsedilen meşhur münazara olayı meydana gelmişti. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, dipnot: 29 ve 55.)

اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝٩
اِنَّ الَّذِيْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوْبُوْا فَلَهُمْ عَذَابُ
جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيْقِ ۝١٠ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ
جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۗ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيْرُ ۝١١
اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيْدٌ ۝١٢ اِنَّهٗ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيْدُ ۝١٣ وَهُوَ الْغَفُوْرُ
الْوَدُوْدُ ۝١٤ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيْدُ ۝١٥ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ ۝١٦

9-16: O Allah ki, göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, her şeyi görmektedir[5]. Gerçekten, erkek mü'minlerle kadın mü'minleri azaba dûçar eylediler ve sonra tevbe etmediler. Onlara Cehennem azabı vardır. Bir de yanma cezası vardır[6]. İman edip sâlih amel işleyenlere de, ağaçları altından nehirler akan Cennetler vardır. Bu da, büyük bir kurtuluştur. Hakikaten Rabbinin tutup yakalayışı pek şiddetlidir. Çünkü, O, ibtidâen halk eder, ba's ile iade eder. Tevbe edenleri mağfiret eder. İtaat edenleri sever. Arş'ın sahibidir. Mecid'dir. Dilediğini yapandır[7].

Açıklamalar

5. Bu âyetlerde Yüce Allah'ın, hangi vasıflardan dolayı iman edil-

meye layıksa ve O'na birinin iman etmesine kızanların zâlim olduğu belirtilmişse, o özelliklerden bahsedilmiştir.

6. Burada Cehennem azabının dışındaki yanma cezasından söz edilmiştir. Bunun nedeni şudur: Onlar mazlûmları çukurlara atıp diri diri yakmıştı. Bu, herhalde, Cehennem ateşinden değişik ve daha korkunç bir ateştir ve onlar bu ateşte yakılacaktır.

7. "Mağfiret eder" sözleriyle birinin kendi günahlarından vazgeçip tövbe etmesi halinde O'nun rahmetine kavuşma umudu verilmiştir. "Sever" sözüyle de, O'nun kendi mahluklarını boşu boşuna azaba sokacak kadar düşmanlık taslamadığı, aksine kendi yarattığı mahlûkları sevdiği ve ancak itaatsızlık ve isyandan vazgeçmediği zaman cezalandırdığı vurgulanmak istenmiştir. "Arş'ın sahibi" demekle, insana şu gerçek anlatılmak istenmiştir: Kainat saltanatının hakimi sadece O'dur ve O'na isyan bayrağını çeken O'nun pençesinden kurtulamaz. "Mecid'dir" sözleriyle Allahu Teâlâ'nın çok yüce ve üstün olduğu ve böylesine büyük bir varlığa saygısızlık etmemesi gerektiği konusunda insan uyarılmak istenmiştir. En son özelliğinin "dilediğini yapandır" olduğu belirtilmiştir. Yani tüm kainatta kimse, Allah'ın dilediği işi yapmasını durdurma veya engelleme gücüne sahip değildir.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾
فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِن وَرَائِهِم
مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

17-22: Sana o orduların haberi geldi mi? Fir'avn ve Semûd kavimlerinin (orduları)[8]. Hayır, kâfirler tekzibde ısrar ederler. Halbuki Allah onları dört tarafından kuşatmıştır. Şüphesiz Kur'ân, çok yüce ve şereflidir. Levh-i mahfûzda yazılıdır[9].

Açıklamalar

8. Burada hitap, kendi güçlü ordu ve çeteleriyle böbürlenip Allah'ın topraklarında isyan edenlere yöneliktir. Onlara deniliyor ki, "Sizden önce kendi ordu ve iktidarlarının gücüne güvenerek sizin gibi isyan edenlerin nasıl bir sonla karşılaştıklarını hiç biliyor musunuz?"

9. Yani, Kur'ân'da yazılı olanlar değişmez ve kaybolmaz. Kelimesi kelimesi "levh-i mahfûz"a kayıtlıdır. Allah'ın bu değişmez defterinde kimse en ufak bir değişiklik yapamaz. Bunda yazılı olanlar mutlaka gerçekleşecektir. Tüm dünya bir araya gelse bile bunu bâtıl kılamaz veya bunu iptal edemez.

ET-TÂRIK

Adı: İlk âyette geçen "Et-Târık" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin konusu ve ifade tarzı, Mekke döneminin ilk sûrelerininkine benzemektedir. Ancak bu sûre, Mekkeli kâfirelerin, Kur'ân ve Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in davetine karşı koymak amacıyla her yola ve her oyuna başvurdukları sırada inmiştir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede iki konu işlenmiştir: birincisi, insan öldükten sonra Allah'ın huzuruna çıkacaktır. İkincisi, Kur'ân-ı Kerîm değişmez bir kitap ve sözdür ve bunu kâfirlerin hiçbir oyunu veya entrikası yenemez.

İlk önce gökteki yıldızlar, bir varlığın gözetimi ve denetimi olmaksızın kainatın hiçbir şeyinin yerinde kalamayacağı veya ayakta duramayacağının kanıtı olarak sunulmuştur. Daha sonra bizzat insanın kendi varlığına dikkat çekilerek nasıl bir nutfe ve su damlasından vücuda getirilip canlı ve hareketli bir insân haline getirildiği ifade edilmiştir. Bundan sonra onu bu şekilde yaratan Allah'ın elbette tekrar yaratmaya kâdir olduğu buyurulmuştur. Bu ikinci yaratılış veya diriliş de, dünyadaki hayatı sırasında örtülmüş olan insanın tüm sırlarının incelenmesi hedefine yönelik olacaktır. O zaman insan kendi yaptıklarının cezasını çekmekten ne kendi gücüyle kurtulabilecektir, ne de başkası yardımına gelecektir.

Sûrenin sonunda şöyle buyurulmuştur: Gökten yağmurun yağması ve topraktan ağaç ve mahsullerin bitmesi bir oyun olmadığı, aksine ciddi bir iş olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan gerçekler de birer oyun veya şaka değildir, aksine gerçek, somut ve değişmez doğrulardır. Kâfirler zannediyorlardır ki, onlar oyunarı ve entrikalarıyla Kur'an'ı yeneceklerdir. Ama bilmiyorlardır ki Allah'ın da bazı tedbirle-

ri vardır ve O'nun tedbirleri karşısında kâfirlerin bütün tedbirleri etkisiz kalacaktır. Daha sonra şu tek bir cümle ile Resûlullah'a (s.a.v.) teselli ve kâfirlere üstü kapalı tehditte bulunulduktan sonra söz şöyle tamamlanmıştır: Sen biraz sabret ve kafirlerin güçleri yettiği kadar uğraşmalarını seyret. Çok geçmeden onlar şu gerçeği öğreneceklerdir: Acaba, onlar oyunları kur'ân'ı mı yeniyor yoksa, Kur'an onları, aynı yenmeye çalıştıkları yerde mi yeniyor?

ET-TÂRIK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 17 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ۝١ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ۝٢ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝٣

إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ۝٤

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-4: Semâ ve gece doğan yıldız (Tarık) ile kasem ederim. Gece doğanı sen ne bilirsin? Parlak bir yıldızdır. Üzerinde bir gözeten olmayan bir nefes yoktur[1].

Açıklamalar

1. "Gözeten"den bizzat Allah'ın kendisi kastedilmiştir. O Allah ki, yerdeki ve gökteki her küçük ve büyük mahlûka bakmakta, onu beslemekte ve korumaktadır. Onun yaratmasıyla her şey vücuda gelmiştir; O'nun ayakta bırakmasıyla her şey ayakta kalmaktadır. Onun tutmasıyla her şey tutulmaktadır. O Allah ki, her şeye ihtiyaç duyduklarını temin etme ve belirli süreye kadar afetlerden koruma sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu hususta göğe ve gece karanlığında doğan her yıldız ve gezegene and içilmiştir. (En-Necmu's- sâkıb sözlük itibarıyla tekil olmasına rağmen, tek bir yıldız değil, yıldızın bütün türü ve benzerleri anlamındadır). Bu andın anlamı şudur: Gece gökte görülen sayısız yıldız ve parlayan gezegenlerin her birinin varlığı, kendisini yaratan, ay-

dınlatan, parlatan, boşlukta asılı tutan, ve kendi yerinden düşmeyecek, sayısız yıldızların dönüşü sırasında hiçbiriyle çarpışmayacak, ne de başka bir yıldız veya gezegen kendisine çarpmayacak şekilde koruyan, gözeten ve denetleyen birinin olduğunu kanıtlamaktadır.

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝٥ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ۝٦ يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝٧

5-7: İnsan neden yaratıldığına bir kere baksın[2]. O atılıp dökülen bir sudan yaratıldı. Ki, belkemiği ile kaburga kemikleri arasından çıkar[3].

Açıklamalar

2. Semâya ve uzaya dikkat çekildikten sonra şimdi de insan, kendi varlığına bakmaya ve kendisinin nasıl yaratıldığını düşünmeye davet edilmiştir. Babanın belinden çıkan milyarlarca spermden birini ve annenin vücudundan çıkan sayısız yumurtadan birini seçip ikisini birbiriyle belli bir zamanda birleştiren kimdir? Ve bu birleşmeden belli bir insanın doğması olayı, yani gebelik nasıl meydana gelir? Daha sonra gebeliğin başlamasından sonra anne karnında cenini geliştirerek canlı bir bebek olarak doğma noktasına ulaştıran kimdir? Yine anne karnında bile bir insanın vücut yapısını, güzelliğini ve zekâsını yaratan kimdir? Ölümüne kadar onu çeşitli hastalık, kaza ve belâlardan kurtaran kimdir? İnsana bu kadar gelişme ve yaşama imkânlarını sağlayan kimdir? Ve çoğu kez bilincinde bile olamadığı attığı her adımda dünyada ayakta kalmasına imkânlar sağlayan kimdir? Bu imkânları kendisinin sağladığı düşünülebilir mi? Bütün bunlar Allah'ın tedbirleri ve gözetimi olmaksızın mümkün olabilir mi?

3. Burada aslında "sulb" ve "tarayib" kelimeleri kullanılmıştır. Sulb, bel kemiğine denilir. Tarayib de göğüs kafesindeki kemikler, yani kaburgalar anlamındadır. Kadın ve erkek, her ikisinin üreme maddeleri, insanların gövdelerinde bulunan bel kemikleri ile kaburga kemiklerinden çıktığı için insanın, sırt ve göğüs arasındaki atılıp dökülen sudan yaratıldığı ifade olunmuştur. Bu üreme maddesinin bir insanın tüm vücudundan çıktığını söylemek doğru değildir. Aslında vücudun hassas ve önemli organları bunun kaynaklarıdır ve bunların hepsi insanın gövdesinde bulunmaktadır. Beyinden ayrıca söz edilmemesinin nedeni şudur: Sulb, sayesinde vücut ile beyin arasında bağın kurulduğu beynin bir bölümüdür.

Yukarıdaki açıklamamızla ilgili olarak bir doktordan şu mektubu aldık:

"Açıklamanızı dikkatle ve birçok defa okudum, ancak anlayamadım. Pratik gözleme bakılırsa bu üreme maddesi testislerde olur ve önce çok ince kanallar ve daha sonra, daha geniş kanallardan geçerek karın duvarında kalça kemiğinin tam karşısındaki kasık kanalından da geçtikten sonra yakınlarda bir dokuya girer. Bu dokunun adı prostattır. Ve oradan da rutubet alarak dışarıya çıkar. Bunun bel kemiği ile kaburga kemiği arasından geçtiği şeklindeki açıklamayı ben anlayamadım. Tabii, bunun kontrolü, göğüs kafesi ile bel kemiği arasında bir ağ oluşturan sinir sistemine bağlıdır, ama sınırlı bir noktaya kadar. Bunun kontrolü beyinde bulunan bir dokunun rutubetine bağlıdır. Ne var ki, burada konu "çıkış"tır (ki, bu ancak bir kanaldan olabilir). Sizden ricam, bunun tefsirini bana ayrıntılı biçimde bildirin. Bu mektubu, bilimsel yaklaşıma önem verdiğiniz için yazıyorum ve bu konuda sizi rahatsız ettiğimden dolayı özür dilerim."

Buna cevap olarak ben Kasım 1971'de "Tercümanü'l- Kur'ân" dergisinde şunları yazdım:

"Siz bir doktor olduğunuz için şu gerçeği daha iyi anlayabilirsiniz: Vücudun değişik yerleri ve organlarının fonksiyonları ayrı ayrı olmasına rağmen, hiçbir parça veya organ tek başına hareket etmez, aksine diğer organlarla uyumluluk ve işbirliğiyle çalışabilmektedir. Sperm veya meninin üreme yeri elbette ki testislerdir ve oralardan çıkışı da belli bir yoldan olur. Ancak mide, karaciğer, akciğer, kalp, beyin ve böbrekler çalışmıyorsa, meninin üremesiyle ve çıkışıyla ilgili bu düzen kendi kendine işleyebilir mi? Aynı şekilde şu örneğe bakınız: İdrar böbreklerde oluşur ve bir kanalla mesâneye varır ve daha sonra urinal (idrar) yoldan çıkar. Ama hangi mekanizma sayesinde? Eğer kanı üreten ve tüm vücutta dolaştırıp böbreklere ulaştıran organlar çalışmıyorsa, böbrekler kendi başına, toplamına idrar denilen kandan ayıklanmış bu maddeyi mesâneye yollayabilirler mi? Onun için, Kur'ân-ı Kerîm'de bu maddenin bel kemiğinden ve kaburga kemiğinden değil, bu ikisi arasında bulunan vücudun kısmından çıktığı buyurulmuştur. Bu husus, spermin oluşumu ve çıkışını sağlayan vücudun belli bazı organlarının çalıştırdığı belli bir mekanizmanın bulunduğu gerçeğini reddetmiyor, aksine bu mekanizma veya düzenin soyut ve kopuk olmadığını gösteri-

yor. Bu mekanizma, ancak Allahu Teâlâ'nın "sulb" ve "tarayib" arasında yerleştirdiği bir dizi organın bir arada çalışması sayesinde işleyebilmektedir. İşte bu nedenledir ki, ben şu açıklamayı yapmayı uygun gördüm: Bu faaliyette tüm vücut yer almıyor, yani el ve ayaklar gibi organlar kesilmiş olsa dahi bu sistem çalışmaya devam eder. Ancak "sulb" ile "tarayib" arasında bulunan hassas organlardan biri bile devre dışı kalırsa, bu düzen çalışmaz."

Bu soru ve cevabı okuduktan sonra iki ayrı yerden iki doktorun bize gönderdiği tıbbî bilgileri de buraya aktarmayı uygun gördük:

Cenin ilmine (embriyoloji) göre ceninin fetus içindeki meni üreten dokuların, bel kemiği ile kaburga kemikleri arasında böbreklere yakın bir yerde olduğu daha sonra yavaş yavaş testislere indiği kanıtlanmış bir gerçektir. Bu işlem, doğumdan önce ve bazan sonra gerçekleşir. Ancak yine de damar ve sinirlerinin kaynağı bel kemiği ile kaburga kemikleri arasındaki kısım olur. Hatta onların arteri (kan damarı) sırtın yanındaki aorttan (büyük ortadamar) çıkar ve tüm karından geçerek her tarafa kan sağlar. Böylece, meni üreten dokular aslında sırtın bir parçasıdırlar, ancak gövdenin fazla ısısına dayanamadıkları için testislere yerleştirilmiştir. Ayrıca, bu dokuların meniyi üretmelerine ve menin keselerinde toplanmasına rağmen, boşalma veya çıkış merkezi yine "sulb" ile "tarayib" arasındaki yerdir ve beyinden sinirsel cereyan bu merkeze varınca bu merkezin faaliyete geçmesi (ateşlenmesi) ile meni kesesi kasılır ve şişer ve dolayısıyla, meni veya sperm fışkırırcasına çıkar. Kısacası, Kur'ân-ı Kerîm'in bu hususdaki ifadesi tıp ilminin çağdaş bilgi, bulgu ve araştırmalarına tamamen uygundur.

إِنَّهُۥ عَلَىٰ رَجْعِهِۦ لَقَادِرٌ ۝٨

8: Böyle bir şeyden insanı yaratan (Allah), onu tekrar diriltip döndürmeye de kâdirdir[4].

Açıklamalar

4. Yani, O'nun insanı vücuda getirme şekli ve gebeliğin başlamasından ölümüne kadar onu gözetmesi ve koruması, onu ölümünden sonra da diriltebileceğinin açık bir delilidir. Eğer kendisi ilk şeye kâdir idiyse ve yine O'nun kudretiyle insan bu dünyada yaşamakta ise, O'nun ikinci şeye kâdir olamadığını sanmak için nasıl bir makul delil

sunulabilir? Bu kudreti inkar etmek için bir kişinin bizzat kendisini Allah'ın vücuda getirdiğini veya yarattığını inkâr etmesi gerekir. Böyle bir şeyi inkâr eden bir kişinin bir gün aklını kaçırıp dünyanın ve kainatın bütün eşya ve mahlûklarının tesadüf eseri meydana geldiğini iddia etmesi de pek uzak bir ihtimal değildir. Bu kişi bundan sonra başka saçmalıklar da yapabilir ve pekâlâ diyebilir ki, dünyanın tüm kitapları bir rastlantı sonucu yayımlanmıştır, dünyanın tüm şehirleri bir tesadüf olarak ortaya çıkmıştır, ve dünyadaki bütün fabrikalar bir şans eseri kendiliğinden çalışmaya başlamıştır. Gerçek şu ki, dünyada insanın doğup büyümesi, vücudunun belli bir şekil alması, onun birtakım meziyet, kudret ve kuvvetlere sahip olması ve her şeyden çok, hayatını sürdürmesi, onun tarafından yapılan işler ve yaratılan eserlerden daha zor ve karmaşıktırlar. Bunca karmaşık işlem böylesine orantılı ve düzenli bir biçimde milyonlarca yıldan beri süregelirken hangi hasta beyin bir tesadüf veya şans olarak algılayabilir?

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ ۝٩ فَمَا لَهُۥ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۝١٠ وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجْعِ
۝١١ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝١٢ إِنَّهُۥ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۝١٣

9-13: Bütün gizli sırların muhasebesinin yapıldığı günde[5]. O gün insan için ne kuvvet, ne de yardımcı vardır. Yağmur yağdıran gök[6] ile, türlü türlü nebâtı yetiştirirken yarılan arz ile kasem ederim ki. Bu makul ve ölçülü bir sözdür.

Açıklamalar

5. "Gizli sırlar"dan hem dünyada herkesin yaptığı, ama gizli kalan ameller kastedilmiş olabilir, hem de dışta işlenen bir işin ardında saklı olan niyet, duygu, arzu ve etkenler de kastedilmiştir. Kıyamet gününde bütün bunlar apaçık ortaya çıkacaktır. Bir insanın sadece ne yaptığına bakılmayacaktır, ayrıca, ne sebeple, ne gaye ve niyetle yaptığı da araştırılacaktır. Bazan bir insanın gizli düşünce ve amelleri daha sonraki kuşakları ve ülkeleri de etkileyebilir. Bazan bir kişinin yaptıkları böylece kendi gözünden kaçmış olabilir. Yani, yaptıklarının etkilerinin dünyada nereye kadar vardığı ve ne zamana kadar devam ettiğini bilemez. Bu sır da kıyamet gününde açığa çıkacaktır; ve sözkonu-

su kişinin dünyada ekmiş olduğu fitne ve fesat tohumlarının meyvelerinin ne zamana kadar yenildiği ve bunlardan kimlerin zehirlendiği de iyice araştırılıp değerlendirilecektir.

6. Gök için "zâtül- rec'e" ifadesi kullanılmıştır. "Rec'e"nin sözlük anlamı "dönmek" olmasına rağmen Arapça'da mecâzen "yağmur" için kullanılır. Yani, yağmur bir defa yağıp kesilmez, aksine yağış mevsiminde sık sık ve bazan da mevsimin dışında aniden dönüşümlü olarak yağar veya başka bir deyişle, dönüp dönüp gelir. Yağmura "rec'e" demenin başka bir nedeni de şudur: Denizlerden su buhar olarak yükselir ve yere dönerek yağar.

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

14-17: Bu bir latîfe veya şaka değildir[7]. Muhakkak kâfirler hep hile yaparlar[8]. Ben de onların hilelerine mukabele ederim[9]. (Habibim), onların helâkini acele isteme, biraz mühlet ve müddet ver[10].

Açıklamalar

7. Yani, nasıl ki, gökten yağmurun yağması ve toprağın yarılmasıyla içindeki bitkilerin yeşermesi, bir şaka değil, ciddi bir olay ve gerçektir; Kur'ân-ı Kerîm'in insanın Rabbine tekrar döneceğine ilişkin verdiği haber de bir şaka veya oyun değil, aksine apaçık bir gerçek, ciddi bir olaydır ve mutlaka gerçekleşecek olan değişmez ve doğru bir sözdür.

8. Yani, bu kâfirler bu Kur'ân'ın davetini alaşağı etmek amacıyla türlü çeşit oyunlar tezgahlamaktadır. Bunlar bu yanan meş'aleyi üfleyerek söndürmek istemektedir. İnsanların kalplerine her türlü şüpheyi uyandırmaktadır. Dünyada peygamberin sözü geçerli olmasın ve dağıtmaya çalıştığı küfr ile cahiliyetin karanlığı aynen devam etsin diye bu daveti sunmakta olan nebiye yalan ve iftiralar uydurmaktadırlar.

9. Yani, Ben, hiçbir oyunlarının tutamayacağı ve eninde sonunda bunların avuçlarını yalayacağı ve yok etmek için canla başla uğraştıkları nûrun yayılacağı şekilde çeşitli tedbirler alıyorum.

10. Yani, onlara dilediklerini ve güçleri yettiği kadar yapmak istediklerini yapma imkânı ver. Çok geçmeden sonucu göreceklerdir ve benim tedbirlerim karşısında onların tedbirlerinin ne kadar geçerli olduğunu kendileri öğrenmiş olacaklardır.

EL-A'LÂ

Adı: İlk âyet, "Sebbihi smi rabbik'el-a'lâ"ın "el-a'lâ" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bunun konusu ve içeriğinden de, bunun da, ilk dönemde inen sûrelerden biri olduğu anlaşılmaktadır ve 6. âyetin "(Habibim) Biz sana bunu okutacağız ve unutmayacaksın" şeklindeki sözleri de, Resûlullah'ın (s.a.v.) vahiylerden tam olarak yararlanma yolunu öğrenemediği ve vahyin inişi sırasında bazı kelimeleri unutma endişesinin bulunduğu bir sırada indiğini göstermektedirler. Bu âyet ile Tâhâ sûresinin 114. âyeti ve El-Kıyame sûresinin 16. ile 19. âyetleri bir arada incelenir ve her üç âyetin anlatımı, ifadesi ve ortamı gözönünde bulundurulursa olayların şöyle bir sıra izlediğini tahmin edebiliriz: İlk önce mevcut sûrede Resûlullah (s.a.v.) şu şekilde teselli edilmiştir: "Sen merak etme. Biz bu kelâmı sana okutacağız ve sen bunu unutmayacaksın." Aradan bir süre geçtikten sonra el-kıyame sûresi inerken Rasûlullah (s.a.v.) elinde olmayarak vahiy sözlerini tekrarlamaya başlamış ve o zaman kendisine şöyle denilmiştir: "Onu acele (kavrayıp ezber) etmen için dilini onunla tahrik etme. Onun toplanması ve onu okutmak bize aittir. Sana vahiy ile kıraat eylediğimizde sen de oku. Sonra onun beyan ve izahı da Bize aittir." Son defa, Tâhâ sûresinin inişi sırasında da insanlık hali nedeniyle kendisine aralıksızca inmiş olan 113 âyetten bazı kelime ve ifadelerini aklında tutamayacağı endişesine kapılmış ve bunları ezberlemeye çalışmıştır. O zaman da kendisine şöyle buyurulmuştur: "Sana vahiy tamamlanmazdan evvel Kur'ân-ı okumada acele etme." Bundan sonra Resûlullah'ın bu konuda herhangi bir endişesi veya korkusu kalmamıştır. Zira, Kur'ân-ı Kerîm'de bu üç yerin dışında hiçbir yerde bu noktaya bir daha işaret edilmemiştir.

Konusu ve İçeriği: Bu kısa sûrenin üç konusu vardır: Tevhid, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) bazı emir ve öğretiler, ve âhiret.

İlk âyette tevhid kavramı, "Allahu Teâlâ'nın ismi tesbih edilsin" cümlesinde özetlenmiştir. Yani, Yüce Allah'ın adı, herhangi bir ayıp, eksiklik, zaaf veya mahlûklarla benzeyişin herhangi bir yönünü taşıyan bir adla karıştırılmamalıdır. Zira, dünyada ne kadar fasit inanç ve akideler doğmuşsa, hepsinin kökünde Allahu Teâlâ ile ilgili yanlış kavram ve kavrayışlar yatmaktadır ve bunlar O temiz varlık için yanlış bir isim halini almıştır. Onun için, her şeyden önce Allahu Teâlâ'nın kendisi için uygun ve dengeli olan "esma-ı hüsnâ"yla zikredilmesi gereklidir.

Bundan sonra üç âyette şunlar anlatılmıştır: Size, ismini tesbih etme emri verilen Rabbiniz, kainatın her şeyini yaratan, onlar arasında oran ve denge kuran, kaderini tayin eden, hangi amaçla yaratılmışsa, ona o amaca uygun iş yapma younu gösteren Rab'dir. Siz kendi gözlerinizle Onun kudretinin cilvelerini görüyorsunuz. O sebzeleri ve nebâtı bitirir ve daha sonra onları kupkuru yapıp dağıtır. Hiç bir varlık ne ilkbaharı getirmeye kâdirdir, ne de gelmekte olan sonbaharı durdurma gücüne sahiptir.

Daha sonra iki âyette Hazreti Peygamber (s.a.v.) şu şekilde uyarılmıştır: Sen kendine inmekte olan şu Kur'ân'ı kelimesi kelimesiyle nasıl ezberleyeceğim diye telaşlanma. Bunu senin zihnine yerleştirmek ve hafızana sokmak işi bize aittir. Bunun hafızanda olduğu gibi kalması, senin herhangi bir kişisel beceri veya meziyetinin sonucu değil, aksine Bizim fazlımızın kerâmetidir. Yoksa, eğer biz isteseydik, bunu hafızandan silebilirdik.

Bundan sonra Resûlullah'a (s.a.v.) şöyle buyurulmuştur: Size, herkesi doğru yola getirme işi verilmemiştir; sizin işiniz sadece hakkı tebliğ etmektir ve tebliğin en basit yolu, vaaz ve nasihati dinlemek isteyene nasihat ve telkinde bulunmanız, bunu kabul etmek istemeyenin peşine takılmamanızdır. Kimin kalbinde doğru yoldan sapmanın kötü sonunun korkusu varsa, o doğru sözü dinleyip kabul edecektir, bunu kabul etmekten çekinen bedbaht ise kendi kötü sonunu kendi görmüş olacaktır.

Konuşma şu sözlerle bitirilmiştir: Felah sadece akideler, ahlâk ve

amellerinin temizliğini benimseyen ve Rablerinin adını anarak namaz kılanlar içindir. Ne var ki, insanların hepsinin düşündükleri bu dünyadaki rahatlık, konfor, zevk ve yararlardır. Halbuki, asıl düşünmeleri gereken şey ahiretti. Zira, dünya fanidir ve âhiret kalıcı ve ahiretin nimetleri, dünya nimetlerinden kat kat iyidir. Bu gerçek sadece Kur'ân'da dile getirilmiyor, aksine Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın (r.a.) sahifelerinde de bu gerçek dile getirilmişti.

EL-A'LÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 19 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝١ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: (Ey Nebi) yüce ve âli olan Rabbinin ismini tesbih ve tenzih et[1]. O Rabbin ki, yaratıp düzene koydu[2].

Açıklamalar

1. Kelime kelimesiyle tercümesi şöyle olacaktır: "Yüce Rabbinin ismini temizle". Bunun birkaç anlamı olabilir ve bunların hepsi burada kastedilmiş olabilir. (1) Allahu Teâlâ, kendine yakışan isimlerle anılmalıdır. Dolayısıyla, O yüce varlık için, anlam veya kavramları bakımından kendisine uygun olmayan, yahut içinde kendisi için ayıp, saygısızlık veya şirk gibi herhangi bir anlam bulunan veya zâtı, sıfatları veya fiilleri hakkında yanlış bir inanç veya kavram taşıyan isimler kullanılmamalıdır. Bu nedenle, bunun en emniyetli yolu, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah için geçen isimleri veya başka dillerde tam tercümeleri veya karşılığı olan kelimeleri kullanmaktır. (2) Allah için mahluklar gibi isimler yahut mahluklar için Allah'ın isimlerine benzer isim ve sıfatlar kullanılmamalıdır. Ve eğer Rahim, Kerim, Semi', ve Basir v.s. gibi, Allahu

Teâlâ'ya özgü olmayan ve kullar için kullanılmaları caiz olan sıfat isimlerini kullanırken de şu noktaya dikkat edilmelidir: Bu isimler kullar için kullanılırken Allah'a mahsus şekilleriyle kullanılmamalıdır. (3) Allah'ın adı edep ve saygıyla anılmalıdır; kendisine saygısızlık sayılacak bir şekilde veya herhangi bir günah işlerken adını anmak, adını duyup saygısızlık yapabilecek kişilerin önünde adını anmak, insanlar eğlenirken ve ismini duyunca onunla alay edebilecekleri ihtimali varken böyle bir toplantı veya eğlence yerinde O'nun temiz ismini anmak v.s. İmam Malik (r.a.) hakkında şu rivayete rastlıyoruz: Bir dilenci kendisinden bir şey isteyince ve kendisi ona herhangi bir şey verecek durumda olmadığı zaman "Allah verir" gibi bir söz kullanmak yerine başka bir şekilde af dilerdi. Bunun sebebi sorulunca, kendisi şu cevabı verdi: "Bir dilenciye hiçbir şey vermez ve ondan af dilerseniz, o gayet tabii ki, bozulacaktır. Böyle bir durumda, Allah'ın adını ağzına almak uygun olmaz, çünkü o bunu dinlerken hoşnut olmayacaktır."

Hadislerde Hz. Ukbe bin Âmir Cuheyni'nin naklettiği şu sözleri vardır: Hazreti Peygamber (s.a.v.) secdeye kapanırken "subhane rabbi ela'lâ" sözlerinin kullanılmasına dair emri bu âyete göre vermişti. Ve Rasûlullah rükuda "subhane rabbi el azîm" okuma geleneğini de el-Vâkıa sûresinin son âyeti olan "fesebbih bismi rabbike'l azim"e göre başlatmıştı. (Müsned Ahmed, Ebu Davud, İbn Mâce, İbn Hibban, Hakim, İbnü'l- Münzir).

2. Yani yerden göklere kadar kainatın her şeyini yarattı ve yarattığı her şeyi doğru, düzgün ve uygun yaptı ve aralarında tam bir uyum, düzen ve denge kurdu. Her şeyi öylesine güzel ve eşsiz yaptı ki, onun daha iyi olması tasavvur edilemez. İşte es-Secde sûreside bu gerçeğe işaret edilmiştir: "O Allah ki, her şeyi güzel surette yarattı." (âyet: 7). Böylece, dünya ve kainattaki her şeyin güzel, uygun, dengeli ve orantılı olması, bunun Yaratıcısının çok akıllı ve sanatkâr olduğunu göstermektedir. Herhangi bir tesadüfi hadise ile yahut birden fazla yaratıcıların işlemiyle kainatin bu sayısız parça ve nesnelerinin yaratılışındaki bu ihtimam, intizam, düzen, denge; ve kısacası, bütün bu parçacıkların bir araya gelmesiyle kainatta böyle bir güzellik ve uyum meydana gelemezdi.

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ۝

3: Kaderi yarattı[3] ve sonra yol gösterdi[4].

Açıklamalar

3. Yani her şeyi yaratmadan önce onun dünyada ne yapacağını, bu iş için onun ne ölçüde olması gerektiğini, şeklinin ne olacağını, özelliklerinin ne olacağını, yerinin nerede olacağını, hayatta ve ayakta kalması, yaşaması ve çalışması için ne gibi imkan ve kaynakların sağlanacağını, ne zaman yaratılacağını, ne zamana kadar kendine düşen görevi yerine getireceğini ve ne zaman ve nasıl varlığının sona ereceğini kararlaştırdı. Bütün bu plan ve düzenin adı genellikle "kader" ve "takdir"dir. Ve Allahu Teâlâ bu takdiri, her şey için ve genellikle bütün kainat için yapmıştır. Bu demektir ki, yaratılış, önceden hazırlanmış herhangi bir plan olmaksızın tesadüfen gerçekleşmemiştir, aksine bunun için ayrıntılı bir plan Yaratan'ın önünde idi ve her şey bu plana göre olmaktadır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Hicr, el-Furkan el-Kamer, Abese)

4. Yani hiçbir şey yaratıldıktan sonra başıboş bırakılmamıştır. Yüce Allah neyi ne iş için yarattıysa, ona o işi yapma ve görevi yerine getirme yollarını öğretti. Başka bir deyişle, O sadece bir "Hâlık" (Yaratıcı) değil, aynı zamanda da bir "Hâdi" (Yol gösterici)' dir. O hangi şeyi hangi şekilde yaratmışsa, ona o şekilde layık olduğu yolu gösterme, ona uygun olan hidayet yolunu gösterme sorumluluğunu üstlenmiştir.

Hidayetin bir şekli yeryüzün, ay, güneş ve yıldızlar ile gezegenler içindir ki, onlar bu yolda yürümektedir ve kendi paylarına düşen görevleri yerine getirmektedirler. Başka bir hidayet yolu su, rüzgar, ışık, cansız nesneler ve madenler içindir ki, onlar yaratıldıkları çizgide kalmakta ve yaşamaya devam etmektedir. Başka bir çeşit hidayet bitkiler içindir ki, buna bağlı kalarak onlar toprağın altında kök salmakta, bundan yeşermekte ve nerelerde Allah kendileri için besin hazırlamışsa, oralardan onu elde etmektedirler, kendileri için belirlenen şekilde ve sayıda dal budak sarmakta, yaprak, çiçek ve meyve sahibi olmaktadırlar. Başka türlü bir hidayet karada, denizde ve havada yaşayan enva-yı çeşit ve sayısız hayvanlar ve onların her türü içindir, ki bunun şaşırtıcı belirtileri hayvanların yaşantı ve faaliyetlerinde açıkça görülmektedir. Öyle ki, bir dinsiz bile, değişik tür hayvanların, insanın kendi duyu ve duyguları şöyle dursun, icat ettiği âlet ve cihazlarıyla bile

elde edemediği bir ilhâmî ilme sahip olduklarını kabul etmek zorunda kalıyor. Ayrıca, insanın iki ayrı durumuna uygun olan iki ayrı nitelikteki hidayet vardır. Bir hidayet onun hayvanî hayatıyla ilgilidir ki, bunun sayesinde her çocuk doğar doğmaz süt emmeyi öğrenir; insanın gözleri, burun, kulak, kalp, beyin, akciğer, böbrekler, karaciğer, mide, bağırsaklar, sinirler, damarları v.s., insanın bulun bilincinde olmadan veya iradesi bu organların faaliyetlerine karışmadan, kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye devam ediyorlar. İşte bu hidayetle, insanda çocukluk, erginlik, gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılığın tüm bedensel ve zihinsel değişiklikleri meydana gelir ve bu değişiklikler onun irade, arzu ve bilincine de muhtaç değillerdir.

İkinci hidayet insanın aklî ve bilinçli yaşantısı içindir ki, bunun niteliği bilinçsiz hayatın hidayetinden tamamen farklıdır. Çünkü hayatın bu alanında insana bir çeşit seçme hakkı ve yetkisi verilmiştir ki, bunun için gayriihtiyari veya yetkisiz bir hayata uygun olan hidayet uygun değildir. İnsan bu son tür hidayetten yüz çevirmek için ne kadar bahaneler uydurursa uydursun, bu kainatta her şey için yapısı ve niteliğine göre yol gösterme imkânı sağlamış olan Yaradanın, dünyada hak ve yetkilerine göre tasarruf edecek bir "kader"i yaratmış olmasına rağmen, bu yetkiyi doğru kullanma şeklinin ne olduğunun ve yanlış şeklinin ne olduğunu göstermek için herhangi bir tedbir almaması inanılacak bir husus değildir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhim'ül-Kur'ân, en-Nahl, Tâhâ, er-Rahman, el-İnsan.)

وَالَّذِيٓ أَخۡرَجَ ٱلۡمَرۡعَىٰ ۝٤ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحۡوَىٰ ۝٥

4-5: O Rabbin ki, bitkileri çıkardı[5]. Sonra da onları siyah ve kuru bir hale çevirdi[6].

Açıklamalar

5. Burada aslında, hayvanların otlağı anlamına gelen "mer'a" kelimesi kullanılmıştır. Ancak ibarenin bağlamına dikkat edilirse, burada sadece yem veya otlak değil, topraktan çıkan her türlü bitkinin kastedildiği anlaşılır.

6. Yani, O sadece baharı getirmez, hazan ve son baharı da getirir. Gözleriniz O'nun kudretinin bu her iki cilvesini görmektedir. Bir

yandan, O öyle yemyeşil ve taptaze bitkiler yetiştirir ki, yeşillikleri ve tazeliklerini görenin içi ferahlar ve diğer yandan aynı bitkileri öylesine kupkuru, sarı ve siyah yaparak çöp ve toz haline getirir ki, bunlar rüzgarla beraber her tarafa uçar ve sel sularıyla bir taraftan başka bir tarafa sürüklenir. Onun için kimse bu yanılgıya kapılmasın ki, o dünyada sadece ilkbaharı görecektir ve hiçbir zaman sonbaharla karlaşmayacaktır. Aynı konu Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde değişik bir şekilde işlenmiştir. Örneğin, Yunus sûresi, 24. âyet, Kehf sûresi, 45. âyet ve Hadid sûresi, 20. âyet.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ۝٦

6: (Habibim) Biz sana okutacağız ve sen unutmayacaksın[7].

Açıklamalar

7. Hakim'in Hz. Sa'd bin Ebi Vakkâs'a ve İbn Merduyye'nin Hz. Abdullah bin Abbas'a dayanarak naklettiği rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'in sözlerini, unutacağı endişesiyle tekrarladığını belirtmişlerdir. Mücahid ve Kelbi diyorlar ki, Cebrail (a.s.) vahyi dinletip işini bitirir bitirmez, Hazreti Peygamber (s.a.v.) unutma korkusuyla bunun ilk bölümlerini tekrarlamaya başlardı. İşte bu nedenle, Hazreti Peygamber'e şu güvence verilmiştir: Vahiy inerken siz bunu sessizce dinleyin; siz bunu hiçbir zaman unutamayacak bir biçimde ezberlemiş olacaksınız. Onun için, bunun herhangi bir kelimesini unutacaksınız diye telaşlanmayın. Böylece, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) üçüncü kez vahyi kabul etme ve yararlanma şekli öğretilmiştir. Bundan önce bu gibi iki uyarı Tâhâ sûresinin 114. âyeti ve el-Kıyame sûresinin 16. ila 19. âyetlerinde yapılmıştı. Bu âyet gösteriyor ki, Kur'ân-ı Kerîm nasıl mucizevi bir şekilde Resûlullah'a (s.a.v.) nazil olduysa, yine mucizevi bir şekilde bunun her kelimesi hafızasına yerleştirildi ve böylece bunun herhangi bir bölümünü unutma yolu tamamen kapatıldı ve ayrıca bir kelimesi yerine onun mübarek ağzından başka eş anlamlı bir kelimenin çıkma imkânı ortadan kaldırıldı.

إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ۝٧

7: Allah'ın dilediği hariç[8]. Çünkü, O, hem aşikârı, hem de gizliyi bilir[9].

Açıklamalar

8. Bu cümlenin iki anlamı olabilir: Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'in tümünün, hafızanıza yerleşmesi sizin herhangi bir gücünüz veya yeteneğinizden ileri gelmiyor, aksine bu Allah'ın fazlı ve inayetinin bir tezahürüdür. Çünkü Allah isterse bunu hafızanızdan silebilir. Buna benzer bir ifade Kur'ân-ı Kerîm'in bir başka yerinde de kullanılmıştır: "Eğer istemiş olsak, sana vahyettiğimiz şeyleri alıp götürürdük." (el-İsra: 86). İkinci anlamı şu olabilir: Sizin geçici olarak nisyana (unutkanlık) kapılıp herhangi bir âyet veya kelimeyi unutmanız bu sözün dışındadır. Burada verilen söz şudur: Siz genellikle ve sürekli olarak Kur'ân-ı Kerîm'in tek bir kelimesini bile unutamayacaksınız. Bu anlam, Sahih-i Buhari'nin bu rivayetiyle doğrulanmış oluyor: Bir defasında Resûlullah sabah namazını kılarken kıraat sırasında bir âyeti atlayıverdi. Namazdan sonra Hz. Ubeyy bin Ka'b sözkonusu âyetin iptal olup olmadığını sordu. Resûlullah (s.a.v.) da "okumayı unuttum" dedi.

9. Bu genel bir ifade ve burada kullanılan kelimeler genel kelimelerdir. Anlamları da şudur: Allahu Teâlâ, ister gizli, ister açık olsun, her şeyi bilir. Ancak buradaki bağlama göre bu buyruğun anlamı şu olabilir: "Sizin gerek Cebrail (a.s.) ile birlikte okuduklarınızı gerekse, unutacağınız korkusuyla bu şekilde yaptığınız hareketleri de Yüce Allah bilmektedir." Bu nedenle, kendisinin bunun hiçbir kelimesini unutmayacağı konusunda güvence verilmektedir.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ۝٨ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ ۝٩

8-9: Biz, sana onda kolaylığı müyesser ederiz. O halde, faydası olsa da olmasa da öğüt ve nasihat ver[10].

Açıklamalar

10. Müfessirler genellikle bu iki cümleyi ayrı ayrı ele alarak ayrı ayrı anlamlar vermeye çalışmışlardır. İlk cümlenin anlamı onlara göre, "Biz sana kolay bir şeriat veriyoruz ki, buna tabi olmak kolaydır"dır, ve ikincisinden şu anlamı çıkarmışlardır "Nasihat et, eğer faydalı olursa". Ancak bize göre "fezekkir" kelimesi bu her iki cümleyi birbirine

bağlamaktadır ve sonraki cümlenin ifadesi, önceki cümleye uymuş oluyor. Bu bakımdan, biz bu ilâhî buyruğun anlamının şu olduğu kanısındayız: "Ey nebi, dini yaymak konusunda Biz seni zora koşmak istemiyoruz. Sen sağırların duymalarını veya körlerin görmelerini sağlayamazsın. Biz bu konuda senin işini kolaylaştırmaya çalışıyoruz. Senin başlıca vazifen nasihat ve telkinde bulunmaktır. Sen ancak nasihatını dinleyecek kişilere hitap et. Bu nasihatten kimin faydalanıp faydalanmayacağı konusuna gelince, bunu ancak açık tebliğ ve nasihatını yaptıktan sonra anlayabilirsin. Bu itibarla, açık tebliğe devam etmelisin. Bu tebliğ sayesinde bazı kimseler doğru yolu bulabilirler. İşte bu kişiler senin tebliğ, nasihat ve telkinine muhtaçtırlar ve sen onların talim ve terbiyesine özellikle önem vermelisin. Ancak, tecrübe ile, senin nasihatından yararlanmayacakları belli olan sapık kimselerle uğraşarak zamanını kaybetme." Hemen hemen aynı husus Abese sûresinde başka bir ifade ile şöyle dile getirilmiştir. "Amma imandan istiğna eden kimseye gelince. Sen, onun iman etmesi arzusu ile tavsiyede bulunuyorsun. Onun iman etmemesinden sana ne? Fakat sana koşarak gelen, Allah'tan korkmuş iken, Sen kendisini bırakıp oyalanırsın. (Habibim) hayır böyle yapma. Çünkü Kur'ân bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır." (âyetler: 5-12)

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾

الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

10-13: Rabbinden korkan öğüdü kabul eder[11]. Bedbaht olan da, ondan kaçınır. O, büyük ateşe girecek. Sonra orada ne, ölür ne dilir[12].

Açıklamalar

11. Yani kimde Allah korkusu ve kötü sonla ilgili endişesi varsa, o yanlış bir yola sapmaktan korkacaktır ve işte bu kişi, kendisine hidayet ile sapıklık arasındaki farkı anlatan ve felah ile saadet yolunu gösteren Allah'ın kulunun öğüdünü can kulağıyla dinleyecektir.

12. Yani, onun azaptan kurtulabilmesi için ne ölümü gelecektir, ne de hayatın tadını çıkarabilecek şekilde dolu dolu ve rahat yaşayabilecektir. Bu ceza, Allah ve Resûlunün nasihatlarını hiç kabul etmeyen ve son nefeslerine kadar küfr ve şirk ile dinsizlikte ısrar edenlerindir. Şimdi içten içe iman eden, ancak kendi kötü amelleri yüzünden Cehenne-

me atılan kimselere gelince, haklarında hadislerde şöyle buyurulmuştur: Onlar cezalarını çektikten sonra Allah onlara ölümü tattıracaktır. Daha sonra onlar hakkında şefaat kabul edilecektir ve onların yanmış cesetleri Cennetin ırmaklarında yüzdürülecektir. Daha sonra Cennet sahiplerinden bu cesetlere su serpmeleri istenecektir. Bu sularla onlar, nebatların suyla yeşerdikleri gibi canlanacaklardır. Bu hadis, Resûlullah'a (s.a.v.) atfen Müslim'de Hz. Ebu Said Hudri ve Bezzar'da Hz. Ebu Hureyre'nin senetleriyle naklolunmuştur.

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

14-15: Nezahati benimseyen felâh bulmuştur[13]. Rabbinin ismini zikrettikten[14] sonra namaz kılan[15].

Açıklamalar

13. Burada nezahattan küfr ve şirki bırakıp iman etmek ve kötü ahlâkı terkedip iyi ahlâkı benimsemek ve kötü amelleri bırakıp iyi amelleri kabul etmek kastedilmiştir. Felâhtan da, dünyadaki refah ve mutluluk değil, dünyadaki refah ve mutluluk olsun veya olmasın, gerçek başarı ve mutluluk kastedilmiştir. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, el-Mü'minun, Lukman)

14. Burada zikretmekten Allah'ı gerek içten, gerekse yüksek sesle anmak kastedilmiştir. Her ikisi "zikr-i ilâhî" tarifine girmektedir.

15. Yani, sözkonusu kişi sadece Allah'ın adını anmakla yetinmemiş, namazı da kılmıştır. Namazla ilgili emir ve kuralları benimsemek suretiyle Allah olarak tanıdığı varlığa fiilen itaat etmeye hazır olduğunu ve O'nu her zaman anmak için özenle hareket ettiğini göstermiştir. Bu âyette sıra ile iki şeyden sözedilmiştir. İlk önce Allah'ın ismini zikretmek ve daha sonra namaz kılmak. İşte bu ilkeye bağlı kılınarak namazın "Allahu Ekber" (Allah büyüktür) sözleriyle başlatılması geleneği kurulmuştur. Bu da, Resûlullah'ın (s.a.v.) namazla ilgili koyduğu bütün kuralların Kur'ân'ın emir ve işaretlerine dayandığının çeşitli kanıtlarından biridir. Ancak Allah'ın Resûlü olmaksızın kimse bu işaret ve emirleri bir araya getirip namazın genel yapısını hazırlayamazdı.

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
وَاَبْقٰى ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰى ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

16-19: Fakat siz, dünya hayatını tercih ediyorsunuz[16]. Halbuki, âhiret daha hayırlı ve daha devamlıdır[17]. Bu, evvelki sayfalarda yazılıdır. İbrahim ve Mûsa'nın sayfalarında[18].

Açıklamalar

16. Yani, sizin bütün düşünüp taşındığınız bu dünya ve buranın rahatlığı, refahı, mutluluğu ve buradaki menfaatlar ile zevklerdir. Burada elde ettiğiniz her şeyi asıl kazanç sayıyorsunuz ve burada nelerden mahrum oluyorsanız, onu asıl kayıp ve mahrumiyet olarak kabul ediyorsunuz.

17. Yani, âhiret iki açıdan dünyaya oranla tercih edilebilir niteliktedir. Birincisi, oranın rahatlığı, refahı, mutluluğu ve zevkleri, dünyanın tüm nimetlerinden üstündür. İkincisi, dünya geçici ve fânidir, oysa, âhiret kalıcı ve daimî.

18. Hazreti İbrahim ile Hz. Mûsa'nın sahifelerindeki emir ve talimattan Kur'ân-ı Kerîm'de burada ikinci kez bahsedilmiştir. Bundan önce Necm sûresinin 3. rüku'unda da buna değinilmiştir.

EL-ĞÂŞİYE

Adı: İlk âyette geçen "el-ğâşiye" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Sûrede işlenen konunun tümü, bunun da ilk zamanda inmiş olan sûrelerden biri olduğunu göstermektedir. Ancak o zaman Hazreti Peygamber (s.a.v.) açık tebliğine başlamıştı ve Mekkeliler bunu dinlemelerine rağmen gözardı etmeye çalışıyorlardı.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusunu anlayabilmek için şu husus gözönünde tutulmalıdır ki, ilk zamanlarda Resulullah'ın (s.a.v.) tebliği genellikle iki noktanın, insanların zihinlerine yerleştirilmesinde odaklanıyordu: Birincisi tevhid, ikincisi âhiret. Ve Mekkeliler bu her iki şeyi kabul etmeyi reddediyorlardı. Bu ortam ve geri planı anladıktan sonra şimdi de bu sûrenin konusu na ve ifade tarzına bir dikkat ediniz.

Bunda ilk önce, gaflet içinde olanları şaşırtmak için birden bire kendilerine şöyle bir soru yöneltilmiştir: "Tüm dünyayı saracak bir âfetin geliş zamanından hiç haberiniz var mı?" Bundan sonra hemen şu tayrıntılı bilgiler verilmiştir: O zaman bütün insanlar iki gruba ayrılacak ve iki ayrı sonla karşılaşacaktır. Birinci gruptakiler Cehenneme gidecekler ve onlar türlü çeşit azaplara tabi tutulacaktır. İkinci gruptakiler ise seçkin ve nezih Cennetlere gireceklerdir ve kendilerine her türlü nimetler verilecektir.

İnsanlar bu şekilde birden bire uyarıldıktan sonra konu birden değiştiriliyor ve şöyle bir soru ortaya atılıyor: "Kur'an-ı Kerim'in tevhid talimatı ve âhiret haberini işittikten sonra yüzlerini ekşitenler, her zaman karşılaştıkları şeyleri göremiyorlar mı? Arap çölünde hayatlarının tümünün bağlı olduğu develeri görmüyorlar mı. Bunların bu özellikleriyle nasıl yaratıldığını düşünmüyorlar mı? Bu develerin tam çöl hayatına göre yapıldığını akıllarından geçirmiyorlar mı? Bunlar yolculuk

ederken ya gök, ya dağ, ya da arazi görürler. Hiç olmazsa bu üç şeyin mahiyetini düşünsünler. Yukarıdaki bu gök nasıl örtülmüştür? Şu karşıdaki dağlar nasıl yükselmiştir? Aşağıdaki bu toprak nasıl döşenmiştir? Bütün bunlar sanatkâr ve hakim olan bir Kâdir-i Mutlak'ın sanatçılığı olmaksızın mı ortaya çıkmıştır? Eğer bunlar bir Yaratan'ın müthiş bir hikmet ve büyük bir kudret ile bu şeyleri yarattığını ve bunların yaratılışında başka birinin payının bulunmadığını kabul ediyorlarsa, sadece O'nu bir Rab olarak kabul etmeyi niçin reddediyorlar? Ve eğer Allah'ın bütün bunları yaratmaya kâdir olduğunu kabul ediyorlarsa, aynı Allah'ın kıyameti gerçekleştirmeye de kâdir olduğu gerçeğini hangi geçerli ve makul delille kabul etmiyorlar? Bunlar, Allah'ın insanları tekrar yaratmaya ve Cennet ile Cehennem'i yaratmaya da kaadir olduğunu niçin kabul etmiyorlar?"

Bu kısa ve son derece makul bir istidlâlle mesele anlatıldıktan sonra kâfirlere hitap ediliyor ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) deniliyor ki, "Bu adamlar senin sözünü dinlemek istemiyorsa dinlemesinler, sen onlara "cebbâr" (cebir ve zorla iş yaptıran) olarak gönderilmemişsin ki, onları ille kendine tabi edesin. Senin işin sadece nasihat etmektir ve sen nasihat etmeye devam et. Onlar eninde sonunda bana geleceklerdir. İşte o zaman biz onlara tam olarak her şeyin hesabını soracağız ve iman etmeyenleri şiddetle cezalandıracağız."

EL-ĞÂŞİYE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 26 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ۝١ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝٢ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ۝٣
تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ۝٤ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ۝٥ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا
مِن ضَرِيعٍ ۝٦ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ۝٧ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝٨

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-8- Her tarafa saracak âfetin haberi sana geldi mi?[1] O günde bazı yüzler[2] vardır ki, korkak ve zelildir. Bâtıl ile amel eder ve zahmet çekerlerdi. Kızgın Cehenneme girecek. Son derece sıcak bir kaynaktan içirilecek. Onlara dikenli ve kuru ve acı ottan başka yiyecek yoktur.[3] Ki o, ne besler, ne de doyurur. O gün bazı yüzler vardır ki, nurludurlar.

Açıklamalar

1. Bundan kıyamet kastedilmiştir, yani bütün dünyayı saracak bir âfet. Burada şu husus gözönünde tutulmalıdır ki, burada genellikle bu dünya düzeninin altüst olmasından başlayarak bütün insanların tekrar dirilmeleri ve Allahu Teâlâ'nın mahkemesinde insanların cezalandırılması veya ödüllendirilmesine kadar tüm aşamaları kapsayan âhiret âleminden söz edilmektedir.

2. "Yüzler" kelimesi burada "kişiler" anlamında kullanılmıştır. İnsanların vücudunda en önemli yerleri yüzleri olduğu ve bunlarla kişilikleri belli olduğu ve insanların geçirdiği iyi veya kötü tüm durumlar, yüzlerinden okunduğu için burada "bazı kimseler" yerine "bazı yüzler" ifadesi kullanılmıştır.

3. Kur'an-ı Kerim'in bir yerinde Cehennemde insanların "zakkum" yiyecekleri belirtilmiştir. Bazı yerlerinde de, onların "gislin"den (yaraların yıkanmasından arta kalan su) başka bir şey yiyemeyeceği ifade edilmiştir. Burada ise onların dikenli ve kuru ottan başka bir şey yiyemeyecekleri buyurulmuştur. Bu ifadelerde aslında herhangi bir çelişki yoktur. Şu bakımdan ki, Cehennem'in çeşitli bölüm ve sınıfları olabilir ve buralara suçlular kendi suçlarına göre atılacaktır, ve değişik azaplara maruz kalacaklardır. Belki de onlar zakkumdan kaçmaya çalışırken "gislin"i bulacaklardır ve bunu da yemek istemedikleri zaman dikenli otları yemek zorunda kalacaklardır. Kısacası, orada sevdikleri veya canlarının istediği bir yiyecek bulamayacaklardır.

لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝٩ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝١٠ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ۝١١
فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝١٢ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ۝١٣ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝١٤ وَنَمَارِقُ
مَصْفُوفَةٌ ۝١٥ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ۝١٦ أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ
خُلِقَتْ ۝١٧ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝١٨ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝١٩

9-19- Çalışmalarından razıdırlar.[4] Yüksek Cennettedirler. Orada boş bir söz işitmezsin.[5] Orada devamlı akan bir pınar vardır. Orada yüksek tahtlar vardır. Önlerine konmuş sürahiler vardır.[6] Sıra sıra dizilmiş yastıklar vardır. Ve yayılmış güzel minderler vardır. Onlar deveye bakmazlar mı ki, nasıl yaratılmıştır? Semâya bakmazlar mı ki, nasıl yükseltilmiştir? Ve dağlara bakmazlar mı ki, nasıl dikilmişlerdir?

Açıklamalar

4. Yani, onlar, dünyada yaptıkları işler ve verdikleri uğraşların en güzel sonuçlarını âhirette gördükten sonra mutlu olacaklardır. Onlar, dünyada iman, ıslâh ve takvâ hayatını benimsemek suretiyle nefisleri

ve arzularıyla ilgili yaptıkları fedakârlıklar, görevlerini yerine getirirken katlandıkları zorluklar, ilâhî emirlere uymak için yaptıkları zahmetler, günahlardan kurtulmak için uğradıkları zararlar ve kendilerini mahrum bıraktıkları faydalar ve zevklerin hepsinin aslında kârlı bir iş olduğunu görünce içleri rahat edecektir.

5. Bu, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde Cennetin nimetlerinin en büyüğü olarak adlandırılan bir şeydir. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Meryem, dipnot: 38, et-Tûr, dipnot: 18, el-Vakıa, dipnot: 13, en-Nebe', dipnot: 21).

6. Yani, dolu sürahiler önlerinde bulunacaktır ve onlar bunların doldurulmasına bile gerek duymayacaklardır.

وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم
بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ
﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

20-26- Yerin de nasıl döşendiğine bakmazlar mı?[7] (Habibim) sen nasihat et. Sen ancak bir nasihat vericisin. Sen onlar üzerine bir zorlayıcı değilsin.[8] Ancak imandan yüz çevirerek inkâr edeni Allah, büyük bir azap ile azaplandırır. Muhakkak ki, onların dönüşleri bizedir. Sonra onların hesaplarını görmek bize aittir.

Açıklamalar

7. Yani bu kâfirler ahiret ile ilgili vaaz ve telkinleri dinledikten sonra şaşıp kalıyorlar ve türlü çeşit itiraz ve iftiralarda bulunuyorlar. Ama bunların gözleri yok mudur? Bunlar etrafa hiç bakmazlar mı? Develer nasıl yaratılmıştır? Dağlar nasıl kurulmuştur? Ve yer nasıl döşenmiştir? Eğer bütün bunlar yapılmış olarak gözlerinin önünde duruyorsa, neden kıyamet kopmasın? Neden buna benzer bir dünya tekrar kurulmasın? Niçin Cennet ve Cehennem meydana getirilmesin? Akılsız, düşüncesiz ve kaygısız bir insan bile dünyada gözlerini açıp bakar bakmaz adı geçen eşya ve yaratıkların tekrar tekrar yaratılabileceğini anlayabilir. Ancak aklı, zekası, bilgisi ve tecrübesinin ötesinde olan bir şey için hemen diyebilir ki, ben bunları anlamam, bunların vücuda getiril-

mesi mümkün değildir. Ancak bu adamın kafasında birazcık akıl varsa onu kullansın ve varolan her şeyin nasıl varolduğunu düşünsün. Bunlar kendi kendine mi ortaya çıkmıştır? Deve çöl iklimine derhal uyum sağlayabilen bir hayvandır. Arap çöllerinin ve çorak arazilerin bütün şartlarına uygun olan deve gibi bir hayvan nasıl yaratılmıştır? İçinde oksijenin ve insanlar, hayvanlar ve bitkilerin yaşamasına uygun olan diğer gazların bulunduğu gök nasıl yapılmıştır? Sadece bu değil, bu gök, yağmur getiren bulutlar, insanlara ışık ve ısı veren güneş ve gecegündüz parlayan yıldız ve ay ile donatılmıştır. İnsanların, üzerinde yaşamakta oldukları, içinden çıkan ürünlerle karınlarını doyurdukları, diğer yiyecek, içecek ve giyecek ihtiyaçlarını gidterdikleri ve kuyular ile pınarlarından su çıkardıkları ve diğer maddelerle ihtiyaçlarını karşıladıkları toprak nasıl yaratılmıştır? Türlü türlü toprak, taş ve madenlerle dolu olan dağlar nasıl ortaya çıkmışlardır? Bütün bunlar Kâdir-i Mutlak'ın ve Büyük Yaratıcının eserleri değil midir? Düşünen ve anlayan bir kafa bu soruların cevabını olumsuz olarak veremez. Eğer kendisi kaskafalı değilse ve inatçı değilse, Allah'ın yüce gücü, kudreti ve hikmeti olmaksızın bunların gerçekleşemeyeceğini anlayabilir. Her şeye kâdir olan Allah eğer bunları yapmış ve yaratmışsa, neden bundan sonraki dünyada da bunları tekrar yaratmasın?

8. Yani eğer bir kişi makul delillerle söylediğin şeyleri dinlemiyorsa senin işin dinlemeyenlere bu sözü zorla dinletmek değildir. Senin işin sadece insanlara doğru ve yanlış arasındaki farkı anlatmak ve yanlış yolda yürüyenleri uyarmaktır. Ve sen bu görevi yerine getirmeye devam et.

EL-FECR

Adı: İlk kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Konusu ve içeriğinden bu sûrenin, Mekke'de İslamîyeti kabul edenlere karşı baskı ve zulmün tam olarak uygulanmaya başladığı bir sırada indiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu sûrede Mekkeliler, Âd ve Semûd kavimlerinin sonları konusunda uyarılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, Mekkelilerin inkâr ettiği âhiretin cezası ve ödülünü ispatlamaktır. Bu amaç için hangi sıralama ve istidlâle başvurulmuşsa, sizi de onları o şekilde izlemeye davet ediyoruz:

İlk önce, fecre, on geceye, tek ve çift geceye ve geçmekte olan geceye and içilerek dinleyicilere, "İnkâr ettiğiniz şeyin doğru olduğunu kanıtlamak için bu şeyler yeterli değilmi dir?"diye sorulmuştur. İlerdeki dipnotlarda bu dört şeyin açıklamasından anlayacaksınız ki, bunlar, gece ve gündüz düzeninde varolan uyum, denge ve düzenin simgesidirler. Ve bunlara and içilerek böyle bir sorunun yönetilmesinin anlamı şudur: Allah'ın kurduğu bu hikmetli düzeni gördükten sonra bile, bu düzeni kurmuş olan Allah'ın kudretinin, âhireti gerçekleştireceği ve hikmetinin gereğinin de O'nun insandan amellerinin hesabını sorması olacağını kanıtlamak için başka bir şeye gerek kalıyor mu?

Bundan sonra insan tarihinden deliller verilmiş ve örnek olarak Âd ve Semûd kavimleri ile Fir'avn'ın sonu gösterilmiş, onların sınırları aşmaları ve yeryüzünde haddinden fazla fesat çıkarmalarından sonra Allah'ın azabının kendilerine bir kırbaç olarak indiği kaydedilmiştir. Bu gösteriyor ki, kainat düzenini bazı kör ve sağır güçler yürütmüyor ve ne de bu dünya bir budala yöneticinin çiftliğidir; aksine Alîm ve Hakîm olan bir Hükümdâr buraya hüküm sürmektedir ve O'nun hikmet

ve adaletinin bu gereği zâten bu dünyada insan tarihinde sürekli olarak görülmektedir. Yani, hangi mahlûka akıl ve ahlâk anlayışı vererek burada tasarruf yetkisi vermişse ondan hesap soracak ve onu cezalandıracak veya ödüllendirecektir..

Bundan sonra insan toplumunun genel ahlâkî durumu ele alınmıştır, ki bunda Arab Cahiliyyesinin vaziyeti herkesçe bilinmekteydi. Bunun özellikle iki yönü eleştiri konusu yapılmıştır: Birincisi, insanların maddeci zihniyeti, ki buna göre onlar ahlâkın iyiliği veya kötülüğünü unutup sadece dünyada servet, şan ve şöhreti elde etmeyi veya bunların yokluğunu namus veya rezâletin ölçüsü olarak kabul etmiş ve ne servet ile zenginliğin bir ödül olduğu ne rızkın azlığının bir ceza olduğu, aksine Allahu Teâlâ'nın bu her iki durumda insanı sınavdan geçirmekte olduğu ve onun servet sahibi olduktan sonra nasıl bir tavır takındığı ve darlığa düştüğü zaman ne gibi bir davranış içine girdiği gerçeğini unutmuştu. İkincisi, insanların, yetim bir çocuğun, babasının ölümünden hemen sonra çaresizlik içinde bulunduğu, fakirlere kimsenin yardımcı olmadığı, kimin gücü yetiyorsa, ölünün arkasından mirası kapmaya çalıştığı, güçsüz olan hak sahiplerinin dolandırıldığı ve para ve mal hırsının doyurulmaz bir açlık olduğu ve kim ne kadar para ve mal kazanırsa kazansın bunlara hiç doymadığı gibi davranışları. Bu eleştiriyle "Dünyadaki hayatta bu gibi davranış içinde olanların muhasebesi niçin yapılmasın?" konusunda insanlar ikna edilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra sûre şu sözlerle bitirilmiştir: Muhasebe olacaktır ve mutlaka olacaktır ve bu da Allahu Teâlâ'nın mahkemesinin kurulduğu günde olacaktır. O zaman ceza ve ödülü reddedenlerin aklına, bugün anlatılırken kabul etmedikleri şeyler iyice yerleşecektir, ama iş işten geçmiş olacaktır. İnkârcı kişi avucunu yalayacaktır ve "Keşke ben dünyada bugün için hazırlık yapmış olsaydım" diye hayıflanacaktır. Ne var ki, onun bu pişmanlığı onu Allah'ın cezasından kurtaramayacaktır. Ancak dünyada semavi kitaplar ile Allah'ın peygamberlerinin sundukları hakkı içleri rahat bir şekilde kabul etmiş olan kimselerden Yüce Allah razı olacaktır ve kendileri de Allah'ın kendilerine verdiği ecir ve mükafâttan razı olacaklardır. Onlar Rablerinin en sevdiği kullarına katılmaya ve Cennete girmeye davet edileceklerdir.

EL-FECR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 30 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ۝١ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝٢ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝٣ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۝٤

هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ۝٥

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-5 Fecr ile. On gece ile. Çift ve tek ile. Gidip gelen gece ile kasem ederim. Akıl sahibi biri için bunda bir kasem var mıdır?[1]

Açıklamalar

1. Bu âyetlerin tefsiri konusunda müfessirler arasında pekçok görüş ayrılığı meydana gelmiştir. O kadar ki, "çift ve tek" ile ilgili 36 değişik sözre rastlanmaktadır. Bazı rivayetlerde bu tefsirler Hazreti Peygamber'e de atfedilmiştir. Ama gerçek şu ki, bu tefsirlerin hiçbirinin Hz. Peygamber'e ait olduğu sabit değildir. Yoksa, sahabeler, tabiin ve daha sonraki müfessirlerden hiçbirisi, Resûlullah'ın tefsiri varken kendi anlamı, kavramı ve açıklamasını ortaya koymaya cesaret edemezdi.

Anlatım biçimine dikkat edildiği zaman önce konu tartışılırken Resûlullah'ın (s.a.v.) bir şey söylediği, münkirlerin de bunu inkâr ettiği, ve bunun üzerine Resûlullah'ın sözünü ispatlamak için filan filan şeye and olsun denildiği açıkça anlaşılmaktadır. Yani demek isteniyordu ki,

filan filan şeylere and olsun ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) söyledikleri doğrudur. Daha sonra söz şu soruyla bitirilmiştir: "Akıl sahibi biri için bunda bir kasem var mıdır?" Yani, bu doğru sözü ispatlamak için bundan sonra başka bir yemine veya anda hâcet var mıdır? Bu and, aklı başında bir kişinin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sunmakta olduğu şeyi kabul etmesi için kâfi değil midir?

Şimdi konu şudur: Bu dört şeye and içilen konu veya mesele neydi? Bunun için bizim daha sonraki âyetlerde "Görmedin mi, Rabbin Âd'a ne yaptı?" sözleriyle başlayarak sûrenin sonuna kadar devam eden konunun tümüne bir göz atmamız gerekmektedir. Bundan anlaşılıyor ki konuşma ceza ve ödülle ilgiliydi, ki bunları Mekkeliler inkâr ediyordu ve Resûlullah (s.a.v.) kendilerini ikna etmek için sürekli tebliğ ve telkinde bulunuyordu. İşte bunun için fecre, on geceye, çift ve tek ve geçmekte olan geceye and içilmiş ve şöyle denilmiştir: Buna inanmak için bu dört şey yeterli değil midir? Ki, akıl sahibi birine başka bir şeye yemin edilmesine niye gerek duyulsun?

Bu yeminlerin ortamı ve şartları belirlendikten sonra bizim ister istemez bunlardan her birinin anlamını, daha sonraki konu ve bahse uygun olacak şekilde almamız gerekecektir. İlk önce "fecr ile" denilmiştir. Fecr, şafak sökmesine denilir, yani gecenin alaca karanlığından gündüzün ilk ışığının doğu yönünde beyaz bir çizgi şeklinde belirdiği zaman. Daha sonra "on gece ile" denilmiştir. Konuşmaya ve bağlama dikkat edilirse, bundan her ayın 30 gecesinden 10'unun kastedildiği ortaya çıkar. İlk on gecede ay ince bir tırnak şeklinden her gece büyüyerek yarım aydan fazla bir şekilde aydınlanmış olur. İkinci on gecede gecenin çoğu ay ile aydınlanmış olur. Son on gecede ay giderek küçülmeye başlar, gecenin çoğu da kararmaya başlar ta ki, ayın sonunda gecenin tümü karanlığa bürününceye kadar. Bundan sonra "çift ve tek ile" denilmiştir. Çift, eşit bölünebilir rakama denilir, örneğin, 2, 4, 6 ve 8. Tek de bölünmez rakamlara denilir, örneğin 1, 3, 5, 7. Genel olarak baktığımızda bundan kainatın tüm nesneleri kastedilmiş olabilir. Çünkü herkes ve her şey ya çifttir, ya da tek. Ne var ki, burada gece ve gündüzden söz edilmektedir. Bu bakımdan, konuya ve bağlama göre, çift ve tek sözlerinden günlerin değişimi kastedilmiştir. Yani bir ayın günleri birden iki, ikiden üç v.s. şeklinde değişir ve her değişiklik yeni bir durum meydana getirir. En son, "geçmekte olan geceye and

olsun" denilmiştir. Yani, güneş batımından sonra dünyayı kaplayan karanlık bitmek üzeredir ve şafak sökmektedir.

Şimdi Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) ceza ve ödülle ilgili vermekte olduğu haberin doğru olduğuna ilişkin and içilen dört şeye genel bir göz atalım. Bütün bu şeyler bir Rabb-i Kadîr'in bu kainâta hüküm sürdüğü ve yaptığı hiçbir şeyin anlamsız veya amaçsız, hikmetsiz ve boş değil, aksine her işinin tamamen hikmetli bir plana göre yapıldığı gerçeğini ortaya koymaktadırlar. Onun dünyasında hiçbir zaman gece karanlığının tam ortasında güneşin tepeye çıktığını ve etrafı aydınlattığını göremezsiniz. Yahut, bir gün ayın hilâl şeklinde doğmuşken, hemen ertesi gün dolunay oluverdiğini göremezsiniz. Yahut gece bir defa başladıktan sonra hiç geçmediği veya bitmediği ve sürekli aynen kaldığını göremezsiniz. Veya, günlerin değişimi gibi bir düzen olmasın ki, insanlar tarihlerin hesabını yapamaz ve hangi ayın ne zaman olduğunu ve hangi tarihin yaşandığını, hangi tarihte hangi işin başlayacağını ve ne zaman biteceğini, yaz mevsiminin aylarının ne olduğunu ve hangi tarihlerde yağışlar veya soğukların olduğunu bilemez. Eğer insanlar kainatın diğer sayısız şeylerini bırakıp sadece gece ve gündüzün bu düzenini gözleri açık bir şekilde görse ve kafasını bu konuda yorsa, bu müthiş ve muazzam düzen ve dengenin Kaadir-i Mutlak tarafından kurulduğunun ve bu düzene, O'nun bu yeryüzünde yaratmış olduğu mahlûkun sayısız çıkarlarının bağlı olduğunun çeşitli kanıtlarını bulacaktır. Şimdi eğer böylesine Hakim ve Alîm, Kâdir ve güçlü Yaratanın dünyasında yaşayan bir kişi ahiretteki ceza ve ödülü inkâr ediyorsa, o mutlaka iki aptallıktan birini yapmış oluyor: Ya kendisi O'nun kudretinin inkârcısıdır ve böylesine eşsiz bir düzene sahip bir dünyayı yaratmaya kâdir olmasına rağmen insanı tekrar diriltip ona ceza veya ödül vermeye kâdir olmadığını düşünmektedir, ya da O'nun hikmet ve ilmini inkâr etmektedir ve O'nun dünyada insanı, akıl, zekâ ve yetkiler ve çeşitli güçlerle yaratmış olmasına rağmen onun kendi aklı, zekası ve yetkilerini nasıl kullandığının hesabını hiçbir zaman sormayacaktır; ve ne iyi amellerinin ödülünü, ne de kötü amellerinin cezasını verecektir, gibi yanlış bir düşünceye kapılmıştır. İşte bu iki şeyden hangisiyse, eğer bir kişi, bunlardan birine inanıyorsa, demek ki, son derece aptal ve ahmaktır.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦

6: Görmedin[2] mi, Rabbin "Âd"a nasıl davrandı?

Açıklamalar

2. Ceza ve ödülün gece ve gündüzün düzeniyle kanıtlanmasından sonra şimdi de bunun mutlaka gerçekleşmesiyle ilgili olarak insan tarihinden örnekler verilmektedir. Tarihin bazı meşhur kavimlerinin davranışları ve sonlarından söz etmenin amacı, bu kainatın, kör ve topal bir doğa kanununa göre işlemediği, aksine Hakim olan bir Allah'ın bunu işlemekte olduğu ve o Allah'ın saltanatında, sizin doğa kanunu olarak bildiğiniz tek bir kanunun yürürlükte olmadığı, aksine bir ahlâk kanununun da geçerli olduğu ve bunun gereğinin ceza ve ödülün mutlaka verilmesi olduğunu anlatmaktır. Bu kanunun işleyişinin belirtileri bizzat bu dünyada da defalarca ve sık sık görülmektedir ve bunlar aklı başında olanlara kainat saltanatının özü ve niteliğinin ne olduğunu anlatmaktadırlar. Burada hangi milletler âhireti unutup Allah'ın cezası ve ödülüyle ilgili düşünceyi bir yana bıraktıysa ve kendi hayatını kendi keyfine göre geçirdiyse, onlar sonunda fâsid veya müfsid oldular ve hangi millet bu yolda yürüdüyse ona kainatın Rabi sonunda azabın kırbaçlarını vurdu. İnsanlık tarihinin bu sürekli tecrübesi, iki hususu açıkça kanıtlamaktadır: Birincisi, âhiretin inkârı, her milletin bozulması ve nihayet felaketin uçurumuna düşmesine yolaçmıştır. Bu bakımdan âhiret değişmez bir gerçektir ve buna çarpmanın sonucu da her gerçeğe çarpmanın sonucu gibi olacaktır. İkincisi, amellerin cezası bir gün mutlaka ve tam olarak verilecektir. Zira, fesâd son son sınırına vardıktan sonra hangi milletler Allah'ın gazabı ve azabına layık oldularsa, onlardan yüzyıllar önce birçok insan o fesadın tohumlarını ekip bu dünyadan göçmüştü ve kendilerine herhangi bir azap gelmemişti. İlâhî adaletin gereği, bir gün mutlaka onların hepsinin tam olarak yargılanmaları ve yaptıklarının cezasını çekmeleridir. (Kur'an-ı Kerîm'de âhiretle ilgili bu tarihî ve ahlâkî istidlâl yer yer yapılmıştır ve biz her yerde açıklamasını yaptık. Örneğin şu yerlere bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-A'raf, dipnot:5-6, Yunus, dipnot:12, Hud, dipnot 57, 105, 115, İbrahim, dipnot:9, en-Nemel, dipnot: 66, 86, er-Rûm, dipnot: 8, Sebe, dipnot: 25, Sad, dipnot: 29-30, El-Mü'min, dipnot: 80, ed-Duhan,

dipnot: 33-34, el-Casiye, dipnot 27-28, Kâf, dipnot:17, ez-Zariyat: dipnot 21).

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝٨

7-8: O direk sahibi Âd-i İrem'e.[3] Memleketler içinde onun benzeri yaratılmamıştı.[4]

Açıklamalar

3. "Âd-ı İrem"den, Kur'an-ı Kerîm'de ve Arap tarihinde "Âd-ı Ulâ" (Büyük Âd Kavmi) olarak adlandırılan eski Âd kavmi kastedilmiştir. Necm sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Doğrusu, evvelki Âd'ı O helâk etti" (âyet: 50). Yani, tarafına Hz. Hûd (s.a.v.)'un peygamber olarak gönderildiği ve Allah'ın azabının indiği Âd kavmi. Buna karşılık, Arap tarihinde, bu azaptan kurtulup kalkınan ve refaha kavuşan bu milletin geriye kalanları için "Âd-ı Uhrâ" tanımı kullanılmıştır. Eski Âd kavmine "Âd-ı İrem' demenin nedeni şudur: Bunlar Hz. Nûh (a.s.)'un oğlu Sâm bin İrem' soyundan gelen Sâmi ırkından çıkmıştı. Bu ırktan çıkan bazı diğer kollar da tarihte meşhur olmuştur; ki bunlardan biri Semûd'dur ki, bunlardan Kur'an-ı Kerîm'de sözedilmiştir Ve diğeri Arâmîdir (Arameans); bunlar ilk önce Suriye'nin kuzey bölgelerinde yerleşmiştir ve bunların konuştuğu Arami dili (Aramic), Sâmi dilleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Âd için "Zâtü'l- İmad" (Yüksek direk sahipleri) ifadesi kullanılmıştır, çünkü kendileri çok yüksek binalar yapıyorlardı ve dünyada yüksek sütunlu binalar yapma tarzını ilk kez kendileri icat ettiler. Kur'an-ı Kerîm'in başka bir yerinde onların bu özelliğine değinilerek Hz. Hûd'un kendilerine şöyle dediği kaydedilmiştir: "Siz eğlenmek için her tepeye bir alâmet mi bina ediyorsunuz?" "Dünyada ebedî kalacağınızı ümid ederek birçok saray ve havuzlar mı ediniyorsunuz?" (eş-Şuara, 128-129).

4. Yani onlar kendi çağının eşsiz milletiydi. Kuvvetleri, kudretleri, şan ve şöhretleri bakımından hiçbir millet onlarla boy ölçüşemezdi. Kur'an-ı Kerîm'in başka yerlerinde onlar hakkında şöyle buyurulmuştur: "Ve sizin halk arasında kuvvet ve kudretinizi artırdığını..." (el-A'raf: 69) 'Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere ululuk gösterip: "Bizden

daha kuvvetli kim var?' dediler." (Fussilet: 15) "Yakaladığınızı zorbaca mı yakalarsınız?" (eş-Şuara: 130).

وَثَمُودَا۟ ٱلَّذِينَ جَابُوا۟ ٱلصَّخْرَ بِٱلْوَادِ ۝٩ وَفِرْعَوْنَ ذِى ٱلْأَوْتَادِ ۝١٠ ٱلَّذِينَ
طَغَوْا۟ فِى ٱلْبِلَٰدِ ۝١١ فَأَكْثَرُوا۟ فِيهَا ٱلْفَسَادَ ۝١٢ فَصَبَّ
عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝١٣ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلْمِرْصَادِ ۝١٤

9-14: Vâdide kayaları oyan Semûd'a?[5] Kazıklar sahibi Fir'avn'a.[6] Bunlar o kimselerdir ki, dünyada azgınlık etmişlerdi. Böylece oralarda fesadı çoğaltmışlardı. Bundan dolayı Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı. Şüphesiz Rabbin, zâlim ve âsiler için pusuda beklemektedir.[7]

Açıklamalar

5. Burada "vâdi"den el-Kura vadisi kastedilmiştir. Bu vâdide bu kavim dağ ve tepeleri oyarak binalar yapmıştı, ve Semûd, muhtemelen kayaları oyarak binalar yapan tarihteki ilk millettir. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-A'raf, dipnot: 57, 59, el-Hicr dipnot: 45, eş-Şuara, dipnot: 95, 99).

6. Fir'avn için "kazıklar sahibi" (Zi'l-evtâd) ifadesi bundan önce Sâd sûresinin 12. âyetinde de kullanılmıştır. Bunun birkaç anlamı olabilir. Pek mümkündür ki, orduları ve askerleri kazıklara benzetilmiş ve "kazıklar sahibi"nden "ordular sahibi" kastedilmiş olabilir. Zira, bunlar sayesinde saltanatı, kazıkların yere çakılmasıyla çadırlar sağlamlaştığı gibi, sağlam temellere oturmuştu. Bu sözlerin, orduların çokluğu anlamına da gelebilir. Yani, Fir'avn'ın orduları nereye gidiyorsa, onların kurduğu çadırların kazıkları her tarafa yayılıyordu. Bu sözlerden, onun insanlara çakarak işkence ettiği kazıklar da kastedilmiş olabilir. Ayrıca, Mısır'daki piramitler kazıklara benzetilmiş olabilir. Zira bunlar, yüzyıllardan beri Fir'avnların şan ve şöhret ve büyüklüklerinin belirtileri olarak Mısır topraklarına çakılmış bulunmaktadır.

7. Zâlimler, müfsitler (fesatçılar) ve âsilerin yaptıklarını gözetlemek için "pusuda bekleme" sözleri temsilî ve simgesel bir işaret olarak kullanılmıştır. Pusu veya tuzak, bilindiği gibi, bir veya birden fazla kişinin gizlenerek bazı kişilere âniden saldırmak amacıyla yaptığı hazırlıktır.

Pusu veya tuzağa hedef olan kişi veya kişiler ise başlarına gelecek olanlardan tamamen habersiz olurlar. Onlar gaflet içinde ve habersizce ve sonu bilmeden kaygısızca oradan geçer ve avlanırlar. İşte dünyada Allah'a karşı fesat ve isyan bayrağını açanların durumu da tam bunun gibidir. Onlar, kendilerini ve yaptıklarını gizlice izlemekte olan bir Allah'ın varlığından habersiz olurlar. Tam bir umursamazlıkla fesad ve kötülüklerini arttırırlar. Derken gün gelir, kötülüklerinin son sınırına gelirler ve Allahu Teâlâ onları oradan fazla ilerlemelerine izin vermez. İşte o zaman Yüce Allah'ın azap kamçısı onlara yağar.

فَأَمَّا ٱلْإِنسَٰنُ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ رَبُّهُۥ فَأَكْرَمَهُۥ وَنَعَّمَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ
أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّآ إِذَا مَا ٱبْتَلَىٰهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّىٓ
أَهَٰنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ ٱلْيَتِيمَ ﴿١٧﴾

15-17: Fakat[8] insanı Rabbi mümtaz kılıp ona ikrâm edip, nimetler verirse "Rabbim bana ikrâm etti" der. Amma Rabbi onu imtihan edip rızkını kısaltırsa "Rabbim beni rezil etti"[9] der. Hayır aslâ.[10] Bilâkis siz yetime ikrâm etmezsiniz.[11]

Açıklamalar

8. Şimdi insanların genel ahlâk anlayışı ve davranışları eleştirilerek şöyle deniliyor: Dünyada bu gibi bir davranış içinde olan insanlar niçin muhasebeye tabi tutulmasın? Ve bütün bunları yaptıktan sonra bir insanın bu dünyadan göçtükten sonra hiçbir ceza görmemesi ve mükafât almaması, akıl ve ahlâkın gereği olarak nasıl kabul edilebilir?

9. Yani insanın maddeci hayat felsefesi işte budur. O sadece bu dünyadaki mal ve mülk, kuvvet ve kudreti her şey zanneder. Bunları bulduktan sonra böbürleniyor ve Allah'ın kendisini saygın bir kişi yaptığını söylüyor, bulmayınca da diyor ki; Allah kendisini rezil-ü rüsvây etmiştir. Güya, saygınlık, şan ve şerefin ölçüsü ona göre para, mal, mülk ve iktidardır. Halbuki bilemediği gerçek şu ki, Allah bu dünyada kime ne vermişse, onu imtihan etmek için vermiştir. Eğer ona servet ve kudret vermişse onu sınamak için vermiştir, yani bu nimetleri bulunca O'na minnettar mı oluyor yoksa nankörlük mü ediyor? Onu fakir ve sıkıntılı yapmışsa, bunda da bir sınav vardır. Yani kendisi sabırlı hareket ediyor

mu, Allah'a tevekkül ederek kendi durumuna râzı oluyor mu ve caiz sınırlar içinde kalarak zorluklarını yenmeye çalışıyor mu, yoksa ahlâk ve dürüstlüğün her sınırını aşmaya ve Rabbini kötülemeye mi çalışıyor?

10. Yani, bu namus veya rezâletin ölçüsü aslâ olamaz. Ahlâkın iyiliği veya kötülüğü yerine bunu namus ve rezâletin ölçüsü yapmakla büyük bir yanılgıya düşmüşsünüz.

11. Yani, yetimin babası hayatta olduğu sürece ona karşı davranışınız başka oluyor, ancak babası hayata gözlerini kapar kapamaz, komşular ile uzaktan akrabalar şöyle dursun, amcaları, dayıları ve ağabeyleri ondan yüz çevirirler.

وَلَا تَحٰٓضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝
وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ۝ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝ كَلَّآ إِذَا
دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝

18-21: Fakirleri doyurmak için birbirinizi teşvik ve terğib etmezsiniz.[12] Helâl ve haram deyip mirası alabildiğine yersiniz.[13] Malı da pek çok seversiniz.[14] Hayır aslâ.[15] Arz parça parça olduğunda.

Açıklamalar

12. Yani toplumunuzda fakirlere yemek yedirme eğilimi hiç yoktur. Ne kimse kendiliğinden bir fakire yemek yedirmeye yanaşır, ne toplumunuzdaki insanlarda aç olanların açlığını gidermeye yönelik herhangi bir düşünce veya duygu vardır, ne de onlardan kimse kimseyi açlara yemek yedirmek için teşvik eder.

13. Arabistan'da kadın ve çocukları mirastan mahrum bırakma alışkanlığı zâten vardı ve genel kanı, mirastan sadece savaşma ve aileyi koruma görevini yapan erkeklerin yararlanabileceği yönünde idi. Ayrıca, ölen bir kişinin varislerinden en güçlüsü bütün mirası ele geçiriyordu. Başkalarına ait olan mirasın hepsini ele geçirmekte hiç tereddüt etmezdi. Kendi paylarını alma gücüne sahip olmayanların paylarını da kapardı. Hak, hukuk veya sorumluluk diye bir şey yoktu. Dolayısıyla, kimse dürüstlükle hak sahibine hakkını, ister bunu alacak güce sahip olsun veya olmasın, verme eğiliminde değildi.

14. Yani, siz caiz veya caiz olmayan, helâl ve haramı hiç düşünmezsiniz. Hangi yoldan olursa olsun, mal ve mülkü elde etmek için hiç tereddüt etmezsiniz. Ve ne kadar para, mal ve mülk kazanırsanız kazanın, hırs ve ihtirasınızın ateşi hiç sönmüyor.

15. Yani, sizin dünyada yaşadığınız sürece bütün bu yaptıklarınızın hesabının sorulmasının zamanının hiç gelmeyeceğine ilişkin düşünceniz yanlıştır. Hayatın bu çarpık çizgisini benimsemek için hangi ceza ve ödül mekanizmasını inkâr ediyorsanız, o olmayacak veya hayali bir şey değildir, aksine mutlaka gerçekleşecektir ve ilerde belirtildiği zaman gerçekleşecektir.

وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِاْىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ
بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى
قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ
وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾

22-26: Rabbin teşrif ettiğinde,[16] melekler saf saf dizilecektir. O gün Cehennem de mahşere getirilir. O gün insan amellerini hatırlar. Fakat ona bu hatırlama fayda vermez.[17] "Keşke hayatım için hayırlı ameller göndereydim" der. O gün, Allah'ın azabı gibi, kimse azaplandırmaz. Onun bağladığı gibi kimse bağlayamaz.

Açıklamalar

16. Burada kullanılan asıl sözler, "câ'e rabbuke"dir ki, kelimesi kelimesi "Rabbin gelecek" demektir. Ne var ki, Allahu Teâlâ'nın bir yerden başka bir yere gelme veya gitmesi sözkonusu olamaz. Bunu ister istemez, simgesel bir ifade olarak kabul etmemiz gerekecektir. Burada şu hava yaratılmak isteniyor: Nasıl ki, dünyada bir hükümdâr divana geldiğinde çıt çıkmıyor, tansiyon birdenbire yükseliyor ve debdebesi ve varlığıyla herkes çekiniyor, hatta en yakın yardımcıları, arkadaşları, nedimleri ve askerleri bile; Yüce Allah'ın varlığı da herkesi korkutacaktır.

17. Asıl sözler şunlardır: "yevme-izin yetezekkeru'l insanu ve ennâ lehu-uz zikrâ". Bunun iki anlamı olabilir: (1) O gün, insan dünyada neler yapıp geldiğini hatırlayacak ve bundan pişmanlık duyacaktır,

ancak o zaman bunu hatırlaması ve pişman olmasının ne faydası olabilir? (2) O gün, insanın aklı başına gelecektir ve işin aslını anlayacaktır. O, peygamberlerin kendisine anlattıklarının doğru olduğunu ve onları dinlememekle büyük bir aptallık ettiğini anlamış olacaktır; ancak o zaman akıllanması, meseleyi anlaması ve kendi hatâsını öğrenmesinin ne faydası olabilir?

يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفْسُ ٱلْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرْجِعِىٓ إِلَىٰ رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلِى فِى عِبَٰدِى ﴿٢٩﴾ وَٱدْخُلِى جَنَّتِى ﴿٣٠﴾

27-30: (Öte yandan buyurulacaktır:) ey mutmain olan nefis,[18] Rabbine yürü.[19] Sen (iyi sonundan ötürü) memnun ve O da senden razıyken. Sâlih kullarımın arasına gir. Onlarla birlikte Cennetime gir.

Açıklamalar

18. "Nefs-i mutmain" veya mutmain olan nefisten, şüphe ve kuşkuya hiç yer vermeden, içtenlikle, soğukkanlılıkla ve bütün kalbiyle hiçbir ortağı olmayan Allah'ı kendi Rabbi ve peygamberlerin getirdiği hak dinini kendi dini olarak kabul eden, Allah ve Resûlünden gelen her akide, inanç ve emri tam olarak benimseyen, Allah'ın dini onu hangi şeylerden menetmişse ondan, isteksizce değil, gönüllü olarak ve seve seve kaçınan ve ona kötü bir şey düşünerek dokunmayan, hakka tapma yolunda ne gibi fedakarlığa gerek duyulduysa, onu hiç çekinmeden yapan, bu yolda hangi zorluk, sıkıntı ve güçlüklerle karşılaştıysa onlara karşı sabır ve metanetle göğüs geren ve başka yollarda yürüyenler, dünyada hangi menfaat, fayda, kâr ve zevkleri elde ediyorsa, onlardan mahrum kalması yüzünden hiçbir özlem çekmeyen, aksine hak dinine tabi olması yüzünden bu gibi pisliklerden uzak kalma mutluluğunu yaşayan bir insan kastedilmiştir. Bu durum Kur'an'ı Kerîm'in başka bir yerinde "şerh-i sadr" (göğsün açılması) olarak tanımlanmıştır (el-En'am, âyet: 125).

19. Bu sözler son nefesini verdiği sırada, tekrar dirilip mahşer alanına doğru yürürken kıyamet gününde ve Allah'ın mahkemesine çıktığı zaman da söylenecektir. Yani, her an ve her aşamada kendisine, Allah'ın rahmetine doğru ilerlemekte olduğu konusunda teselli verilecektir.

EL-BELED

Adı: İlk âyet, "lâ uksimu bihaze'l beled"de geçen "el-beled" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bunun konusu, içeriği ve anlatımı Mekke'nin ilk dönemine ait sûreler gibidir. Ancak bazı ifadelerinden bunun, Mekkeli kâfirlerin, Resûlullah'a (s.a.v.) karşı düşmanlıkta hayli azdıkları ve kendisine karşı her türlü zulüm, baskı ve işkenceyi kendileri için mübah saydıkları sırada indiği konusunda bazı ipuçları bulunduğu anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede çok geniş bir konu birkaç cümleye sığdırılmıştır. Ve, bir kitaba bile zor sığabilecek bütün bir hayat nazariyesi ve felsefesinin bu küçük sûrenin küçük cümlelerinde çok etkileyici bir biçimde anlatılmış olması da Kur'an'ı Kerîm'in büyük bir mucizesidir. Bunun konusu, dünyada insanın durumu ve insan için bu dünyanın yerini anlatmak ve şu noktaya açıklık getirmektir: Allahu Teâlâ, insanlara gerek mutluluk gerekse mutsuzluklarının yollarını göstermiştir; bunları görme ve bunlarda yürüme imkânlarını da yaratmıştır. Artık insanın kendi isteği, çabası ve uğraşıyla mutluluk yolunu izleyerek iyi sona varmak veya mutsuzluk yolunu seçip kötü sona ulaşmak kendi elindedir.

İlk önce Mekke şehri ve burada yaşamakta olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başından geçen türlü çeşit olaylar, sıkıntılar ve zorluklar ile insanoğlunun durumu şu gerçek için birer tanık olarak sunulmuştur: Bu dünya, insanın, zevk ü safa içinde yaşaması için bir dinlenme yeri değildir; tam aksine, burada hayatı boyunca çabalamak ve uğraşmak için yaratılmıştır. Bu husus, Necm sûresinin 39. âyeti, "leyse li'l-insani illâ mâ seâ'" gözönünde bulundurularak düşünülecek olursa, çalışma

yeri olan bu dünyada insanın geleceğinin onun çalışıp çabalamasına ve didinip durmasına bağlı olduğu gerçeği iyice ortaya çıkmış oluyor.

Bundan sonra, insanın burada başına buyuruk tek bir yaratık olduğu ve yukarılarda onun işlerini gözetleyen ve yaptıklarından soran üstün bir gücün bulunmadığı şeklindeki yanlış düşüncesi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Daha sonra, insanların birçok cahilce ahlâk kavramlarından yalnızca bir şey örnek olarak gösterilmiş ve dünyada büyüklük ve fazilete ne kadar yanlış ölçüler konduğuna işaret edilmiştir. Eğer bir kişi büyüklüğünü göstermek amacıyla har vurup harman savuruyorsa, hem kendisi bu savurganlığından iftihar ediyor, hem de çevredekiler onu öve öve bitiremiyorlar. Halbuki, onun işlerini gözetlemekte olan varlık, onun bu mal ve mülkü hangi yollardan kazandığını ve hangi niyet ve amaç için harcadığını pekâlâ görmektedir.

Bundan sonra Allahu Tealâ şöyle buyuruyor: Biz insana bilgi kaynaklarıyla düşünme, taşınma yeteneğini vermekle iyi ve kötü her iki yolu izleme imkânı verdik. Bu yollardan biri ahlâksızlığa ve alçaklığa gider ve bu yolu izlerken insan herhangi bir zahmet çekmez, aksine nefsi oldukça zevk alır. Diğeri ise ahlâk ve faziletin yükseklik**l**erine gider. Bu zor ve meşakkatli bir yokuştur ki, buna tırmanmak için insan kendi nefsini kontrol altında tutmak zorundadır. Eğer insan bu yüksek yere tırmanmak yerine aşağılara doğru yuvarlanmayı tercih ediyorsa, bu onun zaafıdır.

Daha sonra Allahu Tealâ, yükseklere tırmanırken insanın geçmek zorunda olduğu dere, tepe ve rampalardan söz etmiştir. Bu geçit şudur: İnsan riya, ikiyüzlülük, böbürlenme, gösteriş ve hile için yaptığı harcamalardan vazgeçsin ve mallarını yetimler ile fakirler ve çaresizlere yardım için harcasın, Allah ve dinine iman etsin ve iman edenlerin grubuna katılarak sabırla hakka tapmanın gereklerini yerine getirebilen ve Allah'ın kullarına merhamet edebilen bir toplumun oluşmasında rol alsın. Bu yolda yürüyenlerin mükafâtı, Allah'ın rahmetine kavuşmaktır ve bunun aksine, diğer yolu benimseyenlerin sonu Cehennem ateşidir ki, bundan çıkmanın tüm yolları ve kapıları kapalıdır.

EL-BELED SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur. 20 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Hayır,[1] bu beldeye kasem ederim.[2]

Açıklamalar

1. Biz bundan önce Kıyame sûresinin 1. dipnotunda şöyle bir açıklamada bulunmuştuk: Söze "hayır" ile başlamak ve daha sonra yemin ederek söze devam etmek demektir ki, daha önce insanlar herhangi bir yanlış şey söylüyorlardı ve onu yalanlarken şöyle buyurulmuştur: "Hayır, bu iş veya mesele sizin sandığınız gibi değildir. Aksine, ben filan filan şeylere yemin ederek diyorum ki, asıl mesele veya gerçek şudur". Şimdi, burada yalanlanmak üzere bu sûrenin indirildiği meselenin ne olduğu konusuna gelince, daha sonraki cümleler bunu pekâlâ ortaya koymaktadırlar. Mekkeli kâfirler şöyle diyordu: "Hayatta izlemekte olduğumuz yol ve yaşantımızda herhangi bir yanlışlık veya çarpıklık yoktur. Dünyadaki yaşantı, yiyip içmek, keyif çatmak ve ölüm anı gelince ölmekten başka bir şey değildir. Muhammed (s.a.v.) boşuna bu yaşantımızın yanlış olduğunu söylüyor ve bu yaşantımızdan do-

layı sorguya çekileceğimizi ve bizim cezalandırılacağımızı veya mükafatlandırılacağımızı iddia ederek bizi korkutuyor."

2. Yani, "Mekke şehrine kasem ederim". Burada bu şehre yemin edilmesinin nedenini açıklamanın gereği yoktu. Mekkeliler bu şehrin geçmişini çok iyi biliyorlardı. Bunun temelinin nasıl kupkuru, susuz, bitkisiz ve ıssız bir çölde dağlar ve tepelerin çevirdiği bir yerde atıldığını, yüzyıllar önce Hz. İbrahim'in (s.a.v.) zevcesi ve süt emen çocuğunu buraya çaresiz bir şekilde bıraktığını, çok uzaklara kadar ezan sesi duyulmamasına rağmen burada bir ev yapıp hac için duyuru yaptığını ve nihayet bunun, tüm Arabistan'ın merkezi haline geldiğini ve anarşinin hüküm sürdüğü Arabistan topraklarında yıllarca barış ve huzurun haremi olarak ün saldığını çok iyi biliyorlardı.

وَأَنتَ حِلٌّۢ بِهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ۝٢ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ۝٣ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِى كَبَدٍ ۝٤ أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ۝٥

2-5: Ve durum öyle ki, (ey habibim) bu şehirde sen helâl kılınmışsın.[3] Ve kasem ederim babaya ve ondan doğan evlâda.[4] Doğrusu biz insanı şiddetli bir zahmet ve meşakkat içinde yarattık.[5] O zanneder mi ki, kendisine hiç kimse güç yetiremez?[6]

Açıklamalar

3. Burada kullanılan sözler şunlardır: "ente hillun bihâzel beled". Müfessirler bunun üç anlamı olduğunu belirtmiştir: Birincisi, "Sen (ey habibim) bu şehirde oturuyorsun ve senin oturmanla bu şehrin değeri yükselmiştir." İkincisi, "Bu şehir harem olmasına rağmen öyle bir vakit gelecektir ki, belli bir süre için burada savaşmak ve din düşmanlarını katletmek senin için helâl olacaktır." Üçüncüsü, "Bu şehirde vahşi (ormandaki) hayvanları ve ağaçları bile kesmek Arapların inancına göre haramdır ve burada herkesin canı emniyettedir; ama şartlar öyle değişmiştir ki, (ey habibim) sen burada emniyette değilsin ve düşmanların için seni rahatsız etmek, seni öldürme planını kurmak helâl olmuştur." Gerçi yukarıdaki sözlerde bu her üç anlamı bulmak mümkündür, ancak ilerdeki konulara dikkat ettiğimizde ilk iki anlamın bu sözlerle

pek ilgisi olmadığını görüyoruz. Bağlama ve burada işlenen konuya en uyumlu anlam üçüncüsüdür.

4. Burada kesinlikle "baba" ve "ondan doğan evlâd" sözleri kullanıldığı ve daha sonra "insan"dan sözedildiği için "baba"dan mutlaka Hz. Adem (s.a.v.) ve "ondan doğan evlâd"dan dünyaya gelmiş geçmiş ve kıyamete kadar gelecek olan insanların kastedildiğini söyleyebiliriz.

5. İşte yemin edilen şey budur. İnsanın zahmet ve meşakkat içinde yaratılmasının anlamı şudur: İnsan bu dünyada keyif çatmak, gününü gün etmek veya vurdumduymaz bir şekilde hayat sürmek için yaratılmamıştır, aksine onun için bu dünya zahmet, meşakkat, çabalama, uğraşma ve sıkıntı çekme yeridir ve hiçbir insan bu aşamalardan geçmeden yaşayamaz. Meselâ, şu Mekke şehrini ele alalım. Bu şehir kendi kendine kurulmadı. Bir Allah'ın kulu canını dişine taktı ve bunun temelini attı. Daha sonra gelişti, büyüdü ve nihayet Arabistan'ın merkezi haline geldi. Bu Mekke şehrinde Hz. Muhammed'in durumu da bunun bir örneğidir. Onun büyük bir amaç ve yüce bir hedef için ne kadar çabaladığı ve sıkıntılar çektiği meydandadır. Burada ormandaki hayvanlar bile emniyettedir, ama onun canı emniyette değildir. Ve her insanın, anne karnında döllenme şeklinde meydana geldikten sonra ölümünün son nefesine kadar olan hayatı da bunun kanıtıdır. Onun adım başına zorluk, güçlük, sıkıntı, zahmet, acı, ıztırap, tehlike ve felaketlerle karşılaştığı bir gerçektir. Bugün sizin son derece gıpta ederek baktığınız kişi de anne karnında iken her zaman orada ölebileceği veya düşük yoluyla yok olabileceği tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Doğumu sırasında da hayatı ve ölümü arasında kıl kadar bir fark vardı. Doğduğu anda ise kendisine bakacak kimse olmasaydı, çırpına çırpına ölebilirdi. Biraz ayağa kalkacak ve yürüyecek hale geldiğinde attığı her adımda düşüyordu. Çocukluğundan gençliğine ve yaşlılığına kadar öyle bedensel değişikliklerden geçti ki, bu değişikliklerden herhangi biri yanlış bir yönde olsaydı canı tehlikeye girerdi. Eğer kendisi bir hükümdar veya diktatör gibi bir durumda ise bile, hakkında komplonun kurulmakta olduğu korkusundan hiçbir zaman uzak değildir. Dünya fatihi olsa bile kendi komutanlarından birinin isyan edebileceği kaygısından yoksun değildir. Eğer kendi çağının Karun'u (en zengin kişisi) ise bile kendi servetine servet katma ve bunları koruma fikrinden bir an

için bile gafil değildir. Kısacası, hiçbir insan hiçbir zaman bir eli yağda bir eli balda değildir ve hiçbir zaman her türlü kaygıdan uzak değildir, çünkü onun yaratılışı zâten zahmet ve meşakkat içinde olmuştur.

6. Yani, bu gibi şartların içinde bulunan bu insan, bu dünyada dilediğini yapabileceği ve üstün bir iktidarın onu yakalayıp alaşağı edemeyeceği gibi bir yanılgıya mı kapılmıştır? Oysa, âhiretten önce bizzat bu dünyada her an kendi kaderine başka birinin egemenliğinin bulunduğunu ve onun kararları karşısında bütün tedbirlerinin etkisiz kaldığını görmektedir. Depremin bir sarsıntısı, rüzgârın bir esişi ve nehirler ile denizlerde ki bir kabarma, ona, ilâhi güçler karşısında ne kadar âciz olduğunu anlatmaya yeterlidir. Âni bir kaza, sapasağlam bir kişiyi felç ve kötürüm yapıverir. Kaderin bir cilvesi en muktedir ve güçlü bir kişiyi gökten yere indiriverir. Yükselişin zirvesine ulaşmış olan milletlerin kaderi değişince gene bu dünyada kendilerine dik bakmaya bile cesaret edemeyenlerin gözlerinde rezilü rüsvây olurlar. Bu insanın kafasında, kimsenin kendisine hâkim olamayacağı gibi bir yanlış düşünce nereden oluşuverdi?

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ۞ أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ۞

6-7: "Boş yere çok mal çar-çur ettim" der.[7] O, kendini kimsenin görmediğini mi zannediyor?[8]

Açıklamalar

7. Burada "Enfaktu malen lubeden" yani, "boş yere çok mal sarfettim" denilmemiş, "Ehlaktu malen lubeden" denilmiştir ki bunun kelimesi kelimesine anlamı, "boş yere çok mal telef (helâk) ettim", yani çarçur ettim, savurdum, sağa sola attım. Bu sözler gösteriyor ki, bunları söyleyen kendi zenginliği ve mal ve mülkünden övünüyordu. Nitekim çok mal harcamış olmasına rağmen, toplam serveti ve malları o kadar çoktu ki, harcadığı mal bunun çok ufak bir bölümünü oluşturuyordu ve bunu harcamasını hiç önemsemiyordu. Bu savurganlık ne içindi? İlerdeki cümlelerden anlaşılacağı gibi, bu iyi ve hayır bir iş için değildi, aksine sadece zenginliğini, büyüklüğünü, şan ve şöhretini göstermek için ve gösteriş içindi. Kaside yazan şairlere bolca ücret ve mükafât vermek, sevinç veya kederle ilgili herhangi bir merasim veya toplantı-

da yüzlerce ve binlerce kişiyi ağırlamak, kumarda avuçlar dolusu para ve malı kaybetmek, kumarı kazanınca da bir sürü deveyi kesip dost ve ahbaplara ziyafet çekmek, panayır ve fuarlara kalabalık bir grup ile ve gösterişli bir şekilde katılmak ve başka kabile reislerini geçmeye çalışmak, düğünlerde ve bayramlarda bol bol yemek pişirtip herkesi yemeye ve içmeye davet etmek ve uzaklara kadar sofrası ve misafirliğinin eşsiz olduğunu duyurmak için aşevi açmak ve fakir fukaraya yemek dağıtmak. Bunlar ve bunlara benzer gösterişli harcamalar Cahiliyye insanlarında cömertlik, geniş yüreklilik ve azametin simgesi sayılıyordu. İşte bu gibi şa'şaalı şeyler yüzünden insanlar övülüyordu. Bunlar için haklarında kasideler ve methiyeler düzeliyordu. Ve kendileri de bunlar yüzünden başkalarına hava atmaya ve üstünlük kazanmaya çalışıyorlardı.

8. Yani bu şekilde böbürlenen bir kişi, yukarıda bir tanrının bulunduğunu, O'nun bu serveti hangi kaynaklardan kazandığını, hangi işlere yatırdığını, ve hangi niyet, hangi amaç ve gayeler için bütün bu işleri yaptığını bildiğini ve gördüğünü anlamıyor mu? Allah katında bu savurganlık, bu şöhret merakı ve gösterişin takdir edileceğini mi sanıyor? Dünya gibi Allah'ın da onun hakkında aldanacağını mı düşünüyor?

أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ۝ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝
فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ فَكُّ رَقَبَةٍ ۝
أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۝

8-14: Biz ona iki göz vermedik mi? Bir dil ve dudak yaratmadık[9] mı? Ona iki açık yol göster(me)dik mi?[10] Fakat o dar geçidi geçmeye çalışmadı.[11] O dar geçidin ne olduğunu sana ne şey bildirdi? Bir esir azad etmek. Veya şiddetli bir açlık gününde yemek yedirmek.

Açıklamalar

9. Yani, biz ona ilim ve zekânın araç ve kaynaklarını vermedik mi? "İki göz"den sıradan inek veya öküzlerin gözleri değil, insanların gören gözleri kastedilmiştir. Yani bir insan gözlerini açıp etrafa bakar-

sa gerçeğe işaret eden ve yanlış ile doğru arasındaki farkı gösteren simge ve belirtileri görebilir. "Dil ve dudak"tan da sadece konuşma uzuvları değil, bu organların arkasında düşünme ve anlama işine yarayan ve daha sonra bu organları, meramını anlatmak için kullanan "konuşan nefis" kastedilmiştir.

10. Yani, biz insana sadece akıl ve fikir yeteneğini verdikten sonra onu başıboş bırakmadık, ki kendi yolunu kendi arasın, aksine ona yol gösterdik ve ona iyi ile kötü, hayır ile şerrin her iki yolunu belirgin şekilde ortaya koyup, iyice düşünüp taşınarak bunlardan hangisini istiyorsa, kendi sorumluluğuyla benimseme serbestisi tanıdık. İşte buna benzer şey el-İnsan sûresinde de buyurulmuştur: "Gerçekten biz insanı karışık bir damla nutfeden yarattık. Ve onu imtihan edeceğiz. Bunun için onu işitici ve görücü kıldık. Gerçekten biz ona yol gösterdik. İster şükredici olsun, ister kâfir." (âyet: 2-3). Açıklama için bkz. Tefhimul-Kur'ân, el-İnsan, dipnot: 3-5.

11. Buradaki sözler "felaktehamel akabe"dir. "İktiham", insanın kendi kendini zora, sıkıntıya veya zahmetli bir işe sokmaksıdır. Ve "akabe" ise dağlar arasında yüksek yerlere tırmanan geçit veya yokuşa denilir. O halde, âyetin anlamı şudur: Bizim insana gösterdiğimiz iki yoldan biri yüksekliğe gider, ama zor ve sıkıntılıdır, yani dar geçittir. Bu geçitten geçerken insan kendi nefsi ve istekleri ve şeytanın teşviklerine karşı direnmek zorundadır. İkincisi ise kolay yoldur ki, alçaktan, ve çukurlardan geçer. Bu yol yokuş aşağı olduğu için bundan inmek zor ve zahmetli değil, kolaydır. İnsanın, nefsinin yularını gevşetmesi kâfidir, daha sonra kendiliğinden aşağıya doğru yuvarlanır. Şimdi, her iki yolu gösterdiğimiz insan aşağıya doğru giden yolu benimsemiş ve yukarıya doğru tırmanan zorlu ve meşakkatli yolu bırakmıştır.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝١٥ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝١٦

15-16: Akrabalığı olan bir yetime. Yahut sefalet içinde kalmış bir fakire.[12]

Açıklamalar

12. Yukarıda insanın kendi zenginliğini ve büyüklüğünü göstermek amacıyla yaptığı hesapsız kitapsız harcamalar ve savurganlığından

söz edildiği için şimdi buna karşılık insanı, ahlâksızlığın alçaklıklarına düşürme yerine ahlâk ve faziletin yüksekliklerine götürmede hangi harcamanın ve malın hangi kullanımının rol aldığı anlatılmıştır. Bu tür harcamada ise nefsin hiçbir zevki yoktur, aksine bu yolda insanın kendi nefsini kontrol altında tutup fedakarlık etmesi gerekmektedir. Bu harcama da, insanın köleyi bizzat azad etmesi yahut kendi fidyesini vererek azad olabilmesi için kendisine malî yardımda bulunması, yahut bir fakiri borç yükünden kurtarması veya malî kaynakları kıt ve çaresiz olan bir kişinin fidye yüzünden veya başka bir sebepten başı dertte ise onu kurtarması demektir. Aynı şekilde bir insanın, fakirlik ve sefillik yüzünden mahvolmuş ve kimsenin yardım elini uzatmadığı kimsesiz muhtaç bir kişiye ya da kendisine (akrabalık veya komşuluk bakımından) yakın olan aç bir yetime yemek yedirmesi de böyle bir harcamanın tanımına girer. Bu gibi insanlara yardım edince sözkonusu kişi için davul zurna çalınmaz, ayrıca bu gibi kişilere yemek yedirmesi de yakın ve uzaktaki insanlar arasında binlerce kişi için verdiği ziyafetler kadar zenginliği veya cömertliğine dair hikayelerin yayılmasına sebep olmaz. Ne var ki, ahlâk ve faziletin yüksekliklerine giden yol ancak bu zor geçit veya engebeli yokuştan geçer.

Bu âyetlerde bahsedilen iyi ve hayır işlerin faziletleri, Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde anlatılmıştır. Örneğin, "fekku rakabe" (boyun veya enseyi kurtarmak) hakkında Hazreti Peygamber'e atfen çeşitli rivâyetler naklolunmuştur. Bunlar arasında Hz. Ebu Hureyre'nin (r.a.) rivayetide mevcuttur. Bu rivayette göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim bir köleyi azad ederse, Allahu Teâlâ o kölenin her uzvunun karşılığında onun her uzvunu Cehennem ateşinden koruyacaktır, yani eli karşılığında elini, bacağı karşılığında bacağını ve mahrem yeri karşılığında mahrem yerini" (Müsned-i Ahmed, Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai). Hz. Ali bin Hüseyin (r.a.) (İmam Zeynü'l- Abidin) bu hadisi rivayet eden Sâ'd bin Mercâne'ye sordu: "Sen bu hadisi bizzat Ebu Hureyre'den mi dinledin?". O, "evet" dedi. Bunun üzerine Hz. İmam Zeynel Abidin en değerli kölesini o an azad etti. Müslim'de yer alan rivâyete göre bu köle için kendisine 10 bin dirhem fiyat veriliyordu. İmam Ebu Hanife ve İmam Şa'bi ise bu âyete dayanarak kölenin serbest bırakılmasının sadakadan daha iyi olduğunu, zira Allahu Teâlâ'nın bundan sadakadan önce söz ettiğini kaydetmişlerdir.

Fakir fukaraya yardımın faziletleri konusunda da Hazreti Peygamberden (s.a.v.) çeşitli hadisler naklolunmuştur. Bunlardan biri Hz. Ebu Hureyre'nin naklettiği şu hadistir: Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Dul ve fakirlere yardım için koşuşan ve uğraşan kişi, tıpkı Allah yolunda cihad için uğraşan kişi gibidir". (Ve Hz. Ebu Hureyre diyor ki: "Ben öyle sanıyorum ki, Resûlullah (s.a.v.) şunu da buyurmuştur, "Bahis konusu şahıs aynı zamanda namaz için ayakta kalan, istirahat etmeyen, üst üste oruç tutan ve hiçbir zaman hiçbir orucu bırakmayan birine benzer." (Buhari ve Müslim).

Yetimler ve öksüzler hakkında ise Resûlullah'tan naklolunan sayısız hadis vardır. Hz. Süheyl bin Sa'd'ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben ve akrabası olan veya olmayan bir yetime kefalet eden şahıs Cennette böyle olacağız" Bu sözleri dedikten sonra Resûlullah işaret ve orta parmaklarını kaldırdı ve aralarında çok az bir mesafe bıraktı (Buhari). Hz. Ebu Hureyre (r.a.) Resûlullah'ın şu sözlerini nakletmiştir: "Müslümanların evlerinin en iyisi, bir yetime iyi muamele yapılan evdir, en kötüsü de yetime kötü davranılan evdir" (İbn Mâce, Buhari, Fi'l Edebü'l- müfred). Hz. Ebu İmame'ye göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim bir yetimin başını okşar ve yalnız Allah için okşar ve kim bir yetim oğlan veya kıza iye muamele ederse, O ve ben Cennette böyle olacağız". Resûlullah bundan sonra iki parmağını birleştirerek gösterdi (Müsned-i Ahmed, Tirmizi). İbn Abbas'ın (r.a.) rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer bir kişi kendi yiyeceği ve içeceğine bir yetimi ortak etmişse, kendisi affedilmez bir günah işlememişse Allah kendisine Cennet'i vacip kılmıştır." (Şerhu's- Sünne). Hz. Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki, bir adam Hz. Peygambere gelip kendisinin katı kalpli biri olduğunu söyledi. Resûlullah da kendisine "yetimlerin başlarını okşamasını ve fakirlere yemek yedirmesini" tavsiye etti. (Müsned-i Ahmed).

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۝

17: Sonra (bunun yanısıra) iman edenlerden,[13] sabrı birbirine tavsiye eden ve (Allah'ın kullarına) merhameti telkin eden kimselerden olmaktır.[14]

Açıklamalar

13. Yani bu özelliklerin yanısıra insanın mü'min olması gereklidir. Yani, iman olmaksızın ne bir amel sâlih ameldir, ne de Allah katında makbuldur. Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde buna açıklık getirilmiş ve iyiliğin, ancak imanla olması halinde değere layık ve kurtuluş vesilesi olduğu açıklanmıştır. Örneğin, en-Nisa sûresinde şöyle buyurulmuştur: Erkekten ve kadından mü'min olduğu halde sâlih amel işleyenler Cennet'e girerler (âyet: 124.) En-Nahl sûresinde şöyle denilmiştir: "Gerek erkek ve gerekse kadın mü'min olduğu halde amel-i sâlih işlerse şüphesiz onu (dünyada) güzel bir hayatla yaşatırız." (âyet: 97) Mü'min sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Erkek ve kadından mü'min olarak sâlih amel işleyenler de Cennet'e girerler." (âyet: 40). Kur'an-ı Kerîm'i okuyan bir kişi, bu kitapta iyi amelin mükafâtı ve hayır işlerin bedeliyle ilgili konulardan bahsedildiği yerlerde buna mutlaka iman şartının koşulduğunu görecektir. İmansız bir amel hiçbir yerde Allah katında makbul sayılmamıştır ve bunun için herhangi bir ödülün verileceğine ilişkin umut da verilmemiştir.

Burada şu önemli nokta da gözlerden uzak tutulmamalıdır: Âyette "Sonra iman eden" ifadesi değil, "Sonra iman edenlerden olmak" tabiri kullanılmıştır. Bu demektir ki, burada istenen ve hedeflenen, sadece bir kişinin bireysel olarak iman etmesi değil, topluca iman edilmesidir, yani her iman eden, diğer iman edenlere katılsın. Böylece iman edenlerin bir cemaati veya toplumu, daha doğrusu, mü'min bir toplum meydana gelsin ve toplumsal olarak imanın gereği olan yapılması gereken iyilikler yapılsın ve yok edilmesi gereken kötülükler ortadan kaldırılsın.

14. Bunlar mü'min bir toplumun iki başlıca özelliğidir ki, bunlar burada iki kısa cümlede anlatılmıştır. İlk özellik, bu toplumun her ferdinin başkasına sabrı tavsiye etmesidir. İkincisi ise birbirine merhameti telkin etmeleridir.

Sabır konusuna gelince bu kelimenin Kur'an-ı Kerîm'de çok geniş anlamda kullanıldığını daha önce birkaç defa anlatmaya çalıştık. Kur'ân'ı Kerîm'deki kullanımına göre mü'minin hayatının tümü sabırdan ibarettir, ve bir kişi iman yolunda ilk adımını atar atmaz sabrının sınavı başlayıverir. Nitekim, Allah'ın farzettiği ibadetleri ifâ etmek için sabır gereklidir. Allah'ın emirlerine itaat etmek için sabır gereklidir. Al-

lah'ın haram ettiği şeylerden sabırsız kurtulmak mümkün değildir. Ahlâki açıdan kötü şeylerden kurtulmak ve güzel ahlâkî benimsemek yine sabır gerektirir. Adım başı günahlara teşviklerle karşılanır ki, bunlarla ancak sabırla başa çıkılabilir. Hayatta öyle sayısız fırsat ve durumla karşılaşılır ki, bunlarda Allah'ın emir ve kanunlarına uyulması halinde zarar ve ziyan, sıkıntı ve güçlük ve mahrumiyetlerle karşı karşıya kalınır ve bunun aksine itaatsızlık yolu benimsendiğinde faydalar ve zevkler elde edilir. Sabır olmazsa bir mü'min bu durumlardan ve aşamalardan kolay kolay geçemez. Ayrıca, iman yolu benimsenir benimsenmez bir kişi kendi nefsi ve arzularından başlayarak ailesi, sülâlesi, yakınları, akrabaları, toplumu, vatanı ve milleti ve dünyadaki tüm insan ve cin türündeki şeytanların direnişiyle karşılaşır, hatta Allah yolunda hicret ve cihad etme noktasına gelir. Bütün bu durumlarda sabır gibi bir haslet ve meziyet insanı kararlı ve sarsılmaz kılar. Gayet tabii ki, eğer bir mü'min tek başına böylesine çetin bir sınavdan geçmek zorunda kalırsa her an kaybetme ve yenilme korkusuyla karşı karşıya kalır ve kazanması neredeyse imkansız hale gelir. Bunun aksine, eğer öyle bir mü'min toplum ortada vardır ki, her ferdi sabırlıysa ve herkes birbirine sabır telkin ederek bu toplu imtihanda birbirine destekçi oluyorsa, bu toplum mutlaka başarıya ulaşacaktır. Kötülüğe karşı [illegible] almaz bir güç meydana gelir ve insan toplumunu iyilik yoluna sevkedecek güçlü bir ordu oluşur.

Merhamete gelince, iman sahiplerinden oluşan toplumun belirgin özelliği katı kalpli, gaddar, merhametsiz ve zâlim bir toplum değil, bütün insanlığa ve insancıl değerlere açık olması, merhametli, şefkatli, ve birbirini yardım etme duygusunu taşıyanlardan oluşan bir toplum olmasıdır. Bir mü'min, bir fert olarak Allah'ın merhamet özelliğinin simgesidir ve bir toplum olarak da, "Seni de ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik" (El-Enbiya: 107) olarak methedilmiş olan Allah'ın Resûlünün bir temsilcisidir.

Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) ümmetine en çok aşılamak istediği ahlâki özellik işte bu merhametti. Örneğin aşağıdaki şu buyuruklarına bakınız ve merhamete ne kadar önem verdiğini kendiniz karar veriniz.

Hz. Cerir bin Abdullah'ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah, insanlara merhamet etmeyene merhamet etmez" (Buhari, Müslim).

Hz. Abdullah bin Amr bin Âs' Resûlullah'ın şöyle dediğini belirtiyor: "Merhamet edene Rahman merhamet eder. Yeryüzündekilere merhamet edin, Gökteki size merhamet edecektir" (Ebu Davud, Tirmizi).

Hz. Ebu Said Hudri'nin rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" (Buhari, fi'l Edebü'l- müfred).

İbn Abbas'a göre Resûlullah şöyle buyurdu: "Bizim küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüze saygı göstermeyen kişi bizden değildir" (Tirmizi).

Ebu Davûd (r.a.), Resûlullah'ın bu buyruğunu Hz. Abdullah bin Amru'ya dayanarak nakletmiştir: "Bizim küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün hakkını tanımayan bizden değildir".

Hz. Ebu Hureyre (r.a.) Ebu'l- Kasım'dan Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu duyduğunu belirtmiştir: "Bedbaht adamın kalbinden merhamet duygusu çıkarılıverir" (Müsned-i Ahmed, Tirmizi).

Hz. İyad bin Himâd'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) üç tür insanın cennetlik olduğunu, bunlardan birinin şöyle olduğunu ifade etmiştir: "Akrabalarından her biri ve her Müslüman için merhametli ve yumuşak kalpli". (Müslim).

Hz. Nu'man bin Beşir (r.a.) Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu ifade etmiştir. "Sen mü'minleri, aralarında merhamet, sevgi ve yardımlaşma açısından tek bir vücut gibi görürsün. Öyle ki, bir uzvunda bir rahatsızlık varsa, tüm vücut uykusuzluk ve hararet içinde olacaktır." (Buhari ve Müslim).

Hz. Ebu Musa Eş'ari'ye göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir mü'min, başka bir mü'min için, her parçası diğerini güçlendiren bir duvar gibidir" (Buhari ve Müslim).

Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.) Resûlullah'ın şu buyuruğunu naklet-miştir: "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ne ona zulmeder, ne de yardımdan kaçar. Eğer bir kişi, kardeşinin herhangi bir ihtiyacını karşılamaya koyulmuşsa, Allah onun ihtiyacını karşılamaya koyulur. Ve kim ki, bir Müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allahu Tealâ onu, kıyamet günündeki sıkıntılarından birinden kurtaracaktır. Ve kim ki, bir

Müslümanın ayıbını örterse, Allah kıyamet gününde onun ayıbını örtecektir." (Buhari ve Müslim).

Bu buyruklardan, Kur'an-ı Kerîm'in, yukarıdaki âyette iyi amel işleyenlerin iman ettikten sonra iman edenlerin topluluğuna katılmaları konusundaki tavsiyesi ve telkiniyle ne gibi bir toplumu meydana getirmek istediği anlaşılmış oluyor.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ۝

18-20: İşte, onlar sağ elli (sağcı)'dırlar. Âyetlerimizi tekzib edenler ise sol elli (solcu)durlar.[15] Onların üzerine ateş kapanmış olacaktır.[16]

Açıklamalar

15. Sağ ve sol elli veya sağcı ve solcularla ilgili açıklamaları biz daha önce el-Vâkıa sûresinin tefsirinde yapmıştık. Bkz. Tefhimü'l-Kur'an, el-Vâkıa, dipnot: 5-6.

16. Yani ateş onları öyle kaplayacak ve kuşatacaktır ki, hiç kaçacak yol bulamayacaklardır.

EŞ-ŞEMS

Adı: İlk kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: İçeriği, konusu ve bahislerinden bu sûrenin de Mekke döneminin ilk yıllarında indiği anlaşılmaktadır. Ancak bu sûrenin, özellikle, Mekke'de Hazreti Peygamber'e karşı muhalefetin hayli şiddetlendiği sırada indiği ortaya çıkmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, iyilik ile kötülük arasındaki farkı anlatmak ve insanları, bu farkı anlamamakta ısrar etmeleri ve kötü yolda yürümekte inat etmelerinin kötü sonu hakkında uyarmak ve korkutmaktır.

Konusu bakımından bu sûre iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü, sûrenin başından 10. âyetine kadar devam ediyor. İkinci bölümü ise 11. âyetten başlayarak son âyetine kadar sürüyor. Birinci bölümde üç konuya değinilmiştir: (1) Nasıl ki, güneş, ay, gece ve gündüz ve yer ile gök birbirinden farklı ve kendi nitelik, karakter, etkileri ve sonuçları bakımından değişiktir, iyilik ile kötülük de birbirinden farklı olup kendi etkileri ve sonuçları bakımından çelişkilidir. Bunların ne yapısı aynıdır ne de sonuç ve etkileri. (2) Yüce Allah, insan nefsine vücut, duyu ve duygular ve zihinsel güçler verdikten sonra başıboş bırakmamıştır, aksine tabii ilham yoluyla bilincinde iyilik ile kötülüğün farkı, hayır ve şerrin ayırımı ve hayırın hayır, şerrin de şer oluşuyla ilgili hissi yaratmıştır. (3) İnsanın geleceği şu noktaya dayanır: Allah'ın, onun özünde yaratmış olduğu fark gözetme ve irade ile karar verme güçlerini kullanarak kendi nefsinin iyi veya kötü eğilimlerinden hangilerini serbest bırakıyor ve hangilerini bastırıyor? Şayet iyi eğilimlerini serbest bırakır ve kötü eğilimlerinden kendi nefsini temiz tutarsa, felah bulacaktır. Bu-

nun aksine nefsinin iyi taraflarını bastırır ve kötü taraflarını serbest ve açık bırakırsa hüsrana uğrayacaktır.

İkinci bölümde Semûd kavminin tarihî geçmişinden örnekler verilerek peygamberliğin önemi vurgulanmıştır, ve şu gerçeklere dikkat çekilmiştir: Bir peygamber şu nedenle dünyaya gönderilir: Allah'ın, insanın doğasında iyilik ile kötülük hakkında yaratmış olduğu ilhamî ilim, kendi başına insanın hidayeti için yeterli değildir. Hatta, bu yetersizlikten dolayıdır ki, insan, hayır ve şerrin yanlış kavram ve ölçülerini belirleyerek yanlış yola sapmıştır. Bu nedenle, Allahu Teala, bu doğal ilhama yardımcı olmak üzere, insanlara iyiliğin ne ve kötülüğün ne olduğunu açıklamak için peygamberleri açık seçik vahiyleri ile indirmiştir. Bu peygamberlerden biri Hz. Sâlih idi, ki Semûd kavmine gönderilmişti. Ne var ki, Semûd kavmi nefsin kötülüklerine ve ahlâksızlıklarına öylesine batmış ve isyankâr hale gelmişti ki, onu (Hz. Sâlih'i) tekzib etti ve kendi istediği gibi, Hz. Sâlih dişi deve mucizesini gösterince, onun uyarmış olmasına rağmen, kavmin en ahlâksızı olan bir kişi tüm kavmin isteği ve dileğine göre o dişi deveyi öldürdü. Bunun sonucunda bütün kavim helâk edildi.

Semûd kavminin bu hikayesi anlatılırken hiçbir yerde şöyle bir serzenişte bulunmaya gerek duyulmamıştır: "Ey Kureyş kavmi, eğer siz Semûdlular gibi kendi peygamberiniz, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yalanlarsanız, sizin sonunuz da Semûdlular gibi olacaktır." Mekke'de o zaman şartlar, tıpkı Semûd kavminin ahlâksızlarının, Hz. Sâlih'e (a.s.) karşı çıkardığı fitneler gibiydi. Bu nedenle, bu hikayeyi anlatmak, zâten Semûdluların tarihteki bu örneğinin Mekkelilere nasıl uyduğunu onlara anlatmaya yeterliydi.

EŞ-ŞEMS SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 15 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا ۝ وَاللَّيْلِ
إِذَا يَغْشَاهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-5: Güneşe ve onun aydınlığına.[1] Onu takib ettiği vakit aya. Ve (güneşi) belirlediği zaman gündüze ve (güneşi) örten geceye[2] ve göğe ve onu bina eden zâta.[3]

Açıklamalar

1. Burada aslında "duha" kelimesi kullanılmıştır ki hem güneşin aydınlığı, hem de hararetini temsil eder. Gerçi Arapça'da bunun bilinen anlamı, güneşin doğup iyice yükselmiş olduğu kuşluk vaktidir. Fakat, güneş yükselirken etrafı sadece aydınlatmaz, ısıtır da. Bu bakımdan, "duha" kelimesi güneşle ilgili olarak kullanıldığı zaman, tam anlamı, bunun aydınlığı veya ışını değil, aynı zamanda ısısıdır da.

2. Yani gecenin gelişiyle güneş örtülmüş oluyor ve ışınları gece boyunca kayboluyor. Bu durum, "güneşi örten gece" olarak ifade edilmiştir. Zira, gece özet olarak, güneşin ufuktan kaybolması demektir. Bu nedenle, güneşin ışınları ve aydınlığı, gecenin hüküm sürdüğü yeryüzünün sözkonusu bölgelerine ulaşamıyor.

3. Yani, göğü yeryüzü üzerine bir çatı olarak inşa etti. Bu âyette ve daha sonraki iki âyette "mâ" kelimesi kullanılmıştır. Yani, "mâ banahâ", "mâ tahâhâ" ve "mâ sevvâhâ". Müfessirlerin bir bölümü bu "mâ" kelimesini, masdar anlamında kabul etmiş ve bu âyetlerin şu anlama geldiğini belirtmişlerdir: "Göğe ve bina edilmesine and olsun, yeryüzüne ve döşenmesine and olsun ve nefse ve düzeltilmesine and olsun." Ne var ki, bu anlam şu bakımdan uygun değildir: Bu üç cümleden sonra, "Sonra da ona kötülüğünü ve takvâsını ilhâm edene yemin ederim" sözleri bağlama ve konuşmanın seyrine uymuyor. Diğer müfessirler burada "mâ"yı, "men yellezi" anlamında kabul etmişlerdir ve onlar bu cümlelerin anlamının şu olduğunu belirtmişlerdir: "Göğü bina eden, yeryüzünü döşeyen ve nefsi düz yapan". Bizce bu ikinci anlam doğrudur ve burada, "mâ" kelimesinin Arapça'da cansız eşya ve akılsız mahlukât için kullanıldığı yolundaki itiraz yapılamaz. Zaten, Kur'an-ı Kerîm'de "mâ"nın "men" anlamında kullanılmasının çeşitli örnekleri vardır. Örneğin, "ve lâ entum âbidune maa'bud (Ve de siz, ibadet ettiğime ibadet edersiniz), "ankehu mâ tâba lekum min-nisa" (o halde, beğendiğiniz kadınlarla evlenin), "ve lâ tenkehu mâ nikâha âbâ'ukum min-nisa" (ve babalarınızın nikaha almış olduğu kadınlarla nikâhlanmayın).

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰىهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰىهَا ۝

6-7: Arza ve onu döşeyene, insan nefsine ve onu düzeltene.[4]

Açıklamalar

4. "Düzeltmek" veya "şekillendirmek" şu anlama gelmektedir: Yüce Allah, insana, hayat sürmesini en uygun şekilde mümkün kılacak vücut, boy, eller, ayaklar, beyin v.s. bağışlamıştır. Cenab-ı Allah, insana görmek, işitmek, dokunmak, tatmak ve koklamak için, oranları ve özellikleri bakımından en iyi bilgi araçı olabilecek duyular vermiştir. Allahu Tealâ, insana, dünyada yapabileceği işleri becermek için de akıl, fikir, ikna kabiliyeti, hayal gücü, hafıza, fark gözetme ve ayırım yapma yeteneği, karar verme ve irade gücü ve diğer pek çok zihinsel kuvvet ve meziyet vermiştir. Ayrıca, "düzeltmek"te şu anlamlar saklıdır: Yüce Allah, insanı doğuştan içgüdü veya doğası bakımından kötü ve-

ya günahkâr değil, iyi huylu, hayırlı, yüksek ahlâklı ve dürüst yaratıklar olarak yaratmıştır. Yani, doğru yolu benimsemek istediği halde bunu benimsemeyecek kadar kötü yapıda yaratmamıştır. Aynı husus Rûm sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Hakka mail ve bâtıldan uzak olarak kendini dine doğrult." (âyet: 30). "Bu Allah'ın insanları kendisi üzerinde yarattığı fıtrattır" (âyet: 30). Aynı şeyi, Resûlullah (s.a.v.) bir hadisinde şöyle ifade etmiştir: "Hiçbir çocuk yoktur ki, fıtratı dışında bir şey üzerine doğsun. Daha sonra annesi ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsi (Zerdüştî) yaparlar. Bu, tıpkı bir hayvanın karnından sapasağlam bir yavrunun doğması gibidir. Siz o yavrulardan herhangi birinin kulağının kesik olduğunu görür müsünüz?" (Buhari ve Müslim). Yani, kendi Cahiliyye evhâmları ve bâtıl inançları yüzünden hayvanların kulaklarını kesen bu müşriklerdir, yoksa Allah herhangi bir hayvanı, anne karnından kulağı kesik olarak doğurtmaz. Başka bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Rabbim şöyle buyuruyor: Ben tüm kullarımı hanif (iyi huylu) olarak yarattım. Daha sonra şeytanlar gelip onları, kendi dinlerinden (yani fıtrat üzerinde kurulmuş dinlerden) saptırdılar ve onlara, benim helâl kıldığım şeyleri haram kıldılar ve onlara, benimle ortak koşmalarına dair benim herhangi bir delil indirmemiş olmama rağmen ortak koşmalarını emrettiler." (Müsned-i Ahmed, Müslim de bunlara benzer sözlerle Resûlullah'ın bu buyuruğunu nakletmiştir.)

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ۝

8-9: Sonra da ona, kötülüğünü ve takvâsını ilhâm edene[5] yemin ederim ki, muhakkak nefsini ıslâh edip temiz kılan kişi felâha ermiştir.

Açıklamalar

5. "İlhâm" kelimesi, yutmak anlamına gelen "lehm"den çıkmıştır. "Lehemeşşeyye ve'l- taamahu", "filanca kişi şu şeyi yuttu" demektir. Ve "el-hamtuhuş şeyye" de, "ben filanca şeyi yutturdum" veya "onun boğazından geçirdim" demektir. İşte bu temel anlam açısından ilhâm kelimesi, terim olarak Allah tarafından bir kavram veya fikrin bir kula onun bilinçsiz olduğu halde aktarılması demektir. İnsan nefsine kötülük ve takvânın ilhâm edilmesinin iki anlamı vardır: Birincisi, Cenab-ı Al-

lah, insanın tabiatına iyilik ve kötülüğü ve her ikisinin eğilim yeteneğini yerleştirmiştir ve insan bunları zaman zaman kendi kendine hissetmektedir. İkincisi, Cenab-ı Allah, insanların bilinç-altında, ahlâkta iyi ve kötü diye bir şeyin bulunduğu, iyi ve güzel ahlâk ile kötü amellerin aynı olmadığı, kötülükten kaçınılması ve takvânın geliştirilmesi gerektiği gibi kavram, anlayış ve fikirler yaratmıştır. Bu kavramlar insanlar için yabancı değillerdir, aksine onlar bunları çok iyi bilmektedirler ve Yaratan herkese iyi ile kötü arasında ayırım yapma yeteneğini doğuştan vermiştir. Aynı şey Beled sûresinde de ifade edilmiştir: "Ve biz ona hayır ve şerrin iki açık yolunu gösterdik" (âyet: 10). Aynı husus İnsan sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Gerçekten biz ona yol gösterdik. İster şükredici olsun, ister kâfir". (âyet: 3). Ve aynı husus, el-Kıyame sûresinde şu şekilde ifade edilmiştir: İnsanın içinde nefs-i levvâme (kınayan vicdan) vardır ki, kötülük yaptığı zaman onu kınar. (âyet: 2). Ve her insan, her ne kadar mazeretler ileri sürerse sürsün, kendi nefsini çok iyi bilir (âyetler: 14-15).

Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, doğal ilhâmı, Allahu Teâlâ, her mahlûka, onun niteliği ve durumuna göre vermiştir. Nitekim, Tâhâ sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Bizim Rabbimiz her şeye hilkatını veren, sonra da hidâyet edendir." (âyet: 50). Örneğin, hayvanlara her türlü ihtiyaçlarına göre ilhamî ilim verilmiştir ve buna göre bir balık kendi kendine yüzmeyi, bir kuş uçmayı, bir arı petek yapmayı ve bir kuş, yuva yapmayı öğreniverir. İnsana da değişik nitelikleri bakımından değişik ilhamî ilim verilmiştir. İnsan bir niteliği bakımından hayvanî bir yapıya sahiptir ve bu bakımdan kendisine verilen ilhâmi ilmin en belirgin özelliği bir çocuğun doğar doğmaz annesinin sütünü emmesidir ki, Yüce Allah kendisine bu bilgi ve beceriyi doğal olarak vermeseydi, kendisi bu tekniği hiç öğrenemezdi. Onun ikinci bir niteliği akıllı bir yaratık olmasıdır. Bu bakımdan Allahu Teâlâ, doğuşundan beri insana sürekli olarak ilhamî hidayet vermiştir ve yol göstermiştir ki, bunun sayesinde üst üste keşif ve icatlarla uygarlık bakımından kalkınmakta ve ilerlemektedir. Bu icatlar ile keşiflerin tarihini inceleyen bir kişi, bunların hemen hemen hiçbirinin insan fikri, çabası ve uğraşının bir ürünü olmadığını, aksine her birinin birdenbire bir kişinin aklına bir şeyin gelmesi ve bunun sonucu olarak bir şeyi keşfetmesi veya icâd etmesi şeklinde başladığını görecektir. Bu iki niteliğinin dışında insanın başka bir niteliği vardır ki, o da ahlâkî bir yapıya sahip olmasıdır. Ve

bu bakımdan da Yüce Allah, ona hayır ile şer arasında ayırım yapması, ve hayırın hayır, şerrin de şer olması duygusunu ilhamî açıdan vermiştir. Bu ayırım ve duygu, evrensel bir gerçektir ki, bunun yüzünden dünyada hiçbir insan toplumu hayır ve şer kavramından yoksun kalamamıştır ve düzeninde iyilik ve kötülüklere göre ceza veya ödülün verilmesinin herhangi bir şeklinin benimsenmediği bir toplum ne tarihte bulunmuştur, ne de şimdi bulunmaktadır. Bu şeyin her çağda, her yerde ve uygarlık ile kültürün her aşamasında bulunması, bunun doğal oluşunun açık bir delilidir ve ayrıca, Alîm ve Hakîm bir Yaratıcının bunu insanın tabiatında yaratmış olduğunun da kanıtıdır; zira, insanın yaratılışındaki unsurlar ile dünyanın maddi düzeninin bağlı olduğu kural ve yasalarda ahlâkın kaynaklarının izine rastlanamaz.

وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰىهَا ۝١٠

10: Onu bastıran da mahv ve helâk olmuştur.[6]

Açıklamalar

6. İşte yukarıdaki âyetlerde zikrolunan şeylere bunun için yemin edilmiştir. Şimdi biraz düşünün, bu şeyler bunu nasıl kanıtlıyor. Kur'an-ı Kerîm'de Allahu Teâlâ'nın sık sık hatırlatmak istediği kural şudur: O, hangi gerçekleri insanın zihnine yerleştirmek istiyorsa, onları kanıtlamak amacıyla, insanın kendi yakın çevresinde her gün karşılaştığı veya gördüğü veya bizzat kendi vücudunda gözlediği şeyleri örnek olarak gösterir. İşte bu kurala göre burada iki şey birbirinin karşıtı olarak gösterilmiştir. Bunlar birbirinden tamamen farklı olduğu için etki ve sonuçları da aynı değildir ve gayet doğal olarak birbirinin zıddıdır. Bir tarafta güneş ve diğer tarafta ay var. Güneşin ışığı çok keskindir ve hiddetlidir de. Buna karşılık ayın kendine ait ışığı yoktur. Güneşin varolduğu sırada gökte görülse de ışıksız olur. Ay, ancak güneşin kaybolmasından sonra parlar ve o zaman da ışığı ne geceyi gündüze dönüştürecek kadar güçlü olur, ne de güneş ışığının yaptığı işleri yapacak kadar ısı taşır. Ancak, yine de güneşin etkilerinden çok farklı bazı etkileri vardır. Aynı şekilde bir tarafta gece var ve bir tarafta gündüz. Bu her ikisi de birbirinin tersidir. Bu her ikisinin etkileri ve sonuçları birbirinden o kadar farklıdır ki, kimse bunların birbirine benzediğini söyleyemez. Hatta, en aptal birinin bile, "İster gündüz, ister gece olsun,

her ikisinde bir fark yok ki" demesi mümkün değildir. Aynı şekilde bir yanda Yaratan'ın yükselttiği gök ve diğer yanda Yaratan'ın, göğün altında bir yorgan gibi döşemiş olduğu arz veya dünya vardır. İkisi de aynı kainâtın, aynı düzenin ve gereklerinin hizmetinde olmalarına rağmen, işleri, işlevleri, etkileri ve sonuçları arasında yerle gök kadar fark vardır. Bu evrensel deliller verildikten sonra bizzat insanın nefsi ele alınmış, ve azâlar, hisler ve zihinsel güçlerin ölçülü ve dengeli karışımıyla bunu dengeli ve düz hale getirmek suretiyle Yaratan'ın, içine iyilik ile kötülüğün yaklaşımları, eğilimleri ve etkenlerini yerleştirdiği, bunların birbirinin tersi olduğu ve ilhâm ile birinin "fücur" yani kötü olduğu, diğerinin ise "takvâ" yani iyi olduğunu belirterek ikisi arasındaki farkı anlattığı kaydedilmiştir. Şimdi eğer güneş, ay, gece, gündüz, yeryüzü ve gök aynı değil, aksine bunların etkileri ve sonuçları birbirinden mutlaka farklıysa, nefsin fücuru ve takvâsı birbirinin tersi olmasına rağmen nasıl aynı olabilirler? Zaten, insanın kendisi bu dünyada iyi ile kötüyü bir tutmaz ve böyle bir şeyi kabul etmez. İnsan kendi uydurduğu felsefeler açısından hayır ve şerrin hangi ölçülerini belirlemiş olursa olsun, hangi şeyleri iyi olarak algılıyorsa onların değerli, övgüye layık, ödül ve takdire şayan olduğu görüşünü taşır. Buna karşılık hangi şeyleri kötü ve ahlâksızca olarak kabul ediyorsa, onların kınanmaya ve cezalandırılmaya layık olduğuna ilişkin kesin bir düşünce taşır. Ne var ki, asıl karar insanın elinde değil, insana fücur ve takvâyı ilham etmiş olan Yaratan'a aittir. Fücur ancak Yaradanın nezdinde fücur olandır ve takvâ da O'nun katında takvâ olandır. Ve Yaradanın katında bu her ikisinin sonuçları farklıdır. Birinin sonucu şudur: Kim kendi nefsini temizliyorsa, o felah bulacaktır. Ve ikincisinin sonucu şudur: Kim kendi nefsini bastırıyorsa o mahv ve helâk olacaktır.

"Tezkiye", temizlemek, kabartmak, beslemek ve geliştirmek demektir. Bağlamından şu anlamı kesin olarak ortaya çıkıyor: Kim nefsini fücurdan arındırır, bunu kabartıp takvânın yüksekliklerine çıkarır, ve içine iyiliği yerleştirir, bunu güçlendirir ve geliştirirse, felâhı bulacaktır. Bunun tersi olarak "dessâha" kelimesi kullanılmıştır ki, mastarı "tedsiye"dir. "Tedsiye," bastırmak, örtmek, gizlemek, kaçırmak ve saptırmak demektir. Bağlamından bunun açık anlamı da şöyle ortaya çıkıyor: Kendi nefsinin içinde varolan iyilik eğilimlerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek yerine bastıran, nefsini saptırıp kötülük eğilimlerine doğru götüren ve fücuru, bir cesedin, üzerine toprağın serilmesiyle saklandığı

gibi, altına takvânın tamamen saklanacağı kadar ona hakim kılan kişi mahv ve helâk olacaktır. Bazı müfessirler bu âyeti şöyle açıklamaya çalışmışlardır: "Nefsini Allah'ın temizlediği kişi felâhı buldu ve nefsini Allah'ın bastırdığı kişi hüsrana uğradı". Ne var ki, bu tefsir her şeyden önce, dili ve ifade olarak Kur'an'ın uslûbundan farklıdır. Zira, Allahu Teâlâ aynı şeyi söyleyecek olsaydı, şöyle buyururdu: "Allah'ın temizlediği nefis felâhı buldu ve O'nun bastırdığı nefis hüsrana uğradı." İkincisi, bu tefsir, bu konuda, Kur'ân'ın diğer ifadelerine ters düşmektedir. Nitekim, el-A'lâ sûresinde Allah şöyle buyurmuştur: "Nefsini temizleyen felâh bulmuştur" (âyet: 14). Abese sûresinde ise Cenab-ı Allah, Resûlullah'a hitap ederek şöyle demiştir: "O temizliği benimsemezse, sen sorumlu değilsin." Bu her iki âyette temizliğin benimsenmesi, kulun bir fiili olarak gösterilmiştir. Bunun dışında Kur'an-ı Kerîm'de yer yer bu dünyada insanın sınavdan geçmekte olduğu kaydedilmiştir. Örneğin, el-İnsan sûresinde şöyle denilmiştir: "Gerçekten biz insanı karışık bir damla nutfeden yarattık. Ve onu imtihan edeceğiz. Bunun için onu işitici ve görücü kıldık." (âyet: 2). Ve Mülk sûresinde şöyle buyurulmuştur: "O, hanginizin daha güzel amel işleyeceğinizi imtihan için ölümü ve hayatı yaratandır." (âyet: 2). Gayet tabii ki, imtihan eden baştan beri adaylardan birini teşvik eder ve diğerini sindirirse, bu imtihan anlamını kaybeder. Bu nedenle, Katade, İkrime, Mücahid ve Said bin Cübeyr'in "zekkâha" ve "dessâha"nın failinin Allah değil, kul olduğu şeklindeki tefsiri doğrudur. Şimdi gelelim, İbn Ebi Hatim'in Cüveybir bin Said, Dahhâk ve İbn Abbas'a dayanarak naklettiği şu hadise Hazreti Peygamber bizzat bu âyetin anlamını şöyle açıklamıştır: "Allah'ın (c.c.) temizlemiş olduğu nefis felâh bulmuştur". Ne var ki, böyle bir sözü Resûlullah'ın sarfettiği tarihî kayıtlardan sabit değildir. Zira, hadisin senedi olarak gösterilen Cüveybir, "metrûk-ül hadis"tir, Dahhak da Hz. İbn Abbas ile karşılaşmamıştır. Ancak İmam Ahmed, Müslim, Nesai ve İbn Ebi Şeybe'nin Hz. Zeyd bin Erkam'a dayanarak naklettikleri şu hadis sahihtir: Resûlullah (s.a.v.) şu şekilde dua ederdi: "Ya Allah, nefsime takvâsını bağışla ve bunu temizle. Ancak sen bunu temizleyecek bir varlıksın ve ancak sen bunun velisi ve mevlâsısın." Resûlullah'ın buna benzer sözleriyle olan duasını Taberani, İbn Merduyye ve İbn-ül Münzir, Hz. Abdullah bin Abbas'a, İmam Ahmed de Hz. Âişe'ye (r.a.) dayanarak nakletmişlerdir. Bunun anlamı şudur: Bir kul ancak takvâ ve nefsinin temizliğini dileyebilir ve isteyebilir. Bunun nasibi ise, mutlaka

Allah'ın tevfiki ve inayetine bağlıdır. Aynı husus "tedsiye" için de geçerlidir. Yani, Allah zorla kimsenin nefsini bastırmaz; sadece bir kul ısrar ve inat ettiği için Yüce Allah onu takvâ ve tezkiye kabiliyetinden mahrum eder ve nefsini bulaştırmak ve batırmak istediği pislik batağına batması için serbest bırakır.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰىهَآ ﴿١١﴾

11: Semûd[7] kavmi azgınlığı yüzünden tekzib etti.[8]

Açıklamalar

7. Yukarıdaki âyetlerde hangi hususlar prensip olarak anlatılmışsa, şimdi onlara daha çok açıklık getirmek amacıyla tarihten örnekler verilmektedir. Bu neyin örneğidir ve yukarıdaki açıklamalarla ne ilgisi vardır? Bunu anlamak için Kur'an-ı Kerîm'in diğer ifadelerinin ışığında 7. ilâ 10. âyete kadar anlatılan iki temel gerçek iyice gözden geçirilmelidir.

Birincisi, bu âyetlerde şöyle buyurulmuştur: Cenab-ı Hak, insan nefsini düz ve doğru olan bir doğal çizgi üzerinde yaratmak suretiyle ona fücûrunu ve takvâsını ilhâm etmiştir. Kur'an-ı Kerîm bu gerçeği anlattıktan sonra şunu da açıklamıştır ki, fücûr ve takvânın bu bilgisi (ilhamî ilmi), her insanın kendisinin bundan ayrıntılı olarak hidayet alması için yeterli değildir, aksine Yüce Allah bu amaç için vahiy yoluyla peygamberlere ayrıntılı bilgi ve talimat vermiştir ve bunlarda, fücurun hangi şeyleri kapsadığı, ve bunlardan kurtulma yollarının neler olduğu, takvânın ne olduğu ve nasıl elde edildiği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Eğer insan vahy yoluyla gelen bu açık hidayeti kabul etmezse, ne fücûrdan kurtulabilir ne de takvâ yolunu bulabilir.

İkincisi, bu âyetlerde, fücûr veya takvâdan birini benimsemenin vazgeçilmez sonucunun ceza veya ödül olduğu ifade edilmiştir. Nefsi fücûrdan temizleyerek takvâ ile güçlendirme ve ferahlatmanın sonu felâhtır ve bunun iyi ve hayırlı eğilimlerini bastırıp fücura batırmanın vazgeçilmez sonu hüsran ve felâkettir.

İşte bu noktayı açıklamak için tarihten bir örnek sunulmaktadır ve bu hususta Semûd kavminin durumuna değinilmiştir. Zira, geçmişte felâkete uğramış kavimlerden bölgeleri Mekkelilere en yakın olan kavim buydu. Hicaz'ın kuzeyinde bu kavmin tarihî kalıntıları vardı. Mek-

keliler Suriye'ye ticaret amacıyla yolculuk ettikleri zaman buralardan geçiyordu. Cahiliyye dönemine ait şiirlerde bu kavimden sıkça bahsedildiği için bunların helâk olmalarıyla ilgili öykülerin Araplarda çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

8. Yani kendilerine yol göstermek üzere gönderilmiş olan Hz. Salih'in peygamberliğini tekzib ettiler. Onu tekzib etmelerinin sebebi de, onların, bulaşmış oldukları fücuru bırakmaya yanaşmamaları ve Hz. Sâlih'in davet ettiği takvâyı kabul etmemeleri yönündeki azgınlıklarıydı. Ayrıntılar için bkz. El-A'raf, âyetler: 73-76, Hûd, âyetler: 61, 62, eş-Şuara, 141-153, en-Neml, 45-49, el-Kamer, âyetler: 23-25.

إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشۡقَىٰهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ
لَهُمۡ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقۡيَٰهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمۡدَمَ
عَلَيۡهِمۡ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمۡ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقۡبَٰهَا ﴿١٥﴾

12-15: En şakilerinin ayaklandığı vakit. Allah'ın Resûlü onlara, "Sakın, Allah'ın dişi devesine (dokunmayın) ve su içmesine (mani olmayın" dedi).[9] Fakat onu tekzib ettiler. Onu kestiler.[10] Bunun üzerine Rableri onları, günahları yüzünden kaplayıp hepsini helâk etti. O, (kendi hareketinin) herhangi bir kötü neticesinden korkacak değildir.[11]

Açıklamalar

9. Kur'an-ı Kerîm'in diğer yerlerinde bunun ayrıntıları verilmiş ve Semûdluların, Hz. Sâlih'e (s.a.v.), "Eğer doğruysan, bize bir mu'cize göster" şeklinde rest çektikleri belirtilmiştir. Hz. Sâlih bu reste cevap olarak dişi deveyi bir mucize olarak ortaya koydu ve kendilerini şu şekilde uyardı: "Bu Allah'ın dişi devesidir, istediği yere gidip otlayacaktır, içme suyu bir gün buna bir gün de sizlere ve hayvanlarınıza mahsus olacaktır. Sakın buna, el sürmeyin, yoksa Allah'ın azabı size gelecektir." Bunun üzerine Semûdlular bir süre korktu ve buna bir şey yapmadı. Ancak bir süre sonra en azgın ve ahlâksız kabile reislerinden birinden bu dişi devenin işini bitirmesini istediler ve o reis de bu işi yapmaya koyuldu. (el-A'raf, âyet: 73, eş-Şu'ara, âyetler: 154-156, el-Kamer, âyet: 29).

10. El-A'raf sûresinde belirtildiği gibi, Semûdlular dişi deveyi öldürdükten sonra Hz. Sâlih'e şöyle meydan okudular: "Haydi, şimdi getir bakalım, bizi korkuttuğun o azabı" (âyet: 77). Hûd sûresinde de Hz. Sâlih'in kendilerine üç gün evlerinde keyiflerine göre yaşamalarını, bundan sonra azabın geleceğini ve bu tenbihin boş bir tenbih olmadığını söylediği ifade edilmiştir (âyet: 65).

11. Yani, Yüce Allah dünyadaki hükümdar veya krallar ve hükümetler veya yetkilileri gibi değildir ki, herhangi bir millete karşı harekete geçmeden önce yapacakları hareketin sonunu enine boyuna düşünsün ve tartışsın. Allah'ın iktidarı ve emri herşeyin üzerinedir. Onun Semûd'un müttefiki olan bir gücün O'ndan intikam alacağı gibi bir endişesi yoktu.

EL-LEYL

Adı: İlk "el-leyl" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bunun konusu ve içeriği Eş-Şems sûresine o kadar benziyor ki, bu iki sûre birbirinin tefsiri gibi duruyor. Aynı şey, eş-Şems sûresinde başka'bir biçimde ve bu sûrede başka bir biçimde anlatılmıştır. Bu nedenle, her ikisinin hemen hemen aynı zamanda indiği anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin konusu, hayatın iki ayrı yolu arasındaki farkı ve bunların sonuçlarını anlatmaktır. Konusu açısından bu sûre iki bölümden oluşuyor. Birincisi, başından 11. âyetine kadardır. İkincisi de 12. âyetinden sonuna kadar.

İlk bölümde ilk önce, insan ırkının fertleri, milletler ve toplulukların bu dünyada yaptıkları işler ve uğraşların ahlâk açısından tıpkı gündüzün, gece ve erkeğin dişiden farklı olduğu kadar kesinlikle farklı olduğu kaydedilmiştir. Bundan sonra Kur'an-ı Kerîm'in değişik sûrelerinin genel uslûbuna uygun olarak belli bir niteliğe sahip üç ahlâkî özellik ve başka bir niteliğe sahip üç ahlâkî özellik, amel, çaba ve uğraşlara dair geniş bir yelpazeden örnek olarak sunulmuştur. Bunları öğrenen herkes çok kolaylıkla ilk tür özelliklerin hangi hayat tarzını temsil ettiklerini ve diğer çeşit özelliklerin nasıl bunun tam aksi bir hayat tarzının simgeleri olduğunu anlayabilir. Bu iki örnek öylesine güzel, küçük cümlelerle anlatılmıştır ki, dinleyen herkesin zihnine ve kalbine girsin ve dilinde dolaşsın. İlk tür özellikler, insanın Allah yolunda malını harcaması, Allah'tan korkması ve kötülüklerden sakınması ve iyilikleri iyilikler olarak kabul etmesidir. İkinci tür özellikler cimrilik yapmak, Allah'ın rızası ve öfkesine boş vermek ve iyi bir şeyi tekzib etmektir. Daha sonra denilmiştir ki, birbirinden kesinlikle farklı olan bu iki davranış

kendi sonuçları bakımından elbette aynı değillerdir aksine, kendi nitelikleri bakımından birbirinin tersi olduğu kadar sonuçları bakımından da tam aksi yöndedirler. İlk davranış biçimini benimseyen bir kişi veya topluluk için Yüce Allah hayatın düz, doğru ve temiz yolunu kolaylaştıracaktır da ki, onlar için iyiliği yapmak kolay ve kötülüğü yapmak zor olacaktır. Ve diğer davranış biçimini benimseyenlere Allahu Teâlâ hayatın zor, dayanılmaz ve bitmez tükenmez yolunu kolaylaştıracaktır; da ki, onlar için kötülük kolay ve iyilik zor olacaktır. Bu anlatım, son derece etkin ve ok gibi kalbi parçalayan şu cümle ile bitirilmiştir: İnsanın, uğruna canını verdiği dünyanın bu malı elbette ki, onunla beraber mezara gitmeyecektir; o halde, ölümünden sonra bu mal hangi işine yarayacaktır?

İkinci bölümde de aynı az ve öz ifade ile üç gerçeğe dikkat çekilmiştir: (1) Yüce Allah, bu imtihan yeri dünyada insanı habersiz veya bilgisiz olarak bırakmamıştır, aksine ona hayatın çeşitli yollarından doğru yolun hangisi olduğunu anlatma görevini kendisi üstlenmiştir. Bundan sonra, O'nun, kendi resûlü ve kitabını göndermek suretiyle görevini yerine getirmiş olduğunun açıklanmasına gerek yoktu, zira Peygamber (s.a.v.) ve Kur'an, her ikisi hidayet için herkesin arasında bulunuyordu. (2) Dünya ve âhiret her ikisinin efendisi Allah'tır. Dünyayı isterseniz O'ndan alabilirsiniz ve âhiret isterseniz, onu da O verecektir. Şimdi, sizin bunlardan hangisini istediğiniz artık size kalmış bir karardır. (3) Resûl (s.a.v.) ve Kitabı vasıtasıyla sunulmakta olan iyiliği yalanlayan ve bundan yüzünü çeviren bedbaht için cayır cayır yanmakta olan ateş vardır. Ve hiçbir çıkarı olmadan sadece kendi Rabinin rızasına tâlip olarak kendi malını hayır yollarda harcayan takvâ sahibi (Allah'tan korkan) bir kişiden Rabbi razı olacaktır ve onu sevindirecek şeyleri ziyadesiyle verecektir.

EL-LEYL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 21 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾
إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-6: Âlemi karanlığı ile bürüyen geceye, dünyayı aydınlatan gündüze, erkeği ve dişiyi yaratana yemin ederim ki. Gerçekte çalışmanız ve ameliniz çeşit çeşittir.[1] Kim (Allah yolunda) mal verir ve (Allah'a itaatsızlıktan) sakınırsa ve iyiliği doğru kabul ederse.[2]

Açıklamalar

1. İşte bunun için geceye ve gündüze ve erkeğe ve dişiye yemin edilmiştir. Yani, nasıl ki gece ve gündüz ile erkek ve dişi birbirinden farklıdır ve bu her iki çeşit varlığın etkileri ve sonuçları ayrıdır, sizlerin de benimsemiş olduğunuz yollar da ve amaçlar uğruna yaptığınız çalışmalarınız ve çabalarınız da kendi nitelikleri bakımından farklı ve sonuçları bakımından birbirinin zıddıdır. Bundan sonraki âyetlerde bütün bu amel, hareket, çaba ve uğraşların iki büyük kategoriye ayrıldığı ifade edilmiştir.

2. Bu, insan uğraşısının bir çeşididir ve bunda üç şey vardır. Dikkat edilirse, bu, tüm meziyet ve iyiliklerin bir toplamıdır. Birincisi şu ki, paraya ve servete tapmasın, aksine açık yüreklilikle, Yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu ne kadar mal varsa, Allah ve kullarının haklarının verilmesi, iyi ve hayır işler ve muhtaç olan insanların yardımı için kullansın ve harcasın. İkincisi, yüreğinde Allah korkusu olmalıdır ve ahlâk, amel-ler, toplum, ekonomi, sosyal yaşantı, kısacası, hayatın tüm alanlarında Allah'ı gadaplandıracak işlerden ve hareketlerden sakınmalıdır. Üçüncüsü, iyiliği kabul etsin ve tasdik etsin. Burada "iyilik" çok geniş anlamda kullanılmıştır ki, inanç, ahlâk ve amel, her üç alandaki iyi ve hayır işleri kapsamaktadır. İnancın iyiliğinin tasdiki şu demektir: Bir insan, iyilikleri bilinçsizce veya herhangi bir düzen veya kurala göre yapmıyor, aksine Allah tarafından verilen, tüm iyilikleri yapıları ve şekilleri bakımından belli bir düzene sokan ve geniş kapsamlı adı "şeriat-ı ilahiyye" olan bir sistemi iyi niyet ve samimiyetle doğru kabul ediyor.

فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْيُسْرَىٰ ۝٧

7: Biz de ona kolay yol için kolaylıklar sağlarız.[3]

Açıklamalar

3. İşte bu tür amel ve çalışmanın sonucu budur. Kolay yol, insanın doğasına uygun, insanı ve tüm kainâtı yaratmış olan Yaradan'ın isteğine uygun, üzerinde insanın kendi vicdanına ters düşerek yürümediği, üzerinde kendi vücudu, canı, aklı ve zekâsının güç ve yeteneklerine zulmederek, yapılmaları için bu güç ve yeteneklerin verilmediği işleri değil, gerçekten yapılmaları için bu güç ve yeteneklerin verildiği işleri yaptığı ve üzerinde her tarafta insanın, günahlarla dolu olan bir hayatta karşılaşılan savaş, mücadele, direniş ve kavgalarla karşılaşmadığı, aksine, insan toplumunda her adımda barış ve huzur, şan ve şöhret elde ettiği yol demektir. Gayet tabii ki, kendi para ve pulunu muhtaç insanların yardımı için kullanan, herkese iyilik yapan ve iyi davranan, yaşantısı suçlar, fisk-ü fücûr, kötülükler ve ahlâksızlıklardan yoksun olan, kendi işlerinde dürüst ve namuslu olan, kimseye kazık atmayan, kötülük etmeyen, sahtekârlık, verdiği sözü tutmazlık ve vefasızlık etmeyen, kimsenin ihaneti, zulmü, haksızlığı ve kaypaklığından endişe etmediği, herkese ahlâk ve faziletin en iyi meziyetleriyle davranan ve kimsenin onun kişiliği, karakteri ve ahlâkına kadem basma fırsatı bula-

madığı bir kişi, ne kadar bozuk bir toplumun içinde olursa olsun her zaman değere ve saygıya layık görülür; yürekler ona doğru koşar, gözlerde onuru ve saygısı bulunur, hem kendi içi ve vicdanı rahat olur, hem de toplumda hiçbir ahlâksız ve karaktersiz kişinin hiçbir zaman sahip olamadığı saygıya sahip olur. Aynı husus en-Nahl sûresinde dile getirilmiştir: "Gerek erkek ve gerekse kadın mü'min olduğu halde amel-i sâlih işlerse, şüphesiz onu (dünyada) güzel bir hayatla yaşatırız" (âyet: 97). Aynı şeye Meryem sûresinde de şöyle değinilmiştir: "İman edip sâlih amel işleyenlere Rahman, bir sevgi verecektir." (âyet: 96). Zâten, içinde insan için hep sevinç, mutluluk, iç huzuru olan, dünyadan âhirete kadar giden yol sadece budur. Bunun sonuçları âni veya geçici değildir, aksine kalıcı ve sonsuzdur.

Cenab-ı Allah diyor ki: "Biz de ona kolay yol için kolaylık sağlarız". Yani, insan iyiliği kabul edip tasdik ettikten sonra aynı yolun kendisine uygun olduğunu ve kötülük yolunun kendisine uygun olmadığını kararlaştıracak ve fiilen fedakârlık ve takvâ hayatını benimseyerek bu tesbitinin doğru olduğunu ispatlayacaksa, Allahu Teâlâ, onun o yolda yürümesini kolaylaştıracaktır. Bundan sonra günah işlemesi zor ve iyilik yapması ve iyi amel işlemesi kolay olacaktır. Haram mal önüne gelince, bunun kârlı bir iş olduğunu düşünmek yerine eline almasının mümkün olamadığı bir ateş parçası olduğunu hissedecektir. Kötülük ve zevk-ü sefa sürme imkanları doğunca, onlardan yararlanma veya zevk alma düşüncesiyle hareket etmeyecektir, aksine onların birer Cehennem kapısı olduğunu anlayarak onlardan bucak bucak kaçacaktır. Namaz kılması kendisi için bir külfet olmayacaktır, aksine zamanı gelince bunu edâ edinceye kadar rahatlamayacaktır. Zekât verirken canı sıkılmayacaktır, aksine içinden zekât payını çıkarıncaya kadar kendi malı ve mülkü kendisine pis görülecektir. Kısacası, adım başında Allahu Teâlâ'dan bu yolda yürümesi için yardımını ve tevfikini alacaktır; durumlar ona elverişli hale getirilecektir ve kendisine yardım edilecektir.

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Bundan önce Beled sûresinde aynı yol, dar geçit veya zor bir yokuş olarak nitelendirilmiş, burada ise buna kolay yol denilmiştir. Bu iki ifade birbiriyle nasıl bağdaştırılabilir? Bunun cevabı şudur: Bu yola çıkılmadan önce, bu insana dar geçit veya zor bir yokuş gibi gelir. Buradan geçebilmek veya buna tırmanabilmek için kendi nefsinin arzu ve istekleri, kendi dünyaya ta-

pan yakın ve akrabaları, kendi dost ve ahbapları ve diğer ilgilileri ve her şeyden çok, şeytanla savaşması gerekir, zira herkes bu geçit veya yokuşta engeller yaratır ve oldukça korkunç ve ürkütücü olarak gösterir. Ancak insan iyiliği kabul edip bunda ısrar edince ve kendi malını Allah yolunda verip takvâ yolunu benimsemek suretiyle kararlılığını ortaya koyunca, bu dar geçitten geçmesi veya zor yokuşu tırmanması kolay hale gelir ve ahlâksızlığın çukuruna yuvarlanması zorlaşıverir.

وَأَمَّا مَنۢ بَخِلَ وَٱسْتَغْنَىٰ ۝٨ وَكَذَّبَ بِٱلْحُسْنَىٰ ۝٩

8-9: Amma, cimrilik edip kendisini (Rabbinden) müstağni görene. İyiliği tekzib edene.[4]

Açıklamalar

4. Bu insanî amel ve uğraşın ikinci türüdür ki, her cüz'ü bakımından ilk bölümün amel ve çalışmalarından farklıdır. Burada cimrilikten, bizim genellikle anladığımız cimrilik, yani insanın elinin sıkı olması, paralarını biriktirmesi, bu paraları ne kendisi ne de çoluk çocukları için harcamaması kastedilmemiştir. Burada cimrilikten, insanın malını ve mülkünü Allah yolunda, iyi ve hayır işler için kullanmaması kastedilmiştir. Bu bakımdan, kendi kişiliği, rahat ve lüksü, eğlence ve şenlikleri için parasını ve pulunu dört elle harcayan, ancak iyi ve hayır bir için cebinden tek kuruş çıkmayan, veya çıkıyorsa da kendi çıkarını gözetleyen kişi de cimridir. Yani, böyle bir kişi, parasını ve pulunu harcamadan önce karşılığında ne kadar ün, şan ve şöhret kazanacağını hesaplar, bu sayede devlet erbabına ne kadar yakın olabileceğini ve ne kadar çıkarlar elde edeceğini düşünür. "Müstağni görmek"in anlamı şudur: İnsanın, dünyanın maddi nimet ve yararlarını kendi amel, uğraş ve çabalarının odağı ve hedefi haline getirmesi, Allah'a karşı vurdumduymaz olması ve O'nun, hangi fiiline kızdığı ve hangisinden memnun olduğuna aldırış etmemesi. "İyiliği tekzib etmek" ise tüm ayrıntılarıyla, iyiliği kabul etme ve tasdik etmenin tam tersidir. Bu bakımdan bunun açıklamasına gerek yoktur, zira yukarıda biz iyiliği kabul etme ve tasdik etmenin anlamını her yönüyle ortaya koyduk.

فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْعُسْرَىٰ ۝١٠ وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهُۥٓ إِذَا تَرَدَّىٰٓ ۝١١

10-11: Zor yolu ona kolay kılarız.[5] Bir kimse helâk olduğu zaman, ona malı fayda vermez.[6]

Açıklamalar

5. Bu yolun zor olduğunun söylenmesinin nedeni şudur: Bu yolda yürüyen bir kişi, maddi yararlar, dünyevi zevk-ü sefalar ve görünürdeki başarıların hevesiyle yürümesini sürdürür, ancak her zaman kendi doğası, vicdanı, kainatın Yaratıcısının yasaları ve içinde bulunduğu toplum ve kurallarıyla çatışma halinde olur. Doğruluk, bağlılık, dürüstlük, emânet, efendilik, yüksek ahlâk ve fazilet, iffet ve namusun sınırlarını aşarak meşru veya gayrimeşru bütün yollarla kendi çıkar, yarar ve zevklerini tatmin etmeye çalışır. Onun kişiliğinden Cenab-ı Allah'a iyilik değil, kötülükler ulaşınca ve başkalarının namus ve şerefleriyle haklarına tecavüz edince hem kendi gözünde rezil-ü rüsvây olur, hem de içinde yaşamakta olduğu toplumda her attığı adımda mücadele ve savaş ederek ilerlemek zorunda kalır. Eğer zayıf ise, bu tutumu nedeniyle her türlü zorlukla karşılaşır. Eğer zengin, güçlü ve nüfuzlu biriyse, ister bütün dünya ondan korksun ve ona saygı göstersin, ama kimse içten ona iyilik düşünmez ve saygı göstermez, sevgi de beslemez; o kadar ki, en yakınları bile onun pis ve küstah biri olduğunu düşünür ve ona en küçük yardım etmek istemezler. Ve bu durum sadece fertlerle sınırlı değildir; dünyanın en büyük ve güçlü milletleri bile ahlâk sınırlarını aşarak kendi güç ve servetlerine güvenerek ahlâksızlığı baştacı edince, bir yandan onların dışındaki herkes onların düşmanı olur ve bir yandan da, kendi toplumları da âdi suçlar, intihar, uyuşturucu, içki, süfli ve cinsel hastalıklar, aile düzeninin bozulması, genç kuşakların ahlâksızlığı, sınıf çatışması, ve baskı ile zulüm gibi kötülüklere müptelâ olurlar ve bu çirkinlikler her geçen gün artar ve çoğalır. Ve nihayet, böyle bir millet şan ve şöhretin zirvesinden düşünce dünya tarihinde kendisi için, bedduali ve lânetli bir yerden başka bir şey bırakmaz.

Ve burada, "Zor yolu ona kolay kılarız"ın anlamı ve açıklaması şudur: Böyle bir kişi veya topluluk, iyilik yolunu izleme imkânından mahrum bırakılır; kötülük ve ahlâksızlık yolları kendisine açık bırakılır ve sadece bununla ilgili imkânlar ve kaynaklar ona seferber edilir, kötülükleri yapması onun için kolay hale gelir ve iyilik yapma fikri ona çok ağır gelir ve büyük bir yük gibi görülür. Aynı durum Kur'an-ı

Kerîm'in başka bir yerinde şöyle anlatılmıştır: "Allah hidayetini dilediği kimsenin göğsünü, İslâm için açar. Dalâlete düşürmek istediğinin kalbini de öyle dar ve kasvetli eder ki, (İslâm fikri aklına gelir gelmez) ruhunun göğe çıkmakta olduğunu hisseder" (el-En'am: 125). Başka bir yerde şöyle buyurulmuştur: "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Bu, büyük ağırlık ise de, Allah'tan korkanlara öyle değildir" (el-Bakara: 45). Ve münafıklar hakkında şöyle buyurulmuştur: "Onlardan infaklarının kabul edilmesini meneden şey, onların Allah'a ve Resûlüne küfretmeleri, namazı tembellikle kılmaları ve infakı istahsız olarak yapmalarıdır." (et-Tevbe: 54). Ve ayrıca, şöyle buyurulmuştur: "Bedevilerden, infak ettiğini angarya sayanlar vardır. Ve sizin üzerinize mağlubiyetin gelmesini beklerler." (et-Tevbe: 98).

6. Başka bir deyişle, bunun anlamı şudur: Bir gün kendisi mutlaka ölecektir, ve her şeyi bu dünyada bırakıp gidecektir. Halbuki, bütün bu malları bu dünyada kendi rahatlığı için toplamıştı. Şimdi binbir hile ve oyunlarla toplamış olduğu bu malları buraya bırakıyor ve âhirette işe yarayacak bir şey yanında götürmüyorsa bu mal ve mülk neye yarar? Gayet tabii ki, köşk, han, hamam, araba, mal, para, pul, mücevher, arazi ve biriktirmiş olduğu diğer nimetleri mezara götürmeyecektir.

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾
لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾

12-16: Şüphesiz, yol göstermek bize aittir.[7] Şüphesiz, ahiret de, dünya da bizimdir.[8] Ey kâfirler, sizi alevli ateşle inzâr eylerim. Ona ancak en fazla bedbaht olan girer. O ki, tekzib etmiş ve yüz çevirmiştir.

Açıklamalar

7. Yani, insanın yaratıcısı olarak Allahu Teâlâ, kendi hikmeti, adaleti ve rahmetine uygun olarak onu dünyada habersiz, bilgisiz ve başıboş bırakmama, aksine ona doğru yolun hangisi olduğunu ve yanlış yolların hangi yöne gittiğini, iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu, helâl ve haramın ne olduğunu, hangi yolu benimseyerek itaatkâr ve vefakâr bir kul olunacağını ve hangi tutumu benimseyerek itaatsız ve isyankâr bir kul olunacağını anlatma görevini yüklenmiştir. Aynı şey en-Nahl sûresinde şöyle ifade edilmiştir: "Doğru yolu bildirmek Allah'a aittir.

Eğri yollar da vardır." (âyet: 9). (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 9).

8. Bu buyruğun birkaç anlamı vardır ve hepsi de doğrudur: (1) Dünyadan âhirete kadar Bizim elimizden kurtulamazsınız, zira, her iki yerin Hakimi biziz. (2) Hakimiyetimiz hem dünyada hem âhirette vardır ve devam edecektir; siz Bizim gösterdiğimiz yolda yürüseniz de ,yürümeseniz de. Doğru yoldan saparsanız, Bize hiçbir zararınız dokunmaz, aksine kendinize zarar verirsiniz. Ve eğer doğru yolu seçerseniz, yine bize hiçbir faydası olmayacaktır, bunun faydası size aittir. Kısacası, ne itaatsızlığınız iktidarımızı eksiltebilir, ne de itaatkârlığınız bunu artırabilir. (3) Her iki âlemin sahibi ve efendisi Biziz. Eğer dünyayı istiyorsanız, onu ancak Bizden alabilirsiniz, ve eğer âhiretteki rahatı istiyorsanız, onu vermek de Bizim elimizdedir. Aynı husus Âl-i İmran sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Dünya menfaatini isteyene ondan veririz, âhiret sevabını isteyene de ondan ihsan eyleriz" (âyet: 15) Ve aynı husus Şura sûresinde de şöyle ifade edilmiştir: "Âhiret ekinini isteyene sevabını artırırız. Dünya menfaatını isteyene de ondan veririz." Ve ona, âhirette bir nasib yoktur." (âyet: 20). (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, Âl-i İmran, dipnot: 105).

وَسَيُجَنَّبُهَا ٱلْأَتْقَى ﴿١٧﴾ ٱلَّذِى يُؤْتِى مَالَهُۥ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ ﴿١٩﴾

17-19: Takvâ sahibi ondan uzaklaştırılacaktır. Günahlardan temizlenmek için malını veren.[9] Onda, hiç kimsenin mükafât edilecek bir nimeti yoktur.

Açıklamalar

9. Bu demek değildir ki, en günahkâr ve en katı kalplilerin dışında kimse ateşe girmeyecektir ve en temiz ve Allah'tan korkanlardan gayri bundan kurtulmayacaktır. Aksine, burada anlatılmak istenen şudur: İki tamamen zıt karakteri ayrı ayrı örnek olarak gösterdikten sonra ikisinin tamamen farklı sonunu anlatmak. Bir tarafta Allah ve Resûlünün öğretilerini tekzib eden ve itaattan yüz çeviren bir kişi vardır. Diğer tarafta sadece iman etmekle kalmamış, ayrıca, son derece içtenlikle ve hiçbir hileyi, riyâkarlığı ve şan ve şöhreti gözetmeksizin, yalnızca, Allah katında temiz bir insan mevkiine ulaşabilmek düşüncesiyle kendi

mal ve mülkünü Allah yolunda harcamış olan bir kişi vardır. Bu iki zıt karakter o zamanki Mekke toplumunda herkesin gözünün önünde bulunuyordu. Bu nedenle, burada herhangi bir isim verilmeden insanlara şöyle seslenilmiştir: Cehennem ateşinde ikinci tip değil, birinci tip insan yanacaktır ve bu ateşten birinci karakter değil, ikinci karakter uzak tutulacaktır.

إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

20-21: Ancak Yüce Rabbinin rızasını isteyerek verir.[10] Ve O, (ondan) mutlaka razı olur.[11]

Açıklamalar

10. Bu, o temiz kişinin samimiyet ve ihlâsının başka bir örneğidir. Yani, o, kimler için malını veriyor veya harcıyorsa, onlara şu veya bu şekilde borçlu değildir veya karşılığını vermiyordur. Ya da, gelecekte kendilerinden herhangi bir çıkar veya yarar beklediği için onlara hediye ve armağanlar veriyor ve ziyafetler çekiyordur. Aksine, Yüce Rabbinin rızası için kendisine daha önce herhangi bir ihsanı olmayan ve gelecekte de benzer bir şey olmayacak kimselere yardım ediyor. Bunun en güzel örneği, Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) davranışıdır. Mekke'de İslâmiyeti kabul eden bazı kimsesiz ve çaresiz köle ve cariyeler vardı ve bunlara efendileri inanılmaz zulüm ve işkence yapıyorlardı. Hz. Ebu Bekr (r.a.) ise bu zavallı insanları satın alıp serbest bırakıyordu, böylece zulüm ve işkenceden kurtulmalarını sağlıyordu. İbn Cerir ve İbn Asâkir, Hz. Âmir bin Abdullah bin Zübeyr'in şu rivayetini naklet-miştir: Hz. Ebu Bekr'in bu fakir köle ve cariyelerin azâd edilmesi için bu şekilde para harcamasını gören babası kendisine itiraz etti ve dedi ki, "Oğlum, bakıyorum ki, sen fakir, zayıf ve kimsesiz kimseleri serbest bırakıyorsun. Eğer aynı parayı güçlü gençlerin serbest bırakılması için harcarsan, onlar gücüne güç katar". Buna cevap olarak Hz. Ebu Bekr (r.a.) şöyle dedi: "Ben ancak Allah katında olan mükafâtı istiyorum".

11. Bu âyetin iki anlamı olabilir ve ikisi de doğru olabilir. Birincisi, Cenab-ı Allah ondan mutlaka razı olacaktır. İkincisi, Yüce Allah kısa bir zamanda ona o kadar verecektir ki, o çok sevinecektir.

ED-DUHÂ

Adı: İlk "ve'd-duhâ" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin konusu, bunun Mekke döneminin ta başında indiğini göstermektedir. Rivayetlerden de anlaşılıyor ki, vahiylerin inişi bir süre askıda kaldı. Resûlullah (s.a.v.) bundan dolayı telaşa kapılmış ve sık sık aklından şöyle bir şey geçiriyordu: "Acaba ben bir hata mı işledim ki, Rabbim bundan dolayı bana küstü ve beni bıraktı?" Bunun üzerine kendisi şu şekilde teselli edildi: "Vahyin inişi herhangi bir küskünlükten dolayı kesilmemiştir. Aksine, bundaki hikmet, gün ışığından sonra gecenin karanlığı ve sessizliği gibidir." Yani, vahynin parlak ışığı sürekli olarak Resûlullah'a yönelik olsaydı, sinirleri buna dayanamazdı. Bu nedenle, kendisini sakinleştirmek ve rahatlatmak için vahye ara verildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu gibi durumlardan, peygamberliğinin ilk döneminde geçiyordu. O sıralarda kendisi inen vahyin şiddetine dayanmaya henüz alışamamıştı ve bu nedenle sık sık ara veriliyordu. Bunun açıklamasını biz Müddessir sûresinin giriş kısmında yaptık. Ayrıca, Müzemmil sûresinin 5. dipnotunda da vahyin inişinin Resûlullah'ın sinirlerine ne kadar büyük yük getirdiğine işaret etmiştik. Daha sonra, Resûlullah (s.a.v.) bu gibi yükleri kaldırmaya alışınca, uzun aralar verme gereği kalmadı.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) teselli etmek ve vahiylerin arasının kesilmesinden dolayı hissettiği telaş ve üzüntüyü gidermektir. İlk önce parlak güne ve gecenin sükunetine yemin edilerek Rabbinin kendisini hiç bırakmadığı ve hiç küsmediği konusunda kendisine güvence verilmiştir. Bundan sonra İslâm'ı yayma faaliyetinin ilk devresinde karşılaştığı büyük güçlüklerin çok geçmeden sona ereceği, kendisi için her geçen devrenin daha önceki devreden

daha iyi olacağı ve kısa bir süre sonra Allah'ın kendisine nimet ve ihsanlarını yağdıracağı ve kendisini sevindireceği kaydedilmiştir. İşte bunlar, Kur'an'ın açık müjdelerdendir ki, daha sonra harfiyen doğru çıkmıştır. Oysa, bu müjdelerin verildiği sırada kimse böylesine köklü değişikliklerin meydana gelebileceğini aklına bile getiremezdi ve Mekke'de kimsesiz, zayıf ve çaresiz bir insanın tüm milletin cehaletine karşı bayrak açmasından sonra böylesine şaşırtıcı başarılar kazanacağının işaretleri ufukta hiç görülmüyordu.

Bundan sonra, Cenab-ı Allah, sevgili peygamber, Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) diyor ki: "Seni terk ettiğimi veya sana darıldığımı nereden çıkarıyorsun? Biz senin doğuşundan beri seninle yakından ilgileniyoruz. Sen yetim doğmuştun, seni yetiştirdik ve korunman için olağanüstü tedbirler aldık. Sen doğru yolu bilmezdin, biz sana doğru yolu gösterdik. Sen fakirdin, seni zengin ettik. Bundan sonra da birçok nimetler vereceğiz. Bütün bunlar gösteriyor ki, biz başından beri seni seviyor, sayıyor ve sana özel ilgi gösteriyoruz." Bu noktada, Tâhâ sûresinin 37. ila 42. âyetlerine kadar olan Kur'an-ı Kerîm'in ifadeleri de gözönünde bulundurulmalıdır. Bu âyetlerde Cenab-ı Allah'ın, Hz. Mûsa'yı Fir'avn gibi gaddar bir hükümdara meydan okumak üzere yanına gönderirken onun doğuşundan beri ona yardımcı olduğu, ona her adımda rahmet ve inayetlerini indirdiği ve dolayısıyla, bu korkunç mücadelede kendisinin yalnız olmadığı, aksine Allah'ın fazlının yanında olduğu kaydedilerek kendisinin teselli edildiği belirtilmiştir.

En son, Allah-u Teâlâ, Hazreti Peygamber'e, (s.a.v.), "Sana verdiğimiz nimetler ve ihsanların karşılığı olarak Allah'ın kullarına karşı davranışın nasıl olmalı ve nimetlerimizin teşekkürünü sen nasıl etmelisin?" diyerek gereken açıklamalarda bulunmuştur.

ED-DUHA SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur. 11 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَىٰ ۝١ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Günün aydınlığına[1] ve sükunetle âlemi kaplayan geceye[2] yemin ederim ki (Habibim) Rabbin seni hiç terketmedi ve sana darılmadı da.[3]

Açıklamalar

1. Burada "Duha" kelimesi, gecenin tersi olarak kullanılmıştır ve bu nedenle, bundan parlak, günlük güneşlik ve gündüzün aydınlığı kastedilmiştir. Bunun bir örneği ve benzeri el-A'raf sûresinin şu âyetleridir: "O memleketlerin halkı gece vakti uyurlarken azabınız gelmesinden emin mi oldular? Yoksa o memleketlerin halkı gündüz eğlenmekte ve oynamakta iken azabımız üzerlerine gelmesinden emin mi oldular?" (âyet: 97-98). Bu âyetlerde "duha" kelimesi, gecenin karşıtı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, bundan sabah veya şafak sökerken değil, parlak gün veya gündüz kastedilmiştir.

2. Aslında gece için "secâ" kelimesi kullanılmıştır ki, buna sadece karanlığın değil, sükunet ve sessizliğin kaplanması anlamı da dahildir. Gecenin bu özelliğinin konuyla yakın bir ilgisi vardır ki, bu ilerde açıklanmıştır.

3. Rivâyetlerden anlaşılıyor ki, Resûlullah'a (s.a.v.) bir süreden beri vahiylerin inişi kesilmişti. Bu aksaklık devresinin süresi çeşitli rivâyetlerde değişik olarak verilmiştir. İbn Cüreyc 12 gün, Kelbî 15, İbn Abbas 25 ve Süddî ile Mukâtil 40 gün olarak kaydetmişlerdir. Her ne olursa olsun, bu süre o kadar uzundu ki, hem Resûlullah (s.a.v.) buna çok üzüldü, hem de hasımlarına kendisiyle alay etme fırsatı doğdu. Âdet üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine inen her yeni vahyi arkadaşlarına aktarırdı. Ama, aradan epeyce bir müddet geçtikten sonra Hz. Peygamber yeni bir âyet ve sûre okumayınca müşrikler zannettiler ki, vahiylerin inişi sona ermiştir. Cündüb bin Abdullah el-Becelî'nin rivayetine göre Hz. Cebrail (s.a.v.) bir süre gelmeyince kâfirler dediler ki: "Muhammed'i Rabbi terketmiştir" (İbn Cerir, Taberani, Abd bin Hümeyd, Said bin Mansur ve İbn Merduyye). Başka rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.) in teyzesi olan Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil, kendisine şöyle laf attı: "Galiba sana musallat olan şeytan seni bırakmıştır". Evfi ile İbn Cerir'in İbn Abbas'a dayanarak naklettikleri rivayete göre Cebrail'in birkaç gün gelmemesi üzerine Resûlullah meraklandı ve tedirgin oldu. Müşrikler dediler ki, "Rabbi Muhammed'e kızmıştır ve onu terketmiştir". Katade ve Dahhâk'ın naklettikleri rivayetler de aynıdır. Bu rivayetleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son derece üzgün, kırgın ve tedirgin olduğu zikrolunmuştur, ki doğrudur. Hz. Peygamber'in üzülmesinin tam yeriydi. Zira, İslâm ile küfür arasındaki amansız savaş, çekişme ve mücadelenin tam ortasında ve hayli çetin ve dayanılmaz muhalefet kasırgasının karşısında yegâne teselli kaynağı ve dayanağı olan Allah'ın cesaret verici ve teselli edici sözleri duyulmaz ve gelmez olmuştu. Böyle bir durumda Resûlullah'ın (s.a.v.) kara kara düşünmesi gayet tabiiydi. Kendisinin bir kusuru sebebiyle Allah'ın galaplandığını, bundan dolayı vahyin kesildiğini ve hak ile bâtıl arasındaki savaşta Rabbinin kendisini yalnız bıraktığını aklına getirmiş olabilir.

İşte bu şartlarda Resûlullah'a teselli etmek üzere bu sûre nâzil oldu. Bu sûrede gündüzün aydınlığı ve gecenin sükunetine yemin edilerek Resûlullah'a denilmiştir ki:"Habibim, Rabbin seni ne terketmiş ne de sana darılmıştır". Burada gündüzün aydınlığına ve gecenin sükunetine yemin edilmesinin nedeni şudur: Nasıl ki, gece ile gündüzün olması tabiat kanunudur, vahiylerin bazan çok bazan da az gelmesi veya kesilmesi doğal bir şeydir ve bu gelişmelerden ters anlamlar çıkarılma-

malıdır. Bu asla demek değildir ki, gündüz Allah, kullardan memnun olduğu için aydınlık olur, gece de onlara kızdığı için karanlık ve sessizlik hüküm sürer. Bu iki durum, büyük bir hikmet ve maslahatla ortaya çıkar. Bu bakımdan sana da bazan vahylerin gelmesi ve bazan durması hikmete ve maslahata tabidir. Bu demek değildir ki, Allahu Teâlâ senden razı olduğu zaman ancak vahiy gönderir ve vahiy göndermediği zaman da, sana kızar veya sana darılır veya seni yalnız bırakır. Bunun dışında, bu yeminin, bu konuyla ilgisi şöyle açıklanabilir: Nasıl ki, gündüzün parlak ışığı insan için yorucu ve bıktırıcıdır, vahyin sürekli olarak gelmesi de insanın sinirini bozabilir ve bunlara dayanamaz. Bu nedenle, günün aydınlığından sonra gecenin karanlığı ve sessizliğinin gelmesi şarttır, aynı şekilde sinirlerin yatışması ve dinlenmesi için vahiylerin gelişine ara verilmesi de gereklidir. Allahu Teâlâ işte bu hikmetle vahiylerin kesilmesi sistemini koymuştur. Yani, vahyin inişi günışığı gibidir; ve vahyin kesilme devresi, gecenin sükuneti.

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۝٤ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۝٥

4-5: Ve senin için daha sonraki devir, daha önceki devirden elbette daha iyi olacaktır.[4] Ve yakında Rabbin sana o kadar ihsanda bulunacaktır ki, sen memnun olacaksın.[5]

Açıklamalar

4. Cenab-ı Hak bu müjdeyi, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'e, tebliğe başladığı ilk günlerde verdi. O sırada Müslümanların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. İslâm toplumu zayıf ve küçüktü. Buna karşılık bütün Mekkeliler ve Araplar, Hazreti Peygamber'e karşıydılar. Görünüşte İslâmiyetin kök salması, gelişmesi ve güçlenmesine hiçbir imkan görülmüyordu. Durum umutsuzdu. İslâm'ın meş'alesi, sadece Mekke kesiminde yanıyordu, alevi zayıftı ve bunu söndürmek için her taraftan muhalefet rüzgarları esiyordu. İşte bu sırada Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber'den cesaretini kırmamasını istedi ve geleceğin aydınlık günlerini müjdeledi. Allah dedi ki: "Ey Muhammed, bugünkü zorluklardan dolayı yılma. Bundan sonra her geçen gün senin için iyi olacaktır. Şan ve şöhretin artacaktır. Adın her tarafa duyulacaktır ve kullara iletmek istediğin dâvet-i ilâhî her tarafa yayılacaktır. Bu durum sadece bu dünya ile sınırlı da değildir. Bu dünyada zorluk ve zahmet çeksen de, ahi-

rette bunun semeresini göreceksin. Yani, dünyadaki mevkiin öbür dünyada daha da yükselecek ve sen orada en şerefli makama yerleşeceksin."

5. Yani, Allah'ın nimetlerini vermesi biraz zaman alacak, ama bunlar muhakkak gelecektir; öyle gelecektir ki, sen haddinden fazla memnun olacaksın. Allah'ın rahmeti ve ihsanı yağmur gibi yağacaktır. Nitekim, Allah'ın bu sözü, Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz hayatta iken gerçek oldu. Ve Arap yarımadası ile kuzeyde Bizans İmparatorluğunun Suriye sınırına ve İran İmparatorluğunun Irak sınırlarına kadar ve doğuda Basra körfezinden batıda Kızıldeniz'e kadar olan topraklar İslam İmparatorluğu hakimiyetine girdiler. Arabistan'ın tarihinde ilk defa bu topraklar belli bir kanun ve düzene tabi oldular. İslâm'ın yayılmasının karşısında ayakta durmaya ve direnmeye çalışanlar birer birer yok oldular. Hicâz ve Arabistan'da kelime-i şehadet, "Lâilâheillallah Muhammedurresulullah"tan başka bir ses duyulmaz oldu. İslâm dininin selini, ne müşrikler ne de Ehl-i Kitap durdurabildi. Arapların sadece başları değil, kalpleri de tek Allah'a itaatle eğildi. Bu insanların inanç, ahlâk, fiil, bilgi ve kültüründe tam anlamıyla bir devrim oldu. İnsanlık tarihinde, Cahiliyyenin en kötü illetlerine yakalanmış olan bir milletin, yalnız 23 yıllık bir süre içinde bambaşka bir millet olup çıktığının başka bir örneğini görmek mümkün değildir. İslâm hareketi burada son bulmadı, aksine daha da gelişti dal budak sardı. Hz. Peygamber'in devrimci hareketi daha sonra Asya, Afrika ve Avrupa'nın büyük bir bölümüne egemen oldu ve zaman geçtikçe dünyanın her köşesine yayıldı. Bunlar Cenab-ı Hakkın dünyada Hz. Peygamber'e verdiği nimet ve ihsanlardır ve âhirette verecekleri tasavvur bile edilemez. (Ayrıca bkz. Tâhâ, dipnot: 112).

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ۝ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۝

6-7: Seni bir yetim bulup barındırmadı mı?[6] Seni yol ayrımında bulup hidayet etmedi mi?[7]

Açıklamalar

6. Yani, seni bırakmak ve sana darılmak fikri de nereden aklına geldi? Biz, senin doğuşundan beri sana ihsanda bulunuyor, sana yar-

dımcı oluyoruz. Sen yetim doğmuştun. Bilindiği gibi, Resûlullah (s.a.v.) henüz anne karnında altı aylık iken babası vefat etmişti ve böylece kendisi dünyaya yetim olarak doğmuştu. Ancak Yüce Allah kendisini bir tek gün bile yalnız bırakmadı. Annesi altı yaşına kadar kendisine baktı. Annesini kaybedince sekiz yaşına kadar dedesi baktı. Dedesi kendisini çok seviyordu ve insanlara, "Torunum bir gün büyük bir adam olacaktır ve adı bütün dünyaya duyulacak" diyerek kendisinden iftihar ediyor ve övgüyle söz ediyordu. O da vefat edince öz amcası bakımını üstlendi ve kendisine, bir baba kadar sevgi ve şefkatle davrandı. Öyle ki, peygamberlik payesine yükseldikten sonra bütün millet kendisine muhalefet etmesine rağmen onu 10 yıla kadar kalkan gibi korudu ve hiçbir zaman yalnız bırakmadı.

7. Burada aslında dalâlet kökünden türeyen "dâllen" kelimesi kullanılmıştır. Arapça'da bu kelime birkaç anlamda kullanılır. Bunun bir anlamı doğru yoldan sapmaktır. Bir başka anlamı, bilgisizlik veya şaşkınlıktır. Yani, bir kişi bir yol ayırımında şaşkınlık içinde bekliyor ve hangi yolu takip edeceğini bilemiyor. Üçüncü anlamı, kaybolmaktır. Nitekim, Arapça deyimi olarak, "dallel mâu fil'lebenni" denilir, yani, "su sütte kayboldu". Ayrıca, çölün ortasında yapayalnız duran ve çevresinde başka herhangi bir ağacın bulunmadığı bir ağaca da "dalle" denilir. Bunun dışında bir şeyin kaybolması veya zarar görmesi için de "dellâl" kelimesi kullanılır. Örneğin, şartlar elverişli olmadığı için erimekte veya yokolmakta olan bir şeye "dellal" denilir. Ayrıca, gaflet için dalâlet kelimesi kullanılır. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'de bunun bir örneği vardır: "lâ yedillu rabbi ve lâ yensi" (Rabbim ne gafildir, ne de unutur" (Tâhâ: 52). Bu çeşitli anlamların ilk bölümü buraya uygun düşmüyor. Çünkü, çocukluğundan başlayarak peygamberliği öncesine kadar olan Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) tarihte yer alan özgeçmişinde, kendisinin putperestliğe, şirke veya dinsizliğe daldığı, yahut milletinde yaygın olan Cahiliyyenin davranış, ahlâksızlık, kötülük ve örf ve âdetlerine karıştığına ilişkin en ufak bir ize rastlanmamaktadır. O nedenle, "ve vecedeke dallen"in anlamı kesinlikle, "Allah seni akide veya amel bakımından dalâlette buldu" olamaz. Ancak, kelimenin diğer anlamları burada şu veya bu şekilde kastedilmiş olabilir. Belki de, bunların hepsi burada ifade edilmek istenmiştir. Nübüvvetten önce Hazreti Muhammed (s.a.v.) elbette ki, Allah'ın varlığını ve tek oluşunu kabul ediyordu ve yaşantısı da, günahlardan arınmış ve güzel ahlâkın

meziyetleriyle dolu idi, ancak kendisi hak dini ve bunun temel prensipleri ile diğer talimatın ayrıntılarını bilmiyordu. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "Halbuki (daha önce) sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin" (Eş-Şura: 52). Bu âyetin anlamı şu da olabilir: Resûlullah (s.a.v.) Cahiliyye toplumunda kaybolmuştu ve peygamberliğinden önce kişiliğindeki önder ve öncü olma özelliği daha ortaya çıkmamıştı. Ayrıca, şu anlamı da olabilir: Kendisi Cahiliyye çölünün ortasında yapayalnız bir ağaç gibi duruyordu. Bu ağaçta meyve verme ve bütün bir bağ ve bahçeyi yaratma yeteneği vardı, ancak peygamberlikten önce ortaya çıkmamıştı. Âyetin bir anlamı da şu olabilir: Yüce Allah'ın, kendisine bahşettiği olağanüstü güç ve yetenekler, Cahiliyyenin elverişsiz ortamı nedeniyle kayboluyordu. "Dellâl"ı, gaflet anlamında kabul edersek, Resûlullah'ın, Allahu Teâlâ'nın kendisine nübuvvetten sonra sağladığı bilgiler, gerçekler ve ayrıntılardan habersiz olduğu ve bunları bilemediği anlamı çıkar. Kur'an-ı Kerîm'de buna benzer bir ifade daha vardır: "Halbuki, sen bundan önce onu bilmezdin" (Yusuf: 3). (Ayrıca, bkz. el-Bakara, âyet: 282 ve eş-Şuara: 20).

وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ ۝٨ فَأَمَّا ٱلْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝٩
وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝١٠

8-10: Ve seni fakir bulup zengin etmedi mi?[8] Öyle ise yetime gelince ona zulmetme.[9] Ve dilenciyi de reddetme.[10]

Açıklamalar

8. Hazreti Peygamber için babası miras olarak sadece bir dişi deve ve bir cariye bırakmıştı. Böylece hayatının ilk yılları yoksulluk ve darlık içinde geçmişti. Daha sonra vakit geldi, Kureyş'in en zengin hanımlarından Hz. Hatice (r.a.) ilk önce kendisini ticarette ortak etti ve daha sonra kendisiyle evlenip tüm ticari işlerini kendisine devretti. Bu şekilde kendisi hayli varlıklı bir kişi haline geldi. Ancak zenginliği sadece zevcesinin mallarına dayanmıyordu; sahip olduğu geniş ticari faaliyetlerde çabasının ve yeteneklerinin de önemli bir payı vardı.

9. Yani, sen kendin yetim kalmıştın ve Allahu Teâlâ, fazlıyla yetim olduğun sırada da sana güçlü olarak sahip çıkmıştı. İşte durumun bi-

lincinde olup Allah'a minnet ve şükranını belirtmelisin ve bunun en iyi şekli, yetimlere yapılan haksızlık ve zulmü önlemendir.

10. Bunun iki anlamı vardır. Burada kullanılan "sail" kelimesini yardım isteyen muhtaç kişi anlamında kabul edersek, bu cümlenin anlamı şudur: Muhtaç kişiye yardım edebiliyorsan et, edemiyorsan nezaketle özür dile, ama kesinlikle ona kötü ve sert davranma. Bu anlam açısından bu telkin, Allahu Teâlâ'nın şu ihsanına karşılık bir şeydir: "Seni fakir bulup zengin etmedi mi?". Eğer "sail"i, herhangi bir dinî mesele veya herhangi bir konuda İslâm'ın emri ve hükmünü öğrenmek isteyen kişi olarak kabul edersek, bunun anlamı şöyle olacaktır: Böyle bir kişi her ne kadar cahil, zorba ve edebsiz olursa olsun, ve görünüşte her ne kadar terbiyesizce ve münasebetsizce sorusunu sana iletsin veya sorununu ortaya koyarsa koysun, ona şefkatle ve yumuşak bir biçimde cevap ver ve kendilerini allâme sanan mağrur ve kendini beğenmiş kimseler gibi yanından kovma. Bu anlam bakımından bu ilâhî buyruk, Allah'ın şu ihsanına karşı bir minnet ve şükran ifadesidir: "Sen yol ayırımında idin, O seni hidayete erdirdi". Hz. Ebu'd Derda, Hasan Basrî, Süfyan Sevrî ve bazı diğer sahabeler bu ikinci anlamı tercih etmişlerdir. Zira, konuşma sırasına göre bu buyruk, "ve vecedeke dallen fehedâ" nın cevabı niteliğindedir.

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

11: Ve Rabbinin nimetini anlat.[11]

Açıklamalar

11. Burada nimet kelimesi genel anlamda kullanılmıştır. Bundan hem bu sûrenin inişi sırasında Allah'ın peygamberine ihsan ettiği, hem de, daha sonra O'nun bu surede sözv erdiği ve harfiyen yerine getirdiği, yani, Resûlullah'a verdiği nimetler kastedilmiştir. Bundan sonra şimdi deniliyor ki, "Ey Nebi, Allah'ın sana verdiği her nimeti zikret ve herkese anlat." Gayet tabii ki, nimetlerin zikr edilmesi ve ortaya konmasının çeşitli şekilleri olabilir ve her nimet kendi niteliği bakımından anlatımın kendine özgü bir biçimini ister. Genellikle, nimetlerin anlatımı şöyle olabilir: Ağızla ve yüksek sesle Allah'a teşekkür etmek ve şunu açıkça kabul ve itiraf etmek: "Sahip olduğum ne kadar nimet varsa, hepsi Allah'ın fazlı ve inayetiyledir ve hususta benim herhangi bir

ayrıcalığım ve kişisel marifetim sözkonusu değildir." Nübüvvet nimetinin zikri, davet ve tebliği hakkıyla yapmaktır. Kur'an nimetinin anlatımı, bunu, insanlarda mümkün olduğu kadar en çok yaymak ve öğretilerini insanların zihinlerine yerleştirmektir. Hidayet nimetinin ikrarı ve izhârı şöyle olabilir. Doğru yoldan sapmış olan Allah'ın mahluklarına doğru yolu göstermek ve bu işin bütün acılar ile zorluklarına sabırla göğüs germek. Resûlullah'ın yetim olduğu sırada bakılması ve korunması şeklinde Allahu Teâlâ'nın ihsanının gereği, yetimlere aynı nekamet, ilgi ve şefkatle davranmaktır. Allahu Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'i fakir iken zengin etmesinin zikri ve anlatımı da Allah'ın muhtaç kullarına yardım etmek şeklinde olabilir. Kısacası, Cenab-ı Allah'ın kendi nimet ve ihsanlarını anlattıktan sonra bu kısa cümlede kendi sevgili Peygamberine verdiği talimat son derece az ve özdür.

EL-İNŞİRÂH

Adı: İlk âyette geçen "elem-neşrah" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bunun konusu, ed-Duhâ sûresininkine o kadar benziyor ki, bu her iki sûrenin hemen hemen aynı zamanda ve aynı şartlarda indiği anlaşılmaktadır. Hz. Abdullah bin Abbas diyor ki, bu sûre, Mekke'de ed-Duhâ sûresinden sonra indi.

Konusu ve Bahisleri: Bunun amacı ve hedefi de Resûlullah'ı teselli etmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), nübüvvetten sonra İslâm'a davet çalışmalarına başlar başlamaz karşılaştığı durumla daha önce karşılaşmamıştı. Bu, kendi hayatında da büyük bir değişiklikti ki, nübüvvetinden önceki yaşantısında tahmin edememiş, hatta aklına bile gelmemişti. İslâm'ı tebliğ etmeye başlar başlamaz, daha önce kendisine büyük sevgi ve saygı gösteren toplumun düşmanlığını kazanmış oldu. Daha önce kendisini elleri üzerine taşıyan akrabaları, yakınları, dostları, kabile üyeleri ve mahalle sakinleri kendisine küfretmeye başladılar. Mekke'de kimsenin lâfını dinlemeye tahammülü yoktu. Resûlullah (s.a.v.) yolda yürürken kendisine laf atılıyor, attığı her adımda yeni bir güçlükle karşılaşıyordu. Gerçi kendisi giderek bu şartlara alışmaya başladı, hatta bunlardan daha kötü şartlara göğüs germe cesaretini ve metanetini buldu. Fakat, tebliğin ilk günleri kendisi için son derece umut kırıcıydı. Bundan dolayıdır ki, kendisini teselli etmek amacıyla önce Duha sûresi indirildi ve daha sonra bu İnşirah sûresi.

Bu sûrede ilk önce Yüce Allah, Resûlullah'a şöyle seslenmiştir: "Biz sana üç büyük nimeti verdik. Bunlar varken senin ümitsizliğe kapılman için herhangi bir neden yoktur: (1) Senin göğsünün açılması nimeti (2) Nübüvvetten önce sana çok ağır gelen ve belini kırmakta olan yükü

kaldırma nimeti (3) "Rif'ı-yi zikir" nimeti, yani senin şanını artırma nimeti ki, hiçbir kul senden fazla şöyle dursun, senin kadar bile şan ve şöhrete ulaşamamıştır ve ulaşamayacaktır." Biz ilerde dipnotlarda bu nimetlerden neyin kastedildiğini ve bunların ne büyük nimetler olduğunu açıkladık.

Bundan sonra kainatın Rabbi, kulu ve peygamberi Hazreti Muhammed'e şu güvenceyi veriyor: "Zorluklarla karşılaştığın bu dönem, uzun bir dönem değildir. Sen şimdi zorluk ve darlıktasın, ama hemen ardından rahatlık ve ferahlık dönemi başlayacaktır." Bu, tıpkı Duha sûresinde, "Senin için daha sonraki devir, daha öncekinden iyi olacaktır ve yakında Rabbin sana o kadar verecektir ki, sen son derece memnun olacaksın" biçiminde buyurulan sözler gibidir.

En son, Hazreti Peygamber'e şu talimat verilmiştir: "İlk dönemin bu güçlükleriyle başa çıkabilmen için sadece bir şeye gerek vardır ve o da, kendi çalışmalarından arta kalan zamanda zikr ve ibadete dalman ve her şeyi bir yana bırakıp sadece Rabbine bağlanmandır." Bu talimat da, daha ayrıntılı bir şekilde Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) Müzemmil sûresinin 1-9. âyetlerinde verilmiştir.

EL-İNŞİRAH SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 8 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: (Habibim) Biz senin göğsünü açmadık mı?[1]

Açıklamalar

1. Sûrenin bu soru ile başlaması ve daha sonra geçen ibareler gösteriyor ki, Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) o sıralarda İslâm'ın tebliğini başlattıktan sonraki ilk dönemde karşılaşmakta olduğu büyük zorluklardan hayli tedirgin ve üzgündü. Bu şartlarda Allahu Teâlâ kendisine hitap ederek buyurdu ki, "Ey Nebi, biz sana filan filan ihsanlarda bulunmadık mı? O halde, bu ilk zorluklardan niye telaşlanıyorsun?"

"Göğsün açılmasıyla" ilgili deyimin, Kur'an-ı Kerîm'de geçtiği yerlere dikkat edilirse, bunun iki anlam taşıdığı anlaşılır. Meselâ, (1) En'am sûresinin 125. âyetinde şöyle bir ifadeye rastlanıyor: "Allah hidayetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için açar." Zümer sûresinin 22. âyeti ise şöyledir: "Allah'ın İslâm için göğsüne genişlik verdiği bir kimse ki, O Rabbi tarafından hidayet nuru üzerindedir". Bu her iki

âyette "göğsün açılması" ifadesinin anlamı, her türlü karmaşık düşünce ve kaygıdan sıyrılıp doğru yolun İslâm olduğuna; inanç, ahlâk, medeniyet ve kültür ile ilgili İslâm'ın bütün öğretilerine inanmaktır. (2) Eş-Şuara sûresinde (âyet: 12-13) Allahu Teâlâ'nın, Hz. Mûsa'yı peygamberlik makamına getirdikten ve Fir'avn gibi zalim ve gaddar bir hükümdarla çatışma emri verdikten sonra, Hz. Mûsa'nın şöyle dediği kaydedilmiştir: "Rabbim, beni tekzip etmelerinden korkuyorum. Göğsüm (kalbim) sıkılır. Dilim açılmaz olur." Bunun yanısıra Tâhâ sûresinde Hz. Mûsa'nın Allah'a şöyle dua ettiği belirtilmiştir: "Ey Rabbim, göğsüme genişlik ver. İşimi kolaylaştır" (âyet: 25-26). Bu âyetlerde "göğsün sıkılması" büyük bir hükümdara karşı çıkmanın verdiği dehşet, korku ve heyecan ile endişedir. Yani, küfrün korkunç gücü ve iktidarına karşı çıkmaktaki çekingenlik ve endişe. Göğsün açılmasından da, insanın cesaretinin yükselmesi, büyük ve zorlu bir sefere çıkmadan veya işe başlamadan önceki her türlü endişeyi bırakması, en zor işi bile yapmakta hiçbir tereddüt etmemesi ve peygamberliğin büyük sorumluluklarını taşıma cesareti bulması kastedilmiştir.

Düşünecek olursak, bu âyette Resûlullah'ın (s.a.v.) göğsünün açılması"ndan bu her iki anlamın kastedildiğini belirtebiliriz. İlk anlama göre bunun açıklaması şu olabilir: Nübüvvetten önce Resûlullah (s.a.v.) müşrik Arapların, Hıristiyan, Yahudi, Mecûsi ve diğer dinlere mensup olanların inanç ve akidelerini kabul etmiyordu ve ayrıca, tevhidi benimseyen bazı Arapların "Hanifliği"nden de memnun değildi. Zira, "haniflik" müphem ve muğlak bir akide idi. Bunda doğru yolun hiçbir ayrıntısı yoktu. (Bunun açıklamasını biz Tefhimü'l- Kur'an, es-Secde sûresinin 5. dipnotunda yaptık). Ancak Resûlullah'ın kendisi doğru yolun ne olduğunu bilemediği için zihnen huzursuzdu ve bir arayış içinde idi. Cenab-ı Allah, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberliği ihsan etmek suretiyle huzursuzluğunu giderdi ve gönlünü rahatlattı. Diğer anlamı açısından âyetin açıklaması şu olabilir: Cenab-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e peygamberliği ihsan ettikten sonra bu yüce makamın gerektirdiği cesaret, azim, kararlılık ve geniş kalpliliği de verdi. Allah kendisine hiçbir insanın sahip olamadığı ve olamayacağı ilim ve irfanı verdi. Her çetin sorunun üstesinden gelebilmesi için akıl ve hikmet ihsan etti. Cahil bir toplumda ve dalâletin en karanlık döneminde hiçbir maddi imkanı olmaksızın düşmanlar ve muhalifleriyle mücadele etmesini mümkün kıldı. İslâm bayrağını açtıktan sonra muhalefetin en

şiddetli rüzgârına karşı dimdik ayakta kalmasını sağladı. Bu yolda karşılaşılacak her türlü zorluk ve acıya gülerek karşı koyma cesareti verdi. Cenab-ı Allah'ın göğsünü açarak bu kadar inayet ve ihsanlarda bulunduktan sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üzülmesine ve cesaretini kaybetmesine gerek var mıydı?

Bazı müfessirler, "göğsün açılması" deyiminin fiilen göğsün açılması veya yarılması anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Bu müfessirler, buradaki ifadenin, hadislerde geçen "göğsün açılması mucizesi"nin bir delili olduğunu belirtmişlerdir. Ancak gerçek şu ki, sözkonusu mucize ancak hadisteki rivâyetlerle ispatlanabilir. Bu mucizeyi ise Kur'an-ı Kerîm ile ispatlamaya gerek yoktur. Aslında Arapça "şerh-i sadr" tabiri, hiçbir şekilde "göğsün yarılması" anlamında alınamaz. Nitekim, Allâme Âlusi, "Ruhu'l- Meani" de şunları ifade etmiştir: "Araştırmacıların burada geçen 'şerh' kelimesini göğsün fiilen açılması veya yarılması anlamında kabul etmeleri doğru değildir."

وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۝ ٱلَّذِىٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ ۝

2-3: Senden yükünü indirip attık. Öyle yük ki, sırtına ağır gelmişti.[2]

Açıklamalar

2. Müfessirlerin bazıları bu âyetleri şöyle tefsir etmişlerdir: "Peygamberlikten önceki Cahiliyye döneminde, Hz. Muhammed (s.a.v.) elinde olmayan sebeplerle bazı hata ve günahlar işlemiş ve bundan büyük üzüntü duyuyordu. Sanki omuzunda büyük bir yük vardı ve bunun kalkmasını istiyordu. Bu âyeti indirmek suretiyle Cenab-ı Allah, Hz. Peygamberin (s.a.v.) bu yükünü kaldırdığını, bütün hatalarını affettiğini bildirmiştir." Ne var ki, bu tür açıklamayı biz kesinlikle kabul etmeyiz. Bir kere, âyetteki Arapça "vizr" kelimesi her zaman mutlaka "günah" veya "hata" anlamına gelmez; aksine, bu kelime "ağır yük" anlamında da kullanılır. O halde, kelimenin ille kötü anlamını kabul etmek için herhangi bir neden yoktur. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, nübüvvetten önceki yaşantısı öylesine tertemizdi ki, örnek olarak muhaliflerine gösterilirdi. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'in, Mekkeli kâfirlerle şöyle konuştuğu kaydedilmiştir: "Bundan evvel aranızda senelerce yaşadım" (Yunus: 16). Sonra, Hz. Muhammed (s.a.v.)

diğer insanlardan saklanarak bir günah işleyecek kişiliğe de sahip değildi. Çünkü, Hz. Peygamber hâşâ böyle bir karaktere sahip olsaydı, Allah onun ağzından Mekkelilere yukarıdaki şekilde cevap verdirmezdi. O halde, yukarıdaki âyette geçen "vizr" kelimesini "yük" anlamıyla kabul etmek daha doğru olacaktır. Yük de üzüntü ve yorgunluk yüküdür. Hz. Peygamber gibi hassas ve ince ruhlu bir kişi için milletin cehalet ve dalâleti elem ve esef verici bir husus ve ağır bir yüktü. Onun gözlerinin önünde her türlü günahlar işleniyor, putlara tapılıyor, Allah'a ortaklar koşuluyor, evham ve batıl inançların batağına saplanıyor, hayasızlık ve ahlâksızlığın son örnekleri veriliyor, toplumda haksızlık, adaletsizlik ve zulümle işler yapılıyor, güçlüler güçsüzleri eziyor, yeni doğan kız çocukları diri diri gömülüyor, kabileler birbirine saldırıyor, intikam almak için and içiliyor ve bazan yüzlerce sene savaşılıyordu, hiç kimsenin canı, malı ve namusu güven içinde bulunmuyordu Hz. Mustafa (s.a.v.) her şeyi görüyor, hissediyor ve içi kan ağlıyordu, ama hiçbir şey yapamıyordu. Bir çare göremiyordu. Cenab-ı Allah işte bu ağır yükten bahsediyor. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belini büken bu ağırlığı kaldırdığını söylüyor. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) nübüvvet makamına yükseldikten sonra aradığını bulmuş oldu. Derdinin çaresinin ne olduğunu anlamış oldu. Hidayet yoluna kavuşmuş oldu. Allah'ın gösterdiği yol, onun yükünü hafifletti ve kavuştuğu hidayetle sadece Arapları değil, bütün insanları ıslâh edeceğinin farkına varmış oldu.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝

4-5: Ve senin şanını da yükselttik.[3] O halde, gerçekten, darlıkla beraber ferahlık da vardır.

Açıklamalar

3. Bu söz, etrafında ancak parmakla sayılacak kadar kişinin toplanabildiği ve bunların da ancak Mekke şehriyle sınırlı olduğu yapayalnız bir kişinin adı ve şanının dünyaya yayılabileceğini ve şöhret kazanabileceğini kimsenin düşünemediği bir dönemde söylenmişti. Ancak Yüce Allah bu şartlarda kendi Peygamberine (s.a.v.) bu müjdeyi verdi ve bunu ilginç bir şekilde de ispatladı. Bir kere, Resûlullah'ın şanını

yükseltme işini bizzat düşmanlarına yaptırdı. Mekkeli kâfirler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vaaz ve telkinini baltalamak ve onu diğer Arapların gözlerinde kötülemek ve küçük düşürmek amacıyla akla hayale gelmeyen yollara başvuruyorlardı. Örneğin, yötemlerinden biri, hac mevsiminde Arabistan'ın dört bir yanından Araplar Mekke'ye geldiğinde, Mekkeliler gruplar halinde onlara gider, Mekke'de Muhammed adında (s.a.v.) çok tehlikeli (!) bir adamın bulunduğunu ve baba ile oğul, kardeşleri ve koca ile karısını birbirine düşman hale getirdiğini söylerlerdi ve dolayısıyla, bu adamdan sakınmalarını isterlerdi. Hac mevsiminin dışında da ziyaret ve ticaret gibi konularla ilgili olarak Mekke'ye gelenlere de aynı şeyleri anlatırlardı. Ancak Allah'ın hikmetine bakın ki, bu olumsuz propagandanın olumlu sonuçları doğmaya başladı. Bir kere, Mekke'ye her ne sebepten dolayı olursa olsun gelenler arasında Hz. Muhammed adı oldukça yaygınlaştı ve onlardan adını bilmeyen kalmadı. Adı sanı belli olmayan ümmi bir peygamberin adı böylece kısa bir sürede bütün Arap yarımadasında ve hatta bazı diğer bölgelerde duyulmuş oldu. Bütün kabileler ve gruplar "Muhammed" ismini öğrenmiş oldu. Gayet tabiidir ki, Hz. Muhammed'in adını ve hakkındaki bu kadar söylentileri duyan herkes, kendisinin kim olduğunu, nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu, neler söylediğini, ne yaptığını, "büyü"sünün nasıl olduğunu, ondan etkilenenlerin kimler olduğunu merak etmeye başladı. Mekkeli kâfir ve müşriklerin propagandası arttıkça, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili merak da arttı. Ve Arabistan'ın her köşesinde insanlar bu ilginç (!) adamı görmek amacıyla akın akın Mekke'ye gelmeye başladılar. Merak ve arayış içinde olanlar, bu harikâ adamın ahlâk ve siretini görünce cazibesine kapılmaya başladılar. Kur'an'ı Kerîm'i işiten ve talimatını öğrenen kimseler bu "kâhin"(!)'in mesajının ne olduğunu anladılar. Ve "sihir" denilen ilâhî mesajın aslında bir iksir olduğunu, bunu kabul edenlerin yaşantılarında muazzam bir devrim meydana geldiğini gören kimseler de İslamîyetin çemberine girmeye başladılar. Menfi ve kötü propaganda, müsbet ve iyi ve yararlı hale geldi. Öyle ki, Mekke'den Medine'ye hicrete yaklaşılırken Arap kabileleri ve hanedanları arasında, Resûlullah'ı (s.a.v.) tanımayan veya aralarında birkaç iman sahibinin bulunmadığı kabile kalmadı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şan ve şöhretinin yükselmesinin bu birinci aşamasıydı. Medine'ye hicretten sonra ikinci aşama başladı. Bu dönemde bir yandan münafıklar, Yahudiler ve Arap soyluları, Hz. Muhammed'i

(s.a.v.) kötülemeye çalışırken bunun tam aksine bir avuç müslüman, herkesin gönlünü fetheden insanlık ve uygarlık tarihinin güzide kişileri haline gelmişti. Müslümanlar, Medine'de kurdukları İslâm devletiyle, Allah'a inanma, O'ndan korkma, ibadet ve takvâ, temiz karakter ve ahlâk ile adâlet, eşitlik, sosyal adalet, istişare, kalkınma, refah, sosyal hizmet, söz tutma ve doğruluğun en güzel örneklerini sunuyordu. Düşmanları, Hz. Peygamber'in artan nüfuzunu savaş ve çarpışmalarla durdurmak istediler. Fakat, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşsiz liderliğinde kurulan imanlı cemaat ve ordu, disiplin, düzen, cesaret, ölüme meydan okuma ve savaşta da bazı ahlâk kurallarına riayet etme gibi vasıflarla düşmanlara galip geldi ve nihayet bütün Arabistan'da Resûl-üi Ekrem'in (s.a.v.) şan ü şerefi öylesine yükseldi ki, düşmanların bütün gayretlerine rağmen Arabistan'ın her köşesinde herkes kelime-yi şehadet getirmeye başladı. Bundan sonra üçüncü aşama vardır ki, Hulefayı Râşidin ile başladı ve zamanımıza kadar devam ediyor. Bu zaman dilimi içinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şanı ve şöhreti dünyanın her tarafına yayılmıştır. Ve bu durum inşaallah, kıyamete kadar böyle devam edecektir. Gerçekten de bugün dünyada hiçbir yer yoktur ki, orada Müslümanlar bulunmasın, günde beş vakit namaz kılınmasın ve ezan okunmasın, her ezanda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mübarek ismi anılmasın, namazlarda ruhu için dua edilmesin, Cuma hutbelerinde O'ndan bahsedilmesin, yılın 12 ayında ve her gün, ve günün 24 saatinde yeryüzünün herhangi bir yerinde zikri yapılmasın. İşte bu da Kur'an-ı Kerîm'in doğru çıkan haberlerinden biridir. Çünkü, Hz. Muhammed'in zikri ve fikrinin her zaman ve her tarafta yapılacağı müjdelendiği zaman kimse bunu tasavvur bile edemezdi. Hadislerde Hz. Ebu Said Hudri'nin (r.a.) bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki, Cebrail (s.a.v.) bana geldi ve dedi ki: 'Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz soruyor ki, şanınızı nasıl yükselttim?' Ben dedim ki, 'Allah iyi bilir'. O dedi ki, Allah buyurmuştur ki, 'Benim adım zikredildiği zaman senin adın da zikredilecektir'". (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Müsned-i Ebu Yalâ, İbnü'l- Münzir, İbn Hibbân, İbn Merduyye, Ebu Nuayim). Daha sonraki bütün bir tarih bu sözleri haklı ve doğru çıkarmıştır.

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ۝ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝

6-8: Şüphesiz darlıkla beraber ferahlık da vardır.[4] Fârîğ olunca kalk ibadet et. Ve yalnız Rabbine rağbet et.[5]

Açıklamalar

4. Resûlullah'ın (s.a.v.) o sırada geçmekte olduğu zor dönemin uzun sürmeyeceği, aksine bunlardan kısa bir süre sonra şartların çok iyi olacağı konusunda inancının tam olabilmesi için bu sözler burada bir daha tekrarlanmıştır. Görünüşte darlıkla beraber ferahlığın olması bir çelişkidir, çünkü birbirine zıt olan bu iki şey bir araya gelemez. Ancak burada "darlıktan sonra ferahlık" demek yerine "darlıkla beraber ferahlık" demenin hikmeti şudur: Ferahlık dönemi o kadar yakındır ki, sanki darlık dönemine bağlıdır, ve buna yapışıktır.

5. "Fariğ olmak" Resûlullah'ın (s.a.v.) kendi işleri, çalışmaları ve meşguliyetlerinden sonra boş olması demektir. Bunlar, davet ve tebliğ çalışmaları gibi, İslâmiyeti kabul edenlerin talim ve terbiyesi veya kendi ev ve özel işleri veya dünyevi işleri de olabilir. Buradaki emir şu anlamdadır: Hiçbir işin olmadığı zaman, boş zamanlarını ibadet, zikr-ü fikir ve murakabe ile geçir ve dikkatini her taraftan çevirip Rabbine yönel.

ET-TÎN

Adı: İlk kelime, "et-tîn", bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Katade bu sûrenin Medenî (Medine'de inmiş olan) olduğunu söylüyor. Bu hususta İbn Abbas'ın ise iki sözü rivayet edilmiştir: (1) Bu Mekkî bir sûredir. (2) Bu Medeni bir sûredir. Ne var ki, ulemanın çoğu bunun Mekke'den inmiş olan bir sûre olduğunda birleşmişlerdir. Ve bu sûrenin Mekkî olmasının açık bir delili, bunda Mekke şehrinden, "hâz'el beled-il emin" (bu barış şehri) sözlerinin kullanılmasıdır. Gayet tabii ki, bu sûre Medine'de inmiş olsaydı, Mekke için "bu şehir" demek doğru olmazdı. Ayrıca, sûrenin içeriği ve konusuna dikkat ettiğimizde, bunun Mekke döneminin ilk yıllarında inmiş olan sûrelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira, bunun inişi sırasında küfr ile İslâm arasındaki amansız mücadelenin başladığına ilişkin en ufak bir işaret görülmemektedir. Ayrıca, bu sûrede de ilk Mekkî sûrelerdeki ifade ve havaya rastlanmaktadır. Yani, çok az ve öz bir şekilde ve son derece etkileyici bir biçimde insanlara ahiretin cezası ve ödülünün gerekli ve gayet mantıklı ve makul olduğu anlatılmıştır.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu ceza ve mükafâtın ispatıdır. Bu amaçla, ilk önce güzide peygamberlerin doğmuş ve ortaya çıkmış olduğu yerlere and içilerek Allahu Teâlâ'nın, insanı en güzel şekilde ve surette yarattığı buyurulmuştur. Bu gerçek Kur'an-ı Kerîm'in diğer yerlerinde değişik tarzlarda anlatılmıştır. Meselâ, bazan Allah'ın insanı dünyaya halifesi ve naibi olarak atadığı ve meleklere ona secde etme emri verdiği ifade edilmiştir (el-Bakara: 30, 34, el-En'am: 165, el-A'raf: 11, el-Hicr: 27-28, en-Nemel: 62, Sâd: 71-73). Bazı yerlerde insanın, göklerde ve dağlarda bile taşıyacak güç bulunmayan ilâhî emanete sahip olduğu açıklanmıştır (el-Ahzab: 72). Bazı yerlerde ise

Allah'ın insanoğluna şan ve şeref verdiği ve bütün mahluklarından üstün kıldığı kaydedilmiştir (el-Isra: 70). Ancak burada özellikle peygamberlerin zuhuruna yemin edilerek insanın en güzel surette yaratıldığını ifade etmek şu anlam taşımaktadır: İnsanoğlu öylesine güzel bir yapıya ve şerefe sahiptir ki, onda peygamberlik gibi yüce makamın (ki bundan daha yüce bir makam hiçbir mahlûka nasip olmamıştır) hamili kimseler doğmuştur.

Bundan sonra insanların iki gruba ayrıldığı belirtilmiştir. Bunlardan biri, böylesine güzel bir yapıyla doğduktan sonra, kötülüğe ve ahlâksızlığa yönelen ve giderek başka mahlûkların düşemeyeceği kadar aşağılara düşenlerdir. Diğerleri ise, iman ve amelin yolunu benimseyerek böyle bir düşüşten kurtulan ve en güzel surette yaratılmalarının gereği olan yüksek bir mevkiye ulaşanlardır. İnsanoğlunda bu her iki çeşit kimselerin varolması inkâr edilemez bir gerçektir. Zira, bu gerçek insan toplumunda her yerde ve her zaman görülmektedir.

Sûrenin sonunda bu gerçek olaydan şu sonuç çıkarılmıştır: Madem ki, insanlarda birbirine tamamen zıt bu iki çeşit kimse bulunuyor, o halde bunların yaptıkları işlerine göre cezalandırılmaları veya ödüllendirilmeleri nasıl inkâr edilebilir? Eğer aşağıya düşenler herhangi bir ceza almaz ve yükseklere tırmananlar herhangi bir ecir veya mükafat bulmazsa ve her ikisinin sonu aynı olursa, demek ki Allah'ın saltanatında adalet diye bir şey yoktur. Halbuki, insanın doğası ve aklıselimi, hükümdar veya yönetici olan bir kişinin adil olmasını ve adaletli davranmasını gerektirir. O halde, hükümdarların Hükümdarı olan Allah'ın adil davranmayacağı nasıl tasavvur edilebilir?

ET-TÎN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 8 âyettir)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: İncire ve zeytine.[1] Tûr-i Sîna'ya.[2] Ve şu emin beldeye yemin ederim ki.

Açıklamalar

1. Bunun tefsiri konusunda müfessirler arasında büyük bir ihtilâf vardır. Hasan Basrî, İkrime, Atâ bin Ebi Rebah, Cabir bin Zeyd, Mücahid ve İbrahim Neh'î (r.a.) burada incirden insanların yediği incir ve zeytinden bildiğimiz ve yağı çıkarılan zeytinin kastedildiğini ifade etmişlerdir. İbn Ebi Hatim ve Hakim bu hususta Hz. Abdullah bin Abbas'ın da bu mealde bir sözünü nakletmişlerdir. Bu tefsiri kabul eden müfessirler, incir ve zeytinin özellikl ve faydalarını açıkladıktan sonra Yüce Allah'ın işte bu özellikleri nedeniyle bu iki meyveye and içtiğini kaydetmişlerdir. Hiç şüphe yok ki, Arapça bilen bir kişi, "tîn" ve "zeytûn" kelimelerini dinledikten sonra bunların Arapça'da genellikle bilinen anlamını anlayacaktır. Ne var ki, iki sebepten dolayı bu olağan ve bilinen anlamları kabul edemeyiz: Birincisi, ileride "tûr-i si-

na"ya ve Mekke şehrine and içilmiştir ve iki meyve ile iki yere and içilmesi arasında herhangi bir bağ görülmemektedir. İkincisi, bu dört şeye yemin edildikten sonra ele alınan konuya Tûr-i Sina ve Mekke şehri delâlet ediyor, ancak iki meyve etmiyor. Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'in hangi yerinde neye and içmişse, onun büyüklüğü veya faydalarından dolayı içmemiştir, aksine her and, and içildikten sonra geçen konuyu doğrular veya ispatlar. Bu nedenle, burada iki meyvenin özellikleri, and içme nedeni değildir.

Bazı müfessirler "tîn" ve "zeytûn"dan bazı yerlerin kastedildiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ka'b bin Ahbar, Katade ve İbn Zeyd, "Tin"den Şam ve "Zeytûn"dan Kudüs'ün kastedildiğini ifade etmişlerdir. İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduyye ise İbn Abbas (r.a.)'ın şu sözünü nakletmişlerdir. "Tin'den, Hz. Nuh'un Cudi dağında inşa etmiş olduğu cami, ve Zeytun'dan Kudüs kastedilmiştir." Ne var ki, "ve't-tin'i ve'z-Zeytun'i" sözlerini işiten normal bir Arap'ın aklına bu gibi anlamlar gelemez. Ayrıca, Kur'an'a muhatap olan sıradan Araplar arasında "tin" ve "zeytun"un bu yerlerin isimleri olduğu şeklinde bir inanç da yoktu.

Ancak Araplarda şöyle bir gelenek vardı: Hangi meyve bir bölgede bolca yetişiyorsa, o bölge bazan o meyvenin adıyla meşhur olurdu. İşte bu geleneği gözümüzün önünde bulundurursak, tîn ve zeytun kelimelerinin burada bu meyvelerin yetiştikleri bölgeler için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunlar genellikle Suriye ve Filistin ve çevreleri olabilir. Zira o zamanlarda Arabistan'da bu ülkeler incir bakımından meşhurdu. İbn Teymiyye, İbnü'l- Kayyım, Zamahşeri ve Alusi (r.a.) bu tefsiri benimsemişlerdir. Ve İbn Cerir de daha önceki tefsiri tercih etmesine rağmen "tîn" ve "zeytûn"dan bu meyvelerin yetiştiği bölgelerin de kastedilmiş olabileceğine işaret etmiştir. Hafız İbn Kesir de bu tefsirin kabul edilebileceğine işaret etmiştir.

2. Burada "Tûr-i Sinin" denilmiştir. Sinin, Sina yarımadasının ikinci adıdır. Buna hem Seynâ, hem Sina, hem de Sinin denilir. Zâten Kur'an-ı Kerîm'in bir yerinde "Tûr-i Seynâ" ifadesi kullanılmıştır. İçinde Tûr dağının da bulunduğu bölge de Sina yarımadası adıyla meşhur olduğu için, tercümede bu ismi vermeyi uygun gördük.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝٤

4: Biz, insanı en güzel sûrette yarattık.[3]

Açıklamalar

3. İşte bunun için incir ve zeytinin yetiştiği Suriye ve Filistin ile Sina dağı ve barış şehri Mekke'ye yemin edilmiştir. İnsanın en güzel sûrette yaratılmasının anlamı şudur: Ona, diğer hiçbir canlı mahlûka nasip olmayan en güzel yapı ve vücut ihsan edilmiş, ve diğer mahlûkların sahip olamadığı fikir, anlayış, ilim ve aklın en büyük ve en güzel yetenekleri verilmiştir. Ayrıca, insan ırkının bu fazl ve kemâlinin en yüce ve en güzel örneği peygamberler olduğu ve Allahu Teâlâ'nın bir insana nübüvvet gibi yüce bir makamı bahşetmesinden daha büyük bir mevki olmadığı için insanın, "ahsen-i takvim" (en güzel surette) olmasına delil olarak Allah'ın peygamberleriyle şu veya bu şekilde ilgili olan yerlere ve bölgelere and içilmiştir. Suriye ve Filistin, Hz. İbrahim (s.a.v.)'den başlayarak Hz. İsa (s.a.v.)'ya kadar birçok peygamberin meb'ûs olduğu bölgelerdir. Tûr dağı ise Hz. Mûsa'ya (s.a.v.) peygamberliğin verildiği yerdir. Mekke-i Muazzama'ya gelince, bunun temeli zâten Hz. İbrahim (s.a.v.) ile Hz. İsmail (s.a.v.) tarafından atılmıştı, ve yine onlar sayesinde bu, Arabistan'ın en kutsal kenti oluverdi. Hz. İbrahim (s.a.v.) de "Ya Rabbi bunu emin belde (barış şehri) yap" diye dua etmişti. (el-Bakara: 126). Ve bu duanın bereketiyle Arabistan'ın tümü kavga ve kargaşalar içinde iken bu şehir tam 2500 yıldan beri bir barış kenti durumunda idi. O halde burada denilmek istenen şudur: Biz insanoğlunu öylesine güzel yapıda ve yeteneklerle yarattık ki, onlar arasında nübüvvet gibi yüce makama sahip insanlar doğdu.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝٥

5: Sonra onu aşağıların en aşağısına çevirdik.[4]

Açıklamalar

4. Müfessirler genellikle bunu iki anlama almışlardır: (1) Biz onu, "erzelü'l- umr" yaptık, yani onu yaşlılığın öyle bir noktasına getirdik ki, düşünecek, anlayacak veya bir iş yapacak hali kalmadı. (2) Biz

onu Cehennemin en alçak yerine düşürdük. Ne var ki, bu her iki anlam, burada ispatlanmak istenen söz için delil teşkil etmediği gibi, sûrenin iniş amacına da ters düşüyor. Sûrenin amacı, ceza ve ödülün şart ve adalet ilkesine uygun olduğunu kanıtlamaktır. Bu husus, ne insanlardan bazısının yaşlılığın en zayıf ve güçsüz durumuna düşürüleceğini, ne de insanların bir grubunun Cehenneme atılacağını kanıtlamaktadır. İlk şık, ceza veya ödülün şu nedenle delili olamaz: Yaşlılık hali, iyi veya kötü her iki türlü insanın kaderi oluyor ve bir kişinin bu hale gelmesi, onun amelinin cezası olarak kabul edilemez. İkinci şıkka gelince, bu âhirette gerçekleşecek bir olaydır. Böyle bir şey, zâten ahiretteki ceza ve ödül konusunda ikna edilmek istenen kişilere bir delil olarak nasıl sunulabilir? Bu bakımdan, bizce âyetin gerçek anlamı ve kavramı şudur: İnsan maddi ve manevi güç ve yetenekleri bakımından en iyi bir yapıda yaratıldıktan sonra, kendi bedensel ve zihinsel güçlerini kötülük yolunda kullanmaya başlayınca Yüce Allah da ona ancak kötülük etme imkânı verir ve onu ahlâkî açıdan öylesine aşağılara düşürür ki, hiçbir mahlûk o kadar aşağıya düşemez. Bu öyle bir gerçektir ki, bunun örneği insan toplumunda çokça görülmektedir. Hırs, ihtiras, çıkarcılık, kendini beğenmişlik, cinsel sapıklık, şehvet, uyuşturucu müptelâlığı, âdilik, öfke, gazap, fuhuş ve ahlâksızlık ve bunlara benzer diğer rezâletlere dalmış olanlar, zâten ahlâk açısından en aşağı noktalara inerler. Örneğin, diyelim ki bir millet başka bir millete düşman olunca gözü hiçbir şeyi görmez ve vahşet ve acımasızlıkta en vahşi hayvanları bile geride bırakıverir. Vahşi bir hayvan sadece karnını doyurmak için başka bir canlıya saldırır ve avlar; onların katliamına girişmez. Ne var ki, insan vahşice kendi hemcinslerinin katliamına girişir. Vahşi bir hayvan saldırırken sadece pençelerini ve dişlerini kullanırken "ahsen-i takvim"e sahip insan aklını ve zekâsını kötülük için kullanır ve bir anda bütün bir şehri veya büyük bir kalabalığı yok edebilmek için top, tüfek, tank, uçak, atom bombası ve hidrojen bombası ve diğer kitle imha silahları ve araçlarını kullanır. Bir hayvan sadece yaralar veya öldürür. Oysa, insan kendisi gibi insanlara eziyet ve işkence etmek için öylesine acı ve korkunç yöntemler ve araçlar kullanır ki, onları bir hayvan aklına bile getiremez. Bu insan, düşmanlık ve intikamın öyle yollarını seçer ki, kimse tahmin edemez. Kadınları çıplak yürütür. Bir kadın on veya yirmi erkeğin cinsel isteğinin aracı olup tecavüze uğrar. İnsanlar, babaları, kardeşleri ve kocaları önünde evin bütün kadınlarının if-

fet ve namusunu kirletirler. Çocukları, anne ve babalarının gözlerinin önünde katlederler. Anneleri, öz çocuklarının kanını emmeye zorlarlar. İnsanları diri diri yakar ve gömerler. Dünyada en vahşi cins hayvanlar bile vahşette bu konuda insanları geçemez. Aynı durum diğer kötülükler ve ahlâksızlıklar için geçerlidir. İnsan bunlardan hangilerine yönelirse, bütün sınırları aşar ve kendisinin gerçekten "erzelü'-mahlukât", (mahlûkların en rezili) olduğunu ispatlar. Hatta, insanlar için en kutsal şey sayılan dini bile o kadar ayaklar altına alır ki, ağaçlara, hayvanlara ve taşlara tapar; öyle ki, adiliğin en aşağı noktasına iner ve erkek ve dişinin cinsel organlarına da tapar; ayrıca, tanrı ve tanrıçalarını razı etmek için ibadet yerlerinde rahibeleri bulundurur ve onlarla zina yapmayı bir sevab işi sanar. Tanrı ve mabudlar gibi yüce makamlara yükselttiği varlıklar ile ilgili olarak mitolojide öylesine hikaye ve destanlar düzer ki, bunları işiten veya okuyan en rezil ve ahlâksız kişi bile utanç duyar.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

6: Ancak iman edip, sâlih amel işleyenlere mihnetsiz ecir ve tükenmeyen mükafât vardır.[5]

Açıklamalar

5. "Esfel safilin" sözlerini, insanın bunadığı ve şuurunu kaybettiği yaşlılık hali anlamında kabul eden müfessirler bu âyeti şöyle açıklamaya çalışırlar: "Ancak gençlikleri ve sağlık durumlarının iyi olduğu zamanlarda iman edip iyi amel işlemiş olanların yaşlılığın bu durumunda bile kendiler için iyilikler amel defterlerine yazılacaktır ve bu kayda göre mükafâtı alacaklardır. Onların mükafâtlarında, yaşlarının bu devrelerinde bu tür iyilikler yapmadıkları için herhangi bir azalma olmayacaktır." "Esfele sâfilin"i, insanların, Cehennemin en aşağısına atılma anlamında kabul eden müfessirlere göre ise bu âyetin açıklaması şöyledir: "İman edip sâlih amel işleyenler bundan müstesnadırlar. Onlar bu hale getirilmeyecektir. Aksine onlara hiç tükenmeyecek ecirler verilecektir." Ne var ki, bu her iki anlam, ceza ve ödülün gerekli olduğu hususuyla hiç ilgili değillerdir. Bizce âyetin doğru anlamı şudur: Nasıl ki, insanların ahlâksızlık ve kötülükte en aşağı noktalara kadar

düşmeleri insan toplumunda sık görülen bir olaydır, Allah'a, ahirete ve risâlete iman edenler ve kendi hayatlarını sâlih amelin kalıbına sokanların bu alçak noktalara düşmekten kurtulmaları ve Yüce Allah'ın kendilerini yaratmış olduğu en güzel yapı ve surette kalmış olmaları da sık görülen bir husustur. Onun için, onlar "ecr-i gayri memnûn"a layıktırlar, yani öyle bir ecir ki, ne kendilerine hak ettiklerinden az verilecektir, ne de tükenecektir.

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝

7: O halde (Ey Nebi) bundan sonra seni kim ceza ve mükafât konusunda tekzib edebilir?[6]

Açıklamalar

6. Bu âyetin bir başka tercümesi şu olabilir: "(Ey insan) o halde, bundan sonra, seni bu ceza ve mükafatı tekzip etmeye ne sevkeder?" Her iki durumda da anlatılmak istenen aynıdır. Yani, bir şey, insan toplumunda açıkça ve sıkça görülmektedir: En güzel şekilde ve yapıda yaratılmış olan insanoğlunun bir grubu adilik ve ahlâksızlığın en alt noktasına kadar inebiliyor ve diğer tarafta başka bir grup iman ve sâlih ameli benimseyerek bu düşüşten kurtuluyor ve en güzel yapıda insanın yaratılmasında güdülen amaca uygun bir durumda kalabiliyor. O zaman, ceza veya ödül nasıl inkâr edilebilir? Bu birbirine taban tabana zıt iki tür insanın sonunun aynı olduğu söylenebilir mi? Adalet, "esfele' sâfilin" durumuna düşenlere herhangi bir ceza verilmeyeceği veya böyle bir duruma düşmemeye son derece dikkat ederek temiz bir hayat yaşamış olanlara herhangi bir ödül verilmeyeceğini gerektiriyor mu? Aynı husus, Kur'an-ı Kerîm'in başka yerlerinde şöyle dile getirilmiştir: "Biz Müslümanları, mücrimler gibi yapar mıyız? Size ne oluyor? Nasıl böyle hükmediyorsunuz?" (el-Kalem: 35-36) ve "Kötülük işleyip duranlar, kendilerini iman eden ve sâlih amel işleyenler gibi mi yapacağımızı, onların dirim ve ölümlerinin müsavi olacağını mı zannederler? Ne fena hüküm veriyorlar?" (el-Casiye: 21).

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝٨

8: Allah, hâkimlerin hâkimi değil midir?[7]

Açıklamalar

7. Yani, siz dünyanın küçücük hâkim ve hükümdarlarından adaletli muamele etmelerini, suçluları cezalandırmalarını ve iyi işler yapanlara ödül vermelerini bekler ve isterken, Allahu Teâlâ hakkında ne diyorsunuz? O, hâkimlerin hâkimi ve en büyük hükümdar değil midir? Eğer O'nu en büyük hâkim ve hükümdar olarak kabul ediyorsanız, O'nun adaletli davranmayacağını mı sanıyorsunuz? Onun, iyi ile kötüyü aynı sayacağını mı düşünüyorsunuz? Onun dünyasında en kötü ve en çirkin ile en iyi ve en güzel işler yapmış olanların ölüp toprak olacağını ve kimsenin kötülüğün cezasını çekmeyeceğini veya iyi amelinin mükafâtını alamayacağını mı sanıyorsunuz?

İmam Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud, İbnü'l- Münzir, Beyhaki, Hakim ve İbn Merduyye (r.a.) Hz. Ebu Hureyre'ye (a.s.) dayanarak şu rivayeti nakletmişlerdir: Resûlullah buyurmuştur: 'Sizden biri Ve'ttîn-i vezzeytûni sûresini okurken "eleysa'l lâhu bi-ahkem-ül hâkîmin" sözlerine gelince, "belâ ve ene alâ mineş- şahidin" (Evet, ve ben buna şehadet edenlerdenim) desin". Bazı rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.) bu âyeti okurken şöyle derdi: "Subhaneke belâ".

EL-ALAK

Adı: İkinci âyette geçen "alak" kelimesi, sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iki bölümü vardır. Birinci bölümü "ikrâ"dan başlayarak beşinci âyetin "mâlem ya'lam" sözleriyle bitiyor. İkincisi ise "kellâ innel'insâni leyetgâ"dan başlayarak sûrenin sonuna kadar devam ediyor. İlk bölümüyle ilgili olarak ümmetin âlimlerinin büyük bir çoğunluğu, bunun Resûlullah'a (s.a.v.) inen ilk vahy olduğunda birleşmiştir. Bu konuda İmam Ahmed, Buhari, Müslim ve diğer muhaddislerin çeşitli senetlere dayanarak naklettikleri Hz. Âşe'nin (r.a.) hadisi en doğru hadis sayılmaktadır. Bu hadiste Hz. Âişe, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübarek ağzından duyarak vahyin başlamasıyla ilgili bütün olayı ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bunun dışında İbn Abbas, Ebu Musa Eş'ari ve sahabelerin başka bir grubundan da aynı anlama gelen bir hadis naklolunmuştur: Yani, Resûlullah'a inen Kur'an-ı Kerîm'in ilk âyetleri bunlardı. İkinci bölümü ise, Resûlullah'ın, (s.a.v.) Harem'de namaz kılmaya ve Ebu Cehl'in kendisini tehdit ederek bu işten vazgeçmesini istemeye başladığı zaman indi.

Vahyin başlaması: Muhaddisler, vahyin başlamasıyla ilgili olayı kendi senetlerinin yanısıra İmam Zuhri'ye dayanarak ve İmam Zuhri de Hz. Urve bin Zübeyr'e dayanarak, Hz. Urve de teyzesi Hz. Âişe'ye (r.a.) dayanarak nakletmiştir. Hz. Ayşe buyuruyor ki, Resûlullah'a vahyin ilk inişi doğru (ve bazı rivayetlere göre iyi) rüyalar şeklinde oldu. Resululah'ın gördüğü rüyalar sanki gün ışığında meydana gelen olaylar gibiydi. Daha sonra yalnızlığı sever oldu ve birden birkaç gece ve gündüzü Hira mağrasında ibadet ederek geçirmeye başladı (Hz. Âişe bunun için "tahannus" kelimesini kullanmıştır. İmam Zuhri ise bunu "ta'abbud" kelimesiyle açıklamaya çalışmıştır. Bu, Resûlullah'ın yaptığı

bir tür ibadetti. Zira o zamana kadar kendisine, ibadetin gerçek şekli Allahu Teâlâ tarafından anlatılmamıştı). Resûlullah yanında yiyecek içecekleri alıp mağaraya gider ve birkaç gün kalırdı. Derken Hz. Hatice'ye (r.a.) döner ve o da, birkaç günlük erzakı hazırlayıp kendisine verirdi ve bu durum böyle devam ederdi. Bir gün kendisi Hira mağarasında iken kendisine birden bire vahy nâzil oldu ve melek gelip, "oku" dedi. Bundan sonra, Hz. Âişe, Resûlullah'ın şu sözünü naklediyor: Ben "okuma yazma bilmem" dedim. Bunun üzerine, melek beni kucaklayıp kuvvetlice sıktı. Öyle ki, neredeyse, dayanma gücümü kaybedecektim. Sonra beni bıraktı ve tekrar "oku" dedi. Ben tekrar "okumam yazmam yok" dedim. O, beni tekrar kucaklayıp sıktı ve "oku" dedi. Ben tekrar "okumam yazmam yoktur" dedim. Melek beni üçüncü defa kolları arasına alıp kuvvetle sıktı. Ben tekrar dayanma gücümü kaybetmeye başladım. Sonra beni bıraktı ve dedi ki: "Yaratan Rabbinin adıyla oku"... ve "ma'lem ya'lem"e (bilmediğini öğretti) kadar okudu." Hz. Âişe'nin ifadesine göre bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) titreyerek ve sarsılmış bir şekilde eve geldi ve Hz. Hatice'nin yanına gidip "beni ört, beni ört" dedi. Hz. Hatice de onu örttü. Korkusu geçtikten sonra dedi ki, "Ey Hatice, bana ne oldu?" Daha sonra başından geçenleri şöyle anlattı; ve "Ben canımdan korkuyorum" dedi. Hz. Hatice de, "Ne diyorsunuz? Hiç öyle bir şey olur mu? Kendinize gelin ve gülümseyin. Allah sizi mahçup etmeyecektir. Siz akrabalarınıza çok iyi muamele edersiniz. Doğruyu söylersiniz. (Bir rivâyette, "siz başkalarının emanetlerini aynen iade edersiniz" sözleri vardır). Kimsesizlerin yükünü taşırsınız, fakir ve muhtaçlara yardım edersiniz. Misafirperversiniz ve her iyi ve hayırlı işe katılırsınız". Hz. Hatice (r.a.) daha sonra Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yanına alıp Varaka bin Nevfel'e götürdü. Varaka, Hz. Hatice'nin amcasının oğluydu. Cahiliyye döneminde putperestliği terkedip Hıristiyan olmuştu, ve Arapça ile İbranice İncilleri yazardı. Çok yaşlıydı ve gözleri görmüyordu. Hz. Hatice, "Ağabeyim, bakın yeğeniniz size ne anlatacak" dedi. Varaka, Hz. Peygamber'e "evlâdım, sen ne gördün?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) başından geçenleri kendisine anlattı. Varaka, "Vallahi, bu Tanrı'nın Hz. Mûsa'ya gönderdiği namûs'un (yani, öbür dünyadan vahy getiren melek) aynısıdır. Keşke, seni, senin milletinin sürgüne göndereceği zamana kadar yaşayabilsem" dedi. Resûlullah (s.a.v.) kendisine sordu: "Bunlar beni sürgüne mi gönderecekler?" Varaka da, "Evet, senin getirdiğin şeyi getiren bir ki-

şiye düşmanlık yapılmadığı hiç görülmemiştir. Eğer senin zamanında yaşarsam (senin peygamberlik devresinde hayatta kalırsam) sana olanca gücümle yardım edeceğim" diye cevap verdi. Fakat çok geçmeden Varaka vefat etti.

Bu olup bitenler gösteriyor ki, Resûlullah (s.a.v.) meleğin geldiği ana kadar kendisinin peygamberliğe getirileceğini tahmin etmiyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) nübüvvete talip veya hevesli olmadığı gibi böyle bir şeyin başına geleceğini aklının ucundan bile geçirmemişti. Meleğin vahiyle gelmesi, kendisi için hiç beklemediği âni bir hadise idi. Böyle bir şeyden habersiz olan bir kişinin gayte tabii ki, göstereceği tepkiyi Hz. Peygamber (s.a.v.) de gösterdi. Bundan dolayıdır ki, kendisi İslâm davasını halka duyurmaya başlayınca Mekkelilerden kimse ortaya çıkıp da, "Ben zâten bu adamın böyle yapacağını sezmiştim, çünkü kendisi uzun zamandan beri peygamber olmaya hazırlanıyordu" diyemezdi.

Bu olay, ayrıca, nübuvvetten önce Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yaşantısı ve karakterinin ne kadar temiz olduğunu gösteriyor. Bilindiği gibi, Hz. Hatice (r.a.) küçük ve tecrübesiz bir hanım değildi. O sırada yaşı 55 idi. 15 yıldan beri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zevcesiydi. Bir kadın, kocasının bütün iyi ve kötü taraflarını bilir. Onun ayıp ve hünerlerine iyice vakıf olur. Bu olgun ve tecrübeli bayan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişiliğine ve karakterine o kadar güveniyordu ki, kendisi Hira mağrasından dehşet ve heyecan içinde eve dönüp başından geçen olayı anlatır anlatmaz Allah'ın meleğinin ona geldiğine hemen inanıverdi. Aynı şekilde Varaka bin Nevfel de yaşlı, bilgili ve tecrübeli bir Mekkeli idi. Varaka çocukluğundan beri Resûlullah'ın (s.a.v.) ne yaptığını, ne ettiğini biliyordu. O da, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlattığı olaya ters bir tepki göstermedi, hiçbir tereddüt ve şüphe belirtmedi; aksine, söylediklerini doğruladı ve aynı halet-i rûhiyeden Hz. Mûsa'nın da geçtiğini hatırladı. Demek ki, Varaka bin Nevfel'in gözünde de kişilik ve karakter bakımından Hz. Peygamber (s.a.v.) öylesine yüksek bir yerde idi ki, onun peygamber olmasına hiç şaşmadı.

İkinci Bölümün inişi: Bu sûrenin ikinci bölümü, Resûlullah'ın (s.a.v.) Harem'de İslâm kurallarına göre namaz kılmaya başladığı ve Ebu Cehl'in kendisini tehdit ve korkutmakla bundan vazgeçirmeye çalıştığı sırada indi. Öyle anlaşılıyor ki, Resûlullah (s.a.v.) peygamber olduktan

sonra, İslâm'ı açıkça tebliğ etmeye başlamadan önce Harem'de Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde namaz kılmaya başladı ve bundan, Kureyşliler ilk kez kendisinin başka bir dine bağlandığını anladılar. Bu olaya herkes hayretle bakıyordu; ama Ebu Cehl'in cehâleti bundan hayli kamçılanmış oldu. Kendisi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) derhal müdahalede bulundu ve tehditler savurmaya başladı. Hz. Peygamber'in bu şekilde Harem'de namaz kılmamasını istedi. Nitekim bu husta birkaç hadis, Hz. Abdullah bin Abbas ve Hz. Ebu Hureyre (r.a.) tarafından naklolunmuştur ve bunlarda Ebu Cehl'in terbiyesizliklerine yer verilmiştir.

Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre, Ebu Cehl Kureyşlilere, "Muhammed'in, sizlerin yanında, yüzünü yere değdirdiğini gördünüz mü?" diye sordu. Orada hazır bulunanlar "evet" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ebu Cehl şöyle dedi: "Lât ve Uzza'ya yemin ederim, eğer Muhammed'in böyle namaz kıldığını görürsem, boynuna ayağımı koyacağım ve yüzünü yere sürteceğim". Sonra Ebu Cehl, Resûlullah'ı namaz kılarken gördü ve boynuna ayağını koymak için ortaya atıldı. Ancak orada hazır bulunanlar Ebu Cehl'in birden bire geriye çekilerek yüzünü bir şeyden korumaya çalıştığını gördüler. Kendisine ne olduğu sorulduğu zaman dedi ki: "Benim ve O'nun (Muhammed a.s.) arasında ateşle dolu bir hendek vardı, orada korkunç bir şey daha vardı ve bazı tüyler vardı." Resûlullah (s.a.v.) buyurdular, "Eğer Ebu Cehl daha fazla yaklaşsaydı, melekler onu paramparça ederlerdi". (Ahmed, Müslim, Nesai, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye, Ebu Naim İsfahani ve Beyhaki).

İbn Abbas'ın rivayeti ise şöyledir: Ebu Cehl dedi ki, "eğer Muhammed'i Ka'be'nin etrafında namaz kılarken görsem boynunu ayağımın altına alırım". Hz. Nebi-yi Ekrem'e (s.a.v.) Ebu Cehl'in dedikleri iletilince buyurdular ki, "eğer kendisi böyle yaparsa melekler gelip onu yakalayacaklardır". (Buhari, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir, Abdürrezzak, Abd bin Hümeyd, İbn-ül Münzir, ve İbn Merduyye).

İbn Abbas'ın başka bir rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) Makam-ı İbrahim'de namaz kılıyordu. Ebu Cehl oradan geçerken, "Ey Muhammed (s.a.v.) ben sana bunu yapmayı yasaklamadım mı?" diye bir çıkışta bulundu ve bazı tehditler savurdu. Bunu cevap olarak Resûlullah (s.a.v.) kendisine sert çıkıştı ve söylediklerini şiddetle reddetti. Ebu Cehl

dedi ki, "Ey Muhammed (s.a.v.) sen neye güvenerek bana kafa tutuyorsun? Allah için bu vadide en çok taraftar benimdir". (Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir, İbn Ebi Şeybea, İbnü'l- Münzir, Taberâni, İbn Merduyye).

İşte bu olaylarla ilgili olarak bu sûrenin, "kellâ innel'insani le'yetğâ" ile başlayan bölümü indi. Doğal olarak bu bölümün yeri, Kur'an'ı Kerîm'in bu sûresinin içinde olmalıydı. Zira, vahyin ilk inişinden sonra, Resûlullah (s.a.v.) İslâmiyete bağlılığının ilk işareti olarak namaz kılmaya başlamış ve yine bu noktada kâfirlerle çatışması da başlamıştı.

EL-ALAK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 19 âyettir)

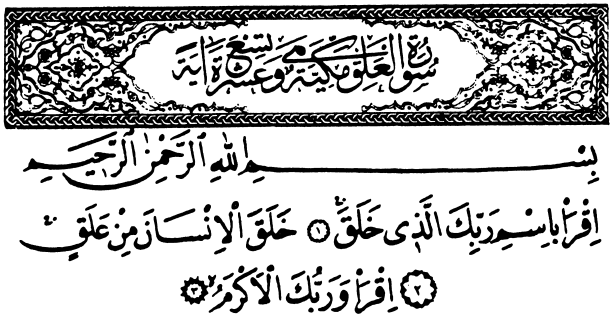

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Oku.[1] (Ey Nebi) Rabbinin adıyla.[2] O yarattı.[3] O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.[4] Oku. Rabbin sonsuz kerem sahibidir.

Açıklamalar

1. Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi, Resûlullah'a (s.a.v.) melek, "oku" deyince kendisi, "benim okuma yazmam yoktur" diye cevap verdi. Bu konuşma gösteriyor ki, ilk vahiy yazılı şekilde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gösterildi ve kendisinin bunları okuması istendi. Zira, melek, "oku" komutuyla söylediklerini Hz. Muhammed'in aynen tekrar etmesini kastetmiş olsaydı, kendisinin "benim okuma yazmam yoktur" demesi gerekmeyecekti.

2. Yani, "Rabbinin adıyla" başka bir deyişle, "bismillah ile" (Allah'ın adıyla) okunması istendi. Bu demek oluyor ki, Resûlullah (s.a.v.) vahyden önce de sadece Allahu Teâlâ'yı kendi Rabbi olarak tanıyordu. Bu nedenle, Rabbinin kim olduğunun açıklanmasına gerek duyulmadı.

3. Burada sadece "yarattı" denilmiştir, kimi yarattığı belirtilmemiştir. Bundan kendi kendine şu anlam çıkıyor: Yaratan, tüm kainatı ve içindeki her şeyi yaratan Rabbin adıyla oku.

4. Önce kainatı yaratandan bahsedilmiş, daha sonra Yüce Allah'ın, küçücük bir kan pıhtısından insanı koskoca bir mahlûk olarak yarattığı açıklanmıştır "Alak" donmuş kan veya kan pıhtısı anlamına gelen "alaka"nın çoğuludur. Bu, gebeliğin başındaki durumdur ki, bir insan o sıralarda bir kan pıhtısından başka bir şey olmuyor. Bundan sonra o kan pıhtısı veya cenin giderek et ve kemik ve diğer organik malzemenin birleşmesiyle bebek şeklini alıyor, ta ki doğarken her bakımdan mükemmel bir insan oluveriyor (Ayrıntılı bilgiler için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Hac, âyet: 5, dipnot: 5-7).

اَلَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ ۝

4-5: O Rabbin ki, kalem ile ilim verdi.[5] İnsana bilmediğini öğretti.[6]

Açıklamalar

5. Yani Cenab-ı Allah'ın, insanı küçücük ve değersiz bir durumdan çıkarıp ilim ve irfan sahibi yapması büyük bir lütuf ve ihsanıdır. İlim ve irfan, mahlûkların en büyük sıfatıdır. Cenab-ı Allah, insanlara sadece okumayı öğretmemiş, onun elinin kalem tutmasını sağlamıştır. Ona yazmayı öğretmiştir. Yazı ve yazı sanatı, ilmin gelişmesi ve yayılmasına yardımcı olmuş, insanların bilim ve teknoloji alanında yeni ufuklara doğru yol almalarına katkıda bulunmuştur. Yazı ve yazma sanatı, ayrıca zamanla baskı tekniğine dönüşerek ilim hazinelerinin nesilden nesile geçmesine ve muhafaza edilmesine sebep olmuştur. Cenab-ı Allah, insana ilham yoluyla kalemi ve yazı yazma sanatını öğretmemiş olsaydı, insanın tüm bilimsel çalışmaları ve araştırmaları bir yerde donup kalacaktı ve bundan nesiller yararlanamayacaktı.

6. Yani insan aslında tamamen habersiz ve bilgisizdi. İnsan ne kadar bilgi ve teknik elde edebilmişse Allah'ın inayeti ve merhametiyle mümkün olmuştur. Fakat, Allah çeşitli aşamalarda insanlara bilginin kapılarını açmış ve dünya, tabiat ve kainatın bütün sırlarını bir bir kendilerine açıklamıştır. Aynı husus Bakara sûresinin Âyetü'l- Kürsî'sinde anlatılmıştır: "İnsanlar, O'nun ilminden, Onun istediğinden başkasını kavrayamazlar" (âyet: 255). İnsanların sadece kendi bilgi ve

zekâlarıyla elde ettiklerini sandıkları bilimsel buluşlar, aslında Allah'ın lütfu ve ihsanıdır. İnsanlar bunları önceden bilmiyorlardı. Allah kendilerine bilgi ve kavrama yeteneği vermediği takdirde hiçbir şeyi bilmeyecek, öğrenemeyeceklerdi. Ancak Allah, insana bu bilgi ve bilimsel gerçekleri hissedilmeyecek ve belli olmayacak şekilde vermiştir.

Buraya kadar kaydedilen âyetler, Resûlullah'a inen ilk âyetlerdir. Hz. Âişe'nin ifadesine göre bu öylesine çetin ve ağır bir deney idi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunlardan fazlasına tahammül edemeyecekti. Bu nedenle, Cenab-ı Allah ilk etapta ancak bu âyetleri kendisine indirdi. O sırada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sadece daha önceden bildiği ve tanıdığı Rabbinin kendisiyle doğrudan konuştuğu ve vahiylerin gelmeye başladığı açıklandı. Bundan bir süre sonra Müddessir sûresinin ilk âyetleri indi, ki bunlarda kendisine, peygamberlik payesine yükselmesinden sonra neler yapması gerektiği anlatıldı. (Açıklama için bkz. Tefhim-ü'l-Kur'an, el-Müddessir, Giriş bölümü).

كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ۝٦ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ
۝٧ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ۝٨ أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ۝٩ عَبْدًا
إِذَا صَلَّىٰٓ ۝١٠ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ۝١١ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ۝١٢
أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١٣

6-13: Hayır aslâ.[7] İnsan azgınlık eder. Kendisini ihtiyaçtan müstağni gördüğü için.[8] (Halbuki) dönüşün ancak Rabbinedir.[9] Gördün mü şu kimseyi ki, men'etti. Namaz kıldığı zaman bir kulu.[10] Gördün mü? Ya o doğru yol üzerinde ise. Yahut takva ile emretti ise? Gördün mü? Ya yalan sayıp yüz çevirdiyse?

Açıklamalar

7. Yani, kerem sahibi Allah'ın insana bu kadar ihsanda bulunmasından sonra kendisine karşı, ilerdeki satırlarda belirtildiği gibi bir tavır hiçbir zaman takınılmamalıdır.

8. Yani, dünyada mal, servet, şeref ve şöhret gibi istediği her şeyi elde etmesinden sonra minnettar olmak yerine azgınlık eder ve kulluğun sınırlarını aşar.

9. Yani, dünyada neler elde etmiş olursa olsun ve bunlara dayanarak ne kadar böbürleniyor ve azgınlaşıyorsa azgınlaşsın, sonunda senin Rabbinin yanına dönecektir ve o zaman, bu aptalca tutumunun sonunun ne olduğunu görecektir.

10. "Kul"dan Hazreti Peygamber (s.a.v.) kastedilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bu şekilde çeşitli yerlerde bahsedilmiştir. Meselâ, "Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir." (el-İsra: 1). "Hamd o, Allah'a mahsustur ki, kuluna kitabı (Kur'an'ı) indirdi" (el-Kehf: 1). "Allah'ın kulu, O'na ibadet için kalktığı zaman neredeyse cinler etrafında üst üste yığılıyorlar." (el-Cin: 19). Bunlardan anlaşılacağı gibi bu, Allah'ın sevgili peygamberine mahsus bir hitabet şeklidir ve kendisine sevgisini belirten bir konuşma tarzıdır. Bundan, Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) peygamber olmasından sonra namaz kılmasını da öğrettiği anlaşılıyor. Ancak namazın nasıl kılınması gerektiğine dair Kur'an-ı Kerîm'de herhangi bir kayıt yoktur. Bu da, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ın dışında da başka emir ve talimatın verildiğinin başka bir delilidir.

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن لَّمْ
يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ﴿١٧﴾

14-17: Allah'ın kendisini gördüğünü bilmez mi?[11] Hayır aslâ.[12] Eğer buna nihayet etmezse onu perçeminden yakalayıp sürükleriz. Yalancı ve günahkâr nâsiyesinden.[13] O zaman kavim ve aşiretini davet etsin.[14]

Açıklamalar

11. Öyle görülüyor ki, burada her adil ve insaflı kişiye hitap edilmiştir. Ona soruluyor: "Allah'ın bir kulunu ibadetten alıkoymaya çalışan adamın hareketini gördünüz mü? Eğer bu kul doğru yolda ise, yahut insanların Allah'tan korkmalarını ve kötü işlerden kaçınmalarını istiyorsa ve onun ibadetine halel getiren şahıs Hakkı tekzib ediyor ve O'ndan yüz çeviriyorsa, böyle bir adamın hareketi hakkındaki fikriniz nedir? Eğer bu adam, Allahu Teâlâ'nın, iyi ve hayır işi yapanı da ve hakkı tekzib etmeye ve O'ndan yüz çevirmeye çalışanı da görmekte olduğunu bilseydi, böyle bir harekette bulunur muydu? Zâlimin zulmünü ve mazlumun maz-

lumiyetini Allahu Teâlâ'nın görmüş olması zâten O'nun, zâlimi cezalandırmasını ve mazlumu teselli etmesini gerektiriyor".

12. Yani, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) namaz kılması halinde boynuna ayağını koyacağı şeklinde tehdit savuran adam hiç bir zaman kötü emeline ulaşamayacaktır.

13. Yani, bu alnın sahibi yalancı ve günahkârdır.

14. Giriş kısmında belirttiğimiz gibi, Ebu Cehl'in tehdidi üzerine Resûlullah (s.a.v.) omuzlarını silkti ve sözlerini ciddiye almadı. Bunun üzerine Ebu Cehl, "Ey Muhammed, sen neye güvenerek bana kafa tutuyorsun? Vallahi, bu vadide en çok taraftarlar benimdir" demişti. Ebu Cehl'in işte bu sözlerine cevap veriliyor ve deniliyor ki: "Kendine ve adamlarına o kadar güveniyorsan, o zaman onları çağır bakalım."

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ۝

18-19: Biz de azap eden melekleri çağırırız.[15] Sakın ona itaat etme. Allah'a secde et, ki (Rabbinin) mukarreblerinden olasın.[16]

Açıklamalar

15. Aslında "zebaniye" kelimesi kullanılmıştır, ki Katade'nin açıklamasına göre Arapça'da polis ve kolluk kuvvetleri için kullanılır. "Zeben"in anlamı ise "itmek"tir. Hükümdarlar ile hakimlerin yanında nöbetçiler de bu amaç için görevlendirilirdi, yani, hükümdar veya hakim kimlere kızıyorsa, onları ite kaka yanından uzaklaştırırdı. O halde, Allahu Teâlâ'nın buyruğunun anlamı şudur: Bu adam kendi adamlarını çağırsın, biz de kendi kolluk kuvvetlerimizi, yani azap edici melekleri çağırırız ve ondan sonra hem o adam, hem de yandaşlarına dünyanın kaç bucak olduğunu göstereceğiz.

16. Burada "secde etmek"ten namaz kastedilmiştir. Yani, ey Nebi, (s.a.v.) sen hiç korkmadan, daha önce yaptığın gibi namaz kılmaya devam et ve bu sayede Rabbine daha da yaklaşmaya çalış. Sahih-i Müslim v.s.'de Hz. Ebu Hureyre'nin şu rivayeti vardır: "Kul, Rabbine, en çok secde halinde yakın olur." Ve Müslim'de Hz. Ebu Hureyre'nin rivayeti şu şekilde yer almıştır: "Resûlullah (s.a.v.) bu âyeti okuduğu zaman secde ederdi."

EL-KADR

Adı: İlk âyette geçen "el-kadr" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bunun Mekke veya Medine'de indiği konusunda ihtilâf vardır. Ali bin Ahmed-ül Vahidi kendi tefsirinde bunun Medine'de inen ilk sûre olduğunu belirtmiştir. Bunun aksine, el-Maveardi, pek çok ulemaya göre bunun Mekkî bir sûre olduğunu yazmıştır. Aynı görüş, İmam Suyuti tarafından "İtkân"da belirtilmiştir. İbn Merduyye ise, İbn Abbas'a, İbn Zübeyr'e ve Âişe'ye (r.a.) dayanarak bu sûrenin Mekke'de indiğini kaydetmiştir. Sûrenin içeriği ile konusuna dikkat edilirse bunun Mekke'de inmesi gerektiği hissedilir, ki biz bunu ilerde açıklamaya çalışacağız.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, insanlara Kur'an-ı Kerîm'in değeri ve önemini anlatmaktır. Kur'an-ı Kerîm'in derlemesinde el-Kadr'ın el-Alak sûresinden sonra konması zaten gösteriyor ki, hangi temiz kitabın inişi, el-Alak sûresinin ilk beş âyetiyle başladıysa, onunla ilgili olarak bu sûrede insanlara, ne gibi kaderi belirleyici bir gecede indiği açıklanmıştır. Bu sûrede ayrıca, Kur'an'ın ne muazzam ve değerli bir kitap olduğu ve inişinin ne anlam taşıdığı da kaydedilmiştir.

Bu sûrede ilk önce Allahu Teâlâ, "bunu Biz indirdik" demiştir. Yani, "Kur'an-ı Kerîm, Muhammed'in (s.a.v.) bir eseri değildir, bunu biz indirdik".

Bundan sonra Yüce Allah, "bunun inişi tarafımızdan Kadir gecesi olmuştur" demiştir. Kadir gecesi iki anlam taşımaktadır ve burada bu her iki anlam geçerlidir. Birincisi, bu gecede kaderler belirlenir; onlar hakkında karar verirler. Başka bir deyişle bu sıradan bir gece değildir, aksine bu gecede kaderler yapılır ya da bozulur. Bu anlama göre denilmek isteniyor ki, böyle bir gecede bu kitabın inişi, sıradan bir kita-

bın inişi değildir, aksine, bu kitapla sadece Kureyş değil yahut Arabistan değil, tüm dünyanın kaderi değişecektir. Aynı husus Duhân sûresinde de belirtilmiştir (Bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Duhan sûresinin girişi ve dipnot: 3). İkincisi, bu çok değerli, yüce ve şerefli bir gecedir. Zâten bunun açıklaması ilerde yapılmış ve bunun bin aydan daha iyi ve değerli olduğu açıklanmıştır. Böylece Mekkeli kâfirler şöyle uyarılmak istenmiştir: "Siz kendi aptallığınızdan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) size sunmakta olduğu kitabın kendiniz için bir yük ve belâ olduğunu düşünerek 'Biz ne yaptık ta bize böyle bir âfet indi?' diye hayıflanıyorsunuz. Halbuki, hangi gece bunun indirilmesine emredildiyse, o öylesine hayırlı ve bereketli bir gece idi ki, insanlık tarihinde bin ayda bile insanın hayrı için bu gecede olduğu kadar işler yapılmamıştır." Bu husus da Duhan sûresinin 3. âyetinde başka bir biçimde dile getirilmiştir ve biz o sûrenin giriş bölümünde bunu açıkladık.

En son Kadir gecesi melekler ile Cebrail (s.a.v.)in, Rablerinin izniyle her türlü emirlerle indikleri anlatılmıştır. (Buna Duhan sûresinde "emr-i hakim" denilmiştir). Ayrıca, bunun akşamdan sabaha kadar tamamen hayırlı bir gece olduğu, yani bunda hiçbir şerrin bulunmadığı, zira Allahu Teâlâ'nın yukarıdaki tüm emirlerinin hayırlı olduğu ve hiçbir kötü amaç taşımadığı, hatta bir milletin yok edilmesine ilişkin kararın da şer değil hayır için olduğu kaydedilmiştir.

EL-KADR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir, 5 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Şüphesiz biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.[1] Kadir gecesi nedir, bilir misin?

Açıklamalar

1. Asıl kelime, "enzelnâhû" dur (Biz onu indirdik). Ancak daha önce Kur'an-ı Kerîm'den bahsedilmemiş olsa dahi, burada kastedilen Kur'an'dır. Zira, "nâzil etmek veya indirmek" kelimesi kendiliğinden, Kur'an-ı Kerîm'in kastedildiğini göstermektedir. Ve Kur'an-ı Kerîm'de bunun birçok örnekleri vardır. Yani, bağlam veya konuşma tarzından zamir'in mercii kendiliğinden anlaşılıyorsa, merciinden daha önce veya sonra bahsedilmemiş olsa dahi zamir kullanılabiliyor. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, en-Necm, dipnot: 9).

Burada Kur'an-ı Kerîm'in Kadir gecesi indirildiği kaydedilmiştir. El-Bakara sûresinde ise şöyle buyurulmuştur: "Kur'an'ın nâzil olduğu Ramazan ayını görenleriniz onda oruç tutsunlar" (âyet: 185). Bundan anlaşılıyor ki, Allah'ın meleğinin Hira mağarasında Hz. Peygamber'e

(s.a.v.) vahiy getirdiği gece, Ramazan ayında idi. Bu geceye burada "Kadir gecesi" denilmiştir ve Duhan sûresinde "mübarek gece" denilmiştir: "Biz onu mübarek bir gecede indirdik" (âyet: 3).

Böyle bir gecede Kur'an-ı Kerîm'in indirilmesinin iki anlamı olabilir: (1) Bu gece Kur'an'ın tümü, vahiy hamili meleklere verildi ve daha sonra olaylar ve durumlara göre 23 yıl içinde zaman zaman Cebrail (s.a.v.), AllahuTeâlâ'nın emriyle bunun âyetleri ve sûrelerini Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirdi. İbn Abbas'ın ifadesi bu şekildedir. (İbn Cerir, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, Hakim, İbn Merduyye ve Beyhaki). (2) Kur'an inişi o gece başladı. İmam Şa'bî'nin bir sözü bu mealdedir. Ancak bir başka sözü de yukarıdaki İbn Abbas'ınki gibidir. (İbn Cerir). Maamafih, her iki durumda şurası bir gerçektir ki, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ı Kerîm'in inişi bu gece başladı ve aynı gecede el-Alak sûresinin ilk beş âyeti indirildi. Ancak şurası da bir gerçektir ki, Allahu Teâlâ, Kur'an-ı Kerîm'in âyetleri ile sûrelerini, Resûlullah (s.a.v.) ve İslâm davasının bir olay veya konuda hidayete ihtiyaç duydukları zaman sıcağı sıcağına kaleme almıyordu, aksine kainatın yaratışından da önce ezelde Allah (c.c.) katında yeryüzünde insanoğlunun doğuşu, bunda peygamberlerin bi'seti, peygamberlere indirilecek olan kitaplar ve bütün peygamberden sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olarak görevlendirilmesi ve kendisine Kur'an'ın indirilmesiyle ilgili bütün plan bulunuyordu. Kadir gecesinde sadece bu planın son bölümünün uygulanmasına geçildi. O zaman Kur'an'ı Kerîm'in tümünün vahiy hamillerine devredilmesi ise şaşılacak bir husus değildir.

"Kadr" veya "kadir" bazı müfessirlerce kader anlamında kabul edilmiştir. Yani, öyle bir gece ki, onda Allahu Teâlâ insanların kaderiyle ilgili kararı meleklere iletir. Nitekim, bu, Duhan sûresinin şu âyetiyle de doğrulanıyor: "O gecede her hikmetli iş ayırd edilir. Katımızdan sâdır olan emir ile resûller göndeririz." (âyet: 4-5). Bunun aksine İmam Zuhri diyor ki, "kadr" azamet ve şeref demektir, yani o gece çok büyük ve değerlidir. Bu anlam ise bu sûrenin bu sözleriyle doğrulanmaktadır: "Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır".

Şimdi bu gecenin hangi gece olduğu sorusuna gelince, bu konuda o kadar ihtilaf çıkmıştır ki, bununla ilgili olarak yaklaşık 40 değişik rivayet ve ifadeye rastlanır. Ancak ulema-yı ümmetin büyük bir çoğunluğu, Ramazan'ın son 10 gününün herhangi bir tek sayılı gecesinin Ka-

dir gecesi olduğunu ifade etmişlerdir ve yine bunların çoğuna göre bu 27. gecedir. Bu konuda rivâyet edilen güvenilir hadisleri buraya naklediyoruz:

Hz. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Resûlullah(s.a.v.) "Leylet-i'l-kadr"in Ramazan'ın 27. veya 29. gecesi olduğunu ifade etmiştir (Ebu Davud, Tayalisi). Hz. Ebu Hureyre tarafından naklolunan başka bir hadise göre bu Ramazan'ın son gecesidir. (Müsned Ahmed).

Hz. Ubeyy bin Ka'b'a Zirr bin Hubeyş Kadir gecesini sorunca, kendisi herhangi bir istisnada bulunmadan ve yemin olarak dedi ki, bu 27. gecedir. (Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Hibban).

Hz. Ebu Zer'e bu hususta sual sorulunca dedi ki, Hz. Ömer, Hz. Hüzeyfe ve diğer ashab-ı kiramdan birçok kişi, bunun Ramazan'ın 27. gecesi olduğuna şüphe etmiyordu. (İbn Ebi Şeybe).

Hz. Ubade bin Samit'in rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kadir gecesi, Ramazan'ın son on gecesinden biridir, 21., yahut 23., yahut 25., yahut 27., yahut 29. veya son gecesi." (Müsned Ahmed).

Hz. Abdullah bin Abbas diyor ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bunu ay sona ermesine 9 gün kala, yahut 7 gün kala, veya 5 gün kala, Ramazan'ın son on gecesinde arayın" (Buhari). Birçok ulema, bundan, Hz. Peygamber'in tek sayılı geceleri kastettiğini düşünüyor.

Hz. Ebu Bekr'den rivayet edildiğine göre 9 gün kala, yahut 7 gün kala, yahut 5 gün kala, yahut 3 gün kala veya son gece. Yani, Kadir gecesini bu tarihlerde arayın. (Tirmizi, Nesai).

Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Kadir gecesini Ramazan'ın son on gecesinin tek sayılı gecelerinde arayın (Buhari, Müslim, Ahmed, Tirmizi). Hz. Âişe ve Hz. Abdullah bin Ömer'in başka bir rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) ömrünün sonuna kadar Ramazan'ın son on gecesini i'tikâf ederek geçirirdi.

Bu hususta, Hz. Muaviye, Hz. İbn Ömer, Hz. İbn Abbas v.s.'den naklolunan rivayetler nedeniyle ulema-yı selefin büyük bir çoğunluğu, Ramazan'ın 27. gecesini Kadir gecesi olarak kabul etmiştir. Herhalde,

insanlar Kadir gecesinin faziletinden mümkün olduğu kadar feyz alsınlar diye çok çok ibadet etsinler düşüncesiyle Allahu Teâlâ ve Resulü (s.a.v.) bu geceyi kesin olarak belirlemekten kaçındılar. Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Mekke-yi Muazzama'da gece iken dünyanın büyük bir kısmında gündüz olur, dolayısıyla bu kesimin insanları hiçbir zaman Kadir gecesinin faziletinden yararlanamayacaklardır. Bunun cevabı şudur: Arapça'da genellikle "gece" kelimesi, gece ve gündüzün toplamı için kullanılır. Bu nedenle, Ramazan'ın bu tarihlerinden hangisi dünyanın hangi bölgelerinde olursa olsun, orada o günden önceki gece orasının kadir gecesi olabilir.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ
فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ۝ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝

3-5: Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır.[2] Onda melekler ve rûh,[3] Rablerinin izni ile her türlü iş için inerler.[4] O gece tan yeri ağarıncaya kadar tamamıyla selâmettir.[5]

Açıklamalar

2. Müfessirler genellikle bunun şu anlama geldiğini ifade etmişlerdir: Bu gece işlenen iyi amel, Kadir gecesinin dışında, bin ayda işlenmiş olan iyi ve hayır işten daha iyidir. Şüphesiz bu açıklama kendi içinde tutarlı ve doğrudur ve Resûlullah bu gece işlenmiş olan iyi amelin faziletinin çok büyük olduğunu buyurmuştur. Nitekim, Buhari ve Müslim'de yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim ki Kadir gecesinde imanla ve Allah katındaki ecir için ibadet için ayakta durdu, onun geçmişteki tüm günahları affedildi". Ve Müsned-i Ahmed'de Hz. Ubade bin Samit'in rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadir gecesi, Ramazan'ın son on gecesinden biridir. Kim ki ecir uğruna ibadete kalktı, Allah onun gelmiş geçmiş tüm günahını affedecektir". Ne var ki, âyette "Kadir gecesinde iyi amel işlemek, bin ayda iyi amel işlemekten daha iyidir" denilmemiştir. Aksine, "Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır" denilmiştir. Ve burada bin aydan, sayı olarak illâ, 83 yıl dört ay da kastedilmemiştir. Aksine Araplarda büyük sayı fikrini vermek üzere "bin"

kelimesinin kullanılması yaygındı. Bu bakımdan âyetin gerçek anlamı şudur: Bu tek gecede hayır ve bereket adına öylesine muazzam işler yapıldı ki, insanlık tarihinin uzun bir döneminde bile buna benzer herhangi bir iş yapılamamıştır.

3. "Ruh"tan Hazreti Cebrail (s.a.v.) kastedilmiştir ki, kendisi mevkii ve şerefi bakımından diğer meleklerden ayrı olarak zikrolunmuştur.

4. Yani onlar kendi başına değil, Allah'ın emriyle gelirler. Ve "her türlü iş" veya "her türlü emir"den, Duhan sûresinin 5. âyetinde "emr-i hakim" olarak nitelendirilen emir kastedilmiştir.

5. Yani, akşamdan sabaha kadar bütün gece hayır doludur ve her türlü şer ve fitneden pâktır.

EL-BEYYİNE

Adı: İlk âyette geçen "el-beyyine" kelimesi bu sûrenin adı olarak kabul edilmiştir.

İniş Tarihi: Bunun da Medenî veya Mekkî olması konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı müfessirlere ve ulemanın çoğuna göre bu Mekke'de inen bir sûredir. Bazı diğer müfessirler de ulemanın çoğuna göre bunun Medenî bir sûre olduğunu ifade etmiştir. İbnZübeyir ve Atâ bin Yesar'ın ifadesine göre bu Medenî bir sûredir. İbn Abbas ile Katade'nin iki sözü naklolunmuştur. Birincisi, bu Mekkî'dir. İkincisi, Bu Medeni'dir. Hz. Âişe bunun Mekkî olduğunu belirtmiştir. Ebu Hayyan "Bahru'l- Muhit"te ve Abdül mün'im İbnu'l- Fers, "Ahkâmü'l-Kur'an"da bunun Mekkî olduğunu açıklamışlardır. İçeriği ve konusuna gelince, bunun Mekki veya Medenîolduğunu gösteren en küçük işaret yoktur.

Konusu ve Bahisleri: Kur'an'ı Kerîm'in derlemesinde bunu el-Alak ile el-Kadr sûreleri arasına yerleştirmek çok anlamlıdır. Bilindiği gibi, el-Alak sûresinde ilk vahyden söz edilmiştir. El-Kadr sûresinde ise o vahyin ne zaman indiği kaydedilmişfir. Bu sûrede ise bu Kitab-ı Mübinle beraber bir peygamberin gönderilmesinin neden icap ettiği açıklanmıştır.

İlk önce bir peygamberin gönderilmesinin gereği üzerinde durulmuş ve şöyle denilmiştir: Dünyadaki insanlar, ister Ehl-i Kitap, ister müşrik olsunlar, küfr (kafirlik) içinde idiler ve bunların, bir peygamber gönderilmeden bunun içinden çıkmaları mümkün değildi. Böyle bir peygamberin varlığı bile peygamberliğini kanıtlayan açık bir delil olacak ve insanlara bâtılın geçmişteki semavi kitapların bulanmış olduğu

tüm pisliklerinden arınmış, pâk ve temiz olan Allah'ın kitabını gerçek ve doğru şekliyle sunacaktı.

Bundan sonra Ehl-i Kitabın doğru yoldan sapmalarıyla ilgili bilgi verilmiş, onların değişik yollarda sürünmelerinin nedeninin, Allahü Tealâ'nın kendilerine doğru yolu göstermemesi olmadığı, aksine kendilerine doğru yolla ilgili talimatın açık bir şekilde gelmesinden sonra kendilerinin doğru yoldan saptıkları açıklanmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, doğru yoldan sapmalarından için kendileri sorumluydular ve şimdi Allah'ın bu resûlü vasıtasıyla açık bir hidayet aracı gelmesinden sonra yine doğru yolun dışında yürümeye devam ederlerse daha büyük vebal altında kalacaklardır.

Bundan sonra şu açıklamalarda bulunulmuştur: Allahu Teâlâ tarafından gelen peygamberler ile gönderilen kitapların tümü, bütün yolları bırakıp sadece Allah'a kulluk yolunun benimsenmesi, başkalarına ibadet ve kulluk ile itaat ve tapmanın, bununla karıştırılmaması, namazın kılınması ve zekâtın verilmesinden başka bir emir vermemiştir. Bunun daima doğru ve gerçek bir din olduğu açıklanmıştır. Bundan da şu sonuç kendiliğinden çıkıyor ki, Ehl-i Kitabın bu gerçek dinden ayrılıp kendi dinlerine ekledikleri yeni şeylerin hepsi bâtıldır ve şimdi gelen Allah'ın bu resûlü, onları bu gerçek dine dönmeye davet etmektedir.

Son olarak şu açık seçik buyruk verilmiştir: Bu resûlü kabul etmeyen Ehl-i Kitap ve müşrikler, en kötü mahlûklardandır ve cezaları ebediyen Cehennemde kalmaktır; ve kimler iman edip sâlih amel işleme yolunu benimser ve dünyada Allah'tan korkarak hayat sürerse, onlar en güzel ve hayırlı mahlûklardır; onlar daima Cennette kalacaklardır ve sonuçta hem Allah onlardan, hem de onlar Allah'tan razı olacaklardır.

EL-BEYYİNE SÛRESİ

(Medine'de inmiştir, 8 âyettir)

سُورَةُ الْبَيِّنَةِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانِي آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Kendilerine açık bir delil gelinceye kadar[1] Ehl-i Kitaptan ve müşriklerden[2] kâfir olanlar[3] (kendi küfürlerinden) ayrılacak değillerdi.

Açıklamalar

1. Yani, onların bu küfr (kâfirlik) durumundan çıkmaları için, açık bir delilin gelip küfrün her şeklinin yanlış ve hakka aykırı olduğunu göstermek ve doğru yolu açık seçik ve kanıtlarla kendilerine sunmaktan başka bir yol yoktu. Bu demek değildir ki, bu açık delilin gelmesinden sonra onlar küfürlerinden vazgeçeceklerdi, aksine anlamı şudur: Bu delilin yokluğunda onların bu durumdan kurtulmaları zâten mümkün değildi, ama bunun gelmesinden sonra bile kendi küfürlerinde ısrar edenler ise bunun bütün sorumluluğunu taşımaktadırlar ve bundan sonra Allah'ın kendilerinin hidayeti için hiçbir tedbir almadığını ileri süremezler. Bu husus Kur'an-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde değişik şekillerde dile getirilmiştir. Meselâ, en-Nahl sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Doğru yolu bildirmek Allah'a aittir." (âyet: 9). Leyl sûresinde şöyle

buyurulmuştur: "Şüphesiz hidayet etmek bize aittir" (âyet: 12). Bir başka yerde şöyle denilmiştir: "Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi Sana da vahyettik... O peygamberlerden sonra insanlar için Allah üzerine bir bahaneleri kalmasın diye müjdeleyici ve korkutucu resûller gönderdik." (en-Nisa: 163, 165). Ve yine, "Ey Ehl-i Kitap, peygamberlerin arası kesildiği zamanda size hakkı beyan için peygamber geldi. Bize müjdeleyici ve korkutucu gelmedi demeyesiniz diye size beşir ve nezir de geldi". (El-Maide: 19).

2. Küfürde ortak olmalarına rağmen, bu iki grup iki ayrı adla adlandırılmıştır. Ehl-i Kitap'tan, ister tahrif edilmiş olsun, geçmişteki peygamberlerin getirdiği kitaplardan herhangi birine sahip olup buna inananlar kastedilmiştir. Ve müşriklerden, herhangi bir peygambere veya kitaba bağlı olmayanlar kastedilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de Ehl-i Kitabın şirkinden pek çok yerde bahsedilmiştir. Örneğin, Hıristiyanların, üç tanrıdan birinin Allah olduğuna inandıkları (el-Maide: 73), Hz. İsa'yı tanrı olarak kabul ettikleri (el-Maide: 17), Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak belledikleri (et-Tevbe: 30) ve Yahudilerin ise Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak kabul ettikleri (et-Tevbe: 30) açıklanmıştır. Ancak buna rağmen Kur'an-ı Kerîm'in hiçbir yerinde kendileri "müşrik" olarak tanımlanmamıştır; aksine kendilerine Ehl-i Kitap, "kitap verilen kimseler" yahut, "Yahudi" ve "Nasarâ" denilmiştir; çünkü kendileri asıl din olarak "tevhid"i kabul ediyor, ama sonra şirk ediyorlardı. Bunun aksine, Ehl-i Kitap olmayanlar için "müşrik" kelimesi bir terim olarak kullanılmıştır. Zira, kendilerine göre asıl din, "şirk"ti ve tevhidi kat'iyyen kabul etmiyorlardı. Bu iki grup arasındaki bu fark sadece terim açısından değil, şeriatın emirleri bakımındandır da. Ehl-i Kitab'ın kestiği hayvanlar Müslümanlara helâl kılınmıştır, şu şartla ki, Allah'ın adını alarak o hayvanı kesmiş olsunlar. Ayrıca, onların kadınlarıyla nikâhlanma izni de verilmiştir. Bunun tersine, müşriklerin kestiği hayvanlar helâl olmadığı gibi, onların kadınlarıyla da nikah kılınmaz.

3. Burada "küfr" kelimesi geniş bir anlamda kullanılmşıtır ki, bunda kâfirce hareketin değişik şekilleri yer almaktadır. Örneğin, biri, Allah'a hiç inanmadığı anlamda kâfirdi. Biri Allah'ı tanıyordu, ancak tek mabud olarak değil ;ve O'nun kişiliğine veya İlâhî sıfat ve yetkilerine başkalarını şu veya bu şekilde ortak koşup onlara ibadet ederdi. Biri Allah'ın tek oluşunu bile kabul ediyordu, ama bir çeşit şirk de yapıyor-

du. Biri Allah'ı tanıyor, ancak peygamberlerini tanımıyor ve peygamberler aracılığıyla gelen hidayeti kabul etmeye yanaşmıyordu. Biri bir peygambere inanıyor, ama başka bir peygambere inanmıyordu. Kimi âhireti inkar ediyordu. Kısacası, insanlar çok çeşit küfrülere bulaşmıştı. "Ehl-i Kitaptan ve müşriklerden kâfir olanlar"ın anlamı, onlardan bazısının küfürde olmadıkları değildir; aksine, küfre dalmış olanların iki grubu vardı, biri Ehl-i Kitap, diğeri müşrikler. Bu âyetteki "min" kelimesi ayırım değil, açıklama içindir. Nitekim, Hacc sûresinin 30. âyetinde, "fectenibûr-ricse min-el evsâni". Bunun anlamı, "putlarda olan pislikten kurtulun" değil, "putların pisliğinden kurtulun". Aynı şekilde, "ellezine keferu min ehl-il kitabı ve'l müşrikîn" de, "Ehl-i Kitap ve müşriklerden küfre düşenler" değil, "Kâfir olan (küfreden) iki cemaat olan Ehl-i Kitap ve müşrikler" demektir.

رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ۝ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ۝

2-3: (Yani) Allah'tan bir peygamber[4] ki, pâk sahifeler okur. O sahifelerde doğru ve hakiki yazılar yazılıdır.[5]

Açıklamalar

4. Burada Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) kendisi aydınlatıcı ve parlak bir delil olarak addedilmiştir. Zira, nübüvvetten önceki ve sonraki hayatı, kendisinin ümmi olmasına rağmen Kur'an-ı Kerîm gibi mucizevi bir kitap sunması, talimatı ve telkinleri sayesinde insanların hayatında müthiş ve şaşırtıcı bir devrimin meydana gelmesi ve temiz bir hayat sürmek, Tek Allah'a inanmak, güzel ahlâka sahip olmak, söz ve fiildeki birlik ve dengeyi kurmak konusunda gösterdiği azim ve kararlılığı, bütün bunlar kendisinin, Allah'ın Resûlü olduğunun inkâr edilmez delilleriydi.

5. Sözlük anlamı açısından "sahifeler", yazılı sayfalardır. Ancak Kur'an-ı Kerîm'de bu kelime bir terim olarak peygamberlere inmiş olan semavî kitaplar için kullanılır. "Pâk sahifeler"den de, hiçbir bâtıl, hiçbir sapıklık ve dalâlet ve hiçbir ahlâkî pisliğin bulaşmadığı sahifeler kastedilmiştir. Bu sözlerin asıl önemi, bir insanın, Kur'an-ı Kerîm'in yanında İncil ve diğer dinlerin kitabını incelemesi ve onlarda gerek hak ve adalet, gerekse sağduyu ve ahlâk açısından pek çok aykırı şeylerin

yazılı olduğunu görünce iyice anlaşılır. Bu kitapları okuduktan sonra, bunlar Kur'an-ı Kerîm ile karşılaştırılınca, Kur'an'ın ne kadar temiz, pâk ve mutahhar bir kitap olduğu kendiliğinden anlaşılıyor.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ۝٤

4: Kendilerine kitap verilenler arasında evvelâ herhangi bir ihtilâf doğmadı. İhtilâf sonra doğdu ki, o zaman kendilerine (doğru yolun) açık beyanı gelmişti.[6]

Açıklamalar

6. Demek ki, bundan önce Ehl-i Kitabın doğru yoldan saparak çeşitli grup ve topluluklara ayrılmalarının nedeni, Allah'ın kendilerine açık bir delil veya işaret göndermemesi veya doğru yolu göstermemesi değildi. Tam aksine, kitap sahipleri, Allahu Teâlâ'dan doğru bilgi ve hidayetin gelmesinden sonra kötü yola saptılar. Bu itibarla, sapıklıklarının sorumluluğu tamamıyla kendilerine aitti. Aynı şekilde bunların kutsal kitapları tahrif edildiği için gerçek değer ve anlamlarını yitirmiş, yol gösterici özelliklerinden yoksun kalmışlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hak kendi peygamberini açık ve parlak bir delil olarak kendilerine gönderdi ve bu peygamberin vazifeleri arasında semavî kitapları düzeltmek, asıl şekillerine sokmak da vardı. Böylece, Allah'ın hücceti, yani son delili de verilmiş oldu. Örneğin bkz. Kur'an-ı Kerîm'in şu yerleri: Bakara, âyet: 213-253, Âl-i İmran, 19, Maide: 44-50, Yunus: 93, Şura: 13-15, Casiye: 16-18. Bunlarla beraber, Tefhimü'l- Kur'an'da bu âyetlerle ilgili olarak bizim verdiğimiz dipnotlar da gözönünde bulundurulursa, konu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝٥

5: Halbuki, onlar ancak Allah'a, O'nun dininde ihlâs sahipleri ve muvahhitler olarak, ibadet etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri ile emrolunmuşlardı. İşte doğru din budur.[7]

Açıklamalar

7. Yani, Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) sunmakta olduğu din

ile ilgili nasihat ve telkin Ehl-i Kitab'a gelmiş olan peygamberler ve inmiş olan kitaplar vasıtasıyla verilmişti ve onların daha sonra benimseyip çeşitli mezhep ve dinler icat etmiş oldukları bâtıl inançlar ile fasit amellerden hiçbiriyle ilgili emirler verilmemişti. Doğru ve gerçek din her zaman, sadece ve sadece Allah'a kulluk etmek, O'nu, başkalarına ibadete bulaştırmamak, insanın her taraftan yüz çevirip sadece Allah'a tabi olması, O'na tapması ve O'na itaat etmesi, namaz kılmak ve zekât vermek olarak kalmıştır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-A'raf, dipnot: 19, Yunus, dipnot: 108-109, er-Rûm, dipnot: 43-47, ez-Zümer, dipnot: 3-4).

Bu âyette "Dinü'l- kayyıma" deyimi kullanılmıştır. Bazı müfessirler bunu "din-ül millet-ül kayyıme" yani doğru yol üzerinde olan milletin dini mealinde kabul etmişlerdir. Bazıları ise bunun mevsufunu sıfata mübalağa ile izafe ederler. "Allame" ve "Fahhame"nin mübalağa için kullanıldığı gibi, onların verdiği anlam ile bizim tercümemiz aynıdır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ
شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾
جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

6-8: Gerçekten kâfir olan[8] Ehl-i Kitap ve müşrikler, içinde ebedî kalmak üzere Cehennem ateşindedirler. Onlar yaratılanların en kötüsüdür.[9] İman edip, sâlih amel işleyenler, şüphesiz yaratılanların en hayırlısıdır.[10] Onların, Rableri indinde mükafâtları, içinde devamlı kalmak üzere, ağaçları altında nehirler akan Adn Cennetleridir. Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte bu, Rabbinden korkanlara mahsustur.[11]

Açıklamalar

8. Burada "küfr" veya "kâfir olmak"tan Hazreti Peygamber'i inkâr etmek kastedilmiştir. Yani, varlığı zâten açık bir delil olan ve tamamen doğru yazılar içeren pâk ve temiz sahifeler okumakta olan peygambe-

ri, dünyaya gelmesinden sonra tanımayan Ehl-i Kitap ve müşriklerin sonundan ilerde bahsedilmiştir.

9. Yani, Allahu Teâlâ'nın mahlûkatında onlardan daha kötü bir yaratık yoktur. Hatta, onlar hayvanlardan da beterdir. Zira, hayvanlar ne akıl, ne de selâhiyet sahibidirler. Halbuki, bunlar akıl ve yetkilerine rağmen Hak'tan yüz çevirirler.

10. Yani, onlar Allah tarafından yaratılanların en iyisidir, hatta meleklerden de daha üstün ve şereflidirler. Zira melekler tabiat itibarıyla itaatsızlık yolunu seçemezler; halbuki, bu insanlar yetki ve imkanlarına rağmen itaat yolunu seçerler.

11. Başka bir deyişle, Allah korkusundan yoksun ve O'na karşı vurdumduymaz, asi, cesûr ve kaygısız olmayıp dünyada her adım başına, "Aman, Allah katında suçlu duruma düşeceğim birşey yapamayayım" düşüncesiyle ve korkusuyla yaşamış olan bir kişi için Allah katında böyle bir ödül vardır.

EZ-ZİLZÂL

Adı: İlk âyette geçen "zilzâlehâ" kelimesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Mekkî mi ,yoksa Medenî mi olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. İbn Mes'ud, Atâ, Cabir ve Mücahid diyorlar ki, bu Mekkî bir sûredir, ve İbn Abbas'ın bir sözü de bu yöndedir. Bunun aksine Katade ve Mükâtil bunun Medeni olduğuna kanaat getirmişlerdir ve İbn Abbas'ın bir başka sözü de bunun Medenî oluşu lehindedir. Bunun Medenî oluşu, Hz. Ebu Said Hudri'nin rivâyetine dayanılarak söylenir. İbn Ebi Hatim'in naklettiği rivayet şöyledir: "Fe men ya'mel miskale zerratin hayran yerah, fe men ya'mel miskale zerratin şerran yerah" âyeti indiği zaman ben (Hz. Hudri) "Ya Resûlullah, ben amelimi görebilecek miyim?" diye sordum, Resûlullah(s.a.v.) da "evet" dedi. Arz ettim, "Ya ufak tefek günahları da mı?" Resûlullah, "evet" dedi. Bunun üzerine ben, "Vallahi ben mahvoldum" dedim. Resûlullah buyurdu: "Mutlu ol, Ey Ebu Said, zira her iyilik kendisi gibi 10 iyiliğe eşit olacaktır." Bu hadise dayanılarak bu sûrenin Medenî olduğunu ispatlamanın nedeni şudur: Hz. Ebu Said Hudri Medineliydi ve Uhud Gazvesinden sonra erginlik çağına ulaşmıştı. Bu bakımdan, onun ifadesinden anlaşıldığı gibi, eğer bu sûre onun gözlerinin önünde inmişse, mutlaka Medeni olmalıdır. Ne var ki, sahabeler ile tabiinin, âyetler ile sûrelerin inişiyle ilgili takındığı tavırdan biz daha önce İnsan sûresinin girişinde bahsetmiştik. Bu bakımdan, bir sahabenin "filanca âyet filan zamanda inmişti" demesi, onun inişinin o zaman olduğunun kesin ispatı değildir. Pek mümkündür ki, Hz. Ebu Said Hudri'nin aklı ermeye başlayınca ilk kez Resûlullah'ın mübarek ağzından bu sûreyi işitince son bölümünden korkuya kapılarak yukarıda bahsedilen soruları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yöneltmiştir ve bu olayı, bu âyetin ve sûrenin inişi sırasında Resûlullah'a bu soruları yönelttiği şeklinde anlat-

mış olabilir. Böyle bir rivayet olmazsa, Kur'an-ı Kerîm'i anlayarak okuyan bir kişi, bunun mutlaka bir Mekkî sûre olduğunu sanacaktır; hatta, bunun konusu ve ifade tarzından, Mekke döneminin tâ ilk yıllarında indiğini anlayacaktır, zira o sıralarda İslâm'ın temel inanç ve felsefesi, insanlara son derece kısa, az ve öz ve etkileyici bir biçimde anlatılırdı.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu, ölümden sonraki ikinci hayat ve o hayatta, insanın dünyada yapmış olduğu amellerinin hepsinin bir bilançosunun gözlerinin önüne gelmesidir. İlk önce üç kısa cümlede ölümden sonra ikinci hayatın nasıl olacağı ve insanlar için nasıl şaşırtıcı olacağı belirtilmiştir. Daha sonra iki cümlede, üzerinde insanın kaygısızca her türlü ameller işlediği ve bu cansız nesnenin bir gün bütün hareketleri hakkında tanıklık edeceğini aklının ucuna bile getiremediği bu dünyanın o gün Allahu Teâlâ'nın emriyle konuşmaya başlayacağı ve her insan hakkında ayrı ayrı ne zaman ne iş yaptığını ifade edeceği açıklanmıştır. Bundan sonra şöyle buyurulmuştur: O gün dünyanın her köşesinden insanlar gruplar halinde kendi mezarlarından çıkacaklar, onlara amel defterleri gösterilecek ve bu amel dosyaları en ufak ayrıntıları bile taşıyacak ve hiçbir eksik kayıdbulunmayacatır.

EZ-ZİLZÂL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 8 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝١ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝٢

وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Arz, şiddetli sarsıntısı ile sarsıldığında.[1] Arz, içindeki ağırlıklarını çıkardığında.[2] İnsan, "ne oluyor?" dediğinde.[3]

Açıklamalar

1. Buradaki sözler, "zulzileti'l-ardu zilzalêhâ"dir. "Zelzele" üst üste şiddetle hareket etmek demektir. Bu bakımdan "zulzileti'l ardu"nun anlamı, yeryüzünün büyük sarsıntılarla ve şiddetle sarsılmasıdır. Ve arzın sarsılmasından söz edildiği için, bundan, dünyanın belli bir noktası, bölgesi veya yeri değil, yeryüzünün tümünün sarsılacağı anlamı kendiliğinden çıkıyor. Ayrıca, bu zelzelenin şiddetini daha da belirtmek amacıyla "zilzâlihâ" kelimesi ilave edilmiştir ki, sözlük anlamı "onun sarsılması"dır. Bu demektir ki, bu yerküresi öylesine güçlü ve şiddetli bir şekilde sarsılacaktır ki, bundan daha şiddetlisi tasavvur edilemez. Bazı müfessirler, bu zelzeleden, kıyametin ilk aşamasının başla-

yacağı, yani bütün canlıların öleceği ve dünya düzeninin altüst olacağı ilk yer sarsıntısının kastedildiğini ifade etmişlerdir. Ancak müfessirlerin büyük bir çoğunluğu bundan, kıyametin ikinci aşamasının başlayacağı, yani gelmiş geçmiş tüm insanların tekrar dirileceği zelzelenin kastedildiğini açıklamışlardır. Aslında bu ikinci tefsir daha doğrudur, zira sûrenin bütün konusu bununla ilgilidir.

2. Aynı konuya İnşikâk sûresinin 4. âyetinde şöyle temas edilmiştir: "İçinde olanı dışarı atıp boşaldığında." Bu sözlerin birçok anlamı vardır. Birincisi şudur: İnsanlar yeryüzünde toprakta, öldükten sonra ne durumda iseler, o durumda yeryüzü tarafından dışarıya atılacaktır. Bundan sonraki cümleden anlaşılacağı gibi, insanların vücutlarının parçaları tekrar birleşerek eski hallerine döneceklerdir. Zira, böyle olmayacaksa o insanlar, "Bu dünyaya ne oluyor?" diye hayretlerini nasıl belirteceklerdir? Bu insanlar tekrar eski hallerine döndürülmez ve yerlerine yeni insanlar yaratılırsa, onlar dünyanın eski halini nasıl bileceklerdir? Yukarıdaki âyetlerin ikinci anlamı şudur: Dünya sadece içindeki insanları dışarıya fırlatmayacaktır, ayrıca ölü insanların hayatlarında yaptıkları bütün işler ve ameller ile ilgili birikmiş olan bütün defter, bilgi ve bulguları da dışarıya atacaktır. Üçüncü anlamı şudur, ki bunu bazı müfessirler de dile getirmiştir: Dünya, içindeki bütün servetini, örneğin, altın, gümüş, kıymetli taşlar ve mücevherleri ortaya atacaktır ve insanlar bunları gördükten sonra hayıfla diyecektir ki, "Ne yazık, biz bu değersiz şeyler için dünyada birbirimizi boğazlıyorduk, başkalarının haklarını yiyorduk, namusumuzu satıyorduk, hırsızlık yapıyorduk, cinayetler işliyorduk, adamların yollarını kesiyorduk, denizde korsanlık yapıyorduk, birbirimizle kavga ve savaşlar yapıyorduk, hatta milletler arasında büyük savaşlar çıkarıyorduk. Bugün bu altın ve kıymetli taşların hepsi karşımızdadır, ama hiçbir işe yaramamaktadır, aksine bizim için birer azap haline gelmiştir."

3. "İnsan"dan bütün insanlar kastedilmiş olabilir. Zira dirildikten sonra herkes hayret içinde, "Allah Allah, bunlar ne oluyor? Biz neredeyiz?, Bu dünyaya ne oluyor?" diye kendi kendine soru yöneltecektir. Daha sonra gerçeği öğrenecek ve mahşerde olduğunu ve hesap vermek üzere orada bulunduğunu görecektir. Bu insan kelimesinden, "ahiretin münkiri olan insan" da kastedilmiş olabilir. Ahireti inkâr eden kişi, mümkün olamadığını düşündüğü şeyin gözlerinin önünde

cereyan ettiğini görünce şaşırıp kalacaktır ve olup bitenlere bir türlü inanamayacaktır. İmanlı kişilere gelince kendileri için şaşılacak bir şey olmayacaktır, çünkü her şey onların inandığı ve bildiği gibi meydana gelecektir. Bu ikinci anlam bir bakıma Yâsin sûresinin 52. âyetiyle de teyid edilmiş oluyor ki orada o zaman ahiretin münkirlerinin şöyle dediği kaydedilmiştir: "Eyvah bize! Bizi mezarlarımızdan kim kaldırdı?" Ve onlara şöyle bir cevap verilecektir: "Allah'ın vaad ettiği budur. Peygamberler doğru söylediler". Bu âyette, bu cevabı kâfirlere iman sahiplerinin mi vereceği açıkça belirtilmemiştir; ama büyük ihtimalle böyle olacağını sanıyoruz.

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾

4: O gün (başından geçen) her şeyini anlatacaktır.[4]

Açıklamalar

4. Hz. Ebu Hureyre'nin naklettiği hadise göre Resûlullah (s.a.v.) bu âyeti okurken sahabelere sordu: "Biliyor musunuz, (arz'ın) bu her şeyi nedir?" Sahabeler dedi ki, "Allah ve O'nun Resûlü daha iyi bilirler." Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu, "O her şey, şunlardır: Arz her erkek ve dişi kulun kendi sırtında yaptığı ameli hakkında şahitlik yapacak ve filan gün filan iş yaptığını söyleyecektir. İşte arz bu yerlerin durumunu anlatacaktır." (Müsned-i Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir, Abd bin Humeyd, İbnü'l- Münzir, Hakim, İbn Merduyye, Beyhaki, Hz. Rabiat'ül- Harşi'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünden korkun, çünkü bu sizin kökünüz ve temelinizdir. Yeryüzünde ister iyi, ister kötü amel işleyen herkes hakkında bilgi verir" (Mu'cemu't- Taberanî). Hz. Enes'in (r.a.) naklettiği hadis-i şerife göre Resûlullah(s.a.v.) şöyle buyurdular: "Kıyamet günü, yer, sırtında işlenen her ameli alıp getirecektir" Resûlullah (s.a.v.) bunları dedikten sonra yukarıdaki âyetleri tilavet etti. (İbn Merduyye, Beyhaki). Hadis ve tarih kitaplarında Hz. Ali'nin biyografisi anlatılırken şöyle denilmiştir: Hz. Ali bütün fakir fukara arasında sadaka, zekât v.s. dağıttıktan sonra Beytü'l- Mal'ı boşaltınca iki rek'at namaz kılar ve Beytü'l- Mal'a hitap ederek şöyle derdi: "Sen şahit ol, ben seni hak ile doldurdum ve hak ile boşalttım."

Yeryüzünün kendi sırtında geçen olaylar hakkında şahitlik ya-

pacağı yolundaki ifade belki de eski çağlarda insanlar için çok şaşırtıcıydı. Onlar yeryüzünün nasıl konuşabileceğine hayret etmiş olabilirler. Ancak biz modern bir çağda yaşıyoruz. Modern çağın her türlü teknik gelişmelerine sahibiz. Bugün fizik biliminin buluşlarının yanısıra sinema, hoparlör, radyo, telsiz, televizyon, teyp ve diğer pek çok elektronik cihaz ve aygıtlara sahibiz. Bu çağda yeryüzünün kendi geçirdiği tecrübeleri nasıl anlatacağına şaşılmamalıdır. İnsanın ağzından çıkan sesler havaya, radyo dalgalarına, evlerin duvarlarına, döşemelerine, damına dağılır ve yerleşirler. Eğer insan açık bir arazide, yolda veya tarlada konuşmuşsa, ses dalgaları çevreye dağılır. Öyle ki bu dalgalar çevredeki eşyalara çarparak sözleri aynen söylendiği gibi tekrarlayabilirler. Buna modern terimde yankı denilir. Bu yanki bir sesin inişi ve çıkışını, konuşmanın şivesini ve tarzını aynen yansıtabilir. Sadece bu değil, çağdaş bilim bu hususta daha ileriye gidebileceğini kanıtlamıştır. İnsan nerede ve nasıl hareket etmişse, aynen kayıt edilebilir, hareketlerinin resmi ve şekli etrafındaki eşyalara yansıyabilir. Eğer bir insan tamamen karanlık bir yerde bile bir hareket yapmışsa, bir suç işlemiş veya iyi bir iş yapmışsa, Allah'ın kudreti orada da hareketlerini kayıt edecek ışın ve dalgaları yaratacaktır. Aslında Allah nezdinde karanlık veya aydınlık gibi kavramlar anlamsızıdır. O, her zaman ve her yerde her şeyi görebilir, işitebilir. Bütün bu çekilen resim ve kareler ve kaydedilen bantlar kıyametten sonra Âhirette herkese gösterilecek ve dinletilecektir. O zaman herkes kendisinin dünyada ne yaptığını kendi gözleriyle görecek, kendi kulaklarıyla dinleyecektir.

Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ, her insanın amellerini doğrudan doğruya bilmesine rağmen, âhirette kurduğu mahkeme kime ceza verecekse, adalet kurallarına tamamen uygun olarak verecektir. Onun mahkemesinde görülecek her davada sanık hakkındaki suçlamalar öylesine mükemmel delillerle ispatlanacaktır ki, suçlu olması konusunda en ufak bir şüphe kalmayacaktır. Her şeyden önce görevlerine düşkün melekler, amel defterini mahkemeye sunacaklardır. Bu amel defterleri, insanları gölge gibi takip eden melekler tarafından hazırlanmış olup bütün söz ve hareketlerinin kaydını taşırlar. (Kâf sûresi, âyetler: 17-18, el-İnfitar, âyetler: 10-12). Duruşmada bu amel defteri sanığa verilip şöyle buyurulacaktır: "İşlerinin defterini oku. Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter." (el-İsra: 14). İnsan bu defteri okuyunca hayrete düşecek ve dünyadaki hayatı sırasında en ufak bir hareketinin bile me-

leklerin gözünden kaçmadığını anlayacaktır. (Kehf: 49). Bundan sonra insanın dünyada kullandığı ve tanıdığı kendi vücudu vardır. Allah'ın mahkemesinde insan bedeninin her organı kendi hamili hakkında şahitlik yapacaktır. Ağız ve kulakları ne söylediklerini ve ne duyduklarını anlatacaklar, el ve ayakları da kendilerinin ne için kullanıldıklarını açıklayacaklardır (Nûr: 24). Gözleri ne gördüklerini anlatacaklardır. Bedenlerinin derisi, hangi işler yaptığını söyleyecektir. İnsan şaşkınlık içinde kendi organlarına bakacak ve "Siz de mi benim aleyhimde tanıklık yapıyorsunuz?" diye soracaktır. Organları diyeceklerdir ki: "Bugün kimin emriyle nasıl her şey konuşuyorsa, işte biz de O'nun (Allah'ın) emriyle tanıklık yapıyoruz." (Fussilet: 20-22). Bundan sonra yer, gök ve kainâtın diğer şeyleri sanığın sesleri ve hareketlerinin tam bir tablosunu çizeceklerdir. Bunda kendi seslerini kendi kulaklarıyla duyacak ve hareketlerinin resimlerini kendi gözleriyle görecektir. Yalnız bu değil, insanın gizli amelleri, niyetleri ve düşünceleri de bir bir ortaya dökülecektir. İşte bu gibi sağlam, katı ve inkar edilmez deliller ve resmi belgeler ortaya çıktıktan sonra sanık için kaçacak yol kalmayacaktır ve o hiçbir bahane veya hile uyduramayacak, kendini savunacak herhangi bir şey söyleyemeyecektir. (el-Mürselât: âyetler: 35-36).

بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ۝٥ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝٦

5-6: Çünkü Rabbin öyle yapmasını ona vahyetmiştir. O gün, insanlar ayrı ayrı dönerler[5] ki, amelleri kendilerine gösterilsin.[6]

Açıklamalar

5. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, kıyamet gününde herkes kendisinden sorumlu olacaktır. Aile, toplum, parti ve milletler dağılmış ve herkes birer birey olarak Allah'ın huzuruna çıkacak ve yaptıklarının hesabını verecektir. Bu konuya Kur'an-ı Kerîm'in bazı diğer yerlerinde de temas edilmiştir. Örneğin, En'am sûresinde Allah'ın insanlara şöyle dediği kaydedilmiştir: "Sizi yarattığımız gibi huzurumuza yalnız olarak geldiniz" (âyet: 94). Meryem sûresinde de şöyle denilmiştir: "O bize yalnız gelecektir" (âyet: 80). Ve "Onların hepsi kıyamet günü tek başına geleceklerdir." (âyet: 95). İkinci anlamı da şu olabilir: Dünya-

daki hayatları sırasında binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca yılda ölmüş olan insanlar gruplar halinde dünyanın çeşitli yerlerinden tekrar hayata döndürülüp Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Nitekim, Nebe sûresinde aynı noktaya değinilmiştir: "Sur'a üfürüldüğü günde hepiniz fevc fevc geleceksiniz." (âyet: 18). Bunun dışında, müfessirlerin yaptığı açıklama, burada kullanılan "eştâten" kelimesine sığamaz; bu nedenle, bizce, bu açıklama, bu kelimenin anlam sınırlarının dışındadır. Gerçi bu açıklama kendi başına doğru olabilir ve Kur'an ile hadisin anlattığı kıyametin durumlarına uygun olabilir; ama biz bunu böyle kabul edemeyiz.

6. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, onlara amelleri gösterilecektir, yani herkese dünyada ne yapıp geldiği anlatılacaktır. İkincisi onlara amellerinin karşılığının gösterilmesidir. Gerçi bu ikinci anlam da, "liyurav a'maluhum"dan çıkarılabilir. Ancak Allahu Teâlâ, "liyurav ceza'i a'malihim" (ki, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilsin) buyurmak yerine, "liyurav a'mâluhum" (ki, amelleri kendilerine gösterilsin) buyurmuştur. Bu bakımdan ilk anlam tercih edilir niteliktedir. Özellikle, Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde ister kâfir, ister mü'min, ister sâlih, ister fasık, ister Allah'a itaat eden, ister itaat etmeyen herkese amel defterlerinin verileceği açıkça belirtilmiştir. (Örneğin, bkz. el-Hakka, âyetler 19. 25 ve el-İnşikâk, âyetler: 7, 10). Gayet tabii ki, birine amel defterinin gösterilmesi veya okuyabilmesi için kendisine verilmesi arasında herhangi bir fark yoktur. Ayrıca, yeryüzü, üzerinde olup biten durum ve olaylarını anlatırken, ta başından beri hak ile bâtıl arasında süregelen ve kıyamete kadar devam edecek olan çekişme ve mücadelenin tam bir tablosunu herkes görecektir ve bunda herkes hak için çalışanların neler yaptığını ve bâtılı destekleyenlerin, onların karşısında ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu görmüş olacaktır. Pek mümkündür ki, hidayete çağıranlar ile dalâleti yayanların tüm konuşmalarını ve sözlerini herkes kendi kulaklarıyla dinleyecektir. Her iki tarafın yazıları ve belgeleriyle dolu tüm dosyalar olduğu gibi gözlerinin önüne serilecektir. Hakka tapanlara bâtıldan yana olanların baskı ve zulmü ve her iki grup arasında meydana gelen mücadelenin tam bir manzarasını Mahşer alanındaki tüm kişiler kendi gözleriyle görmüş olacaktır.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝٧ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝٨

7-8: Bir zerre ağırlığınca hayır işleyen onu görür. Kim de bir zerre ağırlığınca şerr işlerce onu görür.[7]

Açıklamalar

7. Bu buyruğun basit bir anlamı şudur: İnsanların zerre kadar iyilik ve kötülükleri Allah'ın gözünden kaçmayacaktır ve herkesin ödülü de, cezası da tam olarak verilecektir. Fakat bu deyişle, âhirette herkese zerre kadar iyiliğin mükafatının ve zerre kadar kötülüğün cezasının ayrı ayrı verileceğini anlamak tamamen yanlış olur. Çünkü, böyle olursa en sâlih ve mü'min kişi bile hayatında işlediği en ufak hatanın cezasını çekecektir, diğer tarafta en azgın kâfir ve günahkâr kişi hayatında yaptığı en ufak iyiliğin mükafatını alacaktır. Bu anlam, hem Kur'an-ı Kerîm'in, hem de hadis-i şerifin sarih ve bariz ifadelerine ters düşmektedir. Ayrıca, akıl, mantık ve adalet kuralları böyle bir şeyin olmasına izin vermez. Örneğin, diyelim ki, sizin çok sadık, vefakâr ve fedakâr bir hizmetçiniz vardır. Bu hizmetçi bir gün ufak bir hata işlemiştir ya da birden fazla önemsiz kusurda bulunmuştur. Şimdi, siz kalkıp bu hizmetçiye ceza mı vereceksiniz? Akıl ve adalet böyle bir davranışınıza izin vermez. Bunun gibi, sizin beslediğiniz ve yetiştirdiğiniz bir kişi size karşı isyan eder ve sizi aldatır, kısacası nankörlük eder; ancak siz onun genel tutum ve davranışını unutup en ufak bir iyiliği veya hizmeti için kendisine mükafât verirseniz aynı hataya düşülmüş olacaktır. Kur'an-ı Kerîm'de ve hadis'te mü'min, münafık, kâfir, sâlih mü'min ve hatalı mü'min, zâlim ve fâsık mü'min, salt kâfir ve salt kâfir-i müfsid ve zalim gibi çeşitli tipteki insanlar için mükafat ve cezaların kaide ve kuralları etraflıca anlatılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu hususta koyduğu bazı usuller vardır ki, şöyle özetlenebilir:

Birincisi, kâfir, müşrik ve münafıkların, iyi veya hayır olarak kabul edilen amelleri iptal edilecektir ve bunlar ahirette bu ufak tefek iyi amellerinin mükafatını alamayacaklardır. Evet, bu iyi işlerin bazı mükafatı mutlaka vardır, ama bunlar bu kişilere dünyada verilecektir. (Ayrıntılar için bkz. A'raf: 147, Tevbe: 17, 67-69, Hûd: 15-16, İbra-

him: 18, Kehf: 104-105, Nûr: 39, Furkân: 23, Ahzab: 19, Zümer: 65 ve Ahkâf: 20).

İkincisi, kötülüğün cezası, kötülük derecesine göre verilecektir; ama iyiliğin mükafâtı birkaç kat fazla olacaktır. Bazı yerlerde mükafatın asıl işin 10 katı olacağı belirtilmişken, bazı yerde de, Allah'ın mükafâtı istediği kadar büyütebileceği kaydedilmiştir (Bkz. Bakara: 261, En'am: 160, Yunus: 26-27, Nûr: 38, Kasas: 84, Sebe: 37, Mü'min: 40).

Üçüncüsü, eğer mü'minler büyük günahlardan sakınmaya çalışırlarsa küçük günahları affedilecektir (Ayrıntılı bilgiler için bkz. Nisa: 31, Şûra: 37, en-Necm: 32).

Dördüncüsü, sâlih bir mü'min yargılanırken kendisine müsamahakâr davranılacak, onun ufak tefek günahlarına bakılmayacak ve iyi amelleri için iyi mükafat verilecektir (Tafsilat için bkz. Ankebut: 7, Zümer: 35, Ahkâf: 16, İnşikâk: 8).

Hadis-i şeriflerde de bu meseleye tam bir açıklık getirilmiştir. Biz daha önce İnşikâk sûresinin tefsirinde kıyamet günü hafif ve yumuşak, sert ve ağır hesaplaşma ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı sözlerini nakletmiştik. (Bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, İnşikâk: 6, dipnot). Hz. Enes'in naklettiği hadise göre bir defasında Hz. Ebu Bekr (r.a.) Hz. Peygamber ile beraber yemek yiyordu. O sırada İnşikak sûresi indi. Hz. Ebu Bekr derhal yemeği bıraktı ve Resûlullah'a (s.a.v.) sordu: "Ya Resûlullah, benden sadrolunan zerre kadar kötünün neticesini görecek miyim?" Hz. Peygamber dedi ki, "Ey Ebu Bekr (r.a.) dünyada hoşlanmadığın hangi işi yaparsan, senden sadrolunan zerre kadar kötülüklerin bedelidir. Ve zerre kadar iyiliklerini ise Allah ahirette senin için biriktirmektedir". (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Taberani, (Evsat), Beyhaki (Şu'ab), İbnü'l- Münzir, Hakim, İbn Merduye ve Abd bin Humeyd). Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Eyyûb Ensari'ye de bu âyetle ilgili olarak şunları buyurmuştur. "Sizden hayır bir iş yapan mükafatını âhirette alacaktır. Kötü bir iş yapan ise bu dünyada âfet ve hastalıklar şeklinde cezasını bulacaktır." (İbn Merduyye, Katade, Hz. Enes'e istinaden Hz. Resûl-i Ekrem'in şu sözlerini nakletmiştir: "Allahu Teâlâ, mü'mine zulmetmez. Allah dünyada mü'mine iyiliklerine karşılık mükafât olarak rızık veriyor ve ahirette hak ettiği mükafâtını verecektir. Kâfire gelince, dünyada onun yaptığı iyi işlerin mükafatı verilmiş oluyor. Böylece, kıyamet olunca onun hesap defterinde hiçbir iyilik bulunmayacaktır".

(İbn Cerir). Mesrûk Hz. Âişe'ye (r.a.) dayanarak diyor ki, bir defasında Hz. Âişe, Resûlullah'a (s.a.v.) sordu: "Abdullah bin Cûd'ân Cahiliyye döneminde hayır ve iyi işler yapardı, fakir fukaraya merhametliydi, aç ve açıkta kalanlara yemek ve sığınacak yer verirdi, misafirperverdi, mahkûmların da serbest bırakılması için uğraşırdı. Ahirette bunların bir bedeli var mıdır?" Resûlullahşu cevabı verdiler: "Hayır, o (Abdullah bin Cud'ân) ölene kadar "Rabbim, Hesap Gününde benim hata ve günahlarımı affeyleye" dememişti." (İbn Cerir). Resûlullah (s.a.v.) bu tür bazı diğer cevapları Cahiliyye döneminde çok iyi ve hayır işler yapmış, ancak kâfir ve müşrik olarak ölmüş olan bazı diğer kişilerin durumuyla ilgili olarak da vermiştir. Fakat yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinden anlaşılıyor ki, gerçi kâfir ve müşriklerin hayır işleri kendilerini Cehennem azabından kurtaramayacaktır, ama Cehennem'de bu kişiler diğer fâsık ve fâcirler kadar ağır cezaya tabi tutulmayacaklardır. Örneğin, bir hadise göre Hâtem-i Tai cömertliği yüzünden nisbeten daha az ve hafif azap görecektir (Ruhu'l- Meani).

Ne var ki, bu âyetler dikkatimizi çok önemli bir noktaya da çekiyorlar ki, o da şudur: İyilik veya kötülük her ne kadar küçük ve önemsiz olursa olsun, kendi başına bir değer taşımamaktadır ve bunlar gözardı edilecek ve unutulacak cinsten şeyler değildir. Bu demektir ki, bir iyilikten, her ne kadar küçük olursa olsun, vazgeçilmemelidir. Damlaya damlaya göl olur. Küçük iyilikler ve sevaplar bir araya gelip Allah katında büyük bir iyilik ve sevap oluverir. Aynı şekilde çok ufak ve önemsizdir diye bir kötülük ya da günah işlenmemelidir. Çünkü bu gibi küçük günahlar birikip dağ kadar büyüyebilirler. Hadislerde bu noktaya önemle değinilmiştir. Buhari ve Müslim'de Hz. Adiyy bin Hatem'in bir rivayeti şöyledir: Resûlullah(s.a.v.) buyurdular: "Cehennem ateşinden sakının. Eğer bu bir hurma vermek ya da iyi bir söz söylemek vasıtasıyla da olsa." Aynı Hz. Adiyy bin Hatem'in bir diğer hadisi de şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Su almak isteyen birinin kovasını kuyuya atmak ya da kendi kardeşlerinizden biriyle güler yüzlü görüşmek gibi iyi ve hayırlı işleri küçük görmeyin." Buhari'deki kayıtlara göre, Hz. Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kadınlara şöyle dediğini nakletmiştir: "Ey müslüman kadınlar, bir keçinin ayak ucu bile olsa, bir komşu kadın başka bir komşu kadına bir şey göndermeyi küçük görmesin." Müsned-i Ahmed, Nesai, ve İbn Mâce'de Hz.

Âişe'nin şu hadisine rastlanmaktadır: Resûlullah derdi ki, "Ey Âişe, küçük sayılan günahlardan sakınmaya çalış, zira Allah katında bunların da hesabı sorulacaktır". Müsned-i Ahmed'de Hz. Abdullah bin Mes'ud'un şu hadisine rastlanmaktadır: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Küçük günahlardan sakının; zira bunlar bir gün insan üzerine toplanacak ve nihayet, onu boğacaklardır." (Büyük ve küçük günahlar arasındaki farkı anlayabilmek için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, en-Nisa, dipnot: 53, En-Necm, dipnot: 32).

EL-ADİYÂT

Adı: Sûrenin ilk kelimesi, "el-adiyât" bunun adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda ihtilâf vardır. Hz. Abdullah bin Mes'ud, Cabir, Hasan Basrî, İkrime ve Atâ bunun Mekkî olduğunu belirtirken Hz. Enes bin Malik ve Katade bunun Medenî olduğunu açıklamışlardır. Hz. İbn Abbas'tan ise bu konuda iki rivâyet naklolunmuştur. Birine göre bu sûre Mekkî, birine göre de Medenî'dir. Ne var ki, sûrenin konusu ve anlatımı, bunun sadece Mekkî olmadığını, ayrıca Mekke döneminin ilk yıllarında indiğini açıkça göstermektedir.

Konusu ve İçeriği: Bu sûre şunu dile getirmektedir: Bir insan, âhireti inkar edince veya bunu unutunca ne gibi ahlaksızlıklara sürüklenir? Bu sûre ayrıca, insanları, âhirette yalnız görünen hareketleri ve işleri değil, kalplerinde saklı olan gizli niyet ve eğilimlerin de araştırılacağı konusunda uyarmak.

Bu amaçla, Arabistan'da hüküm süren huzursuzluk ve herkesin bıkmış olduğu anarşi ve başıboşluk bir delil olarak sunulmuştur. Memleket bir kan gölüne dönüşmüştü, her taraf katliam ve kan dökümü vardı, soygun ve yağma vardı. Kabileler kabilelere saldırıyor ve kimse geceyi huzur içinde geçiremiyordu, çünkü her an bir düşmanın sabahın erken saatlerinde bir köye veya yerleşim merkezine saldıracağı korkusu vardı. Bu öyle bir durumdu ki, Arabistan'ın tüm insanları çok iyi biliyor ve ne kadar kötü olduğunu da anlıyordu. Soyulan dövünüyor, soyan ise seviniyordu. Ne var ki, soyan da başının derde girdiği zaman durumun ne kadar kötü ve iç karartıcı olduğunu anlıyordu. İşte bu duruma işaret edilerek deniliyor ki, insan, ölümden sonra ikinci bir hayat ve bu hayatta Allah'a cevap vereceğinden habersiz kalınca Rabbine

ne kadar nankör oluyor! Sûrede, Allah'ın verdiği güç ve yetenekleri baskı ve zulüm ve yağma ile cinayetler için kullandığı ve ne kadar pis ve iğrenç olursa olsun, her yoldan mal ve mülkü elde etmeye çalıştığı kaydedilmiştir. Ve onun kendi durumu da, Rabbinin ihsan etmiş olduğu güç ve yetenekleri yanlış kullanmak suretiyle O'na nankörlük ettiğini göstermektedir. Eğer kendisi, mezarlardan insanların kalkacağı ve yüreklerden, tahrik ve teşvikleriyle dünyada türlü çeşit işler yaptığı gaye ve maksatların bile silinip atılacağı zamandan haberi olsaydı, hiçbir zaman böyle bir davranış içinde olmayacaktı. O zaman insanların Rabbi, kimin ne yapıp geldiğini ve kime nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilecektir.

EL-ADİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 11 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ۝١ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Andolsun nefesleriyle (güp güp) ses çıkararak koşan (at)lara.[1] (Tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara.[2]

Açıklamalar

1. Âyetin sözleri, burada "koşanlar"dan atların kastedilip edilmediğine açıklık getirmiyor, ve burada sadece "ve'l-adiyât" (koşanlara and olsun) buyurulmuştur. Bu nedenle, burada koşanlardan nelerin kastedildiği konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. Sahabeler ile tabiin'in bir grubu burada atların kastedildiğini belirtmiştir. Bir başka grup ise develerin kastedildiğini ifade etmiştir. Ancak, koşarken "güp güp" şeklindeki özel sesin sadece atların hızlı nefes almalarından çıktığı bilinmelidir. Daha sonraki âyetlerde de yerden ateş çıkarma, sabahın erken saatlerinde akın ederek konaklama gibi sözler yer almıştır ki, bunlar da ancak atlara uymaktadır. Bu nedenle, birçok araştırmacı burada atların kastedildiği görüşüne varmıştır. İbn Cerir diyor ki: "Bu iki görüşten biri, yani koşanlardan atların kastedildiği,

tercih edilebilir niteliktedir. Zira, deve değil, at 'dabha' yapar (güp güp ses çıkarır) ve Allahü Tealâ, 'koşarken dabha yapanlara and olsun' buyurmuştur." İmam Râzi diyor ki: "Bu âyetlerin sözleri bağıra bağıra, burada atların kastedildiğini söylemektedir. Zira "dabha" sesi attan başka herhangi bir kimseden veya hayvandan çıkmaz. Ve ateş veya kıvılcım çıkarma fiili de atların taşlara ayaklarıyla vurmaları fiilinden başka birine benzemez. Ve sabahın erken saatlerinde akın etmek de, diğer hayvanlara oranla atlara daha uygundur."

2. Burada "ateş çıkarma" sözlerinden, atların gece vakti koşmalarının kastedildiği söylenebilir, çünkü ayakları taşlara vurduğunda çıkan kıvılcımlar ancak gece gözükebilir.

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ۝ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ۝ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ۝ إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۝

3-6: Sabahın erken saatlerinde akın edenlere.[3] O zaman toz-duman koparanlara. Böylece insan topluluğu ortasına girenlere. Gerçek şu ki, Rabbine karşı çok nankördür.[4]

Açıklamalar

3. Düşmanın haberi olmasın diye bir yerleşim merkezine âni bir baskın düzenlemek amacıyla gece karanlığında hareket etmek Arapların öteden beri yaptığı bir işti. Sabahın aydınlığında her şeyi görebilmeleri için, sabahın çok erken saatlerinde belirledikleri kabilelere, âniden hücum ederlerdi. Bu arada düşman onları görüp hazırlanmaya fırsat bulamasın diye ortalığın iyice aydınlık olmamasına da özen gösterirlerdi.

4. İşte bu yüzden gece vakti güp güp ses çıkararak ve kıvılcımlar saçarak koşan, daha sonra sabahın erken saatlerinde toz-duman koparak bir yerleşim merkezini basan ve kendilerini savunmakta olan cemaatin tam ortasına dalan atlara and içilmiştir. Şayan-ı hayrettir ki, müfessirlerin çoğu bu atlardan Müslüman gazilerin atlarının ve içine daldıkları topluluktan kâfirlerin topluluğunun kastedildiğini sanmışlardır. Halbuki, burada "insanın Rabbine karşı çok nankör olduğu"na

and içilmiştir. Gayet tabii ki, Allah yolundaki cihadda gazilerin atlarının toz-duman çıkarması, koşması ve kâfirlerin topluluğuna saldırması, "insanın, Rabbine nankör olduğu"nu kanıtlamamaktadır. Ayrıca, daha sonraki cümleler, örneğin, "insan kendisinin bu nankörlük haline şahiddir" ve "Gerçekten mal sevgisinde pek şiddetlidir" de, Allah yolunda cihad etmeye çıkanların durumuna uymuyor. Onun için, ister istemez, bu sûrenin ilk beş âyetinde üzerine yemin edilenlerin aslında o sıralarda Arabistan'ın bir ucundan öbür ucuna hakim olan anarşi, yağma ve katliamla ilgili olduğunu kabul etmek zorundayız. Cahiliyye döneminde gece vakti korkunç bir şeydi. Karanlık çöker çökmez insanlar, kabileler ve köyler bilinmeyen bir düşmanın saldırısına uğrama korkusuna kapılıyorlardı; gündüzün aydınlığının başlamasıyla da rahat bir nefes alıyor ve gecenin olaysız geçtiğine şükrediyorlardı. Orada kabileler arasında sadece intikam amacıyla çatışmalar çıkmazdı, ayrıca birçok kabile, başkalarının servet, mal ve mülkleri ile hayvanlarını ele geçirmek ve kadınları ile çocuklarını köle yapmak üzere de saldırıda bulunuyorlardı. Bu saldırılar ile yağmalar genellikle at sırtında yapılırdı. İşte Allahu Teâlâ bu olayı, insanların Rablerine çok nankör olduklarını ispatlamak üzere anlatıyor. Yani, Allah insanlara güç vermişse, yağma ve katliam için vermemiştir. Bu nedenle, bu büyük bir nankörlüktür ve böyle bir güç Allah'ın hiç sevmediği bir durum olan dünyada fesadın çıkarılması ve körüklenmesi için kullanılmamalıdır.

وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝٧ وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ
لَشَدِيدٌ ۝٨ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِى ٱلْقُبُورِ ۝٩

7-9: Ve kendisinin bu haline şahiddir.[5] Gerçekten o mal sevgisinde şiddetlidir.[6] Bilmez mi ki, kabirdekiler dışarı çıkarılıp diriltildiği zaman.[7]

Açıklamalar

5. Yani onun vicdanı buna tanıktır, onun amelleri buna tanıktır. Ve birçok kâfir kişi, kendi ağızlarıyla nankörlüklerini açıkça ifade ederler, zira kendilerine göre Allah yoktur. Hal böyle iken varlığına inanmadıkları Allah'ın, kendilerine herhangi bir nimet verdiğini ve bu yüzden O'na şükretmeleri gerektiğini düşünmeleri elbette ki beklenemez.

6. Asıl sözler şöyledir: "Ve innehu lehubbi'l hayri leşedîdun". Bu cümlenin sözlük anlamı şöyle olur: "O hayır sevgisinde şiddetlidir". Ancak Arapça'da "hayır" kelimesi sadece iyiliğe mahsus değildir; bu mal ve mülk için de kullanılır. Dolayısıyla, Bakara sûresinin 180. âyetinde de "hayır" kelimesi mal ve servet anlamında kullanılmıştır. Zâten konuşmanın seyri ve bağlamı, bu kelimenin nerede hayır ve iyilik ve nerede mal ve mülk için kullanıldığını kendiliğinden ortaya koyar. Nitekim, yukarıdaki âyetin bağlamı da, "hayır" kelimesinin burada iyilik değil, mal ve mülk anlamında kullanıldığını göstermektedir; zira kendi Rabbine nankör olan ve kendi davranışlarıyla kendi nankörlüğünü kanıtlayan bir insanın "hayır sevgisinde şiddetli" olduğu söylenemez.

7. Yani, ölmüş olanlar nerede ve ne şekilde bulunuyorlarsa, onlar oradan çıkarılıp yaşayan insanlar şeklinde diriltileceklerdir.

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

10-11: Ve kalplerdeki sırlar meydana çıkarılıp incelendiği zaman.[8] O gün, Rableri onların durumundan muhakkak haberdardır.[9]

Açıklamalar

8. Yani insanların kalplerindeki bütün gizli düşünce, arzu, niyet, amaç ve hareketlerin hepsi bir bir ortaya çıkarılacaktır. Bunlar titizlikle incelenecek ve değerlendirilecektir. İyileri bir tarafa, kötüleri de başka bir tarafa ayıklanacaklardır. Başka bir deyişle, Allah'ın mahkemesinde karar, sadece dış görünüşü ve görülen hareket ve fiillere dayanılarak değil, ard niyet ve düşünceleri de süzgeçten geçirildikten sonra alınacaktır. Bu noktayı gözümüzün önünde tutarsak gerçek ve mükemmel adâletin Allah'ın mahkemesinden başka bir yerde bulunamayacağına kâni oluruz. Dünyada lâyık yasaların geçerli olduğu ülkelerde bile, bir suçlunun sadece işlediği suça bakılarak değil, bunu işlerken taşıdığı düşünce ve ard niyetinin de incelenmesine önem veriliyor. Fakat dünyanın hiçbir mahkemesi ve yasası, bir insanın gerçek niyet ve düşüncelerini bilecek ve değerlendirecek imkânlara sahip değildir. Bu işi ancak Cenab-ı Allah becerebilir, çünkü o her şeyi görmekte, işitmekte ve bilmektedir. O, her insanın gizli düşünce ve art niyetlerini iyice inceleyip

kendisinin cezaya mı, yoksa ödüle mi layık olduğuna karar verebilir. Ayrıca, âyetin sözleri gösteriyor ki, Yüce Allah'ın bu kararı, Onun, sadece kalplerdeki arzu ve niyetleri peşinen bildiğinden değil, aynı zamanda kıyamet gününde bu gizli duygu ve düşüncelerin açık açık ortaya konması ve açık mahkemede ne kadarının hayır ve ne kadarının şer olduğunun belirtilmesi üzerine verilecektir. Bu nedenle, "hissilâ mâ fis'sudûr" sözleri kullanılmıştır. "Tahsil" kelimesi, bir şeyi alıp dışarıya çıkarmak demektir örneğin ceviz gibi bir meyvenin sert kabuğunun kırılıp içindekinin çıkarılması ve çeşitli şeylerin ayıklanması. O halde, kalplerdeki sırların "tahsiline" de bu her iki şey dahildir: Yani onların açılıp saçılması ve ayıklanıp iyilikler ile kötülüklerin ayırılması. Aynı husus Târık sûresinde "yevme tubles-serrâir" olarak ifade edilmiştir: Yani, "bütün sırların incelendiği günde" (âyet: 9).

9. Yani O, kimin ne olduğunu ve hangi ceza veya ödüle layık olduğunu çok iyi bilecektir.

EL-KARİA

Adı: İlk kelime, "el-karia" bu sûrenin adı olmuştur. Bu sadece bir ad değil, aynı zamanda sûrenin konusudur da. Zira, bunda baştan sonuna kadar kıyametten bahsedilmiştir.

İniş Tarihi: Bunun Mekke'de inmiş olduğu konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ayrıca, bu sûrenin içeriği ve konusundan, bunun da Mekke'nin ilk döneminde inmiş olan sûrelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bunun konusu kıyamet ve ahirettir. İnsanlar ilk önce "Muazzam hadise! O muazzam hadise, siz o muazzam hadisenin ne olduğunu ne bilirsiniz?" sözleriyle şaşırtılmış ve uyarılmıştır. Dinleyiciler bu şekilde korkunç bir olayın patlak vereceği konusunda uyarıldıktan sonra iki cümle ile onlara kıyametin ürkütücü manzarası sunulmuş ve denilmiştir ki, o gün insanlar şaşkınlık içinde ateşböceklerinin ışığın olduğu tarafa hücum ettikleri ve dağıldıkları gibi bir taraftan bir tarafa koşuşacaklar; dağlar ise yerlerinden oynayacaktır, bağları çözülecektir ve dövülmüş yün gibi dağılacaklardır. Daha sonra şöyle denilmiştir: Ahirette insanların hesabı sorulmak üzere Allahu Teâlâ'nın mahkemesi kurulunca, orada karar, bir kişinin iyi amellerinin kötü amellerine göre daha ağır ve iyi amellerinin kötü amellerine göre daha hafif olduğu orana bakıldıktan sonra verilecektir. İlk gruptaki insanlar öyle bir rahat ve lükse sahip olacaklardır ki, keyiften dört köşe olacaklardır; ikinci gruptaki insanlar ise ateş dolu bir çukura atılacaklardır.

EL-KARİA SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur. 11 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ۝١ مَا الْقَارِعَةُ ۝٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝٣ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝٤ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ ۝٥

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-5: Müthiş hadise.[1] O müthiş hadise nedir? O müthiş hadisenin ne olduğunu sen nereden bileceksin? O gün insanlar yayılmış ateşböceği sürüsü gibi olurlar. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olurlar.[2]

Açıklamalar

1. Burada "el-karia" kelimesi kullanılmıştır ki sözlük anlamı, "çarpan" ve "vuran"dır. "Kar'a", bir şeyin büyük ses çıkaracak şekilde başka bir şeye hızlı bir şekilde vurulması demektir. Bu sözlük anlamı bakımından "karia" kelimesi, korkunç bir olay veya büyük bir felaket için kullanılır. Meselâ, Araplar, "kar'athumu'l-karia" der, yani filan kabile veya topluluğa büyük bir âfet indi. Kur'an-ı Kerîm'de de bir yerde bu kelime, bir millete inen büyük bir felaket için kullanılmıştır. Nitekim Ra'd sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Kâfirler; işledikleri kabahattan dolayı başlarına gelecek belâdan kurtulamazlar." (âyet: 31). Ancak

burada el-karia kelimesi, kıyamet için kullanılmıştır ve el-Hakka sûresinde de kıyamete bu ad verilmiştir (âyet: 4). Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, burada kıyametin ilk aşamasından başlayarak azap ve sevabın son merhalesine kadar olan tüm âhiret âleminden bir arada söz edilmektedir.

2. Buraya kadar kıyametin ilk aşamasından söz edilmiştir. Yani, dünyanın dengesinin tamamen altüst olmasına yol açacak büyük olay meydana gelince insanlar çil yavruları gibi sağa sola kaçışacaklardır. Onlar tıpkı ışığa doğru koşan pervaneler gibi dağılacaktır ve dağlar atılmış rengarenk yün gibi çevreye dağılacaktır. Burada dağların rengarenk yüne benzetilmesinin nedeni, değişik renkte olmalarıdır.

فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝٦ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ۝٧ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ ۝٨ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۝٩ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ۝١٠ نَارٌ حَامِيَةٌ ۝١١

6-11: İşte[3] o günde tartısı ağır gelen. O, râzı olduğu bir yaşayış ve safa içindedir. Amma tartısı hafif gelen.[4] Onun yeri derin bir çukurdur.[5] Derin çukurun ne olduğunu bilir misin? O, çok kızgın bir ateştir.[6]

Açıklamalar

3. Buradan itibaren, insanların dirilip Allahu Teâlâ'nın huzuruna çıkacakları, kıyametin ikinci aşaması başlıyor.

4. Burada "mevâzin" kelimesi kullanılmıştır ki hem mevzun, hem de mizanın çoğulu olabilir. Bunun "mevzun"un çoğulu olduğunu kabul edersek, "mevâzin"den, Allahu Teâlâ'nın nezdinde ağırlık taşıyan ve değere layık görülen ameller kastedilmiş olabilir. Eğer bunun "mizan"ın çoğulu olduğunu söylersek, "mevâzin"in anlamı, tartının iki kefesi olabilir. Birinci şık kabul edilirse, "mevâzin"in ağır veya hafif olmasının anlamı, iyi amellerin kötü amellere oranla ağır veya hafif olması olabilir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın gözünde ancak iyiliklerin ağır ve değerli olması önemlidir. Diğer şık olarak mevâzinin ağır olmasının anlamı, Cenab-ı Allah'ın adalet tartısında iyilikler kefesinin kötülükler kefesine göre daha hafif olmasıdır. Arapça deyimine göre "mizan" kelimesi ağırlık anlamına da gelir ve bu anlam açısından, ağırlığın hafif

veya ağır olmasından, iyiliklerin ağırlığının fazla veya az olması kastedilmiş olabilir. Kısacası, mevâzin ister "mevzun", ister "mizan" veya "vezn" (ağırlık) anlamında kabul edilsin, anlatılmak istenen aynıdır ve o da Allah'ın mahkemesinde kararın şu kurallara göre verileceğidir: İnsanın, yanında getirdiği amellerin sermayesi (yükü) ağır mıdır, yoksa hafif midir; yahut, iyiliklerin ağırlığı, kötülüklerinin ağırlığından fazla mıdır, yoksa az mıdır? A'raf sûresinde şöyle buyurulmuştur: "O gün tartmak haktır. Terazisi ağır gelenler felâh bulanlardır. Tartısı hafif gelenler de âyetlerimize küfr ile zulmeder oldukları için kendilerine yazık edenlerdir" (âyet: 8-9). Kehf sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Onlar iyi bir şey yapıyoruz zannettikleri halde dünya hayatındaki çalışmaları boşa gidenlerdir. Bunlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir, ki onları için kıyamet günü hiçbir terazi tutmayız." (âyet: 104-105). El-Enbiya sûresinde ise şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet gününde adalet terazilerini koyacağız. Hiçbir kimseye zerre kadar zulmolunmaz. Eğer bir hardal tanesi kadar bile olsa amelini mizana getiririz. Biz hesap görücü olarak kâfiyiz." (âyet: 47). Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, küfr ve hakkı inkâr etmek kendi başına öyle büyük bir kötülüktür ki, kötülükler kefesini mutlaka aşağıya indirecektir ve bir kâfirin hiçbir iyiliği, iyilikler kefesini aşağıya indirecek kadar ağır olmayacaktır. Ancak bir mü'minin kefesinde hem imanının ağırlığı olacaktır, hem de dünyada yaptığı iyi amellerin ağırlığı. Diğer yandan, ona ait olan kötülükler, kötülüklerinin tartıldığı kefeye konacak ve o zaman iyilikler kefesinin mi, yoksa kötülükler kefesinin mi ağır olduğuna dikkat edilecektir.

5. Buradaki ifade, "ummuhu hâviye"dir. Yani, "annesi hâviye olacaktır". "Haviye", "hevâ" kökünden çıkmıştır, ki yüksek bir yerden alçak bir yere düşmek demektir. "Hâviye" ise, bir şeyin düştüğü derin çukur veya kuyu demektir. Cehenneme hâviye demenin nedeni şudur: Cehennem çok derin olacaktır ve Cehenneme layık olanlar buna yukarıdan atılacaktır. Annesinin Cehennem oluşu ifadesine gelince, nasıl ki annenin kucağı, bir çocuğun beşiği oluyor, âhirette Cehennem sahiplerinin beşiği ve son durağı da bu olacaktır.

6. Yani o sadece derin bir çukur değil, aynı zamanda alev alev yanan ateşle dolu bir çukur olacaktır.

ET-TEKÂSÜR

Adı: İlk âyette geçen "et-tekâsür" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Ebu Hayyan ve Şevkanî diyor ki, tüm müfessirlere göre bu Mekke'de inmiş olan bir sûredir. Ve İmam Suyuti'nin ifadesine göre, bu sûrenin Mekkî oluşu çok bilinen bir hususdur. Ancak bazı rivâyetlere göre bunun Medenî bir sûre olduğu da ifade olunmuştur. Bu rivâyetler şöyledir:.

İbn Ebi Hatim'in Ebu Bureyde'nin naklettiği rivâyetine göre bu sûre, iki Ensâr kabilesi Beni Harise ile Beniü'l- Hers hakkında inmiştir. İki kabile birbirine önce kendi yaşayan büyüklerinden övgüyle söz etmiş ve daha sonra kabristana varıp ölmüş olan büyüklerinin methini dile getirmiştir. Bunun üzerine ilâhî kelâm, "al-hâkumut'tekâsür" indi. Ancak Kur'an'ın âyetlerinin inişiyle ilgili olarak sahabeler ile tabiin arasında alışılagelmiş olan geleneği gözönünde tutarsak, bu rivâyetin Tekâsür sûresinin illa o zaman indiğini kanıtladığını söyleyemeyiz. Bundan, sadece bu sûrenin, bu iki kabilenin durumuna tıpatıp uyduğu sonucunu çıkarabiliriz.

İmam Buhari ve İbn Cerir, Hz. Ubeyy bin Ka'b'ın (r.a.) şu sözlerini nakletmiştir: "Biz Resûlullah'ın, "eğer ademoğlunda mal dolusu iki vadi önceden varsa, o üçüncü bir vadiye talip olacaktır. Ademoğlunun karnı topraktan başka herhangi bir şeyle dolamaz" mealindeki sözlerinin Kur'an'ın sözleri olduğunu sanıyorduk. Taa ki, "ael-hâkumut'tekasür'" indi." Bu hadisin, Tekâsür sûresinin Medenî oluşunun bir delili olduğu şu açıdan ifade olunmuştur: Hz. Ubayy Medine'de Müslümanlığı kabul etmişti. Ne var ki, Hz. Ubayy'in bu sözlerinden, sahabe-i kirâmın, ne bakımdan Resûlullah'ın sözlerini Kur'an'ın sözleri olarak kabul ettikleri anlaşılmıyor. Eğer bunun anlamı, onların bunu Kur'an'ın bir âyeti olarak kabul ettikleriyse, bu kabul edilecek bir husus değildir. Çünkü, sahabelerin büyük bir çoğunluğu, Kur'an-ı Kerim'in her kelimesini bili-

yordu; onların, bu hadisin, Kur'an'ı Kerîm'in bir âyeti olduğu yanılgısına düştüğü nasıl kabul edilebilir? Ve eğer, "Kur'an'ın" veya "Kur'an'dan" olduğu sözleri, sözkonusu hadisin Kur'an'dan kaynaklandığı anlamında kabul edilirse, rivâyetin anlamı şu olabilir: Medine'de İslamiyeti kabul edenler ilk kez Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) mübarek ağzından bu sûreyi dinleyince, bunun o an indiğini sandılar ve daha sonra Resûlullah'ın sözkonusu buyruğunun bu sûreden kaynaklandığını veya esinlendiğini düşündüler.

İbn Cerir, Tirmizi ve İbnü'l- Münzir v.s. gibi muhaddisler Hz. Ali'nin (r.a.) şu sözünü nakletmişlerdir: "Biz kabir azabı hakkında daima tereddüt içinde idik, ta ki elhâkumut'tekasür' indi." Bu sözün, Tekasür sûresinin Medeni oluşunun kanıtı olduğu şu açıdan ifade edilmiştir: Kabir azabıyla ilgili emirler Medine'de inmiştir, Mekke'de bu tür emirler gelmemişti. Ancak bu görüş te yanlıştır. Kur'an-ı Kerîm'in Mekkî sûrelerinin birçok yerinde kabir azabından öylesine açık-seçik söz edilmiştir ki, bu hususta hiçbir şüpheye yer kalmıyor. Örneğin bkz. el-En'am, âyet: 93, en-Nahl: 28, el-Mü'minûn: 99-100 ve el-Mü'min: 45-46. Bütün bunlar Mekkî sûrelerdir. Onun için eğer Hz. Ali'nin sözlerinden bir şey sabit oluyorsa, o da şudur: Yukarıda zikrolunan Mekkî sûrelerin inişinden önce Tekâsür sûresi inmişti ve inişiyle kabir azabı konusunda sahabelerin şüphe ve tereddüdü ortadan kalkmıştı.

Bundan dolayıdır ki, müfessirlerin büyük bir çoğunluğu bu sûrenin Mekkî oluşunda birleşmiştir. Bizce ise, bu sadece Mekkî bir sûre değildir, ayrıca konusu ve ifadesi bunun Mekke döneminde inen ilk sûrelerden biri olduğunu göstermektedir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede insanlara dünya sevgisinin kötü sonuçları konusunda uyarıda bulunulmuştur. Bu dünya sevgisi yüzünden insanlar son nefeslerine kadar mal ve mülk toplamaya, dünyada zevkü safa sürmeye, şan ve şöhret kazanmaya, kuvvet ve iktidar elde etmeye çalışırlar, bu konuda birbirlerini çiğnemeye ve geçmeye çalışırlar ve bunları elde etmelerinden son derece mutlu olurlar. İşte böylesine çarpık düşünce ve davranış yüzünden her şeye öylesine göz yumarlar ki, başka bir şey akıllarına gelmez. İşte bu tutumun kötü sonu konusunda uyarıldıktan sonra insanlara şöyle denilmiştir: Burada kaygısızlık ve vurdumduymazlıkla dört elle toplamakta olduğunuz bu nimetler sadece birer nimet değil, aynı zamanda sizi sınavdan geçiren ölçülerdir. Kazandığınız her nimetin hesabını âhirette vermek zorundasınız.

ET-TEKÂSÜR SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 8 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۝٢ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Dünyayı kazanmak için birbirinizle yarışmanız sizi gaflete düşürdü.[1] Öyle ki (bu düşünce ile) siz kabirlere varıyorsunuz.[2] Hayır, aslâ. Yakında bunu bileceksiniz.[3]

Açıklamalar

1. Burada kullanılan ifade "el-hâkumuttekâsür"dür ki, anlamı çok geniştir ve bir cümleye sığıdırılması zordur.

"El-hâkum" kelimesi, "lehv" kökünden çıkmıştır. Lehv'in asıl anlamı "gaflet"tir. Ancak Arapça'da bu kelime, bir insana her şeyi unutturacak aşırı ilgi ve sevgiden doğan meşgale veya uğraşa denilir. Bu kökten türetilen "el-hâkum" kelimesi, böylece, bir kişiyi her şeyden uzaklaştıracak, her şeyi unutturacak ve hatta,gafil kılacak bir uğraş anlamına gelir.

"Tekasür"ün ise üç anlamı vardır ve "kesret" (çokluk)'tan çıkmıştır: Birincisi, bir kişi mümkün olduğu kadar "çokluk" toplamaya çalışır. İkincisi, insanlar "çokluğu" toplamakta birbirini geçmeye çalışırlar.

Üçüncüsü, insanların sahip oldukları "çokluk"tan iftihar etmeleri ve bu bakımdan birbirini geçmeye çalışmaları.

O halde "el-hâkumut- tekâsür"ün anlamı şudur: "Tekâsür" (çokluk) sizi öylesini meşgul etmiştir ki, bu aşırı ilgi ve sevgi yüzünden belki de daha önemli olan şeylerden gafil oluyorsunuz; yani onları unutuyorsunuz. Bu âyette "tekasür"den neyin çokluğunun kastedildiği anlaşılmıyor. Ayrıca, daha önemli olan, hangi şeylerin unutulduğu da açıklanmamıştır. Sadece bu değil, bu âyetin muhataplarının kimler olduğu da iyice anlaşılmıyor. Bu nedenle, biz bu sözlere genel bir anlam vermeliyiz. Tekâsür'ün anlamı o zaman, çok genişlemiş oluyor. Bu, her şeyin çokluğu olabilir: dünyadaki bütün nimetler, kişisel çıkarlar ve yararlarla ilgili şeyler, lüks eşya, haz ve zevk araçları ve güç ile iktidar yolları ve imkanları. Bunları elde etmek için birbiriyle yarışmak, birbirini geçmeye çalışmak, ezmek, başkalarına hava atmak ve gösteri yapmak ve adeta kendilerini unutmak. İşte yukarıdaki âyette kastedilen şeyler bunlardır. Muhataplar da her devirdeki ve her yerdeki fertler veya toplumlar olabilirler. Yukarıdaki âyette gafletin sonucunda nelerin unutulduğu kesin olarak anlatılmadığı için bunu da genel anlamda kullanabiliriz. Çokluk hevesi ve ihtirası kendilerine Allah'ı, akıbeti, ahlâkî sınır ve sorumlulukları unutturur. Onlar ancak kendi hayat seviyelerini yükseltmeye koyulurlar ve bu hevesleri yüzünden insanın değer ve kalitesinin ne kadar düştüğüne hiç bakmazlar. Onlar mümkün olduğu kadar servet ve para kazanmak isterler, ama bunların hangi yoldan elde edildiğine bakmazlar. Onlar kendi vücutlarının ve nefislerinin zevk ve rahatı için her şeyi unuturlar ve bu ahlâkî çöküntü ve başıboşluğun sonucunun ne olacağını hiç düşünmezler. Mümkün olduğu kadar kuvvet ve iktidar için siyasî şöhret ve ikbâl ile ordu, silah ve araç-gereç toplarlar ve bu hususta herkesi ezip geçerler. Fakat bunların Allah'ın dünyasında baskı, zulüm ve kan dökmeye yol açacağını ve insan ırkını bile yok edeceğini hiç akıllarına getirmezler. Oysa, bütün bunlar, yeryüzüne zulmü hakim kılacak ve insanlığı yok decek şeylerdir. Kısacası, tekasür, yani çokluk veya bolluğun çeşitli nitelik ve çeşitleri vardır. Bunlar gerek kişileri, gerekse toplumları aşırı derecede meşgul ediyorlar. O kadar ki, bu, aşırı heves ve ihtiras şeklini almış; ve ilgili kişi ve toplumlar dünyanın rahat, zevk ve lükslerine kendilerini öylesine kaptırmışlardır ki, diğer bütün iyi ve güzel şeyleri unutmuşlardır.

2. Yani, siz bütün ömrünüzü bu uğraş için harcıyorsunuz ve bu düşünce ölünceye kadar peşinizi bırakmıyor.

3. Yani dünya malının bu çokluğu ve bu hususta başkalarını geçmenin kalkınma ve başarının delili olduğu yanlıştır ve büyük bir yanılgı içindesiniz. Bu hiçbir şekilde kalkınma ve başarı değildir. Çok geçmeden siz bunun kötü sonucunu göreceksiniz ve hayatınız boyunca yanlış yolda ve tutumda olduğunuzu göreceksiniz. Aslında burada kullanılan "yakında" kelimesinden âhiret kastedilmiş olabilir. Zira, ezelden ebede kadar bütün zamanları görmekte olan, bütün kainatı gözetiminde bulunduran Yüce Allah için birkaç bin veya yüzbin yıllık süre, zamanın küçük bir parçasıdır. Bu kelimeden "ölüm" de kastedilmiş olabilir. Zira, ölüm kimseden fazla uzak değildir ve herkese çok yakın olabilir. Bir kişi, öldükten hemen sonra, ömrünü uğurlarında geçirmiş olduğu uğraşların kendisi için mutluluk ve refah vesilesi mi, yoksa adının kötüye çıkması ve kötü kadere bürünme mi vesilesi mi olduğunu görmüş olacaktır.

ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾
ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

4-8: Sonra (dinle) aslâ. Yakında bileceksin. Hayır, aslâ. Eğer kesin bir bilgi ile bilseydiniz (bu davranışın sonunu). (O zaman böyle davranmazdınız). And olsun, O Cehennemi mutlaka göreceksiniz. Yine (dinleyin) onu muhakkak kesin bir görüşle göreceksiniz. Sonra o gün, Allah'ın nimetlerinden mutlaka sorulacaksınız.[4]

Açıklamalar

4. Bu son cümlede kullanılan "sonra" kelimesi, insanların önce Cehenneme atılacakları, sonra Allah katında sorguya çekilecekleri anlamında değildir. Aksine bunun anlamı şudur: "Sonra, biz size şu haberi de veriyoruz ki o gün, Allah'ın nimetlerinden mutlaka sorulacaksınız." Ve gayet tabii ki, bu sorgulama ilâhî mahkemede duruşma sırasında olacaktır. Bunun en büyük delili şudur: Çeşitli hadislerde Resûlullah'ın şöyle dediği kaydedilmiştir: Allahu Teâlâ'nın, kullarına ihsan ettiği nimetler hakkındaki sorgulama gerek mü'min, gerekse kâfirlere yapıla-

caktır. Şimdi bu ayrı şeydir ki, verilen nimetler için nankör davranmayan ve Allah'a şükrederek hayatlarını geçirenler bu muhasebede başarılı olacaklardır ve Allah'ın nimetlerinin hakkını vermeyenler ve kendi söz veya hareketleri veya her ikisiyle bu hususta nankör davrananlar bu sınavı geçemeyeceklerdir.

Hz. Cabir bin Abdullah'ın rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) kendilerine misafir oldu ve kendileri ona taptaze hurmalar ikram etti ve su içirdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki, "Bunlar, hakkında sorguya çekileceğiniz nimetlerdendir". (Müsned-i Ahmed, Nesai, İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye, Abd bin Humeyd ve Beyhaki).

Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Gelin, Eb'u'l- Heysem bin et-Teyhan el-Ensârî'ye gidelim". Nitekim, Resûlullah onlarla beraber İbnü"t- Tayhan'ın bağına vardı. O da onlara bir hurma dalı getirdi. Resûlullah (s.a.v.) kendisine sordu: "Sen neden hurmaları koparıp tane tane getirmedin?" Et-Tayhan dedi ki, "Ben, sizlerin hurmaları kendinizin koparmanızı ve ayıklayıp yemenizi istiyordum." Nitekim onlar hurmaları yedi ve soğuk su içti. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Canım elinde olan Zât'a yemin ederim, bu nimetler hakkında kıyamet gününde hesap vermek zorunda olacaksın. Meselâ, bu serin gölge, bu tatlı hurmalar ve bu soğuk su."(Bu olay, Müslim, İbn Mâce, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir ve Ebu Ya'lâ v.s tarafından Hz. Ebu Hureyre'ye dayanılarak naklolunmuş ve aralarında bazı ifade farkı vardır. Bunlardan bazısında bu Ensârî'nin adı verilmiş, bazısında ise sadece "Ensârdan biri" denilmiştir. Bu olayı, değişik şekilde ve birçok ayrıntılarla, İbn Ebi Hatim, Hz. Ömer'e (r.a.) atfen ve İmam Ahmed, Hz. Peygamber'in azad ettiği kölesi, Ebu Asiyb'e atfen nakletmiştir. İbn Hibban ve İbn Merduyye, Hz. Abdullah bin Abbas'a dayanarak başka bir rivayeti nakletmişlerdir ki bundan, hemen hemen benzeri bir olayın Hz. Ebu Eyyub Ensârî'nin evinde meydana geldiği anlaşılmaktadır).

Bu hadisler gösteriyor ki, sadece kâfirler değil, mü'minler ve sâlihler de sorguya çekileceklerdir. Yüce Allah'ın, insanlara ihsan ettiği nimetlere gelince, bunlar sınırsızdır ve sayısızdır. Hatta, bazı nimetler öyledir ki, insan onları bilmez bile. Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurul-

muştur: "Eğer Allah'ın nimetlerini birer birer saymak isterseniz, sayamazsınız." (İbrahim: 34). Bu nimetlerden sonsuz ve sayısız olanlar, Allahj Teâlâ'nın doğrudan insanlara bahşettiği nimetlerdir ve birçoğu, insanların kendi çabalarıyla elde ettikleridir. İşte insanların kendi çaba ve yetenekleriyle elde ettikleri bu nimetler hakkında hesap vermeleri gerekecektir, yani bunları hangi yollarla kazandıklarını ve nasıl harcadıklarını anlatacaklardır. Ayrıca, Allahu Teâlâ'nın doğrudan verdiği nimetler hakkında da hesap vereceklerdir ve nerede ve nasıl kullandıklarını belirteceklerdir. Buna ilaveten, insanlar, sahip oldukları diğer genel nimetler hakkında da sorguya çekileceklerdir. Yani, kendilerine, bu nimetlerin Allahu Teâlâ'dan geldiğini kabul edip etmedikleri, ve bunlar için kendi dil, ağız, yürek ve amelleriyle şükranlarını belirtip belirtmedikleri; yoksa, bunların Allah'tan gelmiş olmasına rağmen bunların verilmesinde başka varlıkların rolünün bulunduğuna inandıkları, ve bu nedenle, bunları tanrı ilan ettikleri ve onlara teşekkür ettikleri sorulacaktır.

EL-ASR

Adı: İlk âyette geçen "el-asr" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Mücahid, Katade ve Mükâtil, bunun Medenî bir sûre olduğunu belirtmişlerdir. Ancak müfessirlerin büyük bir çoğunluğu bunun Mekkî olduğunda ittifak etmiştir. Bunun konusu ve içeriği de bunun Mekke döneminin ilk yıllarında indiğini göstermektedir. Zira o sıralarda İslâm'ın öğretileri, dinleyicilerin bir defa dinleyip de unutamayacakları ve kendiliğinden dillerine dolaşacakları şekilde kısa, ama son derece güzel ve etkileyici cümlelerle anlatılıyordu.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûre az ve öz sözün harika bir örneğidir. Bu sûreye sığdırılan birkaç uygun, ölçülü ve güzel kelimeye muazzam bir anlam ve ifader dünyası doldurulmuştur, ki bunlar bir kitapta bile anlatılamaz. Bunda gayet açık ve net bir şekilde insanın kurtuluş ve mutluluğunun yolunun ne olduğu, felaket ve yok olmanın yolunun ne olduğu açıklanmıştır. İmam Şafiî'nin haklı olarak dediği gibi, eğer insanlar sadece bu sûreyi okuyup iyice düşünseler, hidâyete ereceklerdir. Bu sûrenin ashab-ı kiram'ın nezdindeki önemine gelince şunu diyebiliriz ki, Hz. Abdullah bin Hisnu'd- Darimi Ebu Medine'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber'in sahabelerinden ikisi ne zaman bir araya gelse, birbirine El-Asr sûresini okumadan ayrılmazdı (Taberani).

EL-ASR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 3 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: And olsun zamana (Asr'a). Muhakkak ki insan hüsrandadır. Ancak iman edip, sâlih amel işleyen ve birbirlerine hak ve sabır ile tavsiyede bulunanlar böyle değil.[1]

Açıklamalar

1. Bu sûrede insanın büyük hüsranda olduğu konusunda zamana yemin edilmiştir ve bu hüsrandan, ancak şu dört meziyete sahip kimselerin kurtulmuş olduğu kaydedilmiştir: (1) İman (2) sâlih amel (3) birbirine hakkı tavsiye etmekveya hak ile nasihat etmek ve (4) birbirine sabrı tavsiye etmek. Şimdi, bu her maddeyi ayrı ayrı ele alarak enine boyuna tartışmalıyız ki, buradaki buyruğun anlamı tamamen ortaya çıksın:

İçilen anda gelince, daha önce birkaç kez vurgulamak istediğimiz gibi, Yüce Allah, mahlûklarından herhangi birine and içmişse, onun

büyüklüğü veya müthiş marifetleri veya gücünden dolayı değildir, aksine ispatlanmak istenen hususu kanıtladığı içindir. O halde zamana yemin edilmesinin anlamı, dört ayrı özelliğe sahip kimseler hariç, insanın büyük bir hüsranda olduğu gerçeğini zamanın kanıtlamış olmasıdır.

Zaman kelimesi hem geçmiş süre için kullanılır, hem de geçmekte olan süre için ki, bunda şimdiki zaman aslında uzun bir süre değildir. Her geçen ân geçmiş veya mâzi olmaktadır ve her ân gelip geleceği şimdiki zamana, ve geçip şimdiki zamanı maziye dönüştürmektedir. Burada salt zamana and içildiği için bunun kapsamına her iki çeşit zaman gelmektedir. Geçmiş zamana and içilmesinin anlamı şudur: İnsanlık tarihi, bu gibi özelliklerden yoksun olanların mutlaka hüsranda olduklarını kanıtlamıştır. Geçmekte olan zamana yemin edilmesinin anlamını anlamadan önce şunu iyice bilmelisiniz ki, halen geçmekte olan zaman, aslında her kişiye ve her millete dünyada yaşaması ve çalışması için tanınan mühlet veya süredir. Bu tıpkı bir salonda bir öğrenciye sınav sırasında verilen süre gibidir. Bu sürenin hangi hızla geçmekte olduğunu anlayabilmek için kısa bir süre için kendi kol saatinizdeki saniye ibresinin hareketini izleyebilirsiniz. Oysa, bu bir saniye bile zamanın büyük bir dilimidir. Nitekim, bu bir saniyelik sürede ışık 186 bin millik yolu katetmiş oluyor ve Allah'ın dünyasında, hâlâ bizim bilemediğimiz pek çok öyle şeyler vardır ki, hızları daha da yüksektir. Her ne olursa olsun, zamanın geçiş hızının, saatlerde gördüğümüz saniye iğnesi gibi hızlı olduğunu düşünsek ve ayrıca, dünyada yaşamamız için verilen belli bir süre, yani ömür sınırlarının içinde iyi ya da kötü, yaptığımız bütün hareketler ve meşgul olduğumuz işlerin hepsinin gerçekleştiğini aklımıza getirsek, bütün sermayemizin bu hızla geçmekte olan zamandan ibaret olduğunu anlayabiliriz. İmam Râzi ermiş bir kişinin şu sözlerini nakletmiştir: Ben Asr sûresinin anlamını, çarşıda, "sermayesi erimekte olan adama acıyın", "sermayesi erimekte olan adama merhamet edin" diye bağırarak buz satmakta olan bir adamdan öğrendim. Onun sözlerini işittikten sonra ben kendi kendime dedim ki, "işte budur, 'and olsun zamana. Muhakkak ki insan hüsrandadır' sözlerinin anlamı." İnsana verilen ömür denilen süre, buz gibi hızla erimektedir. Bu süre boşa harcanır veya yanlış işlerde kullanılırsa, bu insanın hüsranıdır". O halde, bu sûrede geçmekte olan zamana yemin edilerek söylenen söz şudur: Bu hızla geçmekte olan zaman şahittir ki, bu dört özelliğe sahip olmadan kendisine verilen müh-

let veya ömrünü, hangi işlerde harcıyorsa o işlerin hepsi zararlıdır ve kendisi zarardadır. Kârlı olanlar, ancak bu dört özelliklere sahip olup dünyadaki işlerini yapanlardır. Bunu tıpkı şu misal ile anlayabiliriz: Diyelim ki, bir öğrenci kendisi için tanınan sürede imtihan kağıtlarını doldurmak yerine başka işlerle meşgul iken, biz nöbetçi olarak salondaki saate işaret ederek kendisini şöyle uyarıyoruz: "Bu hızla geçmekte olan saat gösteriyor ki, sen kendi kendine zarar vermektesin; kârlı ve kazançlı olan ancak şu anda her saniyesini imtihan kağıdına doldurmakta olan öğrencidir."

İnsan kelimesi tekil olmasına rağmen daha sonraki cümlede dört özelliğe sahip kimselerden müstesna sayılmıştır. Bu bakımdan ister istemez, burada bu insan kelimesinin "ism-i cins" (topluluk ismi) olarak kullanıldığını kabul etmeliyiz ve bunun fertler, gruplar, milletler ve tüm insan ırkını kapsadığını söyleyebiliriz. O halde, sözkonusu dört özelliği taşımayanların zarar edecekleri hükmü mutlaka gerçekleşecektir, ister bu durumda olan tek bir kişi, birkaç kişi veya grup, topluluk, millet veya bütün insanlar olsun. Bu tıpkı, zehrin, insan için tehlikeli ve öldürücü olduğu hükmünü verdiğimiz gibidir. Bu demek olacaktır ki, zehri ister bir tek kişi içsin, ister birkaç kişi veya grup, bütün bir millet veya dünyanın tüm insanları içsin, bu kendilerini öldürecektir. Zehrin öldürücü özelliği tartışma götürmez. Bunu ister bir kişi içmeye karar versin, ister bir millet veya bütün insanlar bu konuda anlaşsın, bunun özelliğinde herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Aynı şekilde yukarıda bahsedilen dört özellikten yoksun olanların zararda olacakları da değişmez bir kuraldır. Bu kaide ve kural, ister bir kişi bunlardan yoksun olsun, ister bir millet veya bütün insanlar kafirlik, kötü amel ve bâtıla sarılmak konusunda birbirlerini teşvik etsin veya nefsin köleliğini telkin etsin, hiç değişmez.

Şimdi gelin, Kur'ân-ı Kerîm'de "zarar" kelimesinin ne anlamda kullanıldığına bir göz atalım. Sözlük açısından zarar, kâr'ın tersidir ve ticarette bu kelime, bir kişinin bir işte kazanç elde etmesi yerine zarara uğraması için kullanılır. Şimdi insan ister başlattığı işini genelde zararda yürütsün, ister tüm sermayesini kaybetsin ve iflas etsin, zarar zarardır. Kur'an'ı Kerîm bu kelimeyi kendine has bir terim haline getirip "felâh"ın tersi olarak kullanır. Ve nasıl ki, Kur'an'ın "felâh" kavramı sadece maddi veya dünyevi refah ve mutluluk demek değil, aksine

dünyadan âhirete kadar insanın gerçek başarılarını ve mutluluklarını kapsamaktadır; "hüsran" veya "zarar" kavramı da sadece dünyadaki başarısızlık, sıkıntı veya mutsuzluk anlamında olmayıp, dünyadan âhirete kadar insanın gerçek başarısızlığı ve mutsuzluğunu anlatmaktadır. Biz gerek felah gerekse hüsranın Kur'ân-ı Kerîm'e göre hangi anlama geldiğini bundan önce çeşitli yerlerde açıkladığımız için bunları burada tekrarlamamıza gerek yoktur. (Bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 9, el-Enfal, dipnot: 30, Yunus, dipnot: 23, el-Isra, dipnot: 102, el-Hacc, dipnot: 17, el-Mü'minun, dipnot: 1, 2, 11, 50, Lokman, dipnot: 4, ez-Zümer, dipnot: 34). Bunun yanısıra şu husus da bilinmelidir ki, Kur'an-ı Kerîm'e göre gerçek felâh, ahiretteki felah ve başarı ile mutluluk ve gerçek hüsran veya zarar oradaki başarısızlık ve mutsuzluk olmasına rağmen, bu dünyada da adı felah olarak belirlenen şeyin aslında felah olmadığı, aksine bu dünyada da felah ve saadet yolu ve vesilesi olduğu bir gerçektir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde anlatılmıştır ve biz de gereken açıklamayı yapmış bulunuyoruz. (Bkz. Tefhim-ül Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 99, Meryem, dipnot: 53, Tâhâ, dipnot: 105, el-Leyl, dipnot: 3, 5). Yani, Kur'ân-ı Kerîm net bir şekilde ve kesinlikle "Muhakkak ki insan hüsrandadır" diyorsa, bunun anlamı gerek dünya gerekse âhiretteki hüsrandır ve aynı zamanda bu hüsran veya zarardan sadece dört özelliğe sahip kimselerin kurtulduğunu ifade ediyorsa, onların her iki dünyada zarar ve ziyandan kurtulup felah, refah ve mutluluğa erişmiş olması demektir.

Şimdi biz, bu âyete göre insanın hüsran veya zarardan kurtulmasının mümkün olduğu dört özelliğe bir göz atalım.

Bu özelliklerin ilki imandır. Bu kelime gerçi Kur'an-ı Kerîm'in bazı yerlerinde yalnız ağızla iman etmenin belirtilmesi anlamında kullanılmıştır (örneğin, en-Nisa, âyet 13, el-Maide, âyet: 54, el-Enfal: âyet 20, 27, Et-Tevbe, âyet: 38, ve Es-Sâf, âyet: 2'de), fakat asıl kullanımı, içten inanmak ve inanca sahip olmak şeklindedir, ve Arap dilinde de bu kelimenin asıl anlamı budur. Sözlükte "âmene lehû"nun anlamı, "saddakahu ve a'temede aleyhi" (onu tasdik ettim ve ona itimat ettim) ve "âmene bihi"nin anlamı, "aykene bihi" (ona inandım)dır. Kur'ân-ı Kerîm'in, gerçek iman ve inanç olarak nitelendirdiği iman şu âyetlerde iyice ortaya konmuş ve açıklanmıştır:

"Allah ve Resûlüne iman eden, sonra bundan şüpheye düşmeyenler, imanlarında sadık olanlardır" (el-Hucurât: 15).

"Rabbimiz Allah'tır" diyen ve sonra dinde doğruluğa yapışanlar" (Fussilet: 30).

"Mü'minler ancak onlardır ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer" (el-Enfal: 2).

"İman edenler, Allah için daha çok sevgi beslerler." (el-Bakara: 165).

"Aralarında cereyan eden vak'ada seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden yürekleri bir sıkıntı duymadan teslim olmadıkça onlar, Rabbin hakkı için iman etmiş olamazlar." (en-Nisa: 65).

Bundan daha çok, aşağıdaki âyette ağızla iman ettiğini söylemek ile gerçek iman arasındaki fark ortaya konmuş ve asıl arzu edilen şeyin ağızla iman ikrarı değil, gerçek iman olduğu ifade edilmiştir:

"Ey mü'minler, Allah'a ve Resûlüne iman edin" (en-Nisa: 136).

Şimdi, iman etmekten, nelere iman etmenin kastedildiği sorusuna gelince, Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus açık açık anlatılmıştır. Bundan ilk önce Allah'ı tanımak kastedilmiştir. Yani, sadece O'nun varlığını değil, O'nun tek tanrı olduğunu kabul etmek, tanrılığına kimsenin ortak olmadığını bilmek, sadece O'nun, insanlar tarafından ibadet, kulluk ve itaat edilmeye layık olmasını kabul etmek ki, kaderleri düzelten ve bozan O'dur, bir kul sadece O'na dua etmeli ve O'na güvenmelidir. Ancak O emirler verir ve yasaklar koyar. Bir kulun görevi, emirlerine uymak ve yasakladıklarından sakınmaktır. O her şeyi gören ve işitendir. O'ndan bir insanın herhangi bir fiilinin saklı olması şöyle dursun, hangi niyet ve amaçla o fiili yapmışsa, onun bile O'ndan saklı olduğu düşünülemez. İkincisi, Resûl'e inanmak. Şöyle ki, onun Allahu Teâlâ tarafından görevlendirilen bir önder ve rehber olduğunu, öğretilerinin Allah tarafından olup doğru ve kabul edilir olduğunu bilmek ve kabul etmek. Peygamberliğe imanda meleklere, diğer peygamberlere, ilâhî kitaplara ve bizzat Kur'an'ı Kerîm'e iman etmek de vardır; çünkü bunlar da Allah'ın Resûlünün öğretileri arasında yer almaktadır. Üçüncüsü, âhirete iman etmek. Şöyle ki, insanın bugünkü hayatı ilk ve son hayatı değildir, aksine ölmesinden sonra kendisi tekrar diriltilecektir, dünyanın bu hayatında işlemiş olduğu amellerin hesabını verecektir ve bu

sorgulama ve hesaplaşma sırasında iyi ve dürüst olarak belirlenen kimselerin ödül alacağı ve ve kötü ilan edilenlerin cezalandırılacağı bir gerçektir. Bu, üzerine temiz bir yaşantının bina edilebilmesi için iman, ahlâk ve kişilik ile karakterin sağlam temellerini sağlar. Aksi takdirde hiç imanı olmayan bir kişinin hayatı ne kadar güzel ve cazibeli olursa olsun, demir atmamış bir gemi gibi olur ki, dalgalarla bir bu yana, bir o yana yalpalayıp durur ve hiç yerinde duramaz.

İmandan sonra, insanı zarardan kurtarması için gerekli olan diğer özellik ise "sâlihât"a (iyi ve hayırlı işler) sarılmış olmasıdır. "Salihât" kelimesi, iyilik ve dürüstlükle ilgili hiçbir şeyin kapsamının dışında olmadığı tüm iyiliklerin toplamıdır. Ancak Kur'an-ı Kerîm nezdinde, kökünde iman olmayan ve Allah ile Resûlünün verdiği talimâta göre yapılamayan bir iş "sâlih amel" değildir. Bu nedenle, Kur'an- Kerîm'de her yerde sâlih amelden önce imandan söz edilmiş ve bu sûrede de bundan, imandan sonra bahsedilmiştir. Kur'an'ın hiçbir yerinde imansız bir amele "sâlih" denilmediği gibi, imansız bir amel için herhangi bir ecir veya ödül umudu verilmemiştir. Diğer yandan, şurası da bir gerçektir ki, doğru olduğunu insanın, kendi ameliyle ispatladığı iman ancak güvenilir ve yararlıdır. Yoksa, sâlih amelsiz bir iman yalnız bir iddiadır ki, bir insan bu iddiaya rağmen Allah ve Resûlünün gösterdiği yoldan ayrı yürümekle bunu bizzat yalanlamış oluyor. İman ve sâlih amel, tohum ile ağaç gibidir. Tohum toprağa ekilmedikçe ağaç olamaz. Ancak tohum toprakta olmasına rağmen ağaç çıkmıyorsa, demek ki tohum toprağın çok derinliklerine gömülmüş, çürümüş ve yok olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerîm'de ne kadar müjdeler verilmişse, iman edip sâlih amel işleyenlere verilmiştir ve aynı husus burada da dile getirilmiştir. Yani, insanı zarardan kurtaracak ikinci gerekli olan özellik, imandan sonraki sâlihâttır ve bunlara uymaktır. Başka bir deyişle, sâlih amel olmazsa yalnız iman, insanı zarardan kurtaramaz.

Yukarıdaki iki özellik bireylerde olmalıdır. Bundan sonra bu sûrede iki özellikten daha söz edilmiştir, ki bunlar da zarardan kurtulmak için gereklidir. Yani iman edenler ve sâlih amel işleyenler birbirlerine hakkı nasihat ve sabrı telkin etmelidirler. Bu demektir ki, ilk önce, iman edenler ile salih amel işleyenler birer birey olarak yaşamamalıdırlar, aksine toplu halde yaşamalıdırlar ki, onların bir araya gel-

meleriyle mü'min ve salih bir toplum meydana gelmelidir. İkincisi, bu toplumun her ferdi, bu toplumun bozulmamasını bir görev bilmelidir ve dolayısıyla, o toplumun bütün bireyleri, birbirlerine hak ve sabrı telkin etmekle yükümlüdür.

Hak kelimesi, bâtılın tersidir ve genellikle iki anlamda kullanılır: birincisi, ister akide ve düşünce, ister dünyevi sorunlarla ilgili olsun, adalete, insafa ve hakkaniyete uygun bir şey söylemek veya hareket etmek. İkincisi, Allah'a, kullara veya kendi nefsine verilmesi gereken hak. O halde, başkalarına hakkı nasihat etmenin anlamı şudur. Sâlih toplumda herkes hak ve hukukun anlamını ve değerini bilmeli ve buna göre hareket etmelidir. Sâlih toplumda haklar çiğnenmemeli, gerçekler unutulmamalı, bâtıl başını kaldırmamalı, kimse haksızlığa karşı sessiz, seyirci kalmamalıdır. Bu toplumda herkesin vicdanı rahat ve canlı olmalıdır. Her fert kendi sorumluluğunu bilmeli ve anlamalıdır. Nerede haklar çiğneniyor ve bâtıl başını kaldırıyorsa, orada bu toplum kendisine düşen görevi yapmalı ve hak için mücadele etmeye hazır olmalıdır. Fertler sadece kendileri hakka tapmakla, hak yolunda olmakla, hak sözü söylemekle ve hakça hareket etmekle yetinmemelidir; aksine başkalarının da ak ve hukukun bütün icaplarını yerine getirmeleri için canla başla çalışmalıdır. İşte bu bilinç ve bu davranış bir toplumun ahlâkî çöküntüden ve felâketten kurtulmasının güvencesidir. Böyle bir ruh bir toplumda yoksa, o hüsran veya zarardan kurtulamaz ve bu hüsrana, kendilerine göre haklı ve hak yolunda olmalarına rağmen kendi toplumlarında hakların çiğnenmesine sessiz ve seyirci kalanlar da eninde sonunda uğrarlar. Bu husus el-Maide sûresinde de dile getirilmiştir ve denilmiştir ki, Beni İsrail'e (İsrailoğullarına) Hz. Davud, Hz. İsa Meryem (a.s.)'in lânetleri yağmıştır ve bu lânetin sebebi, o toplumlarda her türlü günah, zulüm ve haksızlığın işlenmesine rağmen insanların birbirlerini kötü hareketlerinden korumaya çalışmamalarıdır. (âyetler: 78-79). Aynı husus el-A'raf sûresinde de şöyle dile getirilmiştir: İsrailoğulları, "Sebt" (Cumartesi) ile ilgili emirlere açıkça karşı gelip balıklar avlamaya başlayınca kendilerine azap indi ve bu azaptan, ancak bu günahtan sakınmaları için insanlara telkinde bulunanlar kurtuldu (âyetler: 163-166). Enfal sûresinde de bu husus şöyle vurgulanmıştır: "Sizden yalnız zulmedenlere isabet etmeyecek olan fitneden sakınınız." (âyet: 25). Bundan dolayıdır ki iyiliklerle telkin ve kötülüklerden men'edilmesi, Müslüman ümmetin farizası olarak kararlaştırılmıştır

(Âl-i İmran: 104) Ve bu farizayı yerine getiren ümmet, en iyi ümmet ilan edilmiştir (Âl-i İmran: 110).

. Hakkı nasihat etmekle beraber, iman sahipleri ve onların toplumlarının zarara uğramalarından kurtulmaları için şart koşulan diğer husus, o toplumun fertlerinin birbirine sabrı tavsiye etmeleridir. Yani hakka bağlılık ve hakkı desteklemek konusunda karşılaşılan güçlükler ve bu yolda ortaya çıkan zorluklar, eziyetler, sıkıntılar, zararlar ve mahrumiyetler ile ilgili olarak insanlar birbirine sükunet ve kararlı davranmayı tavsiye etmelidirler. Toplumun her ferdi birbirine cesaret vermeli ve bu güçlüklere sabır ve metanetle dayanmasını tavsiye etmelidir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, El-İnsan: dipnot 16, el-Beled, dipnot: 14)

EL-HÜMEZE

Adı: Birinci âyette geçen "Hümeze" kelimesi, bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bütün müfessirler bunun Mekkî sûre olduğunda birleşmişlerdir. Ve bunun konusu, içeriği ve üslûbuna dikkat edilirse bunun da Mekke döneminin ilk yıllarında inen bir sûre olduğu anlaşılmaktadır.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede Cahiliyye toplumunda paraya tapan zengin kimselerde bulunan ahlâkî ayıp ve kötülükler kınanmıştır. Her Arap bu kötülüklerin toplumda gerçekten bulunduğunu biliyor ve bunları kötü sayıyordu ve kimse bunların iyi bir şey olduğunu düşünmüyordu. Arapların bu kötü karakteri ve ahlâksızlığı anlatıldıktan sonra, böyle bir kişilik ve karaktere sahip olanların âhirette ne gibi bir sonla karşılaşacakları kaydedilmiştir. Bu her iki şey (yani bir yandan kötü karakter ve diğer yandan âhiretteki sonu) öyle anlatılmıştır ki, dinleyicinin aklı kendiliğinden, böyle bir karakterin böyle bir sonu olması gerektiği, zira dünyada böyle bir karaktere sahip kimselerin hiçbir ceza görmediği, aksine kendilerinin refah ve mutluluk içinde olduğu ve âhiretin gerçekleşmesinin de vazgeçilmez bir husus olduğu sonucuna varsın.

Bu sûre, Zilzâl sûresinden bu yana geçen sûrelerin zinciri içinde incelenirse, bir kişi gayet kolaylıkla, Mekke-yi Muazzama'nın ilk döneminde İslâm'ın temel inançları ve ahlâkî öğretilerinin insanların zihinlerine nasıl yerleştirildiğini anlayacaktır. Zilzâl sûresinde âhirette, insanın bütün yaptıklarının önüne getirileceği ve kendisinin, dünyada yapmış olduğu, ancak önüne gelmeyen en küçük bir iyilik veya kötülüğün olmayacağı kaydedilmişti. El-Adiyat sûresinde ise Arabistan'ın her ta-

rafına hakim olan anarşi, başıboşluk, düzensizlik, katliam, yağma ve kavgalara işaret edilmiş ve Allah'ın ihsan ettiği güç ve yeteneklerin bu şekilde harcanmasının, O'na büyük bir nankörlük olduğu vurgulanarak insanlara şöyle seslenilmişti: "Bu işler bu dünyada bitmeyecektir; aksine ölümden sonra ikinci hayatınızda sadece sizin hareketleriniz değil, niyetleriniz de iyice gözden geçirilecektir ve Rabbiniz, kimin ne gibi bir muameleye layık olduğunu gayet iyi bilmektedir. El-Karia sûresinde kıyametin korkunç manzarası çizildikten sonra insanlar şu şekilde uyarılmıştı: "Ahirette bir insanın iyi veya kötü bir sonla karşılaşması, onun iyi amellerinin, tartıda ağır veya hafif olmasına bağlı olacaktır." Tekâsür sûresinde insanların maddeci zihniyeti eleştirilmiş, bu zihniyet yüzünden insanların ölünceye kadar sadece dünyadaki kazanç, yarar, zevk, lüks, rahat, şan ve şöhret gibi şeyleri mümkün olduğu kadar en çok elde etmeye ve bu uğurda herkesi geçmeye çalıştıkları anlatılmış ve daha sonra bu gaflet ve dalâletin kötü sonları konusunda uyarıda bulunularak insanların dikkati şu noktaya çekilmeye çalışılmıştı: "Bu dünya, ne kadar ve nasıl istiyorsanız, el atıp yemek yiyebileceğiniz bir sofra değildir. Aksine, burada sahip olduğunuz her nimet hakkında, bunu nasıl kazandığınız ve kazandıktan sonra nasıl harcadığınızla ilgili olarak Rabbinize hesap vereceksiniz." El-Asr sûresinde ise gayet açık ve net bir şekilde, fertlerinde iman ve sâlih amel bulunmuyor ve toplumunda hakkı nasihat etme ve sabrı telkin etme alışkanlığı yoksa, insan ırkının her ferdi, her grubu, her milleti ve hatta tüm insanlığın hüsran veya zararda olduğu belirtilmişti. Bunların hemen ardından Hümeze sûresi gelmektedir ki, bunda Cahiliyye döneminde kabile reislerinin kötü bir örneği verilerek insanlara sanki şöyle bir soru yöneltilmiştir: "Böyle bir karakter neden zarar ve ziyana sebep olmasın?"

EL-HÜMEZE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 9 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ۝١ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Vay haline! (yüz yüze) insanlara lâf atan ve (arkadan) başkalarını çekiştirmeyi huy edinen kişinin.[1] O ki, mal topladı ve saydı durdu.[2]

Açıklamalar

1. Burada "hümezet'il lümeze" sözleri kullanılmıştır. Arapça'da "hümez" ve "lümez" anlam açısından birbirine o kadar yakındırlar ki, bunlar bazan aynı anlamda kullanılırlar; ancak bazan aralarında biraz fark olur. Ama, bu fark da öyle bir farktır ki, bazı kimselerin "humeze"nin anlamı olarak anlattıklarını, diğer kimseler "lümeze" için anlatırlar ve bunun tam aksine, bazı kimselerin "lümeze"nin anlamı dediklerini, diğer bazı kimseler "hümeze"nin anlamı olarak belirtirler. Burada her iki kelime bir arada kullanıldığı ve "hümezet'il lümeze" şeklinde ifade edildiği için, ikisi şu anlamı vermektedir: O adamın huyu budur; o başkalarını alaya alır ve rezil eder. Kimine parmakları ve kimine de kaş ve gözleriyle işaret eder. Kiminin soyuna sopuna lâf atar, kiminin karakterinde bir sürü kötülükler arar ve bulur, kimine

ayıplarını yüzüne vurur, kiminin arkasından konuşur; ispiyonculuk yapar, onun lafını ona yetiştirir ve arkadaşların aralarını açar ve kavga çıkarır, insanlara değişik değişik adlar takar ve onlarda ayıp arar. Kısacası o adam bu gibi şeylere alışıktır.

2. İlk cümleden sonra bu cümle kendiliğinden, onun kendi servetine güvendiği ve mal ve mülkünden dolayı böbürlendiği için başka insanlara hakaret ettiği ve aşağıladığı anlamı çıkmaktadır. Mal toplamak için "cem'e'a malen" sözleri kullanılmıştır ki, bu sözlerden, malın çokluğu anlaşılmaktadır. Daha sonra "saydı durdu" sözleriyle, o kişinin cimriliği ve paraya tapması, gözler önüne serilmek istenmiştir.

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُۥٓ أَخْلَدَهُۥ ۝ كَلَّا
لَيُنۢبَذَنَّ فِي ٱلْحُطَمَةِ ۝ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْحُطَمَةُ ۝ نَارُ ٱللَّهِ ٱلْمُوقَدَةُ ۝

3-6: Malının kendisinde ebedî kalacağını sanır.[3] Hayır, aslâ. O adam, kendisini parçalayacak yere[4] atılacaktır.[5] Ve sen o parçalayacak yerin ne olduğunu ne bilirsin? O, Allah'ın alev alev yanan ateşidir.[6]

Açıklamalar

3. Bunun başka bir anlamı, "Malının kendisine ebedî bir hayat vereceğini sanır" olabilir. Yani, o servet toplamak ve bunu sayarak bir tarafa biriktirmeye öylesine dalmıştır ki, ölümünü de unutmuştur ve bir gün bütün bunları burada bırakıp boş ellerle ayrılacağını aklına bile getirmez.

4. Burada "hutame" kelimesi kullanılmıştır ki, "hutm"dan türemiştir. "Hutm", kırmak, ezmek ve parçalamak anlamındadır. Cehennemin bu şekilde tanımlanmasının nedeni şudur: Cehennem, kendine atılacak ne varsa, onu, müthiş derinliği ve ateşi yüzünden mahvedecek ve paramparça edecektir.

5. Aslında "le yünbezenne" buyurulmuştur. "Nebz" Arapça'da bir şeyi, değersiz ve önemsiz addederek atmaya denir. Bundan, kendiliğinden şu anlam çıkıyor: O kendi serveti, mal ve mülkü yüzünden dünyada kendisinin bir şey olduğunu sanıyordu; halbuki, kıyamette kendisi, değersiz ve önemsiz bir şey, örneğin bir odun gibi, Cehennem'e atılacaktır.

6. Kur'an-ı Kerîm'de bunun dışında hiçbir yerde Cehenneme "Allah'ın ateşi" denilmemiştir. Burada ise bu ateşin Allah'a ait olduğunu söylemekten sadece bunun korkunçluğu belli olmuyor, ayrıca Allahu Teâlâ'nın dünya nimetleri, mal ve mülkünü bulup kibirlenenlere, içine atılacakları bu ateşin bizzat kendisine ait olduğunu söyleyebilecek kadar son derece nefret ve gazapla baktığı da ortaya çıkıyor.

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ۝٧ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ۝٨ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ۝٩

7-9: Ki, kalplere kadar gider.[7] Ve o, onların üzerine kapatılır.[8] Uzun direklere bağlı oldukları (ve aralarına sıkıştıkları) halde.[9]

Açıklamalar

7. Asıl ifade şudur: "tettali'u el'el af'idetin". "Tettali'u" kelimesi "ittila'" kelimesinden çıkmıştır ki, bir anlamı, binmek, yukarıya çıkmak ve tırmanarak ulaşmaktır ve diğer anlamı, haberdâr ve bilgili olmaktır. "Ef'edetin", fevâd'ın çoğuludur ki, kalp anlamındadır. Ancak bu kelime, insanların göğsünün içinde olan maddi kalb için değil, insanın şuuru, duygusu, istekleri, inançları, akideleri, düşünceleri, niyetleri ve iradelerinin bulunduğu yer için kullanılır. Bu ateşin kalplere gitme veya ulaşmasının bir anlamı şudur: Bu ateş veya yangın, insanların kötü düşünce, fâsid inanç, pis istek, iğrenç duygu, çirkin ameller ve sapık niyetlerinin beşiği olan yere ulaşır. Diğer anlamı ise şudur: Allah'ın bu ateşi, dünyanın ateşi gibi, hak eden ve etmeyen herkesi yakacak kadar kör olmayacak, aksine, her suçlunun kalbine inip, onun işlediği suçun niteliğini öğrenecek ve herkesi layık olduğu şekilde cezalandıracaktır.

8. Yani suçlular ve günahkârlar Cehenneme atılıp üzerlerine kapağı kapatılacaktır ve herhangi bir kapı veya penceresinin açık olması şöyle dursun, en ufuk aralığı bile olmayacaktır.

9. "Fi amedin mumeddedetin"in birkaç anlamı olabilir: Birincisi, Cehennemin kapıları kapatıldıktan sonra onların üzerine uzun direkler dikilecektir. İkincisi, bu suçlu ve günahkârlar uzun uzun sütunlara bağlı olacaklardır. Üçüncüsü, Hz. İbn Abbas'ın ifade ettiği gibidir, yani bu ateşin alevleri direkler veya sütunlar şeklinde yükseliyor olacaktır.

EL-FİL

Adı: İlk âyette geçen "ashabü'l- fîl"den alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Mekkî oluşunda birleşilmiştir. Ve bunun tarihi arkaplanı gözönünde bulundurulursa, bunun da Mekke döneminin ilk yıllarında inmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Tarihî Arkaplanı: Bundan önce biz Burûc sûresinin tefsirinde, 4. nolu dipnotta Necrân'da, Yemen hükümdârı Zunûvâs'ın Hıristiyanlara yaptığı zulüm ve işkencenin intikamını almak üzere Habeşistan'ın hıristiyan hükümdarının Yemen'e saldırıp, Himyer saltanatına son verdiğini ve M.S. 525'te bütün bu bölgenin Habeş saltanatının hakimiyetine girdiğini kaydetmiştik. Bütün bu işlem aslında İstanbul'a hakim olan Bizanslılar ile Habeş hükümeti arasındaki işbirliğiyle mümkün olmuştu. Zira, Habeşlilerde o sırada kayda değer bir deniz filosu yoktu. Filoyu Bizanslılar vermiş ve Habeşistan, 70 bin askerini bununla Yemen kıyısına çıkarmıştı. İlerdeki gelişmelerin anlaşılması için şunu hemen belirtelim ki, bütün bunlar sadece dinî duygu ve velvelelerle yapılmamış, aksine, bunların ardında ekonomik ve siyasî amaçlar da güdülüyordu; hatta diyebiliriz ki, bu harekâtın asıl etkenleri bunlardı ve hıristiyan mazlûmların (!) kanının intikamı, bir bahaneden başka bir şey değildi. Bizans İmparatorluğunun Mısır'a ve Suriye'ye hakim olmasından beri başlıca amacı, Arapların yüzyıllardan beri hakim oldukları Doğu Afrika, Hindistan, Endonezya v.s. gibi ülkeleri kapsayan bölge ile Bizanslıların hakimiyeti altındaki bölgeleri arasında yapılan ticareti tamamen ele geçirmek ve böylece Arap tüccarlarının ortadan kalkmasıyla tüm kârın kendilerine kalmasını sağlamaktı. Bu amaçla M.Ö. 24 veya 25'te İmparator Augustus, büyük bir Bizans ordusunu General Aelius Gallus'un komutasında Arabistan'ın batı kıyılarına indirmişti. Bu ordu-

nun, Arabistan'ın güneyinden Suriye'ye giden deniz yoluna hakim olması hedeflenmişti. Ne var ki, Arabistan'ın değişik coğrafi şartları ve hava muhalefeti yüzünden bu sefer başarısız kaldı. Bundan sonra Bizanslılar deniz filolarını Kızıldeniz'e getirdi ve Arapların deniz üzerinden geçen ticaret yolunu tamamen kapattılar ve sadece kara ticareti ellerinde kaldı. İşte bu kara ticaret yolunu da ele geçirmek üzere Habeş hükümetiyle işbirliği yaptılar ve donanmalarının yardımıyla onu Yemen'e hakim kıldılar.

Yemen'e saldıran Habeş ordusu hakkında Arap tarihçilerinin ifadelerinde bazı farklılıklar vardır. Hafız İbn Kesir bu ordunun iki komutanı olduğunu söylüyor: Biri Eryât, diğeri Ebrehe. Muhammed İbn İshak ise ordu kumandanının Eryât olduğunu ve Ebrehe'nin orduda yer aldığını yazıyor. Her iki tarihçi, daha sonra Ebrehe ile Eryât arasında kavga çıktığı ve yapılan düelloda Eryât'ın öldüğü konusunda birleşiyorlar Ebrehe'nin daha sonra Yemen'e egemen olduğu ve valiliğini Habeş imparatoruna onaylattığı belirtiliyor. Bu hususta Yunan ve Süryani kaynaklarda yine farklı ifadeler bulunuyor. Bu kaynakların bildirdiğine göre, Habeşliler Yemen'e hakim olduktan sonra direnen Yemenli kabile reislerini teker teker temizlemeye başladılar. Ama Assumifi Aşu' (Yunanlılara göre Esymphaeus) adlı bir kabile reisi Habeşlilere bağlı olduğunu bildirerek vergi vermeyi kabul etti ve böylece kendi canını kurtardı. Bu kabile reisi daha sonra Habeş kralından Yemen'in valiliğini aldı. Fakat Habeş ordusu bu adamın valiliğine razi olmadı ve isyan etti. Ordu daha sonra Ebrehe'yi vali seçti. Ebrehe, Habeşistan'ın Audilis limanında bir Yunan tüccarının kölesi iken Yemen'e saldıran orduya katılarak üst mevkilere çıkmayı başaran bir kişi idi. Habeş kralının Ebrehe'nin isyanını bastırmak üzere Yemen'e gönderdiği kuvvetler ya kendisine katıldılar ya da kendisi tarafından yenilgiye uğratıldılar. Nihayet, Habeş kralının ölümünden sonra tahta geçen halefi, Ebrehe'nin valiliğini onayladı. Yunanlı tarihçiler kendisine Abrames adını verirken Süryani tarihçiler kendisini Abraham olarak anmaktadırlar. Ebrehe, herhalde, Habeş dilinin bir kelimesidir. Çünkü Arapça'da Abraham'ın karşılığı "İbrahim" olarak zaten bulunmaktadır.

Zamanla Ebrehe, Yemen'in rakipsiz hakimi oluverdi, ancak sözde Habeş krallığına bağlı kaldı. Ebrehe kendisine gururla "mufevvüzü'l melik" (kral naibi) derdi. Ebrehe'nin ne kadar büyük nüfuz, yetki ve

güce sahip olduğu Milâdî 543'te Sedd-i Ma'rib'in tamirinden sonra düzenlediği kutlama törenlerinden anlaşılıyor. Bu tantanalı ve görkemli törenlere Bizans imparatoru, İran imparatoru, Hire kralı ve Gessân kralının elçileri katılmışlardı. Bu törenlerle ilgili ayrıntılar Ebrehe'nin Ma'rib Seddine yerleştirdiği kitabelerde yazılıdır. Bu kitabeler bugün de muhafaza edilmektedir ve üzerlerindeki yazılar Glaser tarafından biize aktarılmıştır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, Sebe' sûresinin tefsiri, dipnot 37).

Ebrehe, Yemen'e tamamıyla hâkim olduktan sonra Bizanslılar ile Habeşistanlıların ta başından beri kurdukları hayalleri gerçekleştirmeye koyuldu. Yani, bir yandan Arabistan'da hıristiyanlığı yaymaya ve diğer yandan, doğu ile batı arasında, Arapların elinde bulunan kara ticaret yolunu ele geçirmeye çalıştı. Böyle bir girişime ziyadesiyle ihtiyacı vardı; zira, İran'daki Sasâni imparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasındaki iktidar kavgası, doğu ülkelerinden batıya kadar bütün ticaret yollarını engellemişti.

Ebrehe, idealine kavuşmak amacıyla Yemen'in başşehri San'a'da muhteşem bir kilise inşa ettirdi. Arap tarihçileri buna "el-Kalis", yahut "el-Kuleys" veya "el-Kulleys" derlerdi, ki aslında Yunanca "Ekklesia" kökünden geliyordu. (Urduca "kilise" kelimesi de bu Yunanca sözcüğünden çıkmadır). Muhammed bin İshâk'ın rivayetine göre Ebrehe, kilisenin inşaatını bitirdikten sonra Habeş kralına yazdığı bir mektupta, bütün Arapların bu kiliseye "Kâbe" diye yüz çevirmelerini sağlamadan rahat edemeyeceğini belirtti.[1] Ebrehe bu niyetini Yemen'de herkese ilan etti. İbn Kesir'e göre, Ebrehe, Arapları kızdırmak için bu ilânı mahsus yapmıştı. Ebrehe böylece Arap ahalisini galeyana getirip Kâbe'ye saldırma ve yoetme bahanesi arıyordu. Muhammed bin İshak'ın rivayetine göre, Ebrehe'nin bu sinsi planları devam ederken öfkeli bir Arap vatandaşı kiliseye girip orada büyük abdestini yapıverdi. Bu işi Kureyş kabilesine ait bir kişi yapmıştı. Başka bir tarihçi, Mukâtil bin Süleyman'ın rivayetine göre Kureyş kabilesinin bazı gençleri bu ki-

1. Hıristiyanlar Yemen'e egemen olduklarından beri Mekke'deki Ka'be'ye paralel olarak başka bir Ka'be inşa etmeye devamlı çalışmışlardı. Amaçları, Ka'be'nin merkezi durumuna son vermekti. Nitekim, Necrân'da daha önce bahsettiğimiz bir Ka'be inşa edilmişti.

lisede yangın çıkarmışlardı. Bu iki olaydan hangisi meydana gelmiş olursa olsun, ikisinin de vuku bulma ihtimali vardı ve bunda şaşılacak bir şey yoktu. Zira, Ebrehe'nin duyurusu son derece kışkırtıcıydı. Cahiliyye döneminde bu tür kışkırtmalar üzerine bir Arap vatandaşı, bir Kureyşli veya birkaç Kureyşli gencin kiliseyi kirletmeleri veya kundaklamaları gayet doğal karşılanmalıydı. Ancak Mekke'ye yürüme bahanesini aramakta olan Ebrehe'nin bizzat böyle bir kışkırtıcı harekette bulunmuş olma ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır. Ebrehe böylece hem Arapların dinî merkezi olan Ka'be'yi yerle bir edebilecekti, hem de Kureyş kabilesine ağır bir darbe indirerek bütün Araplara gözdağı vermiş olacaktı. Gerçek neden ve olayların gelişme şekli ne olursa olsun, Ebrehe en büyük kilisesine yapılan tecavüz üzerine Ka'be'yi yok etme andını içti.

Ebrehe M.S. 570 veya 571'de 60 bin asker ve 13 fil (bir rivayete göre 9 fil) ile Mekke'ye yürüdü. Yolda, Yemen'in Arap kabilelerinin reislerinden Zûnefer, Araplardan oluşan küçük bir kuvvetle kendisine karşı koymak istedi, ama yenilerek yakalandı. Daha sonra Has'em bölgesinde Nufeyl bin Habib Has'emi adında bir Arap kabile reisi, kabilesiyle birlikte Ebrehe'nin yolunu kesmeye çalıştı. Ancak o da yenilerek esir alındı ve daha sonra canını kurtarabilmek için Ebrehe'nin askerlerine çok sayıda katır vermeyi kabul etti. Ebrehe ordusuyla beraber Taif'e varınca Beni Sakîf bu kadar büyük bir kuvvete karşı koyamayacağını anladı ve kendi tanrıları olan Lât ve bağlı bulunduğu tapınağın Habeşliler tarafından yıkılacağından endişe etti. Dolayısıyla, Beni Sakîf'in kabile reislerinden Mes'ud bir heyetle Ebrehe'ye gelerek "Sizin yıkmak istediğiniz ibadet yeri bizim mâ'bedimiz değildir. O ibadet yeri Mekke'dedir. Onun için lütfen bizim mâbedimize dokunmayın. Biz size Mekke'nin yolunu göstererek kılavuz ve katırlar vereceğiz" dedi. Ebrehe bu öneriyi çekici buldu ve kabul etti. Beni Sakif, Ebrehe ve ordusunda birçok katırın yanısıra Ebu Rigâl adında bir kılavuz da verdi. Mekke'ye üç fersah uzaklıkta El-Mugammes mevkiinde Ebu Rigâl öldü ve bundan sonra Araplar kin ve nefretlerini belirtmek için yıllarca onun mezarını taşladılar. Ayrıca, Beni Sakif ile de sürekli alay ettiler ve onların kendi putları olan Lât'ı kurtarmak için Tanrının evinin yıkılması için Habeşliler ve Hıristiyanlara geçit verdiklerinden yakındılar.

Muhammed bin İshâk'ın rivâyet ettiği gibi, el-Mugammes'ten Ebrehe öncü birliklerini ileri sürdü. Bu birlikler Tihâme ve Kureyş kabilelerine ait çok sayıda hayvanları alıp götürdüler. Götürülen hayvanlar arasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dedesi Abdülmüttalib'in de 200 devesi vardı. Ebrehe bundan sonra bir elçisini Mekke'ye göndererek, Mekkelilere şöyle bir duyuruda bulundu: "Ben sizinle savaşmaya gelmedim. Amacım sadece Ka'be'yi yıkmaktır. Eğer siz karşı koymazsanız, canınıza ve malınıza dokunulmayacaktır". Ebrehe, ayrıca, Mekkelilerin kendisiyle görüşmek istemeleri halinde onların en büyüğüyle masaya oturabileceğini de bildirdi. O sıralarda Mekke'nin en büyük kabile reisi Abdülmüttalib'di. Elçi kendisine Ebrehe'nin mesajını verdi. Abdülmüttalib ona şu cevabı verdi: "Benim sizinle zâten savaşacak gücüm yoktur. Bu Allah'ın evidir ve Allah isterse, kendi evini koruyacaktır." Elçi, Abdülmüttalib'ın kendisiyle beraber Ebrehe'ye kadar gelmesini istedi ve o da bu istediğe uydu. Abdülmüttalib öylesine yakışıklı ve iri yarı insa dı ki, Ebrehe kendisini görünce çok etkilendi. Tahtından kalkıp yanına geldi, yere oturdu ve kendisinde bir isteği olup olmadığını sordu. Abdülmüttalib çalınmış olan bütün develerinin serbest bırakılmasını istedi. Bunun üzerine Ebrehe dedi ki, "Ben sizi görünce çok etkilendim. Fakat siz öyle bir şey söylediniz ki, gözümden düştünüz. Siz sadece kendi develerinizi düşünüyorsunuz. Halbuki, sizin ve sizin atalarınızın dininin merkezi olan bu ev elinizden gidiyor ve siz bunun için bir şey söylemiyorsunuz." Abdülmüttalib de kendisine şu cevabı verdi: "Ben sadece kendi develerimin sahibiyim ve bu yüzden sadece onlar için size yalvardım. Bu eve gelince, bunun sahibi Allah'tır ve bunu ancak o koruyacaktır". Ebrehe, "O, bunu koruyamayacaktır" dedi. Abdülmüttalib de, "Bu işi ya siz bilirsiniz, ya da O" dedi ve oradan ayrılmak üzere kalktı. Ebrehe kendisine çalınan develeri geri verdi.

İbn Abbas'ın rivâyeti bundan farklıdır. Bunda, develerden hiç sözedilmiyor. Abd bin Humeyd, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye, Hakim, Ebu Naim ve Beyhaki, Hz. İbn Abbas'a dayanarak naklettikleri rivâyetlerde özetle şunları söylüyorlar: Ebrehe, es-Sifâh mevkiine varınca (Arafat ile Taif arasındaki dağların bitiminde Harem'e yakın olan yer) Abdülmüttalib kendisine gitti ve "Sizi buraya getiren nedir?" diye sordu. Ebrehe, "Duyduğuma göre bu bir huzurevidir ve ben bu huzuru bozmaya geldim" diye cevap verdi. Abdülmüttalib, "bu Allah'ın evidir ve bu ev bugüne kadar kendisine musallat olmasına izin

vermemiştir" dedi. Ebrehe, bu evi yıkmadan Mekke'den ayrılmayacağını söyledi. Abdülmüttalib da kendisine şu cevabı verdi: "Bizden ne isterseniz size veririz, ama ne olur, buradan gidin, bu eve dokunmayın." Fakat Ebrehe bu lâfları dinlemedi ve Abdülmüttalib'i bırakıp Ka'be'ye doğru ilerledi.

Bu iki rivâyet arasındaki farklı ifadeye dokunmaz ve birini öbürüne tercih etmeye çalışmazsak da, bazı gerçeklerin ortada olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, Mekke ve çevredeki Arap kabileleri Ebrehe'nin komutasındaki büyük bir orduya karşı koyacak güçte değillerdi ve dolayısıyla, savaşarak Ka'be'yi savunmaları sözkonusu değildi. Bu nedenle, Kureyşliler de Ka'be'yi korumak amacıyla gereksiz bir direnişe ihtiyaç duymadılar. Kureyşlilerin insan gücü, Habeşlilere karşı çok cüz'i idi. Bilindiği gibi, Ahzâb savaşı sırasında Kureyşliler ile Yahudi kabileleri bütün güçlerini toplayarak Müslümanlara karşı ancak 12 bin kişilik bir kuvvet hazırlayabilmişlerdi. O halde, 60 binden fazla askeri olan bir orduya nasıl karşı koyabilirlerdi?

Muhammed bin İshâk'ın verdiği bilgilere göre, Abdülmüttalib Ebrehe'nin çadırından geldikten sonra bütün Kureyşli kadın ve çocukların muhtemel bir katliamdan kurtulabilmeleri için dağa çıkmaları konusunda herkese haber saldı. Daha sonra Abdülmüttalib ile Kureyş'in bazı diğer ileri gelenleri Ka'be'ye gidip kapı tokmağını tutarak Allah'a acz içinde dua ettiler ve O'ndan kendi evini ve kullarını korumasını istediler. O sırada Ka'be'de 360 put vardı. Fakat bu nâzik anda Kureyşliler her şeyi unutup sadece Allah'a yalvardılar. Bu anda yaptıkları dualar tarih sayfalarına geçmiştir. Bunlardan hiçbirinde Tek Allah'tan başka bir tanrı veya tanrıçadan söz edilmemiştir. İbn Hişam kendi eserinde Abdülmüttalib'in o anda söylediği şu şiirlerine yer vermiştir:

Ya Rab, kul kendi evini korur

Sen kendi evini koru

Dikkat et, yarın onların haç ve tedbirleri

Senin tedbirlerine galip gelmesin

Eğer sen onları ve kabilemizi kendi hâlimize

bırakmak istiyorsan, öyle yap

Süheyli, "er-Ravdü'l -ünüf" adlı eserinde bu durumla ilgili olarak bir şiir daha nakletmiştir:

Haç'ın evlâtları ve O'na tapanların karşısında

Bugün sen kendi evlatlarına sahip çık

İbn Cerir, Abdülmüttalib'in dua ederken okuduğu şu şiirlerini de yazmıştır:

Ya Rab, Senden başka kimseye, onlara karşı umut bağlamadım

Ey Rab, Sen onlardan kendi Harem'ini koru

Bu evin düşmanı Senin düşmanındır

Onları, Senin meskenini tahrip etmekten alıkoy

Abdülmüttalib ile arkadaşları, Ka'be'nin kapısında dua ettikten sonra dağa çekildiler ve ertesi gün Ebrehe Mekke'ye girmek üzere yola çıktı. Ancak Mahmud adlı fili, ki gözdesiydi, birden bire yere çöktü. Yürümesi için kamçılandı, gözüne kazık batırıldı, öyle ki, çeşitli yerlerinden yaralandı, ama yerinden hiç kımıldamadı. Fil güneye, kuzeye, ve doğuya çevrilince koşmaya başlıyor, ama Mekke yönüne doğru çevrilince hemen yere çöküyordu ve hiç kımıldamıyordu. Derken çok sayıda kuşlar gagalarında ve pençelerinde küçük taşlar olduğu halde akın akın Kızıldeniz tarafından gelmeye başladılar ve bu kuşlar daha sonra Ebrehe'nin ordusuna taşlar yağdırmaya başladılar. Taşlar kime isabet ediyorsa onun vücudu çürümeye başlıyordu. Muhammed bin İshâk ile İkrime'nin rivayetlerine göre bu suçiçeği hastalığıydı ve Arabistan'da ilk defa ortaya çıkmıştı. İbn Abbas diyor ki, çakıl taşı kime düşüyorsa, onun vücudu kaşınmaya başlıyordu, kaşınan yerlerde küçük yaralar beliriyordu ve et çürümeye başlıyordu. Ebrehe'nin durumu da aynıydı. Vücudu yaralarla dolmuş ve bazı organları bozulmaya başlamıştı. Bu beklenmedik olay Ebrehe ve ordusunun paniğe kapılmasına neden oldu ve hepsi Yemen'e doğru kaçmaya başladılar. Kendilerine kılavuz olarak seçtikleri Nufeyl bin Habib Has'emi'den dönüş yolunu sordular ve o tarafa kendilerine rehberlik yapmalarını istediler. Ama Nufeyl bu isteği reddetti ve şöyle dedi:

Artık Allah peşinizde iken kaçamazsınız

Ve Maymun (Ebrehe) galip değil, mağluptur

Meydana gelen panik ve telaş içinde geriye çekilme sırasında birçok kişi ezildi ve öldü. Atâ bin Yesâr'ın belirttiği gibi, Habeşli hıristiyanların hepsi Mekke yakınlarında ölmedi, bazıları yolda öldüler. Ebrehe de Has'em bölgesine vardıktan sonra öldü.[2]

Ebrehe'nin ordusu Müzdelife ile Minâ arasında Muhassebu vâdisi yakınlarında Muhassir mevkiinde imha oldu. Sahih-i Müslim ile Ebû Davud'da yer alan bir hadise göre Resûlullah(s.a.v.) Müzdelife'den Mina'ya giderken Muhassir vâdisinde daha hızlı hızlı yol almaya başladı. Bu hadis, İmam Ca'fer Sâdık tarafından, Haccetü'l Vedâ olayının anlatıldığı sırada İmam Muhammed el-Bâkır ve Hz. Cabir bin Abdullah'a dayanılarak rivayet olunmuştur. İmam Nevevi bu hadisin yorumunu yaparken Ashabü'l- Fil vak'asının işte bu yerde meydana geldiğini belirtmiştir. İmam Nevevi bu nedenle, Muhassir'den geçerken hızın artırılmasının bir sünnet olduğuna işaret etmiştir. Muvattâ'da İmam Mâlik şöyle bir hadis nakletmiştir: Resûlullah (s.a.v.) Müzdelife'nin tümünde kalınabileceğini, ancak Muhassir vâdisinde kalınmaması gerektiğini belirtmiştir.

İbn İshâk, Nufeyl bin Habib'in bu olay ile ilgili pek çok şiirini nakletmiştir. Nufeyl olayın görgü tanığıydı:

Ey Rudeyne, keşke sen görseydin, ve sen göremeyeceksin,

Bizim Muhasseb vâdisi yakınlarında gördüklerimizi

Ben kuşları görünce Allah'a şükrettim

Ve çakıl taşlarının bana düşmelerinden korkuyordum

Onlardan her biri Nufeyl'i arıyordu

Sanki ben Habeşlilere borçluydum

Bu küçümsenecek veya önemsenmeyecek cinsten bir olay değildi, aksine yankıları bütün Arap yarımadasında duyuldu. Bu olay, çeşitli

2. Allahu Teâlâ, Habeşlilere sadece bu cezayı vermedi; ayrıca üç yıl içinde Yemen'deki Habeş hakimiyetine de son verdi. Ashâb-ı Fil olayından sonra Yemen'de Habeşlilerin kısa bir zamanda çöktükleri tarih kitaplarından anlaşılıyor. Yemen'de yer yer isyanlar çıktı. Bir Yemen kabile reisi İran İmparatorundan yardım istedi ve İran'dan sadece 6 gemi ile gelen bir kişilik bir ordu, M.S. 757'de Habeş saltanatının son bulmasına yetti.

hikâyelere, efsanelere, rivâyetlere, destânlara ve şiirlere konu oldu. Birçok şair, şiirlerinde bu olaydan söz etti. Bütün şair ve yazarlar, Ashab-ı Fil olayının Allah'ın bir mûcizesi olduğunda birleştiler ve hiçbiri bunun, Ka'be'de tapılan putların bir kerâmeti olduğuna en küçük işaret bile etmedi. Meselâ Cahiliyye dönemi şairlerinden Abdullah İbnü'z-Ziba'râ şöyle diyor:

Altmış bin idiler, kendi yurtlarına dönemeyenler
Ve döndükten sonra da onların hastası (Ebrehe) yaşayamadı
Burada onlardana önce Âd ve Cür'hüm vardılar ve
Allah kulların üzerindedir ve onu (Ka'be'yi) korumaktadır

Başka bir şair, Ebu Kays bin Eslet şunları söylüyor:

Kalkın ve kendi Rabbinize ibadet edin ve
Mekke ile Minâ'nın tepeleri arasında Beytullah'ın köşelerini öpün
Arş sahibinin yardımı size gelince, O Kralın askerleri
Onları öylesine geri çevirdi ki, bazıları toprakta idi ve bazıları taşlanmıştı

Sadece bunlar değil, Hz. Ümmü Hâni ile Hz. Zübeyr bin Avvam'ın rivâyetlerine göre Kureyşliler bu olaydan sonra 10 yıl (bazı hadislere göre 7 yıl) Tek Allah'tan başka bir ilâha ibadet etmediler. Ümmü Hâni'nin hadisi İmam Buhari'nin tarihinde, ve Taberani, Hâkim, İbn Merduyye ile Beyhaki'nin hadis kitaplarında yer almıştır. Hz. Zübeyr'in rivayeti ise Taberani, İbn Merduyye ve İbn Asâkir'in eserlerinde kaydedilmiştir. Bu hadisler, Hz. Said bin Museyyeb'in Hatib Bağdadî'nin tarihinde yer alan hadisiyle de doğrulanmış oluyorlar.

Ebrehe olayının meydana geldiği yıla Araplar "Fil Senesi" ismini vermişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) aynı yıl dünyaya geldi. Muhaddisler ile tarihçiler, Ashabü'l-Fil olayının Muharrem ayında meydana geldiğinde birleşiyorlar. Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ise Rebi'ül evvel ayında doğdu. Tarihçi ve muhaddislerin çoğu Hz. Peygamber'in Ebrehe olayından 50 gün sonra doğduğuna inanıyorlar.

Sonuç: Yukarıda ayrıntılı olarak belirtilen tarihî olay, Fil sûresi gözönünde tutularak incelenecek olursa, burada Ashabü'l- Fil'e Allah'ın azabının inişinden niçin bu kadar az bahsedildiğinin hikmetini anlamış olacağız. Aslında bu o kadar eski bir olay değildi. Yakın bir geçmişte cereyan eden hadiseler, Mekke'de herkesin dilinde idi. Arabistan'ın diğer bölgelerinde de halk az çok bu olayı biliyordu. Herkes Ka'be'nin herhangi bir put veya ilâh tarafından değil, Tek Allah tarafından kurtarıldığını iyi biliyordu. Kureyşli kabile reisleri, Ebrehe'nin orduları Mekke'nin kapısına dayanmışken sadece ve sadece Allah'a dua etmiş, ona yalvarmışlardı. Ve bu olay Kureyşlileri öylesine etkiledi ki, bir süre Tek Allah'tan başka kimseye ibadet etmediler. Bundan dolayıdır ki, Fil Sûresinde herkesçe bilinen bir olay uzun uzun anlatılmadı ve sadece bunun hatırlatılması kâfi görüldü. Böylece Kureyşliler ve diğer Araplar, meseleyi ciddi ciddi düşünmeye davet ediliyorlardı. Onların, Hz. Peygamber'in ne gibi bir mesajla geldiğini hatırlamaları isteniyordu. Onların bütün sahte ilahlarını terk edip Tek Allah'a ibadet ve itaat etmeleri arzulanıyordu. Onlara Ashabü'l- Fil'in korkunç sonu da hatırlıyordu.Yani, doğru yolu kabul etmeyip Allah'a karşı gelmeleri halinde "Fil sahipleri" gibi yok olacakları önemle belirtiliyordu.

EL-FİL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 5 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝١ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ ۝٢ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Rabbinin[1] Fil ashabına ne yaptığını görmedin mi?[2] Onların tedbirini[3] boşa çıkarmadı mı?[4] Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.[5]

Açıklamalar

1. Burada muhatap görünürde Hazreti Peygamber'dir, ancak asıl muhatap sadece Kureyşliler değil, bu olayı bilen diğer tüm Araplardır. Kur'an-ı Kerîm'in pek çok yerinde "elem tera" (görmedin mi?) sözleri kullanılmıştır ve bunlarla sadece Hazreti Peygamber'e değil tüm insanlara hitap edilmiştir. (Örneğin bkz. İbrahim: 19, el-Hacc: 18, 65, en-Nûr: 43, Lukman: 29, 31, Fâtır: 27 ve ez-Zümer: 21 âyetleri). Ayrıca, olayın üzerinden 40 veya 45 yıldan fazla bir süre geçmediği ve bütün Arabistan'da, herkes için gözle görülmüş gibi gerçekten meydana gelen bir olay olduğuna dair sürekli olarak anlatılması bakımından bilindiği ve Mekke'de, çevresinde ve Arabistan'ın büyük bir kısmında Mekke'den Yemen'e kadar, Fil sahiplerinin imha oluşuyla ilgili olayı kendi

gözleriyle görmüş olan kimseler hâlâ yaşadığı için de burada "görme" kelimesi kullanılmıştır.

2. Yüce Allah burada bu fil sahiplerinin kimlerin olduğuna, nereden geldiğini ve ne amaçla geldiğine ilişkin ayrıntılar vermemiştir; zira bunları o zaman, herkes biliyordu.

3. Burada aslında "keyde" kelimesi kullanılmıştır ki, bir kişiye zarar vermek üzere yapılan tertip, komplo veya gizli tedbir demektir. Şimdi soru şudur: Burada gizli olan neydi? 60 bin kişilik bir ordu, birkaç fil ile beraber alenen Yemen'den Mekke'ye gelmişti ve bu ordu, Ka'be'yi yıkacağını ve yerle bir edeceğini de gizlememişti. Onun için, bu gizli bir tedbir değildi. Gizli olan sadece, Habeşlilerin Ka'be'yi yıkıp Kureyş'in dinî ve siyasî gücünü yok etmek ve tüm Arapları sindirip Arabistan'ın güneyinden Suriye'ye ve Mısır'a giden ticaret yolunu Araplardan zorla almak yönündeki amelleriydi. İşte bu esas gayeyi gizleyerek ileri sürdükleri bahane, Arapların onların kilisesine yaptıkları tecavüzün intikamı olarak Ka'be'yi yıkmalarıydı.

4. Burada kullanılan sözler, "fi tadlilin"dir. Yani, O, onların tedbirlerini veya planlarını saptırdı. Ancak deyim olarak, böyle bir ifadenin anlamı, bir planı boşa çıkarmak veya emeline kavuşmasını engellemektir. Nitekim, biz Urdu dilinde de deyim olarak bir kişinin bütün tedbirlerinin boşa gittiğini, atılan okun boşa gittiğini söylüyoruz. Kur'an-ı Kerîm'in bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Kâfirlerin hilesi yok olmaya mahkûmdur" (el-Mü'min: 25). Bir başka yerinde de şöyle denilmiştir: "Allah, hainlerin hilesini muvaffak etmez" (Yusuf: 52). Araplar, İmriu'l- Kays'a "el-Melikü'l- dalil" (kaybeden kral) derlerdi, zira, babasından miras aldığı krallığı kaybetmişti.

5. Burada "tayran ebâbil" sözleri kullanılmıştır. Urduca'da "ebâbil" belli bir kuş adı olduğu için bizde genellikle, Ebrehe'nin ordusuna "ebâbil" kuşlarının saldırdığı görüşü ağırlıktadır. Oysa, Arapça'da, ister insanlar, ister hayvanlardan meydana gelmiş olsun, üst üste ve değişik yönlerden gelen birçok grup veya sürülere denilir. İkrime ve Katade'ye göre sürü halindeki bu kuşlar Kızıldeniz'den gelmişti. Said bin Cübeyr ve İkrime diyorlar ki, bu tür kuşlar ne önce ne de daha sonra görüldü. Bunlar ne Necd'e, ne Hicaz'a, ne Tihame'ye, yani Hicaz ve Kızıldeniz arasındaki kıyı bölgesine aitti. İbn Abbas (r.a.) diyor ki, gagaları kuşlar gibi ve pençeleri köpeklerinki gibiydi. İkrime diyor

ki, başları avcı kuşların başları gibiydi. Ve hemen hemen bütün rivâyetçiler, her kuşun gagasında bir taş ve pençelerinde iki taş olduğu konusunda birleşmişlerdir. Mekke sakinlerinden bazısında bu taşlar uzun zaman saklı kaldı. Nitekim, Ebu Nuaym, Nevfel bin Ebu Muaviye'ye dayanarak kendisinin "fil sahiplerine atılan taşları gördüğü"nü yazmıştır. Bu taşlar küçük bezelye taneleri büyüklüğühde ve siyaha çalan kırmızı renkteydi. Ebu Nuaym, İbn Abbas'a dayanarak bunların çam fıstığı kadar büyük olduğunu kaydetmiştir. İbn Merduyye'nin ifadesine göre bunlar keçinin dışkısı kadardı. Gayet tabii ki bütün taşlar aynı boyda değildi; ve aralarında biraz fark vardı.

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۝ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝

4-5: O kuşlar onlara pişmiş çamurdan taşlar atıyordu.[6] Derken Allah onları, sürü girip yenmiş ekin (saman) gibi kıldı.[7]

Açıklamalar

6. Buradaki ifade, "bihicaretin min siccilin"dir, yani siccil gibi taşlar. İbn Abbas (r.a.) diyor ki, bu kelime aslında Farsça'daki "seng" ve "gil"in birleşimidir ve bundan, çamurdan yapılmış ve pişirilerek sertleştirilmiş taş kastedilmiştir. Kur'an-ı Kerîm de bunu doğrulamaktadır. Hûd sûresinin 82. âyetinde ve el-Hicr sûresinin 74. âyetinde Lût kavmine "siccil" türünde taşların yağdırıldığı kaydedilmiştir. Ve bu taşlar hakkında Zariyât sûresinin 33. âyetinde de şöyle buyurulmuştur: Onlar, "hicâretin min tin"di, yani çamurdan yapılmış taşlardı.

Çağımızda Kur'an-ı Kerîm'in anlam ve kavramları konusunda çok değerli çalışmalar yapmış olan Merhum Mevlana Hamidüddin Ferâhi bu âyette "termihim"in öznesinin Mekkeliler ile diğer Arapların olduğunu ve bunların "elem tere"nin muhatabı olduklarını kaydetmiştir. Kuşlarla ilgili yorumunda da, onların taşları taşımadığını, aksine fil sahiplerinin çürümüş cesetlerini yemeye geldiğini kaydetmiştir. Bu tevili için verdiği deliller şöyle özetlenebilir: Abdülmüttalib'in Ebrehe'nin yanına gidip Kâbe'nin yerine kendi develeriyle ilgili endişesini belirtmesi

anlaşılır bir husus değildir. Ayrıca, Kureyşliler ile hacca gelmiş olan diğer Arapların, istilacı orduya karşı koymak için herhangi bir çaba göstermemesi ve Kâbe'yi istilâcılara bırakıp dağa kaçmaları da anlaşılır bir durum değildir. Onun için gerçek olay şu olabilir: Araplar, Ebrehe'nin ordusunu taşa tuttu ve Allahu Teâlâ da o sırada fırtına ve şiddetli rüzgar ile o orduyu perişan etti; daha sonra da ölenlerin cesetlerini yemek üzere oraya kuşlar gönderildi. Ancak giriş kısmında belirttiğimiz gibi, rivayetler sadece Abdülmüttalib'in kendi develeri ile ilgili maruzatını sunmak üzere Ebrehe'ye çıkmasıyla ilgili olmayıp, onun develer konusunda herhangi bir söz sarfetmemesi ve ayrıca, Ebrehe'yi Kâbe'ye saldırmaması konusunda uyarmasıyla da ilgilidir. Biz ayrıca şunu da belirttik ki, güvenilir rivâyetlere göre Ebrehe'nin ordusu, hacıların Mekke'den ayrılmalarından sonra Muharrem ayında Mekke'yi istilâ etti. Ayrıca 60 bin kişilik muazzam bir orduyla başa çıkmanın ne Kureyş, ne de diğer Arap kabilelerinin harcı olmadığına işaret etmiştik. Arapların, bütün güçlerini toplayarak Ahzab savaşı sırasında Medine'ye yaptıkları hücumda yanlarında 10-12 binden fazla asker bulunmuyordu, ki bunların bir kısmı Arap müşrikler ve Yahudi kabileleriydi. O halde, onlar 60 bin kişilik muazzam bir orduya nasıl karşı koyabilirlerdi? Yine de, bütün bu deliller bir yana bırakılır ve sadece Fil sûresinde konuşmanın seyrine dikkat edilirse, bu te'vil yine yanlış olur. Eğer olay sadece Arapların taş atması ve Fil sahiplerinin toz duman olmaları ve daha sonra kuşların, onların cesetlerini yemelerinden ibaret olsaydı, konuşmanın seyri şöyle olurdu: "Termihim bihicaretin min siccilin fece'alehum keasfin me' kulin ve ersele aleyhim tayran ebâbil" (Siz onlara pişmiş topraktan olan taşlar atıyordunuz, daha sonra Allah sürü giriş yenmiş ekin (saman) gibi kıldı, ve Allah onlara sürü sürü kuşlar yolladı). Ne var ki, burada ilk önce Yüce Allah, kuşların sürüsünü göndermekten söz etmiş, ondan sonra onlara pişmiş topraktan taşların atıldığını buyurmuş ve en son, onları yenmiş ekine çevirdiğini bildirmiştir.

7. Asıl ifade şöyledir: "ke'asfin me'kûlin". "Esf" kelimesi Rahman sûresinde de geçmiştir: "zu'l asfi ve'r reyhan" (ve yiyecek, kabuklu ve çekirdekli) Bundan anlaşılıyor ki, "asf", hububat tanelerinin dış kabuğudur. Çiftçiler kabuğun içindekileri çıkarıp kabukları atarlar, bunlar daha sonra saman olarak hayvanların yemi olur. Hayvanlar bunu yerken bir kısmı ağızlarından düşer ve ayaklar altında çiğnenir.

KUREYŞ

Adı: İlk âyette geçen "Kureyş" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Dahhâk ve Kelbî bunun Medenî bir sûre olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak müfessirlerin büyük bir çoğunluğu bunun Mekkî oluşunda ittifak etmişlerdir. Ve bunun Mekkîoluşunun açık bir delili, bizzat sûrenin içindeki "hâz'el beyt" (bu evin Rabbi) sözleridir. Eğer bu sûre Medine'de inmiş olsaydı, "bu ev" sözleri buna nasıl uyabilirdi? Halbuki, bu sûrenin, Fil sûresinin konusuyla yakın bir ilgisi vardır. Öyle ki, bunun o sûrenin hemen ardından indiğini tahmin edebiliriz. Bu iki sûre arasındaki bu yakın bağlantıdan dolayıdır ki, bazı eski ulemâ bunların aslında tek bir sûre olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüş, özellikle, Hz. Ubeyy bin Ka'b'ın mushafında bu iki sûrenin bir arada yazılmış oluşundan ve aralarında "bismillah"ın bulunmayışından güç kazanmıştır. Ayrıca, Hz. Ömer (r.a.) de bir defasında namazda herhargi bir ara vermeden bu iki sûreyi aynı zamanda okumuştu. Ancak bu görüş şu nedenle kabul edilemez ki, Seyyidinâ Osman (r.a.)'ın, sahabelerin büyük bir çoğunluğunun yardımıyla hazırlayıp devlet eliyle ve resmen Müslüman toprakların her köşesine göndermiş olduğu Kur'an-ı Kerîm'in nüshalarında bu iki sûre arasında "bismillah" yazılıydı ve o zamandan bugüne kadar dünya çapındaki mushaflarda bunlar ayrı ayrı sûreler olarak yazılagelmiştir. Buna ilâveten, bu iki sûrenin üslûbu ve anlatımı birbirinden o kadar farklıdır ki, bunların iki ayrı sûre olduğu açıkça görülmektedir.

Tarihî Arkaplanı: Bu sûrenin iyice anlaşılması için bunun ve Fil sûresinin konusunun yakın olduğu tarihî arka-plan gözönünde bulundurulmalıdır.

Kureyş kabilesi, Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) atası Kusayy

bin Kilâb devrine kadar Hicâz'ın çeşitli bölgelerine dağılmış durumda idi. Kureyş'i ilk önce Mekke'de Kusayy topladı ve bundan sonra Beytullah'ın sorumluluğu bu kabilenin eline geçti. Bu nedenle, Kusayy, "Mucemme'" (Toplayan) lakâbını aldı. Kusayy, aklı ve zekâsıyla Mekke'de bir şehir devletinin temelini attı ve Arabistan'ın her köşesinden gelen hacıların barınması ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için geniş ve köklü tedbirler aldı. Böylece, Kureyş'in nüfuzu ve gücü Arabistan'ın diğer bölgelerine ve kabilelerine kadar ulaşmaya başladı. Kusayy'dan sonra Mekke devleti, oğulları Abd-i Menâf, ve Abdü'd- dâr arasında dağıldı. Ancak iki oğuldan Abd-i Menâf henüz babası hayatta iken ün kazanmış ve tüm Arabistan'ın saygı gösterdiği bir kişi olmuştu. Abd-i Menâf'ın dört oğlu vardı: Hâşim, Abd-i Şems, Müttalib ve Nevfel. Bunlardan, Abdülmüttalib'in babası ve Resûlullah'ın büyük dedesi Hâşim ilk önce dünya ticaretine katılma fikrini kafasından geçirdi. Hişam doğu ülkeleri ile Suriye ve Mısır arasında Arabistan üzerinden yapılan ticarete katılma yollarını aradı. Ayrıca, iç piyasanın ihtiyaçlarına göre iç ticarete önem vermeye çalıştı ve uluslararası ticaret yolundan geçecek olan ticaret kafilelerinin Arapların ihtiyaç duydukları malları satma geleneğini de başlattı. O sıralarda İran'da işbaşında bulunan Sasanî hanedanı uluslararası ticarete tamamen hâkimdi. İranlıların ellerinde bulunan ana ticaret yolu Doğu ülkelerinden başlayarak kuzey bölge ve Basra Körfezinden geçiyor ve Roma ve Bizans imparatorluklarına kadar uzanıyordu. Bu ticaret, özellikle Arabistan'ın güneyinde Kızıldeniz kıyıları boyunca zenginlik, refah ve saadet yollarını açmıştı. Arabistan'ın diğer ticari kafilelerine oranla Kureyşliler her tarafta saygıyla karşılanıyor ve ilgi görüyorlardı. Bunun nedeni, Ka'be'ye ve hacılara hizmet etmeleriydi. Bilindiği gibi, hac mevsiminde Kureyşliler, hacıların yeme, içme ve kalmaları için cömertçe hareket ediyor ve rahat etmeleri için ellerinden gelen çabayı harcıyorlardı. Ka'be'nin mütevellileri olmaları bakımından da diğer kabileler kendilerine oldukça minnettar ve şükran borçluydular, ve ticaret kafileleri nereden geçerse geçsin, kendilerine her türlü kolaylık göstermeye amâde oluyorlardı. Arap tüccarları arasında sadece Kureyşliler korkusuzca ve kaygısızca yolculuk edebiliyorlardı. Yolda kendilerine saldırı yapılacağından veya soyulacaklarından hiç korkmuyorlardı. Kureyşlilerden, gittikleri yollarda diğer kafilelere oranla çok az miktarda vergi veya gümrük ücreti alınırdı. Hişam bütün bu etkenleri gözönünde bulundu-

rarak ticaret işine el atmaya karar verdi ve buna üç kardeşini de ortak yaptı. Hişam planını gerçekleştirmek amacıyla adım adım ilerledi. Ticari konularda Hişam Suriye'nin Gassanlı kralından, Abd-i Şems Habeş kralından ve Müttalib Yemen emirinden ve Nevfel Irak ve İran yöneticilerinden birtakım ticaret ayrıcalıklar elde etmeyi başardılar. Bu şekilde Kureyş'in ticari kısa bir sürede hayli gelişti ve dört kardeşe "müttecirin" (tüccârlar) adı verildi. Ayrıca, çevredeki kabile ve komşu ülkeler ile kurdukları iyi ilişkiler nedeniyle de kendilerine "Ashab-ül İlâf" ünvanı da verildi, ki sözlük anlamı "sevgi bağı kuranlar"dır.

Ticaret yüzünden Kureyşliler Suriye, Mısır, İran, Irak, Yemen, Habeşistan ve diğer ülkelerle ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurma fırsatını buldular. Kureyşliler ve dolayısıyla, Araplar, çeşitli ülkelerin kültür ve medeniyetlerini kendi gözleriyle görme ve bilme imkânına sahip oldular. Tabii ki, bu temaslar sayesinde akıl, zekâ, kültür ve tecrübe seviyeleri bakımından da üstün hale geldiler. Mekke de Arabistan'ın en önemli ticaret ve kültür merkezi durumuna geldi. Kureyşlilerin uluslararası ilişkileri sırasında kültür alanında elde ettikleri önemli bir kazanç da Irak'tan ilerde Kur'an-ı Kerîm için kulanılacak Arapça yazısını öğrenmeleri oldu. Kureyşliler arasında okuma yazma bilenlerin oranı diğer kabilelere oranla daha fazlaydı. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "Kureyşliler, halkın lideridir" dedi. (Bkz. Müsned-i Ahmed, Amr bin el-Âs'ın rivayetleri). Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği bir hadise göre de, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: "Arapların liderliği önce Himyerlilerde idi. Daha sonra, Allahu Teâlâ bu liderliği onlardan alıp Kureyşlilere verdi".

Kureyşliler maddi kalkınma ve refahının en iyi dönemini yaşarken Habeşli vali Ebrehe Mekke'ye yürüdü. Eğer Ebrehe Mekke'yi fethedip Ka'be'yi yıkmaya muvaffak olsaydı yalnızca Kureyşlilerin iktidâr ve ikbâli değil, Beytullah'ın dini nüfuzu ve saygısı da ortadan kalkmış olacaktı. Cahiliyye dönemi Araplarının, Ka'be'nin Allah'ın evi olduğuna dair inançları büsbütün yokolacaktı. Habeşlilerin Mekke'ye kadar uzanmalarından sonra Bizanslılar da Kureyşliler ile Arapların ellerinde bulunan Mekke ile Suriye arasındaki ticaret yolunu ele geçirmeye çalışacaklardı. Sonuçta Kureyşliler, Kusayy bin Kilâb'dan önceki zayıf, çaresiz ve perişan duruma düşeceklerdi. Ancak Cenab-ı Allah tam zamanında binlerce küçük kuş tarafından küçük taşları attırmak suretiyle

Ebrehe'nin 60 bin kişilik ordusunu imha etti ve bu ilâhi azaptan kaçmaya çalışan Habeşlilerin cesetleriyle Mekke'den Yemen'e kadar bütün yollar doldu. Böylece, hem Araplarda Ka'be'nin Allah'ın evi olduğuna dair inanç daha da güçlendi, hem de Kureyşlilerin gücü ve itibarı bütün ülkede yükselmiş oldu. Bu büyük ve ibret verici olaydan sonra bütün Araplar Kureyşlilerin, Allah'ın koruması altında olduğuna inandılar. Bundan sonra, Kureyşlilerin ticari kafileleri daha da serbest olarak ülkede dolaşmaya başladı. Kimse onlara müdahale etme cesaretini gösteremezdi. Onlara müdahale etmek ve onlarla sataşmak şöyle dursun, eğer onların koruması altında Kureyşli olmayan biri bile olsa, onunla uğraşmaya cesaret edemiyorlardı.

Sonuç: Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in bi'seti zamanında bu durumu herkes bildiği için bundan burada açıkça bahsedilmemiştir. Bundan dolayıdır ki, bu sûrenin dört küçük cümlesinde Kureyşlilere yalnız şöyle demekle yetinilmiştir: Siz kendiniz bu evin, (Ka'be), putların değil, Allah'ın evi olduğunu kabul ediyorsunuz. Ve, size bu evin bereketiyle size barışı ve huzuru veren, sizin ticaretinizi geliştiren ve sizi açlıktan kurtarıp böyle bir refâh içinde yaşatanın Allah olduğunu çok iyi bildiğiniz için sadece O'na ibadet etmelisiniz.

KUREYŞ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 4 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Kureyş alışık olduğu için[1] (yani) kış ve yaz yolculuğuna alışık olduğu için.[2]

Açıklamalar

1. Burada kullanılan sözler "li îlâfi Kureyşin"dir. "îlâf", alışmak, tanımak, bilmek, dağılıp birleşmek veya bir şeye âdet edinmek anlamına gelen "elf"ten çıkmadır. Urduca "ülfet" ve "me'lûf" kelimeleri de bundan türemiştir ki, genellikle "sevgi" veya "sevmek" anlamındadır. "İlâf"tan önceki "lâm" harfiyle ilgili olarak bazı Arapça uzmanlarının görüşü şudur: Bu harf, Arapça deyimine göre hayret veya şaşkınlığı ifade etmek için kullanılır. Örneğin, Araplar şöyle der: " Zeydin ve mâ sana'nabihi" (Yani, şu Zeyd'e bakın ki, biz ona nasıl davrandık ve O bize nasıl davranıyor!) O halde, "li îlâfi Kureyşin"in anlamı şudur: Kureyş'in davranışı çok şaşırtıcıdır. Çünkü, onlar Allah'ın fazlı ve inayetiyle, dağıldıktan sonra bir araya geldiler, kendilerine servet ve refah yolunu açan ticari seferlere alıştılar ve şimdi de Allah'a kulluk etmekten

kaçınıyorlar. Bu görüş, Ahfeş, Kisai ve Ferra'nındır. Ve İbn Cerir de bu görüşü tercih ederken şöyle demiştir: "Araplar bu 'lâm' harfi olmadan herhangi bir şeyden bahsederlerse, aynı şey, bu harfin olmasıyla, söz konusu kişinin hareketinin şaşırtıcı olduğunu göstermek için yeterli sayılıyor." Bunun aksine Halil bin Ahmed, Sibaveyh ve Zemahşeri bunun "lâm-i ta'lil" olduğunu ifade etmiş ve bunun ilerdeki "fel'ya'budu Rabbe hâze'l beyt" cümlesiyle ilgisi olduğunu kaydetmişlerdir. Yani, anlamı şudur: Kureyş'e Allah'ın nimetleri sayısızdır, ancak başka nimetler olmasa da sadece, Onun fazlı ve inayetiyle bu gibi ticari seferlere alışmış oldukları için Allah'a kulluk etsinler, çünkü bu kendi başına O'nun, Kureyş'e büyük bir ihsanıdır.

2. Yaz ve kış yolculuğundan kastedilen şudur: Yazın Kureyş ticari kafileleri Suriye'ye ve Filistin'e giderlerdi, zira bunlar nisbeten serin bölgelerdi ve kışın, Arabistan'ın güneyine yönelirlerdi, zira bunlar nisbeten sıcak yörelerdi.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ۝ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ ۝

3-4: Bu evin Rabbine ibadet etsinler.[3] O Rab ki, onları açlıktan kurtarıp doyurdu[4] ve korkudan kurtarıp emin kıldı.[5]

Açıklamalar

3. "Bu ev"den Ka'be kastedilmiştir. Allahüu Teâlâ'nın buyuruğunun anlamı şudur: Kureyş bütün bu nimetleri bu ev sayesinde elde etmişlerdir. Kureyş de, taptıkları 360 putun, Rableri olmadığını ve sadece Allah'ın Rableri olduğunu kendileri kabul ediyor. Onları Fil sahiplerinin saldırısından kurtaran da O'dur. Onlar, Ebrehe'nin ordusuna karşı koymak amacıyla yine O'na yalvarmışlar, dua etmişlerdi. Onun evine sığınmalarından önce Arabistan'ın her tarafına dağılmış oldukları sırada onların hiçbir önemi ve değeri yoktu. Onlar bir sürü Arap kabilesinden biriydi, ve diğerleri gibi, aynı soy -soptan olmalarına rağmen dağılmış durumda idiler. Ancak Mekke'de O'nun evinin çevresinde toplanmaya, O'na hizmet etmeye başlayınca, tüm Araplaların saygı gösterdiği bir millet olup çıktılar ve her tarafa ticaret kafileleri gelip gitmeye başladı. O halde, onlara nasip olan her şey, O Rabbin evinin sayesinde olmuştur ve bu nedenle onlar O'na ibadet etmelidir.

4. Burada, Kureyş'in Mekke'de toplanmalarından önce Arabistan'da dağılmış olduklarına ve açlıktan ölmelerine işaret edilmiştir. Kureyş buraya geldikten sonra rızık kapıları kendilerine açıldı ve haklarında Hz. İbrahim'in yaptığı şu dua harfiyyen gerçekleşmiş oldu: "Ey Rabbimiz, Ben Senin Mukaddes olan evinin yanında ekinsiz bir vadide evlâtlarımdan bir kısmını yerleştirdim. Bu, dosdoğru namaz kılmaları içindir. Şükretmeleri için, o belde halkını bazı meyvelerle rızıklandır" (İbrahim: 37)

5. Yani, Kureyş, Arabistan topraklarının emin olmadığı korkusundan emindir, yani bu korkudan uzaktır. Arabistan'da o sıralarda hiçbir köy, hiçbir mahalle ve insan grubu gece rahat uyuyamıyordu. Zira gece vakti her an bir yerlerden bir saldırganın saldırabileceği korkusu vardı. Hiç kimse kabilesinin dışına adım atmaya cesaret edemiyordu. Zira yalnız kişilerin sağ dönmeleri, yahut esir alınıp köle yapılmaktan kurtulmaları sanki imkansızdı. Hiçbir kafile veya kervan emniyet içinde yolculuk edemezdi, zira yolda her an saldırı tehlikesi vardı ve yol boyunca bulunan kabile reislerine rüşvet vermeden kafileler geçemezdi. Ancak Kureyş, Mekke'de çok emin ve huzurluydu ve hiçbir düşmanın korkusunu taşımıyordu. Küçük büyük her türlü kafileleri ülkenin her tarafına gidip geliyordu. Bu kafilelerin, Harem hizmetçileri olduğu öğrenilir öğrenilmez, kimse bunlara müdahale etmeye cesaret etmezdi. Hatta yalnız geçmekte olan bir Kureyşlinin kendisi için "Haremî" demesi yeterdi, yani "Ben Haremliyim". Bundan sonra kalkan eller hemen inerdi.

EL-MA'ÛN

Adı: Son âyetin son kelimesi, "el-ma'un" bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: İbn Merduyye, Hz. İbn Abbas ile İbn zübeyr (r.a.)nın, bu sûrenin Mekkî oluşuna dair sözlerini nakletmiştir. Atâ ile Cabir'in ifadeleri de aynıdır. Ancak Ebu Hayyan, "el-Bahru'l-Muhit"te İbn Abbas'ın ve Katade ile Dahhâk'ın, bu sûrenin Medeni oluşuna dair sözlerini nakletmiştir. Bizce, bu sûrenin içinde bile Medenî oluşuna ilişkin deliller vardır, ki o da şudur: Bu sûrede namazlarından gafil olanların veya gösteriş için namaz kılanların sonunun iyi olmayacağı belirtilmiştir. Namaz konusunda böyle bir davranış içinde olan, başka bir deyişle, münafık olanların bu türü Medine'de bulunuyordu, çünkü ancak orada, birçok kişinin göstermelik iman ettikleri, mecburen camiye geldikleri, cemaate katıldıkları ve namaz kıldıkları, böylece de kendilerinin Müslüman sayılmalarını sağladıkları bir düzeyde İslâm ve Müslümanlar güç kazanmıştı. Bunun aksine Mekke'de, kimsenin göstermelik namaz kılmalarını gerektirecek bir durum kesinlikle yoktu. Orada iman sahipleri için cemaat halinde namaz kılmalarını sağlamak bile zordu. Orada onlar gizlice namaz kılmak zorunda idiler ve eğer birisi alenen namaz kılıyorduysa, kelleyi koltukta alması gerekiyordu. Münafıkların oradaki türü başka idi. Onlar hileli veya göstermelik namaz kılmıyorlardı; ama şöyle bir davranış içinde idiler: Hz. Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğunu anlamış ve kabul etmişlerdi, ancak bazıları kendi iktidar, şan ve şöhretlerini sürdürmek amacıyla İslamiyeti resmen kabul etmekten kaçınıyor ve bazıları, kendi gözleriyle gördükleri gibi, iman ettikten sonra Müslümanlar gibi bir sürü zorlukla karşılaşmak istemiyorlardı. Mekke döneminin münafıklarının bu durumu el-Ankebût sûresinin 10. ve 11. âyetlerinde anlatılmıştır (Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, el-Ankebût, dipnot: 13, 16).

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede, âhirete iman etmemenin, insanda ne gibi bir ahlâkın ve ahlâk anlayışının doğmasına yol açtığını anlatmak hedeflenmiştir. 2. ve 3. âyette alenen ahireti tekzibeden kâfirlerin durumuna değinilmiştir ve son dört âyette, görünüşte Müslüman olmalarına rağmen kalben âhiret ve bunun cezası veya ödülü, sevabı veya günahı hakkında hiçbir fikre sahip olmayanların durumu anlatılmıştır. Genelde bu her ki grubun davranışını anlatmanın amacı, insanda güçlü, sağlam ve tertemiz bir kişilik veya karakterin, âhiret inancı olmaksızın varolamayacağı gerçeğini zihinlere yerleştirmektir.

EL-MA'ÛN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 7 âyettir)

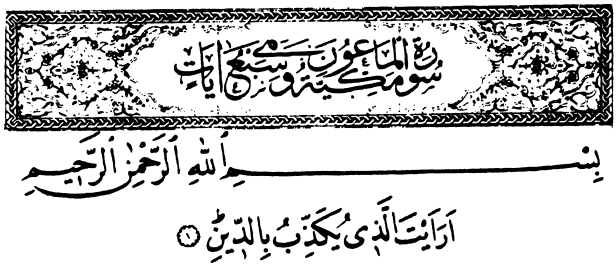

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Gördün mü?[1] Âhiretin ceza ve mükafâtını[2] tekzib edeni?[3]

Açıklamalar

1. "Gördün mü?"nün muhatabı görünüşte Hazreti Peygamber (s.a.v.)'dir, ama bu gibi durumlarda genellikle her akıl ve zekâ sahibi, düşünen kimseye hitap etmek, Kur'an-ı Kerîm'in alışılmış üslubudur. "Görme"nin anlamı hem gözle görmek de olabilir, zira ilerde durumları anlatılanları, herkes çıplak gözleriyle görebilir. Ve bunun anlamı, bilmek, anlamak ve düşünmek te olabilir. Arapça'da olduğu gibi Urduca'da da, "görmek" kelimesi genellikle bu ikinci anlamda kullanılır. Örneğin, "görüyorum"un anlamı, "biliyorum" veya "anlıyorum" oluyor. Ya da şöyle deriz: "şunu da gör" veya "şuna da bak" ve anlamı "şu noktayı da düşün" oluyor. O halde, "era'eyte" kelimesini bu anlamda alırsak, âyetin anlamı şu olur: "'Ceza ve mükafâtı yalanlayan kişinin nasıl olduğunu biliyor musun?" veya "Amellerin karşılığını tekzib eden kişinin durumunu gözden geçirdin mi?"

2. Buradaki ifade, "yukezzibu biddini"dir. Kur'an-ı Kerîm'in terimine göre, "ed-din" kelimesi, hem âhirette ameller için verilecek ceza veya mükafât için kullanılır, hem de İslâm dini için İbn Abbas (r.a.) ikinci anlamı tercih etmiştir ve diğer müfessirler ilk anlamı. İlk anlamı kabul edersek, sûrede şöyle denilmek istenmiştir: "Ahireti reddetme inancı, insanda şöyle şöyle karakter ve özellikler yaratır." İkinci anlamını kabul edersek, bütün sûrenin amacı şunu anlatmak olacaktır: İslâm dininin ahlâkî yönünü vurgulamak. Yani, İslâm dini, bu dini reddedenlerde bulunan ahlâkî ayıp ve kötülüklerin tam tersini Müslümanların kişilik ve karakterlerinde meydana getirir.

3. Konuşma biçiminden anlaşılıyor ki, burada bu soruyla söze başlamanın amacı, "sen filan kişiyi gördün mü?" şeklinde bir soru yöneltmek değildir, aksine dinleyiciyi âhirete imanın ahlâkî önemini anlayabilsin diye, ahireti inkâr etmenin insanda nasıl bir karakter doğurduğunu düşünmeye davet etmek ve bu inancı yalanlayanların ne gibi insanlar olduğunu bilmeye hevesli olduğunu sağlamaktır.

فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ۝٢

2: Bu o kimsedir[4] ki, yetimi şiddetle ve zorla itip kakıyor.[5]

Açıklamalar

4. Burada "fe'zâlik el'lezi" buyurulmuştur. Bu cümlede "fe" bütün bir cümleye sığacak anlamı taşımaktadır. Bunun anlamları, ya, "Eğer bilmiyorsan şunu bil, bu o kimsedir ki" ya da "İşte bu reddi yüzündendir ki, bu o kimsedir ki"dir.

5. Burada kullanılan cümle şudur, "yedu'ul yetime" ki, birkaç anlam taşımaktadır. Birincisi, "O yetimin hakkını gaspeder ve onun babasının bırakmış olduğu mirasından ve toprağından onu ite kaka çıkarır". İkincisi, "Eğer bir yetim kendisinden yardım almak üzere geliyorsa, ona merhamet göstermek yerine, onu hakaretle geri çevirir; ve o çocuk, yine de kendi çaresizliği yüzünden ondan merhamet bekleyerek orada kalırsa, onu ite kaka oradan çıkarır." Üçüncüsü, "O yetime zulmeder. Örneğin, evinde onun bir akrabası yetimse, o yetimin işi, herkese hizmet etmek ve her an sövülmek veya itilip kakılmak olur." Ayrıca, bu cümlede şu anlam da gizlidir: Bu kişi, bu baskı ve zulmü arada

sırada uygulamaz, aksine her zaman böyle davranmaya alışmıştır. O, bunun kötü bir şey olduğunu aklının ucundan bile geçirmez. Bu hususta içi rahattır; vicdanı hiçbir rahatsızlık duymamaktadır, gamsız ve vurdumduymazdır. O bir yetimin, yalnız ve çaresiz, zavallı bir yaratık olduğuna kanaat getirmiş, yetimin hakkını yemeyi, onu baskı ve zulmün hedefi haline getirmeyi, yahut ondan yardım almaya geldiğinde onu elinin tersiyle kovmayı adeta bir hak olarak görmektedir.

Bu hususta, Kadı Ebu'l Hasan el-Maverdî, "A'lâmü'n- Nübüvvet" adlı eserinde ilginç bir olayı kaydetmiştir. Olay şuydu: Ebu Cehil, bir yetimin velisiydi. Bu çocuk bir gün perişan bir şekilde Ebu Cehil'e geldi. Üzerinde doğru dürüst bir elbise bile yoktu. Ebu Cehil'den babasının, kendisi için bıraktığı mirastan bir kısmını istedi. Ancak Ebu Cehil bu zavallı çocuğun sözlerine kulak asmadı. Çocuk bir süre bekledikten sonra ümitsizlik içinde geldiği yere döndü. Kureyşli kabile reisleri olayı duyunca çocuğu kışkırtmak istediler ve kendisinin, Hz. Muhammed'e gidip şikayette bulunmasını istediler. Çocuk, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Ebu Cehil arasındaki gergin ilişkiyi bilmiyordu. Reislerin teşvikiyle Hz. Muhammed'e vardı ve derdini anlattı. Hazreti Peygamber (s.a.v.) hemen yerinden kalkarak çocukla beraber Ebu Cehil'e gitti. Ebu Cehil, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) güler yüzle karşıladı ve ne için geldiğini sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğun hakkının geri verilmesini istedi. Ebu Cehil bu sözler üzerine derhal evine gitti ve çocuğa parayı verdi. Kureyşli kabile reisleri tetikte idi ve iyi bir kavganın patlak vereceğini umuyorlardı. Ancak olup bitenleri görünce ne yapacaklarını şaşırdılar. Ebu Cehil'e gelip niçin böyle tuhaf davrandığını sordular. Ebu Cehil dedi ki, "Vallahi, ben dinimi bırakmadım. Ama bana öyle geldi ki, Muhammed'in iki yanında da birer öldürücü silah vardı, ve söylediklerine uymazsam bu silahlar bana saplanacaktır". Bu olay o zaman Arabistan'ın en zengin ve en saygın ve medenî kabilesinin reisleri bile yetimler ile diğer fakir ve çaresiz ve muhtaç kimselere nasıl davranıyorlardı ve ayrıca Resûlullah ne kadar güzel ahlâka sahipti ve kendisinin bu meziyetleri nedeniyle en kötü düşmanları bile kendisinden nasıl etkileniyorlardı, bunu açıkca gösteriyordu. Buna benzer bir olayı, biz Tefhimü'l- Kur'ân'da daha önce nakletmişizdir, ki bu da, Kureyşli kâfirlerin kendisine büyücü adını takmalarına yol açan Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) büyük ahlâkî ağırlığını ortaya koymaktadır.

وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝

3: Fakire de yemek vermeyi[6] teşvik etmez.[7]

Açıklamalar

6. Burada "it'âmil miskin" değil, "ta'amil miskin" sözleri kullanılmıştır. Eğer "it'âmil miskin" sözleri kullanılmış olsaydı, anlamı, "Fakiri de doyurmaya teşvik etmez" olurdu. Ancak "ta'amil miskin"ın anlamı, "Fakire de yemek vermeyi teşvik etmez"dir. Başka bir deyişle, fakire ve miskine verilen yemek, verenin değil, bizzat fakir ve miskinin yemeğidir. Bu, verenin ona vermesi gereken haktır, ve veren bir iyilik yapmıyor, aksine hakkı olana hakkını veriyor. Aynı ifade Zariyât sûresinin 19. âyetinde de kullanılmıştır: "Onların mallarında sâilin ve fakirin hakkı vardır"

7. "Lâ yehuddu"nun anlamı şudur: O, ne kendi nefsini fakirlere yemek vermeye teşvik eder, ne ailesi ve yakınlarını, ne de başka kimseleri, toplumun fakir ve muhtaç kimselerine, açlık çekmekte olanlara haklarını vermeye veya doyurmaya teşvik eder.

Allahu Teâlâ burada sadece iki örnek vermek suretiyle, âhireti inkâr etmenin, insanlarda ne gibi ahlâkî bozukluklara yol açtığını belirtmiştir. Bu demek değildir ki, âhireti inkâr edenlerde ancak bu ayıplar bulunur: Yani, birincisi yetimi kovmak ve ona karşı zor kullanmak ve ikincisi, aç olanlara yemek vermemek. Hayır, bunlar benzeri ayıp ve kötülüklerin sadece bellibaşlılarıdır. Burada denilmek isteniyor ki, bu kişiler âhirete inanmış olsalardı, yetimin malını yemek, onu açıkta bırakmak, onu evinden barkından sürmek, fakir ve aç kişilerin karnını doyurmamak gibi rezil işleri yapmayacaklardı. Aklı başında, sağduyulu ve dürüst bir kişi, bunların çok çirkin ve iğrenç işler olduğunu kabul edecektir. Zâten Beled ve Asr sûrelerinde ahirete iman edenlerin meziyetlerinden bahsedilirken şöyle buyurulmuştur: "Merhameti tavsiye eden kimseler" ve "Hak ve sabır ile tavsiyede bulunanlar."

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝

4-5: Vay haline! O namaz kılanların[8] ki. Onlar, namazlarından gafildirler.[9]

Açıklamalar

8. Burada "feveylunil musalline" sözleri kullanılmıştır. Burada "fe"nin anlamı şudur: Âhireti açıkça inkâr edenlerin durumunu az önce öğrendin, şimdi de namaz kılanlar grubu, yani Müslümanlarda yer alan münâfıkların durumuna da bak. Onlar görünüşte ve sözde Müslüman olmalarına rağmen âhirete inanmıyorlar. Onun için bak, onlar kendi felâketlerini nasıl hazırlıyorlar.

"Musalline"nin anlamı "namaz kılanlar"dır; ama konuşmanın seyrine ve bağlama bakacak olursak, ayrıca ilerde özellikleri belirtilen kişileri gözönünde bulundurursak bunun sadece "namaz kılanlar" değil, "namaz sahipleri", yani Müslüman topluluk demek olduğunu söyleyebiliriz.

9. Burada "fi salâihim sâhûn" değil, "an salâtihim sâhûn" denilmiştir. Eğer sadece, "fi salâtihim" sözleri kullanılmış olsaydı, anlamı "Onlar namaz (bazı şeyleri) unuturlar" olurdu. Ancak namaz kılarken bir şeyi unutmak, şeriata göre "nifak" olması şöyle dursun, günah da değildir; hatta kesinlikle ayıp veya itiraz edilecek bir şey değildir. Çünkü bizzat Resûlullah (s.a.v.) bazan namaz kılarken bazı şeyler unutmuştur ve kendisi bunu telafi etmek üzere "sehv (yanlışlık) secdesi" yöntemini belirlemiştir. "An salâtihim sâhuna" ise "onlar namazlarından gafildir" demektir. Onlara göre namazın hiçbir önemi yoktur, okusalar da aynı, okumasalar da aynı. Bazan namaz kılarlar bazan kılmazlar, kılarken de hep namaz saatini geçirir ve geciktirirler ve son ana gelindiğinde göstermelik birkaç defa hızlı hızlı oturup kalkar ve namaz kılar gibi yaparlar. Ya da istemeye istemeye namaza kalkarlar ve başlarından bir yükü atar gibi kılarlar, Namaz kılarken de rahat durmaz, ciddi olmazlar. Bazan kendi elbiseleriyle oynarlar ve bazan esnerler. Allah'ı zikretmeyi akıllarının ucuna bile getirmezler. Gerçek şu ki, namaz boyunca namaz kıldıklarını bilmezler, neyi kıldıklarını, neyi okuduklarını bile bilmezler. Bunlar namaz kılarken akıl ve fikirleri başka yerlerde olur. Ikınarak ve sıkılarak öyle namaz kılarlar ki, ne rükuyu bilirler, ne secdeyi. Düşündükleri sadece namaza benzer bir şeyi kılıp en kısa zamanda oradan kaçmaktır. Ve bazı kimseler, ancak zor durumda kaldıkları için namaz kılarlar, yoksa hayatlarında böyle bir ibadetin hiçbir yeri yoktur. Namaz saati gelince, bunun namaz saati olduğunu düşünmezler. Müezzin'in sesi kulaklarına gelince, onun kimi

çağırdığını, niçin çağırdığını veya ne çağrısı yaptığını bilmezler. İşte bu âhirete iman etmemenin belirtisidir. Zira, İslâm ve Müslümanlık iddiasında bulunanların bu davranışı, namaz kılınmanın bir ödülü olduğuna ve bunu kılmayanların ceza göreceklerine inanmamalarından kaynaklanıyor. Bu nedenle, Hz. Enes bin Malik (r.a.) ve Atâ bin Dinar, "Allah'a şükürler olsun ki, 'fi salâtihim sahun' yerine 'ân salâtihim sâhun' buyurmuştur; yani biz namazda bazı şeyleri unuturuz, ancak namazdan gafil değiliz ve bu bakımdan biz münafıklardan sayılmayacağız" demişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de başka bir yerde münafıkların bu durumu, şöyle anlatılmıştır: "Namazı tenbellikle kılmaları ve infakı istahsız olarak yapmaları" (et-Tevbe: 54). Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "Bu münafığın namazıdır, bu münafığın namazıdır, bu münafığın namazıdır. İkindi vaktinde oturup güneşe bakadurur. Ne zaman ki güneş, şeytanın iki boynuzuna girer (yani günbatımı yaklaşır) kalkıp dört defa yere başını değdirir ve bu sırada Allah'ı nâdiren zikreder". (Buhari, Müslim, Müsned-i Ahmed). Hz. Sâd bin Ebu Vakkâs'ın oğlu Mus'ab bin Saad diyor ki, "Ben Resûlullah'a, namazdan gafil olanların durumunu sormuştum. Resûlullah buyurdu ki, bunlar, namazı erteleyerek kılanlardır". (İbn Cerir, Ebu Ya'lâ, İbnü'l- Münzir, İbn Ebi Hatim Taberani, İbn Merduyye, Beyhaki, Bu rivâyet, Hz. Saa'd'in kendi sözü olarak da mevkûfen naklolunmuştur ve senedi daha güçlüdür. Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) buyruğu olarak bunun merfu' rivâyeti ise Beyhaki ve Hakim tarafından zayıf olarak nitelendirilmiştir). Hz. Mus'ab'ın bir başka rivâyeti şöyledir: Kendisi, babasına, "Bu âyete dikkat ettiniz mi? Bunun anlamı, namazı bırakmak mıdır, yahut bundan bir kişinin namaz kılarken aklının başka tarafa gitmesi mi kastedilmiştir? Vallahi, namaz sırasında herkesin aklı bir tarafa gidebiliyor?" Babası kendisine şu cevabı verdi: "Hayır, bundan namaz vaktini geçirmek, boşa harcamak veya ertelemek kastedilmiştir"(İbn Cerir, İbn Ebi Şeybe, Ebu Ya'lâ, İbnü'l-Münzir, İbn Merduyye, Beyhaki, f).

Burada şu noktaya da dikkat etmek gerekir ki, namazda birden bire bir şeyi düşünmek başka şeydir ve namaz kılarken buna hiç dikkat etmemek ve hep başka şeyleri düşünmek yine başka bir şeydir. İlk durum insanlık zaafı olarak izah edilebilir. Bazı düşünceler insanın aklına ansızın ve iradesi dışında gelebilir. Ve bir mü'min, namazda dikka-

tinin dağıldığının farkına varır varmaz, dikkatini tekrar namaza çevirmeye çalışır. İkinci durum ise namazdan gafil olma tanımına girer. Çünkü, bunda bir kişi ancak namaz ekzersizi yapar, Allah'ın zikri ve fikri aklına gelmez ve namaza başlamasından selâm verip bitirene kadar bir an bile kalbi Allah'a yönelmez ve hangi düşüncelerle namaza başlarsa, onlara dalmış olarak bitirir.

الَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ۝٦ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝٧

6-7: Onlar riyakârlık yapar.[10] Ve en ufak yardımı bile[11] (insanlardan) esirgerler.

Açıklamalar

10. Bu cümle bağımsız bir cümle de olabilir ve önceki cümle ile bağlantılı da. Bunun bağımsız bir cümle olduğuna karar verirsek, anlamı şu olur: Onlar bir tek hayır işi bile iyiniyet, samimiyet ve sadece Allah için yapmazlar; aksine, her şeyi başkalarına gösteriş için yaparlar ki, herkes kendilerine övgü düzsün, iyi ve dürüst kişiler olduklarını sansın, hayırseverlikleri davul zurna ile her tarafa duyurulsun ve bunun yararlarını ve ödülünü mutlaka bu dünyada elde etsinler. Bunun, önceki cümle ile bağlantılı olduğunu düşünürsek anlamı, "Onlar göstermelik namaz kılarlar" olur. Müfessirler genellikle bu ikinci anlamı tercih etmişlerdir. Çünkü ilk bakışta, bunun, önceki cümle ile bağlantısı olduğu görülür. İbn Abbas (r.a.) şöyle buyuruyor: "Bundan, göstermelik namaz kılan münafıklar kastedilmiştir. Onlar, ancak başkalarının yanında namaz kılarlardı, başkaları olmazsa veya gören olmazsa namaz kılmazlardı." İkinci bir rivâyette sözleri şöyle naklolunmuştur: "Yalnızken namaz kılmazlar; ancak başkalarının yanında kılarlardı" (İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduyye ve Beyhaki). Kur'ân-ı Kerîm'de de münafıkların bu şekilde davrandığı kaydedilmiştir: "Namaza kalktıkları zaman tenbel tenbel kalkarlar. İnsanlara karşı gösteriş yaparlar. Ve Allah'ı pek az zikrederler" (en-Nisâ: 142).

11. Burada aslında "Ma'ûn" kelimesi kullanılmıştır. Hz. Ali, İbn Ömer, Said bin Cübeyr, Katade, Hasan Basrî, Muhammed bin Hanefiyye, Dahhâk, İbn Zeyd, İkrime, Mücahid, Atâ ve Zührî (r.a.) bundan "zekât" kastedildiğini ifade etmişlerdir. İbn Abbas (r.a.), İbn Mes'ud,

İbrahim Nehai, Ebu Malik ve diğer birçok kişi bundan, insanların birbirine genellikle ödünç verdikleri ihtiyaç maddeleri, örneğin, tencere, kova, testere, balta, tartı, tuz, su, ateş, çakmak (ki şimdi, bunun yerini kibrit almıştır) v.s. kastedildiğini belirtmişlerdir. Said bin Cübeyr ile Mücahid'in bir sözü de bu yöndedir. Hz. Ali'nin bir ifadesi ise şu şekildedir: "Bundan hem zekât, hem küçük ihtiyaç maddeleri kastedilmiş olabilir". İbn Ebi Hatim'in İkrime'ye dayanarak naklettiği bir rivayete göre "ma'ûn"un yüksek seviyesi "zekât"tır ve en alçak seviyesi bir kişinin başka bir kişiye süzgeç, kova veya iğneyi ödünç vermesidir. Hz. Abdullah bin Mes'ud buyuruyor ki, "Biz Ashâb-ı Muhammed (s.a.v.) şöyle diyorduk (Bir rivâyetteki sözler de şöyledir: "Biz Resûlullah'ın (s.a.v.) döneminde şöyle derdik"), "ma'ûn'dan tencere, balta, kova, tartı ve benzeri diğer şeyleri ödünç vermek kastedilmiştir" (İbn Cerir, İbn Ebi Şeybe, Ebu Davûd, Nesai, Bezzâr, İbnü'l- Münzir, İbn Ebi Hatim, Taberani (Evseat) İbn Merduyye, Beyhaki (Sünen). Saad bin İyad da, isimleri vermeden hemen hemen aynı sözlerin Resûlullah'ın mübarek ağzından çıktığını kaydetmiştir, bu da gösteriyor ki, kendisi bu sözleri çeşitli sahabelerden dinlemişti (İbn Cerir, İbn Ebi Şeybe). İbn Asâkir, Deylemi ve Ebu Nuayem, Hz. Ebu Hureyre'nin şu rivayetini nakletmişlerdir: "Bizzat Resûlullah (s.a.v.) bu âyetin tefsirini açıklarken, bundan balta ve kova gibi şeylerin kastedildiğini ifade buyurmuştur". Eğer bu rivayet doğruysa, bunu başkalarının öğrenemediğini söyleyebiliriz, zira aksi halde birilerinin bu âyeti başka bir şekilde tefsir ettiği düşünülemez.

Gerçek şu ki, "ma'ûn", insanların herhangi bir yararı veya çıkarı olmayan küçük, az ve değersiz şeyler için söylenir. Bu bakımdan zekât da "ma'ûn"dur. Çünkü bu, fakirlerin yardımı için ayırılan bol miktardaki maldan çıkarılan küçük bir paydır. Ayrıca, Hz. Abdullah bin Mes'ud ve aynı görüşü paylaşan diğer kişilerin belirttiği genel ihtiyaç maddeleri de "ma'ûn"dur. Pek çok müfessir, "maûn" kelimesinin, komşuların bir alışkanlık olarak birbirlerinden ödünç aldıkları bütün küçük şeyler için kullanılabileceğini ifade ediyorlar. Bunları ödünç almak utanç verici bir şey değildir, çünkü zengin-fakir herkes bazan bir şeye acilen ihtiyaç duyabilir. Aksine, bu gibi şeyleri vermekten kaçınmak ve bahane uydurmak ahlâken kötü ve rezil bir hareket sayılıyor. Bu gibi şeyler bazan olduğu gibi kalıyor ve komşular işlerini bitirdikten sonra

hiç eksiltmeden geri veriyorlar. Bu "ma'ûn'un kapsamına, bir kişinin bir arkadaşına misafirliğe gittiğinde ondan sandalye veya yatak istemesi, yahut komşunun fırınında ekmek pişirme izni istemesi, ya da seyahate çıkarken malları ve eşyalarının muhafaza edilmesi için birinde bulundurmak istemesi de giriyor. Kısacası, âyette denilmek isteniyor ki, âhiretin inkârı, insanı öylesine cimri yapıyor ki, o başkaları için en ufak bir fedâkârlıkta bulunmaktan kaçınıyor.

EL-KEVSER

Adı: "İnna a'taynâ kel kevser" de geçen "el-kevser" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: İbn Merduyye, Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.)'a, Hz. Abdullah bin Zübeyr'e ve Hz. Âişe-i Sıddıka'ya (r.a.) dayanarak bu sûrenin Mekkî olduğunu ifade etmiştir. Kelbî ve Mükâtil de bunun Mekkî olduğunu açıklamışlardır ve müfessirlerin çoğunun görüşü budur. Ancak Hz. Hasan Basrî, İkrime, Mücahid ve Katade bunun Medenî olduğunu kaydetmişlerdir. İmam Suyuti, "İtkân"da bu sözün doğru olduğunu belirtmiştir. Ve İmam Nevevi, "Şerh-i Müslim"de bunu tercih etmiştir. Bunun nedeni, İmam Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Nesai, İbn Ebi Şeybe, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye, Beyhaki ve diğer bazı muhaddislerin Hz. Enes bin Mâlik'e dayanarak naklettikleri şu rivâyettir: Resûlullah (s.a.v.) aramızda bulunuyordu. Bir ara uykuya dalar gibi oldu. Daha sonra gülümseyerek mübarek başını kaldırdı. Bazı rivâyetlere göre, oradakilerden bazısı, kendisinin neden gülümsediğini sordu. Ve bazı rivayetlere göre kendisi, kendisine bir sûrenin indiğini belirterek "Bismillahirrahmanirrahim" dedi ve Kevser sûresini okudu. Daha sonra Resûlullah, "Kevser'in ne olduğunu bilir misiniz?" diye sordu. İnsanlar, "Allah ve Resûlü daha iyi bilirler" deyince Resûlullah, "O, Rabbimin bana Cennette ihsan ettiği bir nehirdir" dedi. (Bunun ayrıntılarını "Kevser"in açıklamasında veriyoruz). Bu rivâyete dayanılarak bu sûrenin Medenî oluşunu kanıtlamanın nedeni de, Hz. Enes'in Mekke'de değil Medine'de bulunduğu ve kendisinin, "bu sûre önümüzde inmişti"dediğidir.

Ne var ki, bir kere, yine aynı Hz. Enes'e (r.a.) dayanarak İmam Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Cerir, Cennet'in bu

nehrinin (Kevser'in) Resûlullah'a (s.a.v.) mi'rac sırasında gösterildiği şeklinde bir rivâyet nakletmişlerdir ve herkesin bildiği gibi, Mi'rac, Hicretten önce Mekke'de vuku bulan bir olaydı. İkincisi, Mi'rac'da Yüce Allah'ın bu nehri kendisine vereceğini belirtmesinin yanısıra bunu kendisine şahsen gösterdikten sonra, Hazreti Peygamber'e bunu müjdelemek üzere Medine'de kendisine Kevser sûresini indirmesi için bir neden yoktu. Üçüncüsü, eğer sahabelerin bir meclisinde Resûlullah (s.a.v.) Hz. Enes'in yukarıda zikredilen rivâyette belirtildiği gibi bizzat Kevser sûresinin inişini duyurmuş ve bu da, bu sûrenin ilk defa o zaman inmiş olduğu demek olsaydı, Hz. Âişe (r.a.), Hz. Abdullah bin Abbas ve Hz. Abdullah bin Zübeyr gibi bilgili sahabeler bu sûrenin Mekkî olduğunu nasıl söyleyebiliyordu ve müfessirlerin çoğu bu görüşü niçin kabul etti? Bu konuyu enine boyuna inceleyecek olursak, Hz. Enes'in rivâyetinde, Hazreti Peygamber'in sözkonusu buyruğunun söylendiği toplantıda daha önce hangi konuların konuşulduğuna ilişkin ayrıntı bulunmadığını görürüz. Pek mümkündür ki, Resûlullah (s.a.v.) o sırada herhangi bir konudan bahsediyordu ve o zaman vahiy ile, bu konunun "Kevser" sûresiyle açıklık kazanacağı bildirildi ve kendisi de bu olayı "Bana şöyle bir sûre inmiştir" şeklinde anlattı. Bu tür olaylar çeşitli kez meydana gelmiştir ve bunlara dayanarak müfessirler bazı âyetlerin iki defa indiğini ifade etmişlerdir. Bu ikinci inişin anlamı aslında şu oluyordu: Sözkonusu âyet veya sûre daha önce inmişti, ancak ikinci defa vahiy yoluyla Resûlullah'ın (s.a.v.) dikkati buna çevrildi. Bu gibi rivayetlerde herhangi bir âyetin inişinden söz edilmesi, onun Mekki veya Medenî oluşuna yahut gerçekten filan tarihte inmiş olduğuna karar vermek için yeterli değildir.

Hz. Enes'in bu rivâyeti şüphe ve tereddüde yol açmazsa, sûrenin kendisinin tümü ve içindeki konu ve sözler, bunun Mekke'de indiğini ve Resûlullah'ın özellikle hayli umut kırıcı ve zor şartlarda bulunduğu sırada indiğini açıkça göstermektedir.

Tarihî Arkaplanı: Bundan önce Duhâ ve İnşirah sûrelerinde gördüğünüz gibi peygamberliğinin vaaz ve tebliğinin ilk günlerinde Hazreti Muhammed (s.a.v.) büyük bir muhalefetle karşılaşırken her taraftan güçlüklerle yüzyüze gelirken, bütün bir millet kendisine engel olurken ve bir avuç Müslüman için hiçbir sığınma ve kurtuluş imkânı görülmezken Cenab-ı Allah, kendisini ve yanındakileri teselli etmek ve cesaretle-

rini artırmak amacıyla çeşitli âyetler indirdi. Bunlar arasında Duhâ sûresinde şöyle buyuruldu: "Senin için sonraki devir (yani sonraki her dönem) önceki devirden daha iyidir. Gerçekten Rabbin sana verecek de râzı olacaksın." İnşirâh sûresinde ise şöyle buyuruldu: "Ve senin şanını da yükselttik". Yani, seni kötülemek ve yoluna engeller çıkarmak için düşmanlar ne yaparlarsa yapsınlar, bunun sonu selâmettir ve senin şan ve şerefini yükselteceğiz. Bundan sonra şu ifadelere rastlanıyor: "Muhakkak güçlükle beraber kolaylık vardır. Muhakkak güçlükle beraber kolaylık vardır". Yani, sen cesaretini kaybetme, bugünkü güçlükleri yeneceksin ve geleceğin aydınlık olacaktır.

İşte bu şartlar altında Cenab-ı Allah (c.c.) Kevser sûresini de indirmek sûretiyle Resûlullah'ı teselli etmeye çalıştı. Bu sûrede muhaliflerinin mahvolacağını ve aydınlık günlerin yakın olduğunu müjdeledi. Kureyşli kâfirler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yeni dini yaymaya başlamakla ailesinden, yakınlarından ve milletinden kopup yapayalnız kaldığını söylüyorlardı. Hz. İkrime (r.a.) tarafından rivayet edilen bir hadiste deniliyor ki, Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlik makamına yükseltildikten sonra Kureyş'i İslâm'a davet etmeye başlayınca Kureyşliler şöyle demeye başlamışlardı: "Muhammed, milletinden, bir ağacın yerden koptuğu gibi kopmuştur" (İbn Cerir). Yani, Hz. Muhammed (s.a.v.) sökülen bir ağaç gibi, kısa bir süre sonra kuruyup yok olacaktır. Muhammed bin İshâk diyor ki, Mekkeli kabile reisi Âs bin Vail Sehmî'nin yanında Resûlullah'tan (s.a.v.) bahsedilirken kendisi şöyle derdi: "Aman, siz de, boş verin bu adamı, o kötü olmayan bir adamdır. Erkek evlâdı yoktur. Ölürse adını anacak kimse kalmaz." Şemir bin Atiyye (r.a.) diyor ki, başka bir Mekkeli reis, Ukbe bin Ebi Muayt da Resûlullah (s.a.v.) hakkında benzeri sözler söylerdi. (İbn Cerir). İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyetine göre bir defasında Medine'nin Yahudi kabile reisi Ka'b bin Eşref Mekke'ye geldiğinde Mekkeli kabile reisleri kendisine şöyle dediler: "Allah aşkına, şu adama bakın, milletinden kopmuş, ama kendisini bizden üstün görüyor. Oysa, Ka'be'nin bekçisi yöneticisi ve hacın düzenleyicisi biziz." (Bezzâr). Bu olayla ilgili İkrime'nin rivâyetinde Kureyşlilerin Hz. Muhammed için şu sözleri kullandığı kaydedilmiştir: "Zayıf, çaresiz, yalnız ve milletinden kopmuş evlâtsız adam" (İbn Cerir). İbn Sa'd ile İbn Asâkir'in rivâyetlerine göre Hazreti Abdullah bin Abbas şunları anlatmıştır: "Resûlullah'ın (s.a.v.) en büyük oğlu Kâsım'dı (r.a.). Onun küçüğü Hz. Zeyneb (r.a.) idi. Onun küçüğü

de Hz. Abdullah (r.a.) idi. Daha sonra sıra ile üç kızı vardı: Ümmü Gülsüm, Fatma ve Rukiyye (r.a.). Bunlardan ilk önce Hz. Kâsım vefat etti, daha sonra Hz Abdullah (r.a.)". Herhalde, bunun için Âs bin Vail, "erkek evlâdı yoktur" deyimini kullanmıştı. Bazı diğer hadislerde Âs'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Muhammed (s.a.v.) kökü kurumuş biridir. Hiçbir erkek evlâdı yoktur ki, onun yerini alabilsin. Öldükten sonra adı dünyadan silinecektir ve siz de ben de ondan kurtulacağız". Âd bin Humeyd'in İbn Abbas'a dayanarak naklettiği hadisten de, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) ikinci erkek evlâdı Hz. Abdullah vefat edince Ebu Cehl'in benzeri sözler söylediği anlaşılıyor. Şemir bin Atiyye'nin bir rivâyeti İbn Ebi Hatim tarafından nakledilmiştir. Bunda da, Resûlullah'ın (s.a.v.) acılı ânında Ukbe bin Muayt'ın sevinmek suretiyle aynı kepazeliği sergilediği kaydedilmiştir. Atâ'nın ifadesine göre Hz. Peygamber ikinci oğlunu kaybedince, amcası Ebu Leheb (ki evi Resûlullah'ın evinin tam karşısında idi) koşarak müşriklere gitti ve onlara şu müjdeyi (!) verdi: "Bu gece Muhammed evlâdını kaybetti ve kökü kesildi".

İşte bu cesaret kırıcı şartlarda Kevser sûresi Resûlullah'a (s.a.v.) nâzil oldu. Kureyşliler, şirklerini alenen reddettiği ve tek Allah'a itaat ve ibadet ettiği için Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşıydılar. Bu nedenle, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlikten önce sahip bulunduğu mevki, makam ve haysiyetine sünger çekilmişti. Ve güya Hz. Peygamber milletinden çıkarılmış, bağı koparılmıştı. Bir avuç taraftarı da çaresiz ve yalnızdı. Onlar herkesin muhalefeti, eleştirisi ve baskısına hedef oluyorlardı. Bu acılar dinmeden, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) büyük oğlu da vefat etti. Bu kederli günlerde dost, ahbap, komşu ve yakınlarından yakın baş sağlığı, teselli, ilgi ve yakınlık beklerken düşmanları seviniyor ve mutluluktan uçuyorlardı. Ona baş sağlığında bulunacak, onu teselli edecek ve acısını paylaşacak kimsecik yoktu. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerîm'in en kısa sûrelerinden biriyle Hz. Muhammed'e (s.a.v.) müjdelerin en büyüğünü verdi, ki bu, şimdiye kadar hiçbir insana nasip olmamıştı. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile alay eden ve onun neslinin tükeneceğini söyleyenlerin asıl kaybedenler olacağını ve köklerinin kurutulacağını bildirdi.

EL-KEVSER SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 3 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: (Ey Muhammed) Biz sana Kevser'i verdik.[1]

Açıklamalar

1. "Kevser" kelimesi buradaki kullanılışıyla öyle bir anlam ve kavram taşıyor ki, sadece dilimizde değil, dünyanın hiçbir dilinde tek bir kelime ile ifade edilemez. Bu, "kesret" (bolluk, çokluk)un mübalağa sigasıdır. Bunun sözlük anlamı "aşırı bolluk"tur, ama kullanılış sırası ve yerine bakılırsa, bunun anlamı hayır, iyilik ve nimetlerin bolluğu, hem de aşırı derecede bolluğu oluyor. Giriş kısmında bu sûrenin arka planıyla ilgili anlattıklarımıza bir defa daha göz atınız. Durum şöyle idi: Düşmanları zannediyordu ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) her bakımdan mahv ve perişan olmuş, bitmiştir, kendi milletinden kopup yalnız kalmıştır, ticareti de mahvolmuştur. Kala kala erkek evlâdı kalmıştı, ki onunla soyu devam edecek ve adı kalacaktı, ama o da ölmüştür. Kendisi öyle bir dava ile ortaya çıkmıştır ki, parmakla sayılacak birkaç kişinin haricinde Mekke şöyle dursun, Arabistan çapında kimse davetine

icabet etmiyor. Onun için kaderinde yaşadığı sürece başarısızlık ve üst üste felâketlerle karşılaşması ve öldükten sonra da dünyada adını kimsenin anmaması yazılıdır. Bu şartlar altında Yüce Allah tarafından, "Biz sana Kevser'i verdik" buyurulmasından kendiliğinden şu anlam çıkıyordu: "Senin aptal ve akılsız düşmanların senin mahv ve perişan olduğunu ve nübüvvetten önce sahip olduğun nimetlerin senden geri alındığını sanıyorlar, ancak gerçek şu ki, sana haddinden fazla hayır ve bereketler ve nimetler ihsan ettik." Yüce Allah'ın Hazreti Peygamber'e ihsan etmiş olduğu bu nimet ve bereketler arasında kendisine verilmiş olan ahlâkın eşsiz güzellikleri de yer alıyordu; kendisine bahşedilen nübüvvet, Kur'an, ilim ve hikmetin büyük nimetleri de bulunuyordu; Tevhid'in ve bir hayat nizamının nimeti de yer almaktadır ki, bunun sade, basit, kolay anlaşılır, akla ve mantığa ve doğaya tamamen uygun öz ve geniş kapsamlı kaide ve kuralları tüm dünyaya yayılma ve her zaman yayılma gücüne sahiptirler. Buna şu nimet de dahildir ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) davetiyle eninde sonunda, dünyada her zaman için hak dininin bayraktarı olacak, dünyanın hiçbir milletinde onun kadar temiz, ahlâklı ve faziletli insanların doğamayacağı ve yozlaşma noktasına gelmiş olmasına rağmen dünyanın bütün milletlerinden daha çok hayırı kendi içinde taşıyacak uluslararası bir ümmet veya topluluk ortaya çıktı. Şu nimet de dahildir ki, Yüce Peygamber (s.a.v.) kendi hayatında davetinin son derece başarılı olduğunu gördü ve kendi elleriyle bütün dünyaya hakim olacak bir millet yarattı. Şu nimet de dahildir ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) erkek evlâtlarını kaybetmesi üzerine düşmanları, adı sanının bu dünyadan silineceğini düşünürken Allahu Teâlâ kendisine, kıyamete kadar yeryüzünde adını anacak ve yayacak ve şöhretine şöhret katacak Müslümanlar şeklinde manevi evlâtlar vermekle kalmadı, ayrıca yalnız tek kızı Hazreti Fatma (s.a.v.) olarak etten ve kemikten öyle bir evlât verdi ki, onun sülâlesi ve evlâtlarının tek onur ve kıvanç vesilesi Resûlullah'a (s.a.v.) kanla bağlı olmasıdır ve onlar tüm dünyaya yayılmış durumdadırlar.

Bunlar öyle nimetlerdir ki, insanlar, bunların Allah tarafından, sevgili Peygamberine (s.a.v.) inanılmayacak kadar bol miktarda verildiğini kendi gözleriyle gördüler. Bunların dışında, "kevser"den, Allahu Teâlâ'nın âhirette kendisine vereceği iki muazzam ve muhteşem nimet daha kastedilmiştir. Bunları bilmek için bizde herhangi bir imkân veya çare yoktu. Bu nedenle, Hazreti Peygamber (s.a.v.) bununla ilgili

haberi bize verdi ve "Kevser"den şunların da kastedildiğini açıkladı: Birincisi, "kevser havuzu" ki, kıyamet gününde mahşer alanında Resûlullah'a verilecektir ve ikincisi, "kevser nehri" ki, Cennet'te kendisine ihsan olunacaktır. Bu ikisi hakkında Resûlullah'a (s.a.v.) atfen o kadar çok sayıda hadis o kadar çok kişi tarafından naklolunmuştur ki, bunlar hakkında hiçbir şüphe veya tereddüde yer kalmıyor.

Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) "Kevser Havuzu"yla ilgili buyurdukları şunlardır:

(1) Bu havuz veya çeşme Mahşer'de Resûlullah'a ihsan olunacaktır, hem de herkes, "el-ataş", "el-ataş" (su, su) diye bağırırken. İşte tam bu sırada Hz. Muhammed'in ümmeti çeşme başında toplanıp suyu kana kana içecektir. Hz. Peygamber oraya herkesten önce varıp tam ortalarında bulunacaktır. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bununla ilgili sözleri şöyledir: "O, kıyamet günü, ümmetimin, başında toplanacağı bir havuzdur" (Müslim, Kitabu's- Salât, Ebu Davûd, Kitabu's- Sünne). "Ben hepinizden önce oraya varmış olacağım" (Buhari, Kitabü'r- Rikâk ve Kitabü'r- Fiten, Müslim; Kitabü'r- Fezail ve Kitabü'r- Tehâret, İbn Mâce, Kitabü'r- Menâsik ve Kitabü'z- Zühd, Müsned-i Ahmed: Rivâyet edenler: Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Abbas, Ebu Hureyre). "Ben sizden önce oraya varacağım ve sizin için şahitlik yapacağım ve Allah'a yemin ederim ki, bu havuzu şu anda görüyorum." (Buhari, Kitabü'l- Cenâiz, Kitabü'l-Megazi ve Kitabü'r- Rikâk). Resûlullah bir defasında Ensâra hitap ederken şöyle buyurdu: "Benden sonra siz menfaatçılık ve akrabacılıkla karşı karşıya geleceksiniz. Ama, siz sabredeceksiniz, taa ki havuzda buluşmamıza kadar." (Buhari, Kitabü'l- Menâkıbü'l- Ensâr ve Kitabü'l- Megazi, Müslim, Kitabü'l- Emaret, Tirmizi Kitabü'l- Fiten) "Ben kıyamet günü havuzun başında olacağım" (Müslim, Kitabü'l- Fezail). Hz. Ebu Berzah Eslemi'ye sordular: "Acaba siz havuz hakkında Resûlullah'tan herhangi bir şey duydunuz mu?" Dedi ki, "bir değil, iki değil, üç değil, dört değil, beş değil, birçok defa duydum. Bunu kabul etmeyen inşaallah bu havuzun suyunu içemeyecektir". (Ebu Davud: Kitabü's- Sünne). Ubeydullah bin Ziyâd, Kevser çeşmesiyle ilgili rivayetlerin yanlış olduğunu zannederdi. Hatta, Ebu Berzah Eslemi ile Bera bin Âzib ve Aiz bin Amr'ın bütün rivayetlerini yalanlamaya kalkıştı. Nihayet, Ebu Sebre, Hz. Abdullah bin Amr bin Âs'tan duyarak kaydettiği bir yazıyı getirdi. Yazıda Hz. Pey-

gamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu kayıtlıydı: "Haberiniz olsun, benim ve sizin buluşma yeriniz benim havuzumdur" (Müsned-i Ahmed, Abdullah bin Amr bin Âs tarafından nakledilmşitir).

(2) Sözkonusu havuz veya çeşmenin büyüklüğü hakkında bazı farklı ifadeler vardır. Ancak üzerinde genellikle anlaşılan ölçüsü, Eyle'den' (İsrail'in bugünkü Aylat limanı) Yemen'in San'a kentine kadar veya Eyle'dan Aden'e ya da Amman'dan Aden'e kadar uzun ve Eyle ile Hücfe'ye (Cidde ile Râbıg arasında bir yer) kadar geniş şeklindedir. (Buhari, Kitabü'l- Rikâk, Ebu Davud, et-Tayalisi, hadis no. 995, Müsned-i Ahmed, rivayet edenler: Ebu Bekr-i Sıddîk ve Abdullah bin Ömer, Müslim, Kitabü'l- Teharet, Kitabü'l- Fezail, Tirmizi, Sıfatü'l- Kıyamet bölümü ve İbn Mâce, Kitabü'l- Zühd). Bu demek oluyor ki, kıyamet günü belki de bugünkü Kızıldeniz Kevser çeşmesine veya havuzuna dönüştürülecektir. Ama tabii, Cenab-ı Allah bunu daha iyi bilir.

(3) Resûlullah (s.a.v.) bir defasında bu havuzdan bahsederken şöyle buyurdu: "Buna Cennetin nehri Kevser suyu katılacaktır". Bir başka hadis de şöyledir: "Bu havuza Cennetten su getiren iki çeşme akacaktır" (Müslim, Kitabü'l- Fezâil). Bir başka hadis şöyledir: "Cennetin nehri Kevser'den bir çeşme bu havuza açılacaktır" (Müsned Ahmed, rivâyet eden: Abdullah bin Mes'ud).

(4) Hz. Peygamber (s.a.v.) bu havuzun suyundan sözederken şöyle demişti: "Bu su, sütten (bazı rivayetlere göre gümüş ve kar) daha beyaz, buzdan daha soğuk ve baldan daha tatlı olacaktır. Dibindeki toprak mis gibi kokacaktır. Havuzun başında gökteki yıldızlar kadar sürahi ve kaplar bulunacaktır. Bu suyu bir kez içen daha susamayacaktır." Havuz ve suyuyla ilgili bu ifadeler çok az bir farklarla birçok hadiste yer almıştır. (Buhari, Kitabü'r-Rikâk, Kitabü't- Tehâret ve Kitabü'r-Fezâil, Müsned-i Ahmed, rivayet edenler: İbn Mes'ud, İbn Ömer, Abdullah bin Amr bin Âs, Tirmizi: Sıfatü'l- Kıyamet bölümü, İbn Mâce, Kitabü'z- Zühd, Ebu Davud et-Tayalisi: hadis no: 995, 2135).

(5) Kevser havuzu ile ilgili olarak Hazreti Peygamber (s.a.v.) kendi devrinin insanlarını defalarca uyarmış ve kendisinden sonra yolunu değiştiren veya yolundan sapanların bu havuzun suyunu içemeyeceklerini açıklamıştır. Resûlullah'ın ifadesine göre bu gibi insanlar havuzun başından uzaklaştırılacaklardır ve oraya bir daha yaklaştırılmayacaklardır. Resûlullah(s.a.v.) diyecek ki, bunlar benim adamlarımdır. O

zaman bu adamların, kendisinden sonra neler yaptıklarını bilemediği hatırlatılacaktır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunları def'edecektir ve kendisinden uzak durmalarını isteyecektir. Bu rivâyet de çeşitli hadislerde yer almıştır (Buhari, Kitabü'r- Rikâk, Kitabü'r- Fiten, Müslim, Kitabü't-Teharet, Kitabü't-Fezail, Müsned-i Ahmed, rivayet edenler: İbn Mes'ud ve Ebu Hureyre, İbn Mâce, Kitabü'l- Menâsik). İbn Mâce'nin bu hususta naklettiği hadis acıklı kelimelerle doludur. Bu hadiste, Hz. Peygamber'in şöyle dediği belirtilmiştir: "Haberiniz olsun, ben sizden önce havuzun başına varmış olacağım. Sizi görerek diğer ümmetlerin yanında benim ümmetimin sayısının çok olduğundan övüneceğim. O zaman yüzüme leke sürmeyin. Dikkatli olun. Bazılarınızı kurtaracağım. Bazılarınız ise benden uzaklaştırılacaktır. Ben diyeceğim ki, "Ya Rabbi, bunlar benim ashâbımdır." O diyecektir ki, 'Sen, senden sonra bu adamların ne halt ettiklerini bilmiyorsun" İbn Mâce'ye göre Resûlullah (s.a.v.) bu sözleri, Arafat'taki hutbesinde söylemiştir.

(6) Bu havuzla ilgili olarak Hazreti Peygamber (s.a.v.) sadece kendi döneminin insanlarını değil, kıyamete kadar doğacak nesilleri de uyarmıştır ve demiştir ki: "Benden sonra tarzımı değiştirecek ve yolumdan ayrılacak olan Müslümanlar bu havuza yaklaştırılmayacaklardır. Ben diyeceğim ki, Rabbim, bunlar benim adamlarımdır, bunlar benim ümmetimdendirler. Cevap verilecek ki, 'Sen bilmiyorsun, bunlar senden sonra ne gibi değişiklikler yaptılar ve hep ters yola gittiler' Ondan sonra ben de onları kovacağım ve havuza gelmelerine engel olacağım". Bu ifade de çeşitli hadislerde yer almıştır (Buhari, Kitabü'l- Musakât, Kitabü'r- Rikâk, Kitab-ü'l- Fiten Müslim, Kitabü't- Tehâret, Kitabü's- Salât, Kitabü'l- Fezâil, İbn Mâce, Kitabü'z- Zühd, Müsned-i Ahmed, rivâyet eden: İbn Abbas).

Kevser çeşmesiyle ilgili hadisler 50'den fazla sahabe tarafından nakledilmiştir. Gerçi bu hadislerde "Kevser" adı geçmemiştir, ama daha sonraki muhaddis ve müfessirler bundan Kevser havuzu veya çeşmesinin kastedildiğini belirtmişlerdir. İmam Buhari, Kitabü'r-Rikâk'ın son bölümünün başına zâten "Kevser" kelimesini koymuştur. Ayrıca, Hz. Enes'in bir rivâyetinde bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kevser"i şöyle tanımladığı açıklanmıştır: "Bu, benim ümmetimin varacağı bir havuzdur".

Cennetteki Kevser nehrinin Resûlullah'a (s.a.v.) ihsan edilmesine ilişkin de çeşitli hadislere rastlanmaktadır. Hazreti Enes'in birçok rivâyetlerinde ki bazıları Resûlullah'ın (a.s.) açık sözlerini içermektedir şöyle denilmiştir: Mi'rac sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.) Cenneti gezdi ve Cennette bir nehir gördü. Bu nehrin kenarında inci ve elmaslardan burçlar yapılmıştı. Nehrin dibindeki toprak misk gibi kokuyordu. Resûlullah(s.a.v.) kendisine Cennet'i gezdirmekte olan Hz. Cebrail veya başka bir meleğe sordu: "Bu nedir?" Melek cevap verdi: "Bu Cenab-ı Allah'ın size armağan ettiği Kevser nehridir" (Müsned-i Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Ebu Davud Tayalisi, İbn Cerir). Hz. Enes'in rivayet ettiği bir başka hadis şöyledir: Resûlullah'a (s.a.v.) soruldu (ya da falanca adam sordu): "Kevser nedir?" Resûlullah(s.a.v.) buyurdu: "Bu, Allah'ın bana ihsan ettiği bir nehirdir. Bunun toprağı misk gibidir. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır" (Müsned-i Ahmed, Tirmizi, İbn Cerir). Müsned Ahmed'in bir rivâyeti şöyledir: Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Kevser nehrinin özelliklerinden bahsederken şöyle buyurdu: "Dibinde çakıl veya taş yerine inciler vardır". İbn Ömer'in (r.a.) rivayetine göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki, "Kevser Cennette bir nehirdir. Bu nehrin yakaları altındandır. Bu nehir inci ve elmaslar üzerinde akmaktadır (yani çakıl yerine inci ve elmaslar vardır).Toprağı miskten daha iyi kokuludur. Suyu sütten (veya kardan) daha beyazdır buzdan daha soğuktur ve baldan daha tatlıdır" (Müsned-i Ahmed, Tirmizi, İbn Mâce, İbn Ebi Hatim, Darimi, Ebu Davûd Tayalisi, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye ve İbn Ebi Şeybe). Usame bin Zeyd'in rivayetine göre, Resûlullah(s.a.v.) bir defasında Hz. Hamza'ya gitti. Hz. Hamza (r.a.) evde yoktu. Hz. Hamza'nın zevcesi, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ağırladı ve sohbet sırasında dedi ki: "Kocam Allah'ın size Cennette Kevser diye bir nehir armağan ettiğini söyledi, bu ne demektir?". Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Evet doğrudur. O nehrin dibi yakut, mercan, elmas ve incilerden yapılmıştır" (İbn Cerir, İbn Merduyye, Gerçi bu hadisin dayanağı zayıftır. Fakat aynı konu çok sayıda hadislerde işlendiği için doğru olma ihtimali vardır). Bu sayısız hadislerin dışında sahabeler ile daha sonraki dönemde tabiîn'in birçok söz ve ifadeleri hadis kitaplarında yer almıştır. Bunların hepsinde vasıfları yukarıda belirtilen Cennet'teki Kevser nehrinden bahsedilmiştir. Örneğin, Hz. Abdullah bin Ömer, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Enes bin Mâlik, Hz. Aişe, Mücahid ve Ebu'l- Aliye'nin birçok ifadeleri Müsned-i

Ahmed, Buhari, Tirmizi, Nesai, İbn Merduyye, İbn Cerir ve İbn Ebi Şeybe v.s. gibi hadis kitaplarında yer almıştır.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝٢

2: O halde, Rabbine namaz kıl ve kurban kes.[2]

Açıklamalar

2. Bunun değişik tefsirleri, değişik kişilerden naklolunmuştur. Bazı kimseler "namaz"dan beş vakit farz namazların kastedildiğini ve bazıları Kurban Bayramı namazının kastedildiğini ifade etmiştir. Yine bazı diğer kimseler, bundan salt namaz kastedildiğini kaydetmiştir. Aynı şekilde bazı ileri gelen sahabe ve şahsiyetler "ven'har"dan (yani, nahr et) namaz sırasında göğüs üzerine sol elin üzerine sağ elinin konmasının kastedildiğini belirtmişlerdir. Bazıları, bununla, namaza başlarken iki eli kaldırıp tekbir getirmenin ifade edildiğini açıklamıştır. Bazıları ise bununla, namaza başlarken, rüku'ya giderken ve rüku'dan kalkarken elleri kaldırmanın ifade edildiğini söylemiştir. Yine bazıları, bundan, Kurban namazını kılmak ve daha sonra kurban kesmek kastedildiğini açıklamıştır. Ancak hangi şartlarda ve bağlamda bu sözler söylenmişse, onlara dikkat ettiğimizde anlamının şu olduğu açıkça görülür: "Ey Peygamber, Rabbin sana bunca nimetler verdiğine göre ve böylesine muazzam ihsanlarda bulunduğuna göre, namazını O'nun için kıl ve kurbanları da O'nun için kes." Bu emir, sadece Kureyş müşrikleri değil, tüm Arap müşrikleri ve dünyanın müşrikleri kendi uyduruk mabudlarına ibadet ederken ve onlar için kurbanlar keserken verilmişti. O halde, emrin anlamı şudur: Müşriklerin tam aksine sen kendi tutum ve davranışında ısrarlı ve kararlı ol; yani senin namazların da Allah için ve kurbanların da O'nun için olsun. Nitekim, başka bir yerde şöyle buyurulmuştur: "De ki: 'Namazım, ibadetlerim, hayat ve mematım Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâyadır. Onun şeriki yoktur. Bununla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim.' (El-En'am: 162-163). İbn Abbas, Atâ, Mücahid, İkrime, Hasan Basri, Katade, Muhammed bin Ka'bü'l- Kurazi, Dahhâk, Rebi' bin Enes, Ataü'l- Horasani ve diğer birçok tanınmış müfessir bundan bu anlamı çıkarmışlardır (İbn Kesir). Ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) Allah'ın emriyle Kurban Bayramı namazını kılıp kurban kesmeye Medine'de başlaması, âyetlerde önce namaz,

sonra kurbandan sözedildiği için Resûlullah'ın bu şekilde hareket edip Müslümanlara da böyle emretmesi, bu âyetin ne tefsiri, ne de iniş nedenidir. Bu, Resûlullah'ın, diğer âyetlerden çıkardığı anlamdır. Gayet tabii ki, Resûlullah'ın çıkardığı anlam ve yaptığı yorum da bir tür vahiydir.

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝

3: Seninle alay edenin (düşmanın)3 kendisi nesli kesiktir.[4]

Açıklamalar

3. Burada "şanieke" kelimesi kullanılmıştır. "Şani", ondan dolayı bir kişinin başkasına kötü muamele etmeye başladığı buğz ve düşmanlık anlamına gelen "şen"den türemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Ey Müslümanlar, sizden bir grup, düşmanlık nedeniyle bir millete haksızlık etmesin". O halde, "şanieke"den, buğz ve düşmanlıktan gözü kararan ve bu nedenle, Resûlullah'a (s.a.v.) her türlü ayıp yakıştırmaya çalışan, onun hakkında kötü konuşan, ona hakaret eden, onunla alay eden ve kinini kusmak için kendisi hakkında türlü çeşit uydurma şeyler yaymaya çalışan herkes kastedilmiştir.

4. "Hu've'l ebter" (Ebter olan kendisidir) buyurulmuştur, yani "O, sana ebter diyor, halbuki, kendisi ebterdir". Biz "ebter"in kısa açıklamasını daha önce sûrenin girişinde yaptık. Bu kelime, "kesmek" anlamına gelen "beter"den çıkmadır. Ama, deyim olarak çok geniş anlamda kullanılmıştır. Hadiste başka bir rek'atı olmayan namaz için "buteyra" (yani tek rek'at) tabiri kullanılır. Başka bir hadiste şöyle denilmiştir: "Önemi olan herhangi bir iş Allah'ın hamdi olmaksızın başlatılırsa ebterdir". Yani, böyle bir iş temelsizdir, dayanaksızdır, istikrarsızdır ve sonu iyi değildir. Murada ermeyen kişi için "ebter" denilir. Kaynakları ve imkânları olmayan, kısacası nüfuzu olmayan, bir kimse de ebterdir. Hakkında hiçbir hayır düşünülmeyen, başarı şansı sıfır olan kişi ebterdir. Kendi aile, sülâle ve yakınlarından kopmuş olan insan ebterdir. Erkek evlâdı olmayan, ya da doğup ölmüş olan kişi de ebter sayılır. Çünkü, ondan sonra onun soyunu sürdürecek kimse kalmaz. Nesli tükenir ve kendisi öldükten sonra soyu tarihe karışır. Kureyşli kâfirler hemen hemen bütün bu anlamlarda Muhammed Resûlullah'ı (s.a.v.) ebter ola-

rak çağırıyorlardı. Bunun için, Allah dedi ki, Ey Peygamber, sen "ebter" değilsin, ebter olan Kureyşlilerin ta kendileridir. Dikkat edilirse, bu sadece bir karşı suçlama değildi, aksine bir gerçeğin dile getirilmesiydi ve önemli bir ilâhî müjde idi. Zira, bu müjde verildiği zaman herkes sırf Hz. Muhammed'in ebter olduğunu sanıyordu. Durum ve şartlar bunu gösteriyordu. Aksi bir şey iddia edilemezdi. Mekke ve Arabistan'ın en varlıklı, güçlü ve nüfuzlu kabile reislerinin bir gün ebter olacağını, yani kanatları kopmuş kuşlara döneceğini tasavvur etmek bile mümkün değildi. Fakat aradan sadece birkaç yıl geçtikten sonra durum tamamıyla değişiverdi. Öyle bir vakit geldi ki, Ahzâb gazvesi sırasında (H.S. 5) çok sayıda Kureyşli kabile reisi, Arap soylusu ve Yahudi kabileleri büyük bir ordu ile Medine'ye yürüdüler ve Hz. Peygamber ile bir avuç vefakâr ve cefakâr arkadaşları siper kazarak kendilerini savunmaya çalıştılar; ve öyle bir zaman geldi ki, sadece üç yıl sonra (H.S. 8) İslâm ordusu muzaffer bir şekilde Mekke'ye girerken Kureyşlileri savunacak ve onların yardımına koşacak kimsecik yoktu. Çaresizlik içinde silahlarını bırakmak ve teslim olmak zorunda kaldılar. Bundan bir yıl sonra bütün Arap yarımadası Resûlullah'ın (s.a.v.) ayağının altında idi. Ülkenin her köşesinden kabileler gelip kendisine biat ediyor, bağlılıklarını bildiriyordu ve düşmanları yapayalnız kalmıştı. Adları, şanları dünyadan öylesine silindi ki, evlâtları dünyada kaldıysa da, bugün onların Ebu Cehil, Ebu Leheb, Âs bin Vâil veya Ukbe bin Ebi Muayt gibi İslâm düşmanlarının çocukları olduğunu kimse bilemedi. Hatta, kendi evlâtları bile bugün atalarının İslâm düşmanları olduğundan dolayı övünemezler. Bunun tam aksine, bugün yüz milyonlarca Müslüman, dünyanın her tarafında, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) selâm göndermekte, adını sevgi ve saygıyla anmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyu, yani "Ehl-i Beyt" uzun süre herkesin ilgisini çekmiş, herkesin sempatisi ve desteğini kazanmıştır. Milyonlarca insan sadece Resûlullah'a değil, ailesine ve soyuna mensup olmaktan gurur duymuş, herkesin takdirini ve övgüsünü kazanmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yakınları şöyle dursun, sahabeleriyle bile yakın ilişkide olmak Müslümanlar için büyük bir şereftir. Onun için bugün yüzlerce, binlerce ve yüzbinlerce Seyyid, Alevî, Abbasî, Haşimî, Sıddıkî, Farukî, Osmanî, Zübeyrî ve Ensarî vardır; tek bir Ebu Cehlî veya Ebu Lehebî yoktur. Tarih, Resûlullah'ın (s.a.v.) değil, muhalif ve düşmanlarının "ebter" (nesli kesik) olduğunu ispatlamıştır.

EL-KÂFİRÛN

Adı: İlk âyet, "kul yâ eyyuhe'l- kâfirûn"da geçen "kâfirûn" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Hasan Basrî ve İkrime (r.a.) bunun Mekkî bir sûre olduğunu ifade etmiştir. Hz. Abdullah bin Zübeyr ise bunun Medenîsûre olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Ve Hz. Abdullah bin Abbas ile Katade'nin bu hususta iki görüşü naklolunmuştur: Birincisi, bu bir Mekkîsûredir, ikincisi bu bir Medenî sûredir. Ancak müfessirlerin büyük bir çoğunluğu, bunun Mekkî oluşunda birleşmiştir ve konusu da bizzat bunun Mekkî olduğunu kanıtlamaktadır.

Tarihî Arka Planı: Mekke'de öyle bir dönem oldu ki, onda Hz. Peygamber'in İslâm'a dâvetine karşı Kureyş'in müşrik toplumunda müthiş bir muhalefet tufanı başlamış olmasına rağmen Kureyş'in bazı reisleri, kendisini uzlaşmaya razı edebilecekleri konusunda tamamen umutsuzluğa kapılmamışlardı. Bu nedenle, onlar zaman zaman kendisine çeşitli tekliflerle gelirlerdi ki, kendisi bunlardan herhangi birini kabul edince kendisi ve onlar arasında varolan anlaşmazlık ortadan kalksın. Bu hususta çeşitli rivâyetler, hadislerde yer almıştır:

Hz. Abdullah bin Abbas'ın bir rivayetine göre Kureyşliler Resûlullah'a şöyle dedi: "Biz sana o kadar mal ve mülk vereceğiz ki, sen Mekke'nin en zengin kişisi olacaksın. Sen hangi kadını beğenirsen seni onunla evlendiririz. Biz senin peşinden gelmeye razıyız. Yeter ki tanrılarımızı kötülemekten vazgeç. Eğer bu teklifi kabul etmezsen, sana başka bir şey teklif edeceğiz ki, buna göre sen de rahat edersin biz de." Hz. Peygamber (s.a.v.) bu teklifin ne olduğunu sordu. Onlar dedi ki, "Bir yıl sen mabudlarımız, Lât ve Uzza'ya ibadet et, bir yıl da biz senin mabuduna ibadet edelim". Hazreti Peygamber (s.a.v.), "Bir daki-

ka, bakayım, Rabbim'den ne emir geliyor?" dedi.[1] Bundan sonra vahiy geldi: "De ki: 'Ey kâfirler, sizin ibadet ettiklerinize...'" Ve, "De ki: 'Bana, Alah'tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz ey cahiller?" (Zümer: 64). (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Taberani). İbn Abbas'ın bir rivâyeti şöyledir: "Kureyşliler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dediler ki: "Ey Muhammed, eğer sen mabûdlarımızı öpersen biz de senin mabuduna ibadet ederiz.". Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu." (Abd bin Humeyd).

Said bin Minâ'nın (Ebu'l Bahteri'nin azâd ettiği köle) bir rivâyeti şöyledir: Velid bin Mugire, Âs bin Vâil, Esved bin el-Müttalib ve Umeyye bin Halef, Resûlullah(s.a.v.) ile görüştüler ve dediler ki: "Ey Muhammed, gel biz senin mabuduna ibadet edelim, sen de bizimkilere. Biz seni her işimizde ortak yaparız. Eğer senin getirdiğin şey bizde olan şeyden daha iyiyse, biz seninle ortak oluruz ve payımızı oradan alırız. Fakat bizde olan şey seninkinden daha iyi ise sen onda bizimle ortak olursun ve ondan kendi payını alırsın". Bunun üzerine Cenab-ı Allah Kâfirûn sûresini nâzil etti (İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim. İbn Hişam da bu olayı kendi "Siret"inde nakletmiştir).

Vehb bin Münebbih'in (r.a.) rivâyeti şöyledir: Kureyşliler Resûlullah'a (s.a.v.) dediler ki: "Eğer istersen bir sene biz senin dinine, bir sene de sen bizim dinimize girersin." (Abd bin Humeyd, İbn Ebi Hatim).

Bu rivâyetler gösteriyor ki, Kureyşliler sadece bir defa bir toplantıda bu teklifte bulunmamışlardı, aksine çeşitli vesilelerle ve çeşitli yerlerde bunu tekrarlamışlardı. Bu tekliflerin ardı arkasının kesilmesi için kesin bir cevap verilmesi gerekiyordu ve Yüce Peygamber'in (s.a.v.) din konusunda herhangi bir şey alıp verilmesi veya uzlaşma

---

1. Bu demek değildir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) kâfirlerin bu teklifini gözden geçirilmeye layık görüyordu, ya da maazallah, Allah'tan "kabul" emri gelecek diye bekliyordu. Bu durumu bir temsilci veya naibin tutumuyla açıklayabiliriz. Bilindiği gibi, alt kademedeki bir resmî temsilci, kendisine gelen dilekçe veya teklifin, büyükleri veya hükümet tarafından reddedildiğini çok iyi biliyor ama mesele nâzik ve önemli olduğu için yukarıdakilerin direktifini bekliyor. Emir gelince de dilekçe sahiplerine bildiriyor. Bu davranışın önemli bir yararı vardır. Başvuru ilk etapta kesip atılınca dilekçe sahipleri tatmin olmuyor fakat emir en yüksek merciden gelince kimse itiraz edemiyor. Resûlullah'ın başvurduğu yöntem işte bu idi.

yapılmasına kesinlikle karşı olduğu belirtilmek suretiyle tüm umutlarının ortadan kaldırılması icap ediyordu.

Konusu ve Bahisleri: Bu tarihî olaylar gözönünde bulundurulursa, bugün bazı kimselerin düşündüğü gibi, bu sûrenin, dini müsamahanın telkini için değil, kâfirlerin dini, bâtıl inançları, gelenek ve görenekleri ve tanrılarından her bakımdan uzak oluşu, her türlü ilişkilerin kesildiğinin ilânı için indiği ve kendilerine, küfr ile İslâm dininin taban tabana zıt olduğu ve bunların bir araya gelmelerinin sözkonusu olmadığını vurgulamak istendiği anlaşılacaktır. Bu husus, her ne kadar, ilk önce Kureyşli kâfirlere hitaben, onların uzlaşma önerilerine cevap olarak söylendiyse de, bu onlarla sınırlı değildir; aksine; Kur'an-ı Kerîm'e konmak suretiyle tüm Müslümanlara, kıyamete kadar şu mesaj verilmiştir: Küfr dini nerede ve ne şekilde olursa olsun, hem sözle hem hareketle, onunla olan her türlü bağ koparılmalıdır ve hiçbir tereddüd veya şüpheye yer vermeyecek şekilde kâfirlerle herhangi bir anlaşma veya uzlaşmanın mümkün olamayacağı açıklanmalıdır. Bundan dolayıdır ki, bu sûre, sözlerine cevap olarak indirildiği kişilerin ölmelerinden sonra da okundu; inişi sırasında kâfir ve müşrikler olan kişiler de Müslüman olduktan sonra bunu okudu ve onların ölmeleri üzerine yüzyıllar geçmesinden sonra bugün dahi Müslümanlar tarafından okunmaktadır; çünkü küfr veya kafirlikten bıkkınlığı ortaya koymak ve bununla her türlü ilişkiyi kesmek imanın temel ve değişmez gereğidir.

Resûlullah'ın (s.a.v.) gözünde bu sûrenin önemini anlayabilmek için aşağıdaki birkaç hadise dikkat etmek gerekir:

Hazreti Abdullah bin Ömer'in (r.a.) rivâyetine göre kendisi, Resûlullah'ın (s.a.v.) sabah namazından önce ve akşam namazından sonraki iki rek'atta "Kul ya eyyuhe'l kâfirûn" ve "kul huva'llahu ehad" okuduğuna tanık oldu (Aynı konudaki çeşitli rivâyetler, bazı kelimelerin değişikliği ile İmam Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Mâce, İbn Hibbân ve İbn Merduyye tarafından İbn Ömer'e (r.a.) atfen naklolunmuştur).

Hz. Habbâb (r.a.) diyor ki, "Resûlullah bana, uyumak üzere yatağa yattığım zaman, 'kul ya eyyuhe'l kâfirun' okumama istedi ve kendisi de uyumak üzere yattığında bu sûreyi okurdu." (Bezzâr, Taberani, İbn Merduyye).

İbn Abbas'ın ifadesine göre Resûlullah (s.a.v.) insanlara şöyle bu-

yurdu: 'Ben size, sizi şirkten koruyacak sözü söyleyeyim mi? O da, uyurken "kul ya eyyuhe'l kâfirun'u okumanızdır." (Ebu Ya'lâ, Taberani).

Hz. Enes (r.a.) diyor ki, Resûlullah (s.a.v.) Hz. Mu'az bin Cebel'e dedi ki: "Uyurken kul ya eyyuhe'l kâfirûn'u oku, zira bu şirkten beraat demektir" (Beyhaki)

Ferde bin Nevfel ve Abdurrahman bin Nevfel kardeşleri diyorlar ki, babaları Nevfel bin Muaviyet'ül Eşca'î Resulullah'a (s.a.v.) arz etti, "Bana öyle bir şey söyleyin ki, yatarken okuyayım." Resûlullahdedi ki: "Kul yâ eyyuhe'l kâfirûn sûresini sonuna kadar okuduktan sonra uyu, çünkü bu şirkten beraattır" (Müsned-i Ahmed, Ebu Davûd, Tirmizi, Nesai, İbn Ebî Şeybe, Hakim, İbn Merduyye, Beyhaki). Buna benzer bir talepte Hz. Zeyd bin Haris (r.a.)'ın kardeşi Hz. Cebele bin Haris (r.a.) de bulunmuş ve Resûlullah (s.a.v.) ona da aynı tavsiyede bulunmuştu (Müsned-i Ahmed, Taberani)

EL-KÂFİRÛN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 6 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: De ki: "Ey kâfirler".[1]

Açıklamalar

1. Bu âyette dikkate değer birkaç nokta vardır:

(1) Burada, "Kâfirlere açık açık deyiver" emri Resûlullah'a (s.a.v.) verilmiş olmasına rağmen ilerdeki konu ve sözler gösteriyor ki, daha sonraki âyetlerde geçen sözleri, her mü'min, kâfirlere söylemelidir. Hatta, küfürden tövbe ederek iman etmiş olan bir kişinin de küfür dini, ibadetleri ve mabudlarından beraatını, yani onlarla hiçbir ilgisi olmadığını ilan etmesi gerekir. O halde, "De ki" sözünün ilk muhatabı elbette ki Resûlullah'tır (s.a.v.) Ancak bu emir sadece Resûlullah'a özgü veya onunla sınırlı değildir, aksine onun vasıtasıyla tüm mü'minlere verilmiştir.

(2) "Kâfir" kelimesi, bu âyetin muhataplarına söylenen bir küfür veya sövme değildir; aksine, Arapça'da bu kelime inkâr eden ve inanmayan (dinsiz) anlamına gelir ve bunun tam tersi "mü'min", kabul

eden, inanan veya imanlıdır. Onun için, Allah'ın emriyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Ey kâfirler" buyurması aslında şu demektir: "Ey, benim peygamberliğime ve getirdiğim talimâta inanmayanlar". Ve aynı şekilde bir mü'min bu kelimeyi kullanınca, anlatmak istediği şu olacaktır: "Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman etmeyenler".

(3) Burada "ey müşrikler" değil, "ey kâfirler" denilmiştir. Onun için, muhatap sadece müşrikler değil, ister Yahudi, ister Hıristiyan, mecûsi veya dünyanın tüm kâfir, müşrik ve dinsizleri olsun Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Allahu Teâlâ'nın Resûlü ve getirdiği dâvet ve öğretilerini Allah'ı daveti ve öğretileri olarak kabul etmeyen herkestir. Bu hitabı, sadece Kureyş, yahut Arabistan'ın müşrikleriyle sınırlı kılmanın bir nedeni yoktur.

(4) Münkirlere "ey kâfirler" olarak hitap etmek, tıpkı bizim bazı kimselere "ey düşmanlarımız" veya "ey muhaliflerimiz" olarak hitap etmemiz gibidir. Bu gibi hitap, aslında muhatapların kişiliği değil, düşmanlık veya muhalefetle ilgili sıfatları ve kimliklerine dayanır ve bu özellik onlarda kaldığı sürece geçerliliğini korur. Eğer onlardan bazıları düşmanlık veya muhalefeti bırakır veya dost ve müttefik oluverirse, bu hitabın muhatabı olmaktan çıkar. Tıpkı bunun gibi, burada "ey kâfirler" olarak hitap edilenler için de bu hitap, onların kişisel durumu ve kimliği değil, küfür sıfatı veya kafirlik kimliğinden dolayıdır. Onlardan kim ölünceye kadar kâfir kalırsa, onun için bu hitap daimi ve kalıcıdır, ancak iman eden biri, bunun muhatabı olmaktan çıkar.

(5) Müfessirlerden bazısı, bu sûrede "ey kâfirler" sözlerinin, Resûlullah'a (s.a.v.) din konusunda uzlaşma önerileri getiren ve onlar hakkında Yüce Allah'ın, Peygamberine (s.a.v.) iman edecek kimseler olmadığı görüşünü ilettiği Kureyş'in birkaç mensubuna mahsus olduğunu açıklamıştır. Bu müfessirlerin böyle düşünmelerinin iki nedeni vardır: (1) Daha sonra, "Ben sizin ibadet ettiğiniz şeylere ibadet etmem" denildiği için bu sözler ne Hıristiyanlara, ne de Yahudilere uymaktadır, zira onlar Allah'a ibadet eder. (2) Daha sonra "Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edici değilsiniz" buyurulmuştur. Bu da demektir ki, bu sözler, bu sûrenin inişi sırasında kâfir olup daha sonra iman edenlere uymamaktadır. Ne var ki bu her iki delil de doğru değildir. Burada sözkonusu olan âyetlere gelince, biz ilerde bunların bu müfessirlerin anladığı anlamları taşımadığını ilerde anlatacağız. Bu is-

tidlâlin yanlışlığını belirtmek için yalnız şuna işaret etmemiz yetecektir ki, bu sûrenin muhatapları eğer sadece onlar idiyse, onların ölüp toprak olmalarından sonra bile bu sûrenin bu kadar yaygın bir şekilde okunmasının sebebi ne olabilir? Ve ayrıca, Müslümanların kıyamete kadar bunu okuyabilmeleri için bunun Kur'an-ı Kerîm'e daimi olarak dahil edilmesine ne gerek vardı?

لَآ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ ۝

2: "Ben, sizin ibâdet ettiğiniz şeylere ibadet etmem".[2]

Açıklamalar

2. Buna ister melek, ister cin, ister peygamberler, evliyâlar veya, yaşayan ölmüş insanların ruhları, güneş, ay, yıldız, hayvanlar, ağaçlar, nehir, put veya hayali tanrı ve tanrıçalar olsun, dünyadaki kâfir ve müşriklerin ibâdet etmiş olduğu veya etmekte oldukları tüm mabudlar dahildir. Burada şöyle bir soru sorulabilir: Müşrik Araplar, Allahu Teâlâ'yı da mabud olarak kabul ediyor ve dünyanın diğer müşrikleri de eski çağlardan bugüne kadar Allah'ın mabud oluşunu inkâr etmemişlerdir. Kitap sahiplerine gelince, onlara göre de tanrı, Allahu Teâlâ'dır. Şimdi bu mabûdlar arasında Allah'ın da bulunduğuna göre bütün bu mabudlardan istisnasız beraat ilanı nasıl doğru olabilir? Bunun cevabı şudur: Allah'ı mabudlar topluluğuna bir mabud olarak dahil ettikten sonra diğerleriyle beraber O'na da ibadet edilirse, Tevhid'e inanan bir kişinin bu ibadetten beraatini ilan etmesi bir şart oluverir, zira ona göre Yüce Allah, mabudlar topluluğunun sıradan bir üyesi olmayıp tek ve en büyük mabûddur ve her ne kadar, Allah'a ibadet te içine dahilse, böyle bir topluluğa ibadet Allah'a ibadet değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a ibadetin, başkasına ibadetin en ufak belirtisi olmayan bir ibadet olduğu, ve bunda insanın, kendi kulluğunu tamamen Allah'a adamış olduğu kesin bir şekilde anlatılmıştır: "Onlara ancak Allah'a, O'nun dininde ihlâs sahipleri ve muvahhitler olarak ibadet etmeleri emredilmiştir" (el-Beyyine: 5). Bu husus, Kur'an-ı Kerîm 'in birçok yerinde ve çok kesin bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin, bkz. en-Nisa, âyetler: 145-46, el-A'raf: 29, ez-Zümer: 2, 3, 11, 14, 15, el-Mü'min, 14, 64-66. Aynı husus, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisinde de belirtilmiştir: "Allahu Teâlâ buyurmuştur: 'Ben, her şeyden çok,

her şerik'in (ortağın) şirketinden (ortaklığından) müstağniyim. Kim ki bir amel işlemiş ve onda benimle başkasını ortak koşmuşsa, Ben ondan beraat ettim ve o bütün amel, o şahısın, ortak koştuğu şey (veya kişi veya nesne) içindir.'" (Müslim, Müsned-i Ahmed, İbn Mâce). O halde, aslında Allah'ı iki veya üç veya daha çok tanrılardan biri olarak saymak ve onunla beraber başkalarına ibadet etmek ve tapmak gerçek küfrdür ki, ondan beraatini ilan etmek bu sûrenin amacıdır.

وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ۝

3: "Siz de benim ibâdet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz".[3]

Açıklamalar

3. Arapça sözler, "mâa'bud"dur. Arapça'da "ma" kelimesi genellikle cansız veya akılsız şeyler için kullanılır. Canlı, akıl ve zekâ sahibi kimseler için de "men" kelimesi kullanılır. Bu nedenle, burada, niçin "men â'bud" yerine "mâa'bud" kelimesi kullanılmış diye bir soru yöneltilebilir. Müfessirler buna genellikle dört cevap vermiştir: (1) Burada "ma" kelimesi aslında "men" anlamındadır. (2) Burada "ma", "ellezi" (ki o) anlamındadır. (3) Her iki cümlede "ma" mastar niteliğinde olup şu anlamı taşımaktadır: Ben sizin yaptığınız ibadeti yapmam, yani müşrikçe ibadeti, ve siz de benim yaptığım ibadeti yapmazsınız, yani muvahhidâne (tevhide uygun) ibadeti. (4) İlk cümlede "ma ta'budune" denildiği için ikinci cümlede konuşmayı aynı şekilde sürdürebilmek için "mâa'budu" denilmiştir. Ancak her iki yerde sadece kelime aynıdır, anlamları aynı değildir ve bunun örnekleri Kur'an-ı Kerîm'in bazı diğer yerlerinde de görülmektedir. Örneğin, Bakara sûresinde (âyet: 194) şöyle buyurulmuştur: "Size tecavüz edene aynı tecavüzle mukabele edin". Gayet tabii ki, tecavüze aynı tecavüzle cevap verilmesi, tecavüz sayılmaz, ama sadece konuşmayı aynı sürdürmek amacıyla burada cevap olarak da tecavüz kelimesi kullanılmıştır. Aynı şekilde, Tevbe sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Onlar Allah'ı unuttu. Allah da onları unuttu" (âyet: 67). Oysa, Allahu Teâlâ unutmaz. Anlatılmak istenen ise şudur: Yüce Allah onlara göz yumdu. Ne var ki, "onların nisyanı"na karşılık Allahu Teâlâ'nın nisyanından, sadece konuşmanın seyri için söz edilmiştir.

Bu her dört te'vil de kendi başına doğrudur ve Arapça'da bütün

anlamları benimseme imkanı vardır. Ancak bunlardan hiçbiri, "men a'bud" yerine "mâ'âbud"un buyurulmasının amacını ortaya koymak için yeterli değildir. Aslında Arapça'da bir kişi için "man" kelimesi kullanıldığı zaman, bununla amaç, onun kişiliği hakkında bir şey söylemek veya sormak oluyor. Ve "ma" kelimesi kullanılınca amaç, onun özelliği hakkında bir şey söylemek veya sormak oluyor. Bu tıpkı dilimizde bir kişi hakkında şöyle bir soru yönelttiğimiz gibidir: "Bu adam kimdir?" Böyle bir sorudan amacımız, onu tanımak onun hakkında daha çok bilgiye sahip olmamız oluyor. Ama, "bu adam nedir? (neyin nesidir?)" gibi bir soru sorduğumuz zaman amacımız, eğer sözkonusu kişi bir ordu mensubuysa, ordudaki rütbesini öğrenmektir, eğer bir öğrenim kurumuna bağlıysa orada bir asistan mı, bir doçent mi, yoksa bir profesör mü olduğunu öğrenmektir, yahut da hangi bilim dalında çalışmalar yaptığı, ne gibi diplomalara sahip olduğu ve hangi dersleri verdiğini bilmektir. Onun için eğer bu âyette "la entum âbidune men 'budu" denilseydi, anlamı şu olurdu: "Benim ibadet ettiğim varlığa siz ibadet edici değilsiniz." Ve buna cevap olarak müşrikler ile kâfirler diyebilirlerdi ki, "Biz Allah denen varlığı kabul ediyoruz ve O'na ibadet te ediyoruz." Ancak, "lâ entum âbidune mâa' budu" denilince, anlamı şu oldu: "Ben hangi sıfatlara sahip varlığa ibadet ediyorsam, siz o sıfatlara sahip mabuda ibadet edici değilsiniz." Ve işte bu noktadadır ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dini, Allah'ı inkâr edenlerin dışındaki tüm kâfirlerin dininden tamamen ayrılmış oluyor. Zira, Hz. Peygamber'in Allah'ı, onların tanrılarından tamamen farklıdır. Bunlardan bazılarının Tanrısı öyledir ki, altı günde dünyayı yarattıktan sonra yedinci gün istirahat etme ihtiyacını duydu; Âlemlerin Rabbi değil, İsrail'in Rabbiydi, belli bir ırk veya soyla yakın bir ilişkisi vardı, başka insanlarla değil. Hz. Yakub (a.s.) ile güreşmesine rağmen onu yenemedi ve hatta, Üzeyir adında bir oğlu da vardı. Bazılarının Tanrısı, İsa Mesih adında tek bir evlâdın babasıydı ve başkalarının günahlarının kefaretinin verilmesi için kendi oğlunu çarmıha gerdirdi. Bazılarının ilâhı, evli barklı, çoluk çocuk sahibiydi, ama o zavallının sadece kız çocukları oluyordu. Bazılarının tanrısı, insan şekline bürünüyor ve yeryüzünde alelade insan olarak, diğer insanlar için çalışırdı. Bazılarının mabuduysa sadece Vâcibü'l- Vücud veya İllet-i Ulâ (First Cause) idi ve kainatin bütün her şeyini bir defaya mahsus olmak üzere harekete geçirip bir köşeye çekildi ve ondan sonra bu evren kendi kaide kurallarına göre hareket

edip durmaktadır ve insanın onunla veya onun insanla artık hiçbir bağlantısı kalmamıştır. Kısacası, Allah'ı kabul eden kâfirler de aslında tüm kainâtın tek yaratıcısı, sahibi, yöneticisi, planlayıcısı ve hükümdârı olan Allah'ı tanımazlar. O öyle bir Rab'dır ki, kainat düzenini yaratmakla kalmamış, bunu her ân yürütmektedir ve burada sadece onun emri geçmektedir. O, her türlü ayıp, zaaf, hata ve kötülükten münezzehtir. Her teşbih (benzetme) ve tecsim (şekil) 'den pâk, her nezir (eşleşme) ve misil (örnekleme)'den müberrâ (uzak) ve her dost ve ortaktan müstağnidir. Onun zâtı, sıfatları, yetkileri ve tapılma hakkında kimse onunla ortak değildir. O, kimsenin evlâdı olması, veya kimseyi evlâd edinmesi veyahut herhangi bir millete veya ırka özel bir şekilde bağlı olmasından çok üstündür. Onun kendi mahlûkâtının her biriyle doğrudan rezzâkiyet, rububiyet, rahmet ve himaye gibi ilişkileri vardır. Duaları dinler ve bunlara karşılık verir. Ölüm ve hayat, kâr ve zarar ve kaderin iyiliği ve kötülüğüne ilişkin tüm yetkilerin tek sahibidir. Kendi mahlukâtını sadece beslemez, aynı zamanda her birini durumu ve ihtiyacına göre hidayete erdirir. Onunla bizim ilişkimiz sadece O'nun mabudumuz oluşu ve O'na tapmamız gibi değildir, aksine O, kendi peygamberleri ve kitapları aracılığıyla bize emr-ü nehi (emir ve yasak) ile ilgili talimat da verir ve görevimiz bu talimata uymamızdır. Biz O'na karşı yaptıklarımızdan sorumluyuz. O, bizi öldükten sonra tekrar diriltecektir ve amellerimizin muhasebesini yapıp bize ceza veya ödülümüzü verecektir. Bu gibi özelliklere sahip bir Mabud'un ibadetini Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ona tabi olanlardan başka dünyada kimse etmiyor. Ve eğer bazıları ediyorlarsa da, onların kendi uydurduğu, hayali bir tanrı olan bir mabuda ediyor, asıl ve gerçek Allah'a ibadet etmiyorlardır.

وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ۝٤ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ۝٥

4-5: "Ben de sizin ibâdet ettiklerinize ibâdet edici değilim". "Siz de benim ibâdet eylediğime ibâdet ediciler değilsiniz."[4]

Açıklamalar

4. Müfessirlerin bir grubu, bu her iki cümlenin, daha önceki iki cümlenin tekrarı olduğunu ve bu tekrarın sebebinin, ilk iki cümlede geçen sözleri kuvvetle söylemek olduğunu ifade etmiştir. Ancak birçok müfessir de bunun bir tekrar olduğunu kabul etmez ve bunlarda, önce-

ki cümlelerde anlatılanlardan farklı bir şeyin anlatıldığını belirtirler. Bizce, onların, burada bir tekrar olmadığı şeklindeki sözlerde doğrudur, zira bunlarda "Siz de benim ibâdet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz" bir daha söylenmiştir, ancak bu söyleniş, önceki cümlede söyleniş gibi değildir ve aynı anlamda değildir. Ancak tekrarı kabul etmeyerek bu müfessirlerin bu iki cümlenin anlamı konusunda söyledikleri ise çok farklıdır. Burada bizim bu müfessirlerin bu cümleler için verdikleri her anlamı birer birer naklederek tartışmamız uygun değildir. Onun için, sözü fazla uzatmadan biz burada kanaatimizce doğru olan anlamı vermekle yetineceğiz.

İlk cümlede şöyle buyurulmuştur: "Ben de sizin ibâdet ettiklerinize ibadet edici değilim". Bu cümlenin ifadesi, "Ben, sizin ibâdet ettiğiniz şeylere ibâdet etmem" denilen ikinci âyetinkinden tamamen farklıdır. Bu iki ifadede iki açıdan çok fark vardır: Birincisi, "Ben filan işi yapmam veya yapmayacağım" sözünde inkâr ve şiddetle inkâr vardır, ama bundan daha şiddetli inkâr şu cümlede vardır: "Ben filan işi yapanlardan (veya yapacak) değilim". Zira, bunun anlamı şudur: Sözkonusu iş öyle kötüdür ki, onu yapmak şöyle dursun, onu yapmayı aklımın ucundan geçirmek bile benim için mümkün değildir. İkincisi, "sizin ibadet etmekte olduğunuz şeyler" cümlesi, halen kâfirlerin ibadet etmekte oldukları mabûdlar için geçerlidir. Bunun aksine, "ibâdet ettikleriniz" sözü, kâfirlerin ve atalarının geçmişten beri ibadet ettikleri tüm mabudları kapsar. Şimdi bu bilinen bir gerçektir ki, müşrikler ile kâfirlerin mabudlarında her zaman değişiklikler, azalmalar veya çoğalmalar olmuştur. Değişik çağlarda kâfirlerin değişik grupları değişik mabûdlara tapmıştır ve tüm kâfirlerin mabudları her zaman ve her yerde aynı kalmamıştır. O halde, âyetin anlamı şudur: "Ben sizin sadece bugünkü mabudlarınız değil, atalarınızın da ibadet ettiklerinden münezzehim ve ben bu gibi mabudlara ibadet etmeyi bile aklımın ucuna getirmem."

İkinci cümleye gelince, 5. âyetteki sözler 3. âyetteki sözlerle aynı olmasına rağmen her iki yerde anlamları değişiktir. 3. âyetteki sözler, "Ben, sizin ibâdet ettiğiniz şeylere ibadet etmem"i izlemiştir. Onun için, bunun anlamı şudur: "Ve siz de, benim ibâdet ettiğim tek mabudan sahip olduğu sıfatlara sahip bir mabuda ibâdet edersiniz." Ve 5. âyette bu sözler, şu sözleri izlemiştir: "Ben de sizin ibâdet ettiklerinize

ibadet edici değilim". O halde, anlamı şu olmaktadır: "Ve siz de benim ibâdet eylediğim tek mabuda ibadet ediciler gibi değilsiniz." Başka bir deyişle, sizin ve sizin atalarınızın tapmış olduğu tanrı ve tanrıçalara tapmam benim için mümkün değildir ve sizin, birçok mabuda kulluğu terk edip tek bir mabuda ibâdet etmek konusundaki alerjiniz yüzünden sizin, bu yanlış ibadetinizden vazgeçmeniz ve benim ibâdet ettiğime ibâdet ediciler olmanız da beklenemez.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝٦

6: "Sizin dininiz size. Benim dinim bana."[5]

Açıklamalar

5. Yani, "Benim dinim ayrı, sizin dininiz de ayrıdır. Ben sizin mabûdlarınıza tapmıyorum; siz de benim mabuduma tapmıyorsunuz. Ben sizin mabudlarınıza kulluk edemem ve siz de benim mabuduma kulluk etmeye razı değilsiniz. Bu nedenle, sizin ve benim yolum hiçbir zaman aynı olamaz." Bu, kâfirlerle bir uzlaşma ve anlaşma mesajı değildir; aksine, onlar kâfir olduğu sürece onlardan beraat etme, onlarla hiç ilgilenmeme, ve onlarla bütün bağlantıları koparma ilanıdır. Ve bunun amacı, din konusunda Allah'ın Resulü (s.a.v.) ve ona iman edenlerin kâfirlerle uzlaşabileceği konusunda kendilerini kesin ve açık bir biçimde umutsuzluğa itmektir. Aynı beraat ve ilişiği kesme ilânı bu sûreden sonra inen Mekkî sûrelerde de sık sık yapılmıştır. Nitekim, Yunus sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Eğer seni tekzip ederlerse, de ki: 'Benim işim bana, sizin ameliniz sizedir. Benim taptığımdan siz berîsiniz. Ben de sizin işlediklerinizden uzağım.' (âyet: 41). Aynı sûrede daha sonra şöyle buyurulmuştur: "De ki: 'Ey insanlar. Eğer siz benim dinimden şüphede iseniz ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza ibadet etmem. Ancak sizi öldürecek olan Allah'a ibadet ederim' (âyet: 104). Şuara sûresinde şöyle denilmiştir: "Eğer sana isyan ederlerse: 'Ben sizin yaptıklarınızdan beriyim' de". (216). Sebe' sûresinde de şöyle buyurulmuştur: "De ki: 'Siz, bizim işlediğimiz günahtan mes'ul olmazsınız. Biz de sizin yaptıklarınızdan mes'ul olmayız'. De ki: 'Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak. Sonra aramızda hak ile hükmedecek.' (âyet: 25-26). Zümer sûresinde ise şöyle denilmiştir: "De ki: 'Ey kavmim. Elinizden geleni yapın. Ben de elimden geleni yapa-

rım. Artık yakında bileceksiniz. Zelil edecek olan azabın kime geleceğini ve devamlı azabın kime olacağını göreceksiniz.' (âyet: 39-40). Daha sonra aynı ders Medine'de de bütün Müslümanlara verildi: "Gerçekten İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir nümune vardır. Hani onlar kavimlerine: 'Biz, sizden ve Allah'tan başka taptığınız şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik. Siz, Allah'a bir olarak iman edinceye kadar daima bizimle sizin aranızda düşmanlık ve buğz belirmiştir' demişlerdi." (âyet: 4). Kur'an'ı Kerîm'deki bu üst üste açıklamalardan sonra artık bunda hiçbir şüphe yoktur ki, "lakum dinukum veliye dinin"in anlamı, "Siz kendi dininizde kalın, ben de kendi dinimde." Hatta, bu Zümer sûresinde buyurulan husus gibidir: "De ki: Ben dinimi Allah'a halis kılarak O'na ibadet ederim. Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın". (âyet: 14-15).

Bu âyete dayanarak İmam Ebu Hanife ve İmam Şafiî şu delili ortaya koymuşlardır: Kâfirlerin dinleri ve inançları birbirinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, genel ve toplu olarak aynı millettirler. Bu bakımdan, eğer aralarında soy sop, nikâh veya başka bir sebepten dolayı miras alma hakkı doğuyorsa, bir Yahudi bir Hıristiyanın, bir Hıristiyan bir Yahudinin ve aynı şekilde, bir dinin kâfiri başka bir dine bağlı bir kâfirin mirasına sahip olabilir. Buna karşılık İmam Malik, İmam Evza'i ve İmam Ahmed'e göre bir dine bağlı olan bir kişi başka bir dine bağlı olan kişiden miras alamaz. Onların dayanağı da, Hz. Abdullah bin Amr bin' Âs'ın naklettiği şu hadistir: Resûlullah (s.a.v.) buyurmuştur: "İki ayrı milletin insanları birbirinin vârisi olamaz." (Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, İbn Mâce, Dârekutni). Buna benzer ifadeler taşıyan bir hadisi, Tirmizi, Hz. Câbir'e, İbn Hibbân, Hz. Abdullah bin Ömer'e ve Bezzâr da Hz. Ebu Hureyre'ye (r.a.) dayanarak nakletmişlerdir. Bu konuyu enine boyuna tartışırken Hanefi mezhebine bağlı meşhur İmam Şemsü'l- Âmme Serahsî şöyle demiştir: Hangi sebeplerden dolayı Müslümanlar birbirinin vârisi olabiliyorsa, kâfirler de bütün bu sebeplerden dolayı birbirinin vârisleri olabilirler; hatta, onlar, Müslümanlarda olmayan bazı diğer verâset şekillerine sahip olabilirler... Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ sadece iki din olduğunu belirtmiştir; biri hak dini, diğeri bâtıl dini. Nitekim, şöyle buyurmuştur: "lekum dinukum veliye din". Ve O, insanların sadece iki grubunu belirlemiştir: Birinci grup veya taraf Cennet sahibi olup mü'mindir ve ikinci grup veya taraf Cehennem sahibi olup genelde tüm kâfirlerdir. Ve O, sadece iki grubun birbirinin

karşıtı olduğunu ilan etmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Rableri hakkında birbiri ile davaya kalkışan iki hasım taraftar vardır" (el-Hacc: 19). Yani bir taraf, kâfirlerin tümüdür ki, bunların, ikinci taraf yani, iman sahipleriyle kavga ve düşmanlıkları vardır... Biz, onların (kâfirlerin) inançları bakımından birbirinden ayrı milletler olduklarına inanmıyoruz. Aksine, onlar Müslümanlar karşı tek bir millettir. Zira, müslümanlar, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'ân'ı kabul ediyorlardır, halbuki onlar bunu reddediyorlardır. Bu nedenle, onlar kâfir ilan edilmiştir ve Müslümanlara karşı tek bir millettirler. "İki ayrı milletin insanları birbirinin vârisi olamaz" şeklindeki hadis, işte bu bahsettiğimiz noktaya delâlet etmektedir. Zira, "iki millet" (milleteyn) ifadesinin açıklamasını Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu buyruğuyla ortaya koymuştur: "Ne Müslüman, kâfirin, ne de kâfir Müslümanın vârisi olabilir". (el-Mebsût, cilt: 3, s. 30, 32). İmam Serahsî'nin burada bahsettiği hadisi Buhari, Müslim, Nesai, Ahmed, Tirmizi, İbn Mâce ve Ebu Davûd, Hz. Üsame bin Zeyd'den nakletmişlerdir.

EN-NASR

Adı: İlk âyetteki "iza câ'e nasrullahi" cümlesinde geçen "nasr" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Hz. Abdullah bin Abbas'ın ifadesine göre bu, Kur'an-ı Kerîm'in son sûresidir. Yani, bundan sonra hiçbir sûre tam olarak Resûlullah'a (s.a.v.) inmemiştir.[1] (Müslim, Nesai, Taberani, İbn Ebi Şeybe, İbn Merduyye). Hz. Abdullah bin Ömer'in (r.a.) rivayetine göre bu sûre, Hâccetü'l- Veida sırasında teşrik günlerinde Minâ mevkiinde inmiş ve bundan sonra Hazreti Peygamber (s.a.v.) dişi devesine bine-

---

1. Bazı rivâyetlerden anlaşılıyor ki, bundan sonra bazı âyetler nâzil oldu. Ancak, Resûlüllah (a.s.) nâzil olan en son âyetin hangisi olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Buhari ve Müslim'de yer alan Hz. Ber'a bin Âzib'in bir rivâyetine göre bu, Nisa sûresinin son âyetiydi. İmam Buhari, İbn Abbas'ın şu sözünü nakletmiştir: Ribâ âyeti, yani içinde faizin haram edilmesine ilişkin emrin verildiği âyet Kur'ân-ı Kerîm'in son âyetidir. Bu ifade, İmam Ahmed, İbn Mâce ve İbn Merduyye'nin, Hz. Ömer'e dayanarak naklettikleri rivâyetlerle de doğrulanmış oluyor. Ancak bu rivâyetlerde bunun son âyet olduğu belirtilmemiştir. Aksine bu hususta Hz. Ömer'in şu sözleri yer almaktadır: "Bu en son nâzil olan âyetlerdendir." Ebu Ubey, "Fezâ-ilül Kur'ân"de İmam Zühri'nin ve İbn Cerir kendi tefsirinde Hz. Said bin-ül Museyyib'in şu sözünü nakletmişlerdir: "Riba ve âyet-i din, (Yani, Bakara sûresi, rüku' 38-39) Kur'ân-ı Kerîm'in en son âyetleridir". Nesai, İbn Merduyye ve İbn Cerir ise Hz. Abdullah için Abbas'ın şu sözünü nakletmişlerdir: El-Bakara sûresinin 281. âyeti, Kur'ân'ın son âyetidir. El-Feryabi'nin kendi tefsirinde İbn Abbas'a dayanarak naklettiği rivâyette şu ilâve cümlelere de rastlanıyor: "Bu âyet, Resûlüllah'ın (a.s.) vefatından 81 gün önce nâzil olmuştu." Said bin Cübeyr'in ise İbn Ebi Hatim tarafından naklolunan sözünde şöyle bir ifadeye rastlanıyor: Bu âyetin inişi ve Resûlüllah'ın vefâtı arasında yalnız 9 günlük ara kalmıştır. İmam Ahmed'in Müsned'i ve İmam Hakim'in el-Müstedrek'inde, Hz. Ubey bin Ka'b'in şu rivayeti yer almıştır: "Tevbe sûresinin 128. ve 129. âyetleri en son inmiştir."

rek meşhur hutbesini okumuştur (Tirmizi, Bezzâr, Beyhaki, İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, Ebu Ya'lâ, İbn Merduyye). Beyhaki, "Kitabü'l-Hacc"da Hz. Serra bint-i Nebhan'dan Resûlullah'ın (s.a.v.) o meşhur hutbesini nakletmiştir. Serra demiştir ki:

"Ben Veda Haccında Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle konuştuğunu duydum: "Ey insanlar, biliyor musunuz, bugün hangi gündür?" Orada bulunanlar dediler ki, "Allah ve Resûlü (s.a.v.) daha iyi bilir." Resûlullah: "Bugün teşrik günlerinin ortasıdır" dedi. Daha sonra, "Biliyor musunuz, burası neresidir?" diye sordu. Dinleyiciler, "Allah ve Resulü daha iyi bilirler" dediler. Buyurdu: "Burası Meş'ar-i Haram'dır." Daha sonra şöyle devam etti: "Bilmiyorum, belki de bundan sonra sizi bir daha görmeyebilirim. Dikkat edin, bugün ve bu yer nasıl haram ise, sizin kan ve namuslarınız da birbirinize haramdır. Ta ki, siz Rabbinizin huzuruna çıkana ve O da, size, sizin amelleriniz hakkında soru sorana kadar. Dinleyin, bu sözü, sizden yakın olanlar, uzakta olanlara ulaştırsın. Bakın, ben size bunu ilettim mi?" Bundan sonra biz Medine'ye döndük ve aradan uzun bir zaman geçmeden Resûlullah vefat etti."

Bu iki rivâyet birbiriyle karşılaştırılınca, en-Nasr sûresinin inişi ile Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatı arasında ancak üç ay ve birkaç günlük sürenin bulunduğu görülür. Zira, tarihî kayıtlara göre Veda Haccı ve Resûlullah'ın vefatı arasında ancak bu kadar süre vardı.

Hz. İbn Abbas'ın ifadesine göre bu sûre indiği zaman Resûlullah şöyle buyurdu: "Benim vefatımın haberi bana verildi; benim miadım dolmuştur". (Müsned-i Ahmed, İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye). Hz. Abdullah bin Abbas'tan naklolunan diğer rivâyetlerde belirtildiği gibi, bu sûrenin inişinden sonra Hazreti Peygamber (s.a.v.) artık bu dünyadan gideceğine dair haberin kendisine geldiğini anlamıştı. (Müsned-i Ahmed, İbn Cerir, Taberani, Nesai, İbn Ebi Hatim, İbn Merduyye).

Ümmü'l- Müminin Hz. Ümmü Habibe (r.a.) diyor ki, bu sûre indikten sonra Resûlullah, "Bu yıl ben vefat edeceğim" buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Fatıma (r.a.) göz yaşlarını tutamadı. Resûlullah (s.a.v.) kendisini teselli ederken dedi ki, "Ailemden sen ilk önce gelip benimle tekrar buluşacaksın." Bunu duyunca Hz. Fatıma neşelendi (İbn Ebi Hatim, İbn Merduyye). Hemen hemen aynı ifadeyi taşıyan Hz. İbn Abbas'ın bir rivayeti Beyhaki tarafından da naklolunmuştur.

İbn Abbas diyor ki: "Hz. Ömer (r.a.) beni, Bedir Gazvesine katılan ileri gelen kabile reisleri ve şeyhler ile birlikte kendi toplantılarına çağırırdı. Bunu bazı kişiler hoş karşılamadı ve, 'Bizim oğlanlarımız da bu oğlan gibidirler, onlar toplantılara çağırılmazken bu oğlanın ne özelliği vardır ki, hepsine çağırılıyor?' diyerek itiraz etti. (İmam Buhari ve İbn Cerir, bu itirazı Abdurrahman bin Avf'ın ileri sürdüğünü ifade etmiştir). Hz. Ömer (r.a.) kendilerine şu cevabı verdi: 'İlim ve irfan bakımından bu çocuğun mevkiini bilirsiniz.' Daha sonra bir gün Bedir Savaşına katılan büyükler ile beni de yanına çağırdı. Ben, bu tür toplantılara katılmamın nedenini göstermem istendiğini hemen anladım. Konuşma sırasında Hz. Ömer (r.a.) Bedir büyüklerine sordu: 'Nasr sûresi hakkındaki fikriniz nedir?'. Bazısı dedi ki, bu sûrede şöyle bir emir verilmiştir: 'Allahu Teâlâ tarafından nusret (zafer) ihsan edilip, biz de zafere ulaştığımızda Allah'a hamd etmeli ve istiğfar etmeliyiz.' Bazısı, burada kentler ile kalelerin fethinden söz edildiğini ileri sürdü. Bazıları ise susmayı tercih etti. Bundan sonra Hz. Ömer, 'İbn Abbas, sen de böyle mi diyorsun?' diye sordu. Ben 'hayır' dedim. O dedi ki, 'O halde, sen ne diyorsun?' Ben arz ettim: "Burada Hazreti Peygamber Efendimizin ecelinden söz edilmiştir. Bu sûrede, Allah tarafından nusret gelince ve Müslümanlar da zafer kazanınca bir işaretin verildiği, bu işaretin de Hz. Peygamber'in günlerinin dolduğu ve kendisinin Allah'a hamd ve istiğfar etmesi gerektiğinin bildirildiği kanısındayım'. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) dedi ki, 'Ben de senin dediklerinden başka bir şey bilmem.' Bir rivâyette buna şu ilâve de yapıldığı kaydedilmiştir: Hz. Ömer (r.a.) Bedir büyüklerine dedi ki, 'Bu çocuğu toplantılarıma neden çağırdığımı gördünüz, artık bana itiraz etmezsiniz, herhalde.' (Buhari, Müsned-i Ahmed, Tirmizi, İbn Cerir, İbn Merduyye, Begavi, Beyhaki, İbnü'l- Münzir).

Konusu ve Bahisleri: Yukarıdaki rivâyetlerden anlaşıldığı gibi, bu sûrede Allahu Teâlâ, Resûlullah'a (s.a.v.), Arabistan'da İslâm'ın zafer kazanıp tamamen hakim olmasından sonra insanların topluca İslâm dinini kabul etmeye başlamasının, hangi misyon için dünyaya gönderilmişse onun tamamlandığını gisterdiği haberini vermişti. Bundan sonra Resûlullah'a (s.a.v.), Cenab-ı Hakk'ı hamd ve tesbih ile zikretme emri verildi; zira, kendisi, O'nun inayeti ve fazlıyla böylesine muazzam bir görevi başarıyla tamamlamıştı. Ayrıca, bu hizmet ve çalışmaları sırasında bilerek veya bilmeyerek işlemiş olduğu hata, yanlışlık ve-

ya eksikliklerden dolayı Allah'tan af dilemesi de istendi. Bu noktada biraz düşünecek olursak, bir nebi ile sıradan bir lider arasında ne kadar büyük bir farkın olduğunu anlarız. Dünyada eğer bir lider ve önder, hayatında mesajının büyük bir halk kitlesine ulaştığını ve büyük bir devrim yapmayı başardığını görürse, sevinçten uçmaya başlar, kendi liderlik kabiliyetinden övünür ve zaferini görkemli bir şekilde kutlamaya çalışır. Fakat burada biz görüyoruz ki, Allah'ın Peygamberi (s.a.v.) 23 yıl gibi kısa bir süre içinde bütün bir milletin inanç ve görüşleri ile örf ve âdetleri gelenekleri hayata bakış açısını, ahlâk, kültür ve medeniyetini, sosyal durumunu, ekonomi ve siyasetini ve savaşma yeteneğini temelden değiştirdi ve cehalet ve Cahiliyyenin derinliklerine batmış olan bir halkı, tüm dünyayı fethetme ve dünya milletlerinin lideri olma haline getirdi; ama böylesine muazzam bir işi başarmasından sonra bunu şenliklerle kutlama emri verilmiyor, aksine Allah'a hamd etmesi, O'nu tesbih etmesi ve O'na mağfiret duası yapması emri veriliyor ve o da, son derece acz ve tevazuyla bu emri yerine getirmeye koyuluyor!

Hz. Âişe (r.a.) diyor ki,: Resûlullah (s.a.v.) vefatından önce sık sık şu duayı ediyordu: "Subhâneke Allahümme ve bihamdike ve estağfiruke ve etubu ileyk" (Bazı rivâyetlerde, bu sözler şöyledir: Subhânallahi ve bihamdihi ve'stağfirullahe ve etubu ileyk". Ben arz ettim: Ya Resûlullah, son zamanlarda bu sık sık okumaya başladığınız sözler nedir? Dedi ki: "Benim için bir alâmet gösterilmiştir. Onu gördüğüm zaman bu sözleri söylemem istenmiştir ve o alâmet de şudur: 'iza câ'a nasrullahi'... (Müsned-i Ahmed, Müslim, İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, İbn Merduyye)." Buna benzer bazı diğer rivayetlerde Hz. Âişe'nin şu ifadesi de yer almaktadır: Resûlullah rüku' ve secdelerde bu sözleri sık sık söylerdi: "Subhâneke'llahumme ve bihamdike allahumme'ğfirli". Bu, Resûlullah'ın (s.a.v.) Kur'ân (yani Nasr sûresi) ile ilgili te'viliydi"(Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai, İbn Mâce, İbn Cerir).

Hz. Ümmü Seleme (r.a.) diyor ki: Resûlullah'ın (s.a.v.) mübarek ağızında, hayatının sonlarına doğru, sabah, akşam, oturup kalkarken veya bir yerden bir yere giderken bu sözler bulunuyordu: "subhanallahi ve bihamdihi". Ben bir gün kendisine sordu "Ya Resûlullah, siz neden çokça bunu okuyorsunuz?" Buyurdu: "Bana böyle emredilmiştir" ve daha sonra bu sûreyi (Nasr) okudu. (İbn Cerir).

Hz. Abdullah bin Mes'ud diyor ki, bu sûre (Nasr) indikten sonra, Resûlullah (s.a.v.) sık sık şu sözleri okumaya başladı: "Subhâneke allahumme ve bihamdike allahumme firli subhaneke rabbina ve bihamdeke allahumme firli inneke entet-tevvâ-bu'l- gafûrun". (İbn Cerir, Müsned-i Ahmed İbn Ebi Hatim).

İbn Abbas'ın ifadesine göre bu sûrenin inişinden sonra Resûlullah (s.a.v.) âhiret için, o zaman kadar eşi görülmemiş bir biçimde çaba, uğraş ve çalışmalara başladı. (Nesai, Taberani, İbn Ebi Hatim, İbn Merduyye).

EN-NASR SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur. 3 âyettir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde.[1] Ve insanları, Allah'ın dinine bölük bölük girerken gördüğün zaman.[2]

Açıklamalar

1. Burada "fetih"ten belli bir savaştaki fetih kastedilmemiştir, aksine ülke çapında İslâm'a karşı dayanacak ve onunla mücadele edecek başka bir güç kalmayışı ve artık Arabistan'a bu dinin tam anlamıyla hakim olacağının anlaşılması, başka bir deyişle, kesin bir zafer kazanılması kastedilmiştir. Bazı müfessirler bundan Mekke fethinin kastedildiğini ifade etmişlerdir. Ancak Mekke fethi H.S. 8. yılda olmuştu. Oysa, bu sûrenin girişinde açıkladığımız gibi, bunun inişi H.S. 10. yılın sonunda gerçekleşti (Bkz. Hz. Abdullah bin Ömer ve Hz. Serra bint Nebhan'ın rivâyetleri). Ayrıca, bu tefsirle, bunun Kur'ân-ı Kerîm'in en son sûresi olduğu yolunda Hazreti Abdullah bin Abbas'ın ifadesi de ters düşmektedir. Zira, "fetih"ten, Mekke fethinin kastedilmiş olduğunu kabul etsek, bundan sonra Tevbe sûresinin tümünün indiğini kabul etmek zorunda kalacağız. O halde, Nasr sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in son

sûresi nasıl olur? Gayet tabii ki, Mekke fethi, müşrik Arapların cesaretini tamamen kırması bakımından kesin bir zaferdi; ancak bundan sonra da güç ve yetkilerinin bir bölümünü korumaya başarmışlardı. Nitekim Taif ve Huneyn savaşları bundan sonra meydana geldi ve tüm Arabistan'a İslâmiyetin tam anlamıyla galip gelmesi için iki yıllık bir süre daha gerekti.

2. Yani tek-tük insanların İslâmiyeti kabul etme zamanı geçip bütün bir kabile veya bir bölgenin tüm nüfusunun, herhangi bir savaş veya direniş olmaksızın kendi istek ve arzularıyla Müslüman olma zamanı gelince. Bu durum H.S. 9. yılın başında ortaya çıktı ve bu nedenle, buna "heyetler yılı" denilir. Arabistan'ın her köşesinden heyetler ard arda Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek mübarek eline biat etmeye ve İslâmiyeti kabul etmeye başladı. Öyle ki, Resûlullah (s.a.v.) Hicri 10. yılda Veda Haccı için Mekke'ye gittiğinde tüm Arabistan İslâm bayrağı altında toplanmıştı ve ülkede tek bir müşrik kalmamıştı.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

3: Artık Rabbini hamd ile tesbih et.[3] Ve O'ndan mağfiret dile.[4] Muhakkak ki, O, tevbeleri kabul edendir.

Açıklamalar

3. "Hamd"den hem Cenab-ı Allah'ın metdh-ü senâsını yapmak, hem O'na minnet ve şükranlarını belirtmek kastedilmiştir. Ve "tesbih"ten, Yüce Allah'ı her bakımdan temiz ve münezzeh kabul etmek anlamı çıkar. Burada, Rabbinin filanca mu'cizesini gördükten sonra O'nu hamd ile tesbih etme ifadesinin anlamı şudur: Bu muazzam ve görülmemiş başarı hakkında yüreğinde bir an bile böbürlenme hissi doğmasın ve bunu kendi başarın olarak görme; aksine, bunun tamamıyla Allah'ın fazlı ve inayeti olduğunu düşün, bundan dolayı O'na şükret ve hem kalbin hem de ağzınla bu başarının tümüyle müsebbibinin Allahu Teâlâ olduğunu kabul et. "Hamd"in anlamı işte budur. Ve tesbihin anlamı da şudur: Allah'ın kelimesinin senin herhangi bir çaba, uğraş veya çalışmana muhtaç olduğu veya bağlı olduğundan Yüce Allah'ı münezzeh tut ve uzak bil. Bunun aksine, senin çaban ve uğraşının başarıya ulaşması Yüce Allah'ın himayesi, yardımı ve inayetine bağlı olduğu ve ancak O'nun, sana başarı ve zafer sağlayabileceği

inancıyla yüreğin dolu olmalıdır. Ayrıca, şunu da unutmamalısın ki, O istediği kuluyla işini yaptırabilirdi; ve böylesine şerefli ve muazzam bir hizmeti senin vasıtanla yaptırması ve senin ellerinle kendi dinini zafere ulaştırması, O'nun sana büyük bir ihsanıdır. Bunun dışında, "tesbih," yani, "sübhanallah" demekte bir hayret belirtisi de saklıdır. İnanılması zor ve şaşırtıcı bir olay meydana gelince insan "sübhanallah" der ve bunun anlamı şu olur: Böylesine şaşırtıcı olay ancak Allah'ın kudretiyle mümkün olabilmiştir, yoksa dünyada hiçbir kimsenin böyle bir mucize gerçekleştirmesine gücü yetmeyecekti.

4. Yani Rabbine, sana vermiş olduğu görevin yerine getirilmesinde senin yapmış olduğun herhangi bir hata, yanlışlık veya eksikliği görmezlikten gelmesi için dua et. İşte İslâmiyette bir kula, böyle bir davranış biçimi, edep ve ahlâk öğretilmiştir. Bir insan, Allah'ın dini için her ne kadar büyük hizmetler yapmışsa yapsın, O'nun yolunda ne kadar muazzam fedakarlıklar vermişse versin ve O'na ibadet ve kulluk etmekte ne kadar zorluklarda bulunmuşsa bulunsun, Rabbinin kendisine olan hakkını tam olarak yerine getirdiği düşüncesi bir an bile aklına gelmemelidir; aksine her an, yapmanı gerekeni hakkıyla yapamadığını düşünmeli ve Allahu Teâlâ'ya şu şekilde dua etmelidir: "Ya Rabim, Senin bana olan hakkını yerine getirmekte benden ne gibi hata veya kusur olmuşsa onu bağışla ve benim nâçiz hizmetimi kabul et." Böylesine bir edep ve ahlâk, Allah yolunda kendisinden daha büyük çaba ve uğraş yapmış olan başka bir insanın tasavvur edilemeyeceği Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) öğretildiğine göre başka kim, kendi amelini büyük ve değerli bir amel sanabilir ve Allahu Teâlâ'nın kendisine olan hakkını ödediğini nasıl düşünebilir? Allah'ın hakkı, herhangi bir mahlûk tarafından ödenemeyecek kadar büyük ve bu gibi işlerden çok üstündür.

Yüce Allah'ın bu buyruğu, Müslümanlara her zaman için şu dersi vermektedir: Kendileri, kendi ibadet, dinî hizmet, uğraş ve çabalarının hiçbirini hiçbir zaman büyük sanmasınlar; aksine Allah yolunda canla başla çalışırlarken hep "Vallahi, bu işin hakkını veremedik" diye düşünsünler. Aynı şekilde, herhangi bir başarı, fetih ve zafer kazandıkları zaman da bunu kendi marifetleri olarak kabul etmesinler, aksine bunu Allah'ın bir lütfu ve ihsanı olarak kabul etsinler ve bundan dolayı gururlanma veya kibirlenme yerine Rablerine büyük bir acz ve teslimiyetle boyun eğsin; hamd, tesbih, tevbe ve istiğfar etsinler.

EL-LEHEB

Adı: İlk âyette geçen "Leheb" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Mekkî oluşu konusunda müfessirler arasında herhangi bir ihtilâf yoktur. Ancak bunun Mekke döneminde kesinlikle hangi tarihte indiği konusunda bazı tereddütler vardır ve kesin iniş tarihini belirlemek zordur. Ancak Ebu Leheb'in, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) ve hak dâvetine karşı olan tutum ve davranışları gözönünde bulundurulursa, bunun, onun, Resûlullah'a muhalefet ve düşmanlıkta bütün sınırları aştığı ve tutumunun, İslâm'ın gelişmesi yolunda büyük bir engel oluşturduğu sırada inmiş olduğu tahmin edilebilir. Bu sûrenin, Kureyşlilerin, Hazreti Peygamber'i (s.a.v.) ve ailesini boykot ederek Şi'b-i Ebi Talib'de mahsur ettikleri ve tek Ebu Leheb'in, kendi ailesi ve yakınlarından ayrılıp düşmanların safına katıldığı sırada inmiş olduğu uzak bir ihtimal değildir. Bizim bu tahminimizin nedeni şudur: Ebu Leheb, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) amcasıydı ve amcanın hareketleri, baskı, zulüm ve eziyetleri açıkça herkesin önüne gelmeden onun yeğeninin ağzıyla alenen kınanması uygun olmazdı. Eğer bu sûre bundan önce indirilmiş olsaydı, bir yeğenin kendi amcasını bu şekilde lânetlemesini insanlar ahlâk ve edep kurallarına göre aykırı sayarlardı.

Arka Planı: Kur'an-ı Kerîm'in sadece bu yerinde İslâm düşmanlarından sadece birinin adı anılarak kınanmıştır. Oysa gerek Mekke'de, gerekse Hicretten sonra Medine'de de pek çok İslâm düşmanı vardı ki, bunlar İslâm'a ve Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) karşı düşmanlıkta Ebu Leheb'ten zerre kadar geri değillerdi. Şimdi soru şudur: Neden yalnız bu kişinin adı Kur'an-ı Kerîm'de geçmiştir? Bunu anlayabilmemiz için o zamanki Arap toplumuna ve bunda Ebu Leheb'in konumuna bakmalıyız.

Eski çağlardan beri tüm Arabistan'da huzursuzluk, anarşi, kargaşa, kavga ve savaşlar devam ettiği ve bir kişinin kendi aile, akraba ve kan kardeşlerini korumasının dışında can, mal ve namusunun güvenliği için başka bir yol bulunmadığı için, Arap toplumunun ahlâk kurallarında "sılâ-yi rahim"e (akrabalara iyi muamele) büyük önem verilirdi. Öz akrabalara merhamet göstermemek ve onlara iyi muamele etmek ise aynı derecede kötü bir hareket ve büyük bir ayıp sayılırdı. Arabistan'ın işte bu gelenek ve göreneklerinden dolayıdır ki, Resûlullah (s.a.v.) İslâmî dâveti yaymaya başlayınca Kureyş'in diğer kabile ve reisleri kendisine şiddetle karşı çıkarken Beni Hâşim ile Beni el-Muttalib (Haşim'in kardeşi, Muttalib'in evlâtları) muhalefet etmekle kalmadılar, aynı zamanda Resulullah'ı ve davasını açıkça desteklediler. Oysa, bu ailelerden bazıları Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğine veya davasına inanmıyorlardı. Kureyş'in diğer aile ve kabileleri de Beni Hâşim ve Beni Muttalib'in bu tutumunu normal karşılıyor ve Arap geleneklerine uygun buluyorlardı. Bundan dolayıdır ki, muhalifler hiçbir zaman Beni Haşim ve Beni Muttalib'i, başka bir dinle ortaya çıkan adamı destekledikleri ve atalarının dinini terkettikleri gerekçesiyle kınamadılar veya alaya almadılar. Muhalifler, onların kendi aile ve sülâlesinden olan bir kişiyi himaye etmekten geri kalmayacaklarını ve düşmanlarına teslim etmeyeceklerini biliyorlardı.

Cahiliyye döneminde herkesin kabul ettiği ve saygı gösterdiği bu ahlâk kuralını, İslâm'a karşı düşmanlıktan gözü dönmüş sadece bir kişi çiğnedi ve o da, Ebu Leheb'di. Abdülmuttalib oğlu Ebu Leheb, Resûlullah'ın (s.a.v.) amcasıydı. Resûlullah'ın babası Abdullah ve Ebu Leheb'in babaları aynıydı, ancak anneleri başka idi. Arabistan'da amcalara büyük saygı gösterilirdi ve kendileri babaları yerinde sayılırdı. Özellikle bir yeğenin babası vefat ettiği takdirde Arap geleneklerine göre amcasının onun elinden tutması gerekiyordu. Ancak Ebu Leheb, İslâm'a karşı duyduğu kin ve nefret ile küfür ve Cahiliyye'ye olan sevgisi nedeniyle bütün bu Arap geleneklerine sırt çevirdi.

Muhaddisler, Hz. İbn Abbas'tan çeşitli senetlere dayanarak şu rivâyeti nakletmişlerdir: Resûlullah'a (s.a.v.) açık tebliğ emri verilip Kur'an-ı Kerîm vasıtasıyla en yakın akraba ve yakınlarını Allah'ın azabından korkutma uyarısı gelince kendisi sabahın erken saatlerinde Safa dağına çıkarak avazı çıktığı kadar, "Ya sabaha" (Vah, sabahın

âfeti) diye bağırdı. Arabistan'da sabahın erken saatlerinde bu çağrıyı, alacakaranlıkta bir düşmanın kendi kabilesine saldırdığını gören bir kişi yapardı. Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) sesini duyan herkes birbirine kimin seslendiğini sormaya başladı. Bazıları, seslenenin Hz. Muhammed' (s.a.v.) olduğunu söyledi. Bunun üzerine Kureyş'in tüm adamları kendisine koştu. Kendisi gelebilen kendi geldi, gelmeyen ise temsilcisini gönderdi. Herkes toplandıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş'in her ailesi ve kabile reisinin adını vererek dedi ki:"Ey Beni Hâşim, ey Beni Abdülmuttalib, Ey Beni Fehr, v.s. bu dağın arkasında size saldırmak üzere büyük bir ordunun beklemekte olduğunu söylesem, sözlerime inanır mısınız?" Herkes, "Evet, bizim bildiğimiz kadarıyla sen yalan söylemezsin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) da, "O halde, ben sizi Allah'ın büyük azabı gelmeden uyarmak istiyorum" diye cevap verdi. Bunun üzerine başka kimse ağzını açmadan Ebu Leheb ortaya atıldı ve şöyle dedi: "Allah belânı versin, bizi bunun için mi buraya topladın?" Bir hadiste Ebu Leheb'in, eline taş alıp Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atmak istediği ifade edilmiştir (Müsned-i Ahmed, Buhari, Müslim, Tirmizi, İbn Cerir v.s.).

İbn Zeyd'in rivâyetine göre Ebu Leheb bir gün Resûlullah'a (s.a.v.) sordu: "Eğer ben senin dinini kabul etsem, ben ne kazanırım?" Resûlullah dedi ki, "Diğer iman edenlerin kazandığını kazanırsınız". Ebu Leheb, "Benim bir ayrıcalığım yok mu?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) da "Daha ne istiyorsunuz ki?" dedi. Bunun üzerine Ebu Leheb hiddetle karşılık verdi: "Batsın, beni başkalarıyla beraber tutan din" (İbn Cerir).

Mekke'de Ebu Leheb, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en yakın komşusuydu. İkisinin evini bir duvar ayırıyordu. Ayrıca, Hakem bin Âs (Mervân'ın babası), Ukbe bin Ebi Muayt, Adiy bin Hamra, ve İbnü'l-Esdâ'il Huzeli de Resûlullah'ın komşularıydılar. Bu adamlar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) evinde bile rahat nefes aldırmıyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) namaz kılarken bazan başına keçinin işkembesini atarlardı, bazan da avlusunda yemek pişirilirken tencerelerin üzerine pislik atarlardı. Hazreti Peygamber dışarıya çıkıp "Ey Abd-i Menâf, bu ne biçim komşuluktur?" diye seslenirdi. Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil (Ebu Süfyan'ın kardeşi, sabah, kalkıp dışarı çıkınca ayaklarına dikenler batsın diye gece Resûlullah'ın evinin kapısına dikenli çalılar bırakmayı

âdet edinmişlerdi (Beyhaki, İbn Ebi Hatim, İbn Cerir, İbn Asâkir, İbn Hişam).

Nübüvvetten önce Resûlullah'ın iki kızı Ebu Leheb'in iki oğlu, Utbe ve Uteybe ile evlenmişlerdi. Nübüvvetten sonra Resûlullah (s.a.v.) herkesi İslâm'a davet etmeye başlayınca Ebu Leheb, oğullarına rest çekti: "Muhammed'in kızlarını boşayıncaya kadar sizinle görüşmeyeceğim". Bunun üzerine ikisi de eşlerini boşadılar. Uteybe ise cehalet ve küstahlıkta bir adım daha ileriye giderek "Ben, en-necmu îzâ heva'yı ve ellezî denâ fe tedellâ'yı inkâr ediyorum" dedikten sonra Resûlullah'a küfretti ve mübarek yüzüne tükürdü. Resûlullah (s.a.v.) Allah'a dua etti: "Yâ Rabbi, buna köpeklerinden birini musallat et". Bu olaydan sonra Uteybe, babasıyla beraber Şam'a gitti. Yolculuk sırasında Ebu Leheb'in kafilesi vahşi hayvanların geldiği bildirilen bir yerde geceyi geçirdi. Ebu Leheb kafiledekilerden, oğlunu korumalarını istedi, çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bedduasından korktuğunu söyledi. Bunun üzerine kafiledekiler Uteybe'nin etrafında develerini kümeleyip yattılar. Gece ise bir arslan oraya geldi ve develerin çemberini yarıp Uteybe'ye yetişti ve onu parçaladı. (el-İstiab, İbn Abd'il Berr, el-İsâbe, İbn Hacer, Dela'ilü'l- Nübuvve, Naim el-İsfahani, er- Ravdü'l- ünüf Süheyli) Bu rivâyetlerde biraz ihtilâf vardır. Bazı râviler, Uteybe'nin, Hz. Peygamber'in kızını, nübüvvetinden sonra boşadığını belirtirken, bazıları da boşanmanın Ebu Leheb sûresinden sonra gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bazı râviler hayvan tarafından parçalanan Ebu Leheb'in oğlunun Utbe olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah'a (s.a.v.) biat eden Utbe idi. Bu bakımdan asrlan tarafından parçalanan kişi Uteybe idi).

Ebu Leheb öylesine iğrenç ve şeytan ruhlu biriydi ki, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) oğlu Hz. Kâsım'dan sonra ikinci oğlu Hz. Abdullah'ın ebediyete intikâli üzerine Ebu Leheb, yeğeninin acısını paylaşmak yerine sevincini ortaya koydu ve ölüm haberini Kureyşli kabile reislerine iletmek için koştu. Ebu Leheb, Kureyşli kabile reislerine, çocukların ölüm haberini "Muhammed'in soyu tükendi" şeklinde duyurdu. Onun bu sözleri ve hareketlerinden biz Kevser sûresinin tefsirinde bahsettik.

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslâmiyeti yaymak üzere nereye gitse Ebu Leheb de oraya gider ve halkı kendisi aleyhine kışkırtmaya ve sözlerini dinlememeleri için iknâ etmeye çalışırdı. Rebi'a bin Abbâd ed-Deyli'

(r.a.) nin ifadesine göre kendisi delikanlıyken babasıyla birlikte Zül'Mecâz çarşısına gitti. Orada Resûlullah'ın (s.a.v.) halka şöyle dediğini gördü: "Ey ahâli, Allah'tan başka bir ilâh olmadığını söyleyin; o zaman felâhı bulacaksınız". Resûlullah'ın arkasında bir kişi ise halkı şöyle uyarıyordu: "Sakın, onun sözlerini dinlemeyin, o yalancıdır, atalarının dininden dönmüştür". Kendisi bu adamın kim olduğunu sorunca, onun, amcası Ebu Leheb olduğunu söylediler (Müsned-i Ahmed, Beyhaki). İkinci rivâyet de Hz Rebi'a'nındır. Kendisi bir defasında Resûlullah'ın (s.a.v.) bir kabilenin konakladığı yere giderek şöyle konuştuğunu duydu: "Ey insanlar, ben size gönderilen Allah'ın Resûlüyüm. Siz Allah'a ibadet etmeyi ve O'na kimseyi ortak koşmamayı emrediyorum. Siz söylediklerimi doğrulayın ve beni destekleyin ki, Allah'ın beni görevlendirdiği işi başarıyla bitirebileyim." Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasından bir adam geliyordu. Bu adam da şöyle diyordu: "Ey Benî Falan... Bu adam sizi Lât ve Uzza'dan uzaklaştırıp bid'ate ve sapıklığa götürmek istiyor. Sakın ona kanmayın, onun sözlerini dinlemeyin ve ona itaat etmeyin." Rebi'a, babasına bu adamın kim olduğunu sordu. Babası da onun, Resûlullah'ın amcası Ebu Leheb olduğunu söyledi. (Müsned-i Ahmed, Taberani). Tarık bin Abdullah el-Muhâribi'nin rivâyeti de buna benzemektedir. Kendisi, Resûlullah'ın Zü'l- Mecâz çarşısında halka yüksek sesle şunları söylediğini duydu: "Ey insanlar, Lâ ilâhe illallâh deyin, felâhı bulacaksınız". Resûlullah'ın (s.a.v.) arkasından da bir adam geliyordu. Bu adam Resûlullah'a taş atıyordu; öyle ki, topuklarında kan toplanmıştı. Bu adam, "O yalancıdır, onun sözlerini dinlemeyin" diye haykırıyordu. Çevresindekiler bu adamın Resûlullah'ın (s.a.v.) amcası Ebu Leheb olduğunu söylediler (Tirmizi).

Nübuvvetin 7. yılında Kureyş'in bütün kabile ve aileleri, Benî Haşim ile Benî el-Muttalib'e sosyal ve ekonomik boykot uygulamaya başladılar. Ancak bu iki kabile de Resûlullah'ı (s.a.v.) himaye etmekten vazgeçmediler ve Şi'b-i Ebi Talib'de muhasara altında kalmayı kabul ettiler. Bu zor günlerde de Beni Haşim ve Beni Muttalib'in sosyal ve ekonomik boykotu üç yıl sürdü ve bu süre içinde her iki aile de çok zor günler yaşadı ve açlıkla karşı karşıya kaldı. Ancak Ebû Leheb kendi akrabalarına yardım etmek için parmağını bile oynatmadı. Hatta, acılarına acı katmaya çalıştı. Nitekim, Mekke'ye herhangi bir ticaret kafilesi geldiğinde Şi'b-i Ebi Talib'te mahsur kalanlar için bazı kimseler yi-

yecek ve diğer ihtiyaç maddelerini satın almaya çalışınca, Ebu Leheb bunlara engel olmak isterdi. Öte yandan, gelen tüccarları kışkırtır ve mahsur kalanlardan fahiş fiyatlar talep etmelerini söylerdi. Bu adamlar dediğini yapar ve Şi'b-i Ebi Talib'de mahsur kalanlar için yiyecek ve eşya satın almak isteyenlerden dört-beş misli daha fazla fiyat isterlerdi. Böylece Şi'b-i Ebi Talib'dekilere yiyecek ve eşya satın almak isteyenler elleri boş dönerlerdi. Şi'b-i Ebi Talib'de de aileler ve minik çocuklar bir süre daha açlıkla başbaşa kalırlardı. Ebu Leheb daha sonra bu tüccarlardan gıda maddeleri ve diğer eşyayı normal fiyatlarla satın alırdı (İbn Sa'd, İbn Hişam).

İşte bu tutum ve davranışlar, bu sûrede adı anılarak kınanan şahsındı. Böyle bir şey elzem ve zarûriydi. Zira, hac mevsiminde Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye gelen kişi ve gruplar ya da normal günlerde ülkenin çeşitli çarşı ve pazarlarında toplanan insanlar, Ebu Leheb'in zehirli propagandasından hayli etkileniyorlardı. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peşine amcasının takılıp herkesi aleyhinde uyardığını ve kışkırttığını gören millet tereddüde kapılıyordu. Arap geleneklerine aykırı olarak bir amcanın, yeğenine şiddetle karşı çıkmasının mutlak bir anlamı olduğunu ve kendisinin sebepsiz muhalefet etmeyeceğini düşünüyorlardı. Onlar bir amcanın, yeğenini sebepsiz kötülemeyeceğini, ona taş atmayacağını ve suçlamalarda bulunmayacağını zannediyorlardı. Ancak bu sûre indikten sonra Ebu Leheb öfke içinde ileri geri konuşmaya başlayınca, insanlar, onun her şeyini Resûlullah'a (s.a.v.) muhalefet yüzünden yaptığını ve yeğenine düşmanlıktan gözü döndüğü için hiçbir şeyine inanılmayacağını anladılar.

Ayrıca, amcasının, adı anılarak kınanmasıyla, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) din konusunda başkalarının hatırı için bir uzlaşmaya girebileceği yolundaki tüm umutlar kesildi. Resûlullah'ın amcası bile bu şekilde eleştirilip bir kenara atılınca, herkes anladı ki, artık bu hususta herhangi bir uzlaşma veya pazarlık imkânı yoktur. Bir yabancı iman sahibiyse akraba olabilir ve bir akraba küfründe ısrar ederse yabancı olabilir. Bu konuda bir kişinin filanca kişinin oğlu olması veya akraba olması hiç önemli değildir.

EBÛ LEHEB (EL-LEHEB) SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 5 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Ebû Leheb'in elleri kırıldı; kendisi de hüsrana uğradı ya![1]

Açıklamalar

1. Bu adamın adı Abdül-Uzza idi. Kendisine Ebû Leheb demenin nedeni, yüzünün parlak ve renginin beyaz ve pembe olmasıydı. "Leheb" ateşin alevine denilir ve Ebu Leheb de "ateş yüzlü" demektir. Burada adı anılmadan lakâbı veya künyesinden söz edilmesinin birkaç nedeni vardır. Birincisi, bu şahıs kendi adından çok lâkabıyle meşhurdu. İkincisi, "Abdül- Uzza" olan adı müşrikçe bir isimdi, zira bu Uzza'nın kulu demekti, ve Kur'ân-ı Kerîm'de bu ismin geçmesi uygun görülmedi. Üçüncüsü, bu sûrede bu şahsın açıklanan sonuna bu lakâb daha uygun düşmektedir.

"Tebbet yedâ ebi Lehebin"in anlamını bazı müfessirler "Ebu Leheb'in elleri kurusun (veya kırılsın)" olarak vermiştir ve "ve tebbe"nin, "kendisi de mahvolsun (veya helâk olsun)" anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Ancak bunlar, kendisi için yapılan bir beddua olmayıp, ge-

lecekte meydana gelecek bir olay geçmiş zaman sigasıyla verilmiş ve bir çeşit kehânette bulunulmuştur. Yani, bu bir emrivakinin beyanıdır. Nitekim, gerçekte de öyle oldu. Ebu Leheb'in başına gelecek olanlar birkaç yıl önce bu sûrede bildirilmişti. Yukarıdaki âyette ellerin kuruması veya kırılması mecâzen kullanılmış ve bundan Ebû Leheb'in ellerinin fiilen kırılması değil, hüsrana uğraması kastedilmiştir. Hatırlanacağı gibi, Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İslâmiyeti yayma çalışmalarına bütün gücüyle karşı koymaya çalışmış ve elinden gelen çabayı harcamıştı. Ama bütün çabaları çok geçmeden boşa gitti ve İslamiyetin gelişmesini durduramadı. Bu sûrenin inişinden sekiz yıl sonra Bedir savaşı oldu. Bu savaşta İslâm'a karşı düşmanlıkla tanınan ve bu hususta Ebu Leheb'in yoldaşı olan Mekkeli soylular ve kabile reislerinin çoğu öldü. Bedir'de Mekkelilerin ve Kureyşlilerin bu büyük hizmetinin haberi Mekke'ye ulaşınca Ebu Leheb öylesine şoke oldu ve kriz geçirdi ki, ancak 7 gün daha yaşayabildi. Ayrıca, ölümü de çok korkunç ve ibret vericiydi. O öldürücü çiçek hastalığına benzer bir hastalığa (malignant pustule), "püstül"e yakalanmış ve bu nedenle ailesi onu terketmişti. Ailesi bu hastalığın kendilerine geçmesinden korkuyordu. Öldükten sonra da kimse üç gün cesedine yaklaşmamıştı. Nihayet cesedi çürüdü ve kokusu her tarafa yayılmaya başladı. En son, herkes Ebu Leheb'in oğullarıyla alay etmeye başlayınca kendileri birkaç zenciyi tutup cesedi kaldırttılar ve gömdürdüler. Bir rivayete göre zenciler bir çukur kazıp sopa ve değneklerle cesedi içeriye attılar ve üzerine taş ve toprak attılar. Ebu Leheb'in daha büyük hezimeti ve hüsranı ise bütün gücüyle yıkmaya çalıştığı hak dinini, kızının ve oğullarının kabul etmeleri oldu. İlk önce Ebu Leheb'in kızı Dürre, Mekke'den Medine'ye hicret ederek İslâmiyeti kabul etti. Daha sonra Mekke'nin fethi sırasında oğulları Utbe ve Muattab, Hz. Abbas (r.a.) vasıtasıyla Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek kendisine biat ve iman ettiler.

مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُ مَالُهُۥ وَمَا كَسَبَ ۝٢

2: Onu, malı ve kazancı azaptan kurtaramadı.[22]

Açıklamalar

2. Ebu Leheb son derece cimri ve paraya tapan biriydi. İbn Esir diyor ki, Cahiliyye döneminde bir defasında kendisi, Kâbe'nin hazinesi sayılan mallardan iki altın ceylan heykelini çalmakla suçlanmıştı. Gerçi

bu ceylan heykellerinin daha sonra başka bir adamda olduğu tesbit edildi; fakat böyle bir suçlamanın Ebu Leheb'e yöneltilmesi zâten Mekke ahalisinin kendisi hakkında ne düşündüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Zenginliği ise dillere destandı. Kadı Reşid bin Zübeyr'in, "Ez-Zehâyir ve't- Tuhef"de belirttiği gibi, kendisi bir kantar altına sahip olan Kureyş'in dört kişisinden biriydi. (bir kantar 200 okkadır). Ebu Leheb'in para düşkünlüğü şu olaydan anlaşılmaktadır: Bedir savaşı sırasında, ki bu dinî inançları bakımından bir ölüm-kalım savaşıydı, savaşa bütün Kureyş kabile reisleri katıldı, ancak kendisi kendi yerine Âs bin Hişam'ı şu sözleriyle savaş meydanına gönderdi: "Bana borcun olan dört bin dirhemin karşılığı olarak benim yerime çarpışacaksın". Böylece, iflas eden ve borcunu ödemeyecek durumda olan Âs'tan parasını geri alma yolunu da bulmuştu!

"Mâ kesebe" kelimesini bazı müfessirler kazanç anlamında kabul etmişlerdir. Onlara göre bu, bir kişinin mallarından elde ettiği kâr veya kazançtı. Bazı diğer müfessirler bundan erkek evlât kastedildiğini belirtmişlerdir. Zira, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) bir kişinin erkek evlâdının da kesbi olduğunu ifade etmiştir. (Ebu Davud, İbn Ebi Hatim). Bu her iki anlam da, Ebu Leheb'in kötü sonuna uymaktadır. Çünkü, kendisi çiçek veya öldürücü püstül hastalığına yakalanınca ne mal ve mülkü işine yaradı, ne de evlâtları. Hatta, oğulları onu çaresizlik içinde ölüme terketti. Oğulları cenazesini de kaldırmadı. Böylece, insanlar, Ebu Leheb ile ilgili bu sûrede yapılan kehânetin sadece birkaç yılda gerçekleştiğini gördüler.

سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝

3-4: O, alevli bir Cehennem'e girecek. Onunla beraber onun karısı da girecektir.[3] O lâf taşıyan biriydi.[4]

Açıklamalar

3. Ebu Leheb'in karısının adı Erda ve lakâbı veya künyesi Ümmü Cemil'di. Ebu Süfyan'ın kardeşiydi ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) muhalefet ve düşmanlıkta kocasından hiç de geri kalmazdı. Hz. Ebu Bekr'in kızı Hz. Esma'nın (r.a.) ifadesine göre Ebu Leheb sûresinin indiğini duyan Ümmü Cemil öfkeli öfkeli Resûlullah'ı (s.a.v.) aramaya başladı.

Avuçları taş ve toprakla doluydu. Bunları Resûlullah'a (a.s.) atmak istiyordu ve kendi hiciv şiirlerini okuyordu. Ümmü Cemil, Resûlullah'ı (s.a.v.) Harem'de Hz. Ebu Bekr ile birlikte buldu. Hz. Ebu Bekr (r.a.) endişe ile Resûlullah'a dedi ki, "Yâ Reşûlullah, bu kadın geliyor ve onun size hakaret edeceğinden ve kötü sözler söyleyeceğinden korkuyorum". Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki: "O beni görmeyecektir". Gerçekten de Ümmü Cemil, Resûlullah'ı (s.a.v.) orada olmasına rağmen göremedi ve Hz. Ebu Bekr'e (r.a.) dedi ki, duyduğuma göre senin efendin bana hakaret etmiştir. Hz. Ebu Bekr (r.a.) dedi ki, "Bu evin Allah'ına yemin ederim ki, o sana hakaret etmemiştir". Bunun üzerine Ümmü Cemil oradan ayrıldı (İbn Ebi Hâtim, İbn Hişam, Bezzâr da benzeri bir olayı Hz. Abdullah bin Abbas'a dayanarak nakletmiştir). Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) bu sözlerinin anlamı şuydu: Hakareti Cenab-ı Allah yapmıştı, Resûlullah değil.

4. Burada "hamm'alet'el hatab" denilmiştir, ki sözlük anlamı, "odun hammalı"dır. Müfessirler bunun çeşitli anlamlara geldiğini ifade etmişlerdir. Hz. Abdullah bin Abbas, İbn Zeyd, Dahhâk ve Rebi' bin Enes'in ifadelerine göre Ümmü Cemil gece vakti dikenli ağaç dalları, çalı ve çırpıyı getirip Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evinin kapısına bırakırdı, bu nedenle kendisine "odun hammalı" veya "odun taşıyıcı" denilmiştir. Katade, İkrime, Hasan Basri, Mücahid ve Süfyan Sevrî diyorlar ki, bu kadın insanları birbirine düşürmek ve fesât çıkarmak için dedikodu yapardı; bu nedenle, Arapça deyimlerine uygun olarak kendisi "odun hammalı" olarak nitelendirildi, zira Arabistan'da bir yerden bir yere lâf taşıyan ve dedikodu yaparak insanlar arasında kavga çıkarmaya çalışan bir kişi için "odun hammalı" veya "odun taşıyıcı" denilir. Said bin Cübeyr diyor ki, kendi omuzuna günah yükünü yüklemekte olan bir kişi için Arapça deyim olarak "fulânûn yahtebu alâ zahrihi" (filan kişi sırtına odun yüklüyor) denilir. O halde, "hamma et'el hatab", "günah yükünü taşıyan kadın" demektir. Müfessirler bunun bir başka yorumunu şöyle yapmışlardır: Âhirette bu kadının durumu böyle olacaktır, yani Ebu Leheb'in yanmakta olduğu ateşe odunlar getirecektir.

فِيْ جِيْدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ ۝

5: Boynunda hurma lifinden ip olduğu halde.[5]

Açıklamalar

5. Kadının boynu için "cid" kelimesi kullanılmıştır. Arapça'da bu kelime, mücevherlerin takıldığı boyun için kullanılır. Said binü'l- Müseyyeb, Hasan Basrî ve Katade'nin ifadelerine göre Ümmü Cemil boynuna kıymetli bir gerdanlık takar ve şöyle derdi: "Lât ve Uzza'ya and olsun, ben bu gerdanlığımı satıp parasını Muhammed'in (s.a.v.) aleyhine kullanacağım." Bu nedenle, burada "cid" kelimesi alaylı bir şekilde kullanılmıştır. Yani, kıymetli bir gerdanlık takıp gururlandığı boynunda kıyamet gününde Cehennem ipi olacaktır. Kur'an-ı Kerîm'de bu tür alaylı ifadeler bazı diğer yerlerde de kullanilmıştır. Örneğin, "Onları acıklı bir azapla müjdele." v.s.

Kadının boynuna geçirilecek ip için "hablun mim mesed" sözleri kullanılmıştır, yani o ip "mesed" gibi olacaktır. Dilbilimcileri ve müfessirler bunun çeşitli anlamları olduğunu ifade etmişlerdir. Bir ifadeye göre iyice örülmüş ipe "mesed" denilir. Bir başka söze göre hurma liflerinden yapılmış ip "mesed"dir. Bir üçüncü yoruma göre samanlardan örülmüş ya da deve derisinden ya da kıllarından yapılmış ip bu tarife girer. Ayrıca demir tellerinden yapılan halat da "mesed"dir.

EL-İHLÂS

Adı: el-İhlâs bu sûrenin sadece adı değil, aynı zamanda konusunun başlığıdır da. Zira bunda halis ,gerçek, arı ve duru tevhid anlatılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'in diğer sûrelerinin adları genellikle içlerinde geçen kelimelerden alınmıştır, ancak bu sûrede "ihlâs" kelimesine hiç rastlanmamaktadır. Bu sûrenin bu adı, anlamı bakımından konmuştur. Yani kim ki bunu okuyarak anlar ve anlatılanlara iman eder, o şirkten halâs olacaktır, yani kurtulacaktır.

İniş Tarihi: Bunun Mekkî mi, yoksa Medenî mi oluşu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığı bu sûrenin iniş sebebiyle ilgili aktarılan rivâyetlerden kaynaklanmaktadır. Biz bu rivâyetleri sıra ile aşağıya aktarıyoruz:

(1) Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivâyetine göre Kureyşliler, Resûlullah'a, Allah'ın nesebinin[1] (şeceresi, soyu sopu) ne olduğunu sordular. Bunun üzerine Yüce Allah (c.c.) bu sûreyi indirdi. (Taberani).

(2) Ebu'l- Âliye'nin Hazreti Ubey bin Kâb'e dayanarak verdiği bilgiye göre müşrikler, Hz. Peygamber'e "Rabbinin nesebini anlat" dediler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ bu sûreyi indirdi (Müsned-i Ahmed, İbn Ebi Hatim, İbn Cerir, Tirmizi, Buhari, fİbnü'l- Münzir, Hakim, Beyhaki). Tirmizi benzeri bir rivâyeti Ebu'l Âliye'den nakletmiştir ki, bunda Hz. Ubey bin Ka'b'dan bahsedilmemiştir ve bunun daha doğru olduğunu ifade etmiştir.

---

1. Araplarda devam edegelen geleneklere göre kendileri bir yabancıyla tanışmak istedikleri zaman, "insebehu lanâ" (nesebini bize anlat) derlerdi. Zira, onlarda tanışma sırasında ilk sorulan husus bir kişinin bağlı olduğu aile, sülâle, soy veya kabile idi. Bu nedenle, Hz. Peygamber'e Rabbinin kim olduğunu ve nasıl olduğunu sormak istedikleri zaman, "inseb lena Rabbeke" (Rabbinin nesebini anlat) dediler.

(3) Hz. Cabir bin Abdullah diyor ki, bir Arap (ve bazı rivayetlere göre, insanlar) Hazreti Peygamber'e Rabbinin soyundan haberi oyup olmadığını sordular). Bunun üzerine Cenab-ı Alla bu sûreyi indirdi. (Ebu Ya'lâ, İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, Taberani Beyhaki, Ebu Nuaym).

(4) İkrime'nin İbn Abbas'a (r.a.) dayanarak naklettiği rivâyete göre Yahudilerin bir heyeti Resûlullah'ın huzuruna çıktı. Bu heyette Ka'b bin Eşref ve Huyayy bin Ahteb v.s. vardı. Heyettekiler şöyle dedi: "Ey Muhammed (s.a.v.), seni gönderin Rabbin nasıl, bize anlatır mısın?" Bunun üzerine Allahu Teâlâ bu sûreyi indirdi. (İbn Ebi Hatim, İbn Adiy, Beyhaki).

Bunların dışında diğer bazı rivâyetleri İbn Teymiye, el-İhlâs sûresinin tefsirinde anlatmıştır:

(5) Hz. Enes'in (r.a.) ifadesine göre bazı yahudiler, Resûlullah'ın huzuruna çıkarak dediler ki: "Ey Ebu'l- Kâsım , Allah, melekleri nûr-u hicâb'dan, Âdem'i topraktan (çürümüş çamurdan), İblis'i ateşten, göğü dumandan ve yeryüzünü su köpüğünden yarattı. Şimdi de bize Rabbinizi anlatın (yani, O neden yaratılmıştır?)" Hz. Peygamber bu soruya herhangi bir cevap vermedi. Daha sonra Cebrail geldi ve o kendisine dedi ki: "Ey Muhammed, bunlara söyleyin: "Hu'vallahu ehad..."

(6) Âmir bin Tufeyl, Resûlullah'a dedi ki: "Ey Muhammed, siz bizi neye davet ediyorsunuz?". Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Allah'a". Âmir dedi ki, "O zaman onun nasıl olduğunu bize anlatın; O altından mı, gümüşten mi, yoksa demirden mi yapılmıştır?" Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.

(7) Dahhâk, Katade ve Mükâtil diyor ki, bazı Yahudi ulema, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) gelerek şöyle dediler: "Ey Muhammed, kendi Rabbinizin durumunu anlatın. Ola ki, biz O'na iman edelim. Allah kendi özelliğini Tevrât'ta anlatmıştır. Siz söyleyin bakalım, O ne ile yapılmıştır? Hangi cinstendir? Altından mı, bakır veya pirinçten mi, yoksa demir veya gümüşten mi yapılmıştır? Ve ne yer, ne içer? Kimden verâset almıştır ve O'ndan sonra vârisi kim olacaktır?" Bunun üzerine Allahu Teâlâ bu sûreyi indirdi.

(8) İbn Abbas'ın rivâyetine göre Necranlı Hıristiyanlardan oluşan bir heyet yedi rahip ile birlikte Resûlullah'ın huzuruna geldi ve kendisine şu soruyu yöneltti: "Rabbinizin nasıl olduğunu bize söyleyin; O ne-

den yapılmıştır?" Resûlullah cevap verdi: "Rabbim hiçbir şeyden yapılmamıştır. O her şeyden ayrıdır." Bundan sonra Cenab-ı Hak bu sûreyi nâzil etti.

Bu rivâyetlerden anlaşılıyor ki, değişik zaman ve yerlerde değişik kimseler, Resûlullah'a, insanları kulluğa ve ibadete dâvet ettiği mabudun kimliği ve niteliği konusunda sorular yönelttiler ve her defasında kendisi, Allah'ın emriyle, cevap olarak bu sûreyi okudu. İlk önce bu soruyu Mekke'de Kureyşli müşrikler kendisine sordu ve kendisi de cevap olarak bu sûreyi okudu. Bundan sonra Medine'de bazan Yahudiler ve bazan Hıristiyanlar ve bazan da bazı diğer Araplar, kendisine buna benzer sorular sordular ve her defasında Allah tarafından, cevap olarak bu sûrenin dinletilmesine dair kendisine işaret verildi. Bu rivâyetlerden her birinde eğer "Bunun üzerine bu sûre indi" deniyorsa, kimse bu rivâyetlerin birbiriyle çeliştiğini sanmasın. Gerçek şu ki, herhangi bir konuda önceden bir âyet veya sûrenin varolması halinde, daha sonra Resûlullah'ın aynı konuyla karşı karşıya kaldığı zaman kendisine Allahu Teâlâ'dan şöyle bir emir gelirdi: "Bunun cevabı filan âyet veya sûrededir" veya "buna cevap olarak filan âyet veya sûre okunsun." Hadisleri rivâyet edenler ise bu olayı şöyle anlatırlar: "Filan konu veya filan olay meydana geldiği zaman veya filan soru sorulduğu vakit şu âyet (veya sûre) indi". Bu mükerrer nüzûl (iniş) olarak da nitelendirilir, yani bir âyet veya sûrenin birkaç defa inişi.

O halde, gerçek şudur: Bu sûre Mekkî'dir; hatta, bunun konusu ve içeriğine dikkat edildiği zaman, Mekke'nin ilk yıllarında indiği görülür, yani o zamanlarda, Allahu Teâlâ'nın zâtı ve sıfâtı konusunda Kur'an-ı Kerîm'in ayrıntılı âyetleri henüz inmemişti ve Resûlullah'ın Allah yolundaki dâvetini dinleyenler, kendisinin kulluk ve ibadet için çağırdığı Rabbinin nasıl olduğunu merak ediyorlardı. Bunun ilk dönemin sûresi olduğunun bir ispatı da şudur: Mekke'de Hz. Bilâl'in efendisi Umeyye bin Halef kendisini kuma yatırıp göğsüne büyük bir taş koyunca kendisi "ehadun, ehadun" derdi. "Ehad" kelimesi işte bu sûreden alınmıştı.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin inişiyle ilgili olarak yukarıda belirtilen rivâyetlere şöyle bir göz atacak olursak, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) tevhid davasını dünyaya duyurmak üzere harekete geçtiği zaman insanların dinî inanç ve kavramlarının ne olduğu kolayca anlaşılır. Putperest müşrikler tahta, taş, altın ve gümüş v.s.'den yapılmış belli

şekil, yüz ve bedenlere sahip tanrı ve tanrıçalara tapıyorlardı. Bu tanrı ve tanrıçalar nesillerini sürdürüyordu. Hiçbir tanrıça, kocasız ve hiçbir tanrı karısız değildi. Onlar yeme, içme ihtiyacını da duyuyordu ve onlara tapanlar, bu ihtiyaçlarını gideriyordu. Müşriklerin büyük bir bölümü, tanrının insan şeklinde ortaya çıktığına ve bazı kimselerin onun temsilcileri olduğuna inanıyordu. Gerçi Hıristiyanlar tek tanrıya inandıklarını iddia ediyorlardı, ancak onların tanrısının da en az bir oğlu vardı (!) ve tanrılıkta bu baba-oğulun yanısıra Mukaddes Ruh (Ruhü'l-Kuds) da ortaktı. Hatta, tanrının anası da vardı ve kayınanası da. Yahudiler de de Allah'a inandıkları iddiasında idiler; ancak onların tanrıları da maddiyât, bedensellik ve diğer insanî özelliklerden uzak değildi. Bu tanrı ortalıkta dolaşır, insan şeklinde belirir, kendi kullarıyla güreş tutardı ve bir oğulun (Üzeyr) babası da idi. Bu dînî grupların dışında Mecûsiler vardı ki, ateşe tapardı ve Sabiîler vardı ki, yıldızlara tapardı. Bu şartlar altında insanlar hiçbir ortağı olmayan tek bir Allah'a inanmaya davet edilince kafalarında şöyle soruların ortaya çıkması gayet doğaldı: Bu Rab nasıldır, kimdir, nedir ki, bütün Rab ve mabûdların bir yana bırakılıp bunun yegâne Rab ve Mabud olarak kabul edilmesi istenmektedir? Kur'an-ı Kerîm'in bu sorulara birkaç kelime ile cevap verip, her türlü müşrikçe kavramları ortadan kaldıracak ve O'nun Zâtına mahlûkların herhangi bir özelliğinin yakıştırılmasına imkân vermeyecek şekilde Allah'ın varlığının açık bir kavramını ortaya koyması büyük bir mucizesidir.

Fazileti ve Ehemmiyeti: Bundan dolayıdır ki, bu sûre Hazreti Peygamber'in gözünde büyük önem taşıyordu ve çeşitli şekilde Müslümanlara bunun önemini belirtmeye çalışırdı ki, onlar bunu sık sık okusun ve halka yaysınlar; çünkü bu sûre İslâm'ın ilk temel inancını (Tevhid'i) dört kısa cümleye öyle güzel bir şekilde sığdırmıştır ki, insanlar bunları akıllarında tutabiliyor ve ezberleyebiliyor. Hadislerde çokça yer alan bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) çeşitli vesilelerle ve değişik şekillerde bu sûrenin, Kur'an-ı Kerîm'in üçte biri kadar olduğunu ifade etmiştir. Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai, Tirmizi, İbn Mâce, Müsned-i Ahmed, Taberani v.s.'de bu anlamdaki hadisler Ebu Said Hudri, Ebu Hureyre, Ebu Eyyub Ensari, Ebüd Derdâ, Muaz bin Cebel, Cabir bin Abdullah, Ubeyy bin Ka'b, Ümmü Gülsüm binti Ukbe bin Ebi Muayt, İbn Ömer, İbn Mesud, Katade bin en-Nu'man, Enes bin Malik ve Ebu Mes'ud (r.a.)'dan naklolunmuştur. Müfessirler, Resûlullah'ın bu buyuru-

ğunun birçok gerekçesini dile getirmişlerdir. Ancak bize göre bunun en basit açıklaması şudur: Kur'an-ı Kerîm'in bize sunduğu dinin temeli üç inanç üzerinde kurulmuştur (1) Tevhid (2) Risâlet (peygamberlik) ve (3) âhiret. Bu sûre hâlis, katıksız ve gerçek tevhidi (Allah'ın tek oluşu) dile getirdiği için Hazreti Peygamber (s.a.v.) bunun, Kur'an-ı Kerîm'in üçte birine eşit olduğunu ifade etmiştir.

Buhari, Müslim ve bazı diğer hadis kitaplarında Hz. âişe'nin (r.a.) şu rivâyeti yer almıştır: Resûlullah (s.a.v.) bir zâtı bir seferin başında bir yere gönderdi. Sefer boyunca bu zât her namazda "Kul huva'llahi ehad"ı okur ve bununla namazını bitirirdi. Sefer dönüşü, arkadaşları bundan Resûlullah'a (s.a.v.) bahsettiler. Resûlullah onlara kendisinden bunun sebebini öğrenmelerini söyledi. Kendisine sorulduğunda dedi ki: "Bu sûrede Rahman'ın sıfatı anlatılmıştır; bu da benim çok hoşuma gider." Resûlullah (s.a.v.) bunu duyunca şöyle buyurdu: "Allahu Teâlâ'nın da onu sevdiğini ona haber verin."

Buna benzer bir olay Buhari'de Hz. Enes'ten rivâyet olunmuştur. O diyor ki, Ensârdan bir zât, Kubâ camiinde namaz kılardı ve her rek'atta önce "Kul huva'llah"ı ve daha sonra başka bir sûreyi okurdu. Bazı kimseler kendisine şu şekilde itirazda bulundu: "Siz ne yapıyorsunuz? Kul huva'llah'ı okudukten sonra, bunu yeterli saymayıp buna başka sûreleri de ilâve ediyorsunuz? Bu iyi bir şey değil. Ya sadece bunu okuyun ya da bunun yerine başka bir sûre okuyun." O dedi ki, "Ben bunu bırakamam. İsterseniz, size namaz kıldırmaya devam edeyim, istemezseniz imameti bırakayım." Ancak insanlar onun yerine başka birini imam da yapmak istemiyorlardı. Nihayet, mesele Resûlullah'a (s.a.v.) intikal etti. Resûlullah (s.a.v.) kendisine sordu: "Arkadaşların senden istediğini yapmanda engel olan nedir? Senin her rek'at'ta bu sûreyi okumanın sebebi nedir?". O dedi ki "ben bunu çok seviyorum". Hazreti Peygamber (s.a.v.) buyurdu: "O halde, senin bu sevgin seni Cennet'e dahil edecektir."

EL-İHLÂS SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur. 4 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: De[1] ki: "O Allah[2] tektir.[3]

Açıklamalar

1. Bu emrin ilk muhatabı Hazreti Peygamber (s.a.v.)'dir, zira "Rabbiniz kimdir ve nasıldır?" sorusu kendisine sorulmuştu ve yine kendisine "Bu soruya şöyle bir cevap ver" denilmişti. Ancak Resûlullah'dan sonra her mü'min bunun muhatabıdır. Bir mü'minin de, Resûlullah'a verilen emir gibi konuşması gerekir.

2. Yani, kendisiyle tanışmak istediğiniz Rabbim, Allah'tan başka biri değildir. Bu, bu soruları soranlara verilen ilk cevaptır, ve anlamı şudur: "Ben, sizin, başka mabudlarınızı bırakıp ibadet etmenizi istediğim yeni bir Rab ile birlikte yanınıza gelmedim. Aksine, bu, Allah olarak bildiğiniz varlıktır." Allah, Araplar için yabancı bir kelime değildi. Çok eski çağlardan beri kainatın yaratıcısı için onlar bu kelimeyi kullanageliyorlardı, ve bunu kendi mabudlarından hiçbirine yakıştıramıyorlardı. Diğer mabudlar için "ilâh" kelimesini kullanıyorlardı. Ayrıca, Al-

lah hakkındaki inançları, Ebrehe'nin Mekke'ye saldırdığı zaman açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. O zaman Kâbe'de 360 ilâhın putları vardı, ama müşrikler bunların hepsini bırakıp sadece Allahu Teâlâ'ya, bu belâdan kurtulmaları için dua etmişti. Demek ki, içten içe, Allah'tan başka hiçbir ilâh veya tanrının bu kritik anda kendilerini kurtaramayacağını çok iyi biliyorlardı. Kâbe'ye de bu ilâhlara göre "Beytü'l-İlâhe" değil, Allah'a bağlı olarak "Beytullah" diyorlardı. Kur'an-ı Kerîm'de yer yer, Allahu Teâlâ hakkında müşrik Arapların inancının ne olduğu anlatılmıştır. Şu misallere bakalım:

Zuhrûf sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Onlara: 'Kendilerini kimin yarattığını sorsan 'Allah'derler.'(âyet: 87).

Ankebût sûresinde şöyle denilmiştir: "Eğer onlara: 'Gökleri ve yeri yaratan kimdir? Güneş ve ayı musahhar kılan kimdir?' diye sorsan, "Allah"tır derler."... 'Gökten suyu indirip onunla ölümünden sonra yeri canlandıran kimdir?' diye sorsan. "Elbette Allah'tır" derler." (âyetler: 61, 63).

Mü'minûn sûresinde buyurulmuştur: "De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin, yeryüzünde ve onda olanlar kimindir?" "Allah'ındır" diyecekler... De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyecekler... De ki: "Herşeyin mülkü ve tasarrufu kimin elindedir?... Yine 'Allah'ındır' diyecekler" (âyetler: 84-89).

Yunus sûresinde buyurulmuştur: "Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? O kulaklara ve gözlere malik olan kimdir? Diriyi ölüden ve ölüyü diriden çıkaran kimdir? Bütün bu işleri tedbir (ve idare) eden kimdir". Onlar: 'Allah'tır' derler." (âyet: 31).

Aynı Yunus sûresinin bir başka yerinde şöyle denilmiştir: "Sizi, karada ve denizde gezdiren O'dur. Hatta, gemiye binip güzel bir hava ile gittikleri zaman ferahlanırlar, şiddetli rüzgar gelip her taraftan dalgalar üstlerine hücum eylediğinde boğulacaklarını zannederler. Ve kemâl-i ihlâs ile: 'Eğer bizi bundan kurtarırsan sana şükredenlerden oluruz' diye dua ederler. Vakta ki, Allah onları kurtarır, derhal yeryüzünde haksız yere azgınlık yaparlar." (Âyetler: 22-23).

Aynı husus el-İsra sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Size, denizde bir sıkıntı ve zaruret dokunursa, O'ndan (Allah'tan) başka taptığınızı

unutursunuz. Fakat, O sizi ondan kurtarıp karaya çıkarınca, yine yüz çevirirsiniz. İnsan çok nankördür." (âyet: 67).

Bu âyetleri gözlerinizin önünde tutup şu konuya dikkat ediniz ki, insanlar, "Bizi kendisine kulluk ve ibadet etmek üzere çağırdığın Rabbin nasıldır ve kimdir?" diye sorunca kendilerine, "hu vallahu" (O Allah'tır) denildi. Bu cevaptan kendi kendine şu anlam çıkıyor: "Sizin kendinizin, ve bütün kainatın yaratıcısı, sahibi, Râzık'ı (rızık veren) planlayıcısı ve yöneticisi olarak tanıdığınız, ve zor an geldiğinde bütün mabudlarınızı unutup yardımınıza çağırdığınız varlık benim Rabbimdir ve ben sizi O'na kulluk etmeye çağırmaktayım". Bu cevap Allahu Teâlâ'nın bütün mükemmel özelliklerini içermektedir. Zira, kainâtı yaratan, bunu yürüten, bunun işlerine bakan, bunun içinde bulunan bütün mahlûklara rızık veren ve âfet anında kullarına yardım edenin yaşamadığını, işitmediğini, görmediğini, Kâdir-i Mutlak olmadığını, bilici ve hikmetli olmadığını, merhamet ve kerem sahibi olmadığını ve herkese galip olmadığını tasavvur etmek düşünülemez.

3. Dilbilgisi kurallarına göre âlimler "huva'llahu ehad"ın çeşitli yapısı ve açıklamasını dile getirmişlerdir. Ama bizce burada en uygun olan yapı ve açıklaması şudur: "Huve", mubtedâ (hakkında konuşulan, haber verilen) ve "Allah" onun haberidir; "ehad" ise ikinci haberidir (cevabı, açıklaması). Bu yapı itibarıyla bu cümlenin anlamı şudur: "O, (ki O'nun hakkında sizler soru soruyorsunuz) Allah'tır, O tektir." Başka bir anlamı da şu olabilir, ki bu dil kuralları ve gramer bakımından da düzgündür: "O Allah tektir".

Burada ilk önce şu husus iyice anlaşılmalıdır ki, bu cümlede Cenab-ı Allah için "ehad" kelimesi kullanılmıştır; bu, Arapça'da bu kelimenin müstesna veya alışılagelmişin dışında bir kullanımıdır. Bu kelime genellikle "muzâf" (tamlayan) veya "muzâf-ı aleyh" (tamlanan) olarak kullanılır, örneğin, "yevmü'l- ahad", haftanın ilk günü veya "feb'asu raculun ehadekum", adamlarından birini gönder. Bazan olumsuz olarak kullanılır; örneğin, "mâ câ'a ni ahadun", bana kimse gelmedi. Bazan genel anlam taşıyan bir soru cümlesinde kullanılır; örneğin, "hel indeke ehadun", senin yanında kimse var mı? Yahut, aynı genellemede şartlı cümle kullanılır: "İn câ'eke ehadun", "Eğer senin yanına biri gelirse". Sayı olarak ta kullanılır: "Ahadun", "isnâni", "ehade aşer", bir iki, onbir. Bu kullanımların dışında Kur'an-ı Kerîm'in inişinden önce

Arapça'da yalnız "ehad" kelimesinin, bir kişi veya şeyin özelliği olarak kullanıldığının başka bir örneği yoktur. Ve Kur'an'ın inişinden sonra bu kelime sadece Allahu Teâlâ'nın zâtı için kullanılmıştır ve başka kimse için hiçbir zaman kullanılmamıştır. Bu olağanüstü ifade tarzı gösteriyor ki, tek ve yegâne ve eşsiz olması Cenab-ı Hakkın belirgin özelliğidir ve varlıklardan hiçbiri bu özelliğe sahip değildir. O bir tanedir ve hiçbir benzeri yoktur.

Ayrıca, müşrikler ile ehl-i kitabın Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) Rabbi konusunda sordukları soruları gözünüzün önüne getirerek bakınız ki, "huva'llahu" dedikten sonra buna "ehadun" diyerek nasıl cevap verilmiştir.

Birincisi, bunun anlamı şudur: Tek olan Rabb O'dur, başka kimse, Rabblikte pay sahibi değildir ve ancak Rabb (Efendi, Rızık Veren, Besleyen) biri ilâh (mabûd) olabileceği için, ulûhviyette de kimse O'nun ortağı değildir.

İkincisi, bunun anlamı şu da olabilir: O tek başına kainâtın yaratıcısıdır. Bu yaratılış işinde kimse O'nun ortağı değildir. O tek başına Malikü'l- Mülk'tür, nizâm-ı âlemin (Evren'in düzeni) planlayıcısı ve yöneticisidir, kendi mahlûklarına rızık verendir ve zor anlarında kendilerine yardım edendir. Tanrılıkla ilgili bu işlerde, ki siz de bunların Allah'ın işleri olduğunu kabul ediyorsunuz başka kimsenin en ufak bir payı yoktur.

Üçüncüsü, onlar Yüce Allah'ın neden yapıldığını sordukları için, ayrıca soyunun ne olduğu, hangi cinsten olduğu, dünyadaki mirası kimden devraldığı ve O'ndan sonra kimin, O'nun vârisi olacağı gibi sorular da yönelttikleri için, bütün bu sorulara cevap olarak Allah'ın "ehad" olduğu söylenmişmiştir. Bunun anlamları şunlardır: (1) Daima olan ve daima olacak ilâh O'dur; ne O'ndan önce bir tanrı vardı, ne O'ndan sonra olacaktır. (2) Tanrıların herhangi bir cinsi veya türü yoktur ki, Allah onlara mensup olsun; aksine, O tek tanrıdır ve O'nun cinsinden başka kimse yoktur. (3) O'nun zâtı sadece "Vâhid" değil, "ehad"dır da, ki O'nda hiçbir şekilde çokluk kavramı yoktur. O, cüzlerden oluşan bir varlık değildir ki, tahlil edilebilsin veya bölünebilsin. Hiçbir şekli ve görüntüsü yoktur. O herhangi bir yerde yaşamıyor veya O'nda herhangi bir şey bulunmuyor. O'nun herhangi bir rengi veya organları yoktur. O'nun bir cephesi veya yönü de yoktur. O'nda her-

hangi bir evrim veya devrim de olmaz. O, her türlü çoğunluktan uzak ve arınmıştır. O, her bakımdan tek olan bir varlıktır. (Burada şu nokta iyice anlaşılmalıdır ki, Arapça'da "vâhid" kelimesi, tıpkı bizim Urduca'da kullandığımız "bir" gibidir. En büyük çoğunluğa sahip bir toplama da, toplu oluşu açısından "vâhid" denir. Örneğin, bir kişi, bir millet, bir ülke, bir dünya, hatta bir kainat. Ve bir toplamın her cüz'ü veya parçası da ayrılabilir. Ancak, "ehad" kelimesi Allahu Teâlâ'dan başka kimse için kullanılmaz. Bu nedenle, Kur'ân'ı Kerîm'de nerede Allah için "vâhid" kelimesi kullanılmışsa orada sadece "vâhid" denilmemiş, aksine., "ilâhun vahidun" (tek mabud) veya "Allahu'l Vâhidü'l-Kahhar" (Herkesi mağlup ederek tutan Allah) denilmiştir. Zira, bu kelime, kendi içlerinde türlü çeşit çoğunluğa sahip olan nesneler için de kullanılır. Bunun aksine, "ehad" kelimesi sadece ve sadece Allahu Teâlâ için kullanılmıştır, çünkü yalnız O'nun varlığında herhangi bir çokluk yoktur ve tek oluşu her bakımdan mükemmeldir).

اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝

2: Allah Samed'dir (Allah herkesten müstağnidir ve herkes O'na muhtaçtır).[4]

Açıklamalar

4. Burada aslında "Samed" kelimesi kullanılmıştır ki, kökleri "sâd, mim ve dâl"dır. Arapça'da bu kökten türeyen kelimelere baktığımızda anlamının ne kadar geniş olduğu anlaşılır:

- Es-Samedu: Her şeyin yüksek kısmı; başka kimsenin, kendisinden daha büyük olmadığı kişi; kendisine itaat edilen, emrine uyulan veya onsuz herhangi bir konuda karar verilemeyen kişi; muhtaç kimselerin başvurduğu reis veya şef; daimi, kalıcı, yüksek mevkili; içinde herhangi bir boşluk veya zaaf bulunmayan somut bir şey ki, kendisinden ne bir şey çıkıyor, ne kendisine bir şey giriyor; savaşta açlık veya susuzluk gibi şeyleri hissetmeyen kişi.

- el-Musmed: Hiçbir eksiği ve zaafı olmayan katı bir şey.

- el-Musammedu: Tarafına gitmeye azmedilen "maksûd" (amaç); hiçbir zaafı olmayan katı bir şey.

- Beytun Musammedun: İhtiyaç duyulduğunda başvurulan ev.

- Bina'un Musmedun: Yüksek bina

- Samedehu ve samede ileyhi samedan: O şahsa gitme kastedilmiş.

- Asmedi ileyhi'l Amri: Mesele ona havale edildi; konu ona devredildi; konuyla ilgili olarak ona güvenildi (Sihâh, Kamûs, Lisanü'l-Arab).

Bu sözlük anlamları açısından "Allah'us Samed" âyetinde geçen es-Samed kelimesinin, sahabeler, tabiin ve daha sonraki âlimlerden naklolunan tefsirini biz aşağıya alıyoruz:

- Hz. Ali, İkrime ve Ka'bu'l- Ahbâr: "Samed, kimsenin kendisinden üstün olamadığı kimsedir."

- Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin Abbas ve Ebû Vail Şekik bin Seleme: "Dürüstlüğü ve, üstünlüğü tartışılmaz ve liderliği mükemmel olan bir şef veya reis".

- İbn Abbas'ın başka bir sözü şöyledir: "Samed, herhangi bir âfet veya felâketin gelişinde insanların yardım için başvurduğu kişidir." Onun başka bir sözü şöyledir: "O reis ki, dürüstlüğü, liderliği, şerefi, büyüklüğü, tevazuu, kibarlığı, ilmi ve hikmeti bakımından mükemmeldir".

- Hz. Ebu Hureyre: "Herkesten müstağni olan ve herkesin kendisine muhtaç olduğu kişi".

- Hz. İkrime'nin diğer sözleri şöyledir: "O ki, O'ndan herhangi bir şey hiçbir zaman doğmamış ve doğmayacaktır." "O ki, ne yer ne içer". Buna benzer sözler Şa'bî ve Muhammed bin Ka'b el-Kurazi'den de naklolunmuştur.

- Süddi: "İnsanların almayı kasdettikleri şeyler ve âfetler veya felâketler sırasında yardım için başvurdukları kişi veya nesneler."

- Said bin Cübeyr: "O ki, bütün sıfatları ve amelleri bakımından kâmildir."

- Rebiy bin Enes: "O ki, kendisine herhangi bir âfet gelmez".

- Mükatil bin Hayyan: "O ki, ayıpsızdır".

- İbn Keysân: "O ki, sıfatları başkalarında bulunmaz".

- Hasan Basrî ve Katade: "Daima kalacak ve sonsuz ve ölümsüz olan". Buna benzer sözler Mücahid, Muammer ve Mürretü'l- Hamedani'den de naklolunmuştur.

- Mürretü'l- Hamedani'nin bir başka sözü şöyledir: "O ki, kendi isteği ve iradesine göre karar verir ve iş yapar ve verdiği kararlarına itiraz eden veya onları değiştiren veya gözden geçiren bulunmaz."

- İbrahim Nehai: "O ki, insanlar ihtiyaçları için kendisine başvururlar".

- Ebu Bekr el-Enbâri: "Dilbilgisine sahip olanlar arasında, "Samed"in, kendisinden daha üstün bir reisin bulunmadığı ve insanların ihtiyaçları için kendisine başvurduğu reise denildiği konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. Buna yakın olan ez-Zeccâc'ın da bir sözü vardır. O diyor ki: "Samed, liderlikte kendisinden başka kimsenin bulunmadığı ve herkesin, ihtiyaçları için kendisine başvurduğu kişidir."

Şimdi düşününüz ki, ilk cümlede niçin "Allahu ehadun" denilmiştir ve bu cümlede neden "Allahus Samedu" buyurulmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi, "ehadun" kelimesi sadece Allahu Teâlâ'ya mahsustur ve başka kimse için kullanılmaz. Bu nedenle, bu kelimenin "nekere"si (belirsiz şekli) kullanılmıştır. Ancak Samed kelimesi mahlukat için de kullanıldığı için, "Allahu Samedun" demek yerine "Allahus Samedu" denilmiştir. Bunun anlamı, gerçek ve öz "Samed"in sadece Allahu Teâlâ'nın olduğudur. Bir mahlûk eğer bir bakıma samed ise, bir başka açıdan samed değildir. Zira, bir mahlûk fânidir, ölümsüz değildir, tahlil edileblir, incelenebilir ve bölünebilir. O bir terkiptir, her an "cüz"leri dağılabilir. Eğer bazı mahlûklar kendisine muhtaç ise, kendisi de başkalarına muhtaçtır. Onun liderliği mutlak değil, izafîdir. Başkalarına karşı üstün ise, onun karşısında yine başkaları daha üstün ve büyüktür. O, bazı mahlukların bazı ihtiyaçlarını karşılayabiliyor, ancak hepsinin ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildir. Bunun aksine, Allahu Teâlâ'nın Samediyyeti her bakımdan mükemmeldir. Bütün dünya ona muhtaçtır ve O, kimseye muhtaç değildir. Dünyanın her şeyi ve her canlısı kendi varlığı, ihtiyaçları ve yaşama şartları için bilinçli veya bilinçsiz olarak O'na başvurur ve herkes ile her şeyin tüm ihtiyaçlarını karşılayan O'dur. O, ölümsüz (gayri fâni) ve sonsuzdur. Rızık almaz, verir mürekkeb değil, müfreddir; ki tahlil edilebilir, bölünebilir veya dağılabilir olmaktan müstağnidir. Tüm kainâta egemenliği ve önderliği

kesindir ve O herkesten üstündür. Bu nedenle, sadece Samed değil, "Es-Samed"dir. Yani gerçekten, her bakımından Samediyyete layık ve sahip ve bunun için gerekli olan tüm özellikleri tam olarak haiz olan varlık O'd

Ayrıca, kendisi "es-Samed" olduğu için, tek, eşsiz ve benzersiz olması da gereklidir. Çünkü, hiç kimseye muhtaç olmayan, ancak diğer herkesin muhtaç olduğu varlık ancak tek olabilir. İki veya daha çok sayıdaki varlıklar, herkesten müstağni ve herkesin ihtiyaçlarını giderici olamaz. Ayrıca, O'nun "es-Samed" oluşu, O'nun mabud oluşunu da gerektirir. Çünkü, bir insan ancak muhtaç olduğu şeye veya varlığa ibadet eder. Sadece bu değil, bu O'ndan başka herhangi bir mabudun olmamasını da gerektirir. Çünkü, ihtiyaçları giderme gücüne ve yetkilerine sahip olmayan birine aklı başında bir kişi ibadet ve kulluk etmez.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ ۝٣

3: O'nun ne bir evlâdı vardır, ne de O kimsenin evlâdıdır[5] (O doğurmadı, doğurulmadı da.)

Açıklamalar

5. Müşrikler her çağda tanrılıkla ilgili şu kavramı benimsemişlerdir: İnsanlar gibi tanrıların da bir cinsi veya türü vardır ve bunların birçok ferdi vardır; onlar arasında evlenme, doğum ve nesillerin devamı gibi gelenekler de sürüp gitmektedir. İnsanlar, bu cahilce kavramdan Âlemlerin Rabbi Allah'ı da istisna tutmadılar; bundan uzak, üstün ve münezzeh saymadılar ve O'nun da çoluk çocukları olduğunu öne sürdüler. Nitekim, Arapların, melekleri Allahu Teâlâ'nın kızları olduğu yolundaki inançları Kur'ân'ı Kerîm'de de yer almıştır. Peygamberlerin ümmetleri de bu cehâletten kurtulamadılar. Onlarda da bazı büyük kişilerin, Allah'ın oğlu olduğuna ilişkin inanç alıp yürüdü. Bu değişik evhâm ve batıl inanca her zaman iki kavram karışıverdi: Bazı kimseler, Allah'ın evlâdı saydıkları zâtın O pâk ve temiz zâtiın nesebtden evlâdı olduğunu sandılar ve bazıları ise, Allah'ın oğlu olarak lânse ettikleri kişiyi O'nun evlât edindiğini ileri sürdüler. Onlardan kimse Yüce Allah'ın (hâşâ) babası da olduğunu iddia etmedi veya iddia etmeye cesaret etmedi. Ancak, gayet tabii ki, bir varlığın doğma,

büyüme ve neslini sürdürme işlerinden uzak olmadığı düşüncesi hakim olursa ve O'nun da tıpkı insanlar gibi bir varlık olup evlâtları doğduğu ve evlâtsız kalınca bir çocuğu evlât edinme ihtiyacı duyduğu sanılırsa, insan zihninin, O'nun da başkasının evlâdı olduğu zannından kurtarılması mümkün olamaz. Bundan dolayıdır ki, Resûlullah'a (s.a.v.) sorulan sorular arasında bir soru da, Allah'ın nesebi veya soyunun ne olduğuna ilişkindi. Ayrıca, O'nun, dünya mirasını kimden aldığı ve O'ndan sonra kimin mirasçısı olacağı da sorulmuştu.

Bu câhilce faraziyeler ve inanışlar incelendiğinde bu gibi varsayımları kabul ettikten sonra bazı diğer şeyleri varsaymaları gerektiği bir mantıkî sonuç olarak görülür: Meselâ:

Birincisi, Tanrının tek olmayışı, aksine tanrıların bir cinsi veya türünün oluşu ve bunun bireylerinin, tanrısal özellikler, faaliyetler ve yetkiler bakımından onunla ortak oluşları. Bu husus, sadece Tanrının neseb olarak evlâtları olduğunu farzetmekle gerekli hale gelmiyor; ayrıca birinin onun evlâtlığı olduğunu kabul etmekle de gerekli duruma geliyor, ve hâşâ o Allah'ın hemcinsiyse onun tanrısal özellikleri de taşıdığı inkâr edilemez.

İkincisi, evlâtla ilgili herhangi bir kavram, bir dişi ile bir erkek arasında birleşme olmadan veya bir madde, baba ve annenin vücutlarından çıkıp bir çocuk şeklini almadan sözkonusu olamaz. O halde, Allah'ın evlâdı olduğunu farzetmekle, hâşâ, onun maddi ve bedensel bir yapıya sahip olduğu, ayrıca hemcins bir eşi olduğu ve O'nun vücudundan bir sıvı veya maddenin aktığını farzetmek de gerekiyor.

Üçüncüsü, doğum ve nesillerin devamı sözkonusu olunca, şunu da kabul etmek gerekir ki, fertler fânidir ve nesillerinin tükenmemesi ve neslin devamı için çocuklarının doğması elzemdir. O halde, Allah'ın evlâdı olduğunu farzetmekle şu da gerekli hale geliyor ki, hâşâ, O fânidir ve sonsuza kadar kalacak olan Allah'ın zâti değil, tanrıların neslidir. Ayrıca, tüm fani fertler gibi hâşâ, Allah'ın da bir başı ve sonu olduğunu kabul etmek de gerekiyor. Zira, doğum ve nesillerin devamına, cinslerinin devamı bağlıysa, bireyleri ne ezelî olabilir, ne de ebedî.

Dördüncüsü, birini evlâtlık olarak kabul etmenin gerçek şekli ve gerekçesi şöyle olur: Çocuğu olmayan bir kişi, henüz hayatta iken bir yardımcıya veya güvendiği bir kişiye ve ölümünden sonra bir vârise

veya mirasçıya ihtiyaç duyar. O halde, Allahu Teâlâ'nın birini evlat edindiğini farzetmekle, O pâk ve temiz zâtın da, fani insanların sahip olduğu tüm zaaf ve ayıpları taşıdığını kabul etmek gerekir.

Bütün bu faraziyelerin kökü, zâten Allahu Teâlâ'yı "Ehad" ve "es-Samed" olarak kabul etmekle kesilmiş oluyor. Ancak daha sonra, "O'nun bir evlâdı yoktur ve O da kimsenin evlâdı değildir" buyurmak, bu hususta en ufak şüphe bırakmaz. Ayrıca, Allahu Teâlâ'nın zâtı konusunda bu gibi düşünce ve kavramlar, şirkin en önemli nedenleri arasında yer aldığı için Yüce Allah sadece İhlâs sûresinde bunları açık ve kesin ve hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde yalanlamakla kalmamış, aksine çeşitli yerlerde bu konuyu değişik biçimlerde anlatmıştır ki, insanlar gerçeği iyice anlasınlar. Örneğin, aşağıdaki âyetlere dikkat ediniz:

"Allah bir Allah'tır. O, evladı olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nun malı ve mülküdür." (en-Nisa: 171).

"Haberin olsun ki, onlar iftiralarından dolayı şöyle derler: Allah doğurdu". Muhakkak onlar yalancıdırlar."(Es-Saffât: 151-152).

"Bir de O'nunla (Allah) cinler arasında bir akrabalık uydurdular. Cinler de bilirler ki, onlar Cehennem'e götürüleceklerdir."(Es-Saffât: 158).

"Öyleyken kullarından bazısı O'na cüz ve ortak istinad ettiler. İnsap apaçık bir nankördür." (ez-Zuhruf: 15).

"Allah'a, O'nun yarattığı cinleri ortak yaptılar. Bilmeden O'na oğullar ve kızlar uydurdular. Allah ise onların tavsif eylediklerinden münezzeh ve âlîdir. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. Onun eşi olmadığı halde evladı olur mu? Halbuki, her şeyi O yarattı." (el-En'am: 100-101).

'Rahman evlâd edindi' dediler. Allah bundan münezzehtir. Hayır, evlâdı dedikleri, O'nun ikrama mazhar kılınmış kullarıdır". (el-Enbiya: 26)

'Kâfirler: 'Allah çocuk edindi' dediler. Haşâ, Allah bundan münezzehtir ve müstağnidir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. Sizin yanınızda bunun için bir delil yoktur. Yoksa, Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?" (Yunus: 68).

"Şöyle de: 'Evlâd edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve zülden kurtulmak için dosta muhtaç bulunmayan Allah'a hamd olsun'. (el-Isra: 111).

"Allah evlâd edinmemiştir. O'nunla birlikte başka bir ilâh da yoktur." (el-Mü'minûn: 91).

Bu âyetlerde Allahu Teâlâ'nın nesedten bir evlâda sahip olduğu veya bir evlâtlığı olduğunu öne sürenlerin inançları her açıdan yalanlanmış ve reddedilmiştir; ayrıca, bu gibi inançların yanlış olduğuna dair deliller de verilmiştir. Bunlar ve bu konuyu işleyen Kur'ân'ı Kerîm'in diğer âyetleri, İhlâs sûresinin en güzel tefsirleridir.

وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ

4: Hiçbir şey O'na denk değildir.[6]

Açıklamalar

6. Burada aslında "küfv" kelimesi kullanılmıştır ki, benzeri, eşi, misli, aynı rütbelisi, dengi, aynı seviyeli, eşiti v.s. demektir. "Küfv" kelimesi, nikâh ve evlilik açısından bizim dilimizde de kullanılmaktadır ve erkek ile kızın toplumda eşit bir çift olmaları anlamını taşır. O halde, bu âyetin anlamı şudur: Tüm kainatta hiçbir kimse hiçbir zaman Allah'ın benzeri, hemcinsi, aynı seviyelisi, eşi veya dengi olamamıştır ve olamayacaktır ve kimse, özellikleri, davranışları ve yetkileri açısından da hiçbir şekilde O'na benzememiştir ve benzemeyecektir.

EL-FELÂK VE EN-NÂS
(MUAVVİZETEYN)

Adları: Gerçi Kur'ân-ı Kerîm'in bu son iki sûresi ayrı ayrı sıraya konmuş ve mushafta ayrı adlar altında kaydedilmişlerdir. Fakat aralarında öylesine yakın bir bağ vardır ve içerikleri ile konuları birbirlerine öylesine benzemektedir ki, ortak isimleri, "Muavvizeteyn" (sığınma talebinde bulunan iki sûre) konmuştur. İmam Beyhaki peygamberlikle ilgili delilleri verirken (Delâyilü'l- Nübüvve) adlı eserinde, bu her iki sûrenin aynı zamanda indiğini beyan etmiş ve dolayısıyl adlarının, "Muavvizeteyn" olduğunu ifade etmiştir. Biz burada bu her iki sûrenin giriş kısmını aynı zamanda yazmaktayız, zira işledikleri konular ile içerlerinde geçen bahisler aynıdır. Ancak ilerideki sayfalarda âyetlerin tercüme ve tefsirlerini ayrı ayrı olarak vereceğiz.

İniş Tarihleri: Hz. Hasan Basrî, İkrime, Atâ ve Cabir bin Zeyd diyorlar ki bunlar Mekkî sûrelerdir. Hz. Abdullah bin Abbas'ın bir rivayeti de bu şekildedir. Ancak başka bir rivâyeti, bu sûrenin Medenî oluşu yönündedir. Benzeri ifadeler Abdullah bin Zübeyir ve Katade'den (r.a.) de naklolunmuştur. Bu ikinci rivâyetleri teyid eden hadisler ise Müslim, Tirmizi, Nesai,ve Müsned-i Ahmed bin Hanbel'de yer almıştır. Buna göre Hz. Ukbe bin Âmir (r.a.) diyor ki, Resûlullah (s.a.v.) bir gün kendisine şöyle buyurdu: "Biliyor musun, bu gece bana ne gibi âyetler indi? Bunlar harikâ ve eşsiz âyetlerdir: E'uzu bi Rabbi'l felâkı... Ve E'uzu bi Rabbi'n Nâs..." Bu hadis, bu sûrelerin şu açıdan Medeni oluşunu gösteriyor: Hz. Ukbe bin Âmir, Hicretten sonra Medine-i Tayyibe'de iman etmişti. Nitekim, Ebu Davud ve Nesai bu konuda bizzat kendi ifadesini nakletmişlerdir. Bu sözün güçlenmesine neden olan diğer rivâyetler ise İbn Sa'd, Muhiyyu"s- Sünne Beğavi, İmam Nesefi,

İmam Beyhaki, Hafız İbn Hacer, Hafız Bedreddin Ayni, Abd bin Humeyd v.s.'nin naklettikleri şu rivâyetlerdir: Medine'de Yahudilerin Resûlullah'a (s.a.v.) büyü yaptıkları ve bunun etkisiyle Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) hastalandığı sırada bu sûreler inmişti. İbn Sa'd, Vâkıdi'ye dayanarak bunun H.S.7. yılın olayı olduğunu kaydetmiştir. Bu nedenle, Süfyan bin Uyeyne de bu sûrelerin Medine'de indiğini ifade etmiştir.

Ancak daha önce el-İhlâs sûresinin giriş kısmında işaret ettiğimiz gibi, bir sûrenin filan zaman indiği söylendiği takdirde bu sûrenin mutlaka ilk defa o zaman indiği anlamı çıkmıyor; aksine, bazan bir sûre veya âyetin daha önce inmiş olduğu ve daha sonra belli bir olay veya durum meydana gelince Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dikkatinin tekrar veya birkaç defa, o sûreye veya âyete çekildiği de bir gerçektir. Bizce "Muavvizeteyn" konusunda da benzeri bir durum ortaya çıkmıştır. Bunların içeriği ve konusu açıkça gösteriyor ki, ilk önce bunlar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) muhalefetin hayli şiddetlendiği sırada Mekke'de indi, daha sonra Medine'de münafıklar, Yahudiler ve müşriklerin muhalefeti hayli artınca Resûlullah'ın (s.a.v.) yine bu iki sûreyi okuması istendi. Nitekim, Hz. Ukbe bin Âmir'in rivâyetinde buna dair işaretler vardır. Daha sonra Hazreti Peygamber'e büyü yapılıp hastalığı ciddi bir şekil alınca Hz. Cebrail (s.a.v.) Yüce Allah'ın emriyle gelip kendisinin bu sûreleri yine okumasını istedi. Bu bakımdan, kanaatimizce, bu iki sûrenin de Mekkî olduğunu ifade eden müfessirler haklıdır. Bu sûrelerin büyü olayıyla ilgili oldukları konusundaki ifadelerini kabul etmemizi engelleyen husus ise, sadece Felâk sûresinin "ve min şerri'n neffasâti fi'l- ukadi" âyetinin bununla ilgili olmasıdır. el-Felâk'ın diğer âyetleri ve en-Nâs sûresinin tümünün bu olayla doğrudan bir ilgisi yoktur.

Konusu ve Bahisleri: Mekke'de bu iki sûrenin inişi sırasında durum şöyle idi: Resûlullah (s.a.v.) insanları İslâm'a davet etmeye başlamakla sanki başını arı kovanına sokmuştu. Dâveti yayıldıkça Kureyşli kâfirlerin muhalefeti şiddetlendi. Onlar kendisini, herhangi bir pazarlık yapmak suretiyle veya kandırıp bu işten vazgeçirebilecekleri umudunu taşıdıkları sürece inat, muhalefet ve düşmanlıkları fazla büyük değildi. Ancak Hz. Peygamber din konusunda kendileriyle herhangi bir pazarlığa veya uzlaşmaya giremeyeceğini kesinkes açıklayıp kendilerini

büsbütün umutsuzluğa itince büsbütün azdılar. Ayrıca, Kâfirûn sûresinde "Sizin kulluk ettiğiniz kimselere ve nesnelere ben kulluk edici değilim; benim kulluk ettiğime de siz kulluk edici değilsiniz. Bu bakımdan benim yolum ayrı, sizinki de ayrıdır" deyince, Hz. Peygamber'e muhalefet ve düşmanlık büsbütün arttı, ve doruğa çıktı. Özellikle, hangi aile veya kabileden bazı fertler (örneğin, erkekler, kadınlar, kızlar veya oğlanlar) İslamîyeti kabul etmişse, o aile ve kabileler Resûlullah'a karşı kin ve nefret besliyorlardı; onların bağrında sanki yangın vardı ve her evde Hazreti Peygamber kötüleniyor ve kınanıyordu. Gizlice toplantılar yapılıyordu ve bu toplantılarda, Benî Haşim faili öğrenip intikam almasın diye, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) gizlice öldürme planları hazırlanıyordu. Kendisi için büyüler yapılıyordu ki, kendisi ölsün, yahut hastalansın veya delirsin. Cin ve insanlardan olan şeytanlar her tarafa yayılmış ve bunlar halkın yüreklerinde Resûlullah'ın (s.a.v.) getirdiği din ve Kur'an-ı Kerîm hakkında şüphe ve vesveseler doğurup insanları kendisinden uzaklaştırma yollarını arıyorlardı. Pek çok kişinin kalpleri ise haset ve kıskançlık ateşiyle yanıyordu, çünkü onlar kendi peygamberi, veya kendi kabilelerine ait bir kişinin dışında birinin yıldızının parlamasına tahammül edemiyorlardı. Nitekim, Hazreti Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) muhalefette herkesi geride bırakan Ebu Cehil bu düşmanlığın nedenini kendisi şöyle açıklamıştır: "Bizimle Beni Abdi Menaf (yani, Resûlullah'ın ailesi) arasında ezeli bir rekabet vardı. Eğer onlar başkalarına yemek yediriyorsa biz de yemek yediriyorduk. Onlar başkalarına binekler veriyorsa, biz de veriyorduk. Onlar bağışta bulunuyorsa biz de bulunuyorduk. Ta ki, onlar ve biz namus, şeref ve şöhrette aynı seviyeye geldik. Şimdi de onlar kalkmış diyor ki: 'Bizim bir peygamberimiz vardır ve ona gökten vahyler iniyormuş'. Bu alanda biz onlarla nasıl başa çıkabiliriz? Allah aşkına biz hiçbir zaman onu kabul etmeyeceğiz ve onu doğrulamayacağız." (İbn Hişam, s. 337-38).

İşte bu şartlar altında Resûlullah'a (s.a.v.) şöyle buyuruldu: "Onlara de ki: 'Ben sabahın doğuşunun Rabbine, tüm mahlukâtın şerrinden, gecenin karanlığından ve büyücü erkekler ile kadınların şerrinden ve hasetçilerin şerrinden sığınırım' Ve onlara de ki: 'İnsanların Rabbine sığınırım. İnsanların melikine. İnsanların ilâhına. O, sinsî şeytanın şerrinden. Ki o, insanların kalplerine daima vesvese verir. Gerek cinden ve gerekse insandan.' Bu, tıpkı, Hz. Mûsa'nın, Fir'avn'ın sarayında,

onun katline kastettiği zaman söylediği sözler gibidir: "Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a sığınırım" (el-Mü'min: 27). Ve "Ben, beni taşlamanızdan Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a sığınırım." (ed-Duhan: 20).

Bu her iki durumda Yüce Allah'ın bu güzide peygamberleri son derece zayıf, çaresiz ve imkânsızlıklar içinde bütün imkanlara, kuvvet, kudret, şan ve şöhrete sahip çok güçlü düşmanlarla karşı karşıya idiler. Bu her iki durumda da onlar güçlü rakip ve düşmanları karşısında hak davetlerinde ısrar ettiler ve direndiler; oysa, onlarla savaşacak herhangi bir maddi güce sahip değillerdi. Ve her iki durumda düşmanlarının tehdit, tehlikeli oyunlar ve düşmanca tedbirlerini, "Biz kainatın Rabbine, size karşı sığınıyoruz" diyerek reddettiler ve hiç gözönüne almadılar. Gayet tabii ki, böylesine azim ve kararlılığı, O Rabbin gücünün en büyük güç olduğu ve O'nun karşısında dünyanın bütün güçlerinin hiçe sayıldığı ve O'na sığınmış veya O'nun tarafından korunan birine kimsenin hiçbir şey yapamayacağına inanan bir kişi gösterebilir. Ancak böyle bir kişi, "Ben hak kelimesini söylemekten hiç vazgeçmeyeceğim, siz ne isterseniz yapınız, umurumda bile değildir, çünkü Ben hem sizin, hem benim, hem de tüm kainatın Rabbine sığınmış bulunuyorum" gibi sözler söyleyebilir.

Muavvezeteyn'in Kur'ân İle İlgili Yönleri: Bu iki sûrenin içeriği ve konusunu anlayabilmek için yukarıdaki bahis ve açıklamalar yeterlidir. Ancak hadis ve tefsir kitaplarında bunlarla ilgili olarak özellikle üç öyle bahis geçmiştir ki, bunlar insanların kalplerinde bazı şüpheler uyandırabilirler. Bu nedenle, biz bunlara da açıklık getirmeyi gerekli görüyoruz:

Bunların ilki, bu iki sûrenin gerçekten Kur'ân'ın sûreleri olup olmamalarıyla ilgilidir. Yani dikkat edeceğimiz husus, bunların Kur'ân'ın sûreleri olmasının kesin mi olduğu, yoksa bu konuda bazı şüphelerin mi bulunduğudur. Bu sorunun ortaya çıkmasının nedeni, Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) gibi güzide bir sahabiden, kendisinin bu iki sûreyi, Kur'an-ı Kerîm'in sûreleri olarak saymadığı ve dolayısıyla kendi mushafından çıkardığı yolunda çeşitli rivâyetlerin nakledilmesidir. İmam Ahmed, Bezzâr, Taberani, İbn Merduyye, Ebu Ya'lâ, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, Humeydi, Ebu Nuaym, İbn Hibban v.s. gibi muhaddisler çeşitli kaynaklardan ve çoğu doğru kaynaklardan böyle bir sö-

zün Hz. İbn Mes'ud'a ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu rivâyetlerde Hz. İbn Mes'ud'un bu sûreleri kendi mushafından çıkardığı belirtilmiyor, ayrıca şöyle dediği kaydediliyor: "Kur'ân-a, Kur'ân'ın birer parçası olmayan şeyleri karıştırmayınız. Bu ikisi Kur'an'a dahil değildir. Bu aslında, Allahu Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e verilen bir emirdi ve buna göre Allah'a filan filan sözlerle sığınması istenmişti." Bazı rivâyetlerde Hz. İbn Mes'ud'un bu sûreleri namaz kılarken okumadığı da ifade edilmiştir.

Bu rivâyetler nedeniyle İslâm düşmanlarına, Kur'ân-ı Kerîm hakkında bazı şüpheler uyandırma fırsatı doğdu; yani onlar bu kitabın da hâşâ tahrif edilebileceğini ve edildiğini yaymaya başladı. Onlar şu propagandayı yapmaya çalışıyorlardı: Madem ki, İbn Mes'ud (r.a.) gibi bir sahabiye göre bu iki sûre Kur'an'a sonradan ilâve edilmiştir, o halde kimbilir bu kitaptan neler çıkarılmış ve buna neler eklenmiştir? Bu gibi suçlama ve alaylardan kurtulmak için Kadı Ebu Bekir el-Bakıllani ve Kadı İyad şöyle bir te'vilde bulunmuşlardır: "İbn Mes'ud, muavvizeteyn'in Kur'an'dan oluşunu inkâr etmiyordu, aksine, sadece bunların mushafa dahil edilmesine karşıydı. Zira, ona göre mushafa ancak dahil edilmesine dair Hz. Peygamber'in bir izni olduğu takdirde bir şey eklenebilirdi ve İbn Mes'ud, Resûlullah'ın bu sûreler için böyle bir izin verdiğine ilişkin haber ulaşamamıştı." Ne var ki, bu te'vil doğru değilir. Çünkü, İbn Mes'ud (r.a.)'un bunların Kur'an sûreleri olmadığına ilişkin sözleri doğru ve sağlam kaynaklar tarafından doğrulanmıştır. Bazı diğer muhaddisler, örneğin İmam Nevevi, İmam İbn Hazm ve İmam Fahreddin Râzi bunun tamamen yalan ve yanlış olduğunu ve İbn Mes'ud'un böyle bir şey söylemediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak güvenilir tarihî kaynaklar ile gerçekleri herhangi bir delil göstermeden reddetmek bilimsel bir yaklaşım veya yöntem değildir.

Şimdi soru şudur: İbn Mes'ud'un rivâyetinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm hakkında uyanan şüpheler inanılır bir şekilde nasıl reddedilebilir? Bu sorunun birkaç cevabı olabilir. Biz bunları aşağıda sıralıyoruz:

(1) Hafız Bezzâr, "Müsned"inde İbn Mes'ud'un rivâyetini naklettikten sonra şu kaydı geçmiştir: Kendisi bu görüşte tamamen yalnız kalmıştır ve bu bir istisnadır. Sahabelerden kimse onun bu görüşünü desteklememiştir.

(2) Üçüncü halife Hz. Osman (r.a.)'ın tüm sahabelerin görüşünü alarak hazırladığı ve İslâm halifeliği tarafından İslâm dünyasının tüm merkezlerine resmen gönderdiği Kur'an-ı Kerîm'ın nüshalarında bu iki sûre de yer alıyordu.

(3) Resûlullah'ın (s.a.v.) mübarek döneminden başlayarak bugüne kadar tüm İslâm dünyasının üzerinde icma' ettiği mushafta bu iki sûre yer almaktadır. Sadece Abdullah bin Mes'ud'un (r.a.) görüşü, tüm üstünlüğüne rağmen bu muazzam icma' karşısında herhangi bir ağırlık taşımamaktadır.

(4) Hazreti Peygamber'den (s.a.v.) naklolunan çok doğru ve son derece güvenilir hadislere göre kendisi bu sûreleri namazda okurdu, başkalarına da okumalarını tavsiye ederdi ve bunlarda yer alan emirleri Kur'an-ı Kerîm'in sûreleri olarak herkese duyururdu. Örneğin aşağıdaki hadislere bir göz atınız:

Müslim, Ahmed, Tirmizi ve Nesai'ye göre naklolunan Hz. Ukbe bin Âmir'in rivâyetini biz yukarıda belirttik. Yani Resûlullah (s.a.v.) Felâk, ve Nâs sûreleri hakkında kendisine buyurdu ki: "Bu âyetler bu gece bana nâzil oldu". Nesa'i'de yer alan Ukbe bin Âmir'in bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah bu iki sûreyi sabah namazında okurdu" İbn Hibban, yine aynı Hz. Ukbe (r.a.)'den bir rivayet nakletmiştir. Buna göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Mümkünse namazlarınızda bu sûreleri okumayı unutmayın." Said bin Mansur'un, Hz. Mu'az bin Cebel'den naklettiği rivâyete göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) sabah namazında bu iki sûreyi okurdu. İmam Ahmed, "Müsned"inde doğru kaynaklara dayanarak başka bir sahabi'nin şu rivâyetini naklet-miştir; "Resûlullah (s.a.v.) bana dedi ki,:"Namaz kılarken bu sûreyi okumayı ihmal etme". Müsned-i Ahmed, Ebu Davud ve Nesai'de Ukbe bin Âmir'in şöyle bir rivâyeti yer almıştır: Resûlullah (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: "Ben size, insanların okuduğu en güzel iki sûreyi size anlatayım mı?" Oradakiler, "evet, ya Resûlullah" dedi. Bunun üzerine onlara Hz. Peygamber (s.a.v.) Muavvizeteyn'i okuttu. Daha sonra namaz kılındı ve o zaman Resûlullah (s.a.v.) yine bu iki sûreyi okudu. Namazı kıldırdıktan sonra cemaate dönen Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ey Ukbe, nasıl buldun?" diye sordu ve kendisine, yatarken ve yattıktan sonra uyanınca bu sûreleri okumasını tavsiye etti. Müsned-i Ahmed, Ebu Davûd, Tirmizi ve Nesa'i'de yer alan Ukbe bin Âmir'in bir rivâyeti şöy-

ledir: "Resûlullah (s.a.v.) bize her namazdan sonra Meavvezât'i (yani el-İhlâs sûresi ile Muavvizeteyn'i) okumamızı telkin etti." Nesai, İbn Merduyye ve Hakim, Hz. Ukbe bin Âmir'in şu rivâyetini de nakletmiştir: "Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) bir hayvana binip gidiyordu ve ben kendisinin mübarek ayaklarını tutarak kendisine eşlik ediyordum. Ben kendisine, bana Hûd veya Yusuf sûresini öğretmesini rica ettim. Dedi ki, "Allah katında 'Kul euzu bi Rabbi'l felâk'tan daha kârlı bir şey yoktur". Abdullah bin Âbis el-Cuheyni'nin bir rivâyetini Nesai, Beyhaki, Begavi ve İbn Sa'd nakletmişlerdir ki, şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) bana dedi ki, "İbn Âbis, ben sana, Alah'a sığınmak için insanların kullandıkları aracın en iyisini anlatayım mı?" Ben arz ettim, "Tabii, Ya Resûlullah". Dedi ki, "Kul euzu bi Rabb'il felak ve Kul auzu bi Rabbin nâs, işte bu iki sûre." İbn Merduyye, Hz. Ümmü Seleme'nin şu rivâyetini nakletmiştir: "Yüce Allah'ın en çok sevdiği sûreler, Kul euzu biRabb'il felâk ve Kul euzu bi'Rabb'in nâs'dır."

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Hz. Abdullah bin Mes'ud, bunların Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri olmadığı yanılgısına nasıl düştü? Bunun cevabını biz iki rivâyeti bir araya getirdiğimiz zaman bulabiliyoruz. Birinci rivâyet şudur: Hz. Abdullah bin Mes'ud diyordu ki, "Bu Resûlullah'a verilen bir emirdi, yani kendisinden Allah'a sığınmak için bu sözleri kullanması istenmişti". İkinci rivâyet ise değişik senetlerle İmam Buhari'nin "Sahihü'l- İmam Ahmed'in "Müsned"in de, Hafız Ebu Bekir el-Humeydi'nin, "Müsned"in de, Ebu Nuayım'ın "Müstahric"de, ve Nesai'nin "Sünen"in de Zirr bin Hubeyş'e dayanarak çok az ifade farkıyla Hz. Ubeyy bin Ka'b'dan naklen -ki, kendisi Kur'an bilgisi bakımından sahabeler arasında üstün bir mevkiye sahipti- kaydetmişlerdir: Zirr bin Hubeyş diyor ki: Ben Hz. Ubeyy'e dedim ki, "Kardeşiniz Abdullah bin Mes'ud böyle böyle demektedir. Siz onun bu sözlerine ne diyorsunuz?" O cevap verdi: "Ben Resûlullah'a (s.a.v.) bu konuda soru sormuştum. Resûlullah, "Bana 'kul' (de ki:) dendi, ben de 'kul' diyorum" dedi. Onun için, biz de Hz. Peygamber'in dediği gibi 'kul'diyoruz". İmam Ahmed'in rivâyetinde Hz. Ubeyy'in sözleri şöyledir: "Resûlullah'ın (s.a.v.) bana şunu anlattığına şahadet ediyorum: Cebrail (a.s.) kendisine, 'Kul auzu bi'Rabbi'l felâkı' demişti; dolayısıyla, kendisi de aynı şekilde buyuruyordu ve o, "Kul euzu bi'Rabb'in nâs' demişti ve kendisi de aynı şekilde buyuruyordu. Dolayısıyla, biz de Resûlullah (s.a.v.) gibi diyoruz". Bu iki rivâyeti inceleyecek olursak,

Hz. Abdullah bin Mes'ud'un bu her iki sûrede 'kul' kelimesinden, Resûlullah'a "euzu bi Rabb'il felâk" ve "euzu bi'Rabbin'nâs" söyleme emrinin verildiği izlenimini almış olduğunu anlayabiliriz. Ancak kendisi bu konuda Resûlullah'a (s.a.v.) soru sorma ve konuya açıklık getirme gereğini duymadı. Oysa, Hz. Ubeyy bin Kab'ın aklına bazı şeyler geldiği için bu hususta Resûlullah'ın açıklamasına başvurma gereğini duydu. Resûlullah (s.a.v.) kendisine dedi ki, Cebrail (a.s.) kendisinin "kul" demesini istediği için, kendisi de "kul" diyordu. Bu konu şöyle açıklanabilir. Eğer birine bir emir verilmek isteniyor ve kendisine, "De ki: Ben sığınırım" deniyorsa, o adam emre uyarken "De ki: Ben sığınırım" demez; aksine, "De ki" sözlerini çıkararak sadece, "Ben sığınırım" diyecektir. Bunun aksine, bir ulak veya haberci kendisine üst âmirinden, "De ki: Ben sığınırım" şeklinde bir mesaj getirip bunu sadece kendisinde saklamayıp başkalarına iletmesini söylerse, kendisi insanlara bu mesajı olduğu gibi iletecektir ve bunda en ufak bir değişiklik yapma yetkisine sahip olamayacaktır. O halde, bu iki sûrenin "Kul" (De ki:) sözüyle başlamaları, bunların, Resûlullah'a geldiği gibi ve hiçbir değişiklik yapmadan insanlara iletmekle görevli olduğu vahiyler olduğunun kesin ispatıdır. Bunlar Hazreti Peygamber'e verilen salt emirler niteliğinde değildi. Kur'an-ı Kerîm'de bu iki sûrenin dışında "kul" kelimesiyle başlayan 330 âyet daha vardır. Bütün bunlarda "kul" kelimesinin oluşu, bunların vahiy oluşunun kesin delilidir, zira bunları aynen inmiş olduğu gibi insanlara iletmek Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) göreviydi. Yok eğer, her yerde "kul" bir emir olsaydı, Resûlullah (s.a.v.) bu kelimeyi çıkarıp, kendisine söylenen sözleri söyleyebilirdi, ve bunlar Kur'an-ı Kerîm'de yer almazdı. Yani, bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın emrini yerine getirerek sadece kendisine emrolunan şeyleri söylemekle yetinirdi.

Burada biraz düşünecek olursak şunu iyice anlayabiliriz ki, Ashab-ı Kiram'ın masum olduğunu, onların hiçbir hata işlemediğini sanmak ve onların herhangi bir yanlışlık yapabileceğinin söylenmesi üzerine müthiş tepki göstermek ne kadar yanlış ve yersiz bir şeydir. Burada gördüğünüz gibi, Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) gibi üstün ve değerli bir sahabi Kur'an-ı Kerîm'in iki sûresi hakkında büyük bir yanılgıya düşmüştür. Böyle bir yanılgı böylesine muhterem bir sahabi tarafından olabiliyorsa, başkalarının da hata işlemiş olabileceğini belirtebiliriz. Biz ilmî incelemeler ve bilimsel araştırmalar yoluyla bunları tesbit

edebiliriz ve eğer bir sahabi tarafından bir hata işlenmişse, biz ona işaret te edebiliriz. Ancak bir kişi yanlışa yanlış dedikten sonra ileri gidip kendisine lâf atar ve ileri geri konuşursa, bu büyük bir haksızlık, küstahlık ve âdilik olur. İşte bu Muavvizeteyn konusunda müfessirler ve muhaddisler Hz. İbn Mes'ud'un görüşünün yanlış olduğunu ifade etmişlerdir, ancak hiçbiri onun Kur'an'ın bu iki âyetini inkâr etmek sûretiyle hâşâ kâfir olduğunu söylemeye cesaret edememiştir.

Resûlullah'ın büyüden etkilenmesi: Bu sûrelerle ilgili olarak ortaya çıkan başka bir durum, rivâyetlere göre, Hazreti Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) büyünün yapılması ve büyünün etkisiyle hastalanması ve büyünün etkisini ortadan kaldırmak amacıyla Cebrail (s.a.v.)'in gelerek kendisine sözkonusu âyetleri okumasını söylemesidir. Geçmişte ve çağımızda birçok akılcı buna itiraz etmiş ve bu rivayetlerin kabul edilmesiyle şeriatın tümünün zan altında kalacağını belirtmişlerdir. Zira onlara göre, eğer bir nebi büyüden etkilenebiliyorsa ve rivâyetlere göre Resûlullah etkilenmişti kim bilir muhalifler büyünün etkisiyle ona neler söyletmiş ve neler yaptırmıştır ve öğretilerinden ne kadarı Allah'tan ve ne kadarı kendisinden veya büyünün etkisiyledir? Sadece bu değil, onlar diyor ki, eğer böyle bir şeyi kabul edersek, onun büyünün etkisiyle peygamberlik iddiasında bulunmasının sağlandığını ve onun da yanılgıya kapılarak kendisine bir meleğin geldiğini sandığını da varsayabiliriz. Onlar şu delili de ortaya koymaya çalışıyorlar: Hadisler, bu konuda Kur'ân-ı Kerîm ile çatışma ve çelişki halindedirler. Örneğin, Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber'in (s.a.v.) bir "meshûr" (büyülenmiş) kişi olduğu ifade edilmiştir (Siz büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz, el-İsra: 47), ve bu yönde kâfirlerin suçlamalarına yer verilmiştir. Oysa, bu hadisler, Hz. Peygamber'in büyüden etkilenmiş olduğunu belirtiyor ve bu şekilde kâfirlerin iddialarını doğruluyorlar.

Konunun iyice araştırılması için ilk önce, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) büyüden etkilenmiş olduğunun tarihî kaynaklar ve kayıtlardan sabit olup olmadığına bakmamız gerekmektedir. Eğer etkilenmiş idiyse, nasıl ve ne kadar etkilenmişti. Bundan sonra da yapılan itirazların, tarihî kayıtlardan sabit olanlara uyup uymadığına bakmak gerek.

İlk çağ Müslüman ulemânın çok dürüst ve doğru sözlü olduğunu belirtmeliyiz. Onlar hiçbir zaman kendi inanç veya görüşlerine göre tarihî olayları saptırmaya veya gerçekleri saklamaya çalışmamışlardır.

Tam tersine, onlar tarihî kayıtlardan sabit olanları sonraki nesillere olduğu gibi iletmeye çalışmış ve bu gerçeklerden birinin tamamen zıt sonuçlar çıkarmaya kalkışması halinde sağladıkları veriler ve malzemenin ona nasıl yarayacağına hiç dikkat etmemişlerdir. Şimdi eğer bir husus çok güvenilir, sağlam ve birçok tarihî kaynaklardan sabit ise, dürüst bir bilim adamının, kendisine göre bazı kabahatlar çıkabileceği ihtimali yüzünden bazı tarihî gerçekleri kabul etmekten kaçınması gibi, tarihten sabit olan bir şeyin boyutlarını hayaliyle genişletmeye ve büyütmeye çalışması doğru değildir. Aksine, onun işi, tarihî tarih olarak kabul etmesi ve bundan sonra bununla neyin sabit olduğunu ve olamadığına bakmaktır.

Tarihî kayıtlara ve gerçeklere bakacak olursak, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) büyüden etkilendiği kesinlikle belirlenmiştir ve böyle bir şeyin bilimsel araştırmalar veya eleştiriler ile yanlış veya asılsız olduğu ispatlanabilirse, bize göre dünyanın hiçbir tarihi olayının doğru olduğu ispatlanamaz. Bunu Hz. Aişe, Hz. Zeyd bin Erkam ve Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.)'den Buhari, Müslim, Nesai, İbn Mâce, İmam Ahmed, Abdurrezzak Humeydi, Beyhaki, Taberani, İbn Sa'd, İbn Merduyye, İbn Ebi Şeybe, Hakim, Abd bin Humeyd v.s. gibi muhaddisler o kadar çok ve değişik sayıdaki senetlerle nakletmişlerdir ki, her rivâyet kendi başına bir haber olmasına rağmen bunun içeriği ve konusu tam bir uyum ve bağlantılı biçimdedir. Biz, rivâyetlerde yer alan bütün ayrıntıları bir raya getirerek bunları birbirine bağlı olaylar zinciri olarak sunmaya çalışacağız:

Hudeybiye Anlaşmasından sonra Hazreti Peygamber (s.a.v.) Medine'ye dönünce Muharrem Hicri 7. yılda Hayberli Yahudilerden oluşan bir heyet kente ziyarete geldi ve burada tanınmış bir büyücü olan Lebid bin A'sım ile görüştü. Lebid, Ensâr'ın Beni Zureyk kabilesine bağlı idi.[1] Heyet üyeleri kendisine şöyle dedi: "Muhammed'in (s.a.v.)

1. Bazı rivâyetçiler bunu Yahudi olduğunu, bazıları ise münafık ve yahudilerin dostu olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bütün kaynaklar onun Beni Zureyk kabilesine mensup olduğunda ittifak etmişlerdir ve herkes biliyor ki, Beni Zureyk, yahudi bir kabile olmayıp Hazrec'e bağlı bir Ensâr kabilesiydi. Bu bakımdan kendisi ya yahudiliği kabul etmiş olan Medinelilerden biriydi ya da yahudilere yakınlığı yüzünden bazı kimseler onun yahudi olduğunu sanmıştır. Ancak kendisi için "münafık" kelimesinin kullanıldığı için görünüşte Müslümanlığı kabul ettiğini söyleyebiliriz.

bize ne yaptığını biliyorsun. Biz ona sihir yapmaya çok uğraştık, ama başaramadık. Biz artık sana geldik, çünkü sen en büyük sihirbazsın. Al işte bu üç altın, bunları kabul et ve Muhammed'e çok güçlü bir büyü yap." O zamanlarda Hazreti Peygamber'in uşakları arasında Yahudi bir oğlan vardı. Yahudi heyeti, bu oğlanı kandırarak Resûlullah'ın mübarek saç tellerinin bulunduğu bir tarağını almasını sağlamıştı. Büyü işte bu saç tellerine ve tarağa yapıldı. Bazı rivâyetlere göre büyüyü bizzat Lebid bin A'sım yapmıştı ve bazılarına göre, kendisinden daha büyük büyücüler olan kız kardeşleri yapmıştı. Durum ne olursa olsun, büyü yapıldı ve okunmuş eşya, hurma ağacının bir yaprağına sarıldı.[2] Lebid bu eşyayı, Beni Züreyk'e ait Zerdân veya Zi-Ezdân adlı kuyunun dibinde bir taşın altına koydu. Bu büyü yavaş yavaş tam bir yılda Resûlullah'da (s.a.v.) etkisini gönderdi. Yılın ikinci yarısının sonuna doğru Hazreti Peygamber (s.a.v.) rahatsızlık duymaya başladı. Son kırk günü kendisine çok ağır geldi, hele son üç gün büyük ıztırap içinde geçirdi. Ancak büyünün en büyük ve belirgin özelliği günden güne erimesiydi; bazan bir şeyi yaptığını sanıyordu, oysa yapmamıştı. Mübarek zevcelerinin yanına gitmiş olduğunu düşünüyordu, ama aslında gitmemişti ve bazan da kendi görüşlerine de şüphe ediyordu, çünkü bazı şeyleri görmüş olduğunu zannediyordu, ama aslında görmemişti v.s. Bütün bu etkiler kendi zâtıyla sınırlı kaldı; öyle ki, diğer kimseler kendisinin neler geçirdiğinin farkında bile olamadılar. Peygamberlik vazifesine gelince, çalışmalarında en ufak bir aksama olmadı. Çünkü, hiçbir rivâyetten, Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir âyetini unutmuş olduğu, yahut yanlış okuduğu, yahut sohbetlerinde, vaaz ve hutbelerinde ilâhî emir ve talimatında herhangi bir değişiklik yaptığı, yahut kendisine gerçekten nâzil olmamış olan bir şeyi vahiy olarak halka duyurduğu, herhangi bir namazı kaçırdığı veya aslında kılmamış olduğu bir namazı kıldım diye düşündüğü sabit değildir. Şayet böyle bir şey vuku bulmuş olsaydı, mutlaka bir kıyamet kopardı ve tüm Arabistan'da, hiçbir gücün yenemediği bir Peygamber'i (s.a.v.) bir büyücünün mat ettiğini herkes öğrenmiş olurdu. Çok şükür ki, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik statüsü bu büyüden hiç etkilenmedi ve kendisi sadece

2. Burada aslında hurma salkımının zarından sözedilmiştir. Hurma salkımı önce bir zar veya yaprakta olur. Erkek hurma salkımının zarının rengi, insanın rengine benzer ve kokusu insanın spermi (menisi) gibi olur.

şahsen bundan rahatsız olmuş ve huzursuzluk duyuyordu. Nihayet bir gün, Hz. Aişe'nin (r.a.) yanında iken Allahu Teâlâ'ya defalarca dua etti; bu durumda uyudu veya dalmış gibi oldu. Daha sonra uyanınca Hazreti Âişe'ye dedi ki, "Rabbime sorduğum şeyi kendisi cevaplamıştır". Hz. Âişe (r.a.) sorduğu şeyin ne olduğunu öğrenmek istedi. Resûlullah (s.a.v.) şunları söyledi: "Bana iki kişi (yani, insan şeklinde iki melek) geldi. Biri başucumda, diğer ayaklar tarafımda idi. Biri sordu, "O'na ne oldu?". Diğeri cevap verdi, "Ona büyü yapılmıştır". İlki sordu, "Büyüyü kim yaptı?" Diğeri cevap verdi: "Lebid bin A'sım". O yine sordu: "Ne üzerine yaptı?" Öteki cevap verdi: "Tarağa ve saç tellerine. Onlar da bir erkek hurma salkımının zarının içine yerleştirilmiştir." Sordu: "Nerede?" Cevap verdi: "Beni Züreyk'in Zi-Erdân (veya Zerdân) kuyusunun dibinde bulunan bir taşın altında". O yine sordu: "Bunun için ne yapmalı?" Öteki cevap verdi: "Kuyunun suyu boşaltılsın ve daha sonra eşyalar taşın altından çıkarılsın". Bundan sonra Hazreti Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali, Hz. Ammar bin Yasir ve Hz. Zübeyr'i oraya gönderdi. Bu sahabelere daha sonra Cübeyr bin İyâs ez-Zurki ve Kays bin Mihsen ez-Zurki (yani Züreyk kabilesinin iki ferdi) (r.a.) de kendilerine katıldı. Ayrıca Hazreti Peygamber (s.a.v.) de bazı diğer sahabelerle birlikte kuyuya vardı. Suyu boşaltıldı ve zar da çıkarıldı. Zarın içinde tarak, saç telleri, onbir düğümü bulunan bir iplik ve iğneler batırılmış olan mumdan bir kukla vardı. Cebrail (a.s.) gelip Resûlullah'a (s.a.v.) dedi ki, "Muavvizeteyn'i okuyunuz." Sonuçta Hz. Peygamber (s.a.v.) bir âyet okuyor ve onunla beraber ipliğin bir düğümü çözülüyor ve kukladan bir iğne çıkarılıyordu. Sûrelerin son âyetinin okunmasıyla düğümlerin hepsi çözülmüş ve iğnelerin tamamı çıkarılmıştı ve Hazreti Peygamber (s.a.v.) de büyüden kurtulmuştu, öyle ki bütün bağları çözülmüş bir insan olarak rahat hareket etmeye başladı. Resûlullah (s.a.v.) daha sonra Lebid'i çağırıp sorguya çekti. Lebid suçunu itiraf etti. Resûlullah (s.a.v.) da kendisini serbest bıraktı, zira hiçbir zaman kişiliği için intikam almamıştı. Yalnız bu değil, Resûlullah (s.a.v.) "Yüce Allah bana şifayı vermiştir, ve halkı bazı kimselere karşı kışkırtmak istemiyorum" diyerek bu olayın duyurulmasıyla ilgili önerileri reddetti.

İşte büyü ile ilgili bütün hikaye bundan ibarettir. Görüldüğü gibi, bunda hiçbir şey Hz. Muhammed'in (as.) peygamberliği veya vazifesine gölge düşürecek nitelikte değildir. Eğer kendisi bir insan olarak ya-

ralanabiliyorduysa, ki Uhud savaşında böyle oldu, eğer atından düşüp yara bere içinde kalabiliyorduysa, ki bu hadislerden sabittir, eğer kendisine akrep sokabiliyorduysa, ki bazı diğer hadislerden sabittir; ve bunlardan hiçbir şey, Yüce Allah'ın kendisini bir peygamber olarak sağlamaya söz verdiği korumasına karşı değilse, kendisi kişisel olarak elbette ki büyünün etkisiyle rahatsız veya hasta olabilirdi. Bir peygamberin büyüden etkilenebileceği hususu Kur'an'dan da sabittir. el-A'raf sûresinde belirtildiği gibi, Fir'avn'ın büyücüleri, Hz. Mûsa ile kozlarını paylaşırken, olayı seyretmek üzere orada bulunan binlerce kişinin gözlerini bağladılar. (âyet: 116). Ve Tâhâ sûresinde belirtildiği gibi, onların yere attıkları ip ve sopaları diğer insanlar gibi, Hz. Mûsa da kendisine doğru yürümekte olan yılan ve ejderhalar sanıp korktu, ta ki, Yüce Allah kendisine vahiy indirerek, "Korkma, sen galip geleceksin, asânı atıver," buyurdu. (âyetler: 66-69). Şimdi, bu olayın, Yüce Peygamberimizin (s.a.v.) hâşâ büyülenmiş biri olduğu yolunda Mekkeli kâfirlerin iddialarını doğruladığı şeklindeki itiraza gelince, bunun cevabı şudur: Kâfirler, Hz.Muhammed'in (s.a.v.) büyülenmiş biri olduğu suçlamasını, kendisinin bir büyünün etkisiyle rahatsız veya hasta olduğu anlamında değil, bir büyücünün kendisini hâşâ deli ettiği ve kendisinin bu delilikle peygamberlik iddiasında bulunduğu ve kendilerine Cennet ile Cehennem masallarını anlatmakta olduğu anlamında yapıyorlardı. Gayet tabii ki, bu itiraz bu olaya hiç uymuyor; zira tarihî kayıtlara göre büyünün sadece Resûlullah'ın (s.a.v.) bedenini veya kişiliğini etkilediği, peygamberlik yönünü veya çalışmalarını hiç etkilemediği ispatlanmıştır.

Bu hususta şurası da önemli bir noktadır ki, büyüyü, evhamın bir çeşidini sayan kimselerin bu olaya itirazları, büyünün bilimsel bir niteliği ve açıklamasının olmadığı şeklindeki inanç ve görüşlerinden kaynaklanıyor. Ne var ki, dünyada bilimsel niteliği olmayan veya bilimsel açıklaması bir türlü mümkün olmayan, deneyim ve gözlemlerimizle ortaya çıkan birçok şey vardır. Bir şeyin bilimsel gerekçesi veya açıklamasını yapamıyorsak, bu demek değildir ki, onu göz göre göre inkâr edelim. Sihir veya büyü aslında psikolojik etkisi olan bir şeydir. Nasıl ki bazı bedensel etkenler bedenimizden geçerek nefsimiz veya psikolojimizi etkileyebiliyorlar, psikolojik etkenler de zihnimizden geçerek bedenimizi etkileyebilirler. Örneğin korku psikolojik bir şeydir, ancak bu bedeni etkiler ve örneğin tüylerimiz diken diken olur veya vücudumuz-

da ürperti veya titreme olur. Aslında büyü, öze dokunmaz veya gerçeği değiştirmez, ancak insanın nefsi veya psikolojisi, duyu ve duyguları etkilenir ve bunlardan dolayı o, gerçeğin değiştiğini sanır. Örneğin, Hz. Mûsa'ya sihirbazların attığı sopa ve ipler gerçekten yılan veya ejderhaya dönüşmemişti, ancak binlerce insanın gözleri öyle bağlanmış ve kendileri öyle aldanmıştı ki, bu sopa ve ipleri yılan sandılar ve Hz. Mûsa (s.a.v.) da bir ara duyu ve duygularını kaybederek büyünün etkisinde kalmıştı. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerîm'in başka bir yerinde (el-Bakara, âyet: 102) Babil'de insanların, karı-kocanın aralarını açabilecek büyüleri Harut ve Marut'tan öğrendikleri ifade edilmiştir. Bu da psikolojik bir etki idi ve gayet tabii ki, insanlar bu işlemin başarılı olduğunu deneyleriyle bilmeseydi buna talip olmazlardı. Şüphesiz, bu da bir gerçektir ki, Yüce Allah'ın izni olmadan büyü de, tüfekten çıkan kurşun ve uçaktan düşen bomba gibi etkili olamaz. Ancak insanoğlunun binlerce yıldan beri deneyim ve gözlemleriyle öğrendikleri, bildikleri ve gördükleri bir gerçeğin varlığını reddetmek tde bir inatçılıktır.

İslâm'da üfürükçülük: Bu sûrelerle ilgili olarak ortaya çıkan üçüncü bir sorun, İslâm'da üfürükçülüğe yer olup olmamasıyla ilgilidir. Ayrıca, şu soru da aklımıza geliyor ki, üfürükçülük kendi başına bir ağırlık taşıyor mu, yoksa taşımıyor mu? Bu soru şundan dolayı da aklımıza geliyor ki, pek çok hadisteki kayıtlara göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) her gece uyumadan önce ve özellikle hastalık halinde Muavvizeteyn'i yahut bazı rivayetlere göre, Muavvezât'ı (yani İhlâs sûresi ve Muavvizeteyn'i) üç defa okuyup her iki eline üfler ve ellerini, başından ayaklarına kadar, vücudunun ulaşabileceği her yerine sürerdi. Son hastalığı sırasında kendisinin bunu yapması mümkün olamayınca Hz. Aişe (kendiliğinden veya Resûlullah'ın emriyle) bu sûreleri okur ve onun ellerinin daha bereketli olduğunu düşünerek mübarek ellerini vücuduna sürdürürdü. Bu konudaki rivâyetler doğru senetlerle Buhari, Müslim, Nesai, İbn Mâce, Ebu Davud ve Muvatta-ı İmam Malik'de bizzat Hz. Âişe tarafından naklolunmuştur. Bilindiği gibi, Hz. Âişe (r.a.) kadar kimse Resûlullah'ın özel ve aile hayatına vakıf değildi.

Bu hususta ilk önce şer'î meselenin ne olduğunu iyi bilmek gerekmektedir. Hadislerde Hz. Abdullah bin Abbas'ın uzun bir rivâyeti yer almıştır. Bunun sonunda Resûlullah (s.a.v.) diyor ki, "Ümmetimden kendini dağlamayan, üfürükçülük yaptırmayan, fal baktırmayan ve

yalnız Allah'a tevekkül edenler, hiç sorgusuz, sualsız Cennet'e girecekler-dir" (Müslim). Hz. Muğire bin Şu'be'nin bir rivâyetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Kim ki kendini dağlamak suretiyle tedavi ettirdi ve üfürükçülük yaptırdı, o Allah'a tevekkülden nasibini alamayacaktır" (Tirmizi). Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.)'ın hoşlanmadığı 10 şeyden biri Muavvizeteyn veya Muavvezât hariç, üfürükçülüktü. (Ebu Davûd, Ahmed, Nesai, İbn Hibbân, Hakim). Bazı hadislerden anlaşılıyor ki, ilk zamanlarda üfürükçülüğü tamamen yasaklamıştı, ancak daha sonra bunu şu şartlara bağlamıştı: Şirk işlenmeyecektir, Yüce Allah'ın mübarek isimleri veya kelâmıyla üfürük yapılabilir, üfürüğün sözleri anlaşılır olmalıdır, ki içinde günah niteliğinde herhangi bir şeyin olmadığı belli olsun, bizzat üfürüğün şifa verici bir şey olmadığı düşünülmelidir ve Allah'a olan güven kaybedilmeyip üfürüğü O'nun yararlı hale getireceğine inanılmalıdır. Şer'î yönünün bu olduğunu gördükten sonra gelin şimdi de hadislerin üfürükçülük hakkında ne dediklerine bir bakalım:

Taberani'nin "Sağîr"de naklettiği rivayete göre bir defasında namaz kılarken Resûlullah'a (s.a.v.) bir akrep soktu. Resûlullah namazını kıldıktan sonra, "Akrebe Allah lânet etsin. Bu, namaz kılanı da kılmayanı bırakmaz" dedi. Daha sonra su ve tuz getirtti ve ikisini karıştırarak akrebin soktuğu yere sürdü ve "Kul ya ayyuha'l kafirûn... Kul huva'llahu ehad... Kul euzu bi'Rabbi! felâk... ve Kul auzu bi'Rabb'in nâs..." sûrelerini okudu.

İbn Abbas'ın şu rivayeti de hadislerde yer almıştır: Hazreti Peygamber (s.a.v.), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.) için şu duayı okurdu: "Ben sizin Allah'ın ayıptan münezzeh kelimelerine sığınmalarınıza yardımcı oluyorum, her şeytandan ve zarar veren şeyden ve her kötü nazardan". (Buhari, Müsned-i Ahmed, Tirmizi ve İbn Mâce).

Osman bin Ebi Âs es-Sakafi hakkında Müslim, Muvatta, Taberani, ve Hakim'de çok az ifade farkıyla şu rivâyet yer almıştır: "Ben Hz. Peygamber'e derdimi anlattım ve Müslümanlığı kabul ettiğimden beri bana ağrılar girdiğini ve bu şiddetli ağrının beni mahvettiğini söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Sağ elini ağrının olduğu yere koy ,daha sonra üç defa "Bismillah" de ve yedi defa şu duayı okuyarak ağrıyan yere sür: "Hissettiğim ve bana zarar vereceğinden korktuğum şeyin şerrinden Allah ve kudretine sığınırım". Muvattâ'da bu hadise şu cümle de

eklenmiştir: Osman bin Ebi'l- Âs'in ifadesine göre bundan sonra ağrısı kesildi ve kendisi bunu evdekilerine de tavsiye etti.

Müsned-i Ahmed ve Tahavi'de yer alan Talha bin Ali (r.a.)'nin şu rivâyeti vardır: "Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında iken bana akrep soktu. Resûlullah (s.a.v.) bir şey okuyarak bana üfledi ve mübarek elini akrebin soktuğu yere sürdü.

Müslim'de yer alan Ebu Said Hudri'nin bir rivâyetine göre bir defasında Resûlullah (s.a.v.) hastalanınca Cebrail gelip sordu: "Ey Muhammed (s.a.v.), hastalandınız mı?". Resûlullah "evet" dedi. Bunun üzerine Cebrail şöyle dedi: "Allah adına size üflüyorum. Size eziyet eden her şeyden ve her nefis ile kıskanç kişinin şerrinden, Allah size şifa versin. Ben size O'nun adıyla üflüyorum." Buna benzer bir rivâyet, Müsned-i Ahmed'de Hz. Ubade bin Samit'ten naklolunmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) hasta idi. Ben kendisine ziyarete gittiğimde çok acı çekerken gördüm. Akşam tekrar gittiğimde kendisini sapasağlam buldum. Onun o kadar çabuk iyileşmesinin sebebini sordum. Dedi ki, "Cebrail gelmişti ve o, bana bazı kelimelerle üfledi." Daha sonra Resûlullah, Hz. Ubade'ye, yukarıdaki hadiste yer alan sözlere benzer sözler okudu. Hz. Âişe'den de Müslim ve Müsned-i Ahmed'de buna benzer bir rivâyet naklolunmuştur.

İmam Ahmed, "Müsned"de Ümmü'l- Mü'minin Hz. Hafsa (r.a.)nın şu rivâyetini nakletmiştir: "Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bir gün bana geldi. Yanımda Şifa[3] adında bir kadın oturuyordu. Bu kadın karıncalara okur üflerdi. Resûlullah (s.a.v.) kendisine "yaptıklarını, Hafsa'ya da öğret" dedi." Bizzat Şifa binti Abdullah'ın bu rivâyetini İmam Ahmed, Ebu Davud ve Nesai şöyle nakletmişlerdir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: "Hafsa'ya okuma-yazma öğrettiğin gibi karıncalara okuyup üflemeyi de öğret."

Müslim'de Avf bin Malik Eşca'î'nin şu rivayeti vardır: "Cahiliyye döneminde biz üfürükçülük yapardık. Biz Resûlullah'ın (s.a.v.) bu hu-

3. Bu kadının asıl adı "Leyla" idi, ancak "Şifa binti Abdullah" adıyla ün salmıştı. Hicretten önce iman etmişti. Kureyş'in Beni Adî kabilesine bağlıydı. Bu kabilenin bir ferdi de Hz. Ömer (r.a.) idi. Bu bakımdan, bu hatûn, Hz. Hafsa'nın (r.a.) akrabası oluyordu.

sustaki fikrini sorduk. Dedi ki: "okuyup üflediğiniz şeyleri bana gösterin. İçinde şirk yoksa, üfürükçülük sakıncalı değildir."

Müslim, Müsned-i Ahmed ve İbn Mâce'de yer alan Hz. Cabir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) üfürükçülüğü ortadan kaldırmıştı. Daha sonra Hz. Amr bin Hazm'ın ailesinin fertleri gelip dediler ki, "Bizde akrep (veya yılan) sokmasına karşı üfleme âdeti vardı. Ama, siz bunu yasakladınız". Daha sonra okuyup üfledikleri şeyi Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) anlattılar. Resûlullah, "Bunda bir sakınca yoktur. Sizden kendi kardeşine yardımcı olmak isteyen yardım edebilir" dedi. Cabir bin Abdullah'ın başka bir hadisi Müslim'de yer almıştır ki, şöyledir: "Hazm ailesi, yılan sokmasına karşı bir amele sahipti ve Hazreti Peygamber bu aileye bunu yapma izni vermişti". Bu hadis, Müslim, Müsned-i Ahmed ve İbn Mâce'de yer alan Hz. Âişe'nin (r.a.) şu rivâyetiyle de doğrulanmaktadır: "Resûlullah (s.a.v.) Ensârın bir ailesine, her zehirli hayvanın sokması veya ısırmasına karşı tedbir olarak okuma ve üflemesine izin vermişti." Müsned-i Ahmed, Tirmizi, Müslim ve İbn Mâce'de Hz. Enes'ten (r.a.) de, buna benzer rivâyetler yer almıştır. Yani, buna göre, Resûlullah zehirli hayvanların sokması, ısırması, karınca hastalığı ve kötü nazara karşı üfürme izni vermişti.

Müsned-i Ahmed, Tirmizi, İbn Mâce ve Hakim'de Hz. Umeyir Mevla Ebi'l- Lehm'in şu rivayeti yer almıştır: "Cahiliyye döneminde ben üfürmeyi bilirdim. Ben bunu Resûlullah'a (s.a.v.) anlattım. Resûlullah bu üfürüğün bazı bölümlerini çıkarmamı istedi ve geriye kalan üfürüğe devam etmeme izin verdi."

Muvatta'da yer alan bir rivâyete göre Hz. Ebu Bekr (r.a.) kızı Hz. Aişe'nin (r.a.) evine gitti, baktı ki, kendisi hastadır ve Yahudi bir kadın kendisine okuyup üflemektedir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr, kadına dedi ki, 'Kur'an-ı Kerîm'i okuyup üfle." Bundan anlaşılıyor ki, eğer Ehl-i Kitap Tevrât ve İncil'in âyetlerini okuyup üfleseler, buna da izin vardır.

Şimdi üfürükçülüğün yararlı olup olmadığı konusuna gelince, bunu şöyle açıklayabiliriz: Hazreti Peygamber (s.a.v.) hiçbir zaman tedavi veya ilaca karşı çıkmamıştır, aksine, Yüce Allah'ın her hastalığın ilacını yarattığını belirterek insanların gereken tedavi yaptırmalarını istemiştir. Hatta, hadislerde "Kitabü't- Tıb" bölümüne baktığımızda kendisinin insanlara bazı hastalıkların tedavisinin ne olduğunu anlattığını

görürüz. Ne var ki, ilaç da ancak Allah'ın izniyle yararlı olur, yoksa eğer ilaç ve sağlık tedavisi her zaman ve her durumda yararlı olsaydı, evde ve hastanelerde kimse ölmezdi. Şimdi tedavi ve ilacın dışında Allah'ın kelâmı ve mübarek isimlerinden de yararlanılırsa, yahut herhangi bir sağlık yardımı mümkün olmayan bir yerde Allah'a yönelip, kelâmı, isimleri ve sıfatlarına sığınılırsa, bu davranış, maddeci ve dinsizlerin dışında kimsenin sağduyusuna aykırı bir şey değildir.[4] Ancak, imkanlar olduğu ve bulunabildiği yerlerde tedavi ve ilacı bile bile bırakmak, sağlık yardımını boş vermek ve sadece üfürükçülükle yetinmek ve dolayısıyla, bazı kimselerin üfürükçülüğü ve muskacılığı bir meslek haline getirip yer yer tedavi merkezlerini kurması ve bunu bir gelir kaynağı haline getirmeleri doğru değildir.

Bu hususta birçok kişi, Buhari, Müslim, Tirmizi, Müsned-i Ahmed, İbn Mâce ve Ebu Davud'da naklolunan, ve Buhari'de yer alan İbn Abbas'ın bir rivâyetiyle de doğrulanan Hz. Ebu Said Hudri'nin (r.a.) şu rivâyetini delil olarak gösterirler: Resûlullah bazı arkadaşlarını bir sefere gönderdi. Bunlar arasında Hz. Ebu Said Hudri (r.a.) de vardı. Sahabeler yolda bir Arap kabilesinin köyüne vardılar ve onlardan kendilerini ağırlamalarını istediler. Köydekiler onları ağırlamayı reddetti. Derken kabile reisini bir akrep soktu. Kabileden bazı kimseler yolculara gelip, "Sizde herhangi bir ilaç veya dua var mıdır ki, reisimizi tedavi edebilesiniz?" diye sordu. Hz. Ebu Said Hudri dedi ki, "Vardır, ama siz bizi ağırlamayı reddettiğiniz için, bize bir ücret vermediğiniz sürece onu tedavi edemeyiz". Kabililer ücret olarak bir keçi sürüsü (bir rivâyete göre 30 keçi) vermeye söz verdi. Bunun üzerine Hz. Ebu Said Hudri, kabile reisine Fatiha sûresini okuyarak akrebin soktuğu yere

4. Maddeci dünyanın birçok tıp uzmanı ve doktoru da, hastaların tedavisi için dua ve Allah'a yönelmenin çok yararlı olduğunu kabul etmişlerdir. Ben buna, hayatımda, şahsen iki kez tanık oldum. 1948'de ben cezaevinde bulunurken bir ara mesaneme bir taş gelip takıldı ve ben 16 saat idrar yapamadım. Ben Allah'a dua ettim: "Ya Rabbim, ben bu zâlimler tarafından tedavi edilmek istemiyorum, sen beni tedavi et." Nitekim, o taş idrar yoluyla düştü ve ben 20 yıl rahat ettim. 1968'te bu hastalık tekrar nüksetti ve bu sefer ameliyatla taş çıkarıldı. İkinci kez 1953'te ben tekrar cezaevine girince iki bacağımda şiddetli egzama meydana geldi ve hiçbir ilaç işe yaramadı. Bu sefer de tutuklandıktan sonra, 1948'deki gibi dua ettim. Netice olarak bir süre sonra bu hastalıktan da kurtuldum ve bir daha buna yakalanmadım.

tükürüğünü sürmeye başladı.[5] Bir süre sonra akrebin zehrinin etkisi kayboldu ve kabililer söz verdikleri keçileri getirip verdiler. Ancak sahabeler, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) sormadan bu keçilerden istifade etmemeye karar verdiler, çünkü bu işin caiz olup olmadığını bilmiyorlardı. Nihayet, Resûlullah'ın (s.a.v.) önüne çıktılar ve olayı anlattılar. Resûlullah (s.a.v.) güldü ve dedi ki, "Siz bu sûrenin üfürülmeye de yaradığını nereden bildiniz? Keçileri alın ve onlardan benim payımı da çıkarın".

Ancak bu hadisten, üfürükçülük ve muskacılık yapmak ve üfürükçü dükkanı açmak amacıyla gerekçe aramadan önce Arabistan'ın o zamanki şartlarını gözönünde bulundurmak gerekmektedir ki, bu şartlar altında Hz. Ebu Said Hudri (r.a.) bu işi yapmak zorunda kaldı ve Hazreti Peygamber (s.a.v.) bunu caiz kılmakla kalmadı, sahabelerin kalplerinde bu konuda herhangi bir şüphe veya tereddüt kalmasın diye "Bundan benim payımı da ayırın", diye de söyledi. Arabistan'da o zaman ve şimdi de şartlar hemen hemen aynıdır. 50, 100, 150 mil gidin, arada bir tek yerleşim yeri bulamazsınız. O zamanlardaki yerleşim merkezleri veya köylerin halini de gözlerinizin önüne getirin. Onlarda ne bir otel, misafirhane, kervansaray, lokanta veya yiyecek, içecek dükkanları vardı. Birkaç günlük yolcunun sonunda bir vahaya veya köye varan bir yolcu yiyecek-içecek bir şey bulamazdı. Bu şartlarda yolcuların bir yerleşim merkezine vardıklarında oradakiler tarafından ağırlanmaları, Arabistan'ın çok tanınmış ahlâk ve görgü kurallarından biriydi. Böyle bir ağırlamayı reddetmek bazan yolcuların ölümü demekti, ve Arabistan'da bu tür bir hareket çok ayıplanırdı. Bu nedenle, Hazreti Peygamber (s.a.v.), sözkonusu kabile fertlerinin, sahabeleri ağırlamayı reddetmelerinden sonra sahabelerin de kabile reisini tedavi etmeyi reddetmelerini, tedavi etmek için ücreti şart koşmalarını ve onlardan birinin Allah'a güvenerek Fatiha sûresini okumasını ve bu işlemle reisin iyileşmesinden sonra kabililerin varılan anlaşma üzerine ücreti getirmelerini ve vermelerini caiz kıldı ve hoş karşıladı, ayrıca böyle bir ücretin tayyib ve helâl olduğuna karar verdi. Buhari'de bu

5. Birçok rivâyetlerde bu işlemi yapanın Hz. Ebu Said Hudri olduğu açıklanmamıştır. Hatta birçoğunda Hz. Hudri'nin bu sefere katıldığı bile açıklık kazanmamıştır. Ancak Tirmizi'de bu her iki hususa açıklık getirilmiştir.

olayla ilgili olarak yer alan Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyetinde Resûlullah'ın sözleri şöyle kaydedilmiştir: "Başka bir iş yapacağınıza, Allah'ın kitabını okuduktan sonra bunun ücretini almanız daha uygundu." Hazreti Peygamber'in bunu buyurmasının nedeni, Allah'ın kelâmının, diğer bütün dua ve kutsal sözlerden üstün olmasıdır. Ayrıca, bu şekilde Arabistan'ın bu kabilesine olan tebliğ hakkı da yerine getirilmiş oldu, zira onlar Resûlullah'ın Allah tarafından getirmiş olduğu kelâmın bereketi ve faydasını da öğrenmiş oldu. Kısacası, bu olay, kentlerde ve kasabalarda üfürükçülük yapan ve muska yazarak halkı aldatan ve bunu bir gelir kaynağı yapanlar için bir örnek veya gerekçe olamaz. Zira, böyle bir davranışın hiçbir örneğini Resûlullah (s.a.v.), sahabeleri, tabiin ve eimme-yi selef'te (ümmetin seleflerinde, ümmetin imamlarında) göremiyoruz.

Bu Sûrelerin Fatihâ Sûresiyle İlişkisi: En nihayet, Muavvizeteyn ile ilgili dikkate değer nokta Kur'an-ı Kerîm'in başlaması ve sona ermesidir. Kur'an-ı Kerîm'in derlemesi, vahylerin iniş sırasına göre olmamıştır. Ancak 23 yıllık süre içinde değişik şartlarda ve ihtiyaçlara göre inen âyetler ve sûreleri Hazreti Peygamber (s.a.v.) bizzat kendisi değil, bunları indiren Yüce Alah'ın emriyle, bugün bulduğumuz şekilleriyle derlemiş ve düzenlemiştir. Bu derleme ve düzene göre Kur'an-ı Kerîm, Fatiha sûresiyle başlayıp Muavvizeteyn'le bitmektedir. Şimdi bu ikisine, yani başına ve sonuna biraz dikkat ediniz. Başta bir kul, Rahman ve Rahîm olan Âlemlerin Rabbi ve "Mâlik-i Yevmiddin"e hamd senâ edip (övgülerini belirtip) kendisine kulluk ettiğini, kendisinden yardım talep ettiğini ve en büyük yardımın, Yüce Allah'ın ona doğru yolu göstermesi olacağını ifade eder. Buna cevap olarak Allahu Teâlâ, ona doğru yolu göstermek üzere Kur'an-ı Kerîm'in tümünü verdiğini açıklar. Allahu Teâlâ, sözünü şu sözlerle tamamlar: Bir kul, Rabb'il felâk, Rabb'in nâs, Meliki'n nâs, ve İlahi'n Nâs olan Allah'a, "her mahlûkun fitnesi ve şerrinden kurtulmak için Sana sığınırım; hususan, cin ve insanlardan olan şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım, zira doğru yolu takip etmekte en çok bunlar engel olmaktadır" diye yalvarır. Kur'an-ı Kerîm'in böyle bir başlangıcının, böyle bir sonuyla nasıl bağlantılı ve uyumlu olduğu basiretli ve gözleri gören bir kişiden saklı kalamaz.

EL-FELÂK SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 5 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: De ki[1]: "Sığınırım.[2] Sabahın Rabbine".[3]

Açıklamalar

1. "Kul" (de ki) kelimesi, risâletin tebliği için Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) vahiy yoluyla inmiş olan mesajın bir parçası olduğu için, bu buyruğun ilk muhatabı Resûlullah (s.a.v.) olmasına rağmen, daha sonra bütün mü'minler de muhatabıdır.

2. Sığınma, iltica etme veya birinin himayesine girme fiilinde mutlaka üç unsur vardır: Birincisi, sığınmanın kendisi, ikincisi sığınan ve iltica etmek isteyen kişi ve üçüncüsü sığınılmak istenen veya sığınılan kişi veya varlık. Sığınmak veya iltica etmek, bir kişinin birşey veya kişiden korkup ondan kurtulmak için başka bir kişinin koruması veya himayesi altına girmesi, onun arkasına geçmesi, ona sarılması veya onun güvenliği altına girmesidemektir. Sığınmak veya iltica etmek isteyen kişi ta başta karşı karşıya bulunduğu şey veya kişiyle başa çıkamayacağını ve onunla mücadele edemeyeceğini ve ona galip gelemeyeceğini ve

dolayısıyla başkasının yardımına muhtaç olduğunu düşünür. Ayrıca, sığınılmak istenen kişi veya şeyin mutlaka korktuğu veya çekindiği kişi veya şeyden mutlaka daha büyük, üstün ve güçlü olduğu ve onu ancak onun koruyabileceğine kanaat getirir. Şimdi sığınmanın bir çeşidi, doğa kanunlarına göre bu neden-sonuçlar dünyasında, hissedilir, somut ve maddi bir şey, kişi veya güçten yardım talep etmek veya ona iltica etmektir. Örneğin, bir düşman saldırısından korunmak için bir kaleye sığınmak, kurşun yağmurundan kurtulmak için bir hendeğe, sipere veya bir duvarın arkasına kaçmak, veya çok güçlü, zalim ve gaddar birinden kurtulmak için bir kişiye., bir millete veya hükümete başvurmak ya da güneşten kurtulmak için bir ağaç veya bir evin gölgesine girmek v.s. Bunun tersine sığınmanın bir çeşidi şöyledir: Her türlü tehlikeler, her türlü maddi, ahlâkî veya manevî zararlar veya zararlı şeylerden kurtulmak amacıyla, doğalar üstü bir varlığa, o varlığın sebepler âlemine hâkim olduğu akıl, mantık, duyu ve duygulardan üstün olan yollar ve yöntemlerle kendisine sığınmak isteyenleri mutlaka koruyacağı inancıyla sığınmak veya iltica etmek. Sığınmanın işte bu çeşidi el-Felâk ve en-Nâs sûrelerinde kastedilmiştir ve ayrıca, Kur'an ile Hadis-i şeriflerde nerede Allahu Teâlâ'ya sığınmaktan sözedilmişse orada da böyle bir sığınma kastedilmiştir. Zâten Tevhid akidesinin gereği de budur. Yani, bu tür "teavvuz" veya "isti'âze" (sığınma) için Allah'tan başka kimseye başvurulmamalıdır. Müşrikler bu tür sığınma ve korunma için Allah'ın dışında diğer varlıklara, örneğin cinler, periler, tanrılar ve tanrıçalara bsaşvururlardı ve bugün de böyle yaparlar. Maddeciler ise bu gibi durumlarda yine maddi kaynaklar ve imkânlara yönelirler, zira onlar doğalarüstü bir varlığa inanmamaktadırlar. Ne var ki, bir mü'min, kendisinin başa çıkamayacağını sandığı tüm âfetler, güçler ve korku verici şeylere karşı korunmak amacıyla sadece ve sadece Allah'a başvurur ve O'na sığınır. Örneğin, müşrikler hakkında Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "İnsanlardan bazılarının cinlere sığınmaları, onların kibirlerini artırdı" (el-Cin: 6). Ve biz, Cin sûresinin açıklamasını yaparken 7. dipnotta Hz. Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) şu rivâyetini nakletmiştik: Müşrik Araplar gece vaktinde ıssız bir vadi veya çölden geçerken yüksek sesle şöyle derlerdi: "Biz bu vadinin Rabbine (yani, bu vadiye hakim olan veya bunun sahibi olan varlığa) sığınırız." Bunun aksine, Fir'avn hakkında şöyle buyurulmuştur: Hz. Mûsa'nın (s.a.v.) sunduğu muazzam ve akıllara şaşkınlık veren muci-

zeleri gördükten sonra Fir'avn: "O, erkânı ile beraber ondan yüz çevirdi" (ez-Zariyat: 39). Ancak Allah'a tapanların davranışı Kur'an-ı Kerîm'de şöyle anlatılmıştır: İster maddi, ahlâki veya manevi olsun, hangi şey veya varlıktan korkuyorlarsa, onun şerrinden kurtulmak için Allah'a sığınırlar. Nitekim, Hz. Meryem'den bahsedilirken denilmiştir ki, kendisi yalnızken, birdenbire Allah'ın meleği bir insan şeklinde karşısına çıkınca (onun bir melek olduğunu bilmediği halde) kendisi şöyle dedi: "Eğer Allah'tan korkanlardan isen, senden Allah'a sığınırım". (Meryem: 18). Yine, Hz. Nûh (s.a.v.), Allahu Teâlâ'ya yakışık olmayan bir dua edip, buna cevap olarak Yüce Allah kendisini azarlayınca, kendisi derhal şöyle arzetti: "Ey Rabbim, bilmediğim şeyi Senden istemekten Sana sığınırım." (el-Hûd: 47). Yine, Hz. Mûsa (s.a.v.), İsrailoğullarına ineği kesme emri edince, onlar "Sen bizimle dalga mı geçiyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Mûsa şöyle dedi: "Ben cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" (el-Bakara: 67).

Hazreti Peygamber'den (s.a.v.) hadis kitaplarında naklolunan diğer bütün taveazât da böyledir. Örneğin, Resûlullah'ın şu dualarına bakın:

Hz. Âişe'den naklolunan rivâyete göre Resûlullah şöyle dua ederdi: "Ben hem yaptığım, hem yapmadığım işlerin şerrinden sana sığınırım, Allahım." (Yani, eğer yanlış bir şey yapmışsam, onun kötü sonuçlarından sana sığınırım, veya benim yapmam gerek ve yapamadığım bir işten doğan zarardan da sana sığınırım, ya da, benim yapmam gerek bir şeyi yapıvereyim endişesinden de sana sığınırım.) (Müslim)

İbn Ömer'in rivâyetine göre Resûlullah'ın ettiği dualardan biri şuydu: "Ya Allah, Senin bana olan nimetinin kaybolmasından Sana sığınırım, Senden bana nasip olan afiyetin kaybolmasından ve Senin gazabının bana birdenbire gelmesinden Sana sığınırım ve Senin her türlü kızgınlığından Sana sığınırım." (Müslim)

"Zeyd bin Erkam'ın rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle derdi: "Ya Allah, yararlı olmayan ilimden, senden korkmayan yürekten, hiçbir zaman doymayan nefisten ve kabul edilemeyen duadan Sana sığınırım". (Müslim)

Hz. Ebu Hureyre'nin (r.a.) bir rivâyetine göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) şöyle derdi: "Ya Allah, açlıktan Sana sığınırım, zira bu bir kişi-

nin geceyi geçirdiği en kötü şeydir ve büyük bir iğrençlik olan hıyanetten Sana sığınırım." (Ebu David).

"Hz. Enes'in rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle derdi: "Ya Allah, cüzzam, delilik ve diğer bütün kötü hastalıklardan Sana sığınırım". (Ebu Davud).

Hz. Âişe'nin bir rivâyetine göre, Resûlullah (s.a.v.) şu sözlerle dua ederdi: "Ya Allah, yangın fitnesinden ve zenginlik ile fakirliğin şerrinden sana sığınırım." (Tirmizi, Ebu Davud).

Kutbe bin Malik'e göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle derdi: "Ya Allah, ben kötü ahlâk ve kötü amel ve kötü arzulardan sana sığınırım" (Tirmizi).

Şekel bin Humeyd, Resûlullah'a, "Bana bir dua öğretin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) kendisine şu duayı okumasını söyledi: "Ya Rabbim, kendi işitme gücümün şerrinden, kendi görme gücümün şerrinden, kendi dilimin şerrinden, kendi kalbimin şerrinden ve kendi şehvetimin şerrinden sana sığınırım". (Tirmizi, Ebu Davud).

Enes bin Mâlik'in rivayetine göre Resûlullah şöyle buyururdu: "Ya Allahın, acz ve tembellik ve korkaklık ve yaşlılık ve cimrilikten sana sığınırım ve kabrin azabından, hayat ve ölümün fitnesinden (ve Müslim'in bir rivayetinde şu da var:) ve borç yükünden ve insanların bana galip gelmesinden Sana sığınırım". (Buhari ve Müslim).

"Havle binti Hukeym Suleymiyye diyor ki: "Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum, "Kim ki yeni bir yere varıp şu sözleri söylerse, 'Ben mahlûkların şerrinden Allah'ın ayıptan arınmış kelimelerine sığınırım;' ona hiçbir şey zarar vermeyecektir ta ki, o, o yerden geçene kadar." (Müslim).

Resûlullah'ın bazı teavvuzâtını biz yukarıda hadislerden aktardık. Bunlardan anlaşılıyor ki, mü'min başka kimseye sığınmamalıdır, Allah'tan müstağni olmamalıdır ve kendine güvenmemelidir, aksine her türlü tehlike ve şerden Allah'a sığınmalıdır.

3. Burada "Rabbi'l felâk" sözleri kullanılmıştır. Felâk'ın asıl anlamı "yırtmak" veya "yarmak"tır. Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu bundan gece karanlığının yarılmasından sonra sabahın aydınlığını çıkarmanın kastedildiğini ifade etmişlerdir. Zira, Arapça'da "felâk'us-subh" sözle-

ri, genellikle sabahın doğuşu olarak kullanılır ve Kur'an-ı Kerîm'de de Yüce Allah için "fâlik'ül isbâh" deyimi kullanılmıştır, yani "Gece karanlığını yarıp sabahı çıkaran" (el-En'am: 96). "Felâk"ın bir başka anlamı da "halk" (doğuş)tur, zira dünyada doğan her şey, bir şeyi yırtıp ortaya çıkar. Örneğin tüm bitkiler, tohum ve toprağı yarıp ortaya çıkar ve dal budak sararlar. Tüm hayvanlar ya anne rahminden ya da yumurtayı parçalayarak, ya da doğuşuna engel olan bazı diğer şeyleri yırtıp parçalayarak dışarıya çıkarlar. Tüm pınar veya çeşmeler bir dağ veya toprağın altından çıkarlar. Gündüz ise gecenin perdesini yırtarak çıkar. Yağmur damlaları, bulutları yararak yeryüzüne yönelirler, ve düşerler. Kısacası, varlıklardan her şey herhangi bir "inşikâk" (patlama, parçalanma, yırtılma) sonucu yoktan varolurlar. Hatta, dünyamız ve bütün uzay da bir zamanlarda bir küme idi ve bunlar bir patlama ve parçalanma sonucu birbirinden ayrıldılar. "... Göklerle yer bitişikti, Biz onları ayırdık" (el-Enbiya: 30). O halde, bu açıdan "felâk" kelimesi tüm mahlûklar için kullanılmıştır. Şimdi eğer ilk anlamı kabul edersek, âyetin anlamı şu olacaktır: "Ben sabahın doğuşunun Rabbine sığınırım." Ve ikinci anlamı kabul etsek, cümle şöyle olacaktır: "Ben bütün doğuşların Rabbine sığınırım". Burada Allahu Teâlâ'nın ism-i zâtı bırakılıp sıfat ismi "Rabb"ın kullanılmasının açıklaması şudur: Sığınmak, Allahu Teâlâ'nın "Rabb" yani, Malik, Sahip, Hakim, Efendi ve Hükümdâr olması sıfatıyla daha uyumlu ve bağlantılıdır. Yok eğer, "Rabbi'l- felâk"tan "Sabah'ın Doğuşunun Rabbi" kastedilmişse, O'na sığınmak şu anlamı taşımaktadır. "Karanlığı yarıp parlak sabahı veya sabahın aydınlığını çıkaran Rabbime sığınırım ki, O âfetlerin kalabalığını bir tarafa atıp bana afiyet ve rahatlık sağlıyor. Yok eğer bundan "halk'ın Rabbi" (Rabbü'l- Halk) kastedilmişse, bunun anlamı şu olur: "Bütün yaratıkların Rabbine sığınıyorum ki, O kendi mahlûklarının şerrinden beni korusun."

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝١ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝٢

2-3: Yarattığı her şeyin şerrinden.[4] Ve karanlığı çöktüğünde gecenin şerrinden.[5]

Açıklamalar

4. Başka bir deyişle, bütün mahlûkların şerrinden O'na sığınırım. Bu cümlede birkaç nokta dikkate değerdir:

Birincisi, burada şerrin nisbeti, Allah'a değil, mahlûklara yapılmıştır. Yani, mahlûkların yaratılışının Allah'a ve şerrin doğuşunun mahlûklara ait olduğu belirtilmiştir. Yani, burada, "Allah'ın doğurduğu şerlerden sığınırım" yerine "Onun yarattığı şeylerin şerrinden sığınırım" denilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, Allahu Teâlâ hiçbir mahlûku şer için yaratmamıştır; hayır, bereket ve herhangi bir maslahat veya amaç için yaratmıştır. Ancak, mahlûkların doğuş amaçları elde edilsin diye bunlarda yarattığı özelliklerden bazan ve bazı tür mahlûklardan genellikle şer meydana gelir.

İkincisi, eğer sadece bu cümle ile yetinilse ve daha sonraki cümlelerde bazı özel yaratıkların şerrinden Yüce Allah'a ayrı ayrı sığınılmasından söz edilmeseydi bile, bu cümle anlatmak istediği husus bakımından yeterli olurdu, zira bunda bütün mahlûkların şerrinden Allahu Teâlâ'ya sığınılmak istenmiştir. Bu genel istiâzeden sonra bazı özel şerlerden sığınmaktan bahsedilmesi, zâten şu anlamı vermektedir: Ben gerçi Allah'ın yarattığı tüm mahlûkların şerrinden O'na sığınıyorum, ancak el-Felâk'ın geriye kalan diğer âyetlerinde ve en-Nâs sûresinde zikrolunan şerrlerden özellikle Allah tarafından korunma ihtiyacını duyuyorum.

Üçüncüsü, mahlûkların şerrinden sığınmak için en uygun ve en etkin istiâze ise onların Yaratıcına sığınmaktır çünkü O elbette ki, kendi mahûklarına galip ve onların hâkimdir ve bizim bilemediğimiz bazı şerlerini de bilmektedir. O halde, O'na sığınmak sanki kendisiyle hiçbir mahlûkun başetme gücüne sahip olamadığı En Büyük Hâkim'e sığınmaktır, ve O'na sığınmak suretiyle, bilsek de bilmesek de, her mahlûkun her şerrinden kendimizi koruyabiliriz. Ayrıca, buna, sadece dünyamız değil, âhiretteki her şerrin istiâzesi dahildir.

Dördüncüsü, şer kelimesi, zarar, kayıp, eziyet ve acı ile üzüntü için de kullanılır. Ayrıca, kayıp, zarar, eziyet, acı ve üzüntüye yolaçan durum veya nesneler için de. Örneğin, hastalık, açlık, herhangi bir kaza veya savaşta yaralanmak, ateşte yanmak, yılan veya akrep gibi haşarât ve hayvanlar tarafından sokulmak, evlâdın ölümünden dolayı

üzüntü duymak. Bunlar ve buna benzer şerler, ilk anlamda şerdirler, çünkü bunlar acı veya eziyetin ta kendileridir. Bunun aksine, örneğin küfür, şirk ve her türlü günah, zulüm ve haksızlık başka anlamda şerdirler zira bunlar zarar ve ziyanlara yol açmaktadırlar. Gerçi görünüşte ve geçici olarak veya kısa vadede bunlar kayıp veya acı ve üzüntüye yol açmayabilir; aksine bazı günahlar kârlı ve zevk verici olabilir. Fakat sonları her zaman kötüdür. Kısacası, şerden korunmak istemek, bu her iki anlamda korunmak olabilir.

Beşincisi, şerrden kurtulmak istemek iki anlamı daha taşımaktadır: Birincisi, zâten vuku bulmuş ve işlenmiş bir şerrden kurtulmak için bir kul Allah'a dua ediyor ve bunun def'edilmesini istiyor. İkincisi, olmamış ve işlenmemiş bir şerden de bir kul kurtulmak istiyor ve bunun için Allah'ın yardımını istiyor, O'na sığınıyor.

5. Genel olarak mahlûkların şerrinden Allah'a sığınma dileğinin belirtilmesinden sonra şimdi de bazı özel mahlûkların bazı mahsus şerrinden kurtulması telkin edilmektedir. Âyette "ğâsıkın izâ vekab" sözleri kullanılmıştır. "Gâsık"ın sözlük anlamı, karanlıktır. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'in başka bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Güneşin zevâlinden gecenin karanlığına kadar namazlarını kıl" (el-Isra: 78). "Vekab" ise girmek veya çökmek anlamındadır. Gecenin karanlığının şerrinden özellikle kurtulmak istenmesinin nedeni şudur: Suçların çoğu ve günahlar ile kötü işlerin ekserisi gece karanlığında olur. Vahşi ve yırtıcı hayvanlar da daha çok gece vakti av aramak üzere ortaya çıkar veya dolaşırlar. Ve Arabistan'da bu âyetlerin inişi sırasındaki anarşi, kargaşa ve huzursuzluk gözönünde bulundurulursa, gecenin çok korkunç bir şey olduğu ortaya çıkar. Gecenin karanlığında haydutlar ve çeteler yol keser ve yerleşim bölgelerine saldırır, her şeyi yağmalar ve katliam yaparlardı. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.)'in canına kastetmiş olanlar da cinayetin ve failin ortaya çıkmaması için gecenin karanlığını tercih ediyorlardı. Bu nedenle, gece meydana gelen her türlü şer ve âfetlerden Allah'a sığınması telkin edildi. Burada, gece karanlığının şerrinden, sabahın doğuşunun Rabbine sığınmak konusundaki ince bağlantı ve uyum, herhalde akıllı ve basiretli bir kişinin gözünden kaçamaz.

Bu âyetin tefsiri sırasında açıklık getirilmesi gereken bir nokta daha vardır: Çeşitli sahih hadislerde Hz. Âişe'nin şu rivâyeti yer almıştır:

"Gece gökte ay vardı. Resûlullah (s.a.v.) beni elimden tutarak aya işaret etti ve buyurdu: "Allah'a sığın, bu 'el-ğâsık izâ vekab'dır". (Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir, İbnü'l- Münzir, Hakim, İbn Merduyye). Bunun te'vilini yapanlar şöyle demişlerdir. "Burada "iza vakab"ın anlamı aslında 'iza hasaf'tır, yani ayın tutulması sırasında demektir." Ne var ki, hiçbir rivâyette Resûlullah'ın yukarıdaki sözleri söylerken ayın tutulmuş olduğuna dair bir ifade yoktur. Ayrıca, Arap sözlüğüne göre, "izâ vekab" hiçbir şekilde "izâ haskaf" olamaz. Bizce bu hadisin doğru te'vili şu olabilir: Ay mutlaka gece doğar, gündüz ise ay gökte görülüyorsa da parlak veya belirgin olmaz. Bu bakımdan Resûlullah'ın buyruğunun anlamı şudur: Ay doğarken, yani gece vaktinden Allah'a sığın; zira, ay ışığı, saldırgana oranla savunma durumundaki kişiye fazla yardımcı olamaz; başka bir deyişle, suçluya oranla suça hedef olan kişiye yardımcı olamaz. Bundan dolayıdır ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurulmuştur: "Güneş battıktan sonra şeytanlar her tarafa dağılır; onun için, çoluk çocuklarınızı evin dışına çıkarmayın ve gecenin karanlığı sona erinceye kadar hayvanlarınızı bağlı tutun."

وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِى ٱلْعُقَدِ ۝

4: Düğümlere üfleyenlerin (erkek ve kadınların) şerrinden.[6]

Açıklamalar

6. Burada "neffasâtin fi'l ukad" denilmiştir. "Ukad", düğüm anlamına gelen "ukde"nin çoğuludur. Düğüm, iplik veya ipte yapılan düğüm olabilir. "Nefs" ise üflemek demektir; "neffasât" ise "neffâse"nin çoğuludur. Bunun "allâme" ile aynı vezinde olduğunu düşünsek, bundan, çok sayıda üfleyen erkeklerin kastedildiğini ifade edebiliriz. Yok eğer dişi sigası olduğunu düşünsek, çok sayıda üfleyen kadınlar anlamı çıkar. Ayrıca, "nüfus" veya sınıflar (cemaat) anlamları da çıkar. Zira Arapça'da "nefis" ve "cemaat" her ikisi dişi sigasıdır. Müfessirlerin çoğu, hatta hepsine göre "düğümlere üflemek"le büyüye şiaret edilmiştir, çünkü büyücüler genellikle bir ip veya ipliğe düğüm atarken bunlara üfler ve büyü yaparlar. O halde, âyetin anlamı şudur: "Ben sabahın doğuşunun Rabbine, büyücü erkek veya kadınların şerrinden sığınırım". Bu anlam ve kavram şu rivâyetle de doğrulanmış oluyor ki, Resûlullah'a (.as.) büyü yapıldıktan sonra Hz. Cebrail kendisine gelip

"muavvizeteyn" okumasını istedi ve "muavvizeteyn"de büyüyle doğrudan ilgili olan tek cümle budur. Ebu Müslim İsfahani ile Zamahşeri, "neffasâtin fi'l ukadi"nin başka bir anlamının şu olduğunu belirtmişlerdir: Bundan kadınların hile, cilve ve oyunları ve bunların erkeklerin azim, irade ve düşüncelerine olan etkileri kastedilmiştir ve bunlar büyüye benzetilmiştir. Zira, bazan erkekler, kadınların sevdasına kapılıp büyülenmiş gibi olurlar. Bu tefsir hayli ilginç ve zevkli olmasına rağmen seleflerden kabul edilmiş olarak gelen tefsire aykırı düşmektedir. Ayrıca, sûrelerin girişinde anlattığımız gibi, hangi şartlarda "Muavvizeteyn" indiyse onlarla da bağdaşmamaktadır.

Büyü veya sihir ile ilgili olarak şunu da belirtelim ki, bu fiil sırasında hedef seçilen kişiye kötü etki yapmak üzere şeytanlar, kötü ruhlar veya yıldızlardan meded umulduğu için Kur'an-ı Kerîm'de "küfür" olarak tanımlanmıştır. "Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular. İnsanlara sihir öğretirlerdi" (el-Bakara: 102). Ancak büyüde bir küfür kelimesi veya şirk fiili olmasa dahi, bunun haram oluşunda ittifak edilmiştir. Resûlullah ise bunu, insanların âhiretini berbad eden yedi büyük günahtan biri saymıştır. Buhari ve Müslim'de yer alan Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) yedi mahvedici şeyden sakınılmasını istedi. Halk bunların ne olduğunu sordu. Resûlullah şöyle buyurdu: "Allah'a başka birini ortak koşmak, büyü, Allah'ın haram ettiği cana haksızca kıymak, faiz yemek, yetimin malını yemek, cihad sırasında düşmana arkasını dönüp kaçmak ve masum, namuslu ve iffetli (afife) mü'min kadınları zina ile suçlamak."

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝

5: Hased eylediği zaman hasedçinin şerrinden."[7]

Açıklamalar

7. "Hased" bir kişinin, başka bir kişiye Yüce Allah'tan sağlanmış olan nimet, fazilet veya özelliğini kıskanması ve bunların ondan kendisine geçmesini istemesi veya en azından bütün bu nimet ve özelliklerini onun kaybetmesini istemesi demektir. Ancak "hased"in tanımına, bir kişinin başka bir kişide olan özellik ve üstünlükler ile nimetlerine sahip olmaya çalışması dahil değildir. Burada bir hasetçinin şerrinden, hased eylediği zaman Allah'a sığınılmak istenmiştir. Yani, bir hasetçinin

yüreğini yakmakta olan yangını söndürmek amacıyla sözle veya hareketle girişimde bulunması. Çünkü, fiilen harekete geçene kadar bir kişinin hasetle yanması kendi başına kötü bir şey olmasına rağmen, has ededilen kişiye zarar verecek kadar bir şer olmuyor ki, biri ondan Allah'a sığınmak istesin. Ve böyle bir şer bir hasetçi tarafından ortaya konduktan ve işlendikten sonra bundan kurtulmanın ilk yolu Allah'a sığınmaktır. Bunun yanısıra, hasetçinin şerrinden kurtulmak için bazı diğer şeyler de gerekir. (1) İnsan, Allah'a güvenmeli ve Allah'ın izni olmadığı sürece kendisine kimsenin en ufak zarar veremeyeceğine inanmalıdır. (2) O insan, hasetçinin söz ve hareketlerine sabretmelidir, sabırsızlık veya acelecilikle kendisinin hasetçinin düşük ahlâk seviyesine kadar düşmesine meydan vermemelidir. (3) Hasetçi Allah'tan korkmadan ve insanlardan utanmadan ne kadar âdi ve ahlâksızca hareket ederse etsin, hased edilen kişi her halukârda takva ile (Allah'a korkarak) hareket etmelidir. (4) Bir insan, haset gibi duygular taşımamalıdır; böyle bir şeyin kesinlikle bulunmadığını düşünmelidir, çünkü bu tür düşüncelere yer vermek hasetçiye mağlup olmak demektir. (5) Bir kişi, bir hasetçiye kötü davranmak şöyle dursun, fırsat ve imkân buldukça ona iyilik yapmalı, ihsan ve ikrâmda bulunmalıdır ve bu gibi davranışlarından sonra hasetçinin yüreğindeki kıskançlık ateşinin sönüp sönmediğine hiç aldırış etmemelidir. (6) Mahsûd (hased edilen kişi) tevhid inancına sımsıkı bağlı kalmalı ve bu hususta bilinçli ve kararlı davranmalıdır; çünkü hangi kalpte tevhid inancı varsa, ona Allah korkusundan başka bir korku aslâ giremez.

EN-NÂS SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 6 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝١ مَلِكِ النَّاسِ ۝٢ إِلَٰهِ النَّاسِ ۝٣

Rahman ve Rahhîm olan Allah'ın adıyla

1-3: De ki: "İnsanların Rabbine sığınırım." "İnsanların Melikine." "İnsanların hakiki Mabuduna".[1]

Açıklamalar

1. Burada da "el-Felâk" sûresi gibi, "Eu'zubillahi..." demek yerine Allahu Teâlâ'nın üç sıfatı anımsatılarak O'na sığınmak telkin edilmiştir: (1) Onun Rabbü'n- Nâs, yani tüm insanların Rabbi, Efendisi, Maliki, Sahibi ve Hakimi olması (2) Onun Meliki'n- Nâs olması, yani tüm insanların Hakimi ve Hükümdârı olması ve (3) Onun İlâh'in Nâs, yani tüm insanların gerçek Mabûdu ve Tanrısı olması. (Burada şu noktayı açıklamakta yarar vardır ki, "İlâh" kelimesi, Kur'an-ı Kerîm'de iki anlamda kullanılmıştır: birincisi, ibadet edilme hakkına sahip veya layık olmayan ama fiilen ibadet edilen bir şey veya kişi. İkincisi, ister insanlar ibadet etsin veya etmesin, ibadet edilmeye layık ve hakkı olan ve gerçekten Mabud olan varlık. Yüce Allah için nerede bu kelime kullanılmışsa, işte bu anlamda kullanılmıştır). Yüce Allah'ın bu üç sıfatından

bahsederek O'na istiaze (sığınmak istemek) etmenin anlamı şudur: Ben, insanların Rabbi, Meliki ve Mabudu olarak onlara tam bir hakimiyete sahip olan, kendi kullarını korumaya kâdir olan ve gerçekten kendim de korunmak istediğim ve başka insanların da korunmaları için O'na sığınmak istediğim şerden insanları koruyabilen Allah'a sığınırım. Sadece bu değil, kendisi Rab, Melik ve Mabud olduğu için, benim sığınmak istediğim ve gerçekten de beni ve başkalarını koruyabilen başka bir varlık zâten yoktur.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝

4: "Defalarca dönüp gelen, vesvese verenin şerrinden".[2]

Açıklamalar

2. Burada aslında "vesvâsi'l- hannâs" sözleri kullanılmıştır. "Vesvâs", tekrar tekrar vesvese veren demektir. Ve "vesvese" de, bir kişinin kalbine, sinsice ve haberi olmadan, yani kendisi farkına varmadan, peyderpey ve sürekli olarak kötü fikir veya şüphe ve endişe sokmak demektir. Vesvese kelimesinin kendisi, deprem kelimesinden olduğu gibi sözkonusu fiilin tekrarı veya sürekliliği anlamını taşır. Bir insan sadece bir defa kandırılmakla kandırılamadığı ve kandırılması için bu hususta peyderpey ve sürekli çalışmaların yapılması gerektiği için bu tür hareket veya çalışma için "vesvese" ve failine de "vesvâs" denilir. "Hannâs" kelimesine gelince, bunun kökü "hunûs"tur. "Hunus", belirdikten sonra saklanmak veya ileriye çıktıktan sonra geriye çekilmek demektir. Ve "hannâs" mübalağa sigası olduğu için, anlamı, bu fiili sık sık ve çokça yapandır. Gayet tabii ki, vesvese veren bir kişi, bir kişiye vesvese vermek üzere defalarca gitmesi gerekiyor. Ve aynı zamanda "hannâs" kelimesi de kullanıldığı için ikisi de birleşerek şu anlamı vermektedirler: Vesvese veren kişi veya varlık, ilgili kişiye vesvese verip geri çekilir ve bu hareketini sürdürmek için tekrar geri gelir ve bunu birkaç defa yapar. Başka bir deyişle, vesvese işinde ilk kez başarılı olamayınca geri gider, ama aynı işi yapmak üzere ikinci defa, üçüncü defa ve birkaç defa daha gelir.

"Vesvâsi'l- hannâs"ın anlamını anladıktan sonra şimdi de bunun şerrinden Allah'a sığınmanın ne anlam taşıdığına bakmalıyız. Bunun bir anlamı şudur: Sığınma talebinde bulunan kişi bizzat bunun şerrin-

den Allah'a sığınmak istiyor, yani onun yüreğinde bir vesvese yaratma şerrinden sığınmak istiyor. İkinci anlamı şudur: Allah'ın yoluna davet edene karşı insanların kalplerine vesvese sokmak isteyen ve sokanın şerrinden hak davetçisi Allah'a sığınmak istiyor. Hak davetçisinin işi, daveti veya kişiliği konusunda kalplerine vesvese sokulmakta olan herkese bizzat varıp vesveselerini, şüphe ve tereddütlerini yok etmek değildir. Ayrıca, Allah'a davet işini bir yana bırakıp insanların kalplerine vesvese ve nifak sokanların yarattığı şüphe, kuşku ve anlaşmazlıklara son vermek ve suçlamalara cevap vermek işine kendini büsbütün kaptırması da iyi değildir. Bunun dışında, mevkii ve makamı, muhalif ve düşmanlarının inmiş olduğu seviyeye inmesine de izin vermez. Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah, hakka davet edenlere şu telkinde bulunmuştur: "Siz yalnız eşrârın şerrinden Allah'a sığının ve hiçbir şeye aldırış etmeden davet işine devam edin. Bundan sonra onlarla uğraşmak, sizlerin değil, Rabbi'n- Nâs, Meliki'n- Nâs ve İlâhi'n- Nâs'ın işidir."

Burada şu nokta da anlaşılmalıdır ki, vesvese, şer fiilinin başlangıcıdır. Vesvese bir defa gafil ve boş kafalı bir insanın kalbine girer girmez, onda kötülüğe karşı heves ve istek yaratır. Daha çok vesvese, bu kötülük hevesini kötü niyete ve iradeye çevirir. Bundan sonra vesvesenin etkisi arttıkça niyet ve irade, bir karara ve kararlılığa dönüşür. Bunun son aşaması ise "amel-i şer," yani kötü ameldir. Bu bakımdan vesvese verenin şerrinden Allah'a sığınmak istemenin anlamı şudur: Yüce Allah, şer veya kötülüğü başladığı noktada yok eder.

Olaya başka bir açıdan bakacak olursak, bunu şöyle açıklayabiliriz: Vesvese yaratanlar ilk önce insanları açık açık küfre, şirke, dinsizliğe yahut Allah ve Resûlüne başkaldırmaya ve Allah'a tapanlara karşı düşmanlık beslemeye kışkırtırlar. Bunda başarısız olurlar ve kandırmak istedikleri kişiler Allah'ın dinini kabul ediverirlerse ona şu veya bu şekilde bid'at yolunu göstermeye çalışırlar. Bunu da başaramazlarsa günaha teşvik ederler. Bunu da başaramazlarsa, insanların kalplerinde küçük günahlar ve görünüşte zararsız günahlara rağbeti artırırlar, ki ilgili kişiler bunları sık sık veya çokça yapmaya başlayınca günahlarının yükü koskoca oluverir. Diyelim ki, insanlar bu tuzaklara da düşmediyse son çare olarak, onların, hak dinini sadece kendilerine kadar sınırlı tutmasını, bunu galip kılmaya ve yaymaya çalışmamasını sağlamaya çalışırlar. Ancak eğer bir kişi bütün bu oyun ve hileleri boşa çı-

karırsa, cin ve insanlardan şeytan olanlar birleşerek ona çullanırlar, ona karşı halkı kışkırtmaya çalışırlar, onu söver ve döverler ve onu her bakımdan başkalarının nazarında rezil ü rüsvây ve beş paralık yapmaya çalışırlar. Bundan sonra şeytanlar gelip o mü'min kişiyi kızdırır ve kendisine şu sözlerle nasihat ve telkinde bulunurlar: "Aman, siz ne kadar da efendi ve kibar birisiniz? Bunca hakarete ve eziyete sessiz kalmak korkaklıktır. Kalkın ve bu küstahların ağzın payını verin." İşte bu şeytanlar veya şeytanın son darbesidir ve bununla hak davetini köstekleyeceğini ve hak davetçisinin yolunu kesmeye çalışırlar. Hak davetçisi bundan da kurtulursa, şeytan çaresiz kalır ve pes eder. İşte bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: "Eğer şeytandan sana bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın" (el-A'raf: 200, Fussilet: 36). "De ki: Rabbim, şeytanların vesveselerinden sana sığınırım". (el-Mü'minun: 97). "İttika edenlere 'şeytan tarafından bir arıza iliştiği zaman Allah'ı düşünürler. Ve daha sonra (doğru yolu) görürler." (el-A'raf: 201). Ve bundan dolayıdır ki, şeytanın bu son darbesinden de kurtulanlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Bu haslete, ancak sabredenler ve bahtı ile nasibi büyük olanlar eriştirilir." (Fussilet: 35).

Bu hususta şu nokta da gözönünde bulundurulmalıdır ki, insanın kalbine sadece dışardan insan ve cinden şeytanların çabaları ile vesvese girmez, aksine kendi nefsi de içten içe bu işi yapar. Onun kendi yanlış inanç ve düşünceleri aklını çelerler, saptırırlar. Onun kendi çarpık eğilim ve zevkleri veya sapık düşünce ve yaklaşımları, iyi ile kötü arasında ayırım yapma yeteneği ve gücünü, irade gücünü ve karar verme yeteneğini bozar ve saptırırlar. Ve sadece dışardaki şeytanlar değil, insanın kendisinin içindeki nefsinin şeytanı da onu kandırır ve kötü yola sevkeder. Nitekim, bu husus Kur'an-ı Kerîm'de şöyle ifade edilmiştir: "Ve Biz ona nefsinin verdiği vesveseleri de biliriz" (Kâf: 16). Ve bununla ilgili olarak Hazreti Peygamber (s.a.v.) meşhur "Hutbe-yi Mesnûne"sinde şöyle buyurmuştur: "Biz kendi nefsimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız."

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

5-6: "Ki o, insanların kalplerine vesvese verir". "Gerek cinden ve gerekse insandan".[3]

Açıklamalar

3. Bazı ulemaya göre bu sözlerin anlamı şudur: Vesvese veren, iki çeşit insana vesvese verir: biri cin, ikincisi, insan. Bu husus kabul edilirse, "nâs" kelimesinin gerek cinler gerekse insanları kapsadığını söyleyebiliriz. Onlara göre, bu mümkündür. Zira, Kur'an'da "ricalûn" (erkekler, adamlar) kelimesi cinler için kullanılmıştır; örneğin Cin sûresinin 6. âyetinde. Ve "nefer" kelimesi cinlerin grubu veya topluluğu için kullanılmıştır; örneğin Ahkâf sûresinin 29. âyetinde. Bu durumda mecâzen de olsa, "nâs"ın kapsamına insan ve cin, ikisi de girebilir. Ne var ki, bu görüş şu açıdan yanlıştır: "Nâs" ve "ins" ile "insan" kelimeleri zâten sözlük açısından "cin" kelimesinin tersidir. Cin'in asıl anlamı, "gizli mahlûk"tur ve "cin"e cin demenin nedeni, bu mahlûkun insanların gözünden gizli veya saklı olmasıdır. Bunun tam aksine, "nâs" ve "ins" kelimeleri, belirgin, gözle görülür, somut ve hissedilir olduğu için "insanlar"a denir. Kasas sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Ânesi min cânib'it Turi naran" (âyet: 29). Burada "ânes" kelimesi "râe" (görmek) anlamındadır. Yani, Hz. Mûsa Tûr dağının eteğinde ateş gördü. en-Nisa sûresinin 6. âyetinde şöyle denilmiştir: "nein ânestum minhum rüşden" (Yani, eğer sen yetim çocukların akılları eren çocuklar haline geldiğini hissediyorsan). Burada "ânestum" "ahsestum" (hissediyorsan) ve "raeytum" (görüyorsan) anlamındadır. Kısacası, "nâs" kelimesi, Arapça sözlüğüne göre cinleri kapsayamaz. Bu bakımdan, âyetin doğru anlamı şudur: "Şerrinden, ki, o, insanların kalplerine vesvese verir. İster cinlerden, ister insanların kendi cinsinden olsun." Başka bir deyişle, vesvese verme işini, cinden şeytanların yaptığı gibi, insandan şeytanlar da yapar. Ve bu sûrede bu her ikisinin şerrinden sığınılması telkin edilmiştir. Bu anlam gerek Kur'an-ı Kerîm, gerekse hadis-i şeriflerle doğrulanmaktadır. Nitekim, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlar birbirine süslü ve yaldızlı sözlerle gurur ilkâ ederler." (el-En'am: 112).

Ve hadiste İmam Ahmed, Nesai ve İbn Hibban, Hazreti Ebu Zer'in (r.a.) şu rivâyetini nakletmişlerdir: Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıktım. Kendisi camide oturuyordu. Dedi ki, "Ebu Zer, sen namaz

kıldın mı?". Ben, "hayır" dedim. Dedi ki, "Ebu Zer, sen namaz kıldın mı?". Ben, "hayır" dedim. Dedi ki, "Kalk ve namaz kıl". Ben de namaz kıldım ve gelip oturdum. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: "Ey Ebu Zer, insan ve cin şeytanlarının şerrinden Allah'a sığın." Ben Hazreti Peygamber'e sordum: "Ya Resûlullah (s.a.v.) insanların da şeytanları mı oluyor?" Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Evet".

SONSÖZ

Muharrem 1361'de (Şubat 1942'de) Tefhimü'l- Kur'an'ı yazmaya başladığım zor işi bugün tam 30 yıl ve dört ay sonra tamamladığım için bütün kalbimle Cenab-ı Allah'a minnet ve şükranlarımı arzediyorum. Nâçiz bir kuluna bu temiz ve pâk Kitabın bu hizmetini yapma imkânı vermesi, büsbütün Yüce Allah'ın fazlı ve ihsânıdır. Bunda doğru ve hak üzerinde olan ne varsa, o Allah'ın hidayeti ve rehberliğinin neticesidir ve nerede ben Kur'an-ı Kerîm'i yorumlar ve açıklarken yanlışlık yapmışsam, o benim bilgi ve anlayışımın kusurudur. Ancak Allah'a hamd olsun ki, ben hiçbir yanlışlığı bilerek yapmadım. Bu nedenle, Allahu Teâlâ'nın beni affedeceğini umuyorum ve benim bu hakir hizmetimden dolayı eğer bazı kullarının hidayete ermeleri kolaylaşırsa bunu mağfiretimin vesilesi yapacağına inanıyorum. Ulema ve ilim çevrelerinden de bana yanlışlıklarımı göstermelerini rica ederim. Delillerle eğer bir şeyin yanlış olduğu bana açıklanırsa, inşaallah, ben onu düzelteceğim. Kitabullah konusunda bilerek bir hata yapmak veya herhangi bir hatamda ısrar etmekten Allah'a sığınırım.

Bu eserin adından da anlaşılacağı gibi, çabalarım ve amacım şu olmuştur: Normal okumuş kimselere, Kur'ân-ı Kerîm'i kendi anladığım şekilde anlatmak, insanların Kur'ân'ın ruhuna ve özüne inmeleri için bunun gerçek anlam, kavram ve anlatmak istediklerini sade ve basit bir şekilde açıklamak, sadece Kur'ân'ı okumak veya tercümelerini gözden geçirmekten sonra insanların zihinlerinde doğan tüm şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırmak ve soruları cevaplandırmak ve Kur'ân-ı Azimuşşan'da az ve öz bir şekilde anlatılmış olan bazı konulara açıklık kazandırmak. İlk etapta, ben ayrıntılara fazla girmek istemediğim için Birinci Cild'in dipnotları ve açıklamaları nisbeten kısa idi. Daha sonra ilerledikçe açıklamaları daha geniş tutmam icap etti. Öyle ki,

daha sonraki ciltleri okuyanlar, Birinci Cild'in biraz eksik veya doyurucu olmaktan uzak kaldığı hissine kapılmışlardır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de bazı konuların tekrar tekrar anlatıldığı ve vurgulandığı unutulmamalıdır. Bu tekrarlamanın bir yararı da, bir nokta veya sorunun açıklaması bir yerde eksik veya az doyurucu kalmışsa, daha sonraki sûrelerde geçtiği için oradaki açıklamalar ile dipnotların mümkün olduğu kadar geniş tutulması ve aydınlatıcı olmasıdır. Ümid ediyorum ki, Kur'ân-ı Kerîm'i Tefhimü'l- Kur'ân'ın yardımıyla sadece bir defa okumakla yetinmeyenler, eserin tümünü ikinci defa veya birkaç defa okurken daha sonraki sûrelerin açıklamalarının, ilk sûrelerin anlaşılmasında çok yararlı olacağını hissedeceklerdir.

Ebu'l A'lâ Mevdûdî

Lahor
24 Rebi'us Sâni 1392 (Hicri)
(7 Haziran 1972

Sure No	Sure Adı	Ayet Sayısı	Cilt No	Sayfa No	Sure No	Surenin Adı	Ayet Sayısı	Cilt No	Sayfa No
1	el-Fatiha	7	1	50	58	el-Mücadele	22	6	315
2	El-Bakara	286	1	54	59	el-Haşr	34	6	356
3	Al-i İmran	200	1	249	60	el-Mümtehine	13	6	413
4	en-Nisa	176	1	333	61	es-Saf	14	6	447
5	el-Maide	120	1	459	62	el-Cum'a	11	6	479
6	el-En'am	165	1	549	63	el-Münafıkun	11	6	508
7	el-A'raf	206	2	5	64	et-Teğabun	18	6	525
8	el-Enfal	75	2	130	65	et-Talak	12	6	554
9	et-Tevbe	129	2	183	66	et-Tahrim	12	6	593
10	Yunus	109	2	286	67	el-Mülk	30	7	5
11	Hud	123	2	358	68	el-Kalem	52	7	24
12	Yusuf	111	2	420	69	el-Hakka	52	7	39
13	er-Ra'd	43	2	493	70	el-Mearic	44	7	43
14	İbrahim	52	2	523	71	Nun	28	7	66
15	el-Hicr	99	2	552	72	el-Cin	28	7	78
16	en-Nahl	128	2	578	73	el-Müzemmil	20	7	94
17	İsra	111	3	5	74	el-Müdessir	56	7	107
18	el-Kehf	110	3	84	75	el-Kıyame	40	7	132
19	Meryem	98	3	141	76	el-İnsan	31	7	155
20	Taha	135	3	176	77	el-Mürselat	50	7	186
21	el-Enbiya	112	3	247	78	en-Nebe	40	7	204
22	el-Hacc	78	3	313	79	en-Naziat	46	7	220
23	el-Mü'minun	118	3	387	80	Abese	42	7	236
24	en-Nur	64	3	450	81	et-Tekvir	19	7	249
25	el-Furkan	77	4	5	82	el-İnfitar	19	7	260
26	eş-Şuara	227	4	61	83	el-Mutaffifin	25	7	266
27	en-Neml	93	4	149	84	el-İnşikak	25	7	273
28	el-Kasas	88	4	221	85	el-Buruc	22	7	281
29	el-Ankebut	69	4	295	86	et-Tarık	17	7	291
30	er-Rum	60	4	355	87	el-A'la	19	7	299
31	Lokman	34	4	405	88	el-Gaşiye	26	7	311
32	es-Secde	30	4	438	89	el-Fecr	30	7	317
33	el-Ahzab	73	4	465	90	el-Beled	20	7	329
34	Sebe	54	5	5	91	eş-Şems	15	7	343
35	Fatır	45	5	56	92	el-Leyl	21	7	355
36	Yasin	83	5	66	93	ed-Duha	11	7	365
37	es-Saffat	182	5	124	94	el-İnşirah	8	7	375
38	Sad	88	5	172	95	et-Tin	8	7	384
39	ez-Zümer	75	5	218	96	el-Alak	19	7	393
40	el-Mü'min	85	5	256	97	el-Kadir	5	7	403
41	Fussilet	54	5	318	98	el-Beyyine	8	7	410
42	eş-Şura	53	5	355	99	el-Zilzal	8	7	418
43	ez-Zuhruf	89	5	412	100	el-Adiyat	11	7	430
44	ed-Duhan	59	5	455	101	el-Kariya	11	7	437
45	el-Casiye	37	5	480	102	et-Tekasür	8	7	441
46	el-Ahkaf	35	5	505	103	el-Asr	3	7	448
47	Muhammed	38	5	536	104	el-Hümeze	9	7	457
48	el-Fetih	29	5	567	105	el-Fil	5	7	462
49	el-Hucurat	18	6	5	106	Kureyş	4	7	476
50	Kaf	45	6	415	107	el-Maun	7	7	483
51	ez-Zariyat	60	6	73	108	el-Kevser	3	7	494
52	et-Tur	49	6	108	109	el-Kafirun	6	7	507
53	en-Necm	62	6	141	110	en-Nasr	3	7	521
54	el-Kamer	55	6	186	111	Tebbet	5	7	529
55	er-Rahman	78	6	205	112	el-İhlas	4	7	540
56	el-Vakıa	69	6	241	113	el-Felak	5	7	560
57	el-Hadid	29	6	270	114	en-Nas	6	7	570

Sure Adı	Sure No	Ayet sayısı	Sahife No	Cilt No
A				
Abese	80	42	236	C7
Adiyat	100	11	430	C7
Ahkâf	46	35	505	C5
Ahzab	33	73	465	C4
A'la	87	19	299	C7
Alâk	96	19	393	C7
Al'i Imran	3	200	249	C1
Ankebut	29	69	295	C4
A'raf	7	206	5	C2
Asr	103	3	448	C7
B				
Bakara	2	286	54	C1
Beled	90	20	329	C7
Beyyine	93	8	410	C7
Buruc	85	22	281	C7
C				
Casiye	45	37	480	C5
Cinn	72	28	78	C7
Cum'a	62	11	479	C6
D				
Duhâ	93	11	365	C7
Duhân	44	59	455	C5
E				
En'âm	6	165	549	C1
Enbiyâ	21	112	247	C3
Enfâl	8	75	130	C2
F				
Fatiha	1	7	150	C1
Fatır	35	45	56	C5
Fecr	89	30	317	C7
Felak	113	5	560	C7
Fetih	48	29	567	C5
Fil	105	5	462	C7
Furkân	25	54	5	C4
Fussilet	41	54	308	C5
G				
Ğaşiye	88	26	311	C7
H				
Hac	22	78	313	C3
Hadid	57	29	270	C6
Hâkka	69	52	39	C7
Haşr	59	24	356	C6
Hicr	15	99	552	C2
Hucurât	49	18	5	C6
Hûd	11	123	358	C2
Hümeze	194	9	457	C7
I				
İbrahim	14	52	523	C2
İhlâs	112	4	540	C7
İnfitar	82	19	260	C7
İnsan	76	31	155	C7
İnşikak	84	25	273	C7
İnşirâh	94	8	375	C7
İsrâ	17	111	5	C3
K				
Kaari'a	101	11	437	C7
Kadir	97	5	403	C7
Kâf	50	45	45	C6
Kâfirun	109	6	507	C7
Kalem	68	52	24	C7
Kamer	54	55	186	C6
Kasas	28	88	221	C4
Kehf	18	110	84	C3
Kevser	108	3	494	C7
Kıyamet	75	40	132	C7
Kureyş	106	4	476	C7
L				
Leyl	92	21	355	C7
Lokman	31	34	405	C4
M				
Mâide	5	120	459	C1
Mâ'ûn	107	7	483	C7
Meâric	70	44	43	C7
Meryem	19	98	141	C3
Muhammed	47	38	536	C5
Mutaffifin	83	36	266	C7
Mucadele	58	22	315	C6
Müddessir	74	56	107	C7
Mülk	67	30	5	C7
Mü'min	40	85	256	C5
Mü'minun	23	118	387	C3
Mümtehine	60	13	413	C6
Münafikun	63	11	508	C6
Mürselat	77	50	186	C7
Müzzemmil	73	20	94	C7
N				
Nahl	16	128	578	C2
Nas	114	6	570	C7
Nasr	110	3	521	C7
Naziat	79	46	220	C7
Nebe	78	40	204	C7
Necm	53	62	141	C6
Nisa	4	176	333	C1
Nuh	71	28	66	C7
Nur	24	64	450	C3
R				
Ra'd	13	43	493	C2
Rahmân	55	78	205	C6
Rum	30	60	355	C4
S				
Sâd	38	88	172	C5
Saf	61	14	447	C6
Saffât	37	182	124	C5
Sebe	34	54	5	C5
Secde	32	30	438	C4
Ş				
Şems	91	15	343	C7
Şuarâ	26	327	65	C4
Şurâ	42	53	355	C5
T				
Tâhâ	20	135	176	C3
Tahrim	66	12	593	C6
Talâk	65	12	554	C6
Tarık	86	17	291	C7
Tebbet	111	5	529	C7
Tegabün	64	18	525	C6
Tekâsür	102	8	441	C7
Tekvir	81	19	249	C7
Tevbe	9	129	183	C2
Tin	95	8	384	C7
Tur	52	49	108	C6
V				
Vâkıa	56	69	241	C6
Y				
Yâsin	36	83	86	C5
Yunus	10	109	286	C2
Yusuf	12	111	420	C2
Z				
Zâriyat	51	60	73	C6
Zilzal	99	8	418	C7
Zuhruf	43	89	412	C4
Zümer	39	75	218	C5

İNDEKS

A

Abdest: **C.I**/476.

Adak: **C.I**/230, 268

Adalet: **C.I**/242, 258, 261, 263, 339, 382, 424, 426, 476, 503, 636, **C.II**/24, 97, 116, 428, 454, 459, 584, 616, 623, **C.III**/181, 271, **C.IV**/72, 482, **C.VI**/298, 427.

Adam öldürmek: **C.I**, 157, 365, 404, 495, 633, **C.III**, 10, **C.IV**. 49

Ad kavmi: **C.II**, 49, 53, 388, 390, **C.I**, 33, 34, 329, **C.V**, 324, 326, **C.VI**, 97, 197, **C.VII**, 319, 323

Adem (a.s.): **C.I**, 75, 78, 79, 267, 268, **C.II**, 7, 15, **C.III**, 165, 232, 234, 236

Adem (a.s.) oğulları Habil: **C.I**, 492, 495'e kadar.

Adet görme: **C.I**, 192

Adn (cennetleri): **C.II**, 238, 513, 595, **C.III**, 109, 167, 205, **C.V**, 78, 210, 304, **C.VII**, 372

Affetmek: **C.I**, 154, 160, 163, 229, 266, 349, 354, 467, 535, 575, 610, 627, **C.II**, 640, **C.III**, 501, 567, **C.IV**, 27, 28, 31, 34, **C.VI**, 321, **C.VII**, 103

Ağırbaşlılık: **C.IV**, 46, **C.VII**, 72

Ağlamak: **C.II**, 244, 432, **C.III**, 83, 165, **C.V**, 471, **C.VI**, 180, 184

Ahde vefa: **C.I**, 72, 84, 99, 103, 107, 112, 114, 128, 156, 287, 289, 326, 328, 352, 403, 463, **C.II**, 71, 83, 104, 179, 181, 512, 626, 629, **C.III**, 42, 173, 174, 404, **C.V**, 438, 585

Ahiret Günü: **C.I**, 51, 61, 66, 84, 89, 107, 112, 114, 125, 131, 178, 187, 189, 263, 266, 273, 279, 295, 298, 394, 395, 428, 474, 496, 501, 564, 596, 639, **C.II**, 176, 203, 213, 236, 313, 330, 363, 371, 373, 411, 449, 463, 486, 490, 513, 517, **C.III**, 23, 26, 31, 32, 46, 171, 174, 204, 205, 222, 229, 243, 317, 327, 329, 334, 347, 349, **C.IV**, 19, 99, 208, 220, 281, 288, **C.V**, 31, 132, 139, 229, 236, 246, 254, 318, 331, 333, 385, 465, 474, 488, 489, 501, 504, **C.VI**, 59, 66, 71, 76, 232, 240, 245, 268, 269, 281, 540, 545, **C.VII**, 11, 15, 22, 34, 35, 45, 48, 55, 57, 59, 126, 129, 167, 178, 189, 196, 200, 202, 232, 247, 248, 252, 256, 262, 263, 265, 270, 272, 276-277, 313-314, 315, 327-328, 338-342, 362-364, 391, 401-402, 416-417, 424-429, 485

Ahlak: **C.I**, 129, 144, 154, 200, 288, 318, 379, **C.II**, 168, 253, **C.III**, 99, 126, 148, 205, 535, 545, **C.IV**, 114, **C.V**, 70, **C.VI**, 482, **C.VII**, 27, 225, 239, 309, 347, 363, 400

Ahmed: **C.VI**, 455

Aile: **C.I**, 185, 372, 633, **C.II**, 162, 179, 181, 520, 623, **C.III**, 34, 35, **C.IV**, 42, 305, 325, 326, 420, 482, 484, **C.V**, 265, 389, 522, 525, **C.VI**, 118, 276, 549, 551, **C.VII**, 150, 277

Akıl: **C.I**, 84, 102, 103, 150, 153, 157, 205, 229, 284, 297, 304, 514, 540, 564, 633, **C.II**, 104, 152, 302, 348, 353, 388, 490, 492, 498, 510, 551, 584, 608, **C.III**, 196, 243, 258, 280, 362, 438, **C.IV**, 36, 75, 275, 327, 332, 351, **C.V**, 193, 203, 229, 232, 245, 287, 300, **C.VI**, 290, 589, **C.VII**, 14, 319

Akit: **C.I**, 202, 203, 242, 367, 463, 531

Akraba: **C.I**, 72, 107, 156, 160, 185, 343, 345, 367, 372, 429, 541, 636, **C.II**, 162, 268, 513, 623, **C.III**, 35, 535, **C.IV**, 139, 393, 484, **C.V**, 70,

389, 560, **C.VI**, 380, 418, **C.VII**, 48, 336, 272, 459

Alay etmek: **C.I**, 66, 183, 432, 555, 557, **C.II**, 234, 244, 363, 379, 515, 555, 575, 595, **C.III**, 269, 446, **C.IV**, 65, 112, 367, **C.V**, 101, 130, 211, 246, 251, 418, 433, 504, 529, **C.VI**, 284

Alış veriş: Bkz. ticaret.

Allah korkusu: **C.I**, 102, 144, 172, 183, 298, 331, 535, 581, **C.II**, 26, 145, 156, 315, 565, 595, 604, **C.III**, 349, 390, 391, 433, **C.V**, 251, **C.VI**, 552, 580, **C.VII**, 15, 130

Allah sevgisi: **C.I**, 150, 156, 165, 267, 289, **C.III**, 300, 550, **C.VI**, 344

Allah'a teslimiyet: **C.I**, 145, 264, **C.II**, 511, **C.III**, 103

Allah'a tevekkül: **C.VI**, 548, 575

Allah'ı anmak: **C.I**, 178, 272, 414, 472, **C.II**, 127, 146, **C.III**, 103, **C.VI**, 523

Allah'ın Birliği: **C.I**, 123, 150, 214, 253, 256, 261, 379, 420, 487, 520, 521, 560, 575, 591, 598, 600, 602, 629, **C.II**, 206, 308, 314-317, 331, 334, 517, 596, 605, 606, 614, **C.III**, 34, 45, 46, 83, 160, 174, 260, 262, 263, 264, 344, 349, 380, 441, **C.V**, 39, 127, 223, 230, 236, 237, 241, 242, 245, 246, 251, 252, 258, 267, 268, 271, 299, 317, 318, 341, 342, 344, 462, 463, **C.VI**, 100, 368, 406, 411, **C.VII**, 84, 545-555

Allah'ın bize yakınlığı: **C.VI**, 268

Allah'ın dostları: **C.II**, 330

Allah'ın Emirleri: **C.I**, 107, 633, **C.II**, 26, **C.III**, 344, 440, **C.IV**, 420, **C.V**, 336, 397, 402, 403, 404, **C.VI**, 14-27, 347, **C.VII**, 113-118

Allah'ın Fazlı: **C.I**, 61, 117, 184, 205, 213, 214, 229, 232, 286, 308, 398, 457, 561, 593, 606, 613, 631, **C.II**, 24, 113, 116, 206, 313, 325, 349, 353, 354, 356, 363, 416, 492, 513, 515, 526, 555, 637, **C.III**, 31, 38, 46, 47, 73, 118, 171, 258, 329, 331, 535, 582, 586, **C.IV**, 270, 351, 391, 392, **C.V**, 48, 62, 109, 110, 234, 371, 393, 497, **C.VI**, 12, 14, 352, 404, 486, 545, **C.VII**, 181-182

Allah'ın Hakimiyeti: **C.I**, 121, 184, 264, 279, 388, 389, 432, 463, 505, 506, 507-511, 577, 578, 609, **C.II**, 62, 356, 384, 448, 466, 477, 521, **C.III**, 105, 311, 363, 374, 379, 589, **C.IV**, 214, 281, 294, **C.V**, 220, 246, 267, 286, 368, **C.VI**, 139, 429, **C.VII**, 37, 180, 391, 245-247, 288

Allah'ın Kudreti: **C.I**, 51, 69, 102, 121, 123, 150, 214, 222, 223, 245, 256, 291, 297, 328, 508, 553, 557, 558, 577, 579, 598, 599, 600, **C.II**, 271, 291, 294, 308, 330, 363, 390, 503, 505, 506, 508, 509, 510, 515, 517, 536, 537, 544, 545, 556-560, 580-59, 600, 604, 606, 616, 617, 618, 619, **C.III**, 35, 140, 170, 181, 182, 376, 377, 378, 381, 577, 584-589, **C.IV**, 194-203, 317, 347, 376-385, 398, 399, 414, 421, 427, 429, 430, 436, **C.V**, 39, 60, 68, 69, 92, 102, 109, 223, 233, 251, 296-300, 303, 342, 347, 350, 360, 366, 370, 385, 394, 418-423, 451, 534, 588, **C.VI**, 51, 53, 57, 86-89, 98-100, 104-107, 180-182, 203, 210-228, 274-278, 290, **C.VII**, 8 -19, 472, 474,

Allah'ın nuru: **C.III**, 577, 582, **C.VI**, 473,

Allah'ın sünneti: **C.III**, 65, **C.IV**, 524, 598, **C.V**, 85, 306, 596

Allah'ın varlığı: **C.I**, 581-588, **C.II**, 496, 498, **C.III**, 331, **C.IV**, 351, **C.VI**, 528-534, **C.VII**, 19, 22, 302-305

Allah'ın veli kulları: **C.I**, 435, **C.II**, 330, **C.VII**, 14, 20, 22, 288, 399

Allah'ın sıfatları: **C.I**, 51, 103, 117, 138, 148-150, 160, 178, 187, 193, 202, 211, 214, 256, 259, 267, 292, 308, 314, 317, 322, 354, 355, 361, 369, 374, 389, 391, 407, 408, 409, 419, 426, 437, 572, 629, 633, **C.II**, 39, 69, 113, 116, 156, 271, 272, 273,

310, 327, 363, 411, 419, 501, 515, 517, 521, 528, 542, 549, 551, 598, 604, 619, **C.III**, 35, 311, 375, 378, 380, **C.IV**, 43, 45, 46, 194, 211, 349, 448, 497, 560, 584, **C.V**, 39, 58, 69, 78, 82, 170, 171, 242, 248, 259, 266, 347, 389, 393, 404, 408, 435, 450, 465, **C.VI**, 122, 170, 284, 321, **C.VII**, 10

Allah'ın melekleri: Bkz. melekler

Aldanma: Bkz. gurur

Aldanmak: **C.I**, 564, **C.IV**, 351, **C.V**, 61, 565, **C.VI**, 294.

Aldatmak: **C.VII** 248.

Amel defteri: **C.I**, 349, **C.II**, 146-149'a kadar, **C.III**, 28, 271, **C.V**, 181, 253, **C.V**, 501, **C.VI**, 265, **C.VII**, 128, 215, 218, 256, 269

Amel terazisi: **C.II**, 11, **C.III**, 271, 446

Amelsiz ilim: **C.VI**, 486

Anne-baba: **C.I**, 107, 160, 343, 345, 367, 372, 633, **C.II**, 21, 548, **C.III**, 34, 126, 152, **C.IV**, 166, 407, **C.V**, 522, 525

Andlaşma: **C.I**, 403, **C.II**, 192-199, 626

Arabulma: **C.VI**, 14, 23

Arafat: **C.I**, 178, **C.II**, 36

Araplar: **C.I**, 138, 298, 300, **C.II**, 147, 251, 253-260'a kad, 279, 517, 619, 621, **C.III**, 175, 384, **C.V**, 27-30a, 416, 431, 433, 587, 588 590, **C.VI**, 41, 44

Arı: **C.II**, 609

Arş: **C.II**, 36, 279, 291, 363, 496, **C.III**, 181, 262, 440, 447, **C.IV**, 45, 173, 446, **C.V**, 254, 263, 268, 451, **C.VI**, 278, **C.VII**, 44, 288

Aşiret: **C.II**, 203, **C.III**, 327, **C.IV**, 139, **C.VI**, 353

At beslemek: **C.II**, 173

Ateş: Bkz. cehennem

Atlar: **C.VII**, 432-434

Ay: **C.I**, 588, 598, **C.II**, 39, 291, 428, 486, 545, 584, **C.III**, 251, 331, **C.IV**, 46, 430, **C.V**, 61, 106, 223, **C.VI**, 188, 213, **C.VII**, 74, 139

Aybaşı hali: **C.I**, 192

Azer: **C.I**, 583

Azgınlık: **C.II**, 26, 219, 312, 371, 376, 403, 513, 525, 562, 563, 623, 637, **C.III**, 21, 124, 126, 140, 148, 167, 170

Azim: **C.I**, 328, **C.III**, 232, **C.IV**, 422, **C.V**, 404, 534, 559

B

Babil: **C.I**, 114

Bakara (inek) kıssası: **C.I**, 101, 102

Barış: **C.I**, 181, 193, 195, 370, 403, 419, 425, **C.II**, 142, 148, 165, 173, 592, 622, **C.V**, 237, 564.

Basiret: **C.I**, 601, **C.II**, 125, 322, 490, **C.III**, 80, **C.V**, 494, **C.VI**, 53, **C.VII**, 140

Başa kakmak: **C.I**, 224, **C.II**, 480, **C.IV**, 74, **C.V**, 318, **C.VI**, 44, **C.VII**, 27, 116, 279, 390

Başak rüyası ve tabiri: **C.II**, 453, 454

Başak temsili: **C.I**, 224

Başörtüsü: **C.III**, 550

Batıl inançlar: **C.I**, 169

Bayram namazı: **C.VII**, 309, 504.

Bedeviler: Bkz. çöl sakinleri

Bedir savaşları: **C.I**, 259, 305-308, 322, **C.II**, 146, 148, 151, 163, 176, **C.V**, 180

Bekarlar: **C.III**, 567

Bekke: Bkz. Mekke

Belağat: **C.I**, 606, **C.VI**, 210-212

Birlik ve Beraberlik: **C.I**, 114, **C.II**, 165, 257, **C.IV**, 389, **C.V**, 371, 406.

Boğazlamak: **C.I**, 89, 101, 467, **C.II**, 528, **C.IV**, 240, 225, **C.V**, 147, 150, **C.VII**, 504.

Borç ve borçlanma: **C.I**, 241, 242, 244, 345, 347, **C.II**, 227, 246, **C.VI**, 135, 258, **C.VII**, 36

Boşamak (Talak): **C.I**, 193, 203, 205,

352, 370, **C.IV**, 500, 501, 566, 579, **C.VI**, 557-589, 612
Boşboğazlık: **C.VI**, 415, 429
Boş söz: **C.VII**, 127
Boş vakit geçirme: **C.VII**, 383
Boy abdesti: Bkz. gusül
Bozgunculuk: **C.I**, 516, **C.II**, 403, 415, 513, 622, **C.IV**, 126, 288
Böbürlenmek: **C.I**, 373, **C.II**, 365, **C.IV**, 422, **C.VI**, 296
Buğz: **C.I**, 304, 354, 483, 516, 535, **C.V**, 82, 266, 281
Buhtan (iftira): **C.I**, 418, **C.III**, 501, **C.VI**, 12, **C.VII**, 29-32, 459.
Buzağıya tapınma: **C.I**, 90, 91, 112, 438, **C.II**, 90, 91, 93, **C.III**, 216, 218
Büyüklük taslama (kibir): **C.I**, 78, 109, 372, 457, 529, 598, **C.II**, 15, 28, 32, 36, 56, 62, 83, 89, 127, 204, 337, 537, 591, 593, 604, **C.III**, 260, 419, 431, 525, **C.IV**, 24, 256, 409, 422, 455, **C.V**, 44, 45, 85, 135, 213, 251, 274, 281, 284, 286, 290, 292, 302, 326, 342, 488, 502, 519, 526, **C.VI**, 296, 520, **C.VII**, 70, 119
Büyü: **C.I**, 114, 544, 555, **C.II**, 12-80, 289, 294, 338, 340, 363, 556, **C.III**, 49, 78, 197, 201, 202, 204, 205, 251, **C.IV**, 16, 78, 81, 82, 83, 119, 126, 160, 251, **C.V**, 50, 132, 203, 272, 431, 438, 515, **C.VI**, 96, 101, 116, 192, 455, **C.VII**, 119

C

Cahiliyye: Bkz. cehalet
Câlût: **C.I**, 211
Cariyeler: **C.I**, 71, 79, 112, 531, **C.II**, 227, 612, **C.III**, 395, 567, **C.VI**, 323, **C.VII**, 61, 335.
Casusluk: **C.VI**, 27, 415.
Cebrail (Cibril): **C.I**, 109, 114, 213, 454, 544, **C.II**, 580, 632, **C.III**, 71, 154, 301, **C.IV**, 130, **C.V**, 268, 282, 286, **C.VI**, 151, 152, **C.VII**, 256-257
Cehalet: **C.I**, 101, 232, 316, 351, 511, 566, 575, 606, **C.II**, 85, 121, 375, 384, 444, 478, 640, **C.III**, 424, 429, **C.IV**, 46, 192, 270, 508, 602, **C.V**, 251, 529, 599, **C.VI**, 12, 81
Cehennem: **C.I**, 71, 259, 298, 381, **C.II**, 28, 33, 159, 160, 211, 535, 564, 565, **C.III**, 243, 304, 305, 334, **C.IV**, 19, 20, 458, **C.V**, 81, 141, 142, 234, 236, 246, 300, 302, 476, 477, **C.VI**, 115, 116, 230, 231, 232, 233, 254, 616, 617, **C.VII**, 13-15, 120, 125, 167, 214, 215, 313, 495-462
Cenaze namazı: **C.II**, 244
Cennet: **C.I**, 71, 260, 529, **C.II**, 33-38, 146, 149, 152, 238, 298, 299, 512, 513, 565, 566, 595, **C.III**, 109, 169, 170, 305, 306, 329, 334, 404, 405, **C.IV**, 20, 27, 348, 371, 413, **C.V**, 78, 114, 136, 139, 141, 210, 232, 254, 333, 449, 477, 554, **C.VI**, 64-66, 118, 122, 203, 233, 240, 244, 251, **C.VII**, 167, 178, 216-218, 270, 272, 288,
Ceza (amel karşılığı): **C.I**, 639, **C.III**, 205, 363, **C.V**, 290, **C.VII**, 342, 345-352
Cibt: **C.I**, 380
cihad: **C.I**, 170, 172, 185, 187, 207, 314, 317, 331, 393, 394, 395, 398, 400, 407, 410-416, **C.II**, 149, 160, 163, 165, 173, 174, 176, 197, 199, 201, 203, 204, 206, 213, 216, 217, 219, 222, 239, 244, 246, 248, 282, **C.III**, 356, 358, 384, **C.IV**, 39, 353, **C.V**, 542, 552, 559, 564, 590, 596, 597, **C.VI**, 14, 427-440, 450, 452, 475, 621, **C.VII**, 103.
Cilbab: **C.IV**, 593
Cimrilik: **C.I**, 325, 373, 425, **C.II**, 211, **C.III**, 37, 78, **C.IV**, 49, **C.V**, 77-84, 565, **C.VI**, 296, 297, 385, 552, **C.VII**, 31-33, 48, 59, 258, 326, 349, 360-362, 460, 488, 586-591
Cinler: **C.I**, 600, 606, 614, 615, **C.II**, 28, 416, 592, **C.III**, 115, **C.IV**, 163, 179, **C.V**, 25, 49, 169-170, 202, 330,

525, 531, **C.VI**, 104, 221, 228, 230, 231, 232, **C.VII**, 83-90
Cinsi sapıklar: **C.IV**, 192, 324, 325, 326
Cizye: **C.II**, 206
Cömertlik: **C.III**, 37, **C.VII**, 357, 363
Cudi:**C.II**, 382
Cuma namazı: **C.VI**, 490, 503
Cumartesi: **C.I**, 99, **C.II**, 99

Ç

Çalışmak: **C.VI**, 172, 180
Çarşı: **C.IV**, 16, 24
Çekişme (ihtilaf): **C.I**, 383
Çekiştirme: **C.VI**, 27
Çiftçilik: **C.I**, 101, 181, 192, 260, 302, 618, 622, 625, **C.II**, 547, 562, 584, **C.III**, 287, **C.V**, 603, **C.VI**, 258.
Çocğun emzirilmesi: **C.I**, 201 ayrıca bkz. emzirmek
Çocukları öldürmek: **C.III**, 39
Çöl sakinleri: **C.II**, 247, 251, 253, 279, **C.III**, 327, **C.V**, 587, 590, **C.VI**, 44

D

Dabbetül arz: **C.IV**, 215
Dalkavukluk: **C.VI**, 268, **C.VII**, 29
Davud (a.s.): **C.I**, 211, 449, 527, 593, **C.III**, 53, 287, 289, 306, **C.V**, 182-187
Dehriler: **C.V**, 499
Demir: **C.III**, 135, 334, **C.VI**, 298
Deniz avı: **C.I**, 536
Deniz ve denizcilik: **C.I**, 90, 150, 536, 577, 578, **C.II**, 312, **C.III**, 60, **C.IV**, 87, 431, **C.V**, 67, 422, 470, **C.VI**, 225, 226, **C.VII**, 251, 261
Devlet idaresi: **C.I**, 75, 383, 398, **C.II**, 302, **C.III**, 187, 590, 602, **C.IV**, 175, 177, 178, 199, 250, **C.V**, 82, 187, 254, 274, 277, 397, **C.VI**, 381, 442, 552
Din: **C.I**, 51, 131, 172, 187, 217, 261, 264, 291, 377, 422, 435, 467, 513, 514, 521, 580, **C.II**, 160, 197, 199, 206, 211, 312, 448, 604, **C.III**, 384, 501, **C.V**, 366, 388, 600, **C.VI**, 245, **C.VII**, 415.
Doğruluk: **C.I**, 51, 138, 184, 276, 297, 390, 457, 486, 568, 588, 613, 636, **C.II**, 15, 196, 313, 327, 390, 415, 562, 616, **C.III**, 42, 160, 365, 379, 434, 586, **C.IV**, 126, 600, **C.V**, 89, 157, 181, 333, 383, 410, 436, 446, 448, 522, 531, 578, 594, **C.VII**, 22, 88, 258, 361
Doğru söz: **C.I**, 343, **C.IV**, 600
Domuz: **C.I**, 154, 467, 514, 627, **C.II**, 637
Dost, dostluk: **C.I**, 214, 266, 304, 361, 422, 431, 432-434 474, 511, 514, 529, **C.II**, 201, 544, 630, **C.III**, 63, **C.IV**, 27, 28, 101, **C.V**, 271, 336, 339, 449, **C.VI**, 415, 426-428, 446, **C.VII**, 59,
Dua: **C.I**, 51, 165, 178, 214, 247, 259, 264, 329, **C.II**, 42, **C.III**, 68, 70, 448, 603, **C.IV**, 97, 98, 99, 199, 455, **C.V**, 292, **C.VI**, 423
Duman: **C.V**, 322, 463, **C.VI**, 230, 254
Dünya hayatı: **C.I**, 183, 260, 395, 578, 580, **C.II**, 294, 312, 369, 513, 525, 635, **C.III**, 106, 113, 243, **C.IV**, 87, 275, 351, 363, **C.V**, 61, 282, 385, 396, 433, 526, 565, **C.VI**, 294, 551
Düşmanlık: **C.V**, 336
Düşünmek: **C.I**, 189, 228, 329, 487, 572, **C.II**, 112, 116, 312, 584, 601, 610, **C.IV**, 363, 377, **C.V**, 51, 244, **C.VI**, 404

E

Ebabil kuşları: **C.VII**, 472
Ebu Bekir: **C.II**, 216, 217
Ebu Leheb: **C.VII**, 535
Ecel: **C.I**, 312, 353, 377, 498, **C.II**, 26, 83, 325, 360, 411, 532, 548, 553, 606, **C.III**, 243, **C.IV**, 347, 363, **C.V**,

85, 244, 300, 380, **C.VI**, 523, **C.VII**, 69
Elyesa: **C.I**, 593, **C.V**, 209
Ehli beyt: **C.IV**, 508
Ehli kitab: **C.I**, 117, 119, 283, 284, 286, 287, 297, 300, 302, 331, 422, 438, 446, 454, 486, 489, 507, 514, 517, 518, 521, **C.IV**, 232, 339, 500, **C.VI**, 313, 367, 399, **C.VII**, 412, 416
Elçi melekler: **C.I**, 578, **C.II**, 28, 310, 396, 397, 402, **C.III**, 76, 154, **C.IV**, 324, 326, **C.V**, 58, **C.VII**, 189, 256
Elest bezmi: **C.II**, 106
Emanete riayet: **C.I**, 244, 287, 382, **C.II**, 155, **C.III**, 404, **C.VII**, 62
Emaneti ehline vermek: **C.I**, 382
Emire itaat: **C.I**, 383
Emzirmek: **C.I**, 201, 355, **C.III**, 317, **C.IV**, 229, 232, **C.VI**, 581
Ensar: **C.II**, 253, 272, **C.VI**, 385, 522,
Erkekler: **C.I**, 73, 75, 184, 337, 363, 599, **C.II**, 24, 117, 308, 559, 560, 561, 562, 583, 584, 586, 588, 608, 618, 619, **C.III**, 118, 238, 269, 320, 327, 407, **C.IV**, 199, 391, 396, 402, **C.V**, 66-69, 74, 121, 213, 223, 247, 297, 300, 407, **C.VI**, 36, **C.VII**, 59, 160-167, 210-213, 230-232, 243-245, 294-297, 325, 328, 331-336, 386-392
Esirler: **C.I**, 107, 359, **C.II**, 176, 201, **C.V**, 542
Eşitlik-eşitsizlik: **C.I**, 205, 209, 213, 407, 536, 572, 593, **C.II**, 51, 506, 513, 616, **C.III**, 38, 311, **C.IV**, 287, 351, 392, **C.V**, 44, 48, 71, 229, 234, 290, 336, 370, 393, 433, **C.VI**, 245, 349
Et: **C.I**, 154, 222, 467, 627, **C.II**, 586, 637, **C.III**, 320, 353, 407, **C.V**, 67, 490, **C.VI**, 120, 249
Evlatlar: **C.I**, 201, 259, 623, 632, **C.II**, 155, **C.V**, 350, **C.VI**, 120, 294, 442, 490, 551, 581
Evlat edinme: **C.IV**, 446, 447
Evlenmek: **C.I**, 129, 190, 197, 200, 202, 203, 338, 342, 352, 354, 361, 369, 370, 424-427, 474, **C.III**, 499, 567, 599, **C.IV**, 246, 505, 520, 566, 572, 579, 581, **C.VI**, 429
Evlere girme adabı: **C.III**, 539, 541
Eyke Halkı: **C.II**, 572, **C.V**, 180, **C.VI**, 55
Eyyub (a.s.): **C.I**, 593, **C.III**, 292, **C.V**, 203, 205
Ezan: **C.I**, 514, **C.II**, 36, 192, **C.VI**, 490

F

Faiz: **C.IV**, 233, 241, 309, 449, **C.IV**, 393
Fakirli (fakirler): **C.I**, 156, 161, 185, 190, 202, 203, 229, 230, 232, 325, 342, 343, 372, 429, 531, 535, 633, **C.II**, 146, 155, 162, 173, **C.III**, 35, 39, 126, 341, 351, 535, 567, **C.IV**, 240, 393, **C.V**, 69, 565, **C.VI**, 84, 258, 381-385, **C.VII**, 32, 48, 60, 127, 326, 336, 372, 488
Fal okları: **C.I**, 467, 532
Falcılık: **C.I**, 114
Fazilet: **C.I**, 189, 203, **C.IV**, 269
Feraiz (miras taksimi): **C.I**, 160, 201, 205, 343, 345, 347, 352, 367, 457, 541, 543, **C.II**, 179, 181
Fesat, fesatçılık: **C.I**, 66, 72, 75, 94, 181, 189, 304, 318, 495, 496, 516, **C.II**, 42, 53, 62, 72, 82, 86, 181, 219, 299, 340, 347, 403, 415, 470, 513, 622, 627, 629, **C.III**, 12, 133, 262, 434, **C.IV**, 117, 126, 324, 327, 396, **C.V**, 192, 274, 596 **C.VII**, 324.
Fetih: **C.I**, 103, 109, 432, 512, 570, 577, **C.II**, 32, 65, 67, 151, 466, 535, 556, **C.III**, 600, **C.IV**, 111, 213, 283, 463, **C.V**, 39, 58, 210, 254, 577, 592, 600, **C.VI**, 194, 282, 475, **C.VII**, 213, 526,
Fısk (fasık fasıklar): **C.I**, 72, 93, 114, 178, 242, 291, 300, 467, 490, 491, 507, 511, 514, 527, 543, 572, 611, 627, **C.II**, 71, 88, 99, 101, 196, 203, 222, 236, 244, 251, 315, 604, **C.III**,

29, 286, 501, 590, **C.IV**, 160, 250, 326, 457, 458, **C.V**, 445, **C.VI**, 98, 374, 404
Fıtrat: **C.IV**, 387
Firavun: **C.I**, 89, 90, 259, **C.II**, 72-83, 168, 337-348, 410, **C.III**, 78, 80, 187, 189, 190-205, 419, **C.IV**, 69, 73-76, 78, 81, 83, 85, 86, 160, 225, 228, 229, 250, 253, 256, 329, **C.V**, 180, 272-284, 437-444, 468-472, **C.VI**, 54, 96, 203, **C.VII**, 43, 102, 226-230, 289, 324.
Fitne: **C.I**, 114, 170, 172, 187, 256, 403, 501, 511, 520, 561, 575, **C.II**, 21, 93, 153, 155, 160, 181, 219, 220, 282, 343, 402, 407, **C.III**, 266, 311, 327, 374, 443, 603, **C.IV**, 24, 189, 298, 300, 307, 492, 288, **C.V**, 185, 197, 211, 247, 468, **C.VI**, 82, 83, 198, 287, 423, 551 **C.VII**, 29, 90,
Fuhuş: **C.I**, 633, **C.II**, 21

G

Gadretmek: **C.II**, 168, 170, 458
Ganimetler: **C.II**, 142, 146, 148, 162, 176, **C.VI**, 440
Gasb: **C.I**, 169, 365, 366, **C.III**, 126
Gayb **C.I**, 61, 75, 272, 323, 369, 572, 577, 581, **C.II**, 117, 248, 309, 376, 419, 458, 477, 486, 503, 617, **C.III**, 105, 167, 173, 273, 441, **C.IV**, 203, 448, **C.V**, 54, 70, 82, 92, 248, **C.VI**, 44, 64, 136, 172, 398, 406, **C.VII**, 36, 92, 258
Gayret: **C.I**, 109
Gazap: **C.I**, 131, 133, **C.V**, 397, **C.VII**, 535-539
Gece namazı: **C.III**, 68
Geçim: **C.II**, 12, 537, **C.III**, 239, **C.IV**, 275, **C.V**, 433, **C.VII**, 45, 210
Geçimsizlik: **C.I**, 193, 370, 425, 426, **C.V**, 237
Gıybet: **C.I**, 437, **C.VI**, 27, **C.VII**, 459
Gösteriş: **C.I**, 373
Göz kaş işareti ile ayıplamak: **C.VI**, 24, **C.VII**, 459
Gurur (aldanma): **C.I**, 264, 309, 422, 580, 606, 615, **C.II**, 15, 37, 165, **C.III**, 59, **C.IV**, 334, 490, **C.V**, 61, 83, 261, 504, **C.VI**, 287, 294, **C.VII**, 20, 262
Gusül (boy abdesti): **C.I**, 374, 476
Günah: **C.I**, 181, 247, 366, 610, **C.II**, 330, **C.III**, 448, **C.V**, 259, 288, 577, 578, 581, 583, **C.VI**, 156, 301
Güneş: **C.I**, 219, 588, 598, **C.II**, 53, 291, 496, 545, **C.III**, 65, 97, 132, 266, **C.IV**, 430, **C.V**, 106, 223, 341, **C.VII**, 176, 345

H

Haberler: **C.I**, 107, **C.IV**, 598, **C.VI**, 12.
Habil ve Kabil: Bkz. Adem (a.s.)'ın oğlu
Hacc: **C.I**, 147, 169, 175, 178, 463, 465, 535, 536, **C.III**, 335, 340, 341
Had-Hudud (cezalar): **C.I**, 349, 496, 497, 498, **C.III**, 465, 501
Hahamlar: **C.II**, 209, 211
Hainlik: **C.I**, 165, 416, 418, 483, **C.II**, 154, 170, 176, 458, **C.III**, 356, **C.V**, 271, **C.VI**, 621
Hak: **C.III**, 109, **C.VII**, 445
Hakimiyet: Bkz. Allah'ın hakimiyeti
Hakka davet usulü: **C.I**, 135, 219, 263, 283, 284, 418, 465, 490, **C.II**, 72, 105, 159, 160, **C.III**, 51, 274, 282, 317, 326, **C.IV**, 91, 99, 339, 423, **C.V**, 281, **C.VI**, 319
Haman (Firavun'un veziri): **C.IV**, 228, 253, 329, **C.V**, 272, 281
Hanif: **C.I**, 133, 284, 295, 422, 588, **C.II**, 356, **C.IV**, 387, **C.VII**, 415.
Haramlar: **C.II**, 637
Haram aylar: **C.I**, 172, 187, 465, 536
C.II, 192, 195, 212, 213, Harp: Bkz. savaş vd.
Harcayıp saçmak: **C.I**, 625, **C.III**, 35, 36, 37

Harun (a.s.) **C.I**, 449, 593, **C.II**, 80, 86, 91, 337, **C.III**, 165, 187, 189, 201, 204, 218, 273, 419, **C.IV**, 33, 72, 82, **C.V**, 150, 157,
Harut ve Marut: **C.I**, 114
Haset: Bkz. kıskançlık
Haşr: **C.I**, 178, 259, 317, 457, 536, 560, 566, 574, 581, 606, 614, **C.II**, 76, 159, 314, 323, 560, **C.III**, 77, 113, 170, 174, 197, 224, 239, 242, 437, **C.IV**, 22, 31, 76, 85, 163, 215, **C.V**, 49, 133, 202, 327, 513, **C.VI**, 347, 369, 411, **C.VII**, 21, 137, 138, 228, 251-255
Havariler: **C.I**, 90, 545, **C.VI**, 301, 466
Hayat: **C.I**, 107, 112, 157, 181, 183, 260, 302, 323, 394, 406, 418, 564, 580, 615, **C.II**, 25, 37, 91, 213, 223, 294, 312, 330, 346, 350, 367, 513, 517, 525, 542, 629, 635, **C.III**, 63, 106, 113, 138, 205, 222, 243, 417, 567, **C.IV**, 11, 275, 277, 285, 320, 352, 363, 434, 500, **C.V**, 61, 236, 282, 286, 326, 333, 397, 433, 504, 565, **C.VI**, 168, 394, **C.VII**, 9
Hayber fethi: **C.V**, 577, 590, 594
Hayır işlemek: **C.I**, 84, 119, 144, 175, 302, 424, **C.II**, 595, **C.III**, 229, 327, **C.V**, 194, 336, 338, 347, **C.VII**, 416,
Hayra engel olmak: **C.VI**, 60, 61, **C.VII**, 29
Hayvanlar: **C.I**, 421, 566, 625, **C.II**, 583, 584, 608, 610, 618, **C.III**, 341, **C.V**, 303, 304, 422,
Helal rızık: **C.I**, 153, 531, **C.II**, 176, 637, 639
Hendek savaşı: **C.IV**, 487-497, **C.VII**, 283-288
Hesab: Bkz. Hisab
Heva heves: **C.I**, 103, 124, 142, 429, 508, 511, 520, 521, 579, 580, 610, 632, **C.II**, 112, 517, 547, 548, **C.III**, 106, 185, 434, **C.IV**, 35, 262, 386, **C.V**, 187, 383, 494, 497, 554, 555, **C.VI**, 148, 167, 182, 192, **C.VII**, 232
Heykeller: **C.III**, 275, **C.V**, 15
Hezimet: **C.I**, 310-318, 319-324, 331
Hristiyanlar: **C.I**, 98, 121, 123, 124, 133, 135, 279, 283, 284, 286, 287, 483, 486, 487, 507, 511, 518, 520, 529, **C.II**, 208, 209, 211, 334, **C.III**, 160, **C.V**, 448, **C.VI**, 301
Hırsızlık: **C.I**, 498, **C.II**, 470, 471, 475
Hızır (a.s.): **C.III**, 120-126
Hicr halkı: **C.II**, 572
Hicret: **C.I**, 187, 300, 400, 409, **C.II**, 179, 181, 203, 253, 272, 534, 600, **C.III**, 63, 162, 374, 535, **C.IV**, 321, 484, 572
Hikmet: **C.I**, 129, 144, 197, 229, 273, 289, 318, 381, 418, 344, **C.II**, 436, **C.III**, 45, **C.IV**, 514, **C.V**, 183, 448, **C.VI**, 482
Hilekarlık: **C.I**, 382, 408, **C.II**, 521, 604
Hilkat ve Tabiat: **C.II**, 609, 610
Hisab: **C.I**, 563, **C.III**, 250, 271, **C.V**, 133, 181, 210, **C.VII**, 45, 215, 276, 277, 278, 315, 424-429
Homoseksüellik: Bk. Livata
Hoşgörmek: **C.I**, 119, 341, 483, **C.II**, 573, **C.III**, 535, **C.V**, 416, 454, **C.VI**, 549
Hud (as) ve Hud kavmi: **C.II**, 49, 51, 388, 390, **C.IV**, 111-114
Hudeybiye Barışı: **C.VI**, 442
Huneyn Savaşı: **C.II**, 204
Husumet: **C.I**, 169, 365, 383
Huşu: **C.I**, 260, **C.III**, 81, 83
Hudhud kuşu: **C.IV**, 168-174
Hüküm: **C.I**, 370, 390, 501, 577, 578, **C.II**, 448, **C.IV**, 281, **C.VI**, 429

İ

İblis: Bkz. Şeytan
İbrahim: **C.I**, 128, 129, 131, 133, 135, 219, 223, 267, 284, 291, 295, 297, 381, 422, 449, 583, 584, 593, **C.II**, 237, 270, 396, 398, 399, 429, 448,

545, 566, **C.III**, 162, 165, 274, 277, 281, 340, 361, 384, **C.IV**, 91, 314, 324, 487, **C.V**, 143, 148, 150, 207, 371, 430, **C.VI**, 89, 172, 301, 423, **C.VII**, 310
İbrahim Ailesi: **C.I**, 267, 381, **C.VII**, 61, 62
İçki: **C.I**, 189, 532, 535, **C.V**, 555
İbrahim'in Dini: **C.II**, 237, **C.III**, 361
İdare edenler: **C.I**, 382
İddet beklemek: **C.I**, 195, 197-202, 205, **C.VI**, 556-589
İdris (a.s): **C.III**, 165, 297
İffetlilik: **C.I**, 361, 474, **C.III**, 390, 395, 545
İfsad etmek: **C.I**, 72, 94, 512, 516, **C.II**, 42, 53, 62, **C.IV**, 117, **C.V**, 560
İftira etmek: Bkz. Buhtan
İhram: **C.I**, 463, 465, 535, 536, **C.II**, 195, 212
İhsan (iyilik): **C.I**, 79, 121, 260, 309, 495, **C.II**, 623, **C.IV**, 592, **C.VI**, 24-27, **C.VII**, 60, 127, 325-327, 335-342, 363-364, 485-488, 505
İhtiyarlık: **C.II**, 610
İktisadi adalet: **C.VI**, 381
İlahi müsaade: **C.I**, 616
İlim (araştırma bilgi): **C.I**, 129, 144, 148, 155, 229, 418, 544, 610, **C.II**, 279, 600, **C.III**, 257, **C.IV**, 514, **C.V**, 71, 229, **C.VII**, 239, 399
İlyas (a.s.): **C.I**, 593
İman: **C.I**, 61, 68, 103, 119, 133, 145, 487, 506, 520, 543-548, **C.II**, 208, 209, 261, **C.III**, 421, **C.V**, 445, 446, 448, **C.VI**, 301, 455
İmran Ailesi: **C.I**, 268
İmtihan: **C.IV**, 298, 300, **C.V**, 247, **C.VI**, 551
İnci: **C.III**, 334, 577, **C.VI**, 124, 225, 249
İncil: **C.I**, 253, 273, 284, 506, 507, 517, 518, 544, **C.II**, 94, 261, **C.III**, 158, **C.V**, 603, **C.VI**, 301, **C.VII**, 178
İnfak: **C.I**, 61, 175, 185, 189, 214, 225, 227, 229, 230, 232, 233, 351, 369, 372, 404, 418, 428, 516, 553, 566, 577, 578, **C.II**, 211, 222, 248, 251, 279, 511, 544, 616, **C.III**, 78, 112, 349, **C.IV**, 49, 250, 455, **C.V**, 48, 74, 111, 565, **C.VI**, 279, 282, 426, 429, 552, 581, 589
İnsanın yaratılışı: **C.II**, 12, 560, 561, **C.V**, 213, 223, 300, **C.VI**, 220, **C.VII**, 72-74, 160, 162, 197, 388-391
İnsanın emaneti kabul etmesi: **C.IV**, 602
İnsanın üstünlüğü: **C.III**, 62
İnsanın iradesi: Bkz. Kesb ve ihtiyar
İnsanların anasını düzeltmek: **C.VI**, 14, 23
İnsanları bağışlamak: **C.I**, 224, 309, 434, **C.III**, 535, **C.V**, 397, 403, 404, **C.VI**, 549,
İntihar etmek: **C.I**, 365
İntikam almak: **C.I**, 172, **C.III**, 375
İrtidad: Bkz. Mürtedler
İsa (a.s.): **C.I**, 107, 273, 281, 441-447, 454, 457, 487, 506, 520, 543, 548, **C.II**, 208, 209, 261, **C.III**, 154, 159, 421, **C.VI**, 455, 301.
İshak (a.s.): **C.I**, 131, 133, 291, 449, **C.II**, 397, 429, 448, 548, **C.III**, 161, 282
İslam: **C.I**, 66, 121, 129, 133, 135, 181, 190, 261, 284, 291, 304, 422, 467, **C.II**, 415, 416, 511, **C.III**, 302, 384, **C.IV**, 387, **C.V**, 234, 333, 371, **C.VI**, 474, **C.VII**, 415, 526, 527
İslam ve Teslimiyet: **C.I**, 145, 264, **C.III**, 103
İsmail (a.s): **C.I**, 593, **C.III**, 165, **C.V**, 209
İsrail: **C.III**, 165, 167
İsrailoğulları **C.I**, 89, 125, 479, **C.II**, 97, 348, **C.V**, 492, 494, **C.VI**, 486-490
İsraf: **C.II**, 25
İstiğfar: **C.I**, 178, 271, 309, 317, 388, 389, 416, 418, 520, **C.II**, 156, 244, 268, 360, 388, 391, 407, 440, 480, **C.III**, 118, 163, 602, **C.IV**, 187, **C.V**, 185, 263, 288, 317, 360, 587, **C.VI**,

4, 534, 548, **C.VII**, 59, 268
İstikamet: **C.I**, 156, 287, 636, **C.II**, 62, 154, 403, **C.III**, 42, **C.IV**, 126, 393, **C.VI**, 215, **C.VII**, 283
İstişare: **C.I**, 201, 317, **C.V**, 397
İtaat: **C.I**, 267, 274, 309, 349, 352, 383, 389, 395, 535, **C.II**, 151, 165, 203, **C.III**, 589-595, **C.IV**, 104, 508, 600, **C.V**, 564, 588, 590, **C.VI**, 12, 41
İyiliği emredip kötülükten nehyetmek: **C.I**, 117, 119, 121, 527, **C.II**, 94, 121, 238, 284, **C.III**, 358, **C.IV**, 422
İyilik: Bkz. İhsan
İzzet: **C.I**, 431, **C.II**, 330, **C.V**, 65

K

Kabalık etmemek: **C.I**, 337, 341
Kabahat işlemek: **C.I**, 419, **C.III**, 205, **C.IV**, 84, 96
Kabe: **C.I**, 128, 295, 297, 536, **C.III**, 340
Kabileler: **C.I**, 400, 403, **C.VI**, 36
Kabir: **C.II**, 244, **C.III**, 321, **C.IV**, 39, **C.V**, 71, 112, 114, **C.VI**, 193, 446, **C.VII**, 65, 24, 261, 443,
Kader: Bkz. Kaza
Kadınlar: **C.I**, 89, 165, 192, 200, 202, 203, 260, 272, 283, 337, 338, 341, 343, 345, 349, 352, 354, 359, 367, 369, 374, 394, 408, 424, 426, 457, 476, **C.II**, 58, 82, 85, 443, 528, **C.III**, 550, 599, **C.IV**, 192, 225, 387, 389, 401, 402, 403, **C.V**, 272, 597, **C.VI**, 24, 321-323, 557, 576
Kadınları Boşama: **C.I**, 197, **C.VI**, 557, 575
Kadınların Giyimi: **C.III**, 550, **C.IV**, 593, Ayrıca bkz. tesetür
Kadınların mahremleri: **C.III**, 550, **C.IV**, 584
Kadir gecesi: **C.V**, 458, 460, **C.VII**, 319, 405-409
Kafirler: **C.I**, 121, 148, 153, 181, 259, 298, 302, 304, 314, 351, 373, 381, 453, 477, 498, 507, 514, 516, 520, 540, 553, 555, 563, 564, 566, 568, 570, 572, 577, 604, 606, **C.II**, 32, 156, 159, 160, 165, 168, 170, 414, 515, 553, 575, 595, **C.III**, 116, 243, 246, 381, 429, 431, 443, 595, **C.IV**, 34, 42, 331, 332, 347, **C.V**, 176, 485-489, 542, 553, 557, 563, 564, **C.VI**, 133-138, 168, 621, **C.VII**, 63, 65, 101-102, 289-290, 511-520
Kafirlere itaat: **C.I**, 144, **C.III**, 106, **C.IV**, 39, 289, 480, 482, 566, **C.V**, 383, **C.VII**, 180, 402.
Kainatın yaratılışı: **C.I**, 73, 600, 602, **C.IV**, 376, 448, **C.V**, 102, 251, 296, 407, 422, **C.VI**, 99, 199, 203, 274, 449, 482, 528, **C.VII**, 256, 293, 302, 345, 349, 357, 386
Kalp: **C.II**, 33, 326, 514, 515, **C.III**, 437, **C.IV**, 450, 482
Kalp selameti: **C.IV**, 600
Kalem: **C.VII**, 26, 399
Kardeşlik: **C.I**, 298, **C.VI**, 223
Karı-koca münasebetleri: **C.I**, 425, 426
Karı-koca arasını düzeltmek: **C.I**, 370
Karun: **C.IV**, 283, 288
Katip: **C.I**, 103, 242, 244
Kasden öldürmek: **C.I**, 404
kaza ve kader: **C.I**, 312, 316, 553, 566, **C.II**, 26, 325, 363, 553, **C.III**, 55, 586, **C.IV**, 212, **C.V**, 8, 66, **C.VI**, 203, 296, 374, 573, **C.VII**, 69, 92, 93
Kefalet: **C.II**, 470, **C.VI**, 228, 230-232.
Kehf ve Rakim ashabı: **C.III**, 91, 92, 97, 105
Kendine Beğenmek: **C.I**, 270, **C.IV**, 422
Kesb ve ihtiyar: **C.I**, 109, 419, 541, 580, **C.II**, 323, 356, 373, 411, 503, **C.III**, 29, 71, 109, 119, 429, **C.IV**, 300, **C.V**, 70, 265, 347, 385, 492, 495, 497, 525, **C.VII**, 8, 9, 126, 129, 130, 182, 258, 335, 346, 349, 361, 362
Keşişler: **C.I**, 516, 529, **C.II**, 211
Kıble: **C.I**, 121, 138, 141, 142, 144,

C.II, 343
Kınamak: **C.I**, 513, **C.II**, 443, 539, **C.III**, 37, 45, 395, **C.V**, 163, **C.VI**, 100, 102, **C.VII**, 32, 61, 134
Kısas: **C.I**, 157, 178; 505, 506
Kıskançlık: **C.I**, 119, 381, **C.V**, 590, **C.VII**, 584
Kıyamet: Bkz. Ahiret günü
Kız çocuğu: **C.II**, 605, 606, **C.V**, 425, **C.VII**, 252
Kibirlenmek: Bkz. Büyüklük taslama
Kin: **C.I**, 304, 354, 483, 516, 535, **C.V**, 82, 266, 281, **C.VI**, 423, 450, **C.VII**, 367, 505
Kitaplar: **C.I**, 61, 84, 103, 133, 245, 291, 429, **C.II**, 517, **C.IV**, 339, 341, **C.V**, 73, **C.VI**, 301
Komşu: **C.I**, 372, **C.II**, 165
Konuşup görüşmek: **C.VI**, 347, 348
Korkaklık: **C.I**, 317, 393, **C.II**, 149, 217, 220, 225
Korku namazı: **C.I**, 410, 414
Koyun: **C.I**, 626, 629, **C.III**, 185, 287, **C.V**, 184-197
Kozmoğrafya: c1, 73, 169, **C.II**, 291, 556, 557, **C.III**, 27, **C.V**, 106, 129, **C.VII**, 11, 230, 293, 297
Kölelik: **C.I**, 190, 359, 361, 372, 531, **C.II**, 227, 612, **C.III**, 390, 395, 567, **C.IV**, 572, **C.V**, 542, **C.VI**, 323, 327
Kötü ahlak: **C.I**, 99, 107, 310, 422, 536, 616, **C.II**, 313, **C.III**, 239, 241, **C.IV**, 367, 458, **C.V**, 236
Kötü ad takmak: **C.VI**, 24
Kötü gözle bakmak: **C.II**, 466, 467, **C.VII**, 37
Kötü haber yaymak: **C.IV**, 598
Kötü lakab takmak: **C.VI**, 24
Kötü zan: **C.VI**, 27
Kudret helvası: **C.I**, 93, **C.II**, 97, **C.III**, 211
Kumar: **C.I**, 189, 532, 535
Kuraklık: **C.I**, 121, **C.II**, 82, 458
Kur'an: **C.I**, 163, 195, 538, 559, **C.II**, 126, 261, 302, 319, 330, 427, 428, 515, 553, 573, 575, 630, **C.III**, 26, 45, 46, 47, 56, 65, 70, 73, 81, 118, 181, 231, **C.IV**, 28, 152, 156, 213, 220, 289, 246, 247, 403, **C.V**, 44, 88, 118, 176, 315, 331, 345, 363, 415, 431, 531, 560, **C.VI**, 47, 71, 196, 197, 200, 210, 262, 404, **C.VII**, 83, 97, 103, 141, 180, 279, 289
Kurban ve Kurban kesmek: **C.I**, 175, 326, 465, 492, 535, 536, **C.III**, 341, 347, 349, 351, 353, **C.VII**, 498, 504
Kureyş: **C.VII**, 480, 482
Kurtuluş (mutlu son): **C.III**, 382, **C.VII**, 357, 358, 377-383
Küçümsemek: **C.IV**, 403, **C.V**, 444
Küfür ithamı: **C.I**, 406
Kürsi: **C.I**, 214, **C.V**, 197

L

Laf atmak: **C.I**, 341, 342, 355, 418
Lakap takmak: **C.VI**, 24
Lanet-lanetlemek (lanet okumak): **C.I**, 109, 148, 283, 292, 373, 377, 379, 380, 404, 483, 514, 516, **C.II**, 236, 371, 390, 410, 513, 562, 513, **C.IV**, 256, 320, 592, 598, 599, **C.V**, 286, 560, 590
Lat: **C.VI**, 164, **C.VII**, 361
Levhalar: **C.II**, 88, 91, 93
Levhi mahfuz: **C.II**, 176, 308, 381, 414, 520, **C.III**, 243, 305, 414, **C.V**, 91, 170, 347, 380, 416, **C.VI**, 49, 262, 296, **C.VII**, 241, 317, 389, 361
Lian: **C.III**, 513
Livata: **C.I**, 349, **C.II**, 57, 59
Lokman (a.s.): **C.IV**, 415, 418, 421, 422, 423
Lut (a.s.) **C.I**, 529, **C.II**, 57, 59, 60, 399, 402, 566-572, **C.III**, 286, 361, **C.IV**, 122, 123, 124, 192, 194, 321, 322, 324, **C.V**, 162, **C.VI**, 55, 200
Lut kavmi: **C.II**, 396, 398, 402, **C.IV**, 122, **C.V**, 180

M

Mahrem olanlar: **C.I**, 355, 359 (Ayrıca bkz. kadınların mahremleri)
Mallar ve Evlatlar imtihan içindir: **C.I**, 145, 185, 328, **C.II**, 155, **C.V**, 563, **C.VI**, 548-550
Mallarını gösteriş için sarfedenler: **C.I**, 373
Manasız söz: **C.I**, 538
Maskaralık etmek: **C.VI**, 24
Mecusiler: **C.III**, 33
Medine: **C.IV**, 598 ayrıca bkz Yesrib
Medyen: **C.II**, 62, 237, **C.IV**, 240
Medyen halkı: **C.II**, 403, 404, 406, 407, 410, **C.III**, 189, 361, **C.IV**, 258
Mekke: **C.I**, 295, **C.II**, 216, 545, **C.IV**, 353
Melekler: **C.I**, 75, 78, 114, 148, 155, 156, 181, 209, 245, 261, 272, 273, 289, 292, 297, 308, 408, 453, 457, 555, 572, 596, 606, 639, **C.II**, 12, 15, 148, 165, 367, 376, 443, 505, 513, 553, 561, 564, 580, 592, 595, **C.III**, 45, 56, 58, 59, 60, 263, 264, **C.IV**, 16, 450, 560, **C.V**, 58, 177, 178, 213, 216, 333, 360, 424, 425, 428, 446, 450, **C.VI**, 57-59, 167, **C.VII**, 44, 55-56, 121, 317, 327.
Menat: **C.VI**, 164
Menasik: **C.III**, 341, 349, 379
Merhamet: **C.III**, 150, **C.VII**, 335-342
Merve: **C.I**, 147
Meryem: **C.I**, 267, 268, 270, 272, 273, 441, 442, 454, 487, 506, 520, 527, 544, 545, 546, **C.III**, 154-159, 301, **C.VI**, 622
Mescid-i Aksa: **C.III**, 7
Mescidi Haram (Kabe): **C.I**, 66, 128, 144, 147, 176, 175, 465, 536, **C.II**, 159, 196, 203, **C.III**, 7, 335, 340, 343, 347, **C.VII**, 472
Mescid onarmak: **C.II**, 201, 203
Mesh: **C.I**, 374, 476, **C.V**, 194
Mesuliyet: **C.I**, 192, 241, 325, 419, 422, 639, **C.II**, 271, **C.III**, 29, 42, 43, 71, 109, 118, 326, 382, **C.IV**, 20, 259, 596, 598, 434, 492, **C.V**, 70, 133, 226, 383, 395, 492, 497, 525, **C.VI**, 116, 118, 169, 490, 617, **C.VII**, 126
Meş'ar-ı Haram: **C.I**, 178
Meşru müdafaa: **C.V**, 402, 404
Meşveret: **C.V**, 397
Mihrap: **C.I**, 270, 271, **C.III**, 150, **C.V**, 15, 183
Mikail: **C.I**, 114
Mina: **C.I**, 178
Miraç: **C.III**, 7, **C.VI**, 146-158.
Miras hükümleri: **C.I**, 337, 347, 457,
Miskin: Bkz. fakirlik
Mucizeler: **C.I**, 205, 497, 498, **C.II**, 309, 438, 502, 514, 515, 520, **C.III**, 7, 55, 56, 246, 259, **C.IV**, 455, 487, **C.V**, 248, 281, 396
Muhacirler: **C.I**, 187, 295, 408, **C.II**, 154, 176, 181, 253, 272, 273, 600, 637, **C.III**, 374, 535, **C.IV**, 348, 349, **C.VI**, 385
Muhkem ve Müteşabih ayetler: **C.I**, 256
Musa (a.s.): **C.I**, 90, 91, 94, 101, 109, 112, 119, 133, 207, 209, 291, 438, 451, 489, 490, 593, 594, 638, **C.II**, 72, 73, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 90, 91, 93, 97, 337, 338, 340, 343, 346, 370, 410, 414, 527, 528, 530, **C.III**, 11, 83, 120, 126, 163, 182, 185, 187, 189, 191, 197, 200, 202, 204, 207, 212, 214, 216, 218, 273, 361, 419, **C.IV**, 33, 69, 81, 82, 85, 87, 89, 156, 157, 225, 229, 231, 235, 237, 240, 250, 258, 259, 262, 283, 329, 461, 487, 600, **C.V**, 157, 272, 274, 281, 287, 347, 371, 418, 422, 431, 437, **C.VI**, 96, 172, 453 **C.VII**, 225.
Mukaddes kitaplar: **C.I**, 103, 121, 124, 148, 286, 302, **C.II**, 520, **C.IV**, 339
Musibet: **C.V**, 395

Mutluluk; mutlu son: Bkz. kurtuluş.
Mücadele şekli: **C.III**, 51, 118, **C.IV**, 339, **C.V**, 445.
Mülk, mülk edinme: **C.I**, 73, **C.II**, 142, 162, 261
Mülkiyet hakkı: **C.I**, 169
Müellefe-i kulüb: **C.II**, 227.
Müminin özelliği: **C.V**, 603, **C.VI**, 44
Müminler: **C.I**, 217, 245, 323, 612, **C.II**, 239, 279, 363, 415, 626, 629, **C.IV**, 46, 49, 277, 298, 302, 457, 592, **C.V**, 230, **C.VI**, 285, 289, 291, **C.VII**, 309
Müslimler: **C.IV**, 263, 265, **C.V**, 333, 594
Münafıklar: **C.I**, 66, 68, 103, 321, 323, 380, 382, 393, 394, 398, 400, 431, 435, 501, **C.II**, 111, 165, 217, 225, 233, 234, 236, 239, 241, 244, 246, 248, 251, 253, 257, 282, 284, **C.III**, 586, 587, 589, **C.IV**, 480, 490-494, 497, 566, 598, **C.V**, 555, 559, 560, 563, 583, **C.VI**, 286, 287, 351, 352, 516-522, **C.VII**, 121
Mürtedler (Dinden çıkanlar): **C.I**, 187, 287, 292, 298, 323, 400, 403, 420, 431, 467, 512, 513, **C.II**, 149, 635, 637, **C.V**, 560, 563, 564, **C.VI**, 172, 173, 440
Müşrikler: **C.I**, 187, 379, 380, 420, 514, 580, 618, 620, 622, 623, **C.II**, 118, 192, 195, 268, 270, 305, 488, 490, 544, 605, 616, 622, **C.III**, 54, 137, 173, 327, 381, **C.IV**, 11, 320, 353, **C.V**, 31, 67, 68, 83, 119, **C.VI**, 164-167
Müsavat: **C.VI**, 36
Müzdelife: **C.I**, 178

N

Nafaka: **C.I**, 230, **C.II**, 222, 279
Namaz: **C.I**, 61, 84, 121, 138, 141, 144, 156, 165, 203, 214, 247, 377, 410, 414, 476, **C.II**, 42, 127, 146, 159, 195, 197, 201, 415, 544, **C.III**, 65, 68, 83, 181, 243, 349, 358, **C.IV**, 46, 333, 407, 408, 455, 560, **C.VI**, 83, 84, **C.VII**, 59, 60, 62, 181, 445
Nasara: **C.I**, 98, 121, 133, 283, 302, 304, 474, 483, 487, 506, 507, 514, 518, 529, **C.II**, 208, 209, 211, **C.IV**, 361, 362, **C.VI**, 301
Nefs: **C.I**, 271, **C.II**, 458, **C.VII**, 134, 317, 328, 347, 352
Neseb: **C.IV**, 482
Nesh: **C.I**, 117, **C.II**, 631
Nezafet: **C.III**, 343, **C.V**, 600, **C.VII**, 118
Nezr: Bkz. Adak
Nikah (evlenme): **C.I**, 114, 190, 195, 197, 200, 202, 203, 338, 341, 352, 354, 355, 359, 361, **C.II**, 117, 118, **C.III**, 499, 567, 599, **C.IV**, 377, 520, **C.VI**, 429-442
Nimeti inkar: **C.II**, 168, 299, 312, 363, 365, 588-608, 621, **C.IV**, 304, 305, 343, 344, 353, 391, 400, 432, **C.V**, 350
Niyet: **C.I**, 193
Nuh (a.s.): **C.I**, 267, 449, 593, **C.II**, 45, 47, 336, 337, 374, 375, 376, 379, 381, 382, 384, 386, **C.III**, 286, 287, 211-216, **C.IV**, 33, 102, 111, 311, 327, **C.V**, 263, **C.VI**, 194, 195, **C.VII**, 68, 76
Nuh kavmi: **C.II**, 237, 407, 503, **C.IV**, 33, **C.VI**, 54, 98, 182

O

Odun: **C.III**, 304, **C.VI**, 520, **C.VII**, 88, 537
Oğulluk: **C.I**, 355, **C.IV**, 482
On emir: **C.I**, 633, 636
Orta Namazı (ikindi): **C.I**, 203
Ordu hazırlamak: **C.II**, 173
Oruç: **C.I**, 161, 163, 165, 404, 531, 535
Ortaklık: **C.III**, 600, **C.V**, 183, 185

Ö

Ödünç vermek: **C.I**, 70, 242, 479, **C.VI**, 284, 291, 548

Öfke (Ayrıca bkz. gazab): **C.I**, 304, 309, **C.II**, 199, 279, **C.III**, 329, **C.V**, 603.

Öksüzler: **C.I**, 107, 156, 189, 337, 341, 342, 343, 410, 425, **C.III**, 42, **C.VII**, 325, 486

Ölçüyü tartıyı tam tutmak: **C.I**, 636, **C.II**, 63, 403, 596, **C.IV**, 126, **C.VI**, 219, **C.VII**, 208-209

Öldükten sonra diriliş: **C.I**, 73, 102, 222, 223, 298, 563, 566, 598, **C.II**, 42, 598, **C.III**, 49, 50, 80, 100, 116, 137, 171, 224.

Ölü eti: **C.I**, 154, 467, 623, **C.II**, 637, **C.VI**, 27

Ölüm: **C.I**, 311, 395, **C.III**, 266, **C.VI**, 490

Örtünme (tesettür): **C.III**, 545, 550, 599, **C.IV**, 506, 508, 581, 584, 593

Örtünmek (elbise giymek): **C.II**, 20, 21, 25

P

Peygamberimizin (a.s.) Peygamberliği: **C.I**, 123, 213, 283, 288, 311, 317, 416, 517, 536, 558, 559, 572, **C.II**, 97, 360, 502, 606, 623, **C.III**, 52, 140, 311, 363, **C.IV**, 43, 220, 525, 561, 566, **C.V**, 41, 73, 88-89, 118, 211-213, 363, 517, 584.

Peygamberliğinin Teyidi: **C.I**, 124, 283, 326, 395, 449, 453, 489, 555, 557, 559, 561, 566, 579, 594, **C.II**, 116, 284, 289, 302, 321, 322, 355, 367, 378, 514, 517, 521, 619, 632, **C.III**, 47, 49, 251, 254, 259, 363, 434, **C.IV**, 16, 18, 43, 315, 401, 566, **C.V**, 52, 71, 73, 217, 360, 363, 392, 407, 410, 452, 454, **C.VI**, 122, 146, 158, 455

Peygamberimizin şahsiyeti: **C.I**, 142, 267, 309, 314, 374, 383, 389, 391, 398, 418, 478, 511, 601, 602, **C.II**, 94, 117, 146, 151, 156, 162, 165, 216, 225, 233, 284, 349, 553, 555, 573, 575, 576, **C.III**, 7, 49, 63, 65, 73-76, 89, 106, 268, 329, 361, 363, 365, 525, 530, 533, 589, 595, 603, **C.IV**, 34, 36, 39, 59, 139, 141, 214, 258, 259, 342, 443, 484, 500, 508, 514, 519, 524, 572-581, 585, 592, 600, **C.V**, 135, 302, 303, 317, 344, 347, 383, 534, 564, 585, 590, 600, 603, **C.VI**, 7-10, 124, 139, 313, 342, 345, 347, 352, 378, 381, 442, 482, 548, 599-612.

Peygamberimizin bazı özellikleri: **C.VII**, 96-100

Peygamberler: **C.I**, 109, 114, 133, 213, 245, 284, 288, 291, 311, 323, 326, 331, 429, 437, 438, 451, 454, 479, 489, 495, 520, 543, 557, 564, 578, 613, 615, **C.II**, 26, 28, 33, 38, 71, 237, 299, 310, 337, 354, 396, 399, 402, 419, 492, 515, 520, 531, 534, 548, 549, 596, **C.III**, 65, 140, 269, 381, 419, 422, **C.IV**, 33, 324, 326, 367, 399, **C.V**, 50, 58, 60, 73, 181, 254, 272, 286, 303, 306, 324, 344, 436, 450, 517, 534, **C.VI**, 55, 291, 295, 298, 301, 352, 378, 589

Putlara Tapanlar: **C.I**, 379, 380, 420, 514, 580, 618, 620, 622, 623, **C.II**, 28, 118, 121, 192, 195, 305, 488, 490, 544, 605, 616, 622, **C.III**, 54, 137, 173, 327, **C.IV**, 11, 320, 353, **C.V**, 31, 67, 68, 83, 119, 120, **C.VI**, 164-167

R

Rada: **C.I**, 192, 355, **C.III**, 317, **C.IV**, 229, 420, **C.V**, 522, **C.VI**, 581, 589

Ramazan: Bkz. Oruç

Rehin: **C.I**, 244, 245, **C.VI**, 118, **C.VII**, 126

Resliler: **C.IV**, 33, **C.VI**, 53, 55

Rızık: **C.II**, 513, 637, **C.III**, 38, 541, **C.IV**,

349, 351, **C.V**, 39, 46, 48, 106, 248, 370, 385, 393, **C.VI**, 89, 106, 575, **C.VII**, 20
Riba: **C.I**, 233, 241, 309, 449, (Ayrıca bkz faiz)
Riya: **C.I**, 207, 224, 228, 230, 328, 372, 418, **C.VII**, 491
Ruh: **C.I**, 312, 326, 580, **C.II**, 21, 209, 211, **C.III**, 71, 266, **C.IV**, 348, 436, 450, **C.VI**, 353, 622, **C.VII**, 43, 47, 56, 317
Ruhbanlar: **C.I**, 529, **C.III**, 582, **C.VI**, 301
Rum: **C.IV**, 361, 362
Rüşvet: **C.I**, 169
Rüya: **C.II**, 428, 453, 483, **C.III**, 56, **C.V**, 148, 600

S

Saba melikesi: **C.IV**, 174, 177, 183
Sabır: **C.I**, 84, 145, 156, 260, 331, **C.III**, 243, 349, **C.IV**, 269, 285, 348, 349, 422, **C.V**, 288, **C.VI**, 67
Sabiiler: **C.I**, 98, 518, **C.III**, 331
Sadaka: **C.I**, 107, 156, 224, 228, 229, 260, 372, 418, 495, **C.IV**, 592, **C.VI**, 24, 27
Safa: **C.I**, 147
Salih amel: **C.I**, 84, 144, 147, 328, 372, 418, 422, 457, 477, 508, **C.II**, 512, 513, 515, 629, **C.III**, 109, 113, 138, 140, 358, 374, **C.IV**, 288, 304, 307, 348, 457, **C.V**, 77, 237, 389, 603
Salih (a.s.): **C.II**, 53, 56, 391, 393, 396, **C.IV**, 115-119, **C.VI**, 166, 198-200
Samiri: **C.III**, 216, 219, 220
Sarhoşluk: **C.I**, 374, **C.II**, 571, 608, **C.III**, 317
Savaş: **C.I**, 317, 321, 329, 331, 393, 394, 395, 398, 403, **C.II**, 165, 174, 176, 203, 206, 213, 217, **C.V**, 229, 336, 338
Savaşta Allah'ın yardımı: **C.I**, 128, **C.II**, 148, 149, 163, 204, **C.IV**, 487, 497
Savaştan kaçmak: **C.II**, 149
Savaş esirleri: **C.II**, 176
Savaşta bozguncular: **C.I**, 393, 400, 403, **C.II**, 213-225, 244, 245, 246, 248, 251, 261, **C.IV**, 487-497
Savaştan muaf tutulanlar **C.III**, 600, **C.V**, 590
Savaşta namaz: **C.I**, 410, 414
Savaş mucizeleri: **C.II**, 146, 148, 204
Savaş eğitimi: **C.I**, 407, 409, **C.II**, 181, 279, **C.V**, 590
Savaş yöntemleri: **C.I**, 393, 406, 416, 496, 497, **C.II**, 149, 151, 170, 173, 174, 176, 626, 629
Savaşta zafer: **C.I**, 259, 300, 305, 308, **C.II**, 151, 163, 165, **C.IV**, 500
Say (çalışmak): **C.IV**, 283, **C.VI**, 173-180
Sebat etmek: **C.I**, 211, **C.II**, 165, **C.V**, 229, 336, 338
Sebe: Bkz. Saba melikesi
Secde: **C.I**, 78, 93, 272, 302, 414, 440, **C.II**, 12, 80, 99, 127, 266, 428, 483, 506, 561, 562, 604, **C.III**, 56, 81, 115, 165, 204, 232, 331, 340, 382, **C.IV**, 45, 46, 82, 142, 172, 173, 455, **C.V**, 213, 229, 341, 603, **C.VI**, 68, 214
Sefer: **C.I**, 161, 163, 233, 317, 374, 406, 410, 476, 541, **C.II**, 217, **C.III**, 124, **C.V**, 30
Selam: **C.I**, 399, 613, **C.II**, 173, 298, 299, 513, **C.III**, 169, 305, **C.IV**, 46, 561, **C.V**, 254
Semud: **C.II**, 53, 237, 391, 396, 410, 531, **C.III**, 55, 361, **C.IV**, 33, 115, 187, 329, **C.V**, 180, 279, 324, 527, **C.VI**, 54, 97, 182, 198
Semud kavmi: **C.II**, 53, 237, 391, 396, 410, 503, **C.III**, 55, 361, **C.IV**, 33, 187, 329, **C.V**, 279, **C.VI**, 55, 182
Servet: **C.I**, 260, 274, **C.II**, 203, 211, **C.V**, 590, **C.VI**, 41, 44
Sevab ve azap: **C.I**, 103, 264, 614, **C.II**, 411, **C.IV**, 363, 367, 599, **C.V**, 331, 449, 450
Seyahat: **C.I**, 310, 536, 557, **C.II**, 192,

266, 436, 490, 596, **C.III**, 362, **C.IV**, 285, 317, 367, 398, **C.V**, 28, 85, 272, 306
Sidre-i münteha: **C.VI**, 156, 157
Sihir: Bkz. büyü
Silahlanma: **C.I**, 175, 205, 331, 407, 414, 579, **C.II**, 173, 219, 619, **C.III**, 289, **C.VI**, 230, 298
Sofra: **C.I**, 545, 546
Sulh: **C.I**, 193, 195, 369, 403, 418, 425, **C.II**, 142, 148, 165, 173
Sur: **C.I**, 581, **C.III**, 224, **C.V**, 112, 253, **C.VI**, 59
Susuzluk: **C.II**, 279, **C.III**, 174, 236, 583
Süleyman (a.s): **C.I**, 114, 449, 593, **C.III**, 290, 291, **C.V**, 14-31, 193-203
Sürgün: **C.I**, 107, **C.VI**, 427-428
Süslenmek: **C.II**, 25, 586
Süt anneler: **C.I**, 201, **C.VI**, 576

Ş

Şah damarı: **C.VI**, 57
Şahidler: **C.I**, 145, 160, 242, 244, 321, 391, 429, 476, **C.II**, 222, **C.III**, 374, **C.IV**, 56, 497, **C.V**, 542
Şahsi mesuliyet: **C.I**, 541, 563, 601, **C.II**, 356, 591, **C.III**, 29, **C.IV**, 212, **C.V**, 39, 53, 70, 226, 581, 583, **C.VI**, 173
Şairler, şiir: **C.IV**, 143-147, **C.V**, 118, 135, **C.VI**, 124
Şarap: **C.I**, 185, 189, 532, 535, **C.V**, 590
Şefaat etmek: **C.I**, 214, 399, **C.II**, 291, **C.III**, 174, 227, 264, **C.V**, 31, 271, 451
Şehadet (şahitlik): **C.I**, 160, 161, 476
Şehvetler: **C.I**, 260
Şehitler: **C.I**, 145, 317, 321, 391, **C.III**, 374
Şeytanlar: **C.I**, 114, 421, 422, **C.II**, 12, 15, 556, 557, 630, **C.III**, 35, 51, 115, 116, 170, 171, **C.IV**, 28, **C.V**, 61, 115, 129, 330, 435, **C.VI**, 348, 402
Şeytanın kovuluşu: **C.I**, 78, 420, 421, **C.II**, 12, 15, 561, 562, 563, **C.V**, 213-216
Şeytanın gayb haberlerini çalmaya çalışması: **C.II**, 557, **C.V**, 129, 130
Şeytan ve insan: **C.I**, 421, **C.II**, 21, 24, 121, 122, 312, 327, 448, 539, 630, **C.III**, 56, 60, 535, **C.IV**, 329, **C.V**, 31, 61, 211, 213-216, 317, 435, 597, **C.VI**, 352, 402
Şifa ayetleri: **C.II**, 199, 326, 610, **C.III**, 70, **C.IV**, 94 **C.V**, 345
Şihablar (akan yıldızlar): **C.II**, 557, **C.V**, 129
Şirk: Bkz. müşrikler. Puta tapanlar
Şimşek: **C.I**, 68, **C.II**, 505, **C.III**, 537
Şuayb (a.s.): **C.II**, 62, 65, 66, 403, 404, 406, 407, 410, **C.IV** 126, 129, 327
Şura: Bkz. istişare meşveret
Şükür: **C.I**, 90, 91, 144, 147, 154, 163, 205, 308, 311, 312, 435, 476, 531, 575, **C.II**, 12, 15, 43, 86, 117, 154, 527, 528, 547, 586, 618, 637, **C.III**, 11, 31, 289, 351, 437, **C.IV**, 46, 166, 180, 211, 314, 398, 414, 420, 431, 450, **C.V**, 15, 27, 30, 67, 74, 78, 102, 119, 213, 226, 251, 296, 490, 522, **C.VI**, 200, 260, 552
Şüphe, kuşku: **C.I**, 142, **C.II**, 349, **C.III**, 327, **C.V**, 54

T

Taassub: **C.I**, 286, **C.II**, 149
Tağut: **C.I**, 217, 380, 388, 395, 514, **C.II**, 596, **C.V**, 232
Taklitçilik: **C.I**, 540, **C.II**, 21, 28, 208, 234, 340, **C.III**, 275, **C.V**, 428, 429
Takva: **C.I**, 156, 169, 529, **C.II**, 20, 201, 257, 259, **C.IV**, 56, 57, 59, 270-288 387, 515, **C.V**, 241
Talak: **C.I**, 193, 195, 201, 203, 205, 352, **C.IV**, 566, **C.VI**, 557, 573, 576-589, 323, 327

Talut: **C.I**, 209, 211
Tebuk seferi: **C.II**, 213, 216, 244, 248, 251, 253, 272, 273, **C.VI**, 279
Tecessüs: **C.VI**, 27
Teklif: **C.I**, 247, **C.III**, 347, 377, 381, **C.VI**, 589,
Temizlik: **C.I**, 476, **C.II**, 148
Temsiller: **C.I**, 72, **C.II**, 541, **C.IV**, 31, **C.V** 236
Terazi ve ölçeği doğru tutmak: **C.I**, 636, **C.II**, 62, **C.IV**, 126, **C.VI**, 215
Tesettür: **C.III**, 545, 550, 559, **C.IV**, 506, 508, 581, 584
Tevazu: **C.III**, 545, **C.IV**, 422
Tevbe: **C.I**, 148, 292, 309, 351, 361, 418, 498, 501, **C.II**, 83, 253, 266, **C.III**, 35, 167, **C.IV**, 53, **C.V**, 429, **C.VI**, 617
Tevekkül: **C.I**, 317, 398, 478, **C.II**, 173, 221, 284, 343, 390, **C.IV**, 43, 59, 141, 214, 482, 566, **C.V**, 242, **C.VI**, 548, 575
Tevrat: **C.I**, 253, 256, 273, 284, 294, 505, 506, 544, 638; **C.II**, 261, **C.III**, 306, **C.V**, 287, 520, **C.VI**, 455, 486
Teyemmüm: **C.I**, 374, 476
Ticaret: **C.I**, 178, 365, **C.VI**, 497, 503
Toprak: **C.I**, 224, 281, 374, 476, **C.II**, 501, 606, **C.III**, 89, 112, 181, 227, 320, 419, 438, **C.IV**, 208, 376, **C.V**, 66, 132, 139, 300, **C.VI**, 49, 254
Tubba kavmi: **C.V**, 474, **C.VI**, 55
Tufan: **C.II**, 381, 382, 384, 386, **C.IV**, 258, 259
Tur: **C.I**, 99, 112, 440, **C.III**, 165, 211, 411, **C.VI**, 110, **C.VII**, 386
Tuva: **C.III**, 183, **C.VII**, 226

U

Uhud savaşı: **C.I**, 304, 305, 308, 310, 311, 317, 318, 319, 321, 322
Ulul Emr: Bkz. Emire İtaat
Uyku: **C.I**, 193, **C.II**, 8, 69, 163, **C.IV**, 27, 38, 380, **C.V**, 147, 244, **C.VII**, 31, 210
Uzza: **C.VI**, 164

Ü

Ücretle çalıştırmak: **C.IV**, 246, 247, 249
Ümit-ümitsizlik: **C.II**, 478, 566, **C.IV**, 591, 592, **C.V**, 248
Ümmet: **C.I**, 129, 133, 138, 184, 298, 300, 302, 374, 508, 517, 566, 570, 603, **C.II**, 26, 28, 97, 99, 104, 116, 308, 324, 325, 363, 386, 416, 453, 515, 553, 596, 606, 621, 626, **C.III**, 302, 349, 379, 419, **C.V**, 477, 525
Ümmi: **C.I**, 287, **C.II**, 94, 97, **C.VI**, 482
Üstünlük: **C.I**, 407, 613, 614, **C.II**, 616, **C.III**, 32, 282, **C.IV**, 599, **C.V**, 44, 45
Üzeyr: **C.II**, 208

V

Vahy: **C.I**, 61, 109, 123, 284, 318, 319, 555, 594, 598, **C.II**, 324, 490, 502, 520, **C.III**, 76, **C.IV**, 429, **C.V**, 300, **C.VII**, 362
Vakar: Bkz. Ağırbaşlılık
Vasilik: **C.I**, 341, 342.
Vasiyet: **C.I**, 160, 343, 345, 347, 541, 543.
Ved (put ismi): **C.VII**, 75
Vefa: **C.I**, 156, **C.II**, 261, **C.VI**, 180
Veli: **C.I**, 203, 341, 422
Veli (dost) edinmek: **C.I**, 304, 367, 434, 511, 513, 514, **C.II**, 238, **C.IV**, 484, **C.VI**, 415, 426-428
Vergiler: **C.I**, 625, **C.II**, 162, 206
Yağus (put ismi): **C.VII**, 75
Yağmur: **C.I**, 414, **C.II**, 60, **C.IV**, 34, 124, 194
Yahya (a.s.): **C.I**, 271, 272, **C.III**, 147-152, 299, 300
Yahudi: **C.I**, 98, 103, 109, 112, 114, 117, 121, 123, 124, 133, 135, 142, 148, 155, 263, 264, 278, 284, 287,

288, 302, 325, 326, 331, 377, 380, 381, 388, 416, 418, 437, 438, 440, 441, 442, 446, 449, 487, 501, 503, 505, 506 511, 516, 518, 529, 594, 609, 629, **C.II**, 94, 97-104, 208, 209, 211, 640, **C.III**, 160

Yakup (a.s.): **C.I**, 131, 133, 135, 291, 294, 449, 593, **C.II**, 336, **C.III**, 148, 163, 165

Yalan söylemek: **C.III**, 344, **C.VI**, 450

Yalan yere şahitlik: **C.IV**, 56

Yalvarmak, haktan korkmak: **C.I**, 578, **C.II**, 42, 127, 373, **C.III**, 299, 300, 349, 365, 390, 391, 416, 545, **C.IV**, 288, 422, 423

Yaratılışın gayesi: **C.VI**, 104

Yaratmak: **C.I**, 73, 487, 553, 581, 600, **C.II**, 291, 294, 363, 580, 583, **C.III**, 586, **C.IV**, 9, 42, 45, 332, 377, **C.V**, 122, 422, **C.VI**, 180, 221, 517, **C.VII**, 256, 398

Yardımlaşma: **C.I**, 84, 107, 145, 465, **C.II**, 82, 195, 434, **C.III**, 73, 116, 135, 311, **C.IV**, 11, 42, 250, 251, 262, 289, 500, **C.V**, 38, **C.VI**, 429, 605

Yemek ve Gıdalar: **C.I**, 153, 154, 294, 295, 447, 463, 467, 472, 474, 529, 531, 535, 536, 548, **C.II**, 327, 608, 637, **C.III**, 341, 344

Yemin: **C.I**, 193, 531, **C.II**, 626, 629, **C.V**, 585, **C.VII**, 29

Yemini bozmak: **C.II**, 626

Yeminin keffareti: **C.I**, 531

Yenilmesi yasak olan şeyler: **C.I**, 467

Ye's (yeis): **C.V**, 306

Yetim: Bkz. Öksüzler

Yesrib: **C.IV**, 491

Yıldızlar: **C.II**, 586, **C.III**, 266, **C.V**, 106

Yolcular: **C.I**, 156, 185, **C.II**, 162, 227, **C.III**, 35

Yunus (a.s.): **C.I**, 593, **C.II**, 350, **C.V**, 163-166

Yusuf (a.s.): **C.II**, 428-488, **C.V**, 280

Z

Zafer: **C.I**, 66, 119-121, 123, 124, 125, 128, 129, **C.II**, 151, 163, 165, **C.IV**, 500

Zakkum ağacı: **C.V**, 141, 476, **C.VI**, 254

Zan: **C.I**, 609, **C.II**, 317, **C.VI**, 27

Zebaniler: **C.V**, 476, 477, **C.VI**, 616, **C.VII**, 121, 214, 402

Zebur: **C.I**, 449, **C.III**, 53, 306

Zekat: **C.I**, 84, 119, 156, 185, 214, 224, 229, 232, 294, 309, 372, **C.II**, 94, 146, 227, 236, 244, 251, 511, 513, 544, **C.III**, 36, 349, 358, 390, 394, **C.IV**, 407, 455, **C.VI**, 84, 279, 285, 286, 291, 350, 351, 523, 552

Zekatın verileceği yerler: **C.II**, 227

Zekeriyya (a.s.) **C.I**, 261, 264, 270, 271, 272, 593, **C.III**, 147, 248, 299

Zenginlik, zenginler: **C.V**, 45-47, 429

Zeyd- Zeynep: **C.IV**, 482, 520, 600

Zihar: **C.IV**, 482, **C.VI**, 321-342

Zillet: **C.I**, 94, 302, **C.II**, 91, 313, **C.VII**, 35, 65

Zina: **C.I**, 349, 361, **C.III**, 40, 1, 465-513, **C.IV**, 49

Ziyafet: **C.I**, 156, 185, 331, **C.II**, 196, 227, **C.III**, 126, 137, 140, **C.IV**, 457, **C.V**, 141

Zulmet-Nur: **C.I**, 217, 486, 553, **C.II**, 506, 524, **C.IV**, 506, **C.V**, 71, **C.VI**, 281, 589

Zulüm: **C.I**, 437, 591, 615, **C.IV**, 418, **C.V**, 271, 279, 403, **C.VI**, 106

Zühd: **C.I**, 181, 389, 390, **C.III**, 349, **C.VI**, 475

Zül-Evtad: **C.V**, 180, **C.VII**, 324

Zü'l Karneyn: **C.III**, 129-135

Zü'l-Kifl: **C.V**, 209

Zünnun: **C.III**, 299

İÇİNDEKİLER

El-Mülk Sûresi 5
El-Kalem Sûresi 24
El-Hâkka Sûresi 39
El-Mearic Sûresi 53
Nûh Sûresi 66
El-Cin Sûresi 78
El-Müzemmil Sûresi 94
El-Müddessir Sûresi 107
El-Kıyâme Sûresi 132
El-İnsan Sûresi 155
El-Mürselât Sûresi 186
En-Nebe' Sûresi 204
En-Naziât Sûresi 220
Abese Sûresi 236
Et-Tekvir Sûresi 249
El-İnfitâr Sûresi 260
El-Mutaffifin Sûresi 266
İnşikak Sûresi 273
El-Burûc Sûresi 281
Et-Târık Sûresi 291
El-A'lâ Sûresi 299
El-Ğâşiye Sûresi 311
El-Fecr Sûresi 317
El-Beled Sûresi 320
Eş-Şems Sûresi 343

El-Leyl Sûresi 355
Ed-Duhâ Sûresi 367
El-İnşirâh Sûresi 375
Et-Tîn Sûresi 384
El-Alak Sûresi 393
El-Kadr Sûresi 403
El-Beyyine Sûresi 410
El-Zilzâl Sûresi 418
El-Adiyât Sûresi 430
El-Karia Sûresi 437
Tekâsûr Sûresi 441
El-Asr Sûresi 448
El-Hümeze Sûresi 457
El-Fil Sûresi 462
Kureyş Sûresi 476
El-Ma'ûn Sûresi 483
El-Kevser Sûresi 494
El-Kâfirûn Sûresi 507
En-Nasr Sûresi 521
El-Leheb Sûresi 539
El-İhlâs Sûresi 540
El-Felâk Sûresi / En-Nâs Sûresi 556
Sonsöz 592
Surelerin Fihristi 595
Surelerin Alfabetik Fihristi 596
İndeks 597